15. MAJEVIČKA BRIGADA

ODBOR ZA IZDAVANJE ZBORNIKA:

Muhidin BEGIĆ, Andrija BLAGOJEVIC, Milorad BOGDANOVIC, Franjo HERLJEVIC Esad HOROZIC, Vojo IVANOVIC Crnogorac, Samuel KAMHI Petko, ISlavicaj |KARANOVIĆ,| Radivoje KOVACEVIC, Dragiša MAKSIMOVIĆ, Bićo MEDIC, Cvijetin MIJATOVIĆ, Trifun MILINKOVIC, Jovo MITRASEVIC, Dr Roza PAPO, Ratko PERIC, Rudi PETOVAR, |Nešo PETROVIĆJ Radovan POPOVIC, Stevo POPOVIC, Veso RADOJCIC, Mićo RAKIC, Elizabeta RISTIC Švabica, Hajrudin SARACEVIC, Cviko SEKANIC, Nikola SIMIC, Veljun SIMIĆ, Vlado SRETENOVIC, Vukašin SUBOTIĆ, Anica ŠTERLEMAN, Boško TODOROVIĆ, Orhan TOPCIC i |Ratko| IVUJOVIĆ Coče|

REDAKCIONI ODBOR:

Zdravko ANTONIĆ (glavni urednik), Slavko MICANOVIC, Stevo POPOVIC, Abdulah SARAJLIC i Esad TIHIC

PETNAESTA MAJEVIČKA BRIGADA

(SJEĆANJA I ČLANCI)

BEOGRAD, 1979.

RATNA PROŠLOST NAŠIH NARODA I NARODNOSTI

KNJIGA DVESTO DESETA

UREĐIVAČKI ODBOR

RAHMIJA KADENIC, general-pukovnik, predsjednik; članovi: ALI SUKRIJA; RISTO DZUNOV; DAKO PAUC, general-pukovnik; ZIKA STOJŠIC, general-potpukovnik, FABIJAN TRGO, general-potpukovnik; VELJKO MILADINOVIC, general-potpukovnik; JOCO TARABIC, general-potpukovnik; ANDRO MILANOVIC; METODIJE KOTEVSKI, general-potpukovnik; MILAN DALJEVIC, general-potpukovnik; SVETOZAR ORO, general-major; AVGUST VRTAR, general-major; MIŠO LEKOVIC, pukovnik; AHMED ĐONLAGIC, pukovnik; VIKTOR KUCAN, pukovnik; RADOMIR PETKOVIC, pukovnik, glavni urednik

UREDNIK

pukovnik ESAD TIHIC, profesor

VOJNOIZDAVACKI ZAVOD

OVA KNJIGA JE ŠTAMPANA UZ FINANSIJSKV POMOĆ REPUBLIČKOG ODBORA SUBNOR-a BOSNE I HERCEGOVINE; SKUPŠTINA OPSTINA: TUZLA, LUKAVAC, BI J EL J IN A, LOP ARE, BRČKO, SREBRENICA, BANOVICl, GRADAČAC, BRATUNAC, ZVORNIK, RUMA, UGLJEVIK, ORAŠJE, ŽIVINICE I PREDUZEĆA: »VELPROM« — VISOKO, »VITEKS« — **VISOKO I** *OSNOVNE ŠKOLE DONJE MOŠTRE.*

UDK 355.486 (497.15)

PETNAESTA MAJEVICKA BRIGADA

PETNAESTA MEJEVIČKA BRIGADA. Sjećanja i članci. Urednik puk. Esad Tihić.

Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1979; str. 557+(3); *8°*

(Ratna prošlost naših naroda i narodnosti. Knj. 210)

Borci, od kojih je 25. marta 1943. formirana Grupa bataljona, koja će poslije dolaska u sastav Glavnine NOV pod komandom Vrhovnog štaba, ponijeti ime 1. majevičke brigade, su prošli naporan borbeni put u bataljonima Majevičkog odreda i 6. istočnobosanske brigade. U petu ofanzivu ušli su najmlađi po godinama, njih 650, a izašlo ih je oko tri stotine. Majevica, Semberija, Trebava i Posavina su popunili brigadu i preko ranijeg njenog brojnog stanja. Početkom oktobra brigada uspešno zatvara najvažniji pravac u operaciji 3. korpusa za oslobođenje i odbranu Tuzle, a petnaest dana kasnije oslobađa Vareš. U novembru vodi teške odbrambene borbe na Romaniji, a u decembru probija jedan za drugim neprijateljske obruče na Zvijezdi, Krivaji i Konjuhu. Poslije tih borbi i pretrpljenih gubitaka ponovo dolazi na Majevicu i popunjava se novim borcima. Učestvuje u drugom napadu na Tuzlu, a zatim se priprema za prelazak u Srbiju. Krajem aprila jedinice 17. divizije našle su se u obruču u luku Drine. Majevičkoj brigadi je povjeren zadatak da izvrši proboj. Poslije toga slijede dugi marševi na putu za Srbiju. Nakon teških borbi na Kopaoniku, topao doček u Aleksandrovačkoj Zupi, a zatim oslobađanje Gornjeg Milanovca i Kragujevca, borbe u dolini Zapadne Morave i na kraju godine prelazak preko Drine i dolazak u rodni kraj Semberiju i Majevicu. Tu će ostati oko tri i po mjeseca u teškim borbama oko Bijeljine, Brčkog i Zvornika, pa će, prešavši Savu, nastupiti prvo u pravcu Slavonskog Broda, a onda u sastavu 3. armije kroz Podravinu i Zagorje i završiti svoj borbeni put kod Dravograda.

RIJEČ REDAKCIJE

Zelja nam je bila da čitaocu prikažemo nastajanje jedne brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, da makar u osnovnim potezima ocrtamo njezin borbeni put i označimo njezin doprinos u borbi protiv njemačkog i italijanskog okupatora i njihovih saradnika i pomagača.

Petnaesta majevička brigada nastala je u trenutku kada je narodnooslobodilački pokret u sjeveroistočnoj Bosni doživljavao ponovno snažan zamah, poslije uspjelih obračuna sa četnicima na Majevici i niza akcija protiv njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica. Bitkom na Maleševcima, u kojoj su borci 6. istočnobosanske brigade i 1. fruškogorskog partizanskog odreda postigli odlučnu pobjedu, razbivši snažnu četničku koncentraciju pod komandom tada najopasnijeg četničkog komandanta na Majevici Đure Bižića, nastao je konačan preokret u razvitku kako vojničke tako i političke situacije na Majevici, u Semberiji i Posavini. Taj preokret obilježava masovan dobrovoljni pristup omladine u redove Narodnooslobodilačke vojske s jedne strane, i s druge, razvijanje, organizovanje i jačanje svih organa i organizacija narodnooslobodilačkog pokreta — Komunističke partije na terenu, antifašističke omladine i SKOJ-a, Antifašističkog fronta žena, narodnooslobodilačkih odbora i Narodnooslobodilačkog fronta.

U takvoj situaciji dolazi do formiranja Grupe udarnih bataljona, u koju, pored Drugog majevičkog partizanskog odreda, ulazi Drugi bataljon 6. istočnobosanske brigade — nekadašnji Prvi majevički partizanski odred — zatim Semberska partizanska četa i Jablanički bataljon. Ubrzo po svom formiranju grupa udarnih bataljona ušla je u operativne planove Vrhovnog štaba, Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, dobila konkretne borbene zadatke, krenula u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba, formirana u brigadu — Prva majevička brigada — i pristupila izvršavanju zadataka koji su joj pali u dio.

Prva majevička brigada — kasnije 15. majevička udarna narodnooslobodilačka brigada, ima svoj život i svoj borbeni put, kao i ostale jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske. Sastavljena od svjesnih predstavnika naše omladine, zahvaćene zamahom revolucionarnog rada Komunističke partije, ona je vojevala za slobodu i za ljepšu budućnost svih naših naroda i narodnosti, nanoseći udarce živoj neprijateljevoj sili širom naše zemlje, lijući krv i sijući kosti svojih boraca po nebrojenim bojištima — od Sutjeske, Vučeva, Zelengore i Durmitora, do Kopaonika, Gornjeg Milanovca, Kraljeva, Užica, Kragujevca, pa preko Semberije, Posavine, Slavonije, Zagorja, Slovenije sve do austrijske granice. Zajedno sa ostalim našim jedinicama, ona je korak po korak, kroz krv i oganj, stupala ka pobjedi — velikom cilju našeg oslobodilačkog rata.

Htjeli smo da, koliko je to moguće, obilježimo njezin put, da sačuvamo za budućnost sliku ove naše divne jedinice, koja je tek što je rođena, stala sučelice pred strašnim iskušenjem velike borbe sa moćno naoružanim neprijateljem, čije su snage predvodili profesionalci, pripremani i pripremljeni majstori ratne vještine i masovnog ubijanja, surovi i krvoločni, lišeni svih ljudskih obzira i moralnih normi. Ako ima istine u onoj riječi koja kazuje da »boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce u junaka«, onda se ta istina u najvećoj mjeri odnosi na ovu mladu brigadu, jer su njezini borci udarali, prije svega srcem, i srcem boj dobivali. Oni su izvršavali zadatke svoje brigade, i pri tom ginuli. Ginuli su borci, komandiri komandanti, komesari i pomoćnici komesara, ginuli su redom.

Poslije pete neprijateljske ofanzive vratila se brigada u svoj kraj svedena na trećinu svoga sastava, ali se preko noći preporodila i popunila novim dobrovoljcima, i ni jednog jedinog dana nije bila nesposobna za izvršavanje svojih borbenih zadataka. Ona se popunjavala na svom borbenom putu — u Crnoj Gori i Sandžaku, i posebno, u Srbiji, i tako dala svoj doprinos učvršćivanju bratstva svih naših naroda i narodnosti, cementirajući ga krvlju sinova svih krajeva naše zemlje.

U ovoj knjizi imaju riječ sami borci 15. majevičke brigade — jer su oni prije svih pozvani da o svojoj brigadi govore.

Nastojali smo da knjigu obogatimo i njezinu dokumentarnu vrijednost podignemo i time što ćemo u njoj zabilježiti bar većinu imena onih boraca koji su u njenom sastavu dali život za slobodu. U tom nastojanju postigli smo djelimično uspjeh — vrijeme je učinilo svoje i do potrebnih podataka teško se dolazi, a mi smo željeli da posao privedemo kraju, makar svi podaci i ne bili potpuni. Nadamo se da će ovaj naš poduhvat biti shvaćen i ocijenjen kao prvi nužni korak u velikom poslu koji još uvijek stoji pred nama: da se zabilježi ono što je bilo i da se od zaborava otme sve što pripada našoj slavnoj borbenoj prošlosti — na dobro naše socijalističke zajednice i srećne budućnosti svih naših naroda i narodnosti.

RODOLJUB COLAKOVIC

KRVAVO KRŠTENJE

(zapis o jednoj brigadi)

Riječ je o 15. brigadi, popularno nazvanoj 1. majevička, koja je svoj borbeni put započela u najčešćoj bici narodnooslobodilačkog rata — u petoj ofanzivi. Istina, ona je dotad imala nekoliko sitnijih okršaja s neprijateljem, ali pravo njeno vatreno krštenje obavljeno je u proljeće 1943. godine i bilo je dugotrajno i krvavo. Ali, pođimo redom.

Petnaesta brigada se razvila iz Majevičkog partizanskog odreda — drugoga po redu. Prvi je morao da, poslije podmuklog napada četnika na partizane, u februaru 1942. napusti Majevicu i da se povuče na jug, u Šekoviće. Od boraca tog odreda formiran je 2. bataljon Grupe udarnih bataljona, koja je nastala u proljeće 1942. godine u vrijeme krize ustanka u istočnoj Bosni. Ona je u avgustu 1942. godine proglašena 6. istočnobosanskom brigadom.

Drugi majevički partizanski odred formiran je početkom decembra 1942. godine u posebno svečanom trenutku ustanka u istočnoj Bosni.

Grupa udarnih bataljona uspjela je da se i pored grdnih muka i svakojakih nevolja, uprkos malodušnosti, pa i izdaji mnogih naših dojučerašnjih drugova, uprkos pritisku okupatora i njegovih ustaško-četničkih najamnika održi u istočnoj Bosni. Krstarila je po njenim teško prohodnim planinama, sklanjala se u naše vjerne Šekoviće, tu neosvojivu partizansku tvrđavu, da bi, u septembru 1942. već kao 6. brigada prešla na Majevicu.

Vojno-političko rukovodstvo NOP-a smatralo je da Majevica i Semberija predstavljaju ključ za savlađivanje krize ustanka u istočnoj Bosni. Tamo je postojao značajan ljudski potencijal u kome je bio nemali broj pristalica NOP-a, tamo su, za razliku od južnih dijelova istočne Bosne, bili relativno bogati izvori snabdijevanja; tamo je, prema datom odnosu snaga, postojala mogućnost da se, kroz sitnije oružane akcije, brigada snabdije oružjem i municijom, da naoruža nove borce i osposobi za glavni zadatak: osloboditi cio taj region (Majevica, Semberija, dio Posavine) likvidirati sramno primirje u njemu i pretvoriti ga u vojno-politički oslonac NOP-a.

Taj zadatak je uglavnom izvršen u toku dva i po mjeseca (sredina septembra do kraja novembra 1942. godine). Izvršen je tako brzo i relativno lako zahvaljujući povezivanju vojvođanskih i istočnobosanskih snaga prelaskom Sremskog partizanskog odreda u istočnu Bosnu. Ujedinjene snage tog odreda i 6. brigade razbile su u novembru četničke bataljone, a u bici na Maleševcima (28. XI 1942) nanijele im takav poraz od koga se četnici više nisu mogli oporaviti.

Pobjeda na Maleševcima bila je pravi praznik za sve patriote i borbene ljude tog regiona, kojima je bila dotužila četnička vladavina nasilja i

pljačke, kojima je teško padalo što su oficiri Draže Mihailovića i Radivoje Kerović i Đuro Bižić, namjeravali da njihov zavičaj pretvore u sigurnu pozadinu fašističkog okupatora, a njih primoravali da budu njegovi žandarmi. Ta pobjeda bila je posebno draga borcima bivšeg Majevičkog partizanskog odreda, koji su morali da prije osam mjeseci napuste zavičaj u kome su se digli na ustanak. Oni su se zakleli da će se vratiti i kazniti četnike za napad i izdaju, osvetiti Ivana Markovića Irca, Fadila Jahića Spanca, svoje omiljene rukovodioce, i sve drugove koji su pali braneći partizansku zastavu u tom kraju. O tome su oni maštali krstareći po istočnoj Bosni, gladujući i podnoseći svakovrsna odricanja. I vratili su se i naplatili dug: »za Vukosavce-Maleševce«. Najznačajniji rezultat te pobjede, međutim, bio je u tome što je ona označila prekretnicu u razvitku ustanka u istočnoj Bosni; savladana je njegova kriza, otvorena je i narodu i borcima svijetla perspektiva njegovog ponovnog rasplamsavanja.

Jedan od najljepših i najuvjerljivijih pokazatelja tog rasplamsavanja bilo je formiranje novog Majevičkog partizanskog odreda u koji su počeli masovno da stupaju prvenstveno omladinci iz Semberije i s Majevice. I riječi proglasa koji je narodu tog kraja uputio štab novoformiranog odreda: »Neka opet od Jelice do Drine odjekne naš stari borbeni poklič: Smrt fašizmu — Sloboda narodu« počele su se brzo ostvarivati. Odred je u martu 1943. prerastao u Grupu udarnih bataljona u kojoj je bilo oko 650 boraca.

Prema naređenju Vrhovnog štaba Grupa je zajedno sa 6. brigadom krenula u sastav njegove Operativne grupe, u kojoj su bile 1, 2, 3, 7. i 9. divizija. Odmah nakon dolaska u sastav Operativne grupe (april 1943), prema naređenju Vrhovnog štaba Grupa udarnih bataljona proglašena je 1. majevičkom brigadom NOVJ. To je bila najmlađa brigada u Operativnoj grupi VŠ, i to ne samo prema datumu svog proglašenja nego i uzrastu svojih boraca. U ogromnoj većini to su bili mladići i djevojke od 17 do 19 godina. A njezin komandant, nezaboravni naš Pero Kosorić, bio je stari prekaljeni ratnik — imao je punih 25 godina! Brigada je bila mlada i po svom ratničkom iskustvu. Među njima je bio velik broj onih koji su prvi put uzeli pušku u ruke polazeći u sastav Operativne grupe. Osim dva-tri okršaja s neprijateljem (Caparde, Hranjen) oni nisu učestvovali ni u jednoj ozbiljnijoj borbi. I takva — mlada, neiskusna 1. majevička brigada je uletjela u najžešću bitku narodnooslobodilačkog rata.

Bitka na Sutješci počela je 15. maja, ali i prije toga Majevička brigada, u sastavu Drinske operativne grupe, vodila je teške borbe oko Foče. Borba se razgarala i postajala sve oštrija kada je na taj teren stigla 1. proleterska divizija koja je zaustavila neprijatelja i odbacila ga prema Foči. Sest dana * noći trajala je borba na prostoru Trovrh, Zavait, Zlatni Bor, Bakić, Humić. Uporedo s prekaljenim borcima proleterskih brigada jurišali su golobradi momci Majevičke brigade, govoreći jedan drugome: »Samo da se ne osramotimo pred proleterima!« I nisu se osramotili, ni tada ni docnije na Vučevu, na Barama na kojima su, zajedno sa svojim dalmatinskim drugovima, gladni, iscrpljeni do iznemoglosti, tako reći golim grudima zadržali fašističke horde sve dok se naše brigade nisu povukle prema Vrbnici.

Malo je brigada NOVJ koje su u tako kratkom roku, za pedeset dana, pretrpjele tolike gubitke kao Majevička, a ipak se sačuvala kao borbena formacija. Od 650 njenih boraca, koliko ih je bilo prilikom proglašenja brigade, vratilo se na Majevicu svega 300 od kojih je samo 150 bilo sposobno da nosi oružje — ostalo su bili ranjenici i iznemogli. Skupo je plaćeno ratno krštenje brigade, ali ta krvava cijena nije obeshrabrila ni njene borce ni stotine omladinaca iz Semberije, Posavine, s Majevice, koji su pohrlili u 1. majevičku brigadu da popune njene redove. Za mjesec dana to je opet bila borbena jedinica sposobna za najteže ratne zadatke. Već prilikom oslobođenja Tuzle (oktobar 1943) ona se sa uspjehom nosila s njemačkim jedinicama i tukla ih na drumu Doboj—Tuzla. U njoj je živio borbeni duh Sutjeske, ali i u onim krvavim bitkama stečeno ratno iskustvo.

I živio je sve do kraja rata. Kuda sve nije prošla i gdje se sve nije tukla, šta sve nije morala da izdrži 15. brigada! Po istočnoj Bosni u surovoj zimi 1943/1944. godine, po Crnoj Gori i Srbiji, u danima prodora naših divizija u te krajeve, po Slavoniji i Hrvatskoj, poslije proboja sremskog fronta, u Sloveniji, u posljednjim bitkama našeg oslobodilačkog rata goneći fašističke osvajačke bande i njihove sluge s naše grude. Njeni borci bili su dosljedni zavjetu svojih drugova koji su ostali da čuvaju vječitu stražu na polju naše slave i ponosa — na krvavom razbojištu od Zavaita i Zlatnog Bora do Vučeva i Bara: tući se bez obzira na žrtve, svjesno dajući život da bi sutra, u oslobođenoj zemlji, život bio dostojan slobodnog čovjeka i slobodnih naroda, da bi njihova zemlja pripala onima koji je i hrane i od zla brane. Ostali su joj vjerni jer su to bili istinski ratnici revolucije, koji znaju zašto se bore i koji ne zaboravljaju da je ta parola zapečaćena krvlju mnogih njihovih drugova, pokošenih prevremeno, doista u cvijetu mladosti.

I tukli su se tako na borbenom putu dugom 25 hiljada kilometara. Krenuli su u martu 1943. godine s Majevice, a zaustavili se u Slovenjgradecu u maju 1945. godine, kada je i posljednji neprijateljski vojnik bio istjeran iz naše zemlje. Na tom borbenom putu ostalo je mnogo grobova boraca 15. brigade, ali je i neprijatelj zapamtio njene udarce. Kao posljednja žrtva u ratu i kao simbolično podsjećanje na mladost prvog sastava brigade bila je pogibija komandanta bataljona Mome Divjaka, đaka iz Bijeljine, koji je poginuo posljednjeg dana rata u tek navršenoj dvadesetoj godini.

Završavajući ovaj zapis o 15. brigadi iznosim i ovaj podatak: iz svojih njedara ona je rodila petnaest narodnih heroja, a njenu ratnu zastavu, pronesenu ponosno kroz mnoge bitke, zasluženo ukrašava orden Narodnog heroja Jugoslavije. To je priznanje svim njenim borcima, mrtvima i živima, za podvige i žrtve koje su dali za slobodu i svijetlu budućnost naše socijalističke domovine.

STEVO POPOVIC

NARODNOOSLOBODILACKI POKRET NA MAJEVICI I U SEMBERIJI DO FORMIRANJA PETNAESTE MAJEVICKE BRIGADE

Sjeveroistočni obronci planine Majevice sa semberskom ravnicom koja se odmah ispod njih proteže i dosiže sve do ušća Drine u Savu — kraj iz kojeg je u NOB regrutovan najveći broj boraca 15. majevičke brigade — predstavljaju jedno od najplodnijih područja Bosne i Hercegovine. Stanovnici sela ispod planine poznati su proizvođači voća, dok se Semberija oduvijek, pa i danas, smatra žitnicom Republike.

Pa ipak, u periodu između dva svjetska rata narod u tim krajevima je veoma teško i oskudno živio. Visoki porezi, stalno opadanje cijena poljoprivrednim proizvodima i poskupljivanje industrijske robe, kao i druge forme eksploatacije brzo su osiromašavale sitnog i srednjeg seljaka. Tako je znatan broj domaćinstava padao u dugove kod banaka ili seoskih i gradskih zelenaša. Pritisnuta velikim kamatama i advokatskim i sudskim troškovima ova su domaćinstva sve više ekonomski slabila a mnoga od njih ostajala djelimično ili potpuno bez posjeda. Stoga je seoskih nadničara i bezemljaša iz godine u godinu bivalo sve više, dok su neki od njih sasvim napuštali selo i odlazili da traže bilo kakav posao i zaradu.

Razumije se da su u takvim prilikama i ideje Komunističke partije Jugoslavije, koje su po Majevici i Semberiji još odranije širili Alija Alijagić, Mitar Trifunović Učo, Ahmet Kobić, Miloš Gligorović, Ivan Marković Irac i ostali komunisti-»robijaši«, nailazile na veoma plodno tlo. Seljaci su, naročito siromašni, sve više uviđali da se jedino putem na koji komunisti ukazuju — putem istrajne i organizovane borbe, i to u savezu sa radničkom klasom i ostalim takođe obespravljenim i eksploatisanim slojevima društva — može doći do socijalnih prava i slobode. Borbeno raspoloženje naroda i njegova spremnost da pruži otpor protunarodnoj politici vladajućeg režima su iz dana u dan jačali, pa je ponekad dolazilo i do otvorenih, krvavih sukoba između seljaka i čuvara toga režima kao što je, na primjer, onaj na zboru Udružene opozicije u Bijeljini 1937. godine kada je, od žandarskog metka, pao i jedan od učesnika na tom zboru.

U to vrijeme, 1937. godine, dolazi i do poznatih istorijskih promjena u rukovodstvu KPJ. Očistivši svoje redove od raznih oportunista i frakcionaša, Partija je počela — svuda, pa i na Majevici i u Semberiji — sve brže i smjelije da prodire u široke narodne mase ne samo u gradovima nego i u dotad zanemarivanom selu: raniji ugled i uticaj njenih veterana, Alijagića, Trifunovića i drugih, počinjali su da poprimaju i sve konkretnije — organizacione oblike.

Taj novi kurs Partije i njeno smjelije povezivanje sa radnim seljaštvom dolaze do vidnog izražaja već na decembarskim izborima 1938. godine. Naime, i pored svih demagoških govora i postupaka kandidata

vladajuće Jugoslovenske radikalne zajednice i njihovih pristaša, nasuprot svim pretnjama i teroru, veliki broj birača je tom prilikom glasao javno za kandidate Udružene opozicije, dok su na nekim biračkim mjestima ti kandidati dobili i većinu glasova.

Vlada Milana Stojadinovića je bila oborena. No, ni građanskim političarima iz Udružene opozicije nije bilo mnogo stalo do naroda i njegovih interesa, pa i sporazumaška vlada Cvetković—Maček nije bila mnogo bolja od prethodne. Sve je opet krenulo po starom: buržoazija je i dalje grčevito branila svoje izrabljivačke, klasne pozicije, tako da je KPJ i nakon izbora još organizovanije, smjelije nastavila borbu za mobilizaciju svih demokratskih snaga i njihovo okupljanje u širokom narodnom frontu — borbu za istinske narodne slobode i odbranu zemlje od sve prisutnije fašističke opasnosti.

Jedan od najpodesnijih legalnih oblika rada na proširivanju i jačanju partijskog uticaja u masama i njihovom političkom prosvjećivanju bio je, u to vrijeme, kulturno-prosvjetni rad, u čemu su se napredni omladinci — studenti naročito isticali. Formirana su sportska i kulturno-umjetnička društva i sekcije: organizovana su razna takmičenja i priredbe pa su, na taj način, uspostavljane veze i saradnja između radničke i napredne gradske omladine. Kao primjer treba istaći seosku diletantsku grupu iz Lopara koja je u junu 1940. godine, u saradnji sa studentskim udruženjem »Petar Kočić«, dala veoma uspjelu priredbu u poznatoj Fizičkoj sali Pravnog fakulteta u Beogradu, a nešto kasnije u saradnji sa radničkim sportskim klubom »Sloboda« i u Sokolskom domu u Tuzli. Bilo je još takvih i sličnih primjera i sigurno nećemo pretjerati ako kažemo da su ta omladinska društva i klubovi, ti njihovi susreti i priredbe predstavljali škole kadrova budućeg narodnooslobodilačkog pokreta. Većina omladinaca iz tih društava se, već u početku ustanka, pojavljuje na rukovodećim mjestima u 1. majevičkom partizanskom odredu, a kasnije i u 15, 17. majevičkoj i drugim brigadama.

No, kao što već rekosmo, taj kulturno-prosvjetni rad je bio samo kao jedan od najpodesnijih, legalnih oblika partijskog rada na selu. Međutim, uporedo s time — razumije se u strogoj konspiraciji — Partija je radila i na svom organizacionom razvitku i jačanju, pa je do uoči rata na Majevici i u Semberiji već bilo formirano (ne računajući gradske) i nekoliko seoskih partijskih ćelija ili partijskih veza i kanala (Popovi, Brodac, Crnjelovo, Trnova, Lopare, Jablanica, Mačkovac, Brnjik, Ražljevo, Bukvik, Koraj i dr.) — stvarana su žarišta iz kojih će, u datom trenutku, planuti iskre narodnog ustanka.

U stvari, taj trenutak više i nije bio daleko, jer mogućnost fašističke najezde i osvajanje tuđih teritorija — ono na što je KPJ i odranije ukazivala — više nije bila nikakva pretpostavka nego gruba realnost. Austrija, Čehoslovačka i Poljska već su bile pregažene. Strahujući da i Jugoslaviju ne zadesi ista sudbina, sve napredne i patriotske snage u zemlji su tražile oslonac u Sovjetskom Savezu — tada jedinoj zemlji socijalizma. No, nasuprot tome, predstavnici režima su i dalje trčkarali po Rimu i Berlinu i šurovali sa silama Osovine. Ionako omražena vlada Cvetković—Maček postala je još omraženija u narodu i, sem grubog policijskog pritiska, nikakvog drugog ugleda i autoriteta nije imala.

Kakva je u to vrijeme bila politička atmosfera, bolje reći politička shvatanja i raspoloženje naroda, možda će najbolje ilustrovati slučaj koji se, u ljeto 1940. godine, dogodio u Mačkovcu na Majevici. Naime, te godine je u tom kraju vladala velika oskudica u hrani, pa je jedna grupa seljaka iz Mačkovca, koju je pokrenula nekolicina odlučnih ljudi, članova i simpatizera Partije, presrela na tuzlanskoj cesti trgovački kamion s brašnom, istovarila ga i brašno podijelila sirotinji koja je gladovala. Pošto glavni pokretači akcije nisu ništa za sebe zadržali, sud nije mogao slučaj okarakterisati kao akt pljačke i koristoljublja, a vlasti nisu smjele zaoštravati i inače zaoštrenu političku situaciju, tako da je suđenje odgođeno — bolje reći nikad nije ni održano. Revolucionarno raspoloženje naroda je sve više uzimalo maha, što je naročito došlo do izražaja i u poznatim događajima od 27. marta 1941. godine.

Eto, u takvim prilikama narod Majevice i Semberije je dočekao i sudbonosnu 1941. godinu — aprilski rat i sramnu kapitulaciju bivše jugoslovenske vojske.

*

Protunarodna politika vladajućih krugova i ranije je svakome dobro bila poznata, ali je ipak teško bilo pretpostaviti da su korupcija i izdaja dostigle tolike razmjere — da će se državna zgrada monarhističke Jugoslavije kao kula od karata srušiti za svega nekoliko dana. Obezglavljena izdajom, dezorganizovana i demoralisana jugoslovenska vojska se rasplinula kao mjehuri od sapuna.

Uskoro su u naš kraj došle ustaše — i počele uspostavljati svoju vlast. U gradovima su se (Tuzli, Brčkom, Bijeljini) pored njemačkih mjesnih komandi pojavili i ustaški logori, a u većim naseljima, kao što su Brezovo Polje, Čelić, Koraj, Teočak, pored oružničkih postaja (bivših žandarmerijskih kasarni) i ustaški tabori. Tako su ti novi organi vlasti — ustaše i oružnici, već slijedećih dana počeli da krstare po srpskim selima Majevice i Semberije, da zavode okupatorski »novi poredak« i traže prikriveno oružje i ratnu opremu. Bojeći se naroda za koji su znali da se neće lako pomiriti sa novostvorenom situacijom, Nijemci su preko tih svojih pomagača, ustaša, svakodnevno kupili najviđenije ljude po selima i odvodili ih kao taoce, odakle se nikad niko više nije vraćao. Pričalo se da je Murat-beg Pašić, ustaški logornik iz Bijeljine, jednom prilikom rekao da će svi Srbi što ih ostane u Semberiji moći na Božić da sjednu i ručaju za jednom sinijom. U stvari, Srbi, Jevreji i Romi su bili stavljeni van zakona, svaki dan su hvatani i u nepovrat odvođeni, pa je ova Muratbegova izjava sasvim ozbiljno shvaćena.

Tih dana je izgledalo kao da se narod, obuzet strahom, odista pomirio sa svojom zlom sudbinom. Međutim, nije bilo tako. U srcu naroda, kao pepelom zapretana vatra, tinjale su napredne, slobodoljubive, borbene snage koje je trebalo samo probuditi i pokrenuti... A to je mogla da učini samo Komunistička partija Jugoslavije — jedina organizovana, pokretačka snaga koja je ostala uz narod.

Mjesec dana poslije okupacije, u maju 1941. godine, u Tuzli je održano savjetovanje partijskih aktivista tuzlanske oblasti kome je prisustvovalo i nekoliko partijskih radnika sa Majevice i Semberije. Upravo zbog toga što je u gradu postojala jaka partijska organizacija, čvrsto povezana sa velikim brojem simpatizera, savjetovanje je bilo moguće održati po danu i u neposrednoj blizini grada — nadomak njemačkih vojnika.

Prva i osnovna tačka dnevnog reda savjetovanja bila je: priprema za početak narodnog ustanka, odnosno razrada direktiva i zaključaka poznatog savjetovanja KPJ koje je nešto ranije, pod rukovodstvom druga Tita, održano u Zagrebu. Referat o tome — o zaključcima toga istorijskog skupa — podnio je sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu Iso Jovanović, koji je, prema sjećanjima preživjelih učesnika, istakao uglavnom slijedeće: do rata između Sovjetskog Saveza i Njemačke mora doći, i to u najskorije vrijeme, što komunisti, u našoj zemlji, niukom slučaju ne smiju dočekati nespremni. Prema tome, prvi i osnovni zadaci članova Partije su: po svaku cijenu onemogućiti neprijatelju da odvodi naše ljude u taoce, logore ili na rad u Njemačku, na vojnike bivše jugoslovenske vojske, koji još lutaju ili pristižu u svoja sela, uticati da se ne odazivaju na poziv okupatorskih vlasti, oružje koje donose sa sobom da ne predaju, nego da ga skrivaju na sigurna mjesta, brižljivo sakupljati oružje i voditi računa o svakom metku, pripremati se u svemu za ustanak, stvarati uslove za brzo sastavljanje oružanih grupa i odreda, u odrede treba da se okupljaju svi koji ne mogu da trpe ropstvo, koji vole svoju zemlju i mrze okupatora, bez obzira na vjersku, nacionalnu i raniju političku pripadnost.

Zaključci pomenutog savjetovanja KPJ u Zagrebu, o čijoj je primjeni i sprovođenju raspravljano i na savjetovanju u Tuzli, značili su, u stvari, direktive i uputstvo za rad svim komunistima u Jugoslaviji pa, dabome, i komunistima na Majevici i Semberiji. I pripreme su ubrzo počele. Pošto su i sami vidjeli šta se dešava — da se radi o biti ili ne biti, ljude nije bilo teško uvjeriti u potrebu da se brane — da se dižu na ustanak. Ali kada se radilo o prikupljanju oružja, pokazalo se da to nije ni malo lak i jednostavan posao iz prostog razloga što tog oružja i nije bilo mnogo: što se većina vojnika, mještana, ukoliko je i uspijevalo da se oslobodi ropstva, obično goloruka vraćala kućama. No, uz to su i novopostavljene seoske starješine — knezovi, raznosile »Naređenje njemačkih oružanih snaga« da svi stanovnici u što kraćem roku predaju »vatreno i hladno oružje«, a ko ne preda da će biti kažnjen — smrću. Uporedo s tim i ustaše su stalno trčkarale i preturale po kućama tražeći te iste puške i ratnu opremu.

Pa ipak — komunisti su dolazili do oružja ... I to, na razne načine ... Pomenimo samo zanimljiv slučaj iz Lopara. Riječ je o jednoj ženi, simpatizeru Partije, koja je u bivšoj Žandarmerijskoj stanici, a sada »Oružničkoj postaji«, radila kao služavka i koja je iz same kasarne uspjela da iznese dvije puške, dva pištolja, tri bombe i nešto municije i sve to preda komunistima. Bivši komandir Zandarmerijske stanice u Loparama Nikić, koji je preko noći skinuo sa kape kraljevsku kokardu, prišio Pavelićevo »U« i

postao »zapovjednik Oružničke postaje«, ni u snu nije sanjao da ima neko ko bi se usudio na takvu drskost, i to baš onda kada on od naroda uzima posljednju kremenjaču.

Tako je prikupljana puška po puška, metak po metak. Bile su to još uvijek skromne količine, ali ipak tolike da se moglo početi s prvim ustaničkim akcijama, odnosno sa manjim sukobima.

Najzad je prohujala vijest da je Njemačka napala na Sovjetski Savez, a odmah zatim je stigao i proglas CK KPJ u kome se, pored ostalog, kaže:

> **»Ranog jutra 22. juna napali su razulareni nemački fašistički banditi na veliku i miroljubivu državu radnika i seljaka, na Sovjetski Savez...«**
>
> **»Kucnuo je sudbonosni trenutak. Započela je odsudna bitka protiv najvećih neprijatelja radničke klase, bitka koju su fašistički zločinci sami zametnuli...«**
>
> **»Proleteri sviju zemalja Jugoslavije na svoja mesta, u prve borbene redove! Zbijte čvrsto svoje redove oko vaše avangarde, Komunističke partije Jugoslavije. Svaki na svoje mesto!... Spremajte se hitno za poslednji i odsudni boj...«**
>
> **»Komunisti Jugoslavije! Ne oklevajte ni trenutka, već se hitno spremajte za tu tešku borbu. Smesta prilagodite svoje organizacije i njihov rad za taj poslednji boj ... Stanite na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i vodite ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja naših naroda ... Izvršite svoju dužnost avangarde radničke klase Jugoslavije. Napred u poslednji i odlučni boj za slobodu i sreću čovečanstva!«[1])**

No, još prije ovog proglasa, odmah nakon napada Nemačke na Sovjetski Savez, mnogi komunisti su morali da krenu u šumu, jer su i ustaše, čim je stigla vijest o prelasku njemačkih trupa preko sovjetske granice, nastavili bjesomučno da hapse komuniste.

Upravo u vezi s time, s tom novonastalom situacijom, na Majevicu i u Semberiju su, narednih dana, nekoliko puta navraćali i članovi Oblasnog komiteta KPJ za tuzlansku oblast Enver Šiljak i Cvijetin Mijatović: dolazili su i partijskim ćelijama prenosili najnovije direktive, pogotovu poslije istorijske sjednice CK KPJ od 4. jula 1941. godine u Beogradu i objavljivanja odluke o početku opštenarodnog ustanka.

Jedan takav sastanak, koji je sazvao Cvijetin Mijatović Majo i na kome su prisustvovali partijski rukovodioci sa područja bijeljinskog, brčanskog i tuzlanskog sreza: Fadil Jahić Spanac, Mirko Filipović, Jusuf Jakupović, Stevo Popović, Cvijan Cvijetinović, Srbo Gligorović i drugi, održan je 28. jula kod kuće Mihajla Kaje Milivojevića u Bogutovu Selu. Na dnevnom redu su bile uglavnom dvije stvari: formiranje vojnog rukovodstva ustankom na Majevici i u Semberiji i stvaranje plana za jednovremeni početak akcija na cijelom području. U vezi s prvom tačkom dnevnog reda Cvijetin je samo saopštio odluku Oblasnog štaba o postavljanju toga rukovodstva — Majevičkog podštaba, kako je tada nazvan, i u detalje obrazložio njegove zadatke i dužnosti.

Prema pomenutoi odluci, u sastav Majevićkog podštaba su ušli: Fadil Jahić Španac, Pero Cuskić, Stevo Popović, Cvijan Cvijetinović i Jusuf

1) Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd, tom I, knjiga 1, strana 11, 12. i 17. (U daljem tekstu Zbornik I, knj. 1, str. 11, 12).

Jakupović. Jusuf je u isto vrijeme, prema odluci Oblasnog komiteta, postavljen i za partijskog rukovodioca — sekretara Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i Semberiju. Na kraju je odlučeno da se 10. avgusta uveče počne i sa prvim, u početku diverzantskim akcijama: da se iste noći na cestama između Bijeljine, Brčkog i Tuzle pokidaju telefonske veze i poruše neki mostovi.

*

Kako je već bilo dogovoreno, na Majevici i u Semberiji su 10. avgusta uveče istovremeno počele prve ustaničke akcije: isječene su telefonske veze na linijama Bijeljina—Brčko, Brčko—Lopare, Brčko—Orašje i Lopare—Tuzla. Ujedno je nekolicina boraca s Majevice, budući da je raspolagala izvjesnim količinama eksploziva,[2] pokušala da sruši drumski most na rječici Sibošnici kod Čelića.

Mada miniranje šibošničkog mosta (zbog štednje eksploziva i neiskustva minera) nije potpuno uspjelo, ustaškim kotarskim predstojnicima iz Tuzle, Bijeljine i Brčkog se sljedećeg jutra činilo kao da su te prve ustaničke mine i njih u vazduh bacile. Kako je to na njih djelovalo, najbolje se vidi iz nekih pisanih dokumenata iz tog vremena — dnevnih »izvješća« Ministarstva hrvatskog domobranstva od avgusta 1941. godine:[3])

> **»Službujući činovnik na Velikoj 2upi Posavje g. Mirković« — stoji u jednom od tih »izvješća« — javlja u 8 sati slijedeće:**
>
> **Prije pola sata javio se na brzoglas kotarski predstojnik u Brčkom i zamolio me, da javim Ministarstvu unutrašnjih poslova, da je u selu Lopare i Celić izbila pobuna.**
>
> **Pobunjenici su u jakoj nadmoći.**
>
> **Porušili su sve mostove, tako da kotar Brčko nema nikakve veze sa tim mjestima. Prijeti opasnost da će se pobuna proširiti i preko rijeke Save.**
>
> **Kotarski predstojnik moli najhitniju pomoć i to u vojsci, koja će biti naoružana strojnim puškama. Ne stigne li pomoć onda je svaki dalji rad u kotaru nemoguć«.**

Ali njemački generali su od svih, pa i pomenutih kotarskih predstojnika zahtijevali ropsku pokornost i sasvim bezbjedan saobraćaj na područjima, pogotovu na glavnoj saobraćajnici između tuzlanskog industrijskog

2) Riječ je o nekih dvadesetak kilograma ekrazita koji je prvak Zemljoradničke stranke na Majevici pop Đorđo Jovanović (brat poznatog prvoborca Caslava Jovanovića) dobio početkom marta 1941. godine od Miloša Tupanjanina u Beogradu. Zajedno s tim ekrazitom pop Đorđo je od Tupanjanina primio i nekoliko automatskih »mauzer«-pištolja. U stvari, i oružje i eksploziv — sve je to bilo namijenjeno za izvođenje prevrata koji je, uz saradnju engleske obavještajne službe, pripremao general Simović sa svojim pristalicama. No, događaji su, kao što znamo, krenuli sasvim drugim smjerom nego što su to general Simović i njegovi istomišljenici predviđali: narod je 27. marta izašao na ulice Beograda i javno rekao da ne želi nikakve tutore — da više voli rat nego pakt... Uslijedila je okupacija zemlje, pa je i pop Đorđo već u julu iste godine pobjegao u šumu i pridružio se komunistima. Bio je sa njima sve dok jedne noći nije otišao kući da obiđe porodicu, kojom prilikom su ga ustaše prevarile, uhvatile i odvele u logor. Odmah nakon dolaska u šumu pop Đorđo je saopštio drugovima da se pomenuti ekrazit nalazi skriven u pribojskoj crkvi iznad svijećnice pod krovom, a pištolji u jednom stogu sijena u pribojskom polju. Tako su taj eksploziv i oružje, zahvaljujući popu Đorđi i njegovom patriotizmu, poslužili u sasvim druge svrhe nego što su to Simović i Tupanjanin želili.

3) Arhiv Muzeja revolucije u Sarajevu, fond UNS-a, b. b.

bazena i semberske ravnice. Stoga su i ustaše, čim su se malo pribrale i nešto više saznale o obimu i snazi pobune, ponovo počele da jure po okolnim selima: da traže učesnike u nedavnim diverzantskim akcijama i kupe ljude u tobožnje taoce... da ih muče i ubijaju. U tome su i dalje prednjačile ustaše iz Celića, te su se dvojica njihovih »oružnika« i 15. avgusta ujutro, kao i obično, uputila ka selima Mačkovcu i Jablanici. Međutim, toga istog dana u Jablanici se zatekao i predratni član KPJ Milak Tešić sa još nekolicinom boraca, pa, saznavši za dolazak ovih nezvanih »gostiju«, susreo ih u selu Vakufu i obojicu pobio.

Tako su se oglasile i prve ustaničke puške na Majevici. No, već sljedećeg dana iz Čelića su krenula ne samo dvojica nego nekih šezdesetak ustaša i njihovih oružnika — htjeli su da izvrše odmazdu i pronađu nestale oružnike — i u Mačkovcu naišli na partizane. Tako je došlo i do prvog ozbiljnijeg sukoba između okupatorsko-kvislinških snaga i majevičkih ustanika u kome je pala i prva ustanička žrtva na Majevici: borac — komunista Savo Savić iz Mačkovca.[4]) U međuvremenu i semberski ustanici su, predvođeni Fadilom Špancem i ostalim semberskim komunistima, razoružali jednu financijsku stražu na putu Bijeljina—Bosanska Rača i izveli još nekoliko manjih diverzantskih akcija,[5]) a zatim 28. avgusta napali »Oružničku postaju«, odnosno Zandarmerijsku kasarnu u Dragaljevcu. Napad, doduše, nije uspio,[6]) ali je kotarske predstojnike u Brčkom i Bijeljini nakon toga spopao još veći strah i pometnja.

Dakle, ustanak je već počeo. Mada u početku malobrojne i slabo naoružane, ustaničke grupe i grupice su iz dana u dan bivale sve jače i brojnije. U narodu se budila vjera u njegove sopstvene snage.

I upravo u takvim prilikama, krajem avgusta 1941. godine, s druge strane Drine se na Majevicu počeše da prebacuju i neki u brade zarasli ljudi sa kokardama na kapama. Prvo odnekud iskrsoše Ljubo Petrović i Aco Medunić, privatni namještenici i rezervni oficiri iz Brčkog, a uskoro zatim, sa desetak svojih četnika, i aktivni kapetan bivše jugoslovenske vojske Risto Cuković — čovjek koga niko u tom kraju dotad nije ni čuo ni vidio. Pristizali su, kako su govorili, da se i oni pridruže i pomognu ustanicima na Majevici, pa pošto je tada bila direktiva Partije da se u borbi protiv okupatora ujedinjuju sve patriotske i slobodoljubive snage bez obzira na vjersku, nacionalnu ili raniju političku pripadnost i pošto se računalo da su ti ljudi došli sa odista dobrim i poštenim namjerama, to je sa njima i prihvaćena saradnja — formiran zajednički odred i postavljeno zajedničko rukovodstvo.

Već početkom septembra odred je brojao oko 120 naoružanih ljudi i mogao je da kontroliše znatan broj sela ispod Majevice, a onda je, 8. septembra, zauzeta i Oružnička postaja i opština u Loparama. Put Tuzla——Brčko je sasvim bio prekinut, a time i bogati poljoprivredni rejoni Semberije i brčanske Posavine bili su odsječeni od tuzlanskog industrijskog bazena.

4) Arhiv SK BiH, tom III, knjiga 1, strana 78.

5) Zbornik VII, tom IV, knjiga 1, dokumenat broj 261.

6) Slavko Mićanović, »S Majevice i Semberije«, knj. 1, izdanje »Svjetlost«, Sarajevo, 1947, str. 39—42.

Naravno da i okupatorsko-kvislinške vlasti za to vrijeme nisu sjedile skrštenih ruku: potajno su pripremale ofanzivu i već 1. septembra njihove snage su bile u pokretu. Jedan ustaško-domobranski zdrug je prvo krenuo prema Semberiji, tako da se i Semberska partizanska četa prva našla na udaru neprijateljskih snaga. Primivši borbu na nekoj drinskoj adi nedaleko od sela Međaša, u kojoj je pao i hrabri mitraljezac Srbo Sekulić Caruga, četa nije mogla da izdrži navalu višestruko jačeg protivnika te je, pod vrlo teškim okolnostima, morala da se prebaci preko Drine u Srbiju.

Međutim, ovo je bio tek početak ofanzive... Već sljedećih dana, nastojeći da po svaku cijenu uguše ustanak na Majevici, jake neprijateljske snage su (u jačini tri zdruga) iz više pravaca (Tuzle, Bijeljine i Brčkog) krenule ka majevičkom pobrđu i 11. septembra[7]) izbile nadomak Tobuta i Vukosavaca.

Ne znajući ništa o operativnim planovima i snazi neprijatelja, majevički ustanici su pokušali da mu se suprotstave, ali su i oni, nakon kraćeg i slabo organizovanog otpora, takođe morali da napuste svoje položaje i povuku se u šume Međednika, tako da je ustašama pošlo za rukom da ponovo ovladaju prostorom koji su dotad kontrolisali »pobunjenici«. Tom prilikom su popalili na desetine seoskih domova i počinili mnoge druge zločine u Vukosavcima, Loparama, Tobutu i drugim selima ispod planine. Ali, opet nisu postigli ono što su htjeli — nisu uspjeli da majevičke ustanike i sasvim potisnu sa Majevice.

Naime, i pored svih početničkih slabosti i neiskustva glavnina odreda je (oko 80 boraca) uspjela da se organizovano povuče u Međednik i bila je u stanju da, čim se ukaže prilika, ponovo krene u akciju. A ta prilika se, zbilja, veoma brzo ukazala. Zapravo, već 15. septembra, očigledno u namjeri da gasi požar ustanka negdje na drugoj strani, neprijateljska vojska se hitno povukla sa Majevice. U čitavoj ranijoj loparskoj opštini je zavladala nekakva praznina — bezvlašće. Čak su i Lopare ostale prazne — ni jednog neprijateljskog vojnika u njima nije bilo.

Međutim, kapetanu Ćukoviću i njegovim četnicima se, očigledno, nije ratovalo. Doduše, on je, zajedno sa Petrovićem i Medunićem, i ranije sijao sjeme razdora i smutnje među ustanicima, činio je to obazrivo — govorio je kako su komunisti i suviše rano »zakuvali« i kako njihovo »šurovanje« sa »Turcima« i »Sokcima« ničemu dobrom ne vodi — ali je sada, poslije dolaska na Međednik, sasvim otkrio karte. Naime, sasvim otvoreno je počeo da agituje među borcima i poziva ih da pođu s njime u Srbiju ističući kako Nijemci raspolažu neviđenom ratnom silom, a pogotovu tehnikom — da se »šut sa rogatim ne može bosti«, te da o nekakvom nastavljanju ustaničkih akcija na Majevici ne može biti ni govora.

Na žalost, dok je ovo Cuković govorio, u selima ispod planine su se još uvijek dimili požari: ljudi su bili demoralisani, prestrašeni... I kad je on krenuo, za njim se osuo bezmalo čitav odred. Na Međedniku je ostalo svega desetak ljudi — uglavnom komunista.

Tako je na Majevici i u Semberiji polovinom septembra zavladalo izvjesno zatišje. Pošto je Semberska partizanska četa već bila u Srbiji, u trouglu između planine Majevice i rijeka Save i Drine je, pored ovih

7) Zdravko Antonić, »Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941«, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, Beograd, 1973, str. 316—319.

desetak boraca u Međedniku, ostala još samo jedna partizanska četa koja je u to vrijeme djejstvovala u blizini Brčkog.

No, zastava ustanka je ipak bila sačuvana, pa je i ugled i autoritet komunista u očima naroda još više porastao. U Međednik su pristizali novi borci, prvenstveno iz Tuzle: formirano je novo ustaničko jezgro i za svega nekoliko dana brojno stanje se skoro udvostručilo. Brčanska partizanska četa je, takođe, uspijevala da se održi i djejstvuje na svom terenu, pa je upravo tih dana izvela i jednu od svojih najuspješnijih akcija: nedaleko od Brezova Polja je napravila zasjedu nekoj manjoj ustaško-domobranskoj koloni, razbila je i tom prilikom, pored ostalog, zaplijenila 13 pušaka i jedan teški mitraljez.[8]) U Semberiji su se, isto tako, sređivale prilike.

Bio je već kraj septembra ... I upravo u to vrijeme, posljednjih dana septembra, na Majevicu stiže i Ivan Marković Irac sa direktivom Oblasnog štaba prema kojoj je trebalo da se — u skladu sa zaključcima svega nekoliko dana ranije održanog savjetovanja Glavnog štaba NOPOJ i CK KPJ u Stolicama kod Krupnja — prikupe sve partizanske snage sa Majevice, Semberije i brčanske Posavine i formira Majevički NOP odred. Zajedno sa Ircem su stigli i Jusuf Jakupović Mrki i Srbo Gligorović koji su se prilikom neprijateljskog napada na Majevicu prebacili na Birač; sa njima su, takođe, stigli i Franjo Herljević i Krsto Bjeletić Krcun, kao i još nekih petnaestak boraca Majevičana.

*

Početkom oktobra 1941. godine na Kurjači — jednom od sjeveroistočnih ogranaka Majevice — održan je zbor majevičkih partizana i formiran 1. majevički NOP odred. Ujedno je izvršena zakletva boraca i pred strojem, u kome je stajalo svega nešto oko 50 boraca, saopštena odluka Oblasnog štaba kojom se Ivan Marković Irac postavlja za komandanta, a Fadil Jahić Španac za političkog komesara odreda. Potom su formirane i tri odredske čete za čije su komandire određeni: Jusuf Jakupović Mrki, Franjo Herljević i Đorđo Đojić. Čete su u svom sastavu imale svega po petnaestak do dvadeset boraca, ali se vjerovalo da je to tek srž, osnova oko koje će se okupljati novi borci.

U početku odred je vodio samo manje, uglavnom odbrambene borbe, ali je već u drugoj polovini oktobra izveo i nekoliko značajnijih akcija: razbijena je jedna ustaška kolona na cesti Čelič—-Lopare, izvršen prepad na Brezovo Polje[9]) i zauzeta Oružnička postaja u Sibošnici. Iz Srbije je preko Birča stigla i Semberska partizanska četa,[10]) pa je odmah, od te i Brčanske čete, formiran Bijeljinsko-brčanski bataljon. Ukratko, odred se sve više organizaciono sređivao i brojčano jačao, tako da je u svom sastavu početkom novembra imao nešto oko 200 boraca.[11])

8) Radivoje Lukić, »Pripreme za ustanak i prve borbe u srezu brčanskom«, »Istočna Bosna u NOB«, knj. 1, str. 204.

9) Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 122.

10) O Semberskoj partizanskoj četi i njenim gubicima koje je imala u borbama sa Nijemcima u prvoj neprijateljskoj ofanzivi u Srbiji, vidi: Radovan Alić Radika, »Semberska partizanska četa u Mačvi«, »Istočna Bosna u NOB«, knj. 1, str. 135—138.

11) »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije«, knj. 1, str. 141.

No, opet počeše da se pojavljuju i četnički oficiri. Pored kapetana Steve Damjanovića Leke, koji se odnekud pojavio još krajem septembra, na Majevici se ponovo nađoše Ljubo Petrović i Aco Medunić a nešto kasnije i kapetan Rado Tominčević i odmah počeše da sazivaju »Srbe na okup«, da formiraju četničke »čete« i »bataljone« i da, kako su govorili čekaju pomoć iz Srbije. Pa i bivši žandarmerijski narednik Đuro Bižić iz Ugljevika je, takođe, okupljao nekakvu svoju družinu. Ukratko rečeno, iz ustaničkih redova se izdvajala i organizovala nekakva posebna »vojska« čiji krajnji cilj i namjere još nisu nikome bili jasni, mada su se njeni organizatori i starješine, i kapetan Leko i svi ostali, i dalje busali u prsa i dokazivali kako su, eto, i oni za sporazum i jedinstvo narodnih snaga u borbi protiv okupatora.

Upravo tih dana su na Majevicu, sa južne i jugozapadne strane, dopirali potmuli tutnji topova: Ozrenski NOP odred je vodio žestoke borbe na pruzi Tuzla—Doboj, dok je Birčanski opsjedao Zvornik, pa je i Majevičkom NOP odredu Glavni štab NOP odreda BiH stavio u zadatak da u tome sadjejstvuje — da stalno drži pod svojom kontrolom put Tuzla—Zvornik i Zvornik—Bijeljina.

Međutim, odvajanje snaga za izvršenje toga ili nekih drugih sličnih zadataka ometali su stalni ispadi ustaša iz Koraja, Čelića i Teočaka u čemu se posebno isticao po zlu čuveni ustaški tabornik Burho Begić iz Koraja. Okupivši oko sebe izvjestan broj kojekakvog pljačkom i zločinima već ogrezlog i dobro naoružanog ološa, Burho je i dalje nastavljao da vrši pokolje po okolnim srpskim selima. Ljudi su prosto bogoradili i tražili zaštitu, pogotovu goloruki i bespomoćni stanovnici Tutnjevca, Puškovca, Bobetina Brda, Mrtvice i još nekih sprskih sela oko Koraja koji su, i dotad, već mnogo zla pretrpjeli i mjesecima drhtali nad svojim životima... Sve su to bili razlozi koji su tjerali štab 1. majevičkog NOP odreda da, i to što prije, napadne neprijateljsko uporište u Koraju.

Ali taj zadatak — sam, sa svojih svega 200 boraca — odred nije bio u stanju da izvrši, jer se tih dana u Koraju, pored Burhinih ustaša, nalazila i čitava 3. bojna 6. domobranske pukovnije.[12]) Preostajala je, prema tome, još samo jedna mogućnost — da se napad na Koraj izvrši zajedno sa majevičkim četnicima koji su, polovinom novembra, raspolagali sa nekih 150 pušaka, tim prije što je to i narod htio i zahtijevao i što se i među četnicima, koji su sve dotad besposličili, nalazilo dosta njih koji su istinski željeli da se angažuju u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača, pa pošto je to sasvim bilo u skladu sa ranijim direktivama CK KPJ, štab 1. majevičkog NOP odreda nije imao nikakvog razloga da tu mogućnost ne iskoristi.

Naime, u to vrijeme se na Majevici — zbog loših i neredovnih veza sa višim rukovodstvima NOP — još ništa pouzdano nije znalo o prilikama u Srbiji. Istina, znalo se da je došlo do nekakvog sukoba između partizana i četnika oko Užičke Požege i da Glavni štab NOP odreda za Srbiju ulaže velike napore da se taj sukob prevaziđe (o čemu je pisala i užička »Borba'< broj 7 od 1. novembra 1941. godine) ali se, iz razloga koji su ranije pomenuti, nije znalo šta se u međuvremenu događalo, pa ni to da je 16. novembra u Vlasenici održana konferencija na kojoj je raskinut sporazum o saradnji

12) »Oslobodilački rat...«, knj. 1, str. 149.

koji su 1. oktobra potpisali predstavnici Glavnog štaba NOP odreda BiH i komande bosanskih četnika u Drinjači.

Dakle, nemajući u tom smislu nikakvih direktiva — vjerujući da je taj sporazum i dalje na snazi — štab Majevičkog NOP odreda je odlučio da u saradnji sa četnicima krene u napad na ustaše u Koraju, naravno pod uslovima kojih će i jedna i druga strana morati da se pridržava — da se prilikom upada u selo spriječi svaka pljačka i samovolja, da se prema ustašama postupi nemilosrdno, ali da se goloruko stanovništvo, naročito žene i djeca, niukom slučaju ne smiju dirati.

Na sastanku predstavnika partizanskog i četničkog štaba, koji je tim povodom održan, četnički komandanti su odmah izrazili svoju spremnost da se angažuju u pomenutoj akciji, ali bez ikakvih uslova i ograničenja. Najzad, tek pod pritiskom izvjesnog broja uglednih domaćina, koji su tom sastanku takođe prisustvovali, kapetan Leko i ostali su prihvatili postavljene uslove i dali časnu riječ da će se u svemu pridržavati dogovora.

Planirani partizansko-četnički napad na Koraj je uslijedio svega dva dana kasnije, bolje reći 25. novembra: neprijatelj je, ustaše i oružnici, dosta brzo savladan, a onda se desilo nešto što štab Majevičkog NOP odreda uopšte nije pretpostavljao da će se desiti. Naime, pripremajući se za napad, partizanski štab nije sasvim ozbiljno računao i s tom činjenicom da su Burhine ustaše svojim zločinima, ne samo protiv sebe nego i čitavog Koraja, izazvale strahovit gnjev Srba-seljaka iz okoline; niko, dakle, nije pretpostavljao da će se stanovnici tih sela pod utiscima nedavnih ustaških zločina u datom trenutku sručiti u Koraj i da će, podsticani četnicima koji su lako zaboravljali na dogovor i časno datu riječ, takođe početi da čine zločine. A upravo to se desilo. Nastupio je haos koji je teško bilo obuzdati i u kome je, za vrlo kratko vrijeme, pao dosta veliki broj i sasvim nedužnih ljudi.

I već tada — dok su još suzbijali šovinistička orgijanja u Koraju — predstavnicima štaba Majevičkog NOP odreda je bilo jasno da saradnja sa četničkim oficirima ničemu dobrom ne vodi: jasno im je bilo da ovo što oni hoće i što već čine nije ništa drugo do ono što je i Burho činio. Sve su to Irac i Španac vidjeli i znali. Ali, s druge strane, uvidjevši kako se udruženim snagama čak i Burho može u bijeg natjerati, narod je sve upornije isticao zahtjev da se borba zajednički nastavi: tražio je da se odmah krene i na susjedna ustaška uporišta.

Partizanski štab je bio u dilemi: ako tim zahtjevima udovolji, desiće se isto što se i u Koraju desilo, a ako ih odbije — šta će reći borci a pogotovu stanovnici okolnih srpskih sela u koja su se ustaše često zalijetale, palile, pljačkale i ubijale.

Najzad, iako teška srca, štab Majevičkog NOP odreda je pristao da, zajedno sa četnicima, preduzme još jednu akciju — da krene u napad na ustaško uporište u Teočaku.

Napad je izvršen 30. novembra, ali — bez rezultata. Bojeći se da ne dožive sudbinu Korajaca, ne samo ustaše nego i mještani su se grčevito branili. Borba je trajala skoro cijeli dan. Partizani su napadali sa sjeverne strane, od sela Mezgraje i rječice Janje, dok su četnici imali da zaobiđu s jugoistočne strane i da jednovremeno s visova iznad sela, preko Krstača, napadnu ustaška uporišta u Teočaku. Međutim, naišavši na otpor,

četnici su samo izdaleka puškarali i halakali. Ocijenivši situaciju i vidjevši da bi svaki dalji napor bio uzaludan i beskoristan, Majevički partizanski odred se povukao sa gubicima: dva mrtva i nekoliko ranjenih.

Već slijedećeg jutra, 1. decembra, u štab Majevičkog NOP odreda u Vukosavcima prvi put stiže vijest da su četnici Draže Mihailovića još početkom novembra mučki napali na partizansko Užice, te da je Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu polovinom novembra prekinuo sporazum o saradnji sa Dangićem i njegovim četnicima. Tu mučnu i zakašnjelu vijest donosi Cvijetin Mijatović Majo koji je upravo zbog toga, po nalogu Glavnog štaba, i krenuo na Majevicu.

I dok su Irac, Španac i ostali rukovodioci narodnooslobodilačkog pokreta na Majevici i u Semberiji još uvijek bili pod dojmom vijesti što ih Majo donese, u štab u Vukosavcima počeše da pristižu i vijesti o pojačanoj aktivnosti neprijateljske propagande: o pisanju ustaške štampe o »zvjerstvima četničko-komunističkih bandi u Koraju«, a onda i o tome kako ustaški logornik Murat-beg Pašić iz Bijeljine, takođe povodom Koraja, održava zborove po okolnim muslimanskim selima i poziva Muslimane u masovni pohod protiv Srba.

Naravno da je i štab Majevičkog NOP odreda u takvoj situaciji morao da kaže svoju riječ, pa je odmah napisan proglas Muslimanima sjeveroistočne Bosne koji su potpisali Fadil Jahić Spanac, Ivan Marković Irac, Cvijetin Mijatović Majo i Ahmet Kobić. U tom proglasu se na prvom mjestu podsjećaju Muslimani Gornje Tuzle, Čelića, Koraja, Brezova Polja i ostalih muslimanskih sela ispod Majevice da je »borba koju vode narodnooslobodilački odredi« u isto vrijeme »i njihova borba«, te da se zbog toga pričuvaju kojekakvih provokatora i narodnih izdajnika, okupatorskih sluga, a zatim kaže:

> **»... Murat-beg Pašić i ostali zlikovci krivi su za svo zlo koje je zadesilo i Srbe i Muslimane u ovim krajevima. Oni su krivi i zato što su pale nevine žrtve pri napadu na Koraj, jer je Koraj baš zbog njih postao zloglasan. I pored toga što je Koraj bio zloglasan zbog zločina nad seoskim stanovništvom, mi partizani uložili smo sve sile da padne što manje nevinih žrtava, ukoliko je tih nevinih žrtava bilo, učinili su ih neodgovorni ljudi, razjareni i ozlojeđeni klanjem svojih žena i djece koje je tih dana izvršila Burhina banda. Mi žalimo što su te žrtve pale, ali zato je glavni krivac Burho i njegovi razbojnici. Oni su ti koji su nekoliko dana pred napad na Koraj ubili 30 Srba, a u samom Tutnjevcu zaklali 20 ljudi, žena i djece .. ,«[13])**

Ali pored Pavelićevih ustaša — Murat-bega, Burhe i ostalih — sada se, evo, odnekud pojavila još jedna vrsta provokatora i okupatorskih pomagača. Jer i Dražini i Dangićevi oficiri su svojim najnovijim postupcima takođe navraćali vodu na mlin okupatora. Svakako da je i to trebalo objasniti narodu — trebalo mu je reći čemu vodi ovakva četnička politika — pa je s tim ciljem polovinom decembra održana šira konferencija u selu Tobutu kojoj su, pored velikog broja mještana, prisustvovali svi četnički komandanti, kao i članovi štaba 1. majevičkog NOP odreda sa Cvijetinom Mijatovićem na čelu. Potom je i u selu Jablanici održana ista takva konferencija, pa je četnicima i na jednom i drugom skupu otvoreno rečeno ko su i kakvi su.

13) Arhiv SK BH, tom III, knj. 1, str. 140.

Međutim, četnički oficiri su i dalje tjerali po svome ...

Tako nastupi i zima 1941—1942. godine. Majevički NOP odred je u svom sastavu imao već nešto oko 500 boraca. Zatvarajući pravce od Tuzle, njegova 1. četa se tih dana nalazila u selu Vakufu, a 2. na Površnicama, Bijeljinsko-brčanski bataljon je držao Korenitu i spuštao se sve do Semberije, dok se novoformirana Posavska četa, radi zaštite naroda i proširivanja ustanka, zadržavala u Posavini.

Sjedište štaba odreda je i dalje bilo u Vukosavcima.

Kao što vidimo, 1. majevički NOP odred — poredeći ga sa nekim drugim — nije bio brojčano mnogo jak, ali je, zahvaljujući borbenosti i moralno-političkoj čvrstini svojih boraca, mogao da uspješno kontroliše i štiti veliki broj sela raštrkanih po sjeveroistočnim padinama Majevice, pa čak i u semberskoj ravnici. Mogao je, dakle, da štiti dosta prostran teritorij na kome su već nicali i razvijali se novi organi vlasti, narodnooslobodilački odbori i takođe uspješno rješavali mnoštvo životnih problema kao što su: smještaj i njega ranjenika, zbrinjavanje velikog broja izbjeglica i pogorjelaca, snabdijevanje hranom boraca na položajima i jednog dijela stanovništva koji je u tome oskudijevao, kao i mnoge druge ...

Sve te poslove, uz pomoć partijskih radnika i štaba odreda, besprijekorno su obavljali narodnooslobodilački odbori. Tako je, na primjer, Brusnica, selo koje je najviše bilo izloženo nasiljima ustaša, pod zaštitom partizana gotovo cijelo iseljeno, imovina izvezena, a porodice razmještene po kućama u Vukosavcima, Mačkovcu, Jablanici i drugim selima. Pod rukovodstvom odredskog intendanta Slavka Mićića u semberska sela su odlazile čitave kolone saonica sa volovskim zapregama i odatle, uz pratnju jednog voda ili desetine partizana, dovlačile znatne količine hrane koju su sakupljali odbornici narodnooslobodilačkih odbora. Odredski ljekari doktor Mustafa Mujbegović i doktor Rosa Hadživuković su, u saradnji sa odbornicima, ulagali velike napore da spriječe eventualne zaraze. Pa ni kulturno-prosvjetni rad nije zanemarivan: organizovane su priredbe za narod i borce, otvarani analfabetski tečajevi... Najzad je, i to na način koji veoma živo ilustruje životnu sposobnost i vitalnost prvih organa nove narodne vlasti, riješeno i pitanje ozbiljne nestašice soli — sa slanih izvora u selu Humcima dopremana je slana voda i na oslobođenoj teritoriji u selu Vakufu prekuvavana u nekim pekmezarskim kazanima. Dnevno je tako dobijano oko 50 kilograma soli, istina lošeg kvaliteta, ali je oskudica u tome važnom prehrambenom artiklu ipak bila riješena. Ukratko rečeno, narod je čvrsto i samopouzdano preuzimao sudbinu u svoje sopstvene ruke.

Upravo to što se događalo ne samo na Majevici i u Semberiji nego i u mnogim drugim krajevima Jugoslavije — ta probuđena svijest radnog čovjeka i pojava narodnooslobodilačkih odbora kao novih organa vlasti i nesumnjive opasnosti po raniji buržoaski poredak — izazvalo je bjesomučni strah i ogorčenje kod izbjegličke jugoslovenske vlade u inostranstvu. Stoga i njen egzekutor Draža žuri da to još u začetku presiječe i onemogući, te su i kapetan Damjanović i ostali oficiri trčkarali po majevičkim brdima i, nasuprot narodnooslobodilačkom pokretu, formirali svoje — četničke odrede.

Međutim, komandant bosanskih četničkih odreda major Dangić je veoma dobro znao da njegovi oficiri Damjanović, Tominčević i ostali —

budući da su stranci i nedovoljno poznati ljudi — neće biti u stanju da jače pokrenu i za sebe vežu seljačke mase na Majevici, pa je odlučio da (kao što je to, uostalom, činio i na drugim područjima) pronađe neku pogodniju i koliko-toliko poznatiju ličnost iz ovih krajeva i da je, makar i formalno, stavi na čelo četničkog pokreta. Otuda i pomenuti oficiri na mig svoga komandanta iznenada počeše da ističu i hvale Radivoja Kerovića — sina bivšeg opštinskog načelnika i poznatog političkog šićardžije Blagoja Kerovića iz sela Tobuta — počeše na sav glas da pričaju kako je to jedini čovjek koji može i ima pravo da rukovodi ustankom na Majevici: htjeli su, u stvari, da iskoriste staru političku firmu familije Kerovića koju je ona, zbog učešća u pripremama sarajevskog atentata 1914. godine, i odranije nosila. Najzad, negdje polovinom decembra, ti isti oficiri pronesoše i vijest da je Radivoje Kerović ukazom kralja Petra Drugog naimenovan za majevičkog četničkog vojvodu.

Kerović je to sasvim ozbiljno shvatio i odmah je, zajedno sa Lekom, formirao četnički štab u Tobutu i odatle, zajedno sa svom ostalom oficirsko-četničkom bratijom, nastavio da raspiruje šovinističke strasti — da unosi nemir i smutnju u redove ustanika.

No, njihova razbijačka djelatnost se nije samo na tome iscrpljivala — na unošenju smutnji i dezorganizacije . . . Oni su sada već sasvim otvoreno počeli da izazivaju i prave sukobe sa partizanima: pala je već i prva žrtva njihove izdaje — ubijen je Dušan Obrenović, borac — partizan iz Bijeljinsko-brčanskog bataljona.

Nekako u isto vrijeme dok se ovo dešavalo na Majevici, tačnije sedmog i osmog januara 1942. godine, u Ivančićima kod Sarajeva je održano pokrajinsko partijsko savjetovanje na kome je upravo taj isti problem — četnička izdaja i raščišćavanje odnosa sa četničkim oficirima — predstavljao jednu od osnovnih tačaka dnevnog reda. Tome savjetovanju su, kao delegati sa ovoga područja, prisustvovali Jusuf Jakupović Mrki i Svetolik Gospić Brko, uporedo s Cvijetinom Mijatovićem koji je, zajedno s njima, krenuo sa Majevice. I čim se Jusuf i Svetolik povratiše, Okružni komitet KPJ za Majevicu i Semberiju zakaza savjetovanje sa svim partijskim aktivistima sa svoga područja. Na tom skupu je, prije svega, trebalo da se prouče zaključci savjetovanja u Ivančićima, a zatim da se u skladu s tim zaključcima formulišu i naredni zadaci partijskih organizacija na Majevici i Semberiji.

Savjetovanje je održano 15. februara iste godine u prostorijama osnovna škole u selu Jablanici. Većina učesnika je govorila o sve čvršćoj saradnji i jedinstvu naroda i partizanskih jedinica pa je, u vezi s time, bilo riječi i o herojskom držanju boraca 1. čete Majevičkog partizanskog odreda prilikom sukoba sa višestruko jačim neprijateljem koji se još početkom januara odigrao u selu Piperima,[14] kao i o zauzimanju domobranskog uporišta na Miladijama — tako reći na vratima Brčkog. Ali, ti govornici su

14) U pomenutim borbama u Piperima, 3. i 4. januara 1942. godine, poginuo je komandir 1. čete 1. majevičkog NOP odreda Krsto Bjeletić Krcun, a ranjen komesar iste čete Zivan Cvijetinović. No, četa je ipak uspjela da potisne skoro deset puta jačeg neprijatelja (oko 500 legionara i domobrana) i spasi selo od uništenja. A upravo pred savjetovanje, 11. februara, zauzeto je i neprijateljsko uporište na Miladijama. Tom prilikom zaplijenjeno je 38 pušaka i 1 teški mitraljez, kao i nešto municije i druge ratne opreme.

istovremeno izražavali i svoju zabrinutost za daljnji tok narodnooslobodilačke borbe na području Majevice i Semberije, i to ne zbog ustaško--domobranske aktivnosti nego zbog sve češćih četničkih provokacija . .. Na kraju je u skladu sa tim zapažanjima i direktivama iz Ivančića zaključeno da se ubuduće, oštrije i odlučnije istupa protiv četničkih komandanata, da se pred narodom razgolićuje njihov izdajnički rad i da se ispod njihovog uticaja odvajaju svi pošteni i dobronamjerni ljudi koje su oni uspjeli da zavedu, da se pooštri budnost u jedinicama i preduzmu izvjesne vojničke mjere radi obezbjeđenja od eventualnih četničkih napada. Zaključeno je, dakle, da se oštrije i odlučnije istupa protiv četničkih komandanata, a ne da se zauzme i nekakav frontalan stav protiv četnika uopšte.

Možda neće biti loše ako na ovom mjestu kažemo — upravo radi što boljeg razumijevanja ovakvih stavova i shvatanja majevičkih komunista — da ni nedavni raskid sa Dangićem i ostalim provokatorima i saboterima narodnooslobodilačke borbe u Vlasenici nije značio i raskid sa istinskim patriotima i saveznicima u toj borbi, pa makar oni trenutno i kokarde nosili. Jer, svega nekoliko dana kasnije je — negdje oko 20. novembra — Glavni štab NOP odreda BiH uputio »Otvoreno pismo svim poštenim i rodoljubivim četnicima Bosne i Hercegovine« u kome se govori o petokolonaškoj ulozi njihovog komandanta majora Dangića a zatim kaže:

> **»... Sve poštene i rodoljubive četnike smatramo svojom braćom po borbi, s njima zajedno boićemo se protiv okupatora i njegovih sluga.«[15])**

Kada je o tome riječ, da pomenemo i pismo Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije koje je uoči druge neprijateljske ofanzive, negdje oko 10. januara 1942. godine, u stvari poslije savjetovanja u Ivančićima, upućeno Operativnom štabu bosanskih četnika. U tom pismu se kaže:

> **»U vezi sa događajima koji su se zbijali posljednji mjesec i po dana mi vam se obraćamo ovim pismom, jer smatramo da je potrebno raščistiti neka pitanja koja su dovela do vrlo zategnutih odnosa u Bosni i Hercegovini između nas i vas.«**

Zatim se jedno za drugim nabrajaju pitanja kao što su: slučajevi razoružavanja partizanskih boraca i njihova predaja okupatorskim jedinicama, četnička pljačka i ubojstva po selima, intenzivna propaganda za račun izdajnika Nedića, predstojeća neprijateljska ofanziva i njene posljedice, a onda se na kraju kaže:

> **»Sve su to, i još mnogo drugih važnih, pitanja koja mi moramo raščistiti, da bismo tačno znali ko nam je prijatelj a ko neprijatelj. U vezi sa raščišćavanjem tih pitanja i u vezi sa neprijateljskom ofanzivom mi vas molimo da hitno odredite svoje delegate da dođu na pregovore sa našim delegatima, u mjesto za koje ćemo se zajednički sporazumjeti.«[16])**

Dakle, i Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije i Glavni štab NOP odreda Bosne i Hercegovine su, iako su veoma dobro znali s kime imaju posla, i dalje ulagali krajnje napore da se izbjegne bratoubilački rat — da se očuva jedinstvo narodnih snaga u borbi protiv okupatora. A to su upravo i majevički komunisti htjeli i činili — činio je to i štab Majevičkog NOP odreda.

-"^U!

15) Arhiv SK BH. tom III, knj. 1, str. 126.
16) Zbornik VII, tom IV, knj. 3, dok. br. 11.

Međutim, odnosi sa četnicima su se i dalje zaoštravali sve dok, početkom druge polovine februara, ne dostigoše i svoju kulminaciju.

Naime, jednog dana ubrzo nakon savjetovanja u Jablanici, u štab 1. majevičkog NOP odreda stiže vijest da su četnici, negdje u Zlom Selu, presreli i razoružali šestoricu partizana i jednu partizanku, među kojima i dvojicu kurira Birčanskog NOP odreda,[17] i da su ih — oduzevši im neku važnu poštu što su je nosili sa Birča na Majevicu — potajno sproveli njihovom štabu u Tobut.

Saznavši za ovo, štab Majevičkog NOP odreda je odmah uputio pismo četničkom štabu i energično zahtijevao da se kuriri puste.

No, prošao je prvi, drugi, pa i treći dan . . . Leko i Kerović ništa nisu odgovarali. A onda jednog jutra u štab odreda je banuo i jedan četnik, mještanin — zvao se Cvijan Lukić — i u povjerenju rekao Ircu i ostalima da su Leko i Kerović formirali posebnu četničku desetinu i dali joj zadatak da u zgodnoj prilici, mučki, iz zasjede ili na neki drugi način poubija neke od članova toga štaba. Rekao je da je i on ušao u sastav te desetine i da je odatle pobjegao.[18] Rekao je najzad i to da se — opet s istim ciljem — formira i nekakav četnički »Gvozdeni bataljon«.

Stab Majevičkog NOP odreda je ponovo bio u dilemi.. . Sta da učini ... ? Da odmah napadne četnike — da ih preduhitri? Ali... ne! Jer to bi značilo nasjesti provokacijama — započeti bratoubilačku borbu. Preostajao mu je, prema tome, još samo jedan izlaz — da se pouzda u narod i njegovu podršku. Stoga je na kraju i odlučeno da se odmah krene po selima: da se organizuju protestne konferencije i tako izvrši pritisak na četnički štab u Tobutu. Odlučeno je, takođe, da se zatraži hitna pomoć sa Birča ili Romanije. Potom je 18. februara Irac napisao pismo Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu:

> **»Dne 10. ovog mjeseca« — nastojeći da što vjernije prikaže težinu i ozbiljnost novonastale situacije pisao je Irac — »bili smo vam uputili dva naša kurira sa vrlo opširnim izvještajem... Na Jelici ih je presrela jedna četnička desetina i razoružala ih i otela sva pisma. Jednu noć su bili zatvoreni u četničkom štabu, odakle su pobjegli...**
>
> **Mi nismo upućivali nikakav protest četničkom štabu, jer smo to smatrali nepotrebnim. Jedino smo pooštrili budnost, odlučili da kurire šaljemo pod oružanom pratnjom i iznijeli cijeli slučaj pred narodne borce.**
>
> **Uskoro smo saznali da su 14. ovog mjeseca u Zlom Selu uhapšeni i razoružani šest kurira i jedna drugarica koji su išli iz Šekovića k nama. Jedan dan smo morali da sve to provjerimo. Šesnaestog ovog mjeseca uputili smo pismo četničkom štabu u kojem smo tražili da se puste drugovi. Od njih nismo dobili odgovor sve do danas, (18. II)...**
>
> **Ujedno smo preuzeli sljedeće mjere:**
>
> **1. Danas će se u više sela održati protestni zborovi na kojima će biti donesene rezolucije.**
>
> **2. Izdata je naredba u kojoj će se objasniti drugovima partizanima cijela stvar.**
>
> **3. Preduzete su mjere osiguranja da se spriječi prebacivanje tih drugova preko Save, to jest da se predaju hrvatskim vlastima. Naime, juče smo obaviješteni da je zamjenik Leke, Radivoje Kerović, izjavio da će naše drugove predati hrvatskim vlastima, a onog »Turčina« među njima strijeljati...**

17) Bili su to Veso Gavrić i Ibro Kunusić.
18) Cvijan Lukić je 20. februara izvršio samoubistvo.

Prije 2—3 dana pobjegao je nama jedan četnik koji nas je obavijestio da je jedna četnička desetina . .. dobila zadatak da pobije članove štaba i komandanta opštine. Taj se četnik nije s time složio i pobjegao je k nama...

Iz svega ovoga možete i sami zaključiti« — poručivao je na kraju Irac — »da nam je apsolutno potrebna znatna oružana pomoć, i to što prije. Najbolje bi bilo kada bi se od vas mogao prebaciti jedan dio Proleterske brigade.. ,«[19])

Koliki je značaj pridavan ovoj poruci može se vidjeti i po tome što je Irac za njeno prenošenje birao najhrabrije i najpouzdanije ljude iz čitavog odreda i što je komandiru 2. čete sa Površnica dao zadatak da im sa svojim borcima pošto-poto obezbijedi prelaz preko Jelice.

Toga istog dana, 18. februara, dok je Irac pisao pomenuto pismo i otpremao kurire, nekoliko partijskih aktivista je — upravo radi održavanja protestnih .zborova o kojima je on u pismu govorio — krenulo u neka sela na oslobođenoj teritoriji. I nisu badava išli... U stvari, reagovanja na tim skupovima su bila upravo onakva kakva su se u štabu odreda i očekivala. Narod je osuđivao postupke četničkih oficira i energično zahtijevao da se partizanski kuriri puste na slobodu — izglasane su i rezolucije na kojima su ljudi, stotinama njih, stavljali svoje potpise.[20]'

Danas se, pogotovu od mlađih ljudi, često mogu čuti ovakva pitanja: zašto je štab odreda u tim kritičnim trenucima radije pribjegavao političkim a ne vojničkim mjerama i zašto nije zajedno sa odredom, kada već nije htio i mogao da započinje bratoubilačku borbu, privremeno napustio svoju teritoriju ili bar, ako ništa drugo, premjestio štab iz Vukosavaca na neko drugo, sigurnije mjesto.

Naravno, o svemu tome može da se govori, pogotovu ako se polazi sa čisto vojničkog stanovišta i ako se, čitav slučaj, posmatra sa ovako velike vremenske distance i poslije mnogih, godinama sticanih, iskustava i saznanja. Međutim, da bi stvar bila jasnija i da bi se moglo odgovoriti na pitanja 0 kojima je riječ, treba imati na umu i mnoštvo drugih, veoma značajnih pojedinosti. Prije svega, treba imati u vidu da je i Majevički NOP odred, kao i svi partizanski odredi u to vrijeme, bio teritorijalna jedinica: da su ga sačinjavali uglavnom seljaci, ustanici, koji su uzeli oružje u ruke da brane svoja sela i svoje domove od okupatorsko-ustaškog nasilja i teško ih je bilo pokrenuti sa Majevice sve dok i sami nisu stekli gorka i neposredna iskustva —• dok se nisu sasvim zakrvili sa četnicima.

Sem ovog, ne treba gubiti iz vida još jedan, iako na prvi pogled sporedan, ali vrlo značajan momenat. Naime, četnici su u to vrijeme na sve moguće načine unosili razdor i smutnju u redove ustanika pa su, pored ostalog, govorili i to kako su komunisti »zakuvali« a kad »prigusti« da će se izvući 1 pobjeći... Jasno je, dakle, šta bi u datoj situaciji mogao da znači i jedan takav na prvi pogled jednostavan i logičan postupak kao što je pomjeranje štaba odreda sa jednog na drugo mjesto: razumljivo je da bi to mogao da bude dobar povod četnicima za ispredanje novih alarmantnih priča i šire-

19) Zbornik, tom IV, knj. 4, dok. br. 14.

20) Jedna od tih rezolucija je sačuvana. Vidi: Zbornik, tom IV, knjiga 3.

nje nespokojstva i panike u narodu, pa je razumljivo da je štab odreda i o tome morao da vodi računa.[21]

Najzad, ne treba zaboraviti ni ovu — veoma značajnu činjenicu. U stvari, tih dana u štab Majevičkog NOP odreda u Vukosavcima su, uporedo s vijestima o četničkim provokacijama, pristizale i takve vijesti za koje se, pošto su dolazile partijskim vezama i kanalima, nije moglo reći da su alarmantne i ne provjerene. Jake okupatorske snage od nekih 3.000 ljudi su se, prema tim vijestima, spremale da iz raznih pravaca udare na Majevički NOP odred i njegovu oslobođenu teritoriju. Na svakog partizana se, znači, spremalo pet iji šest okupatorskih vojnika.

U takvoj situaciji, takođe 18. februara uveče, održan je i sastanak Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i Semberiju. Na tom sastanku je bio prisutan i Ivan Marković Irac .. .

I opet... šta i kako?!

Dugo je o tome raspravljano i na kraju odlučeno da se odmah ujutro, 19. februara, nađe čovjek koji će u četnički štab u Tobutu odnijeti rezolucije koje su toga dana donesene na seoskim konferencijama, dok je Ircu stavljeno u dužnost da što prije i bez obzira na situaciju na položaje u Vukosavce dovede bar jedan vod sigurnih ljudi radi obezbjeđenja štaba.[22]

Sljedećeg jutra, 19. februara, jedan postariji Vukosavčanin, invalid — zvao se Tripun Mitrović — odnio je protestne rezolucije u četnički štab u Tobutu. A nešto kasnije je krenuo i kurir na položaje 2. čete na Površnicama sa Irčevim naređenjem da jedan vod iz sastava te čete odmah krene u Vukosavce.

Prolazio je sat za satom, a Tripun se nije vraćao ... I tek pred sam mrak banuo je on pred štab u Vukosavcima. Jedva je govorio od uzbuđenja, ali i ono što je uspijevao da kaže prevazilazilo je sve, pa i najcrnja očekivanja. Četnici su — prema onom što je Tripun mogao da vidi i zapazi — već bili postrijeljali kurire. I ne samo to . .. Oni su se, zbog nečeg, okupljali u Tobutu.

Protestni zborovi i rezolucije, očigledno, nikakvog efekta nisu imali.. . Četnici su svakog časa mogli da banu i u Vukosavce, dok je vod 2. čete sa Površnice u najboljem slučaju mogao da pristigne sjutradan ujutro. Stoga su i članovi štaba odreda i članovi Okružnog komiteta, zajedno sa kuririma i nekolicinom ostalih boraca i rukovodilaca što su se tu zatekli, čitavu noć proveli na oprezu — sa oružjem u rukama.

Ali te noći, sve do svanuća, vladala je tišina — nigdje se ni pucanj nije mogao čuti.

Tako osvanu i 20. februar 1942. godine. Bilo je već nešto oko devet sati izjutra i u štabu odreda se, nakon probdjevene noći, osjećalo izvjesno olakšanje: niko nije ni pomišljao da bi četnici i danju mogli nešto da pre-

21) Taj vid neprijateljske djelatnosti štab 1. majevičkog NOP odreda ni ranije nije potcjenjivao, što se vidi i iz jednog njegovog raspisa od decembra 1941. godine u kome se, pored ostalog, kaže:

»Najveće zlo i neprijatelj uspjeha naših akcija kao i težnji za učvršćenje i organizovanost našeg naroda jeste panika i paničarstvo...« (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 95).

22) Desetina boraca koja je dotad obezbjeđivala štab bila je, kao pratnja, poslata sa komorom po žito u Semberiju.

duzmu. Svakog časa je trebalo da pristigne i vod koji je pozvan radi obezbjeđenja, pa su komandant odreda Ivan Marković Irac, politički komesar odreda Fadil Jahić Španac i zamjenik komandanta Ratko Perić, zajedno sa sekretarom Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i Semberiju Jusufom **Jakupo**vičem Mrkim i članom partijskog povjerenstva za Posavinu Slobodanom Jovanovićem, raspravljali o tome kako i na koji način da se savlada ionako teška a sada četničkim provokacijama još teža situacija.

Ali, ne potraja dugo i u kuću, sav usplahiren, upade jedan od partizana i reče kako četnici na kosama između Vukosavaca i Tobuta izvode nekakve sumnjive pokrete i prebacivanja. Razgovor se prekinu, mada to još uvijek nije moralo da znači i ono čega su se u štabu svu noć pribojavali. Pošto je i četnički štab bio blizu, pa se često događalo da poneko od njihovih ljudi i navrati — da čuje vijesti ili popuši cigaru. No, za svaki slučaj da bi spriječio paniku i provjerio o čemu se radi, Irac pozva dvojicu drugova — Albina Herljevića i Sejfu Karamehmedovića i uputi ih prema susjednim kosama. I tek što oni krenuše i odmakoše malo prema Tobutu sa suprotne strane se, na prtini što kroz Vukosavce vodi prema štabu, pojavi desetina četnika. Išli su u koloni s puškom o ramenu: odista je izgledalo kao da su u prolazu — kao da su slučajno naišli. To valjda i stražara zbuni, pa ih zaustavi tek kada priđoše sasvim blizu i počeše da ulaze u dvorište.

Uto i Ratko Perić izađe iz kuće ... No, ne obraćajući pažnju ni na Ratka ni na stražara, četnici produžiše prema kućnim vratima, pa, ušavši unutra, neki od njih se zadržaše u predsoblju, dok ostali, pretpostavljajući valjda da se štab odreda nalazi lijevo, u domaćinovoj sobi, krenuše na tu stranu.

Međutim, u tom trenutku u domaćinovoj sobi su se nalazili samo doktor Mustafa Mujbegović, član Okružnog komiteta KPJ Pero Cuskić i intendant odreda Slavko Mićić. Ušavši na vrata — prema kasnijim kazivanjima domaćina kuće Mitra Kovačevića i njegove čeljadi — četnici se prvo okomiše na Mujbegovića: grunu pucanj i doktor se, smrtno pogođen, opruži po podu. Istog časa planu pištolj u Perinoj ruci i prva dvojica četnika se, kao klade, stropoštaše na nepomičnog Mujbegovića, ali i Pero pored prozora. Skoro istovremeno pogibe i profesor Košta Popov ...

Uto se na vratima ukazaše Irac i Španac: zaštektaše njihovi »mauzeri«, te nekolicina četnika što su stajali u predsoblju, prije nego što su mogli i metak da upale, popadaše jedan preko drugog.

Pucnjava u kući napokon prestade: skoro cijela četnička desetina je bila likvidirana. Preostala su samo dvojica od onih što su ranije ušli u domaćinovu sobu i ubili Peru i doktora Mustafu, ali i njih su, na izlazu, čekale cijevi Irčeva i Špančeva pištolja. Stoga ova dvojica četnika, nemajući drugog izbora, izvališe šipke na prozoru i pobjegoše ispod kuće.

U međuvremenu se niz susjedne padine i gust streljački stroj primicao štabu. Osjetivši, valjda, da prevarom ništa nisu postigli, četnici još jače navališe: grunuše puške i mitraljeski rafali, sa kuće se sasu crijep i prozorsko staklo.

Ali hrabri i nepokolebljivi Irac, iskusni ratnik Spanac i ostali ni za trenutak nisu gubili prisebnost. Zauzevši mjesta pored prozora i vrata, sipali su vatru po napadačima. Naročito Slavko, poznati lovac i odlični nišandžija, ni jednog metka nije trošio uzalud.

Četnički streljački stroj, koji je u početku nastupao tako reći besprijekorno, najedanput poče da se rastura i negdje iščezava. Snažan i iznenadan otpor i veliki gubici koje su zbog precizne partizanske vatre očigledno imali prisiliše četnike na odstupanje.

Nasta zatišje ... U partizanskom štabu su se dogovarali... Trebalo je misliti na odred kao cjelinu ... na daljnji razvoj ustanka. Stoga je Jusuf Jakupović Mrki, sekretar Okružnog komiteta KPJ, uporno insistirao da se komandant i komesar odreda neopaženo izvuku iz kuće i pošto-poto probiju do prve partizanske jedinice.

U početku — valjda što im se činilo da bi to ličilo na kukavičluk — ni jedan ni drugi nisu pristajali... Na kraju je ipak dogovoreno da se Jusuf i ostali još neko vrijeme drže u kući — da se tuku i privlače pažnju neprijatelja — a Irac i Španac, koristeći se zaklonima, siđu do obližnjeg šumarka i da se, niz potok, probijaju prema selu Vakufu — odnosno do 1. čete koja je, očekujući ustaško-domobranski napad, upravo tamo držala položaje.

Otprativši njih dvojicu, u štabu ostadoše još samo Jusuf, Slavko, Jusufova drugarica Mevla, Anto Macan i Slobodan Jovanović. Četnici ponovo krenuše u napad, te se i njih četvorica radi boljeg pregleda i što efikasnijeg gađanja ispeše na tavan. Već je i municije ponestajalo pa je Mevla, prevrćući mrtve četnike, vadila metke iz redenika i dodavala ih kroz tavanski otvor.

I ovoga puta, izgubivši još nekoliko ljudi, četnici počeše da odstupaju. Njih oko stotinu, koliko ih je frontalno u stroju napadalo, uzmicalo je ispred svega četvorice partizana. Stoga i Mrki, videći da su četnici podaleko odmakli, odluči da se i on sa svojom grupom probije iz štaba.

No, tek što su izašli iz kuće i krenuli kroz zaselak četnici ih spaziše i otvoriše vatru. Stoga i njima ništa drugo nije preostajalo nego da se probijaju pojedinačno — bolje iko nego niko. Mevla, pošto je bila u seljačkoj odjeći, krenu da se kao seljanka iz mjesta provuče nekako između četnika; Jusuf osta zatrpan u dubokom snijegu pored neke živice (htio je da tako prikriven sačeka noć) a Slavko, Anto i Slobodan, koristeći se udoljinom ispod obližnjeg brežuljka, produžiše dalje. Išli su tako svega stotinjak metara, kad iza susjedne ograde iskočiše četnici. Prazne puške više nisu mogle da pucaju, te im sva trojica živi padoše u ruke.

Leko i Kerović su već mogli da slave pobjedu ...

Naime, dok se ovo događalo s Mrkim i njegovom grupom, Irac i Španac su, izašavši iz štaba i dokopavši se najbližih zaklona, potrčali naniže. Lijevo od njih su bile samo gole i snijegom prekrivene livade na kojima su, pokošeni četničkim rafalima, već ležali Sejfo i Albin. Istina, odozdo od potoka se još niko nije pojavljivao te Irac i Španac, računajući da će se tuda najlakše probiti, potrčaše na tu stranu.

Ne primjećujući ništa, Španac je trčao naprijed. Iza njega, na desetak koraka jurio je Irac. O ramenima su im visili prazni »mauzeri«, a u rukama su držali karabine sa posljednjim mecima. Samo da se dokopaju šume a onda — mogu potokom sve do Lopara. Ali, iza stabala drveća već su se svjetlucale kokarde ... Pokošen mecima iz zasjede prvi pade Irac. Španac pretrča još nekih tridesetak koraka, a onda — i on klonu u snijeg. Tak tada, s vriskom i galamom, četnici istrčaše iz zaklona ...

Time je prvi čin krvave vukosavačke drame bio završen: Leko i Kerović su postigli ono što su u prvi mah željeli.

Naime, pripremajući napad na Vukosavce, četnički oficiri su ovako računali: borački sastav 1. majevičkog NOP odreda predstavljaju uglavnom Srbi, dok su na rukovodećim mjestima (komandant i politički komesar odreda i sekretari Okružnog komiteta KPJ i Okružnog komiteta Skojaj »Turci« i »Šokci«. Treba samo njih ukloniti... A borci... ? Oni će još istog dana pobacati petokrake i prišiti kokarde. Tako se bar Leki i Kerovićeu činilo. Jedino što još sa 2. četom nisu bili načisto ... Jer u sastavu te čete ima podosta »Turaka« i »Šokaca« — đaka i radnika iz Tuzle — a komandir joj je Franjo Herljević, takođe »Šokac« i stari komunista. Stoga je jedna grupa Lekinih i Kerovićevih četnika 20. februara ujutro, isto kao i u Vukosavcima, mučki upala u bivak 2. čete na Površnicama i na prevaru ubila političkog komesara čete Štrajka Mitrovića i još trojicu boraca: Šabana Zahirovića, Peru Mitrića i Peru Stjepanovića. Komandir slučajno nije bio u četi — otišao je da isprati kurire preko Jelice.

Međutim, Majevički NOP odred je bio mnogo tvrđi orah nego što su to četnički komandanti pretpostavljali: od nekakvog njegovog rasula još ni pomena nije bilo. Naprotiv. Borci Bijeljinsko-brčanskog bataljona su, na primjer, već 21. februara ujutro, čim su prve glasonoše iz Vukosavaca stigle u Korenitu, odmah dohvatili oružje i krenuli da osvete Irca, Španca i ostale — krenuli su upravo oni isti Srbi, seljaci, za koje su Leko i Kerović računali da će se, poslije gubitka štaba, pokolebati i pobacati petokrake ... Tako je u tom kraju 21. i 22. februara razoružano nešto oko 150 četnika i ubijeno nekoliko njihovih komandanata i komandira: Spasoje Čembić Čembo, Zivko Terzić, Milorad Ostojić i još neki. . .

Dvadeset i prvog februara uveče u Korenitu je stigla i 1. četa iz Vakufa kao i dijelovi 2. čete sa Površnica, tako da je — sem nekih četrdeset do pedeset ljudi iz ovih dviju četa — skoro cijeli odred bio na okupu.

Dvadeset i trećeg februara, izbjegavši nekako četničke zamke i potjere, u Korenitu su stigli i zamjenik komandanta odreda Ratko Perić i sekretar Okružnog komiteta KPJ Jusuf Jakupović Mrki. Odmah je održan sastanak svih partijskih rukovodilaca koji su se tu zatekli. Najprije je trebalo formirati novi štab odreda, pa je odlučeno da dužnost komandanta preuzme dotadanji pomoćnik Ratko Perić, a političkog komesara takođe raniji pomoćnik Milenko Stojaković. Na kraju je jednoglasno donesena odluka da se odmah krene prema brdima — da se napadnu Leko i Kerović.

Istina, na putu prema Majevici, u selu Maleševcima, nalazio se i četnički odred Đure Bižića, bivšeg žandarmerijskog narednika koji se dotad, naravna iz nekih suparničkih razloga, nije bogzna kako slagao sa Lekom i Kerovičem, mada se, kada se radilo o odnosu i saradnji sa narod-« nooslobodilačkim pokretom, nipočemu nije od njih razlikovao. No, sada, čim je čuo šta se dogodilo sa Spasojem Cembićem, Terzićem i ostalim, Bižić je odmah počeo da šalje poruke u Korenitu i uvjeravao štab bataljona kako i on, eto, osuđuje Lekine i Kerovićeve postupke i kako, kao tobožnji patriota, želi dobre odnose i saradnju sa partizanima. Napokon je došlo i do sastanka sa Bižićem na kome je on delegatima štaba bataljona dao časnu riječ i zakleo se svim na svijetu da se neće miješati u sukob između partizana i Lekinih i Kerovićevih četnika.

Tako je kolona 1. majevičkog NOP odreda od nekih 450 boraca 26. februara ujutro krenula iz Korenite, mirno prošla pored Bižićevog štaba u Maleševcima i još istog dana uveče banula na kose između Vukosavaca i Tobuta. U kratkom sukobu sa četnicima koji su se tu zatekli pala su još dva vrsna borca 1. majevičkog NOP odreda — Teodor Sofrenić Tendo i Branko Jošilović.

Istini za volju, ovom prilikom kod štaba 1. majevičkog NOP odreda i njegovih boraca je — mada su se kasnije pročuli kao pravi majstori u borbi sa četnicima — izostala ona njima svojstvena brzina i odlučnost. Naime, umjesto da nastavi pokret i odmah, tako reći iz zaleta, napadne četnički štab u Tobutu, odred se zadržava u Vukosavcima čitav sljedeći dan, neodlučno tapka u mjestu i tako četnicima pruža mogućnost da se snađu i preuzmu inicijativu u svoje ruke.

Odlučujuće borbe su se vodile 28. februara na Svjetljici, Kamenitom brijegu i Karića vinogradu — dominantnim bregovima između Vukosavaca i Tobuta. Negdje pred kraj dana Lekini i Kerovićevi četnici su bili potisnuti sa Svjetljike i natjerani u bjekstvo, ali se u isto vrijeme na Karića vinogradu, partizanima iza leđa, pojavljuje Bižić sa svojim četnicima. Tako Majevički NOP odred zbog loših procjena i Bižićeve prevare ponovo doživljava poraz.

Pa ipak, i pored svih ovih poraza odred nije bio uništen. Izgubio je, doduše, polovinu svoga sastava, ali je druga polovina, oko 240 boraca, organizovano napustila Majevicu i prešla na Birač.

Na žalost, sjeme demoralizacije i rasula koje su, u to vrijeme, sijali četnički oficiri nije nicalo samo na Majevici nego i u nekim drugim krajevima istočne Bosne: Romaniji, Ozrenu, Zvijezdi — i tamo je tih dana dolazilo do četničkih pučeva i osipanja ustaničkih redova. Uto je nastupila i treća neprijateljska ofanziva — perspektive narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni su odista bile nejasne i mračne — pa su i četničke pristalice po Majevici i Semberiji na sav glas pričale kako su partizani svuda u rasulu i kako se Majevički NOP odred nikada više neće vratiti na Majevicu.

I upravo kada su se četnici ponajmanje nadali, polovinom septembra iste godine, na Majevici se opet pojavljuje 1. majevički NOP odred, i to u sastavu 6. istočnobosanske brigade — kao njen 2. bataljon.

Doduše, brigada je ovom prilikom bila samo u prolazu: kratko vrijeme se zadržala na Majevici i odmah produžila prema Savi i prebacila se u Srem. Istina 2. bataljon je, radi prihvatanja glavnine prilikom njihovog povratka iz Srema i prelaska preko Save, i dalje ostao na Majevici: borci su gorjeli od želje da se što prije obračunaju sa četnicima, ali uslovi za to još nisu bili dozreli.

Tek 5. novembra nakon jednomjesečnog boravka u Sremu brigada ponovo prelazi preko Save i stiže u Semberiju. Sa brigadom stiže i Sremski partizanski odred tako da se na desnu obalu rijeke u noći između 4. i 5. novembra iskrcalo ukupno 1.300 boraca dobro naoružanih i snabdjevenih municijom koju su u Sremu oteli od Nijemaca.

Desnu obalu Save su toga jutra, prema naređenju Nijemaca, zaposjeli četnici kapetana Račića, Jove Prnjatovića i Đure Bižića: zaposjeli su je

tako što su, prema običaju, sjedili i bančili po obližnjim zaseocima, ali kada su obaviješteni kakve su partizanske snage prešle preko Save, odmah su napustili »položaje« i pobjegli prema Majevici.

Prelaskom 6. brigade i Sremskog partizanskog odreda na desnu obalu Save odnos snaga na Majevici i u Semberiji je znatno bio izmijenjen, i to ne samo u vojničkom nego i u moralno-političkom smislu. Jer poslije Vukosavaca i poslije višemjesečnog četničkog samovlašća i tiranije ljudi su — čak i oni koji su se doskora kolebali — jasno mogli da vide »ko je vjera, a ko nevjera«, pa su se prema tome i opredjeljivali: opredjeljivali su se za one koji su im svojim postupcima i žrtvama garantovali da će u borbi protiv okupatora do kraja istrajati, da će izvojevati bolju sutrašnjicu. Te promjene u shvatanjima velikog broja ljudi su već prilikom prvih susreta sa 6. brigadom, a pogotovu borcima 2. majevičkog bataljona, vidno dolazili do izražaja. To je došlo do izražaja i prilikom prebacivanja partizanskih jedinica preko Save (kurirska i obavještajna služba, pripremanje čamaca i ostalo). Drukčije rečeno, četnici su u moralno-političkom pogledu još odavno bili poraženi i trebalo ih je još samo i vojnički dotući. Stoga su kolone 6. brigade i Sremskog odreda odmah krenule prema brdima: 11. novembra su razbijeni četnici kapetana Račića u selu Pilići kod manastira Tavne, a 16. novembra je likvidirano nekoliko domobranskih uporišta u Loparama i okolini i oslobođen veći broj sela duž ceste Tuzla—Brčko.[23] Bižić i Kerović su ovoga puta zaobiđeni: obračun sa njima je ostavljen za kasnije.

Međutim, čas tog obračuna se veoma brzo približavao — brže nego što je i jedna i druga strana pretpostavljala. Okupatorske vlasti su na pojavu dosta jakih partizanskih snaga nadomak industrijskog centra Tuzle bile vrlo osjetljive i veoma su brzo reagovale. Nijemci su pripremali ofanzivu pa su se i četnici, u vezi s njemačkim operativnim planovima i namjerama, prikupljali na svojim polaznim položajima.

Saznavši za ove okupatorsko-četničke planove i pripreme, štabovi 6. brigade i Sremskog partizanskog odreda su donijeli odluku da preduhitre neprijatelja i da prvo napadnu grupu od nekih 1.200 majevičkih i trebavskih četnika, koji su se 27. novembra prikupili i zanoćili u sjedištu štaba Đure Bižića u Maleševcima s namjerom da već sjutradan nastave pokret i napadnu partizane u Trnovi. Tako su Đuro Bižić i njegovi četnici 28. novembra ujutro, umjesto da oni nekoga napadnu, sami bili iznenađeni i napadnuti: tako je došlo i do poznatog boja na Maleševcima u kome su četnici bili potučeni. Pored oko 250 što poginulih a što ranjenih i oko 600 zarobljenih četnika, na bojištu su ostala i trojica njihovih komandanata: Đuro Bižić, Jovo Prnjatović i pop Dimitrije Stefanović. Borci 2. bataljona 6. brigade su posebno bili zadovoljni: za Vukosavce su vraćeni Maleševci.

Vijesti o četničkom porazu na Maleševcima su veoma brzo prohujale kroz sve krajeve istočne Bosne, a pogotovu Majevice i Semberije. Ljudi su,

23) Vidi: Kudi Petovar, »Šesta proleterska istočnobosanska brigada«, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd, 1951. godine.

najzad, odahnuli dušom: one doskorašnje besperspektivnosti, izazvane četničkim prevratom i izdajom, više nije bilo. Oko svojih mještana i već prekaljenih ratnika — boraca i rukovodilaca 1. majevičkog NOP odreda, odnosno 2. bataljona 6. brigade — okupljali su se novi borci, naročito omladina. Tako je za svega nekoliko dana, pored popune ostalih jedinica 6. brigade, formiran i novi Majevički NOP odred koji će 11. aprila 1943. godine biti preimenovan u kasnije čuvenu 15. majevičku brigadu — nosioca Ordena narodnog heroja.[42]

24) O narodnooslobodilačkom pokretu na Majevici i u Semberiji od aprila 1941. pa do februara 1942. godine vidi opširnije u knjizi od istog autora »Majevički partizani«, knj. 1, izdanje »Svjetlost«, Sarajevo, 1951. godine.

SLAVKO MICANOVIČ

0 RADU PARTIJSKE ORGANIZACIJE U SEMBERIJI OD BITKE NA VUKOSAVCIMA DO DOLASKA 6. BRIGADE

Poslije povlačenja partizanskih snaga sa Majevice nastaju za narodnooslobodilački pokret na području Majevice, brčanske Posavine i Semberije teški dani. Organizacije Komunističke partije, koje su se zatekle na terenu na kome više nije bilo partizana, gubile su dragocjene kadrove u neravnoj borbi sa udruženim terorom ustaša, Nijemaca i četnika. Naročito su teški bili gubici koji su pogodili Posavinu, odnosno brčanski srez, gdje je za nekoliko nedjelja stradao veliki dio partijskog kadra, tako da je samo nekoliko pojedinaca uspjelo da preživi i održi svoje veze sa simpatizerima i aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta na tom terenu. Na samoj Majevici takođe su najvećim dijelom izgubljeni kadrovi, a od cijelog Okružnog komiteta partije za Majevicu ostala su samo dvojica njegovih članova.[1]

U Semberiji, odnosno na teritoriji tadašnjeg bijeljinskog sreza, situacija je, sticajem okolnosti, bila bitno drukčija.[2] Prije svega, u tom kraju se Komunistička partija, još u godinama prije rata, izvršila velik i zamašan organizacioni posao, te je u trenutku kada je izbila kriza narodnooslobodilačkog pokreta u bijeljinskom srezu postojao veliki broj partijskih organizacija sa mnogobrojnim relativno uzdignutim članstvom. Osim toga, bijeljinski kraj nije ustaškoj državi pružao značajnije šanse da se u njemu učvrsti i stekne masovniju podršku, te je Nezavisna Država Hrvatska od samog početka imala veoma slabe pozicije u tom kraju i bila je lišena mogućnosti da se efikasno odupre razornoj snazi narodnooslobodilačkog pokreta koji se protiv nje borio i osporavao joj vlast. Dalje, sami Nijemci, odnosno njihova komanda, nisu u tom kraju držali neke jače snage, koje bi se na terenu u većoj mjeri angažovale protiv narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno protiv akcije Komunističke partije. Najzad, što je naročito značajno, Semberija, odnosno bijeljinski srez, nikad nije pružio četničkom pokretu onu podršku koju je on mogao da nađe na Majevici i Posavini.

1) O ovome podrobno govori Stevo Popović u svojoj knjizi »Majevički partizani«, II dio.

2) Tokom cijelog ovog perioda na teritoriji Semberije, odnosno bijeljinskog sreza poginuli su: Adem Ademović, skojevski aktivista, tipografski radnik iz Bijeljine, ubijen početkom marta 1942. od četnika, Đorđe Trifunović Stabac, omladinac iz Balatuna, borac Majevičkog odreda, ubijen takođe u martu 1942. godine u susretu sa jednim domobranskim potjernim odjeljenjem, Đoko Marinković, student, rukovodilac SKOJ-a za srez bijeljinski, poginuo u aprilu 1942. godine u sukobu s četnicima i Gajo Andrić, zemljoradnik iz Pučila, član Opštinskog komiteta partije, poginuo novembra takođe u sukobu s četnicima.

U martu ponovo su pale u ruke ustaške policije Atifa Lipničević i Milena Stojsavljević, partijski radnici u Bijeljini. Obje su otjerane u logor i tamo ubijene.

Negdje polovinom aprila 1942. godine, otprilike nešto oko mjesec i po dana od dramatičnih događaja u Vukosavcima, Sreski komitet[3] partije za bijeljinski srez uspio je da se sastane u punom sastavu sa ciljem da razmotri nastalu situaciju i pokuša da nađe rješenje za probleme koji su navirali sa svih strana. Trebalo je ocijeniti kako je partijsko članstvo podnijelo neočekivani udarac, kako su se održale organizacije na terenu, a zatim kako su sve to doživjele široke mase, a posebno krugovi naših aktivista po selima, koji su se do tog vremena već u velikoj mjeri bili angažovali za pokret, a kojima su sad predstojale teške konzekvence s obzirom na nove, posve neočekivane uslove borbe.

Postoji podatak koji kazuje da je Sreski komitet sa dosta optimizma ocjenjivao novi položaj. Ne potcjenjujući opasnost koja je bila evidentna, Sreski komitet je nepodijeljeno vjerovao da je nastala situacija sasvim privremenog karaktera, tj. da će se odred veoma brzo vratiti na svoj teren, čime će sve biti dovedeno u red i moći će se nesmetano nastaviti sa akcijama tamo gdje su ih događaji na Vukosavcima prekinuli. Sreski komitet je smatrao da je konačni obračun s četnicima na Majevici stvar bliskog vremena, a dok se to ne obavi, treba koncentrisati pažnju na to da se od četničkog terora sačuvaju partijski kadrovi, kao i svi oni pojedinci koji su se istakli kao aktivisti pokreta i koji su bili poznati četničkim komandantima, odnosno njihovim prijateljima i doušnicima po selima.

Mada je bilo ocijenjeno da u narodu nije zavladala panika koja obeshrabruje i zbunjuje, zaključeno je da se na svaki način organizuje intenzivan politički rad u svim selima bijeljinskog sreza, a takođe i u samom gradu. Smatralo se neophodnim da se u punoj mjeri iskoristi četnički zločin radi raskrinkavanja cjelokupne politike četničkog vodstva i kraljevske vlade u Londonu, koja je iz daljine pripremala novo ropstvo narodnim masama.

Raspravljajući detaljno o svemu, Sreski komitet je morao kritički da ocijeni dotadanje rezultate rada na svom terenu došavši do zaključka da je u tom radu bilo slabosti i da nisu u punoj mjeri iskorišćene sve one mogućnosti koje su postojale od ranije. Bijeljinski srez, koji je obuhvatao oko sedamdeset većih i manjih sela, nije bio politički pripremljen, kako je to inače moglo biti. Organizacije Komunističke partije i SKOJ-a postojale su tada u otprilike jednoj trećini sela, pa je trebalo napregnuti sve snage da se propušteno nadoknadi pod novim uslovima, neuporedivo nepovoljnijim od onih koji su postojali ranije.

Sreski komitet je zaključio da je politička situacija u dotadašnjim glavnim uporištima narodnooslobodilačkog pokreta u Semberiji i dalje uglavnom dobra, mada ima izvjesnih kolebanja i razumljivog straha među ljudima zbog neizvjesnosti koja je nastala, a takođe i zbog nastojanja četničkog rukovodstva da stvori svoja uporišta na terenu, što je prijetilo da dovede do otpadanja kolebljivaca i njihovog prilaska četnicima. Četnici su, već u to vrijeme, pristupili intenzivnim pokušajima da svojom vojnom organizacijom prekriju sav teren Semberije, odnosno bijeljinskog sreza, pa su njihove manje i veće oružane grupe već stacionirale u poje-

3) U tom trenutku Sreski komitet komunističke partije za srez bijeljinski bio je sljedećeg sastava: Svetolik Gospić Brko, sekretar, a članovi Drago Tojić Gango, Mladen Jevtić i Slavko Mićanović.

dinim selima. Tako je bilo u Čađavici, u Donjem Crnjelovu, u Modranu, u Tavni, u Pilići i prijetila je opasnost da se one stacioniraju u još većem broju sela. Rukovodstvo četničkog pokreta na Majevici — kapetan Stevan Damjanović-Leko, vojvoda Radivoje Kerović, Đuro Bižić i ostali komandanti koji su tada djelovali na tom području, nastojali su da te isturene grupe održe u stanju neprekidne mobilnosti protiv narodnooslobodilačkog pokreta i da pomoću njih likvidiraju ostatke partizanske vojske za koje su pretpostavljali da se još kriju u Semberiji, kao i istaknute partijske radnike i organizatore pokreta koje su oni i lično poznavali i od čijeg su ugleda i uticaja u Semberiji strahovali.

Sreski komitet je posebno razmatrao i pojavu tzv. četničkih seoskih odbora, tijela koja su četnici stvarali na terenu, s ciljem da, s jedne strane, na svoj način iskoriste iskustva narodnooslobodilačkog pokreta, koja su njima bila poznata iz vremena nedavne kratkotrajne saradnje, a s druge, da stvore neka jezgra svoga pokreta koja će omogućiti da se, vremenom, potisne svaki politički uticaj partizana na narodne mase. Prema saznanjima koja je Komitet već tada imao, četnici u ovim svojim kombinacijama nisu imali nekog značajnijeg uspjeha, budući da četnički pokret, kako je već rečeno, u tom kraju nije imao svojih pravih pristalica, odnosno ljudi spremnih da se za stvar četništva istinski založe, sposobnih da se uhvate u koštac sa političkim problemima koji su se tu postavljali i odupru snazi ideja narodnooslobodilačkog pokreta koje su mase već bile prihvatile. Članovi tih četničkih seoskih odbora kao i pojedinci koji su nosili funkciju takozvanih starješina sela bili su, mahom, ljudi bez značaja i uticaja, koji su i ovu svoju funkciju shvatili kao novu mogućnost da svoje interese na najlakši način zadovolje i obezbijede, namećući u ime četnika razne namete i kontribucije na svoje sugrađane, čime su samo još više produbljavali ono neraspoloženje i otpor masa koji su se spontano javljali poslije mučkog četničkog napada na partizane.

Na sastanku, koji je održan u kući Riste Kordića u Crnjelovu, Sreski komitet je donio značajnu odluku. Vjerujući, kako je već rečeno, da će se odred veoma brzo vratiti na Majevicu i, ojačan partizanima iz Sekovića, izvršiti obračun s četnicima, Komitet je zaključio da treba na svaki način čim se za to steknu elementarni uslovi, što prije pristupiti formiranju nove oružane jedinice narodnooslobodilačkog pokreta na terenu bijeljinskog sreza.

Nova partizanska četa u Semberiji formirana je polovinom maja 1942. godine u Glogovačkim šumama, sedam do osam kilometara daleko od Bijeljine, na području koje se nalazilo nadomak ustaških garnizona u Bijeljini i Janji. U svom sastavu u trenutku formiranja imala je svega dvije desetine boraca. Bili su to dijelom borci 1. majevičkog odreda koji su, našavši se odsječeni prilikom borbe na Vukosavcima, došli u Semberiju gdje ih je prihvatila partijska organizacija, zatim skojevci i članovi Partije koji su radili na terenu. Formiranju čete pružio je punu pomoć tadašnji Opštinski komitet Komunističke partije u Glogovcu, koji je organizovao snabdijevanje čete, obezbijedio službu obavještavanja, kurirsku službu i u svakoj se prilici našao da pomogne komandi čete.

Nova partizanska četa zamišljena je kao jedinica sa posebnim zadacima. Nije joj bio prvenstveni zadatak izvođenje vojničkih akcija protiv okupatorskih i kvislinških snaga, za što ona, u prvim nedjeljama svoga

postojanja, nije bila ni sposobna. Ona je trebalo da posluži, s jedne strane, kao utočište onim aktivistima pokreta koji više nisu mogli da se održe na terenu pod uslovima ilegalnosti, a zatim da za manje i veće četničke jedinice, kao i uopšte za njihove aktivne pristalice i simpatizere, učini nesigurnim teren Semberije, a, u perspektivi, da ponovo oživi i akcije protiv ustaške države.

Četa je odmah poslije formiranja počela da živi veoma intenzivnim životom. Malobrojna i veoma pokretna, sastavljena od mladih i za svaki fizički napor sposobnih ljudi visoke svijesti, četa je neumorno krstarila Semberijom cijelo to proljeće i ljeto, sve do dolaska jedinica 6. istočnobosanske brigade, koju će ona dočekati i prihvatiti i njenim borcima pokazati da duh borbe u Semberiji nije zamro ni u najtežim uslovima. Ona je išla iz sela u selo, na potezu od Donje Trnove do Broca i od Broca preko Crnjelova, Čađavice i Zagona do Trnove, i na tom putu održavala najprisnije veze sa pristalicama i aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta, svojim prisustvom podizala njihov borbeni duh, a partijskim organizacijama na terenu i pojedinim komunistima u selima u kojima nije bilo organizacije davala snagu, podizala njihov autoritet i značaj u narodu.

Nova partizanska četa u Semberiji nije se brzo razvijala. U julu ona je imala svega pedesetak ljudi, ali je tada već bila snaga koju su četnici respektovali, od koje su zazirali i s kojom su izbjegavali susrete.

Na ovom prvom sastanku Sreski komitet je razmatrao i pitanje svoje veze sa Bijeljinom, odnosno sa partijskom organizacijom u gradu. Nije bilo nikakvih podataka koji bi omogućavali da se to pitanje podrobnije razmotri i rasvijetli u cjelini. Veze partijske još su bile u potpunom prekidu, tako da se uopšte ništa nije znalo o situaciji u gradu, o stanju organizacije, o njenoj sposobnosti da djeluje, o vezama koje ima među gradskim stanovništvom. Komitet zapravo nije znao ni da li organizacija uopšte postoji. Zato je jednom članu komiteta, koji je inače bio zadužen da se brine o organizaciji u gradu, stavljeno u zadatak da što skorije uhvati vezu sa gradom i sazna što je moguće više o stanju u njemu.

Dvije ili tri nedjelje su prošle od toga sastanka prije nego što je uhvaćena veza sa gradom. Tako je Komitet saznao da se u gradu nije ništa bitno izmijenilo, tj. da je opšte raspoloženje masa, i Srba i Muslimana, na strani narodnooslobodilačkog pokreta, da, doduše, ima straha i kolebanja, da se među ljudima javljaju razna pitanja i nedoumice, da neprijateljski raspoloženi pojedinci, oni koji pripadaju upravnom i političkom aparatu ustaške države, kao i oni koji su svoje simpatije poklonili četničkom pokretu, šire razne glasine o propasti partizanskog pokreta i tako dalje, ali da se mase odupiru svemu tome svojim instinktom i pružaju podršku aktivistima Komunističke partije koji u gradu manje-više prikriveno rade i održavaju svoje veze sa masama. Saznalo se da su u životu i na slobodi neki za komunistički pokret važni pojedinci iz kruga starijih zanatlija i radnika na koje se oslanja nova, mlada grupa aktivista iz redova đaka, studenata i mladih radnika koji, i pored teških uslova, daju narodnooslobodilačkom pokretu u gradu sve snažnije impulse,

Drugi sastanak Sreskog komiteta u ovom periodu održan je krajem juna 1942. godine u Krivoj Bari, u njivi aktiviste narodnooslobodilačkog pokreta Slavka Lukića. Sastanku su, osim članova komiteta, prisustvovali i na njemu raspravljali tadašnji komandir i komesar Semberske partizan-

ske čete. Raspravljalo se, pored ostalog, o problemu žetve koja je bila na pragu: šta da se čini sa rodom pšenice koji je te godine bio izuzetno dobar?

U to vrijeme postojale su izvjesne veze između Semberije i Srema i Komitetu je bilo poznato da su sremski partizani palili pšenicu na njivama, kako bi sproveli parolu: ni jedno zrno okupatoru.

U dugom raspravljanju o ovom pitanju javljala su se uglavnom dva suprotna mišljenja. Jedni su zastupali mišljenje da isti postupak treba primijeniti i u Semberiji, dok su drugi smatrali da to nikako ne treba činiti. Sremci su, govorili su, svakako imali svoje razloge kada su se na to odlučivali, ali je kod nas situacija drukčija. Mi moramo pšenicu sačuvati za sebe, odnosno za našu vojsku koja će uskoro doći i koju mi moramo hraniti. Tada je, naime, već bila uhvaćena veza sa 6. brigadom u Sekovićima i sa Pokrajinskim komitetom za BiH i znalo se da se partizanske snage spremaju na svoj pohod na Majevicu.

Tako je na kraju donesena jednoglasna odluka: pšenica u Semberiji neće biti spaljivana, nego će se preduzeti mjere da organi NDH i okupatorova komanda u Bijeljini budu spriječeni u prihvatanju roda. Kao konkretna i prema opštem uvjerenju sasvim efikasna mjera bilo je oduzimanje kajiševa od vlasnika vršalica da bi tako potpuno onemogućili ili u velikoj mjeri otežali vršidbu. Tamo gdje do vršidbe ipak dođe, izvršiće se pritisak na takozvane komesare, među kojima je bilo čak i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta, da u svojim iskazima o rezultatima vršidbe ne pokazuju nikakve viškove.

Kasnije se pokazalo da je ova odluka bila u osnovi pravilna. Naime, događaji su se u tom kraju razvijali na način koji samom okupatoru a ni organima ustaške države nije dopuštao da se bave sabiranjem žetve.

Na ovom sastanku raspravljalo se i o pitanju takozvanih semberskih komita, oružane formacije koja je tako specifična i originalna da zaslužuje da se o njoj posebno govori. Bio je to u ono vrijeme za Semberiju značajan politički problem: Strajko Kalabić iz Trnjaka, nekadašnji borac 1. majevičkog partizanskog odreda, brat komandira Semberske čete, napustio je partizanske redove i sa nekolicinom avanturistički raspoloženih mladića sličnih njemu osnovao svoju vojsku, »komite«. Govorio je da on priznaje komandu četničkog rukovodstva na Majevici, konkretno kapetana Stevana Damjanovića-Leke, ali da to čini iz »taktičkih« razloga, prividno, kako bi mogao izbjeći represalije. Iz istih razloga njegovi »borci« zadržali su četnički amblem na šubari, u Semberiji omrznutu kokardu. Tvrdio je da je partizanska stvar propala, pozivajući svoga brata i njegove drugove da priznaju njegovu komandu i stupe u redove njegove »vojske«. Ukoliko to ne žele, on neće preduzimati nikad ništa protiv partizana, naprotiv, spreman je da im pruži zaštitu pred četnicima, naravno, ukoliko to ne bude suviše opasno za njega samog. Velikodušno je dopuštao partizanskoj četi da se kreće preko »njegove« teritorije i da na njoj bivakuje. Ono što neće dopustiti to je da se na toj teritoriji izvode kakve bilo vojničke akcije, bilo protiv ustaške države bilo protiv jedinica okupatora.

»Država« u kojoj je počinjao svoju vladavinu Strajko Kalabić, njegova teritorija, kako je on s ponosom govorio, bila su sela u krajnjem sjevernom odnosno sjeveroistočnom dijelu bijeljinskog sreza: Brodac, Gornji i Donji, Velino Selo, Balatun, Međaši i Trnjaci, politički oduvijek najaktivniji i

najnapredniji dio bijeljinskog sreza, sela koja su ustanak prihvatila od samog početka i koja su dotle narodnooslobodilačkom pokretu dala mnogo. Strajko je tu vladao na četnički način: premještao se sa svojim »štabom« i »ljudstvom« iz sela u selo, iz jedne domaćinske kuće u drugu i izvolijevao onako kako je vidio da to čine kapetan Stevan Damjanović-Leko, vojvoda majevički Radivoje Kerović, žandarmerijski narednik, komandant Drinskog četničkog bataljona Đuro Bižić. Bio je to pravi mali semberski satrap koji je neprekidno bio u trijumfalnom pohodu po svojoj državi čineći svojim podanicima čast time što im dopušta da ga neprekidno ugošćuju i čine mu svaku uslugu i ispunjavaju svaku želju. Bila je to strahovlada jednog neodgovornog seoskog mangupa i dobri odnosi s njime samo su mogli kompromitovati Sembersku partizansku četu i sve ono što je ona trebalo da predstavlja.

Na sastanku se došlo do zaključka da u danom trenutku ne postoje uslovi da se prema semberskim komitama zauzme odlučan principijelni stav, pošto tadašnja partizanska četa, ni svojim brojem ni naoružanjem, nije predstavljala snagu sposobnu da jednim mahom vojnički riješi situaciju. Postojala je osnovana bojazan da bi otvoreni sukob s komitama u bitnoj mjeri pogoršao i onako težak i složen položaj čete, pa je riješeno da se pojačanom političkom akcijom u tom dijelu Semberije na neki način eliminiše ona šteta koja je bila evidentna. Mislilo se, dalje, da će biti moguće izolovati samog komitskog vođu, odvojiti ga od njegovog ljudstva, a to ljudstvo prihvatiti i uvući ga u redove Narodnooslobodilačke vojske. Ova misao imala je i svoju realnu osnovu: Strajko Kalabić je pristao da jedan dio njegovog ljudstva učestvuje u zajedničkoj akciji semberskih i sremskih partizana koja je izvršena u Sremu, a sastojala se u napadu na prugu, odnosno na voz koji je saobraćao između Sida i Sremske Rače. Komite Štrajka Kalabića koji su učestvovali u toj akciji dali su dokaza o postojanju borbene volje u njima i spremnosti da ratuju ne samo izvan svoga terena nego i sa velikom rijekom iza svojih leđa koja onemogućava brzo odstupanje.

Može biti da bi se partijska organizacija bijeljinskog sreza još dugo mučila pitanjem komita i njihovog komandanta, ali je sticaj okolnosti učinio da se to pitanje skine s dnevnog reda bez aktivnog zalaganja partizanskih snaga i neočekivano za sve. Prvo su Nijemci, iz nekih svojih dosad nepoznatih razloga i na podsticaj neidentifikovanih ljudi u selu Međašima, izvršili neočekivan prepad na semberske komite, s namjerom da Štrajka Kalabića uhvate ili ubiju, a njegovo ljudstvo zarobe i interniraju. Štrajku je pošlo za rukom da se sa manjim dijelom svojih boraca spase bjekstvom, dok je veći dio komita pao u ruke njemačkim vojnicima koji su ih kamionima odvezli sa sobom u Bijeljinu. Strajko Kalabić nije dospio da se oporavi od tog udarca, jer ga je usred pokušaja da svoje snage popuni i sredi zadesila smrt od ruke njegovog konkurenta i rivala Drage Gligića, četničkog komandanta u Donjem Crnjelovu koji je, kako izgleda, izvršio naređenje četničkog rukovodstva na Majevici da se Strajko Kalabić likvidira kao neposlušnik i nepouzdanik u četničkom pokretu. Bio je to kraj semberskih komita. Preostalo ljudstvo se poslije Štrajkove smrti dijelom rasulo, a dijelom pristupilo partizanskoj četi.

U ljeto 1942. godine partijska organizacija bijeljinskog sreza uspjela je da savlada krizu koja je nastala četničkom inicijativom na Majevici i

povlačenjem Majevičkog partizanskog odreda sa terena. Učvršćene su i popunjene partijske organizacije koje su ranije postojale i osnovane neke nove u selima u kojima ih nije bilo, u ogromnoj mjeri je proširena organizacija SKOJ-a koji je u Semberiji postao masovna organizacija, formirane su organizacije Antifašističkog fronta žena. Oslanjajući se na Sembersku partizansku četu, ilegalni narodnooslobodilački odbori razvili su veoma veliku aktivnost i doista postali organi nove vlasti koju je narod priznavao i čije je odluke bio spreman da izvršava. Neprijateljska vlast — okupator, ustaše, četnici — mogla je danju da kontroliše situaciju, ali je noću bila prisiljena da se povuče u svoja uporišta, da iščezne sa terena. Noć je u Semberiji pripadala aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta, komunistima i skojevcima, koji su krstarili širokim poljima Semberije u svim pravcima, hitajući »na zadatak«, da održe partijski sastanak, omladinsku konferenciju, skup AFŽ-a, da na konferenciji objasne seljacima političku situaciju u svijetu i obavijeste ih o stanju na velikim frontovima, da organizuju prikupljanje hrane, da prenesu poštu, da sprovedu transport pšenice upućene u Donju Trnovu, u tamošnje podzemne »magacine«. U tom vremenu, u ljetnim mjesecima 1942. godine, odvijao se veoma živ noćni saobraćaj na čuvenoj semberskoj »partizanskoj stazi«, na putu koji je počinjao u Donjoj Trnovi a završavao se u Brocu, prolazeći na dužini od trideset i više kilometara kroz veliki broj semberskih sela u kojima su dežurale veze, odmarali se kuriri, čekala zapregnuta kola da krenu kud zatreba i prevezu teret ili putnike s jednog kraja sreza na drugi. Staza je na pojedinim mjestima presijecala neprijateljske komunikacije, ceste i željezničku prugu, ali to nije predstavljalo nikakvu značajniju smetnju — noću neprijateljska noga nije stupala tlom Semberije.

Pokret je živio sve intenzivnije i, krajem ljeta, na mjesec i više dana pred dolazak 6. istočnobosanske udarne brigade na područje Majevice, gotovo da nije bilo sela u bijeljinskom srezu u kome nije djelovala partijska organizacija, aktiv SKOJ-a, narodnooslobodilački odbor, odbor AFŽ-a. Uprkos činjenici nepostojanja jedne oružane formacije veće snage, narodnooslobodilački pokret, pod rukovodstvom partijske organizacije, postao je odlučujuća snaga na terenu kojoj se više nije bilo moguće suprotstaviti.

Sama organizacija Komunističke partije na terenu sreza bijeljinskog doživjela je u to vrijeme specifičan razvitak i dobila neke nove karakteristike. Komunistička partija je, s obzirom na opšte uslove pod kojima je živjela i razvijala se u godinama prije rata, bila ilegalna organizacija, njeno članstvo je moralo da primjenjuje najstroža pravila konspiracije. Bio je to uslov da se sačuva od udaraca klasnog neprijatelja. Uslovi pod kojima je Komunistička partija živjela na terenu koji je, u ratnom vremenu, kontrolisao neprijatelj, odnosno na kome je neprijatelj imao izvjesnu moć, tražili su i dalje tajnost članstva i tajnost rada partijske organizacije. Međutim, u to vrijeme o kome govorimo nastala je situacija u kojoj su mase morale saznati, manje-više sa izvjesnošću, ko su članovi Partije u njihovoj sredini, a to za Partiju više nije predstavljalo bitnu opasnost niti je povećavalo njenu ranjivost pred neprijateljem. Ljudi su čuvali Partiju. Videći u njoj snagu koja se bori za istinske vrijednosti ljudskog života, mase su se u sve većoj mjeri identifikovale s njome i stavljale joj na raspolaganje svoju snagu. U Semberiji je prosto nemoguće

nabrojati primjere koji ilustruju ovu činjenicu. Pred nama, tako reći iz zemlje, izrastaju ljudi, nepoznati i anonimni i postaju snažne ličnosti, borci i pregaoci koji zadivljuju svojom spremnošću na žrtvovanje. Nepismeni i polupismeni semberski seljaci postaju nosioci jednog pokreta koji je mijenjao sve iz temelja u našem društvu i sve više postajao faktor međunarodnog kretanja uključujući se u veliku borbu koju su napredne snage čovječanstva vodile protiv fašizma. Sitne zanatlije iz bijeljinske čaršije, mali trgovci, kalfe i trgovački pomoćnici naglo su se izdizali iznad prizemlja dotadanjeg životarenja, postajali nosioci revolucionarne misli i ideje o bratstvu i jedinstvu svih naroda koji žive zajedno na jednoj grudi i zajedno trpe zla nepravednog i nerazumnog uređenja koje je dovelo do masovnog prolijevanja ljudske krvi i uništavanja proizvoda ljudskog rada.

Komunistička partija u Semberiji, na jednom prostoru većem od hiljadu kvadratnih kilometara, postajala je narodna partija u punom i pravom smislu riječi, a njeni članovi u narodu postajali su uzor ponašanja i mjerilo ljudske vrijednosti.

Ako bismo htjeli da navodimo primjere koji bi ovo što je rečeno ilustrovali, ne bismo mogli da ne spomenemo imena ljudi koji su svojim stavom i akcijom odlučno doprinijeli da Semberija u ovom kritičnom razdoblju o kome govorimo ostane uspravna i ne poklekne pod udarcima surovog vremena. Naravno, nemoguće bi bilo nabrojati imena svih tih ljudi, pa čak ni većine njih. Imena koja ćemo pomenuti samo spadaju među najpoznatija, a njihovo pominjanje možda će podstaći sjećanje i na ostale ljude koji su svoje napore i svoju krv uzidali u veličanstvenu zgradu naše revolucije, a možda će doprinijeti da se neko odluči na poduhvat da imena svih istaknutih revolucionara Semberije otme od vela zaborava.

Pomenućemo, dakle, iz sela Trnove, »male Moskve« partizanske, čestitog i smirenog prvog sekretara trnovske partijske ćelije, osnovane u decembru 1941. godine, Đoju Tešića, pa njegovog brata Tešu Tešića, čovjeka od akcije i sklonog svakom opravdanom riziku, zatim Lazara Mićića, temperamentnog čovjeka tridesetih godina, koji je vazda bio nezadovoljan postignutim i uvijek se samokritički osvrtao na slabosti i nedostatke u radu, pa Tešu Đurkovića, ćutljivog, zamišljenog i neprekidno pravdom i borbom za pravdu obuzetog i, najzad, Doku Jovića, imućnog seljaka — trgovca, racionalnog, proračunatog i promišljenog aktivistu, čovjeka koji se smireno grijao na zgarištu svoje kuće i planirao gdje će biti najbolje da se prave »baze« koje neprijatelj neće nikad naći. Eto, to su bili oni najistaknutiji u Trnovi koji su za sobom poveli sve i od svoga sela stvarali i stvorili »malu Moskvu«.

U Cengiću je živio i tamo se do rata politikom bavio i za opoziciju radio Savo Jovanović, sitan čovjek krupne glave i malo izbuljenih plavih očiju, koji je već krajem 1941. godine postao sekretar Opštinskog komiteta. Nosio je petokraku na svojoj jagnjećoj šubari, o ramenu njemačku karabinku, o pojasu pištolj i bombe i tako krstario po selima. Kad negdje sjedne, on iz svoje torbice vadi notes i olovku, natakne naočari i počne da govori: o borbi protiv okupatora, o četnicima i njihovoj izdaji, o Rusiji i njenoj Crvenoj armiji, o svemu o čemu se tada govorilo na sastancima i konferencijama. Njega su ljudi voljeli da slušaju, pošto im je nekako bilo razumljivo sve o čemu Savo govori, pa čak i kad se upusti u tumačenje zakona dijalektike ili u raspravu o odnosima među polovima u socijali-

stičkom društvu budućnosti. Njega su svi zvali »čiča Savo«, kako oni koji su bili od njega mlađi, tako i njegovi vršnjaci i sasvim stari ljudi, pošto je on za sve njih bio autoritet i oličenje one Partije koju je on vazda spominjao i kojom se zaklinjao kao svetinjom većom od svih čovjekovih svetinja.

U selu Glinjima bio je Alija Saračević, zvani Alija Suster, čovjek pedesetih godina, koji je u Bijeljini nekad, u svojoj mladosti, jednom zauvijek usvojio ideje komunizma kojima je ostao vjeran u teškim vremenima koja su nastala i koja su prijetila da sruše i pokopaju one svečovječanske ideale bratstva i solidarnosti u kojima je Alija vidio smisao i opravdanje svoga života. On se digao protiv zločinačkih planova ustaške države da izazovu bratoubilačko klanje između Srba i Muslimana, a što u tome kraju nikada nije došlo među susjedima do međusobnog razračunavanja većih razmjera, dobrim je dijelom zasluga Alije Šustera.

I tako redom, kada bismo zašli iz sela u selo, mogli bismo navoditi imena: Đojo Vidaković iz Bjeloševca, Milivoje i Rajko Kovačević iz Kacevca, Stevo Ćubić iz Modrana, Luka Zelenović iz Glogovca, Tojo Tošković iz Popova, Simo Durić iz Krive Bare, Žiko Urošević iz Međaša, Đojo Laketić iz Broca, Aleksa Kostić iz Vršana, Drago Tojić iz Crnjelova, Branko Simić Sjedi iz Bukovice i mnogi drugi koji su, jedni prije a drugi kasnije, položili život za pobjedu naše revolucije.

Krajem septembra 1942. godine, u trenutku kada su jedinice 6. istočnobosanske udarne brigade već stigle na Majevicu i savladavale prve teškoće s kojima su se tu sukobile s obzirom na otpor udruženih četničkih snaga, trebalo je da se u selu Trnovi održi sastanak Sreskog komiteta, s ciljem da se razmotre sva važna pitanja trenutka i da se donesu zaključci o radu u narednom periodu. Sastanak je bio sazvan na inicijativu Rodoljuba Čolakovića koji je, s jedne strane, želio da se što temeljitije upozna sa stanjem partijske organizacije na terenu bijeljinskog sreza i njenim mogućnostima, a, s druge, da svojim iskustvom pomogne da se savladaju neki evidentni nedostaci u njenom dotadašnjem radu i pokrenu neki organizacioni i politički poslovi koji do tada nisu na terenu sreza preduzimani. Sastanak, kome je pored dotadašnjih članova Sreskog komiteta trebalo da prisustvuju sekretari opštinskih komiteta i još neki istaknutiji komunisti i skojevski rukovodioci, trebalo je da obezbjeđuje naša Semberska četa koja je nekoliko dana ranije stigla i spremala se da zauzme dominirajuće tačke u selu.

Pripremljeni sastanak nije održan, jer su upravo na dan njegovog održavanja, 29. septembra 1942. godine, četničke snage pod komandom kapetana Dragoslava Račića napale na Trnovu iz pravca Piliće, odnosno Brđana i Čengića. Partizanska četa pružila je otpor nadmoćnim četničkim snagama i u redu se povukla u pravcu Suvog Polja i Zagona. Njen otpor omogućio je da se ispred neprijateljskog udara na vrijeme uklone partijski kadrovi okupljeni zbog sastanka.

Ubrzo poslije ovoga, dolaskom jedinica 6. istočnobosanske udarne brigade i Fruškogorskog partizanskog odreda iz Srema, nastaje period slamanja snaga četničkog pokreta, oživljavanja borbe protiv snaga ustaške države i okupatora, a time i period rada partijske organizacije Semberije odnosno sreza bijeljinskog u novim, povoljnijim uslovima koji će dovesti i do novih, mnogo većih rezultata u 1943. godini.

VELJUN SIMIC

PARTIZANSKA CETA NA TERITORIJI SEMBERIJE U 1942. GODINI

Poslije napada četnika na štab Majevičkog partizanskog odreda, i poslije pogibije drugova iz štaba, nastavljene su borbe sa četnicima. Naš odred imao je u početku prilično uspjeha u toj borbi sa četnicima koje su predvodili Leko i Kerović. Međutim, zbog napada Bižićevih četnika sa leđa, koji su ranije govorili da neće napadati partizane, naš odred se morao povući pred nadmoćnijim neprijateljem u Šekoviće. Jedan dio drugova, koji su bili odsječeni od glavnine Odreda, prilikom borbi nije se mogao povući u Šekoviće nego su ostali na Majevici. Odatle su se spustili u Semberiju i tamo su, u dubokoj konspiraciji, živjeli i djelovali. Sa Sembercima su se povukli i Majevičani sa Majevice, jer tamo nisu imali nikakvih uslova za opstanak. Odlaskom naših snaga, na Majevici su zagospodarili četnici, ali je i tada veći dio Semberije bio pod uticajem partizana. Četnici su saznali da se dio partizana povukao u Semberiju i odmah su o tome izvijestili ustaše i Nijemce u Bijeljini i Brčkom, i predložili im da zajednički očiste Semberiju od partizana.

Nastao je vrlo težak period za sve naše drugove i sve progresivne snage u Semberiji. S jedne strane domobrani, a sa druge četnici neprestano su pretresali sela od Čengića, Glogovca, Počula, Patkovače, zatim od Balatuna duž Drine preko Međaša, Popova, Amajlija do Golog Brda. S druge strane Bijeljine vršili su pretres sela Obarska, G. Crnjelovo, Vršani, Batković, Gornji i Donji Brodac. Zbog ovakve situacije bilo je vrlo teško održati se i ne pasti u ruke neprijatelju. Naročito je bila aktivna grupa četnika Pere Stanića iz Čengića, koja je jedne noći, odmah po povlačenju drugova, upala u selo Glogovac, gdje se skrivao priličan broj drugova, i uspjela da u kući Joje Petkovića uhvati na spavanju Adema Ademovića, skojevskog rukovodioca iz Bijeljine i Miljana Miljanovića skojevca iz Čengića. S njima je i Sejfo Islamović, radnik iz Bijeljine, koji se takođe povukao sa Majevice i — sa Ademom i sa Miljanom — zanoćio kod Joje Perkovića. Sejfo je uspio da baci bombu kroz prozor i da pobjegne, ali su ga ipak četnici, dok je bježao, ranili u nogu. Miljana i Adema četnici su otjerali vezane u šumu Lazarevicu kod Čengića i tamo su, poslije dugog mučenja, zaklali Adema, a Miljana pustili. No i njega su, negdje krajem 1944. godine, teško ranjenog uhvatili i zaklali. Sejfo je uspio da pobjegne i da se javi domobranskoj straži na bijeljinskoj malti, naspram sela Patkovače. Ispričao im je izmišljenu priču kako je išao u selo da kupi hranu i kako je udario na odmetnike i da su ga ovi ranili dok je bježao. Smjestili su ga u bolnicu, a kasnije, kada je prezdravio, u bijeljinski zatvor. Iz zatvora je interniran u logor Jasenovac, jer ga je odala njegova žena Nervesa Begić. Ona je takođe bila u partizanima, ali je, poslije povlačenja, otišla u Bijeljinu i predala se ustaškim vlastima. Ustaške vlasti nisu

ništa poduzimale protiv Nevrese, jer im je koristila za denunciranje partizanskih simpatizera, a kao nagradu za to — dali su joj mejsto u kiosku gdje je prodavala duvan i ostalo.

U isto vrijeme, iz Korenite su se povukle Tifa Lipničević i Milena Stojisavljević. Njih dvije drugovi su smjestili u kuću oca Đoke Mijatovića, našeg aktiviste u Suhom Polju. One su se u toj kući zadržale prilično dugo, nisu mijenjale smještaj, što je bila velika greška, jer se brzo saznalo u čitavom selu da se one tu kriju pa neprijatelju nije bilo teško da sazna za njihovu bazu. Došla je grupa domobrana i pohvatala ih. Obadvije su otjerane u bijeljinski zatvor, a odatle u Jasenovac; tamo su ubijene. Jedna grupa boraca, Muslimana iz Bijeljine, povukla se iz Korenite u Glogovac Ovako teška situacija natjerala nas je da razmišljamo o skrivanju gdje god ko može — pa bilo to i u samoj Bijeljini! Trebalo je nekako preživjeti tu situaciju, uvući se u Bijeljinu i bazirati se na sigurno mjesto, pa kada se Odred vrati na Majevicu, ponovo se uključiti u odred. Takav je bio stav, jer drugog izlaza nije bilo, budući da je prilično veliki broj drugova izostao iza Odreda. To je sugerirano i ovim drugovima i oni su se pokušali uvući u Bijeljinu i tamo se »zabazariti«. Ali im to nije uspjelo — bili su otkriveni i pali su ustašama u ruke. Ostali su duže u zatvoru, iz kojeg su se ipak izvukli i — neki od njih — vratili su se u partizane (na primjer Mehmedalija Danović, Sakib Hajrić, Nijaz Pazarac i drugi).

Na drugoj strani Bijeljine vrlo aktivna u proganjanju partizana bila je domobranska satnija koja se stacionirala u Balatunu, na čelu sa zloglasnim satnikom Seplom. On je neprekidno vršio pretrese sela duž Drine, od Rače pa do Popova. Ta je satnija ubila Đoju Trifkovića »Stapca« koji se skrivao u selima Međašima i Balatunu. Prilikom pretresa Balatuna nabasali su na njega. On je pokušao da pobjegne pored Drine ka Međašima, u kome je druga grupa domobrana vršila pretres i — naletela na Đoju. Istog dana, po prilici u isto vrijeme, jedna grupa partizana, koja se skrivala u takozvanom Obranku kod Popova kraj Drine, primijetila je finanse koji su kontrolisali granicu na Drini. Partizani su se dali u bjekstvo — a finansi su za njima počeli da pucaju. To je alarmiralo domobrane koji su vršili pretres u Međašima i oni su pošli u susret pucnjavi uz Drinu. Tako su naletjeli na Đoju i likvidirali ga. Pomenuta grupa partizana uspjela je da izbjegne potjeri, da se sakrije, podijelivši se u manje grupice, tako da niko od njih nije bio uhvaćen niti ubijen. U toj grupi su bili: Milan Pantić, Borislav Stančić, Brano Stojaković, Milica Andrić, Svetolik Gospić Brko i Đoko Subotić.

Pored ove grupe nalazilo se još nekoliko grupa koje su se skrivale u selima Patkovača, Pučile, Golo Brdo. U ovim selima skrivali su se drugovi: Vojin Bobar, Dragiša Maksimović, Veljun Simić, Đoko Marković, Boško Andrić Kikan i drugi. U selu Glogovac nalazila se grupa koju su činili Luka Zelenović, Jovo Sojić, Vaso Miljanić i drugi. Na terenu Gornjeg i Donjeg Broca, te Gornjeg i Donjeg Crnjelova, skrivali su se drugovi: Mladen Jeftić, Svetolik Gospić, Drago Tojić Ganga, Žarko Kalabić i drugi. Ova su sela pretresali uglavnom domobrani iz nekoliko pravaca — kako bi opkolili i pohvatali partizane. Međutim, naši saradnici, partijska organizacija kao i ostali naši simpatizeri, na vrijeme su izvještavali drugove o kretanju neprijateljske vojske, pa su se na vrijeme mogli skloniti u skloništa ili baze, te, na taj način, izbjeći opasnost.

U tom periodu, vrlo teškom za sve nas koji smo se nalazili na terenu Semberije, održan je sastanak u Krivoj Bari — na tavanu u štali Slavka Lukića. Na sastanku je govorio tadašnji sekretar Sreskog komiteta Bijeljine Svetolik Gospić. Govorio je o novonastaloj situaciji, a donesen je zaključak: da se za sada ne vrše nikakve oružane akcije, nego da se drugovi skrivaju gdje god je to moguće (u prvom redu kod naših najsigurnijih ljudi, komunista i simpatizera), zatim i da se uzajamno obavještavamo preko naših ljudi o kretanju neprijatelja, kako nas ne bi iznenadio. Zaključeno je, isto tako, da na terenu treba raditi toliko koliko je moguće i — ne dozvoliti da nas neprijatelj uništi! Za to vrijeme treba nastojati da se uhvati veza sa našim snagama u Šekovićima. Ovakvo stanje trajalo je tokom marta i aprila. Živjelo se u dubokoj ilegalnosti kod naših sigurnih ljudi, prebacivalo se, skoro svake druge noći, u nove baze. Takvih baza, sigurnih skloništa, bilo je skoro u svim selima Semberije. Ona su se protezala od Trnave pa, preko Zagona, Glogovca, Patkovače, Popova, Međaša, Velina Sela, Balatuna, sve do Gornjeg i Donjeg Broca, Gornjeg i Donjeg Crnjelova. Bilo ih je i u drugim selima, ali — ova su bila kao lanac povezana. Tako, kad neprijatelj krene u jedno od ovih sela, sva druga sela su — vezom — brzo obavještavana o namjerama neprijatelja. Za sve ovo vrijeme partijski rad i rad skojevskih organizacija stalno se odvijao i nikada se nije prekidao, ali, u strogoj ilegalnosti.

OSNIVANJE CETE

Situacija je bila sve gora, a neprijatelj sve uporniji u pretresanju sela i otkrivanju preostalih partizana. Dalje skrivanje bivalo je sve teže i za naše ljude, jer je postojala opasnost da i oni budu otkriveni. Jedini izlaz bio je — da se formira četa. Formiranje je izvršeno u Glogovačkim šumama u prvoj polovini maja. Odluku o formiranju čete donio je Sreski komitet računajući da će, na taj način, sačuvati kadrove. Ova četa brojala je 35 do 40 ljudi, toliko koliko je bilo pušaka. U četi je formirana partijska organizacija koja je brojala oko 10 ljudi. U četi su održavani partijski i četni sastanci prema potrebi. Za komandira čete postavljen je Žarko Kalabić, a za komesara Milenko Stojaković. U četi su bili sljedeći drugovi: Borika Stančić iz Dvorova, Dragiša Maksimović, Veljun Simić, Boško Andrić Kikan, Dušan Popović, Joco Jovanović Čengela, Damjan Pajić, Danilo Stojaković, Rajko Mihajlović Gojan, Marko Nikolić, Aco Sofrenić, Svetislav Kikić Ceco, Božo Ero, Risto Ristić Mrconja, Aco Lukić, Jovo Mitrović Čaruga, Moroslav Tomanić, Drago Dobrić, Stevo Maričić, Veljo Ilić, Đoko Subotić, Srbo Subotić, Stipo Vranić Lazo (prešao iz domobranskog uporišta u Trnjacima), Drago Blagojević, Risto Kovačević Legija, Sladoje Vujić, Miloš Prodanović, Miko Radić, Jovo Vuković Pikavac, Milan Lukić, Cvjetko Rikić Ćećo, Nikola Đukanović Niđo, Bosa Petrović Čičitruša. Nešto kasnije su još pridošli Dževad Pašić iz Bijeljine i Slobodan Narandžić, grafički radnik iz Bijeljine. Više nismo mogli nikoga primiti jer nismo imali pušaka, a i zato da nam četa ne bi bila glomazna, pa bi lako mogla da na sebe privuče pažnju neprijatelja. Ovakva četa, od 35—40 boraca, mogla je manevrisati na teritoriji Semberije i izbjegavati sukobe sa mnogo jačim neprijateljem. Ona je trebala da sačuva ljudstvo, da održi moral simpatizera i saradnika

L

i uvjerenje da partizani nisu uništeni. Zato se četa nije upuštala u neke veće akcije, ako je što i činila, to su bile manje akcije — kako bi održala borbenost i moral samih boraca. Od samog osnivanja čete u maju 1942. godine pa sve do dolaska 6. brigade, u septembru iste godine, četa se kretala od Trnove preko Gligovca, Međaša do Gornjeg i Donjeg Broca. Obično smo boravili u šumama oko Trnove, u Glogovačkim šumama i šumama Gornjeg i Donjeg Broca. Naša četa je vršila pokrete uglavnom noću, od Trnave do Broca, zadržavajući se dan-dva u okolini Glogovca, Krive Bare i Međaša. Uprkos svemu održavala je čvrstu vezu sa narodom i, pri svakom prolazu kroz Semberiju, zadržavala se u onim selima u kojima su bila najjača partizanska uporišta. Naše partizanske porodice su nam pribavljale hranu, dok smo predanjivali u šumi.

Poslije formiranja čete nastala je među borcima izvjesna sigurnost: 35—40 naoružanih boraca predstavljali su izvjesnu vojničku snagu i svaki pojedinac osećao se mnogo bezbjednije. Prva naša akcija bila je rušenje pruge Bijeljina—Rača na mostu rječice Bistrik. Ova akcija nije potpuno uspjela, jer nismo imali tehničkih sredstava da odšrafimo šine na pruzi, niti eksploziv, kojim bismo uništili voz. Druga akcija je bila napad na domobrane na Drini kraj sela Popova. Međutim, zbog neopreznosti prili-Kom povlačenja, domobrani su primijetili partizane, te je nastalo puškaranje i — tom prilikom — ranjen je jedan domobran. U ovoj akciji učestvovali su sljedeći drugovi: Boško Andrić Kikan, Dragiša Aćimović i Dušan Popović.

Krajem jula stigli su na Majevicu Cviko Radovanović i Drago Stefanović; oni su iz Sekovića upućeni da ispitaju stanje na Majevici. To nas je razveselilo jer smo doznali da su se partizani u Birču održali, da se nalaze u Sekovićima i da će uskoro krenuti na Majevicu i Semberiju. Dolazak kurira ulio je vjeru i raskrilio polet među našim simpatizerima i borcima. Pred dolazak 6. brigade, početkom septembra, opet je jedna grupa iz naše čete izvršila jednu manju akciju koja je potpuno uspjela. U ovoj grupi su bili: Dušan Popović, Slado Vujić, Jovo Mitrović i Boško Andrić. Obavješteni smo da u selo Popove dolaze četnici kućama seoskih bogataša Pavlovića, da se tu goste — i odvlače odatle hranu (i sve ono što im je četnički odbor prikupio) u Piliću i Kiseljak i druga sela gdje su boravili četnici. Drugovi su se obratili u Popovima Žiki Tešiću i Toji Toškoviću, a ovi su ih doveli u blizinu tih kuća. Kada su se približili, vidjeli su da pred kućom, uz svjetlost petrolejke, sjede četnici i piju. Ispred dvorišnih vratnica stajala su zaprežna kola u kojima su se, takođe, nalazili četnici. Drugovi su otvorili vatru pravo u svjetlost lampe i u pravcu kola. Nastala je panika, četnici su počeli bježati, dok su oni iz kola otvorili vatru na naše i pobjegli. Tom prilikom poginuo je četnički komandant iz Piliće po imenu Šarac, a neki četnici su bili ranjeni. U ovoj gužvi četnici su jedva uspjeli da odvuku poginulog komandanta i ranjene četnike. Naša se grupa povukla bez gubitaka. Slične akcije naša četa je izvršila na neprijatelja u Patkovači, a nešto kasnije na Nijemce u Brocu. Ubrzo zatim proširila se vijest da je 6. brigada stigla na Majevicu. Nastala je radost a i strijepnja — zbog neizvjesnosti da li će brigada ostati na Majevici. Odmah smo krenuli u susret 6. brigadi. Rečeno nam je da idemo u pravcu Korenite i da ćemo tamo sresti brigadu. Krenuli smo iz Broca i, do zore, osvanuli u Zagonima,

a odatle, preko Dragaljevca u Korenitu; tu smo se sastali sa borcima 6. brigade.

Šesta brigada se nije dugo zadržala na Majevici jer je neprijatelj, zajedno sa četnicima, pripremao napad, pa se ona morala povući na Međednik. Naša četa je, poslije dan-dva zadržavanja na Koreniti, krenula nazad u Trnovu. Šesta brigada se sa Međednika uputila na Trebavu sa ciljem da pređe rijeku Bosnu i da se priključi glavnini Vrhovnog štaba, koja se nalazila u zapadnoj Bosni. Međutim, nije uspjela da se prebaci preko rijeke Bosne i, poslije petnaestak dana, vratila se na Jablanicu. Za to vrijeme četnici su vršili pretrese na sve strane. Saznali su da se naša četa nalazi u Trnovi pa su se koncentrisali oko Trnove. Jedna naša desetina, koja je bila u prethodnici, pala je u ruke četnicima — kada se četa vraćala u Trnovu. Četnici su tražili da dođe neko od rukovodećih ljudi na pregovore, ali kada su vidjeli da niko ne dolazi, razoružali su desetinu i povezali. Trojicu drugova su otjerali u Tobut: Vasu Jovića, Dragišu Maksimovića i Dragu Stefanovića, a ostaloj sedmorici su svukli obuću, izbatinali po golim tabanima pa ih onda pustili. Pomenuta trojica, koje su otjerali u Tobut i zatvorili u podrum, uspjeli su u toku noći na prevaru da razoružaju stražara i da pobjegnu. Poslije toga četnici su odlučili da likvidiraju našu četu. Nekoliko stotina četnika na čelu sa, po zlu poznatim kapetanom Lekom Damjanovićem, krenuli su na Trnovu u tri kolone s namjerom da opkole i unište četu. Mi smo prozreli njihove namjere, pa smo se povukli bliže cesti Bijeljina—Ugljevik prema Muratbegovića šumama. Kada su četnici navalili, mi smo, sa naših položaja, otvarali vatru na četničke kolone i onda se polako povukli preko ceste u šumu i tako izbjegli opkoljavanje. U toku noći prebacili smo se u Glogovačke šume, te je tako ova akcija četnika na likvidaciji naše čete potpuno propala. Ubrzo poslije ovog napada 6. brigada se sa svoja dva bataljona vratila na Majevicu, dok je njen treći bataljon ostao na Međedniku. Četnici su sa Nijemcima ponovo pripremali napad na brigadu, međutim do borbe nije došlo, jer se 6. brigada prebacila u Srem.

Čitav mjesec dana naša četa je manevrisala po Semberiji — od Trnove do Broca. Sada su u četi bili i neki drugovi iz 2. bataljona brigade i četa je porasla na 60 ljudi. Tako je naša četa uključena u sastav 2. bataljona — kao osma četa. U međuvremenu se i 2. bataljon pokrenuo sa Međednika i spustio u Trnovu. Tu se u Trnovi sukobio sa četnicima Petra Rusića koji su pošli u potjeru za partizanima. U vrlo oštroj borbi, koja se odigrala u zaseoku Jakovići, četnici su bili do nogu potučeni. Rusić je sa svojim pratiocima pobjegao u Srbiju. Potom se i 2. bataljon spustio u Semberiju, gdje ga je narod radosno dočekao, naročito u selima Patkovača, Golo Brdo, Popovi. Početkom novembra glavnina 6. brigade prebacila se iz Srema na Bosansku stranu. Na obezbjeđenju i prebacivanju 6. brigade učestvovali su i omladinci iz naše čete. Sa 6. brigadom u Bosnu je prešao i Sremski odred. Brigada je popunjena Sremcima i brojala je oko 1000 boraca, a Sremski partizanski odred je brojao oko 500 ljudi. Naša je četa ušla u sastav 2. bataljona 6. brigade i učestvovala je u obračunu sa četnicima na Maleševcima. Odmah poslije pobjede nad četnicima došlo je do formiranja Drugog majevičkog odreda, u koji je ušla i naša četa. Kasnije, kada se formirala 15. majevička brigada, naša četa je — zajedno sa 2. bataljonom — uključena u sastav ove brigade.

ABDULAH SARAJLIC

O DRUGOM UDARNOM MAJEVIČKOM BATALJONU

Nakon mučkog napada majevičkih četnika na štab Majevičkog NOP odreda, 20. februara 1942. godine, razvile su se oštre borbe između partizana i četnika na Majevici. Pošto je odred bio prilično oslabljen a štab odreda nije mogao, zbog nastale situacije, da brzo prikupi sve svoje jedinice koje su bile dislocirane na širokom području Majevice i Semberije, odlučeno je da se glavnina Majevičkog NOP odreda povuče u Birač. Glavninom odreda komandovao je Ratko Perić, zamjenik komandanta Majevičkog odreda, koji je jedini od užeg dijela štaba preživio četnički napad na Vukosavcima.

Suočen sa učestalim četničkim pučevima i otvorenom izdajom narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni, Glavni štab NOP odreda BiH odlučio je da se, u duhu zaključaka pokrajinskog partijskog savjetovanja u Ivančićima, Majevički NOP odred rasformira i većina njegovog ljudstva uključi u 2. udarni bataljon istočne Bosne. Formiranje ovog udarnog bataljona izvršeno je krajem marta (najvjerovatnije 28. marta) u Drinjači. U sastav bataljona uključeno je oko 140 Majevičana i oko 40 boraca Krajišnika, Ličana i Birčaka iz Omladinske čete Birčanskog NOP odreda. Za komandanta bataljona postavljen je Ratko Perić, a za političkog komesara Mirko Filipović. Bataljon je imao tri čete, a bio je naoružan puškama i sa 11 puškomitraljeza.

Od preostalog ljudstva bivšeg Majevičkog odreda formirana je Zaštitna četa Glavnog štaba NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, koji se u to vrijeme nalazio u Vlasenici.

Krajem marta Vrhovni štab NOP i DVJ je raspolagao sa dovoljno obavještenja da neprijatelj priprema svoju treću ofanzivu, pa je naredio 1. i 2. proleterskoj brigadi da se prebace prema Rogatici. Uskoro zatim se i 2. udarni (Majevički) bataljon sa članovima Pokrajinskog komiteta i Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu prebacio na Romaniju vodeći borbe sa četnicima. Početkom maja 2. udarni bataljon stiže na teren Zeničkog NOP odreda u vrijeme kada su četnički elementi počeli da izvode pučeve u pojedinim jedinicama ovog odreda. Tih dana 2. udarni bataljon je razoružao jednu četu Zeničkog odreda koja se nalazila na Osretku i na taj način spriječio da pročetnički elementi i u ovoj četi izvrše puč.

Polovinom maja, pošto je od preostalih boraca Zeničkog i Ozrenskog NOP odreda i odreda »Zvijezda« formiran i 3. udarni bataljon, oformljen je i štab Grupe udarnih bataljona istočne Bosne, koji je objedinjavao komandovanje sa sva tri bataljona.

Bili su to veoma teški dani za NOP u istočnoj Bosni. Od šest snažnih partizanskih odreda sa oko 7.300 boraca, koji su krajem 1941. godine dejstvovali na ovoj teritoriji, ostala je u maju 1942. godine Grupa udarnih bataljona i oslabljeni Birčanski NOP odred. Cijela istočna Bosna bila je

pod kontrolom neprijateljskih snaga osim uskog pojasa u zeničkom kraju na kojem je boravila Grupa udarnih bataljona i znatno smanjene slobodne teritorije u Birču koju je još uvijek držao Birčanski NOP odred. Pošto Glavni štab za BiH nije imao nikakvih podataka o tome da se Birčanski NOP odred jedini održao u plimi četničkih pučeva u istočnoj Bosni, donosi odluku da se sa Grupom udarnih bataljona prebaci na lijevu obalu rijeke Bosne i uputi prema Prozoru u susret proleterskim brigadama, koje su pod komandom Vrhovnog štaba izvodile poznata ofanzivna dejstva na tom području. U nekoliko uzastopnih pokušaja Grupa udarnih bataljona, zbog jakih neprijateljskih snaga koje su posjele lijevu obalu Bosne i nabujale rijeke, Glavni štab mijenja svoju raniju odluku i rješava da sa Grupom udarnih bataljona odmaršira u Birač pretpostavljajući da su se tamo održale bar neke manje grupe Birčanskog NOP odreda. Marš je trajao tri dana i izvođen je po teškom terenu preko planine Konjuh i uz najveću oskudicu u hrani, tako da su borci Grupe udarnih bataljona, kada je ona 28. maja stigla u Birač i spojila se sa Birčanskim NOP odredom, bili veoma iscrpljeni, ali disciplinovani, sa visokim moralom i dubokom vjerom u konačnu pobjedu.

Pošto su se borci odmorili i oporavili, Grupa udarnih bataljona je reorganizovana. Brojno stanje bataljona je ujednačeno, a i naoružanje ravnomjerno raspoređeno. Takođe je postavljen komandni kadar. Poslije reorganizacije 2. (Majevički) bataljon je imao četiri čete, svaka jačine 45—50 ljudi, tako da je brojno stanje bataljona bilo 180 boraca i starješina. Bataljon je bio naoružan sa 9 puškomitraljeza, puškama i manjom količinom ručnih bombi. Za komandanta bataljona postavljen je Ratko Perić, za političkog komesara Pašaga Mandžić, za zamjenika komandanta Rudi Petovar, za zamjenika političkog komesara Mirko Filipović, za intendanta Veselin Radojčić i za bataljonskog ljekara dr Roza Papo. U rukovodstva četa postavljeni su: Lazo Lazić Stojanović, Veljko Lukić, Dujo Rikić, Nešo Petrović, Teufik Selimović, Josip Jovanović, Sejdo Karamehmedović, Ismet Kapetanović, Miljenko Cvitković, Kazimir Franković, Muhidin Begić, Fadil Bešlagić, Milan Petrović, Stevo Vranić, Mirko Mijojlić, Fikret Dedić i Milutin Marjanović.

Materijalno obezbjeđenje bataljona, kao i čitave Udarne grupe bilo je veoma oskudno. Municije je bilo malo, tako da je na puškomitraljez dolazilo oko 180, a na pušku od 30 do 50 metaka. Odijelo boraca bilo je u veoma lošem stanju i sastojalo se od pojedinih dijelova pohabane uniforme različitog porijekla, zatim i seoske i gradske civilne odjeće. Obuća je bila još lošija i većina boraca nosila je opanke od neštavljene kože koji su se na kiši raspadali. Takođe se oskudijevalo u najpotrebnijim lijekovima, a zavojni materijal se pravio od platna i starih čaršafa, koji je poslije upotrebe pran i dezinficiran u pari da bi se ponovo mogao upotrijebiti.

Poseban problem bila je ishrana. Veoma se malo moglo dobiti hrane od NOP-u privrženih stanovnika pasivnog, opustošenog i opljačkanog Birča. U nekoliko napada na neprijateljske transporte na cesti Vlasenica——Zvornik zaplijenjeno je nešto žita i stoke, ali se i od ovih nedovoljnih količina moralo odvajati da se pomognu siromašni i opljačkani seljaci birčanskih sela.

Sa istim ciljem, tj. da bi se došlo do hrane, izvršen je početkom juna napad na neprijateljsko uporište u selu Cerska, na zapadnoj strani ceste

Milici—Drinjača. U ovoj akciji učestvovao je i 2. (Majevički) bataljon. Iznenađeni neprijatelj pobjegao je u Novu Kasabu. U ovoj akciji zaplijenjeno je nekoliko vagona hrane koja je evakuisana u Sekoviće, gdje se, poslije uspješnog odbijanja protivnapada neprijatelja koji je dobio pojačanje iz Vlasenice, povukla i Grupa udarnih bataljona.

Pošto se Grupa udarnih bataljona organizaciono sredila, odmorila i kroz intenzivan politički rad moralno-politički učvrstila, pristupilo se pripremama za veću akciju od čijeg se uspješnog ishoda mnogo očekivalo. Naime, donesena je odluka da se jednovremeno napadnu ustaška uporišta Vlasenica, Han-Pogled i Milići. Vlasenicu je branila jedna ustaška bojna Crne legije, Han-Pogled jedna ustaška satnija a Miliće satnija ustaša i nešto domaće milicije.

Napad je počeo 15. juna rano ujutro i samo je djelomično uspio. Prvi bataljon (Romanijski) i Brainački bataljon Birčanskog NOP odreda zauzeli su Han-Pogled i zaplijenili: 2 puškomitraljeza, oko 30 pušaka, 15.000 metaka i nešto odjeće, obuće, hrane i druge opreme. Glavne snage, među kojima je bio i 2. (Majevički) bataljon, nisu imale većeg uspjeha. Zauzele su samo uzvišenje Kik i zaplijenile jedan puškomitraljez i oko 4.000 metaka. Dalje napredovanje bilo je zaustavljeno snažnim otporom ustaša. Ni napad na Miliće nije uspio, pa je štab Grupe u 10 časova naredio povlačenje. U ovoj akciji neprijatelju su naneseni znatni gubici, ali su i naše snage imale 17 mrtvih i 40 ranjenih.

Dvadeset osmog juna izvršen je uspješan napad na ustaško uporište u selu Gračanica i u Zlom Selu.

Slobodno vrijeme se koristilo za vojnu obuku, politički i kulturni rad. Da bi se onemogućilo neprijatelju da dođe do podataka o Udarnoj grupi, borcima je savjetovano da vode računa o konspiraciji, a nazivi jedinica su šifrovani. Tako je 2. (Majevički) bataljon dobio naziv »P« po prvom slovu prezimena komandanta (Perić Ratko).

Čekajući povratak delegata CK KPJ Svetozara Vukmanovića, koji je krajem juna otišao sa jednom desetinom boraca da uspostavi vezu sa "Vrhovnim štabom i da od vrhovnog komandanta druga Tita dobije direktive za dalji rad, Grupa udarnih bataljona je ostala na terenu Birča izvodeći manje akcije i šaljući pojedine bataljone u zasjede na cesti Zvornik——Vlasenica, Kladanj—Tuzla i oko same Vlasenice.

Krajem jula Svetozar Vukmanović se vratio iz Vrhovnog štaba u Sekoviće. Najveću radost izazvala je vijest da je drug Tito ovlastio Svetozara Vukmanovića da Grupu udarnih bataljona proglasi za 6. istočnobosansku narodnooslobodilačku udarnu brigadu i da u njegovo ime izvrši proglašenje.

Svečano proglašenje 6. brigade izvršeno je 2. avgusta u selu Sekovići kod manastira Lovnice. Pred postrojenim bataljonima i u prisustvu delegata Birčanskog odreda i predstavnika Partije i narodnooslobodilačke vlasti iz Birča i sa Glasinca govorio je Svetozar Vukmanović prenijevši pozdrave druga Tita i izložio zadatke koje je Vrhovni komandant postavio pred brigadu. Bilo je to veliko priznanje borcima Grupe udarnih bataljona za sve napore i žrtve koje su podnijeli u dotadašnjoj borbi za slobodu. Bio je to događaj od istorijskog značaja za narodnooslobodilački pokret i sve narode istočne Bosne i ujedno snažan moralni podstrek svim pripadnicima

NOP i svim progresivnim ljudima da istraju u nepomirljivoj borbi protiv fašističkih okupatora i narodnih izdajnika na putu do konačne pobjede, kojim ih je nepokolebljivo vodila Komunistička partija Jugoslavije.

Sutradan je održano partijsko savjetovanje kojem je pored 380 članova KPJ iz brigade prisustvovalo i oko 20 članova Partije sa terena. Pored ostalog, na savjetovanju je nagoviješten skori odlazak brigade na Majevicu i u Semberiju, što je među borcima 2. (Majevičkog) bataljona izazvalo ogromno oduševljenje. Ali od te lijepe zamisli do njene realizacije trebalo je još dosta čekati.

U sumrak 5. avgusta, poslije završenog narodnog slavlja na Bunariću kojim je bila obilježena prva godišnjica ustanka u Birču, 6. brigada se svrstala u dugu kolonu i uputila prema selu Raševu sa namjerom da se spusti u dolinu Spreče, a zatim da se pod zaštitom mraka prebaci preko druma Tuzla—Zvornik i da prije svanuća izbije na greben Jelice.

Svi borci, a posebno Majevičani, bili su radosni vjerujući da će uskoro ugledati Majevicu i Semberiju. Išli su brzo ne misleći na umor, prošla je i ponoć ali Spreču nikako da ugledaju. Na jednom zastanku, oko dva sata poslije ponoći, štab brigade je zaključio da se pogriješilo u proračunu vremena i da prije svanuća brigada ne može preći cestu Tuzla—Zvornik koju je neprijatelj dobro branio. Zato je štab brigade odlučio da se jedinice brigade sklone u šumu kod sela Raševa i da sljedeće noći nastavi pokret za Majevicu.

Sutradan su sprečanski četnici otkrili da se 6. brigada nalazi na njihovom terenu i o tome obavijestili neprijateljske posade u zahvatu druma Tuzla—Zvornik. Zbog pojačane budnosti neprijatelja brigada se mogla samo borbom, rizikujući da pretrpi ozbiljne gubitke, probiti preko ceste na Majevicu. Zato je štab odlučio da privremeno odloži odlazak na Majevicu i da razbije četnike u dolini Spreče. Proganjajući četnike brigada se zadržala na tom terenu do 11. avgusta. Za to vrijeme je ubila desetak i zarobila oko 40 četnika. Potom se 13. avgusta povukla u šumu Bišina.

Pošto je neprijatelj obaviješten o namjerama 6. brigade da se preko Spreče i ceste Tuzla—Zvornik prebaci na Majevicu, pojačao je svoje posade u zahvatu ceste, kako bi joj to onemogućio. Zbog toga je štab brigade odlučio da izmijeni pravac pokreta i uputio jedinice brigade prema Sekovićima, a zatim preko ceste Tuzla—Kladanj i dalje na planinu Konjuh. Odatle je trebalo da se spusti u rudarski bazen Đurđevik-—Repnik, da napadne Kiseljak i zatim preko ceste Tuzla—Lukavac produži marš na Majevicu.

Četrnaestog avgusta brigada je krenula na novi zadatak. Krećući se bez odmora, u zoru 15. avgusta prešla je cestu Tuzla—Kladanj i poslije podne istog dana stigla na Miljakovac. Stab brigade je odlučio da se tu prenoći i sutradan u zoru nastavi pokret. Umorni od napornog marša borci su pospali.

U međuvremenu jedna grupa od oko 180 klädanjskih ustaša, doznavši od četnika za pokret brigade, neprimijećena pratila je kolonu brigade. Kada su borci pospali, ustaše su iznenada kroz visoku paprat upale u logor. Borci 1. bataljona koji je bio na pravcu napada ustaša izmiješali su se s njima i u opštem metežu zadržali neprijatelja, dok se 2. i 3. bataljon nisu sredili. Ustaše su svoj napad usmjerile prema štabu brigade gdje se nalazila i komora. Prvi je štab 2. (Majevičkog) bataljona prikupio svoje čete

i izvršio protivnapad. Pod snažnim naletom boraca 2. bataljona ustaše su se razbježale i nestale u gustoj paprati. Za njima je ostalo desetak mrtvih i nekoliko ranjenih ustaša.

U ovoj borbi poginulo je pet istaknutih boraca 6. brigade: Josip Jovanović, Midhad Haćam, Aleksa Đukić, Petar Maslenjak i Sejdo Karamehmedović koji je bio teško ranjen i nakon nekoliko časova umro.

U toku noći su dobijeni podaci da je neprijatelj doveo nova pojačanja u Đurđevik i Repnik, pa je štab brigade zaključio da je i ovaj pravac pokreta brigade kompromitovan, te je odlučio da se brigada vrati u Sekoviće. Tako je još jednom propala nada boraca 2. bataljona da će uskoro stići na svoju rodnu Majevicu.

Noću 16/17. avgusta 6. brigada je krenula za Birač i 17. avgusta poslije podne razmjestila se u selima Bijelo Polje, Kaštijelj i Zepinići. Pošto su stanovnici Sekovića oskudijevali u životnim namirnicama, štab brigade je riješio da sa jedinicama brigade pređe rijeku Drinjaču i da ih razmjesti u selima Rajevina i Cerska, koja su bila bogatija od Sekovića i okolnih sela. Namjera štaba je bila da tu odmori borce i pripremi napad na Novu Kasabu, Miliće i Zaklopaču. Napad je bio isplaniran i trebalo je da se izvrši 24. avgusta, ali se u posljednjem trenutku saznalo da neprijatelj koncentriše snage za novu ofanzivu na Birač, pa se odustalo od ovog već pripremljenog napada.

U namjeri da uništi 6. brigadu i Birčanski NOP odred, ove dvije posljednje značajnije partizanske jedinice u istočnoj Bosni, neprijatelj je koncentrisao prilično velike snage za ovu novu ofanzivu na Birač. One su se sastojale od Nijemaca, ustaša, domobrana i legionara i četnika iz sela sa periferije Birča. Svim ovim raznorodnim jedinicama komandovao je štab njemačke 718. divizije. U ovoj ofanzivi učestvovalo je ukupno 7 do 8 hiljada ljudi, i to: dvije borbene grupe 718. njemačke divizije, jedan nepotpun domobranski puk iz Sarajeva, 5. ustaški zdrug jačine tri bataljona, 1. bataljon 8. pješadijskog puka 3. domobranske divizije, bataljon ustaša »branitelja Kladnja« i najzad mjesna legija i četnici. U želji da opkoli partizanske snage neprijatelj je nastupao u četiri kolone: prva od Tuzle preko Caparda prema Sekovićima; druga sa linije Drinjača—Nova Kasaba—Milići, treća od Vlasenice prema Kladnju i cestom od Vlasenice prema Sekovićima, a bataljon »branitelja Kladnja« zaposjeo je planinu Javornik.

Nastupanje neprijateljskih kolona otpočelo je 24. avgusta. Istog dana štab 6. brigade izviđanjem otkrio je pokret neprijatelja i dobio od partijske organizacije iz Tuzle obavještenja o neprijateljskoj ofanzivi. Na osnovu dobijenih podataka, a da bi se izbjegli nepotrebni gubici, odlučeno je da Birčanski odred ostane na svom terenu i da manevrišući izbjegava veće sukobe sa neprijateljem, a da se 6. brigada koncentriše u blizini Vlasenice odakle bi imala široke mogućnosti manevra prema planini Javor i Romaniji. Noću 25/26. avgusta brigada je krenula iz Sekovića prema Vlasenici i zaposjela položaje na Betnju i Trnovu. Cijelog dana 26. avgusta dvije neprijateljske kolone koje su se kretale od Vlasenice prema Sekovićima prolazile su u blizini položaja 6. brigade a da je nisu otkrile. Kada su neprijateljske kolone prošle, brigada se preko sela Klještani prebacila na Javor i noću 28/29. avgusta napala neprijateljske posade na željezničkim stanicama u Pjenovcu i Nevačkoj na željezničkoj pruzi Han-Pijesak—

—Olovo. U Pjenovcu se nalazila jedna satnija iz 3. domobranske pješadijske divizije, a u Nevačkoj jedan vod i nešto domaćih ustaša.

Na Pjenovac je napadao 1. bataljon, a na Nevačku dvije čete 2. (Majevičkog) bataljona. Pred naletom partizana neprijatelj se razbježao. Ni 1. ni 2. bataljon nisu imali gubitaka, a zaplijenili su 20 pušaka, 1 puškomitraljez, oko 6.000 metaka i veće količine hrane, odjeće, obuće i oko 140 grla sitne i krupne stoke.

Pošto je pokupila plijen, 6. brigada je 29. avgusta produžila nastupanje prema Romaniji i u toku noći 30/31. avgusta stigla u Pustoselo i Borovac, gdje je ostala do 1. septembra.

Doznavši od četnika da se 6. brigada prebacila na Romaniju, neprijatelj je užurbano povukao svoje trupe iz Birča i koncentrisao ih na cesti Sokolac—Crvena Stijena sa namjerom da na terenu Romanije opkoli i uništi brigadu.

Prozrevši namjere neprijatelja, štab 6. brigade donosi odluku da se brigada vrati u Sekoviće i da se tamo pripremi za ponovni pokret na Majevicu. U duhu ove odluke brigada je 3. septembra izbila na Javor, a 5. septembra ponovo se vratila u Sekoviće.

Neprijatelj, koji je mnogo očekivao od svoje ofanzive na Birač i u toku njenog izvođenja sa puno optimizma slao izvještaje o njenom odvijanju, morao je najzad, kada je 6. brigada i na Romaniji uspjela da izbjegne opkoljavanje, da konstatuje:

»Potjera za partizanskom skupinom koja je izbjegla iz oblasti Sekovića nije urodila nikakvim rezultatom, već je kao takva prekinuta«. (Arhiv VII, k. 50, reg. br. 9/1-6/III).

Tako je i ova ofanziva neprijatelja završena neuspjehom, a 6. brigada je mogla da pristupi pripremama za realizaciju svog plana — da se prebaci na Majevicu. Pošto su se borci odmorili od napornih marševa u toku ofanzive, štab brigade snabdio je svakog borca hranom za tri dana i 1 i. septembra kasno popodne postrojio cijelu brigadu u šumi Bišina na mjestu zvanom Bunarić. Sa tog istog mjesta 6. brigada je prije 37 godina pošla na svoj prvi neuspjeli pokušaj da se prebaci na Majevicu. Uz brigadu bio je postrojen i Birčanski NOP odred koji je trebalo da je prati do rijeke Spreče. Pred postrojenim borcima govorio je Rodoljub Colaković o značaju odlaska brigade na Majevicu, njenim zadacima i o odnosu boraca prema narodu koji je teško patio od terora i pljačke četnika. Poslije toga brigada se svrstala u kolonu i pod zaštitom mraka pošla prema Špreči.

Pred zoru 12. septembra čelo kolone izbilo je na cestu Tuzla—Zvornik kod sela Dubnica. Za obezbjeđenje prelaska kolone preko ceste određen je 2. (Majevički) bataljon koji je postavio zasjede prema Tuzli i Zvorniku. Na zasjedu koja je obezbjeđivala kolonu brigade od pravca Zvornika iznenada je naišla grupa ustaša. Zasjeda je otvorila vatru i ustaše su se razbježale. Puščana i mitraljeska vatra uzbunila je ustaše i legiju po okolnim selima koji su takođe iz svojih zaklona otvorili vatru, ali to nije ugrozilo niti omelo pokret brigade.

Zbog opasnosti da neprijatelj prikupi svoje snage i napadne kolonu u pokretu štab brigade je požurivao pokret jedinica i već oko 9 časova prethodnica je izbila na Jelicu gdje su pridolazile ustaše i legionari iz sela

Hrasno, Seljublje i Jahići. Razvila se oštra borba. Odlučnim jurišom partizana neprijatelj je odbačen i kolona brigade je produžila prema Stolicama i Debeloj Lipi.

Sutradan je brigada nastavila marš prema Zletovu. Na čelu kolone, u prethodnici kretao se 2. (Majevički) bataljon. Njegova pojava na Majevici na najbolji je način demantovala laži četnika da niko od boraca Majevičkog NOP odreda, koji su se krajem februara 1942. godine povukli u Birač, nije preživeo. Stab brigade je prema dobijenim podacima zaključio da u narodu i među dobrim dijelom četnika vlada raspoloženje da ne treba napadati partizane, a i sam štab brigade je smatrao da se u početku ne treba uplitati u borbu sa četnicima, ako je oni sami ne nametnu. Neuznemiravana ni od koga, kolona brigade je sa Zletova produžila dolinom rijeke Janje prema selu Priboju, a odatle u pravcu sela Tutnjevca gdje je stigla u zoru 14. septembra i zalogorovala u šumi Dubrava istočno od sela.

Dok su prolazili kroz sela borci brigade, iako su bili umorni i gladni, ponašali su se veoma disciplinovano i niko nije posegao rukom da ubere niti jednu šljivu, mada ih je sam narod dočekivao sa ponudama i nutkao da uberu šljiva koliko žele. O disciplini boraca i njihovom korektnom odnosu prema narodu, naviklom na bezočne četničke pljačke, brzo su se širile vijesti po majevičkim selima i ljudi su ih prepričavali sa divljenjem.

Petnaestog septembra brigada se razmjestila u selima Korenita, Gornja Bukovica, Magnojevići. Svi stanovnici ovih sela čvrsto su bili vezani za NOP. I sada su mještani ovih sela sa velikom radošću dočekali partizane. U ovim selima brigada se zadržala nekoliko dana. Vijest o dolasku brigade brzo se proširila po čitavoj Majevici. Uskoro su počeli da stižu aktivisti NOP-a i grupe partizana koje su se i pored četničkog terora održale u Semberiji. Dolazili su roditelji i rođaci boraca 2. bataljona da se uvjere da li su živi ili su, kako su četnici govirili, svi izginuli. Utoliko je radost bila veća kada su ih zatekli žive i zdrave.

Dolazak 6. brgade na Majevicu jako je uznemirio Nijemce i ustaše. Ubrzano su dovlačili nove snage u Brčko. Štab brigade je bio obaviješten o ovim koncentracijama neprijateljskih snaga i o njihovom pokretu prema selu Ražljevu, pa je odlučeno da se sa svim jedinicama prebaci u Jablanicu, jer su sela oko Jablanice bila pod snažnim uticajem partijske organizacije, koja je za čitavo vrijeme četničke strahovlade na Majevici tu intenzivno radila. Zbog toga je i Jablanički četnički bataljon bio pod znatnim uticajem NOP i rukovodeći drugovi sa tog terena su vjerovali da će ovaj četnički bataljon u pogodnom trenutku i u povoljnim okolnostima preći na stranu partizana.

Brigada je stigla u Jablanicu 23. septembra. Već sutradan štab brigade je dobio podatke da se starom cestom od Tuzle prema Jablanici kreće jaka njemačka kolona i da predstoji skori napad na brigadu. Te vijesti su unijele nemir i među narod, a i među četnike koji su bili naklonjeni partizanima. Svjestan činjenice da bi suviše rizikovao ako bi, u ovako nepovoljnim okolnostima primio borbu sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama, štab brigade donosi odluku da se prebaci na Trebavu, a zatim preko rijeke Bosne u centralnu Bosnu. Brigada je na ovaj novi zadatak pošla 25. septembra, a već sutradan dva neprijateljska bataljona upala su u jablanička sela.

Od Jablanice do Srpske Zelinje na Trebavi brigada je, maršujući samo noću i neuznemiravana ni od koga, stigla za tri dana. Komandant trebavskih četnika Savo Božić poručio je štabu 6. brigade da će je, ako se odmah ne povuče sa Trebave, napasti jer je na to obavezan sporazumom koji je zaključio sa Nijemcima. To je dovelo u veliku dilemu štab brigade, jer produžiti pokret značilo bi upustiti se u borbu sa četnicima, a vjerovatno i Nijemcima na Trebavi, a ni stanje u dolini rijeke Bosne, koja je tih dana usljed kiša bila veoma nadošla, nije bila jasna i pri realnoj procjeni nije se moglo nikako pretpostaviti da bi u takvoj situaciji brigada mogla prijeći u centralnu Bosnu bez velikih gubitaka. Zato je štab brigade odlučio da odustane od prvobitne namjere i da se vrati na Majevicu.

Povratak na Majevicu ohrabrio je borce 2. (Majevičkog) bataljona, mada situacija ni ovdje nije bila povoljna i nije nagovještavala vedrije dane u nastupajućim zimskim mjesecima. Pa, ipak, tu se moralo ostati, te je odlučeno da se uspostavi veza sa sremskim partizanima.

Pošto je stigla u Jablanicu brigada se podijelila: 1. i 3. bataljon su različitim pravcima produžili za selo Bukovicu, a 2. (Majevički) bataljon je sa političkim komesarom brigade ostao u Jablanici da se po mogućstvu popuni novim borcima pa da kasnije produži pokret u sastav glavnine brigade. Već sutradan 2. bataljon je vodio borbu sa jednom domobranskom jedinicom, a zatim se povukao na Međednik.

Povratak 6. brigade na Majevicu zabrinuo je neprijateljske komande u okolnim garnizonima, a posebno četničke starješine koje su, prema naređenju Nijemaca, počele da se spremaju za obračun sa brigadom. Stab brigade je bio obaviješten o namjerama četnika i odlučio je da prihvati borbu, te je u tom smislu počeo pripremu svojih jedinica. U skladu sa tom odlukom poslao je naređenje 2. bataljonu da hitno dođe u sastav glavnine.

Dok je 2. bataljon bio u pokretu prema selu Gornia Bukovica da bi se spojio sa glavninom brigade, četnici su 3. oktobra ujutru otpočeli nadmoćnijim snagama napad na položaje 1. i 3. bataljona. Borba nije dugo trajala, jer je štab 6. brigade, da bi izbjegao velike gubitke u upornoj borbi sa nadmoćnijim neprijateljem, naredio da oba bataljona odstupe od Gornje Bukovice prema Zabrđu. Relativno brz prestanak borbi izazvao je zabunu kod štaba 2. bataljona, pa je ovaj odlučio da se vrati u Jablanicu.

U međuvremenu štab brigade je riješio da se sa 1. i 3. bataljonom prebaci preko Save u Srem, što je i učinjeno noću 5/6. oktobra, dok je 2. (Majevički) bataljon ostao sam na Majevici.

Nakon mjesec dana glavnina 6. brigade vratila se u istočnu Bosnu prekaljena borbama protiv Nijemaca u Bosutskim šumama, sa naraslim samopouzdanjem zbog velike pobjede nad Nijemcima kod Dvorca, dobro naoružana zaplijenjenim njemačkim naoružanjem, dobro snabdjevena zaplijenjenom municijom, odjećom i obućom, ojačana jednim bataljonom Sremskog NOP odreda, tako da je sada, računajući i 2. (Majevički) bataljon, u svom sastavu imala četiri bataljona i prateću četu sa ukupno oko 800 boraca.

Noću 4/5. novembra sa glavninom 6. brigade u istočnu Bosnu se prebacio i Sremski NOP odred, koji je brojao oko 500 boraca. Sljedećeg dana uspostavljena je veza sa 2. (Majevičkim) bataljonom koji je mjesec dana sam krstario po Majevici i Semberiji i izvodeći manje akcije očekivao

povratak glavnine brigade iz Srema. Sada se u istočnoj Bosni nalazila moćna, prekaljena partizanska snaga koja je mogla da se obračuna sa četnicima, da uništava neprijateljska uporišta u Semberiji i Majevici i stvori slobodnu teritoriju u ovom dijelu istočne Bosne.

Osmog novembra poslije podne 6. brigada i Sremski odred stigli su i razmjestili se u selima Čengić, Donja Trnova i Kacevac. U Donjoj Trnovi je razrađen plan čišćenja Majevice od četnika i od domobransko-ustaških uporišta. Prvo je trebalo razbiti četnike u selima Gornja i Donja Pilića u kojima su se nalazila dva četnička bataljona pod komandom Dragoslava Račića, a potom napasti domobranska uporišta na cesti Janja—Zvornik.

Šesta brigada ojačana jednim bataljonom Sremskog NOP odreda napadala je u dvije kolone. Drugi (Majevički) bataljon napadao je u prvom ešelonu desne (glavne) kolone sa 3. bataljonom i pratećom četom brigade i sa 4. bataljonom kao rezervom brigade u drugom ešelonu. Napad je počeo 11. novembra u zoru. Četnička odbrana na desnoj obali Janje brzo je razbijena energičnim napadom bataljona brigade, a zauzimanjem dominirajućih visova Orlić i Pilića slomljen je otpor četnika. Četnički komandanti su pobjegli prema Drini, a D. Račić u Srbiju. U ovoj borbi je poginulo 17, a zarobljeno oko 100 četnika sa puškama i nekoliko puškomitraljeza. Brigada je imala 4 mrtva i 8 ranjenih boraca. Dvadesetak zarobljenih četnika dobrovoljno je stupilo u brigadu.

Završivši sa uspjehom ovu akciju, štab 6. brigade je odlučio da napadne neprijateljska uporišta na cesti Tuzla—Čelić i na taj način obezbijedi slobodnu teritoriju na Majevici i stvori uslove za mobilizaciju novih boraca.

Nekoliko dana kasnije 6. brigada sa Sremskim odredom stigla je u četničko uporište sela Tobut i tu prikupila podatke o neprijateljskim snagama na cesti Tuzla—Čelić. Duž ceste u nekoliko utvrđenih uporišta nalazila se raspoređena jedna bojna domobrana, u Čeliću i okolnim selima jedna bojna legije, a između sela Labucka i brda Busija i u Jablanici po jedan četnički bataljon.

Napad na Lopare i druga uporišta na cesti Tuzla—Čelić otpočeo je 16 novembra u 8 časova. Zbog guste magle koja se spustila toga jutra bataljoni 6. brigade uspjeli su neopaženo da podiđu položajima neprijatelja. Svi bataljoni su hrabro jurišali i u toku dana zauzeli sva uporišta na cesti između Busije i Čelića. Uspjeh je bio potpun. Porušeno je 7 mostova i time onesposobljena cesta Tuzla—Brčko za saobraćaj. Zarobljeno je 170 neprijateljskih vojnika i ubijeno 25. Zaplijenjeno je 13 automatskih oruđa, oko 150 pušaka, 25 sanduka municije i znatne količine odjeće i obuće.

Drugi (Majevički) bataljon, koji se nalazio u srednjoj koloni, prešao je neopažen cestu između Lopara i Čelića i iznenada napao satniju legionara koja je držala položaje na Kokošinjcu. Usljed iznenađenja neprijatelj je brzo razbijen. Zarobljeno je 20 legionara i zaplijenjeno 2 puškomitraljeza i nekoliko sanduka municije. Istog dana 2. bataljonu se bez borbe predao Jablanički četnički bataljon koji je od ranije bio naklonjen partizanima i stavio se pod komandu 6. brigade.

Poslije ove pobjede koja je imala veliki odjek na čitavoj Majevici, u kojoj su se partizani potvrdili kao moćna vojnička snaga, a četnici konačno, zbog saradnje sa neprijateljem u ovoj borbi, kompromitovali kao izdajnici i sluge okupatora, stvoreni su povoljni uslovi za ponovni razmah

narodnooslobodilačke borbe na Majevici. Pristupilo se pripremama za ponovno formiranje Majevičkog NOP odreda u koji je kao 1. bataljon trebalo da se uključi reorganizovani i novim dobrovoljcima popunjeni bivši Jablanički četnički bataljon, a po selima se pristupilo formiranja narodnooslobodilačkih odbora.

Noću 16/17. novembra 1. bataljon Sremskog NOP odreda razoružao je u selu Labucka jedan četnički bataljon zarobivši 45 četnika i njihovog komandanta Kostu Toljića. Poslije ovog poraza domobrana, legionara i četnika na Majevici su preostale samo dvije jače četničke grupe — jedna u teško pristupačnim predjelima planine Majevice pod komandom vojvode Radivoja Kerovića, a druga u Maleševcima pod komandom Dure Bižića.

Nakon uspješno završene operacije na cesti Tuzla—Celić dva bataljona 6. brigade upućena su da čiste planinska sela Majevice od Kerovićevih četnika, dok su ostale jedinice, među kojima i 2. (Majevički) bataljon ostale na slobodnoj teritoriji u Loparama i u Jablanici. Prilikom čišćenja terena postignut je pored više manjih i jedan veći uspjeh kada su 23. novembra u zoru u selima Kiseljak i Jasenica dijelovi 6. brigade iznenadili Jasenički bataljon i tom prilikom zarobili oko 60 četnika zajedno sa komandantom bataljona.

U međuvremenu Nijemci su 22. novembra otpočeli nastupanje cestom od Tuzle prema Loparama. Osim toga, dobijeni su podaci o prikupljanju trebavskih četnika u selima Humci i Navioci i ozrenskih četnika oko Tuzle, što je sve govorilo da se priprema nova neprijateljska ofanziva protiv partizanskih jedinica na Majevici.

Noću 22/23. novembra 2. (Majevički) bataljon napao je selo Humce i tom prilikom zarobio 70 trebavskih četnika. Poslije toga cijela brigada je krenula prema Donjoj Trnavi gdje je stigla 24. novembra uveče. Tog istog dana Nijemci su ušli u Lopare. Na osnovu podataka o pokretima neprijatelja moglo se zaključiti da uskoro predstoji zajednička njemačko-ustaško-domobransko-četnička ofanziva. Zato je štab 6. brigade odlučio da prvo napadne četnike koji su se prikupljali u selu Maleševci. Najsvježiji podaci su govorili da se tamo već nalazi: bataljon Đure Bižića jačine oko 400 četnika, Trebavski bataljon pod komandom popa Dimitrija Stefanovića jačine oko 500 četnika, bataljon Jove Prnjatovića jačine oko 150 četnika i bataljon Radivoja Kerovića koji je brojao oko 200 četnika. Tih dana je u Maleševce stigao i četnički štab za Slavoniju na čelu sa kapetanom Žarkom Milurovićem Ugrinom, kojeg je Draža Mihailović uputio iz Srbije da se preko Bosne prebaci u Slavoniju i da tamo formira četničke jedinice. Odmah se pristupilo pripremama za napad na ovu četničku grupaciju. Određen je dan i čas napada: 28. novembar u 6 časova.

Četnički položaji na Maleševcima bili su dobro utvrđeni rovovima i bunkerima, a naročito uzvišenje Mramorje. Partizanske snage (6. brigada i Sremski NOP odred) podijeljene su u tri kolone koje su, maršujući svaka svojim pravcem, neopaženo oko 6 časova izbile pred četničke položaje. Tu noć četničke starješine, osjećajući se potpuno bezbijedne, sve do pred zoru slavile su uspješno prikupljanje svojih snaga unaprijed se radujući konačnom obračunu sa partizanima. Utoliko su više bile iznenađene kada je tačno u određeni čas otpočeo napad partizana na njihove položaje.

Razvila se oštra i duga borba u kojoj su partizani sistematski stezali obruč oko opkoljenih četničkih snaga. Drugi (Majevički) bataljon nalazio se u desnoj napadnoj koloni sa 2. bataljonom Sremskog NOP odreda. Ova dva bataljona sukobila su se sa četnicima u Zabrđu, koji su pružili snažan otpor, ali nisu mogli da izdrže pred odlučnim jurišom partizana, pa su se povukli prema Mramorju. Pošto su i lijeva i srednja kolona uspješno obavile prvi dio svog zadatka, oko 12 časova potpuno je zatvoren obruč oko četničkih snaga na Mramorju. Bataljoni 6. brigade i Sremskog NOP odreda preduzeli su tada jednovremeno juriš sa svih strana, upali u rovove i otpor četnika bio je ubrzo slomljen.

Poraz četnika bio je strahovit. Poginulo je i ranjeno oko 250 četnika, a zarobljeno je oko 600. Oko 300 četnika uspjelo je da se probije prema Koraju i Posavini. U borbi su poginuli i četnički komandanti: Đuro Bižić, kapetan Prnjatović, pop Dimitrije Stefanović i kapetan Žarko Milurović i svi članovi njegovog štaba za Slavoniju. Samo je lukavi vojvoda Radivoje Kerović u zoru, kada je napad počeo, sa svojom pratnjom pobjegao prema Priboju.

Veličina ove pobjede ogleda se i u bogatom plijenu. Između ostalog, zaplijenjeno je 32 automatska oružja, oko 800 pušaka i preko 30.000 metaka.

Ukupni gubici partizana iznosili su 12 mrtvih i 30 ranjenih.

Može se slobodno reći da je ova pobjeda na Maleševcima imala istorijski značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe na Majevici i u čitavoj istočnoj Bosni. Majevica je ponovo postala snažno uporište NOP-a i rezervoar za mobilizaciju novih dobrovoljaca u 6. brigadu i druge jedinice koje će se kasnije formirati u istočnoj Bosni. Ova pobjeda probudila je nove nade u srcima simpatizera NOP-a, a strah i zebnju kod svih neprijatelja.

Neposredan rezultat pobjede na Maleševcima bio je odgađanje ranije pripremljene neprijateljske ofanzive na Majevici i formiranje novog Majevičkog NOP odreda. Nastavljeno je čišćenje Majevice i Semberije od četnika i formiranje narodnooslobodilačkih odbora po selima.

Pošto se oporavila od šoka zbog poraza četnika na Maleševcima njemačka komanda u Tuzli pokrenula je najzad, 14. decembra, svoje i domobranske jedinice u ofanzivu protiv partizanskih snaga na Majevici.

Neprijateljske snage: 3. domobranska divizija, dva njemačka bataljona, dvije bojne 5. ustaškog zdruga i legionari iz okolnih uporišta namjeravale su da koncentričnim nastupanjem od Tuzle, Brčkog, Bijeljine i Zvornika opkole i unište partizanske snage na Majevici. Poslije trodnevnih borbi na Majevici 6. brigada, Majevički i Sremski NOP odred prikupili su svoje jedinice u širem rejonu sela Ražanj i sutradan ujutro, iznenadivši neprijatelja na cesti Tuzla—Zvornik, probili se prema Birču. Time je ova ofanziva bila završena, a partizanske snage sačuvane.

U međuvremenu četnici sa Romanije upali su 5. decembra u Birač i počeli da haraju po birčanskim selima koja su bila i ostala duboko odana narodnooslobodilačkoj borbi. Sticajem okolnosti 6. brigada, Majevički i Sremski NOP odred stigli su u posljednji čas, tako da romanijski četnici nisu uspjeli, zbog naglog povlačenja prema Romaniji, da izvuku plijen opljačkan po birčanskim selima.

Pošto su romanijski četnici protjerani iz Birča, Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu je zaključio da su nastupile pogodne okolnosti da prodorom 6. brigade na teren Romanije nanese odlučan poraz jakoj četničkoj grupaciji na ovom terenu. Sa tim ciljem 6. brigada je 27. decembra krenula na Romaniju. Vodeći svakodnevno manje borbe sa četnicima brigada se, krstareći prostranim terenom Romanije, zadržala na ovom popaljenom i iscrpljenom području sve do 12. januara 1943, a da nije uspjela da nanese odlučujući poraz četnicima koji su izbjegavali ozbiljnije borbe sa brigadom. U ovim borbama brigada je nanijela prilične gubitke četnicima, ali nije uspjela da ih razbije. Moralni efekat dolaska brigade na Romaniju bio je veliki, ali je i ona za ovih dvadesetak dana pretrpjela prilično velike gubitke. Iz stroja je izbačeno oko 100 boraca (poginulih, ranjenih i oboljelih od tifusa).

Povratak 6. brigade u Sekoviće zaoštrio je problem ishrane partizanskih jedinica u pasivnom i ekonomski iscrpljenom Birču. Zato je Glavni štab za BiH odlučio da se izvrše pripreme za napad na neprijateljska uporišta u dolini rijeke Spreče: Caparde, Rudnik, Osmaci, Memići i Bulatovci. Predviđeno je da u napadu učestvuju sve jedinice, tj. 6. brigada, Majevički, Sremski i Birčanski odred. Takođe je bilo predviđeno da se nakon završetka borbe Majevički i Sremski odred prebace na Majevicu. U pomenutim uporištima nalazilo se oko 2.000 neprijateljskih vojnika i oko 400 četnika Dušana Kovačevića u selima oko Caparda.

Napad je počeo 25. januara u 3 sata poslije ponoći. U napadu na najjače uporište Caparde učestvovao je, pored 1. i Glasinačkog bataljona, i 2. (Majevički) bataljon.

U borbi su zauzeta sva pomenuta uporišta izuzev Caparda gdje je neprijatelj koncentrisao najveće snage. U toku napada na Caparde i za vrijeme povlačenja najveće gubitke pretrpio je 2. (Majevički) bataljon. Poslije izvršenog zadatka Majevički i Sremski NOP odred su prema planu produžili na Majevicu.

Mada plan nije potpuno ostvaren, ovom borbom su ozbiljno uzdrmane neprijateljske pozicije u dolini Spreče i naše jedinice su za duže vrijeme ostvarile kontrolu druma Tuzla—Zvornik koji neprijatelj nije mogao koristiti za saobraćaj.

Početkom februara štab 6. brigade uputio je 2. (Majevički) bataljon na Malo Polje sa zadatkom da prikupi podatke o neprijateljskim snagama u Vlasenici i Han-Piješku i da organizuje akcije na pruzi Han-Pijesak——Olovo. Osmog februara 2. bataljon je napao kompoziciju šumskog voza kojom se prevozila jedna satnija ustaša. U ogorčenoj borbi ubijeno je 16 i ranjeno 12 ustaša. Zaplijenjeno je 4 puškomitraljeza, 40 pušaka, 10.000 metaka i čitava oprema satnije. Kompozicija voza survana je u provaliju, pruga razrušena i uništeno nekoliko mostova. Poginuo je Refik Bešlagić, komandir čete iz 2. bataljona.

Polovinom februara, tačnije noću 16/17. februara, 6. brigada i Birčanski odred izvršili su još jednu značajnu akciju napavši neprijateljska uporišta na cesti Tuzla—Kladanj: Stupare, Matijeviće, Lončiće i Brgule. Sva ova uporišta su zauzeta, zarobljeno je desetak neprijateljskih vojnika i zaplijenjeno nešto oružja, municije i veća količina hrane.

Polovinom februara 1943. godine »Slobodna Jugoslavija« prenijela je šifrovano naređenje Vrhovnog štaba NOV i POJ da 6. brigada krene u susret Operativnoj grupi divizija Vrhovnog štaba koja je tih dana vodila teške borbe u dolini Neretve protiv nadmoćnijih neprijateljskih snaga. U momentu primanja ovog naređenja Vrhovnog štaba snage 6. brigade bile su dislocirane na širokom prostranstvu. Njena tri bataljona (Glasinački, Birčanski i Sremski) bili su čak na Majevici. Stab brigade je poslao kurira sa porukom da se svi bataljoni brigade i Majevički odred hitno vrate u Birač.

Dok je 6. brigada prikupljala svoje bataljone u Birču jake četničke snage sa Romanije pod komandom Milorada Momčilovića i Miloša Čelonje napale su na Birač. Četnici su sa velikim ambicijama i vjerom preduzeli ovaj napad, pa su poveli i komoru od oko 200 tovarnih konja za evakuaciju plijena iz Sekovića. Borbe su vođene od 2. do 4. marta, kada su jedinice 6. brigade i Majevički odred izvršili protivnapad, razbili obje četničke kolone, a uz teške gubitke četnici su glavom bez obzira pobjegli prema Romaniji. Za tri dana borbi poginulo je oko 80 četnika, veliki broj ih je ranjen i 30 zarobljeno. Zaplijenjena su dva minobacača, osam mitraljeza, jedan puškomitraljez i oko stotinu pušaka. Naše jedinice su imale šest mrtvih i dvadeset ranjenih. Ranjeni su i komandant 2. (Majevičkog) bataljona Veljko Lukić Kurjak i komandant 3. bataljona Franjo Herljević.

Izvršivši potrebne pripreme 6. brigada ojačana jednim bataljonom Majevičkog NOP odreda krenula je 6. marta u susret glavnini snaga NOVJ. Na svom putu 6. brigada je 9. marta napala neprijateljska uporišta Han-Kram i Zljebove. Uporište u Zljebovima brzo je likvidirano, ali su borbe za Han-Kram bile vrlo teške i krvave. Sve zgrade, bunkeri i strugara u Han-Kramu su zauzeti i zapaljeni. Jedino nekoliko zgrada u centru uporišta nisu bile zauzete. U ovim borbama istakao se 2. (Majevički) bataljon koji je imao zadatak da se provuče između bunkera i napadne zgradu u centru uporišta u kojoj se nalazila ustaška komanda. O žestini borbi govori činjenica da je ubijeno i ranjeno oko stotinu ustaša. Zaplijenjeno je 15 sanduka municije i dvadeset mina za bacač. I naši gubici bili su teški. Poginula su 24 borca i preko 30 ih je ranjeno, i to najviše iz 2. (Majevičkog) bataljona.

U daljem pokretu 6. brigada je 10. marta prešla cestu Sokolac—Rogatica. Zbog prisustva brigade na ovom terenu neprijatelj je užurbano pojačavao svoje posade na željezničkoj pruzi Sarajevo—-Višegrad, a ustaše iz Sokolca uzaludno su pokušavale da ponovno uspostave saobraćaj cestom Sokolac—Rogatica u namjeri da onemoguće prodor brigade prema Jahorini i Kalinoviku.

Sve ove aktivnosti neprijatelja uticale su da štab 6. brigade odluči da privremeno odustane od pokreta preko Prače, da brigadu vrati u Sekoviće, da reorganizuje Majevički NOP odred u Grupu udarnih bataljona i da zajedno sa njom izvrši pokret u pravcu Jahorine i Kalinovika. Takođe je odlučeno da prilikom pokreta prema Sekovićima brigada napadne tri ustaška uporišta na cesti Vlasenica—Zvornik: Zaklopača, Milići i Dubnica.

U skladu sa ovom odlukom 6. brigada je 17. marta krenula sa Glasinca na novi zadatak i 19. marta u ponoć napala pomenuta tri ustaška uporišta. Do svanuća sva tri uporišta su likvidirana. Ubijeno je i ranjeno oko 70

neprijateljskih vojnika i zaplijenjena znatna količina municije i hrane. Još istog dana, nakon izvršenog zadatka, brigada se prebacila u Sekoviće.

Pošto su detaljno razmotrili situaciju Pokrajinski komitet i Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu odlučili su da se Majevički NOP odred reorganizuje u Majevičku grupu udarnih bataljona. Formiranje Grupe izvršeno je na svečan način 25. marta u Sekovićima. U sastav Majevičke grupe udarnih bataljona, pored tri bataljona Majevičkog NOP odreda, uključen je i 2. (Majevički) bataljon iz 6. brigade. Ovaj bataljon, prekaljen u jednogodišnjim borbama u okviru 6. brigade širom istočne Bosne, poslužio je kao jezgro prilikom formiranja Majevičke grupe udarnih bataljona, koja će početkom aprila 1943, a prema odluci Vrhovnog štaba NOV i POJ, biti proglašen za 1. (kasnije preimenovanu u 15.) majevičku brigadu. Tako se najzad 2. udarni (Majevički) bataljon našao u sastavu svoje prve brigade.

RODOLJUB ČOLAKOVIĆ

TAKTIKA KPJ U ISTOČNOJ BOSNI U 1942. GODINI*

U ovom prilogu govoriću o taktici KPJ u istočnoj Bosni u periodu od Vukosavaca do Maleševaca. To znači od februara 1942. godine, od napada četnika na štab Majevičkog partizanskog odreda, do novembra iste godine, do bitke na Maleševcima u kojoj su 6. brigada i Sremski partizanski odred nanijeli ujedinjenim majevičkim i trebavskim četnicima poraz koji je označavao prekretnicu u ustanku u istočnoj Bosni.

Godinu 1942. mi smo u istočnoj Bosni nazivali »teškom godinom-<. Trebalo je u njoj, pri po NOP nepovoljnom odnosu snaga, smjelo i vješto politički i vojnički manevrisati, podnijeti raznovrsna lišavanja i održati se kao organizovana politička i vojnička snaga. To je dramatičan i poučan period u ustanku u istočnoj Bosni u kome su komunisti ispoljili maksimalnu političku širinu i gipkost u taktici, čvrstinu svog uvjerenja i spremnost na svako odricanje, krajnje strpljenje prema pristalicama raznih vojnih formacija koje su okupator i njegove sluge stvarali da bi ugušili ustanak u tom regionu, nepokolebljivu vjeru u snagu naroda, u njegovu sposobnost da u burnom vremenu rata i revolucije uči, da prevladava svoje zablude i predrasude, da se opredeljuje na nov način i da se aktivno zalaže za ono za što se opredijelio. Blagodareći tome komunisti su uspjeli ne samo da se na tom terenu održe, da savladaju krizu ustanka nego i da ga u jesen 1942. godine ponovo rasplamsaju.

Kao aktivni učesnik u ustanku i odgovorni funkcioner KPJ izložiću svoje shvatanje tog perioda o ustanku u istočnoj Bosni, njegove probleme i način njihova rješavanja, kao i svoju ličnu ocjenu pojava i događaja koje smatram značajnim u tom periodu.

Vojnopolitička situacija u istočnoj Bosni bila je u februaru 1942. godine, sasvim uopšteno govoreći, sljedeća:

Fašistički okupatori nisu uspjeli da ofanzivom (januar—februar 1942) na oslobođenu teritoriju postignu svoj cilj — uništenje partizanskih odreda. Istina, oni su naše snage potisli sa glavne komunikacije istočne Bosne: drum Sarajevo—Sokolac—Han-Pijesak—Vlasenica—Drinjača—Zvornik i uspostavili ustaško-domobranske garnizone u važnijim mjestima na toj komunikaciji. Svi partizanski odredi su sa svojim štabovima ostali na svom terenu, izuzev Majevičkoga, koji se poslije bitke na Vukosavcima morao povući na jug, u Birač. Osim partizanskih odreda, na terenu istočne Bosne operisala je 1. proleterska brigada kojoj se ubrzo pridružila i 2. formirana 1. marta 1942. u Cajniču, kao i bataljon »Bajo Pivljanin« Durmitorskog partizanskog odreda.

Vrhovni štab se u toku neprijateljske ofanzive povukao sa Romanije u Foču iz koje su borci Durmitorskog partizanskog odreda najurili četničke

1) Članak objavljen 1975. godine u ediciji »1941—1942. u sjećanjima učesnika NOB-a«.

zločince. Tako je Foča postala centar prilično prostrane oslobođene teritorije na kojoj se situacija, pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba, brzo stabilizovala, bar što se tiče prostora južno od pruge Sarajevo—Višegrad i susjednih srezova u Crnoj Gori. Blagodareći prisustvu većeg broja partijskog kadra brzo je organizovana narodna vlast na osnovu »Fočanskih propisa«, prvog dokumenta o ustrojstvu i funkcionisanju narodnih odbora, stvorene partijske i omladinske organizacije, uređene vojne radionice itd.

Na pomenutom području formirani su u duhu zaključaka na Savjetovanju u Ivančićima (početak januara 1942) odredi Dobrovoljačke vojske od onih bivših četnika koji su bili voljni da se stave pod komandu Vrhovnog štaba i da se bore protiv ustaša.

Južno od pruge Sarajevo—Višegrad nije bilo četničkih odreda; oni su se raspali u toku neprijateljske ofanzive — neki su se prosto razbježali kućama, a jedan dio stupio je u odrede Dobrovoljačke vojske. Politička svijest i borbeni moral tih odreda bili su na vrlo niskom stupnju, ali mi smo se trudili da tu kolebljivu masu otrgnemo ispod uticaja četničkih oficira koji su nastojali da je pretvore u Dobrovoljačku antikomunističku miliciju, tvorevinu italijanskog fašističkog okupatora (Milizia voluntaria anticommunista — MVA). Nismo postigli neke naročite uspjehe sa Dobrovoljačkom vojskom, ali smo ipak izvjestan broj četnika iz gornjeg Podrinja na taj način priveli u partizane, od kojih su neki izginuli boreći se pod zastavom NOP-a.

Sasvim je drukčija bila situacija sjeverno od pruge Sarajevo—Višegrad. Na tom ogromnom prostoru od Doboja i Spreče do Romanije i od rijeke Bosne do Rogatice nalazili su se naši stari odredi: Ozrenski, Birčanski, Zenički, »Zvijezda« i Kalinovački. Vojnički, u toku ofanzive, oni su odoljeli pritisku neprijatelja koji nije mogao da ih razbije, ali su političke posljedice bile teške. Međutim, i one su bile različite, zavisno od našeg političkog uticaja u odredima i pozadini. Tada se jasno pokazalo da vojnički uspjesi u prvim mjesecima ustanka nisu bili praćeni sistematskim političkim radom ni u odredima ni u pozadini i da su stoga i borci u odredima, a pogotovu pozadina, podložni uticaju petokolonaša.

Sta je sve objektivno išlo naruku neprijateljima NOP-a? U prvom redu naše subjektivne slabosti — nepostojanje partijskih organizacija ili bar pojedinaca komunista u mnogim selima na oslobođenoj teritoriji, kržljavi organ nove vlasti, nedovoljan politički rad u odredima, nebudnost u kadrovskoj politici. To su samo neke slabosti koje su olakšavale četničku razbijačku aktivnost.

Poslije neprijateljske ofanzive njemački fašistički okupator morao je, zbog situacije na Istočnom frontu, da svoje snage brzo povuče iz istočne Bosne. On je svojim ustaškim najamnicima ostavio da brane pozicije koje su naše jedinice morale napustiti. Tako su domobrani i ustaše zaposjele veliki broj naselja na drumu Sarajevo—Zvornik. Istovremeno fašistički okupator — italijanski oko Višegrada, a njemački na srednjem toku Drine (Bratunac, Drinjača) — gledali su blagonaklono na povratak četničkih oficira iz Srbije u istočnu Bosnu. Naime, četnički oficiri pobjegli su u toku ofanzive u Srbiju; jedan dio ljudstva četničkih odreda razbježao se kućama, jedan se predao Nijemcima koji su ih strpali u logore, a neki su sa porodicama pobjegli u Srbiju.

Jezdimir Dangić, kome nije bilo suđeno da postane »gaulajter« u istočnoj Bosni, prikupio je izvjestan broj oficira i žandarma i krenuo da »oslobađa« Bosnu uz saizvoljenje njemačke komande u Beogradu. On se smjestio u Bratuncu i okupio nešto seljaka — četnika sa kojima je bez borbe zaposjeo Srebrenicu, Drinjaču, Vlasenicu i Han-Pijesak u kojima ustaško-domobranske jedinice nisu smjele da ostanu poslije odlaska njemačkih trupa. Glavni njegov zadatak bio je borba protiv NOP-a i njegovih odreda, kao i bjesomučna antikomunistička klevetnička propaganda.

Dangić je izdao letak »Srbima i Srpkinjama Bosne i Hercegovine« u kome objašnjava zašto je ponovo došao u istočnu Bosnu. Pročitao sam ga onih dana kada smo Dangićev štab najurili iz Bratunca i prepričao ga u svojim »Zapisima«. Citiram taj odlomak: »Evo kako Dangić u tom letku prikazuje ustanak u istočnoj Bosni. Kao odgovor na teror ustaša, digli su se Srbi na oružje pod vodstvom oficira koji su ostali vjerni kralju i otadžbini. I stvar se razvijala da ne može biti ljepše, kad se u ustanak ubaciše nekakvi probisvjeti bez roda i imena, čifuti, balije, Šokci, odbjegli robijaši, ljudi s koca i konopca. Dok su se četnici borili 'za srpsku slobodu', ovi partizani — komunisti udariše u pljačku i ubijanje nevinih ljudi. Oni ne poštuju nikakve svetinje, pale i pogane bogomolje, žive nemoralnim životom, orgijaju, piju, vuku sa sobom 'ženturače'. I sve u tom duhu nakitio je Dangić čitavu stranicu da bi završio pozivom svim 'Srbima nacionalistima' da mu se pridruže i unište tu bandu 'da joj traga ne ostane u srpskoj Bosni'«.

Oko Višegrada, u kome je bio italijanski okupator, djelovao je Kamenko Jeftić sa grupom oficira koje mu je uputio u pomoć Milan Nedić radi borbe za »srpsku Bosnu«. Oni su u prisnoj saradnji sa italijanskom komandom u Višegradu, dobijajući od nje oružje, municiju i hranu, zaposjeli teritoriju duž Drine sve do Borika.

Do februara 1942. godine četnici u istočnoj Bosni nigdje nisu oružjem napali partizane, i to ne samo zato što su partizani bili jači i borbeniji nego prvenstveno zbog toga što četnici seljaci nisu htjeli da se tuku protiv partizana. Ističem ovaj momenat jer je on važan za razumijevanje odnosa u jednom dijelu istočne Bosne između partizana i četnika-seljaka i naše taktike i tada, a i docnije u toku 1942. godine.

Sada su oficiri Draže Mihailovića pokušali da ih gurnu u bratoubilačku borbu. Najpre su to učinili na Majevici, izvršivši pod komandom Steve Damjanovića Leke napad na štab Majevičkog partizanskog odreda. U bici na Vukosavcima, koja je poslije toga napada uslijedia, Majevički odred je bio prinuđen da se povuče sa Majevice.

Četnički štab u Borikama zarobio je grupu rukovodećih drugova iz Romanijskog partizanskog odreda i, u namjeri da ih preda Gestapou u Beogradu, vezane potjerao u Stari Brod na Drini. Tu su ih na samom prevozu oteli iz ruku četničkih oficira četnici-seljaci i pustili na slobodu.

Kod Vlasenice je četnički kapetan Dragoslav Račić pozvao na pregovore rukovodioce Birčanskog partizanskog odreda. Naslućujući podvalu, ovi se nisu odazvali pozivu. Na to je Račić uputio prema Sekovićima jedno konjičko odeljenje koje se, naišavši na partizanske straže, brzo vratilo u Vlasenicu.

Na teritoriji koju su držali četnički oficiri su hapsili sve pristalice NOP-a, a istaknutije ljude ubijali.

Suočen s takvim pojavama, Vrhovni štab je donio odluku da tri bataljona 1. proleterske i tek formirana 2. proleterska brigada izvrše pohod i rasture četničke štabove po istočnoj Bosni, čiji je cilj bio da prikupe četnike-seljake, koji su se razbježali poslije zimušnje ofanzive, i da ih okrenu u borbu protiv partizana. Pri tom je zauzet stav — praviti razliku između zavedenih četnika-seljaka i oficira i žandarma. To je, uostalom, bilo u duhu onog Otvorenog pisma koje je Glavni štab partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu objavio odmah poslije konferencije u Vlasenici (16. XI 1941). U pismu se kaže: »Sve poštene i rodoljubive četnike smatramo svojom braćom po borbi, s njima zajedno boričemo se protiv okupatora i njihovih sluga do posljednjeg daha«.

Zauzeli smo takav stav znajući da su oficiri sprovodnici politike Draže Mihailovića u istočnoj Bosni, politike velikosrpske buržoazije, dakle, klasnosvjesni neprijatelji koji radi svojih uskih klasnih interesa izazivaju bratoubilačku borbu i pomažu time okupatoru da uguši NOP. Oni su se dovukli u istočnu Bosnu pošto je ustanak već izbio ne radi toga da svojim vojničkim znanjem pomognu u borbi protiv okupatora i njegovih ustaških najamnika, nego da najprije suzbiju uticaj NOP-a a onda da likvidiraju ustanak.

Cetnici-seljaci su nešto sasvim drugo. Oni su se digli na oružje, kao i većina ustanika-seljaka, da brane svoj goli život doveden u pitanje politikom genocida koju je sprovodila tzv. Nezavisna Država Hrvatska. Neprosvijećeni, politički zaostali, šovinistički raspoloženi, oni su lako podlijegali uticaju oficira i od ustanka protiv krvave ustaške vladavine pretvarali se u razbijače narodnooslobodilačke borbe. Ali, uzimajući u obzir upravo pomenute okolnosti, mi, komunisti, nikad nismo gubili vjeru da ćemo jedan dio tih zavedenih ljudi, bar one borbene i rodoljubive, privesti na pozicije NOP-a. U tome nas je ohrabrivalo iskustvo iz gornjeg Podrinja u kome se strpljenjem i taktikom pridobilo dosta četnika-seljaka za naš pokret.

Pohod proleterskih brigada na četničke štabove izvršen je munjevito i bez velike borbe, jer četnici-seljaci nisu htjeli da se bore protiv partizana. U toku pohoda razjureni su štabovi na Borikama, u Milićima, Bratuncu, Srebrenici, Vlasenici i Han-Pijesku. Četnički oficiri sa Dangićem na čelu pobjegli su u Srbiju, a četnici-seljaci oko Vlasenice, Srebrenice i Papraće stupili su u Dobrovoljačku vojsku.

Prva i 2. proleterska brigada, poslije uspješno izvršenog pohoda, povukle su se na jug prema Rogatici i Foči. Ubrzo je došlo do nove neprijateljske ofanzive (april 1942. godine) u kojoj naše snage nisu mogle da odbrane ranije stečene pozicije. Tako je Francetićeva »Crna legija« prodrla preko Han-Pijeska i Vlasenice do Zvornika. Pod pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga Vrhovni štab je morao da napusti Foču (maj 1942. godine) i da se s proleterskim brigadama povuče u Zelengoru.

»

Iako je to bio udarac našem pokretu u istočnoj Bosni, u toku proljeća 1942. godine desilo se nešto mnogo ozbiljnije — talas kapitulantstva i izdaje preplavio je partizanske odrede.

Kolebanja u nekim partizanskim odredima, pa i slučajeva prelaska pojedinaca, čak i cijelih četa u četničke odrede, bilo je još u novembru 1941. godine. Pisao sam ranije o uzrocima tog kolebanja, ali ovdje ponavljam samo jedan, po mom mišljenju najvažniji. Fašistički okupatori, najpre italijanski, a malo docnije i njemački, mijenjaju svoju taktiku prema Srbima u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U toku pomenute ofanzive (april — jun 1942), a posebno pred nastupanje njemačkih jedinica na istočnu Bosnu, rasturan je letak u kome se general Bader, komandujući u toj ofanzivi, obraća stanovništvu istočne Bosne bez razlike na narodnost i vjeru i garantuje mu sigurnost života i imetka pod uslovom da se ne suprotstavlja njemačkoj oružanoj sili.

Većina ustanika istočne Bosne latila se oružja da se brani od genocida koji su sprovodile ustaše. Za pola godine oružane borbe mi nismo uspjeli da politički uzdignemo svu ustaničku masu na nivo antifašističke svijesti, nego samo jedan njezin manji dio. U nekim krajevima istočne Bosne nije bilo jače tradicije iz narodnooslobodilačkih borbi i buna protiv turske i austrijske vladavine, čak ni dovoljno razvijene nacionalne svijesti, pa ni istinskog nacionalnog ponosa. Pogotovu nije bilo demokratske tradicije, svijesti o svome pravu da utiču na vlastitu sudbinu i da je svojom akcijom mijenjaju. Otuda podanički mentalitet čija je »mudrost« da »pognutu glavu sablja ne siječe« ili »da se šut ne može bosti s rogatim«. Stoga su mnogi seljaci-ustanici u istočnoj Bosni bili prijemčivi za novu taktiku fašističkih okupatora prema Srbima Bosne i Hercegovine, utoliko više što su uslovi ratovanja postajali sve teži, a kraj ratu nije se mogao sagledati, niti njegov ishod sa sigurnošću predvidjeti. I, najzad, kapitulantski duh su širili domaći ljudi koje su ustanici poznavali, sa nekima bili čak povezani ličnim ili rodbinskim vezama, pa su im oni vjerovali više nego aktivistima NOP-a koji su većinom ili »stranci«, »varošani«, čiji je uticaj bio utoliko manji ukoliko je opasnost od represalija okupatora, ako se borba nastavi, bila veća. Četnički agenti su nastupali kao »spasioci srpskog naroda« od »komunističkih probisvjeta« koji žele da zbog svojih »mračnih komunističkih planova« navuku na nj još veće nevolje, iako mu »njemačka sila« garantuje život i imanje, dakle, zaštitu od ustaške samovolje i terora.

Pod njihovim uticajem raspali su se u toku tzv. Baderove ofanzive sljedeći partizanski odredi: Romanijski, »Zvijezda«, Zenički, Kalinovački i Ozrenski. Oni se nisu raspali pod oružanim pritiskom okupatora, nego su razbijeni iznutra pučevima koje su uz njegovu pomoć organizovali četnički agenti. Ostao je na okupu i sačuvao svoju teritoriju samo Birčanski partizanski odred.

Njemački fašistički okupator pošao je i dalje u svojoj namjeri da bosanske četnike pretvori u svoju pomoćnu žandarmeriju koja će, pored ustaša, domobrana i muslimanske legije, olakšavati eksploataciju prirodnih bogatstava istočne Bosne i čuvati najvažnije saobraćajnice. Za njega su posebno važni bili upravo četnici, jer su se oni u ogromnoj većini regrutovali iz sela istočne Bosne i zato mogli biti efikasniji u borbi protiv partizana. Stoga je on naredio svojoj marioneti, tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da sklapa sporazume s četničkim štabovima, što su oni i prihvatili

i tako se pretvorili u »četničke postrojbe« koje su snabdjevene municijom iz domobranskih skladišta, čiji su ranjenici liječeni u domobranskim vojnim bolnicama itd. Sve ovo je činjeno pod uslovom da priznaju suverenitet tzv. njenog »poglavnika« Ante Pavelića i da vode borbu protiv NOP-a.

Zbog takve politike fašističkih okupatora i takvog ponašanja većine bivših ustanika nastupio je vrlo težak period za NOP u istočnoj Bosni. Njegova oružana snaga svela se na Grupu udarnih bataljona, formiranu od marta do maja 1942. godine, Birčanski partizanski odred i nekoliko manjih oružanih grupa — na Glasincu, oko Trnova, u Semberiji — tamo gdje je uticaj KPJ postojao još prije ustanka i gdje su se naše partijske organizacije održale uprkos četničkom teroru i nastavile s političkim radom.

Nastupila je kriza ustanka. Ima mišljenja da u istočnoj Bosni nije bilo krize u toku ustanka. Smatram se obaveznim da kažem nekoliko riječi u odbranu svog tvrđenja. Šta je to kriza ustanka? To je njegova nemoć da išta uradi u ostvarivanju ciljeva koje je njegovo vodstvo postavilo. Ne mislim da sam dao nekakvu savršenu definiciju, ali smatram da sam suštinu pogodio, što ću pokušati da ilustrujem zbivanjima u toku ustanka. U ljeto 1941. godine ustanička bujica, koju su komunisti pokrenuli i usmjeravali, prosto je slistila domobransko-ustaška uporišta u većem dijelu istočne Bosne. To je bila prava plima. U tom periodu mi smo zadavali vojničke udarce okupatoru, onemogućili mu da koristi ekonomski potencijal istočne Bosne za potrebe svoje ratne mašine i istovremeno organizacionno učvršćivali svoje odrede, stvarali organe vlasti, partijske i skojevske organizacije u vojsci i pozadini, nastojali da što veći broj ustanika privedemo na pozicije NOP-a.

Poslije značajnih vojničkih uspjeha u oktobru 1941. godine (oslobođenje Rogatice i Olova) započela je stagnacija ustanka. Na našim rastegnutim frontovima bilo je samo povremenih manjih okršaja sa neprijateljima, ali niti je bilo pokušaja da se oslobođena teritorija proširi, niti da se od relativno velike vojske izdvoje manje, dobro naoružane grupe, da se zabacuju u neprijateljsku pozadinu i da u njoj djeluju — diverzije i slično. Bilo je samo nerealnih planova o napadu na Sarajevo.

Teškoće ratovanja postajale su sve veće — to su osjećali i borci na položajima i narod u pozadini. U takvoj situaciji počela je otvorena razbijačka aktivnost agenata Draže Mihailovića. Posljedice takve aktivnosti ubrzo su se osjetile u četničkim, pa i partizanskim odredima. U nekim je započelo kolebanje — boriti se dalje, bez obzira na teškoće i živote, ili tražiti neki drugi izlaz na što je uvijek sklona ustanička seljačka masa da bi se preživjelo do boljih dana.

Dolazak Vrhovnog štaba i 1. proleterske brigade zaustavilo je donekle taj proces, ali neprijateljska ofanziva (januar 1942. godine) sa svim svojim posljedicama — paljevine, pljačke, ubistva — dala je maha kapitulantima. Bez obzira na izvjesne vojničke i političke uspjehe, ostvarene na teritoriji južno od željezničke pruge Sarajevo—Višegrad, partizanske snage su malaksavale, da bi već u maju 1942. godine u svojoj većini ne samo kapitulirale nego i okrenule svoje oružje protiv ustanka. Jučerašnji borci protiv okupatora postali su njegovi najamnici. A oni koji su ostali vjerni zastavi NOP-a, bili su nemoćni da taj proces zaustave. I to ne samo oni

nego ni borci 1, 2. i 4. proleterske brigade, koji su se poslije napuštanja Foče od strane Vrhovnog štaba skoncentrisali na Zelengori, nisu mogli ništa učiniti da situaciju preokrenu u korist NOP-a.

Proces koji je počeo krajem 1941. dostigao je svoj vrhunac i to je bila kriza. To nije bio slom ustanka. Na terenu istočne Bosne ostale su, rekao sam to već, izvjesne oružane snage NOP-a. Sto je još važnije, u svim krajevima istočne Bosne, pa i na područjima kojima su privremeno zagospodarili četnici, ostale su u pozadini naše pristalice, koje su, uprkos četničkom teroru, bile vjerne NOP-u.

U maju 1942. godine oružane snage NOP-a u istočnoj Bosni sastojale su se iz: Grupe udarnih bataljona (oko 600 boraca), Birčanskog partizanskog odreda (oko 350 boraca) i nekoliko naoružanih grupa. U svemu nešto preko 1000 boraca. To je sve što je ostalo od sedam partizanskih odreda, koliko ih je bilo u istočnoj Bosni početkom 1942. godine. Oslobođene teritorije više nije bilo, osim one oko Sekovića koju je držao Birčanski partizanski odred.

Tada se pred rukovodstvo ustanka u istočnoj Bosni, koje se tada nalazilo u zeničkom kraju, postavilo pitanje: ostati s Grupom udarnih bataljona u istočnoj Bosni ili preći u Bosansku krajinu da bi se otuda, ojačani sa još nekom krajiškom jedinicom, u pogodnom trenutku vratili u istočnu Bosnu. Poslije neuspjelog pokušaja prelaza rijeke Bosne u blizini Žepča, kada se pitanje odlaska iz istočne Bosne kod nekih rukovodilaca iskristalisalo kao akt očajanja, preći pošto-poto u nepoznat kraj o kome ništa nismo znali — odluka je poslije duge rasprave, srećom, promijenjena. Odlučeno je da se ostane u istočnoj Bosni i da se Grupa bataljona prebaci preko Konjuha u Sekoviće. Odatle, u pogodnom momentu, preći na Majevicu i u Semberiju, gdje je bilo dosta pristalica NOP-a, više mogućnosti za snabdijevanje i akcije, makar i manjeg obima, taj naš jedini izvor za dobijanje municije i oružja.

*

Krajem maja 1942. godine Grupa udarnih bataljona stigla je u Sekoviće u pravi čas. Birčanski partizanski odred bio je pod stalnim pritiskom okolnih četničkih jedinica. Do tada je on, blagodareći budnosti i organizaciono-političkim mjerama štaba Birčanskog odreda, taj pritisak s čašću izdržao, ali i u njemu je bilo pojedinaca kojima ne bi bilo teško petokraku zvijezdu zamijeniti četničkom kokardom. Dolaskom Grupe udarnih bataljona ne samo što je taj pritisak prestao nego smo čak sa nekim četničkim jedinicama uspostavili snošljive odnose, a sa jednim od njih čak i saradnju (Relja Vasković).

Ovo posljednje može da zvuči sasvim jeretički i da izazove pitanje: zar saradnju sa četnicima koji su izdali ustanak? Situacija u istočnoj Bosni nije bila tako jednostavna da bi se mogle donositi ocjene bez uzimanja u obzir svih strana procesa koji se razvijao u istočnoj Bosni. A on je bio veoma složen — u njemu su se ispreplitale razne struje, različiti interesi, u njemu su igrali određenu ulogu čak i lični odnosi stvoreni u toku

prvih mjeseci ustanka. Trebalo je to maksimalno iskoristiti u vremenu kad je odnos snaga po NOP bio nepovoljan i kada je trebalo strpljivo manevrisati da bi se održale pozicije koje smo sačuvali.

Pokušaću da u opštim crtama prikažem tadašnji raspored oružanih snaga, naših i neprijateljskih, u istočnoj Bosni.

Na ne velikoj oslobođenoj teritoriji oko Sekovića nalazila se Grupa udarnih bataljona i Birčanski partizanski odred. To je bilo ostrvo u moru vojnih neprijateljskih formacija, uglavnom kvislinških. Bile su to slijedeće formacije: ustaše, domobrani, četnici i Muslimanska legija. Ustaške i domobranske jedinice držale su garnizone u gradovima i na važnijim strateškim tačkama, dok su četnici i Muslimanske legije bili rastureni po srpskim, odnosno muslimanskim selima širom istočne Bosne.

Fašistički okupator je vrlo vješto koristio antagonizam velikosrpskih i velikohrvatskih megalomana, kao i pretenzije muslimanskih reakcionara, da bi sebi osigurao nesmetano korišćenje prirodnih bogatstava istočne Bosne za svoje ratne potrebe (šume, ugalj, željezna rudača), kao i strateški važne komunikacije na tom području (željeznička pruga B. Brod — Jadransko more, cestovna veza sa Srbijom). On se blagonaklono odnosio prema nastojanjima agenata velikosrpske buržoazije da još u toku rata stvore sebi određene pozicije u istočnoj Bosni, čak da uspostave četničku »vlast« u srpskim selima. Fašističkom okupatoru nije ni najmanje smetalo što su neki komandanti četničkih odreda javno govorili da su vojska »jugoslovenske vlade u izbjeglištvu« koja se borila za »srpsku Bosnu«. Jedan četniči odred je čak nosio ime kralja Petra II, a da sprdnja bude još veća, taj odred je imao i formalni sporazum s tzv. NDH u kome je priznavao »vrhovništvo« Ante Pavelića.

Još manje je fašističkim okupatorima smetalo što su velikohrvatski agenti trabunjali o »katoličkoj i hrvatskoj Bosni«, o »velikoj Hrvatskoj do Drine«. Ta oni su i stvorili tu nazovi državu, jedino su ustašama naredili da drukčije postupaju sa Srbima.

Isto tako, fašistički okupator je dozvolio muslimanskoj reakciji da stvara svoje vojne formacije »radi borbe protiv odmetnika« ne hajući mnogo šta ko smjera u tom šarenom društvu u kome su, pored ustaša, sjedili stari politički špekulanti koji su raspredali visoku politiku i za svaki ishod rata tražili svoje mjesto među onima koji će dijeliti plijen.

Sve njih je držao na uzdi fašistički okupator i određivao im ponašanje koje odgovara njegovim interesima. Na primjer, on nije dozvoljavao da ustaše upadaju u srpska sela, kao ni četnici u muslimanska ili hrvatska ne zato što je želio da sačuva srpski odnos na muslimanski i hrvatski živalj od terora, nego što je to remetilo »mir i red« u pozadini, što znači nesmetano njeno korištenje za potrebe njegove nezajažljive vojne mašine. A od svih njih je tražio da se bore protiv NOP-a i njegovih vojnih formacija koje su bile jedini neprijatelj fašističkog okupatora. Dobivši tako najamnike raznih boja, fašistički okupator nije morao da drži veći broj svojih jedinica na okupiranom području. Držao je svoje garnizone samo u većim gradovima, odakle je kontrolisao ponašanje svojih najamnika.

Za nas su tada najopasniji neprijatelji bili četnici, jer su oni bili raspoređeni upravo ondje odakle se u ljeto 1941. sručila ustanička bujica na ustaško-domobranska uporišta po selima i gradovima istočne Bosne. Juče

ustanici, oni su sada tu teritoriju kontrolisali za račun okupatora, progonili pristalice NOP-a, ubijali njegove aktiviste koji su politički radili i poslije povlačenja naših oružanih jedinica iz tih krajeva. Osim toga, četnici su znatno otežali, negdje i onemogućili, naše veze s gradovima iz kojih su ranije stizali u odrede novi borci, a i materijalna pomoć (sanitetski materijal i drugo, što se moglo nabaviti samo u većim gradovima).'I, najzad, u očima dijela srpskih masa četnici su bili nekakvi borci za »srpsku slobodu«, za »zaštitu Srba«, pa su ih takvim smatrali politički zaostale srpske mase u nekim krajevima i onda kada su postali žandarmi fašističkog okupatora. Bilo je potrebno mnogo upornog političkog rada i iskustva samih tih masa da bi one spoznale smisao četničke »borbe« za »srpsku slobodu«.

Tako je bilo, generalno govoreći, ali u praksi je bivalo negdje i drukčije i to *drukčije* bilo je polazište za određivanje naše taktike. Po pravilu, oni četnički odredi u kojima su oficiri Draže Mihailovića ili ovijani antikomunisti (bivši političari, korteši bivših stranaka) imali odlučujući uticaj bili su prema nama neprijateljski raspoloženi i nastojali su da najsurovijim metodima, baš kao i ustaše, uguše NOP. Dalje, oni su nastojali da četnike-seljake zakrve s partizanima, znajući da četnička seljačka masa nije željela bratoubilačku borbu. Jedni zato što su partizani u većini bili Srbi, nekad njihovi seljani, a drugi iz oportunizma, jer su znali da su partizani hrabri borci koji će skupo prodati svoje glave. Stoga smo i mi bili krajnje obazrivi kad je bila riječ o četnicima-seljacima, a kažnjavali smo kao izdajnike samo oficire, četničke agente i one četnike-seljake za koje je bilo dokazano da su vršili zločine — ubijali i palili. Radili smo tako zato što smo bili svjesni da bi nepotrebno prolijevanje krvi značilo ići naruku politici fašističkog okupatora i četničkih oficira. U odredima, pak, u kojima su se održali kao komandanti domaći seljaci bilo je već drukčije. Među njima je bilo ljudi koji nisu zaboravili da su komunisti u teškim danima 1941. godine pozvali na ustanak i primjerom pokazali put iz ustaškog pakla, da su bili hrabri borci i pouzdani drugovi u svakoj prilici. Neki od tih seljaka-komandanata znali su da njegovi četnici neće pucati na partizane s kojima su se zajedno borili protiv ustaškog genocida. Neki su, ne vjerujući ustaškoj državi ni poslije sklapanja sporazuma 1942. godine, čak bili voljni da zajedno sa partizanima napadaju ustaška uporišta.

Prema stanju i raspoloženju u svakoj četničkoj jedinici ponaosob mi smo određivali našu taktiku prema njoj. U njenoj osnovi ležala je ona Titova preporuka iz novembra 1941. godine rukovodiocima ustanka u BiH u pogledu ponašanja prema seljacima-četnicima, čak prema nekim njihovim komandantima-seljacima: budite strpljivi, širokogrudi, pa i sarađujte gdje god je to moguće, a budite budni prema četničkim oficirima koji su klasno-svjesni neprijatelji. Takva taktika bila je u duhu onog proglasa Glavnog štaba partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu kojima se on, poslije raskida s Dangićem, obratio četnicima istočne Bosne, kao i pisma Vrhovnog štaba upućenog četničkom Operativnom štabu u februaru 1942. godine. Na to nas je, najzad, upućivala i trezvena analiza tadašnjeg odnosa snaga u istočnoj Bosni. Ona je nalagala — ne stvarati sebi neprijatelja gdje se to može izbjeći, nastojati da sa pojedinim četničkim komandantima održavamo kakvu-takvu vezu, čak pokušati da ih pokrenemo u zajedničku akciju protiv ustaša. Takva veza postojala je, na primjer, s četnicima Zeravičkog bataljona s Malog polja kod Han-Pijeska.

Njegov komandant, Relja Vasković, održavao je stalnu vezu s Birčanskim partizanskim odredom, tražio da mu šalje radio-vijesti koje je izdavao Pokrajinski komitet. Više od toga, kada je jedan naš bataljon napadao ustaško uporište na Pogledu kod Han-Pijeska, u njemu je učestvovao i Vasković s nešto svojih boraca i u toj borbi bio ranjen. Uz put da kažem i ovo: četnici Zeravičkog bataljona bili su vodiči kolona 2. divizije koja je, poslije proboja na Sutjesci, napala i osvojila Kladanj (jun 1943. godine). Tada je Vaskovića primio Tito u svom štabu u zaseoku Rječici na Malom polju, zahvalio mu i darovao englesku mašinku. Relju Vaskovića, komandanta četničkog bataljona, ubili su četnici 1944. godine. Eto i takvih je četnika bilo u istočnoj Bosni i mi smo u teškoj 1942. godini i te kako brižljivo vodili računa o svakoj četničkoj grupi — ko njome komanduje, kakvo je u njoj raspoloženje, pa prema tome i određivali svoj stav.

Ne postoji, na žalost, ni jedan partijski dokumenat iz tog vremena koji bih mogao navesti da potvrdim ovo što pišem po sjećanju. Postoji samo moje predavanje održano na kursu političkih komesara krajem decembra 1942. godine. U njemu stoji: »Politički komesar mora svaki dan da bude obaviješten o političkoj situaciji i da tu političku situaciju objašnjava svojim drugovima. Tako, na primjer, on treba da objašnjava borcima šta znači to kad mi na Majevici gonimo Kerovića, a ostavljamo po strani Bižića, da bi ga poslije i samoga napali, ili, na primjer, šta znači kad mi u Birču gonimo Rajka Bobara i Dušana Kovačevića, a ostavljamo po strani Janka Bašića«.[2]

Osim toga, postoji usmeno svjedočenje političkog komesara 6. brigade (u nju je preformirana Grupa udarnih bataljona početkom avgusta 1942. na osnovu Titovog naređenja) Cvijetina Mijatovića Maje. Na brigadnom partijskom savjetovanju (avgust 1942) on je, govoreći o našem odnosu prema okolnim četničkim grupama, nijansirao naš stav, zavisno od njihovog držanja prema nama. Istina, delegat Vrhovnog štaba, Svetozar Vukmanović Tempo, dobacio mu je — »s njima ćemo razgovarati samo preko mušice«. Ali, to je bio samo verbalni radikalizam, jer je i on morao da respektuje odnos snaga u datom trenutku, pa i docnije, o čemu ću kazati riječ-dvije.

Iako navedeni dokumenat i usmeno svjedočenje nemaju vjerodostojnost zvaničnog partijskog dokumenta, ipak oni ilustruju našu tadašnju taktiku prema pojedinim četničkim jedinicama u istočnoj Bosni. Uz put budi rečeno — o mnogim značajnim zaključcima Pokrajinskog komiteta BiH iz vremena rata nije sačinjen nikakav dokumenat, a nemalo partijskog materijala propalo je u toku rata. To otežava utvrđivanje istine o pojedinim, ponekad vrlo krupnim, događajima, a posebno o stavovima KPJ i putu kako je i zašto do njih dolazilo.

*

Šesta brigada provela je preko tri mjeseca u Sekovićima, koji^ su bili samo etapa u njenom pokretu na Majevicu i u Semberiju. Zadržala se tu malo duže i, poslije dva neuspjela pokušaja da se prebaci na Majevicu, najzad prešla sredinom septembra 1942. godine.

2) Arhiv CK SKJ reg. br. 1203/IV-l, c-11 (42).

Poslije povlačenja Majevičkog partizanskog odreda u Sekoviće (februar 1942) četnici su zagospodarili svim srpskim selima na Majevici, što će reći u dijelu srezova: tuzlanskog, zvorničkog, bijeljinskog i brčanskog. Poseban status imala je Semberija: »hrvatsku granicu na Drini« čuvali su domobrani u svojim uporištima od Branjeva do Balatuna, a dalje od Drine (Batković, Brodac, Obarska, Zagoni) vlast su držali četnici. Formirana je Majevička četnička brigada u čiji je sastav ulazilo desetak bataljona, raspoređenih od Požarnice, Piliće i Tavne do Jablanice, Ražljeva i Batkovića.

Majevički četnički glavari nisu napravili sporazum s tzv. NDH, nego su sklopili s njom samo primirje na osnovu koga su i držali vlast u pomenutim selima pod uslovom da garantuju okupatoru i ustaškoj državi nesmetano kretanje cestama u takozvanom četverokutu Tuzla—Zvornik—Bijeljina—Brčko—Tuzla i da na svom području onemoguće akciju, političku i vojnu, narodnooslobodilačkog pokreta.

Primirje je sklopljeno u proljeće 1942. godine, a sklopila su ga dvojica najuticajnijih četničkih komandanata na Majevici: Radivoje Kerović, koga je Jezdimir Dangić proizveo u »vojvodu«, i Duro Bižić, aktivni žandarmerijski narednik, koji je komandovao Drinskim četničkim bataljonom, ali čiji je uticaj bio mnogo veći nego što mu titula kazuje. Pored njih tu je bio i aktivni kapetan kraljevske vojske Stevan Damjanović Leko, koji je od jeseni 1941. godine pripremao oružani sukob s partizanima do koga je najzad i došlo u februaru 1942. godine.

Prije polaska na Majevicu naša obavještenja o stanju na njoj i u Semberiji bila su prilično površna. Znali smo toliko da su četnički štabovi zaveli takav režim nasilja i pljačke da su dodijali i onima koji su bili njihove pristalice od početka ustanka. Protiv samovolje četničkih komandanata bunili su se i pojedini četnici-seljaci koji su uvidjeli da nasilja, pljačke, razularenost najgoreg seoskog ološa ubija ugled četništvu, a borbenim ljudima među njima i patriotima smetalo je »primirje« na Majevici, osjećali su sramotu što su pretvoreni u najamnike okupatora i ustaške države.

Znajući ko su Kerović, Bižić i Damjanović, mi smo pretpostavljali da će neminovni oružani obračun s majevičkim četnicima uslijediti odmah nakon našeg dolaska na Majevicu. Računali smo da ćemo ga izvesti u našu korist zbog stanja u četničkim redovima i raspoloženja naroda u pozadini. Tada još nismo znali kakvi su odnosi među četničkim glavarima, kako se oni među sobom bore za vlast, što je, neočekivano za nas, olakšalo naš zadatak. Naime, Draža Mihailović, dobro ocjenjujući strategijsko-ekonomski značaj Majevice, poslao je tamo u ljeto 1942. godine jednog od svojih najsposobnijih oficira Dragoslava Račića da kao njegov delegat iskoristi sve mogućnosti Majevice za četničku politiku. Draža Mihailović nije poslao Račića da promijeni politiku koju su dotad vodili Kerović i Bižić, nego da uzme pod kontrolu tu seljačku masu i njene komandante-seljake da bi ona postala sasvim sigurno oruđe u njegovoj politici.

Račić je formirao Majevičku četničku brigadu, postao njen komandant nastojeći da na najvažnije položaje postavi oficire, vjerne sprovodnike politike Draže Mihailovića. Ubrzo je došlo do sudara između Račića, Damjanovića i drugih oficira, s jedne, i najuticajnijih četničkih koman-

danata — »vojvode« Kerovića i Đure Bižića, s druge strane. »Vojvoda« nije htio da se zadovolji praznom titulom, a Bižić nije želio da pusti iz šaka svoj bataljon da bi »avanzovao« za zamjenika komandanta Majevičke brigade. Bila je to tipična borba za vlast; do dolaska Račića na Majevicu Kerović i Bižić bili su glavne ličnosti među četnicima, a sada su došli oficiri sa strane da im preotmu pozicije i da im komanduju.

Upravo kad je sukob između Račića i oficira, s jedne, i Kerovića i Bižića, s druge strane, došao u fazu otvorenih prijetnji, na Majevicu je prešla 6. brigada. Očekivali smo da ćemo odmah naići na oružani otpor četnika. Međutim, primili smo pismo od Radivoja Kerovića u kome nas poziva na razgovor. Donesen je zaključak da razgovor prihvatimo, iako ništa nismo očekivali od razgovora sa čovjekom koji je bio zagriženi neprijatelj NOP-a i sluga njemačkog okupatora. Naslućivali smo samo da se iza njegovog pomirljivog stava prema nama u datom trenutku krije neka računica lukavog kombinatora i stoga smo na sastanak krenuli ispred kolone 6. brigade, koja je bila spremna za borbu, ako zatreba.

Kerović je u razgovoru želio da prokljuvi kakve su naše namjere na Majevici i doznao je da mi želimo da prođemo tim krajem, da nećemo prvi napasti, ali da ćemo se braniti ako budemo napadnuti. Kerović je pristao da prođemo »njegovom teritorijom«, uvjeravao nas je da je protiv bratoubilačke borbe, ali ne garantuje za držanje onih četničkih jedinica u kojima glavnu riječ imaju oficiri.

Odmah poslije razgovora s R. Kerovićem 6. brigada je krenula preko Priboja i Maleševaca u Tutnjevac, a dan kasnije stigla je u Korenitu i rasporedila se u tom i obližnjim selima. Stab brigade se smjestio u selo D. Magnojević. Odmah su uspostavljene veze s našim pristalicama, koje su odavno očekivale brigadu, nadajući se da će se ona obračunati s četnicima i učiniti kraj njihovoj vladavini na Majevici. Obuzeti tom svojom željom, oni su nas uvjeravali da će se četničke jedinice odmah razbježati čim brigada krene na njihove štabove.

Sutradan nakon dolaska u Magnojević održan je sastanak u štabu 6. brigade kome su prisustvovali i članovi PK za Bosnu i Hercegovinu i Svetozar Vukmanović Tempo. On je prvi uzeo riječ i počeo da razvija svoj plan o napadu na okolne četničke štabove. Smatrao je da u napad treba krenuti odmah. Javio sam se za riječ i izjavio da se ne slažem s takvim predlogom. Narod ovog kraja očekuje od 6. brigade mnogo — oslobođenje Majevice i Semberije od četničkog terora. Stoga ne smijemo krenuti na četnike bez solidne pripreme. Treba, prije svega, naše borce odmoriti, nahraniti i snabdjeti obućom i odjećom. (Napominjem da je 6. brigada za vrijeme boravka u Sekovićima gladovala, da dobar dio boraca nije imao čestite obuće, da mnogi nisu imali košulju na sebi nego nekakve dronjke). Dalje, potrebno je prikupiti što više podataka o četničkim i domobranskim uporištima, jer će se i taj neprijatelj pokrenuti čim mi napadnemo četnike. Tek onda, na osnovu prikupljenih podataka i njihove trezvene ocjene, krenuti. Ne smijemo se upustiti u borbu u kojoj bismo postigli samo djelomičan uspjeh i time kompromitovali brigadu, uzdanicu naroda ne samo ovog kraja nego cijele istočne Bosne.

Dugo smo raspravljali, ali odluku nismo donijeli; ona je donesena tek ~ uveče. Obaviješten da su Nijemci već krenuli iz Brčkog u našem pravcu, Vukmanović je naredio da se svi bataljoni odmah prikupe i da se 6. brigada

te iste noći prebaci dublje u Majevicu, na Međednik. Ona, međutim, nije ostala na Međedniku, nego je produžila prema Trebavi, odakle je namjeravala da se prebaci u srednju Bosnu.

Na Trebavi se nalazio Trebavski četnički odred, čiji je štab u proljeće 1942. godine sklopio sporazum sa NDH. Međutim, njegov komandant, pop Savo Božić, držao se prema nama lojalno, jer je znao da njegovi četnici neće pucati na partizane. U štabu četničkog odreda bio je jedan naš simpatizer koji je Uglješu Danilovića upozorio da ćemo čim pređemo rijeku Bosnu naići na četnike koji su se već zakrvili s partizanima i koji ih neće bez borbe propustiti preko te teritorije, kao što to oni čine. I 6. brigada se vratila u Jablanicu. To su bili najteži njeni dani. Tada je donesena odluka da se dva njezina bataljona (Prvi i Treći) prebace u Srem i povežu sa sremskim jedinicama s kojima je dotad postojala izvesna veza, a da 2. bataljon krstari Majevicom, dok se ostali bataljoni ne vrate iz Srema.

U međuvremenu kapetan Račić je okupio majevičke četnike i pošao u potjeru za 6. brigadom. Sudario se s njom kod sela Bukovice kada je ona bila u pokretu prema Savi. Odnos snaga bio je po nas krajnje nepovoljan i štab brigade je odlučio da se povuče bez borbe. U tome mu je pomogao Đuro Bižić koji je naredio svom bataljonu da puca u vazduh dok su se borci 6. brigade povlačili preko položaja koje je držao Bižić. To danas zvuči nevjerovatno, ali je bilo tako. O tome postoji svjedočenje Cvijetina Mijatovića, tadašnjeg političkog komesara 6. brigade. Odnosi između Bižića i Račića bili su gotovo neprijateljski, a Bižić mu je odgovarao istom mjerom. I tu je objašnjenje zašto Bižić nije želio da Račić nanese ozbiljniji udarac 6. brigadi. Time bi, računao je, porastao ugled i moć Račićev među četnicima na Majevici i bile ugrožene Bižićeve pozicije.

*

Dva bataljona 6. brigade boravila su u Sremu oko mjesec dana. U tome periodu izveli su nekoliko akcija (Kuzmin, Vrbanja) i izvojevali, zajedno sa sremskim partizanima, značajnu pobjedu kod Dvorca u Bosutskim šumama. Razbili su bataljon njemačke vojske, ubili 150 njemačkih vojnika i zarobil velik plijen, u tome i nekoliko bacača mina.

Na Fruškoj gori Uglješa Danilović, predstavnik Glavnog štaba Bosne i Hercegovine, i predstavnici NOP-a za Srem donijeli su dalekosežnu odluku — da se Sremski partizanski odred i bataljoni 6. brigade prebace u Bosnu i da zajedničkim snagama razbiju majevičke četnike.

Dolazak bataljona 6. brigade u Srem pada u vrijeme kad je rukovodstvo NOP-a u Sremu stajalo pred značajnom odlukom. Naime, u Sremu je u nekoliko bataljona bilo okupljeno oko hiljadu boraca, osim onih koji su kao seoske straže bili rastureni po selima. Računalo se da će biti teško održati toliki broj boraca na okupu kada ogole i sremska polja i Fruška gora. Osim toga, Stab III operativne zone Hrvatske, pod čijom je komandom bio Sremski partizanski odred, naredio je da se on iz Srema povuče na Papuk. To bi značilo probijati se danima teritorijom koju je neprijatelj brižljivo čuvao i izložiti odred ozbiljnim gubicima, a osim toga udaljiti ga sasvim od njegove baze.

Stoga je odluka da Sremski odred pređe u istočnu Bosnu bila dalekovida, jer je to bilo relativno lako izvodljivo, a veza sa bazom ne bi bila prekinuta. Naime, i dotad su sremski partizani (Bosutska četa) prelazili u istočnu Bosnu, bavili se tamo duže ili kraće vrijeme i opet se vraćali na svoj teren.

Prelazak sremskih partizana u istočnu Bosnu imao je izvanredan značaj za ustanak ne samo u istočnoj Bosni i Vojvodini nego i u Jugoslaviji. On je omogućio da se brže i lakše savlada kriza ustanka u istočnoj Bosni, da se ponovo rasplamsa ustanak i da se formiraju nove jedinice, on je omogućio da se borbeni potencijal Vojvodine ispolji snažnije nego što je mogao dotad (formiranje krupnijih vojnih jedinica — brigada, divizija, korpusa); on je omogućio da istočna Bosna bude most preko koga su prešle u Srbiju one divizije NOVJ koje je upućivao Vrhovni štab 1944. godine radi ostvarivanja krupnih strateških zadataka našeg rata i revolucije.

Osim toga, to je bio primjer političkog i vojničkog stvaralaštva — ne robovati šablonu, nego smjelo dejstvovati saobrazno situaciji, ali tako da to učvršćuje pozicije NOP-a. Konkretno govoreći: ako ne možemo da razvijemo sve svoje snage u jednom regionu, onda ići tamo gdje je to moguće.

I, na kraju, to je bio divan primjer oružanog bratsava naroda Vojvodine i istočne Bosne. Mnogi grobovi sinova i kćeri Vojvodine, rasijani od Save do crnogorskih i hercegovačkih planina, svjedoče rječito o tom bratstvu koje i danas brižljivo čuvaju i njeguju i stari i mladi istočne Bosne i Vojvodine.

Početkom novembra 1942. godine Sremski odred u jačini od oko 800 boraca prešao je zajedno sa dva bataljona 6. brigade u istočnu Bosnu. Iz tog odreda izdvojen je jedan bataljon i uključen u 6. brigadu kao njezin 4. bataljon. Našu oružanu snagu predstavljale su te dvije vojne formacije: 6. brigada i Sremski partizanski odred — ukupno oko 1500 boraca, prekaljenih, politički sasvim pouzdanih — prava antifašistička vojska. S njom se moglo krenuti u ozbiljnije vojne poduhvate.

I odmah smo krenuli ne više da manevrišemo po Majevici, nego da riješimo krupno pitanje razvitka ustanka u istočnoj Bosni: vojnički uništiti na Majevici i u Semberiji četničke izdajnike i pretvoriti taj strateški i ekonomski značajan region u čvrst oslonac NOP-a.

Poznajući bolje raspoloženje u raznim bataljonima tzv. Majevičke četničke brigade, kao i odnose između oficira i seljačkih komandanata, mi smo u pohod na četnike krenuli pod parolom: naša akcija nije uperena protiv četnika-seljaka, nego protiv oficira i njihovih prišipetlji koji ih, u službi fašističkog okupatora i ustaške države, guraju u bratoubilački rat protiv partizana koji se bore za slobodu i bolju budućnost svih naroda Jugoslavije.

Za nekoliko dana razbili smo četničke štabove u predjelu Tavna — Pilića, gdje je bio Račićev štab. Seljaci-četnici nisu htjeli da se bore protiv partizana — prosto su se razbježali kućama. Račić je sa oficirima i žandarmima pobjegao u Srbiju ostavljajući »u amanet« Keroviću da traži pomoć od Nijemaca da bi uništio partizane. U zaplijenjenoj četničkoj arhivi pronađeno je njegovo pismo Keroviću od 12. XI 1942. u kome piše: „»Dragi Radivoje, odavno si želio da me na Majevici ne bude. Evo sad si to doživeo. Dakle, mene sad tu više nema, niti će me više biti. Ostavljam ti

sveti amanet: očisti Majevicu od komunista. Traži pomoć od Trebave, Ozrena, Papraćež Hrvata, pa i samih Nemaca, ali ovu dužnost izvrši; učiniš li ovo, učinio si mnogo i onda ti se mora priznati da si zaslužan. Komunisti su slabi i imaju malo municije. Iznenadili su nas, zato su uspeli«.[3)]

Pošto su naše snage razjurile one četničke jedinice koje su bile pod neposrednom komandom Račića i njegovih oficira, mi smo ih usmjerili na komunikaciju Tuzla—Brčko imajući pred očima dvostruki cilj: presijecanjem saobraćaja na toj komunikaciji nanijeti udarac okupatoru, ali, istovremeno, natjerati Kerovića i Bižića da pokažu svoje pravo lice pred narodom ovog kraja.

Naime, mi smo znali da su Kerović i Bižić bili glavni predstavnici politike primirja sa okupatorom i ustaškom državom na Majevici sve pod izlikom spasavanja »našeg stradalničkog srpskog naroda«. Isto tako smo znali koliko je bratoubilačka borba omražena kod svih čestitih ljudi i patriota na Majevici i u Semberiji. Zato u pohodu prema pomenutoj komunikaciji mi nismo napadali četnike pod komandom Kerovića i Bižića, da ne bismo ispali izazivači bratoubilačke borbe u očima ljudi koji još nisu shvatali šta znači primirje na Majevici. Naime, oni su vjerovali da su ova dvojica četničkih komandanata nekakvi borci i branioci interesa srpskog naroda.

I, doista, čim su naše jedinice napale ustaško-domobranska uporišta od Površnica do Celića, Kerović i Bižić, zabrinuti za primirje na Majevici, pokušali su da nas ometu. Ali, to je bio tek početak njihove akcije da »unište komuniste«. Ubrzo je došlo do koncentracije majevičkih četničkih snaga u Maleševcima gdje se nalazio Bižićev štab. U pomoć su im stigli i četnici s Trebave pod komandom popa Dimitrija Stefanovića. Municiju i drugo snabdijevanje dobili su kao »četnički suborci« iz domobranskih skladišta u Brčkom.

Obaviješten da se četnici koncentrišu u Maleševcima radi napada na naše jedinice štabovi 6. brigade i Sremskog odreda odlučili su da ih preduhitre i da ih napadnu. Izvršen je naporan noćni pohod iz p. Trnove na Maleševce i 28. XI 1942. zametnula se bitka na prostoru oko Maleševaca. Trajala je sedam časova i četnici su bili potpuno poraženi. Poginulo je oko 150 četnika, među njima svi njihovi komandanti, a ostali su se predali ili razbježali.

Bitka na Maleševcima označavala je prekretnicu u razvitku NOB-a u istočnoj Bosni; NOP je zadobio poziciju sa koje su njegove oružane snage mogle uspješnije da razgaraju ustanak, da nanose ozbiljnije udarce okupatoru, da u naše jedinice mobilišu nove borce iz Vojvodine i istočne Bosne.

Poslije bitke na Maleševcima postavilo se pitanje našeg odnosa prema tzv. Muslimanskoj legiji. Tu specifičnu formaciju obrazovali su proustaški orijentisani Muslimani Ragib Čapljić, Mehmed Hadžifendić i drugi radi borbe »protiv odmetnika« i »zaštite muslimanskih sela« od njihovog napada. Njihove posade bile su rasturene po muslimanskim selima na širokom prostoru od r. Bosne do Drine i na jug do doline Krivaje, dok su se štabovi

3) Rodoljub Colaković: »Izabrani članci i govori«, »Svjetlost«, Sarajevo 1960, str. 35.

nalazili u gradovima. Svi su bili objedinjeni u »Domobransko-dobrovoljačkoj pukovniji« čiji je štab bio u Tuzli. U nekim krajevima (dolina Krivaje i Spreče) ta legija je počinila dosta zločina nad nevinim srpskim življem sve u ime »osvete« za četničke zločine.

Poslije sporazuma četničkih štabova sa ustaškom državom kao »odmetnici« ostali su samo partizani i njemački okupator je, pomoću svojih agenata u Muslimanskoj legiji, nastojao da je, baš kao i četnike, usmjeri u borbu protiv NOP-a i njegovih vojnih jedinica. S kakvim uspjehom, to je zavisilo od raspoloženja pojedinih komandira legionarskih uporišta.

Još za vrijeme boravka 6. brigade u Sekovićima (ljeto 1942) mi smo imali dodira s Muslimanskom legijom u dolini Spreče. Ona je u tom kraju bila neprijateljski raspoložena prema NOP-u i vjerno je čuvala drum Tuzla—Zvornik, tako da su naše veze sa Majevicom bile zbog toga znatno otežane. Pokušavali smo da ih porukama urazumimo uvjeravajući ih da nećemo zalaziti u njihova sela niti išta tražiti od stanovništva. Pod uticajem ustaški raspoloženih komandira legionari su partizane smatrali neprijateljima. Tako smo se morali s njima tući prilikom prelaska 6. brigade na Majevicu.

Međutim, na Majevici legija se odnosila drukčije prema NOP-u. U velikom broju muslimanskih sela naši aktivisti uspostavili su sa komandirima legije dobre veze i od njih dobivali obavještenja, sanitetski materijal a ponegdje i municiju. Zbog toga je naš stav prema tamošnjoj legiji bio blagonaklon: ne napadati je, iako je bila okupatorova formacija, koristiti veze s pojedinim njenim komandirima po selima i u gradovima, kao i dosad. Čak i u onim selima gdje takve veze nije bilo izbjegavati sukob s njome, ne razoružavati legionare, jer se moglo desiti da ih naše jedinice razoružaju, a onda, kada mi odemo, nahrupe četnici i opljačkaju selo i počine zločine nad mirnim žiteljima. Samo u slučaju da nas napadnu odnositi se prema njima kao prema svakom neprijatelju.

Bitka na Maleševcima dobivena je, naravno, oružjem, ali ona je i politički pripremana. Iako smo se sa majevičkim četnicima zakrvili još u februaru 1942. godine, i to uslijed njihova napada na štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima, ipak smo u septembru 1942. godine nastupili vrlo obazrivo. Čak smo se, kao što sam ranije pomenuo, sastali s Kerovićem. Na takav stav nas je primoravao po nas nepovoljan odnos snaga na Majevici i u Semberiji. Ali ni onda kada se, prelaskom Sremskog partizanskog odreda u istočnu Bosnu, taj odnos promijenio u našu korist, mi nismo objavili rat do istrage svim četnicima. Naprotiv, mi smo izjavljivali da gonimo oficire, izazivače bratoubilačkog rata, a da četnike-seljake sa kojima smo se zajedno borili protiv ustaškog terora nećemo napadati, ukoliko oni nas ne budu napadali. Tako smo izolovali Račića i oficire čak i od onih četnika-seljaka koji su bili pod njihovom neposrednom komandom. Oni nisu htjeli da se tuku i Račić je bio prinuđen da sa oficirima bježi s Majevice.

Mi nismo imali nikakvih iluzija ni o Keroviću i Bižiću. Ovaj posljednji je, poslije našeg prelaska iz Sekovića na Majevicu, stalno tražio vezu sa štabom 6. brigade izjavljujući da ne želi borbu s nama. Pominjao sam da je kod Bukovice propustio bataljone 6. brigade kada ih je bio pritijesnio

Račić. Svejedno mu nismo vjerovali, kao ni Keroviću. Znali smo da su obojica za primirje na Majevici, tj. sluge okupatora koje obezbjeđuju »mir i red« na Majevici i u Semberiji i komunikacije fašističkom okupatoru.

Pa ipak, nismo krenuli na njih direktno. Napali smo ustaška uporišta znajući da to znači kraj primirja na Majevici, kao i to da će Kerović i Bižić pokušati da oružjem brane primirje, što su i učinili. Tako se pred svom patriotskom javnošću Majevice i Semberije pokazali svoje pravo lice. Političke posljedice bitke na Maleševcima bile su krupne. U četničkim bataljonima, koji su bili pod komandom Kerovića i Bižića, bilo je nemalo patriotski opredijeljenih ljudi koji su postepeno prelazili u formacije NOP-a. Ojačao je NOP u gradovima — Brčko, Bijeljina, Tuzla, iz kojih su počeli u većem broju pristizati borci na Majevicu i ubrzo smo mogli formirati novi Majevički partizanski odred. Njegovu okosnicu činili su Semberska partizanska četa, formirana u proljeće 1942, i bivši Jablanički četnički bataljon koji je cio prešao partizanima.

*

Pokušao sam da kao aktivni učesnik događaja u »teškoj godini« izložim taktiku KPJ u tom dramatičnom periodu, a u sredini nacionalno heterogenoj i zavađenoj i povrh svega politički zaostaloj. Velikosrpski i velikohrvatski šovinisti, kao i muslimanski reakcionari, svi u službi njemačkog okupatora, imali su plodno tle za svoju izdajničku politiku. Oni su, svaki pod svojim parolama, nastojali da narode istočne Bosne okrenu protiv NOP-a, da unište ili bar istjeraju iz istočne Bosne njegove znatno smanjene oružane snage. Izgledalo je nekima da će postići svoj cilj, ali mi smo vještim manevrisanjem, strpljivošću, borbom tako reći »za svaku dušu« istrajali i, spajanjem s vojvođanskim partizanskim jedinicama, situaciju preokrenuli u korist NOP-a.

Naše strpljenje i upornost u borbi za mase nije bilo motivisano samo procjenom odnosa snaga. Čak i onda kada smo mogli dejstvovati oružjem, nastojali smo da to izbjegnemo znajući da prolivanje krvi nije pouzdan put cilju koji smo sebi postavili. Riječ je bila o našim ljudima, čija je svijest bila pritisnuta raznim predrasudama i predubjedenjima o čemu smo uvijek vodili računa. I stoga smo prolivanje krvi smatrali najgorom politikom koja bi frontila protiv NOP-a i one koji se strpljivošću mogu bar neutralisati, pa i privesti na naše pozicije. Za nas čovječnost naše revolucije nije bila retorska fraza. Čvrsto smo vjerovali u pobjedu NOP-a i znali smo da sutra, u oslobođenoj zemlji, nećemo graditi novi život samo mi, pristalice NOP-a, nego cio radni narod. I zato smo se prema svim radnim ljudima koji su se iz mnogih razloga našli u neprijateljskim formacijama odnosili sasvim drukčije nego prema oficirima i ostalim svjesnim neprijateljima NOP-a. Oni su radi svojih uskoklasnih sebičnih interesa željeli da spriječe borbu naroda naše zemlje protiv fašističkog okupatora a za slobodu i ljepšu budućnost. Kad nije moglo drukčije, oni se nisu žacali da zagaze u izdaju, da postanu sluge fašističkog okupatora,

nastojeći da svoju izdajničku politiku prikriju frazama o »spasavanju« srpstva, odnosno hrvatstva, odnosno muslimanstva od »komunizma«.

Bilo je potrebno mnogo truda, upornosti, strpljenja i vjere u pobjedu razuma i čovječnosti da bi se izolovali i potukli ti razni samozvani spasioci. To je bio smisao naše taktike u istočnoj Bosni u periodu o kome danas raspravljamo.

Uostalom, to je bio smisao naše taktike od početka oslobodilačkog rata. Nastojali smo da je dosljedno sprovodimo prilagođavajući je situaciji koja se mijenjala i tražila uvijek nova rješenja i ponašanje za postizanje strateškog cilja KPJ u oslobodilačkom ratu i revoluciji.

DAKO MILOSEVIC

SUSRETI MAJEVIČANA SA DRUGOM RODOLJUBOM ČOLAKOVIĆEM ROĆKOM

Susret nas, Majevičana, sa drugom Roćkom u toku rata bio je uvijek i željno očekivan. A Roćko nikada nije propustio priliku — ako bi se našao negdje u blizini — da nas posjeti i sa nama porazgovara. Svi smo mi iz Prvog majevičkog odreda — i kasnije 1. majevičke brigade — uglavnom rodom sa Majevice, iz Semberije i Posavine. Za Roćka smo čuli svi, neko ranije, neko kasnije, ali je ogromna većina boraca ovog kraja od 1941. i 1942. godine čula za Roćka i znala ga kao junaka-komunistu. Znala je da je u borbi protiv starog režima, a za bolji život našeg naroda, doživio teške patnje po robijašnicama stare Jugoslavije. Mi nismo u Roćku vidjeli samo dobrog druga, zemljaka, komunistu i velikog borca; u njemu smo vidjeli neizmjerivu snagu, sigurnost, vjeru u pobjedu i bolju sutrašnjicu. Roćko je nama, prilikom svakog susreta, govorio zašto se borimo i da je borba, koju vodi Komunistička partija i drug Tito i cijeli naš narod jedino pravedna; i ona će nas, govorio je, dovesti sigurno do pobjede i omogućiti bolji život našem čovjeku. Ovakvi govori i razgovori sa drugom Roćkom u Sekovićima 1942, na Majevici 1943, u najtežim trenucima za nas Majevičane, ulijevala je — u nas, borce i starješine — povjerenje i nepokolebljivu snagu, u borbu za nove pobede.

Ja sam pred rat, kao učenik u Bijeljini slušao o Roćku, ali — tada se o njemu nije smjelo baš glasno govoriti. Istina, on nije bio tada u Bijeljini ali — Bijeljina i cijeli naš kraj uvijek je bio sa Roćkom.

Poslije ustanka na Majevici, u Semberiji i Posavini, naš 1. majevički odred, pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, povlači se 28. II 1942. sa Majevice u Birač. Drugom polovinom marta 1942. četa Laze Lazića bila je locirana u širem rejonu Sekovića, a prvi vod, sa komandirom Izom Jahićem, bio je na položaju prema Vlasenici. Položaj smo držali u jednom tjesnacu rijeke Drinjače na stijeni 3—4 km od Sekovića koja dobro zatvara pravac od Vlasenice.

Jednog dana krajem marta 1942. godine komandir Jahić postrojio je vod i objasnio da nam dolazi u posjetu veliki gost, starješina i komunista. Jasno, mi u početku nismo mogli znati o kome se radi. Kada nam je komandir objasnio da se radi o Rodoljubu Colakoviću Roćku, svi smo bili radosni: doživjeli smo tu čast da se sretnemo sa našim Roćkom. Kod nas (oko 40 boraca) zavladala je radost i uzbuđenje, ali i trema: kako ćemo Roćka dočekati i šta će nas sve pitati. Vod je bio smješten u jednu malu napuštenu kućicu — kod samog mosta na Drinjači. U vodu, rame uz rame, Muslimani, Srbi i Hrvati; borba nas je tako ujedinila da se nikada nije postavilo pitanje ko je ko. Mi smo zaista, među sobom, bili dobri drugovi. Bili smo spremni da to dokažemo ne žaleći ni svoj život.

Na vijest da dolazi Roćko, svi smo se dali na posao: uređivali smo kućice i bašte, odjeću i naoružanje, a postavili smo i prigodne parole. Stražar je obavijestio da se grupa partizana od Sekovića približava položaju. Odmah smo se postrojili, radoznali i nestrpljivi. Ugledali smo komandira, komandanta i još neke rukovodioce koje nismo poznavali. Kada su prišli stroju, jedan se izdvojio i primio raport od komandira voda. Bio je to krupan čovjek, u čizmama i sa šubarom, a na njoj petokraka zvijezda sa srpom i čekićem. To je Roćko! Pravi vojnik, oštra i čvrsta stava i pogleda. Pozdravio je vod, izvršio smotru a zatim se rukovao sa svakim borcem. Mene je, kao i svakog drugog borca, pitao odakle sam, koga imam kod kuće, koliko sam borbi vodio, kako je ovdje itd.

Drug Roćko nam je pričao o ustanku koji je zahvatio Srbiju i čitavu Jugoslaviju, o situaciji na Majevici, o daljim našim zadacima.

Roćko je otišao, a mi smo još dugo komentarisali utiske iz tog susreta. Svi smo nekako željeli i osjećali da bismo bili srećni kada bismo i mi postali takvi partizani kao što je drug Roćko . . .

i

STEVO POPOVIĆ

0 JABLANIČKOM BATALJONU[0]

Put iz Semberije na Majevicu — iako druge mogućnosti nije bilo nego opet preko Tutnjevca i Maleševaca, tako reći kroz Bižićev logor — sad mi se, idući u susret Šestoj brigadi, činilo da nije više ni dug ni rizičan. Prve noći smo, kao i ranije, jedva nekako stigli do Tutnjevca, tu predanili, a slijedeće večeri čim se unoćalo produžili nekim stranputicama i, u samu zoru, bili već kod Blagojeve kuće, u Tisovici.

Blagoje se nije začudio našem dolasku. Očekivao nas je. Jer, još pri povratku s Birča, Dojčin ga je obavijestio da će i Brigada uskoro ... Bio je veseo i, kao i uvijek, spreman da učini i sve što se od njega traži.

Odmah smo se dali na posao. Ali, prilike su na Majevici još uvijek bile teške. Svjesni toga da je ovaj kraj još nedavno predstavljao centar majevičkog ustanka, i iz bojazni da se to opet ne ponovi, Kerović, Bižić i Damjanović držali su tu veliki broj četnika i zaposjedali sve staze i bogaze. A vlasti NDH, iz predostrožnosti, u prvom redu zbog blizine tuzlanskog industrijskog centra i važnosti puta Tuzla—Brčko nisu, i pored četnika, htjele iz toga kraja da povuku svoje snage. Tako reći, svaka je stopa terena bila dobro kontrolisana. Naročito cesta ... Od Čelića pa do vrha Majevice nalazilo se još uvijek nekoliko njihovih uporišta, između kojih su, danonoćno, krstarile jake domobranske patrole. Stega i pritisak iz dana su se u dan pooštravali. A krvavi februarski događaji, koji su se upravo tu odigrali, bili su još u svježem sjećanju ljudi, pa je sve to, u ovim majevičkim brdima, uslovljavalo mučaljivu, tešku atmosferu.

Ono nekoliko komunista što su poslije tih događaja ostali na Majevici, s mukom su se dovijali i jedva se nekako održavali; boravili su u nekoliko sela, raštrkanih na dosta širokoj teritoriji: Cvijan, Zivan i Dragutin Cvjetinović bili su najviše proganjani i stalno su se krili po šumama, svaki čas mijenjali mjesto boravka, pa vezu s njima nije bilo lako uhvatiti, Vaso Davidović, Gavrilo Jović, Pero Janković, Ignjat Milošević i Andrija Zarkić nisu, istina, bili u šumi, ali su četnici stalno na njih motrili, pazili gdje su i šta rade. Jedino je Tešo Tešić, našavši se odnekud među četnicima, mogao slobodnije da se kreće. Ali i on ... kao da je u zemlju propao. Poručivali smo po njega, tražili ga, ali niko nije umio da kaže gdje je. Znali su samo da je nekuda s četnicima otišao, ali kad će se vratiti, to niko nije znao da rekne. Zbog svega toga, i pored Blagojevih nastojanja, prva dva dana — izuzev pojedinačnih sastanaka i razgovora — nije nam polazilo za rukom da se povežemo sa svima komunistima i s njima održimo sastanak. A vrijeme je prolazilo. — Četvrtog avgusta Dojčin krenu na Jelicu, u susret našima. I ja ne htjednem ostati u Tisovici. Pređem u Vukosavce. Htio sam tu da sačekam Brigadu. Jer, držao sam: mnogo koječega veže partizane za to brdsko seoce, i gdje bi prije nego tu...

1) Odlomci iz zapisa Steve Popovića »Majevički partizani«, knjiga 2, izdanje »Svjetlost«, Sarajevo, 1961.

Kuća Momčila Pajkanovića nalazi se malo po strani, pri vrhu Vukosavaca, pa joj je stoga ponajlakše prići, a osim toga sam s Momčilom odrastao, znam ga dobro, i njega i njegovu ženu Petru, i odmah sam njemu krenuo ... Ali, po nesreći, Momčilo je puka sirotinja, bezemljaš, zapravo radnik iz Majevičkog rudnika, i od sve imovine imao je samo kućerak koji se sastojao od jedne jedine prostorije sa svega desetak kvadratnih metara površine, pribijen ispod brijega, na nekom golom njiverku. I gdje da me skloni? Selo je to, ipak ... A Momčilo je, kao i Blagoje, bio veoma predostrožan. Jer, kako rekoše, i u Vukosavcima se velik broj ljudi, neko milom a neko silom, nalazio sada u četnicima. Mnogo se koječega dogodilo za ovo nekoliko mjeseci, mnogo se koječega izmijenilo — ljudi su postali nekako grublji, samoživi, i sad ... daj ga znaj: kome da vjeruješ, a kome ne. Pa i Tobut je tu, rodno mjesto vojvode Kerovića — kolski put samo što ga dijeli od Vukosavaca, tu je i njegov štab, tu je i najveći broj njegovih četnika koji, na Karića vinogradu i Kamenitom brijegu, na puškomet od Momčilove kuće, drže redovno neke straže i položaje. Stoga mi ništa drugo nije preostajalo, nego — opet na tavan.

Boravak u ovakvom skrovištu bio je gotovo nemoguć: vrućina, čađ; dim golica, a ni nakašljati se čovjek ne smije. Ali, izdržao sam: i ovome je kraj došao. Treba istrajati... Još samo malo. Od ranog jutra, petog avgusta, počeo sam osluškivati kad će se začuti puškaranje. Samo da počne! Ali, kao za čudo, nigdje ni jednog pucnja. Tišina nekakva. A dan odmiče. — Počeše, krišom, da svraćaju i neki od Vukosavčana. Jedan za drugim... nekoliko njih, uglavnom onih kojima je Momčilo smio da se povjeri. Bili su već čuli za dolazak Brigade; htjeli su i mene da vide. Radovali su se, istina, nekim suzdržljivim, prigušenim radovanjem. Svi su, očigledno, još bili pod utiskom tragedije koja se nedavno tu odigrala, sputani strahom od četnika, ali i pored toga odlučni, spremni da učine sve što mogu.

Vukosavčani se nisu dugo zadržavali. Svaki bi malo posjedio, raspitivao se o koječemu, interesovao se da li je Brigada brojna i dobro naoružana, zatim se dizao i odlazio, a ja sam i dalje sam ostajao na čađavom tavanu. Obzirao sam se čitav dan, osluškivao, ali —- uzalud. Zapitkivao sam neke od posjetilaca da li, možda, oni nešto nisu čuli, slao Momčila da izađe malo podalje, na brdo, odakle će moći bolje da razgleda, oslušne, pa opet — ništa. Nisam imao mira: okretao sam se tamo—amo, virio kroz rupice na krovu. Dan vedar, vreo. Lijepo se vidi vrh Kamenitog brijega, i četnici na njemu; neki prolaze i putem iznad Momčilove kuće, ali se vidi da su spokojni, ne žure, ništa ih ne uznemirava.

Uto i dan prođe. Pa i mrak se najzad spusti te i ja siđoh s tavana. Šetao sam po mraku i napregnutim sluhom lovio svaki šum iz daljine. Opet — tišina. Mučna tišina ... Pa i četnici se zbog nečega umirili. Nigdje pucnja. I tako ... čitavu noć. A kad je zabijeljela zora, ponovo se nađoh na tavanu.

Razdanjivalo se. — »Mora da se desilo nešto nepredviđeno, pa su malo zakasnili, zadržali se. Danas će, sigurno ... !« — mislio sam, tješio se. I opet poče da me hvata nestrpljenje. Uzalud! Majevička brda ćutala su pod treperavom jarom avgustovskog dana i dalje kao omađijana.

Prođe tako i podne, a ja ne mogoh da se smirim: vrtio sam se po tjeskobnom tavanu i između razmaknutih crijepova posmatrao okolinu. Najednom spazih nekog čovjeka kako se približava Momčilovoj kući, i ubrzo prepoznadoh Dojčina. Koračao je nekako tromo, bezvoljno. Odmah mi bi jasno da se dogodilo nešto nepoželjno.

Umoran, utučen, Dojčin polako uđe, pope se na tavan i bez riječi sjede. Posmatrao sam ga radoznalo, ali on samo što sleže ramenima. Tek malo kasnije reče mi kako je na Jelici čekao čitav jučerašnji dan, pa opet čitavu noć; na koncu je pomislio da ga je, možda, kolona mimoišla i nekuda ovamo otišla, i tek je sad vidio da se tome uzalud nadao.

Stvar je bila jasna. Plan je, ko zna zbog čega, ovoga puta bio pobrkan. I šta sada da se radi? Nešto, ipak, treba preduzeti. Prije svega treba o ovome obavijestiti drugove u Semberiji — da znaju na čemu su, da se ne istrče — a i ovdje, za svaki slučaj, treba još sačekati. Dogovorili smo se brzo: Dojčin će u Semberiju, da obavijesti Brku i ostale, a ja ću ostati u Vukosavcima da se tu nađem ako bi Brigada, počem, iznenada izbila.

Dojčin ne htjede ni da se odmori. Krenu odmah. A ja i dalje ostadoh na tavanu. Stajao sam pored otvora na krovu i pratio pogledom sve dok se nije izgubio drumom iza Karića vinograda.

*

Mrak se neosjetno spuštao u doline i zastirao bregove, a pod vedrim, tek prvim zvijezdama prošaranim nebom ocrtavale su se još samo tamne konture Jelice i Međednika. Selo se stišavalo. Pa i od Kamenitog brijega se ništa više nije čulo. Jedva sam čekao da se još malo unoća, pa da siđem, prošetam i nadišem se čistog vazduha.

Sa Prljuge, ogoljele čuke iznad Momčilove kuće, vidici su danju prilično široki, a sada, noću, jedino što se nazirao turobni hrbat Majevice. Sjedio sam u mraku i gledao nekuda tamo, preko planine, na onu stranu odakle je Brigada trebalo da se pojavi. Prava topla i vedra avgustovska noć, istina bez mjesečine; vazduh čist, mirisan, ali — meni su se samo neke tamne misli vrzmale po glavi.

Sjedio sam tako i zurio u mračne planinske visove. Najednom, vidjeh: sa Busije, dominantne kose ispod Jelice, prhnu uvis raketa, rasprište se, zasija... Trgoh se. Zatim bijesnu još jedna raketa. Domobrani! Jeste, oni su. Tu, na Busiji, znao sam, nalazi se njihova posada. A ovo, sada... možda su naši! Od te pomisli krv mi jače zastruja žilama.

Osluškivao sam napregnuto. Gledao .. . Ali, — Busija se ponovo pritaji.

Prođe još sat, možda i više ... I san poče da me salijeće. Najednom — prenuh se ... Negdje prema Kamenitom brijegu kao da se čuše neki pritajeni glasovi. Zaista ... glasovi. I to kao poslovni, užurbani nekako. — »Četnici« — pomislih — »Ali što ovako ... i to sad, u ovo doba noći«. — Taknu me nešto, presiječe. Ne znam ni sam zašto, ali kao da nešto predosjetih, vratih se ponovo u kuću i smjestih na svoje ranije mjesto.

Momčilo i njegovi bjehu već odavno polegli. Legoh i ja, ali san mi nije htio na oči. Prevrtao sam se dugo, a onda .. . opet neki šumovi. Učini mi se kao da čujem huku motora. Pridigoh glavu ... Zbilja, motori... Ali, kakvi?

Gdje? Na cesti? Ne. Nije. Cesta je prilično daleko, a huka se čuje u blizini. Digoh se. Motori zaurlaše jače, i to odmah tu, iznad naših glava.

Selo se uzbudi. Čuše se povici, dozivanja. I Momčilo skoči, izađe ... Iznad Kamenitog brijega ponovo zagrmje, — jednom, drugi put.

— Avioni! Dva .. . ! Ovo je drugi! Eno ga! — čuh Momčila kako objašnjava ...

Skočih i ja, razmakoh crijepove i pogledah. Zaista, avion: nazire se njegova tamna silueta, svjetlucaju nekakve crvene svjetiljke, a od aviona se, spazih, otkidaju neke crne tačkice i polako, kao da oklijevaju, spuštaju u pomrčinu.

— Padobranci! Rusi! Ruski padobranci — vikao je Momčilo.

Nisam mogao sebi da dođem. Avioni! Padobranci! I da nisam svojim očima gledao, ne bih vjerovao. Vidio sam jedan. Momčilo kaže da ih je vidio dva. I šta to treba da znači? Rusi! Ali, otkud oni? I to upravo ovdje? Prema ustaškoj štampi, koja mi je povremeno dolazila do ruku, znao sam da Crvena armija vodi odbrambene bojeve, i to negdje na Donu, da se bitka bije za grad Rostov. Englezi? Saveznici? Samo ... ne znam šta bi i oni ovdje. A ovo što gledam — stvarnost je; neko ipak jeste.

— Hajde! Silazi! — navaljivao je Momčilo.

Ni sam nisam znao šta bih ... Kolebao sam se... I upravo da zakoračim prema merdevinama, kad, negdje, blizu, u mraku, zatutnjaše nečiji koraci; neko se približavao Momčilovoj kući, i to — kao da ih ima više.

— Sta je? Šta blenete! — odmah zatim ču se neki osoran glas.

— Ništa . . . Evo . . . Gledamo ovo ... — zamuckivao je Momčilo.

— Gledaš .... E ... ? Znamo mi tebe. Još ćeš ti gledati... A gdje su vam vaši Rusi, a? Vidiš kako nama njegovo veličanstvo kralj ... Iz Engleske .. . Šalje nam oružje, municiju, svašta ... — dodade onaj isti.

Pritajenog daha slušao sam s tavana i gledao: pred samim vratima stoje četnici, petorica njih, bljeskaju im se redenici, kokarde. A Momčilo, kao da se skamenio, ni riječi više da progovori.

— Ja, ja — nastavi četnik. — Samo, slušaj: ako ma šta od ovoga nestane, ako neko nešto sakrije pa mi nađemo, sve ćemo mu, da znaš, poklati. A mi ćemo pronaći, pa da sto metara pod zemlju zakopaš! Jesi li razumio?! — zaprijeti on i pođe.

Topot koraka ponovo iščeze ... A Momčilo ni da makne. Stajao je tako neko vrijeme, a onda se okrenu, uđe u kuću i polako se pripe uz merdevine.

— Ču 1' ti ovo? — upitah.

— Ja — odgovori on. — Sreća što ti ne siđe.

Čutali smo.

— A pretrešće mi kuću, sigurno ... — dodade on.

Stajao je na merdevinama, sa gornjim dijelom tijela provučenim kroz otvor na tavanici; lice mu nisam mogao vidjeti, ali nije mi teško bilo pretpostaviti šta se toga časa u njemu zbiva. Petoro Momčilove sitne djece, preplašeno ovim što se događa, ležalo je na ponjavi pribijeno jedno uz drugo. Razumije se . .. pretrešće. Ne vjeruju oni njemu. A onda — zna se . ..

— Čuješ ... Idem ja da se sklonim negdje na drugom mjestu, — rekoh mu.

— Ne ... Nije mi zbog mene, — odazva se on.

— Ideš ... A gdje ... ? — upita Petra koja se nađe pored merdevina.

— Negdje ... Skloniću se gdje bilo. U šumi. ..

— Negdje . .. ? Ali mi moramo znati gdje si, da ti hrane donesemo.

Nismo se dugo oko toga zadržavali; sporazumjesmo se gdje da me potraže, te ja odmah siđoh i krenuh u pomrčinu.

Išao sam nasumce . .. Na mršavim ogoljelim padinama iza Momčilove kuće čučali su u mraku kao neke grbave aveti stari okljaštali cerovi, i kao da su podmuklo vrebali. Ječmište. Tako se ovaj predio zove; tu sam odrastao — svaku mu stopu poznajem, ali gdje bih se sada sklonio ... to nisam mogao da znam. U šumu sam pošao. Ali, kakva mi je šuma ovdje? Šumarci! Nekoliko stotina kvadratnih metara šikare, i to je sve. Takav je šumarak i onaj s druge strane Ječmišta —- malo ako je veći od ostalih; odlučih da se tu zasada sklonim, dok četnici ne pretraže kuće, a onda — vidjećemo . ..

Ne čekajući zore zavukoh se u bukov čestar, izabrah mjesto koje mi se činilo najpogodnije, prikupih malo suvog lišća i namjestih ležaj. Šuma prohladna i jezivo ćutljiva. Duboki mir noći narušila bi s vremena na vrijeme samo neka noćna ptičurina. Sjedio sam zamišljen, pokušavao da odgonetnem ovo što se zbiva: Avioni... ? Padobrani... ? Pomoć četnicima . . . I kako ... zašto to ...? Englezi su u ovom ratu, zna se, saveznici svih naroda i pokreta koji se opiru njemačkim zavojevačima, pa su, prema tome, i naši, — saveznici jugoslovenskih partizana. Jer, borimo se protiv istog neprijatelja. A četnici? Oni su napravili sporazum sa okupatorom, bore se protiv partizana, u stvari engleskih saveznika — dobivaju zato od Nijemaca oružje i municiju — i otkud sada da tim istim četnicima i jedni i drugi, i Nijemci i Englezi, pružaju pomoć i podršku? — pitao sam se u čudu. — Pa zar to nije nepravda, zabluda ... neka kobna zabluda?!

Dugo sam tako sjedio, razmišljao, i ne znam kad me je san prevario. Probudile su me krupne kapi rose koje su se, sa prvim zracima sunca, otkidale sa lisnatog čestara. Rasanio sam se brzo. Osluškivao sam . .. Nigdje ništa . .. Neko mučaljivo zatišje. I tek u neko doba ču se negdje neki žamor, pucnjevi neki, i opet se sve utiša.

A vrijeme je ipak prolazilo. Već je i deset sati, a iz sela nema nikoga da mi dođe. Ni Petre, ni Momčila. Htio bih da znam šta se u selu događa; muči me i ova sumnjiva tišina. Noge mi se ukočile od dugog sjedenja. Kretao bih se rado, ali kuda? Šumica uska, pribijena uz strmu padinu kose, rastinje nije baš visoko, podno šumice je potočić, a s druge strane njiva preko koje vodi pješačka staza. I maknem li se — neko može da me primijeti. Ali i pored toga htjedoh da se malo dignem i prohodam čestarom, kad mi do ušiju doprije iz blizine neki šum: bat koraka i nečije tiho fićukanje.

Pridigoh se, pogledah, i — kao oparen sjedoh. Na svega tridesetak koraka daljine, uskim prosjekom pored potočića, utegnut i s puškom o ramenu išao je četnik. Smetalo mi je granje, nisam mogao dobro da ga osmotrim, ali vidim: digao glavu, razgleda, traži.. . Tek tada mi na um pade: avioni su svoj teret istresli svuda, pa i po šumama i potocima. I, evo, sada — traže ... možd?. i mene.

I šta sam drugo mogao pretpostaviti? Sigurno ih ima više, mislio sam, idu široko, u stroju. Ali uzeh da pratim samo ovoga; njega sam vidio, on mi je najbliži. Pušku držim otkočenu, bomba mi skinuta s opasača, odvrnuta, nadohvat ruke ... Srce mi snažno udara. A četnik — ne žuri mu se ...

Zastajkuje, osmatra. I — prođe! Ali drugi? Možda se drugi privlače? Obazrijeh se. Ništa ne primijetih. Laknu mi malo. Samo, onaj prvi kao da opet nešto hoće. Nisam ga vidio, ali po krckanju grančica osjetih da je krenuo uzbrdo, kroz čestar. Jasno — traži.. . Možda će me ipak mimoići. A on, pošto se ispe malo naviše, zaokrenu opet udesno i — pravo na mene!

Nema se kud .. . Bježati ne mogu. Ako izađem iz šume, na čistinu, neko će me sigurno pogoditi. Čekaću! Pustiću ga na nekoliko koraka, s njim ću lako, a onda... I neka čudna ravnodušnost obuze me svega.

Trenuci su mi prolazili kao u nekom bunilu. Šuškanje se oču još bliže, sasvim blizu, a zatim se čestar razmače, kroz granje se pomoli samo glava: lice mlado, malo okošto, kao spečeno, crte oštre . .. pogled, i nos, kao u jastreba.

— Koji te bog baš sada donese?! Da si ptica ne bi mogao ostati — razabrah uto riječi. .. govor tvrd, opor, ali ne i tuđ, neprijateljski.

Nešto mi najednom pade s očiju i ja, bez žurbe, zakočih pušku.

— Pa . .. šta ...? — odgovorih nekako razdrtim, kao tuđim glasom.

Mladić sasvim izroni iz čestara ... stade. — Bio je to Tešo, Tešo Tešić, drug mi i poznanik još od ranije, saradnik u predratnom ilegalnom partijskom radu, ali čovjek koga posljednjih mjeseci nisam viđao, niti sam bio načisto da li se on za to vrijeme držao kako treba; znao sam samo — prema Dojčinovom kazivanju — da se silom prilika našao u četnicima zloglasnog Milana Marića, da je tamo i ostao, navodno, po odluci svoje partijske organizacije. Znao sam to. Ali, otkud on upravo sada da se pojavi... s kakvim namjerama?!

— Nisam bio ovdje. Šta sam mogao . .. Momčilo mi sad reče ... On nije smio ... A ja, ko velim, prepoznaće me, sjetiće se valjda ... — kao da pogađa šta mislim, dodade on.

Dok je ovo govorio gledao me je netremice svojim sitnim živahnim očima. Gledao sam i ja njega, ali — na tome mršavom, energičnom licu ništa se drugo nije moglo pročitati do duboka iskrenost, spremnost na žrtvovanje.

Nisam se više ni časka kolebao; i posljednja sjenka sumnje iščeze.

— Čuješ? Nemoj da budeš lud! Ovdje se ni zec ne bi mogao sakriti. Kameniti brijeg tu, više glave. Put blizu. Četnici! Ti ovdje ne možeš ostati, razumiješ li?!

Shvatio sam šta hoće, razumio sve, ali kuda . . . kako ...?

— Misliš što je dan? Neka ... Gdje moja glava, tu i tvoja. Kažem ti. .. Hajde! — opet će on, i zakorači u čestar.

Ništa ga više nisam pitao; krenuo sam bez pogovora.

Jedino što se negdje na putu, ispod Kamenitog brijega, čuo neki glasan razgovor, prepirka; inače, kao da nigdje ni žive duše nije bilo. Držali smo se potoka, prebacivali se žurno iz šumarka u šumarak i poslije svega desetak minuta hoda zašli u jednu zabačenu dolinu. Lijevo od potoka prostirala se neka zapuštena kosanica, desno se uzdizao sedlast brijeg, Matića kosa, a podno nje, uz veoma strmu padinu, pribila se usamljena, vrzinama obrasla šikara. Tešo zastade.

— Evo, ovdje ... Puta u blizini nema, a malo je podalje i od četničkih položaja — reče on, preskoči preko potoka i odmah zađe u šiblje.

S mukom smo se probili dublje u čestar, izabrali mjesto, raskrčili ga malo i posjedali. Disao sam teško; još sam bio pod utiskom malopređašnjeg susreta, i nisam mogao ni riječi da progovorim. I Tešo, takođe . .. Gutali smo, dugo.

— Glupost si napravio. Mogla ti je glava da ode, — rekoh.

— Ako, — izusti on, sleže ramenima i dodade: -— Tražio si me, kažeš...

— Da.

— Bio sam u Ražljevu. Od Kiće sam saznao da će Brigada doći i da ste ti i Dojčin ovamo krenuli.

Gledao sam ga radoznalo.

— Pitaš se, sigurno, otkud ja tamo? Evo otkud: šljive prispjele, prilika da se pare zgrnu, — dodade Tešo, a oči mu nekako šeretski zasijaše.

— Pa, šta ti imaš s tim? — upitah u čudu.

— Ja? Ništa ... — nastavi on. — Ti barem znaš ko su Marić i Kerović, moji komandanti, — znaš da bi i boga za pare prodali. I sad.. . hoće da trguju — hvataju veze sa brčanskim trgovcima: obećavaju im slobodu kretanja i kupovanja šljiva po majevičkim selima, s tim da određeni dio daju u četničku blagajnu, u stvari njima. Zgoda da se dođe do para, zar nije. Stoga je Marić i pošao u Ražljevo, do Ljube Petrovića. On mu dođe i neki rod. A Medunić i Petrović, četnički komandanti iz Ražljeva, obojica su iz Brčkog, imaju dobre veze i poznanstva sa brčanskim trgovcima. Pozvao je i mene da pođem s njim. Krenuo sam da to iskoristim, da se nađem s Kićom i da, preko nekih naših ljudi koji se nalaze u četnicima, uspostavim još neki kanal, vezu.

— A jutros... šta vele? — upitah.

— Eh, šta ... Pomamili se. Čitavo jutro sakupljaju pakete što su ih avioni pobacali. Ima, bogami, svašta: oružja, municije .. .[2]) — odgovori Tešo i, kao da ne želi o tome da govori, pridiže se i upita:

— A ti; šta ti misliš? Ostaćeš valjda ovdje dok Brigada ne dođe.

— Vidjeću ... Večeras bih do Mačkovca ...

— Dobro. Kad padne mrak doći ću po tebe, pa . . . kud hoćeš, — dodade on i odmah krenu.

Ostadoh u čestaru. Mučila me žeđ, a nešto kao čekić tuklo je po sljepoočnicama. Brz obrt događaja prosto me ošamutio. Nisam znao šta da mislim ... Brojao sam sate i nestrpljivo čekao da padne noć.

Jedva nekako, pa i mrak dođe. Unoća se ... A Teše nema! Meni se činilo da je, otkako se smrklo, dosta vremena prošlo — da je i ponoć blizu. Sjedio sam i dalje i čekao sve dok, u blizini, ne osjetih potmuo bat

2) U jednom malo zakašnjelom izvještaju Velike župe Posavje, upućenom 26. IX 1942. Ravnateljstvu za javni red i sigurnost NDH u Zagrebu, kaže se, pored ostalog, da se, u posljednje vrijeme, među četnicima na Majevici osjeća neko previranje, da su u avgustu mjesecu imali na Majevici neki sastandak, i da su... »sa čitavim uređajem krugovalne postaje stupili u vezu sa Londonom i tako dobili posjetu dvaju krilaša koji su čitavu okolinu obasuli raznim promičbenim lecima koji su Naslovu dostavljeni. Tom prilikom bačeno je 5 sanduka sa automatskim oružjem i streljivom...«

A nešto kasnije, u jednom drugom izvještaju, konstatuje se: »Ovaj podatak je tačan, jer se u posljednje vrijeme zapaža među četnicima kolanje zlatnih turskih talira, što do sada nije bio slučaj ...« ((Citirana dokumenta nalaze se u Vojno-istorijskom institutu u Beogradu, reg. br. 25/450 i 22/492).

koraka. Napregoh sluh, i — pretrnuh. Neko dolazi! Tešo nije... zapravo nije on sam; ima ih još bar desetak. I šta to sad treba da znači? Izdaja — pomislih. I što mu povjerovah? Sto sam ne odoh! — Da bježim! Ali, kuda? Iznad mene je strma, gotovo okomita padina, a desno i lijevo gusti spletovi ostruge. Bat koraka odjeknu sasvim blizu. Ču se i dozivanje.

Ne htjedoh se odazvati. Dozivanje se ponovi — jednom, drugi put.

— Da nije zaspao — progovori neko, i nedaleko od mene zašuška šiblje.

Kolebao sam se još nekoliko trenutaka, a onda odlučih: idem...! Svakako nemam kud . .. Zašto da me kao prebijenog psa iz ostruge izvlače. Razračunavaću se, pa bilo kako bilo ... Digoh se i odazvah osorno:

— Sta je! Evo me!

— Izlazi, bolan, — ču se opet tih, umirujući glas.

Za tren oka iskočih iz čestara; prvo naiđoh na Tešu, prepoznadoh njegov niski kočoperni stas, a nedaleko od njega spazih još desetak njih — ističu im se u mraku redenici, kokarde; lica dobro ne vidim, ne mogu da prepoznam... vidim samo Tešu: bjelasaju mu se zubi, smije se.

— Druže, gdje si! — ču se snažan glas, i visok, stasit momak raširenih ruku pođe prema meni.

Ustuknuh... Bio sam na sve spreman.

— Zivan! Zar ne vidiš? — viknu na mene Tešo.

Prepoznadoh: Zivan Mihailović, bivši partizan, borac Majevičkog odreda, jedan od boljih ... A sad, — četnik. I šta je ovo, šta se ovo zbiva? Iza njega prilaze i ostali, prijateljski mi pružaju ruke, pozdravljaju se: Neđo Vuković, »Vukalj«, Cvijan Babić, Neđo Davidović .. . desetak njih, ni trunke zlobe ne vidim, nikakve zle namjere.

— Eh, znam.. . opet će Zivan. — Imaš ti pravo . . . Ali šta smo mogli drugo? Znaš i sam kako je bilo. Oružje iz šaka nismo htjeli da damo. Okupili smo se . . . Branimo se kako znamo. Drukčije bi nas pobili. A obraz ... nismo okaljali. Vidjećeš! Ali, o tome drugi put. A sada nam samo reci gdje bi ti htio. Jer, noć je poodmakla, treba žuriti.

— Preko ceste! U Mačkovac — odgovorih bez ustezanja.

— Dobro. Samo čuješ ... — dodade Zivan. — Ti ćeš među nama, u sredini. I molim te, ako na nekoga uz put u mraku naiđemo, nemo da progovoriš, pa da te po glasu prepozna. A dobro bi bilo da i tu petokraku na potiljak zaturiš.

Krenusmo . .. Izbjegavali smo staze i raskršća, grabili stranputicom pored vukosavačkog potoka. Zurili smo, ali napora nisam osjećao. Neko vedro raspoloženje svega me obuzimalo. Mnogo koječega postade mi jasnije, a i ovo što ovi ljudi čine — nekako prirodnije i razumljivije. Pa drukčije ne može ni da bude! — mislio sam. — Zar u ovom kraju nije djelovala još od ranije partijska organizacija! Njen rad morao je i mora da se osjeti. Majevički partizanski odred, za razliku od ostalih, razvijao se sporo i nije bio masovan. Ali, u njega su se sticali u prvom redu oni kod kojih je ne samo nacionalna nego i klasna svijest bila na visini. To se najbolje moglo ocijeniti za vrijeme proljetošnjih borbi s četnicima. Seljaci! Bar dvije trećine boraca u Odredu bili su seljaci. A kao proleteri — beskompromisni. Koliko je njih samo napustilo svoj kraj i otišlo da se bori protiv okupatora, pa ma gdje to bilo! Neki su izostali... Znam, silom prilika su izostali.

Odsječeni. .. Oni su i kokarde prisili. Pitanje je da li su to zbilja morali? Ali bez obzira na to, ni oni nisu iznevjerili ideju za kojom su pošli. — Osjećao sam se sigurnim, snažnim, bio sam uvjeren da će ovi ljudi, ako bude trebalo, svih deset, zbog mene izginuti. Shvatio sam na koncu i to da su drugovi na Majevici — što se tiče odluke da Tešo i Vojo prividno ostanu u četnicima — postupili sasvim pravilno i umjesno, da je održavanje veze i rad sa ovim ljudima veoma koristan i nužan.

Bila je blizu zora kad smo prešli Gnjicu i približili se cesti. Zivan zastade.

— Čuješ... Domobrani čuvaju cestu, da znaš. Moramo malo pripaziti, — reče tiho i ponovo izmače naprijed.

Dvije trojke, jedna desno, druga lijevo, postavljene su odmah u zasjede, put je obezbeđen i za cigli smo se čas prebacili na drugu stranu. Penjali smo se polako uzbrdicom, prema Mačkovcu. Zorilo je, pa je i tmina bila mnogo rjeđa. Pored mene išao je Tešo; ćutao je, i samo što bi me ponekad sa strane pogledao.

— Pa tako ti, druže, a? — rekoh i prebacih mu ruku preko ramena.

— Što? Začudo ti... Nismo ni mi ovdje uzalud vrijeme provodili. Gledaj ... sve su ovo naši ljudi. A takvih još ima! Samo dok Brigada dođe! Vidjećeš... — odgovori on, izvi mi se ispod ruke, a zubi mu ponovo bljesnuše...

Svitalo je kad smo izbili nadomak Mačkovca. Pratnja mi više nije bila potrebna. Zurio sam da prije nego što se sasvim ne razvidi stignem Mitraševića kućama

— Pa eto, kad zatreba, neka znaš . . . Samo do Teše javi, — stiskajući mi srdačno ruku napomenu Zivan.

Pozdravih se sa svima i krenuh; poodmakoh malo, a iza mene, na brijegu, pod blijedim zracima svitanja, stajalo je i dalje mojih deset iznenadnih pratilaca.

*

Mitraševići iz Mačkovca, Jovo i Mitar, ubrajaju se među najbogatije domaćine u selima ispod Majevice; ali ujedno — što nije uvijek slučaj — i među otresite i politički napredne ljude. Valjda zbog toga što su ih smatrali veoma imućnim — iako su donekle znali za njihova politička shvatanja i pripadništvo narodnooslobodilačkom pokretu —- četnici još nisu mogli da dođu do uvjerenja da bi Mitraševići mogli s komunistima da imaju i neke tješnje, istomišljeničke veze. Stoga na njih nisu mnogo ni motrili, i stoga su njihove kuće bile veoma podesne za sklanjanje partijskih ilegalaca, pa sam toga jutra i ja upravo njima krenuo.

Kuća Mitra Mitraševića nalazi se pri kraju sela, ispod blage kose koja se spušta od Vakufa prema brčanskoj cesti; odmah preko kose nastaje područje sela Pirkovaca: neke šumovite uvale i potoci po kojima se prostiru i Mitraševića suvati i zabrani — znao sam sve to, znao sam da je tu i najzgodnije predaniti, te požurih da se prvo Mitru javim.

Bilo se gotovo razdanilo kad sam zajedno s Mitrom, najstarijim od četvorice braće Mitraševića, izbio na prevoj kose i počeo da se spuštam

prema njihovim suvatima. Dolina Gnjice, i cesta kroz nju, još se skrivala u sjenci brda, dok je na istoku nebo blještalo, kao da je vatrom užareno. Mitar je išao naprijed, onako povisok, stasit, na brzinu obučen, bez koporana — samo u rubinama i opancima na bosim nogama. Iako još mlad, bio je on sada starješina dosta brojne porodice, jer je njegov otac Mika, ugledni Majevčanin i stari opozicioner, odveden među prvima u logor. Išao sam za njim i pažljivo okolo motrio sve dok Mitar, najednom, malo ne uspori korake.

— Čuješ ... Da ti ovo kažem: nemoj da se čudiš ako domobrane smotriš u blizini. Evo vidiš gdje su, — reče on i pokaza rukom ...

Zaista, ispod nas, desno, na svega nekoliko stotina metara daljine u jutarnjoj sumaglici vidjela se Makva, zaobljen brežuljak usred mačkovačkih njiva, a lijevo, i takođe blizu, uzdizao se Vis — dva susjedna domobranska uporišta.

— Ali, ništa .. . Ako domobrani počem tuda i naiđu, sigurno neće pretraživati; ti se samo pritaji i ništa se ne boj. Važno je samo da četnike đavo ne nanese ... Naročito ove, Pirkovčane, — dodade on i produži naprijed.

Ne potraja dugo, pa i u zabran stigosmo. Mjesto zaista zabačeno, ali šuma slaba, rijetka i, što je najgore — blizu domobranskih položaja. No šta je tu je ... Dan je sve više osvajao i bolje od ovoga nije se moglo tražiti; brzo uđosmo u šumu i ja se odmah spustih na neku suhu mahovinu.

I Mitar se spusti pored mene. Očigledno nije žurio i ponovo nastavismo razgovor. Razgovarali smo kako da se — u uslovima ovakvim kakvi su — što bolje zakonspirišem i povežem s našim aktivistima u Mačkovcu, a onda mu uz put ispričah i šta mi se u Vukosavcima desilo: kako mi se, zbog nepažnje, svašta moglo da dogodi.

— Moglo je, zbilja ... Al'... šta ćeš ... Za danas ostani ovdje, a onda... vidjećemo, — reče on na kraju, diže se i krenu.

— Dobro. Samo, molim te, nemoj da mi pošalješ nekoga prije nego što javiš; da ne bude opet kao s Tešom juče.

— U redu, — saglasi se Mitar i brzo izmače.

Ostadoh sam u šumarku. Ne potraja dugo pa blještavi zraci avgustovskog sunca zatreperiše iza brda, — razliše se i po pirkovačkim uvalama. Poče i da prigrijava. I, što je više prigrijavalo, na me je san sve više navaljivao. Ali, da zaspim — na to nisam smio da se odlučim. I dalje sam sjedio i motrio po okolici, razmišljao o položaju u kome se nalazim: Vis, Makva, Zivkovo brdo, Brezovača — svaki od ovih susjednih visova, s jedne i druge strane ceste, drže domobrani ili legionari, a i u najzabačenije kutke po selima zaviruju četnici. I, zaista bi se, bar na prvi pogled, moglo reći da je okupator čitav ovaj kraj savršeno dobro osigurao, da njime, neopažena, ni ptica ne može preletjeti. Tako bi na prvi pogled izgledalo. Ali, ono što se dogodilo protekle noći, navodilo me je na drugu misao, na to da je sve ovo, ipak, svi ovi domobranski položaji i četničke zasjede samo jedna tuđa, vještačka tvorevina koju narod u svojoj ogromnoj većini nije prihvatio, niti je može prihvatiti, pa je nisu prihvatili i mnogi od onih koji su sada formalno u službi tuđina — razmišljao sam, i ta me je misao sve više smirivala.

Zauzet mislima — nisam ni primjećivao kako dan odmiče ... Vrućina je sve više pritiskivala, a i snu više, naprosto, nisam mogao da odolim. I ne otpasavši se, stavih pušku pod glavu i opružih se po suhoj mahovini.

Ne znam da li sam spavao ili tek samo pridrijemao, kad se u blizini oču nečije tiho iskašljavanje, šuškanje ... Pridigoh se; oslušnuh. Iskašljavanje se ponovi. Pogledah bolje i spazih kako se kroz šumu oprezno provlači neki brkajlija, s lulom u zubima, kokardom na kapi i puškom zabačenom preko ramena. Četnik! — Srećom, brzo ga prepoznadoh, smirih se i odložih pušku koju sam već bio dograbio. Prema meni je išao čovjek koji mi je ranije bio veoma drag i simpatičan, jedan od istaknutih boraca prvih dana ustanka, Joco Tejanović, čiča Joco kako smo ga obično zvali, poznata poštenjačina, pa iako je sada pod kokardom nisam ni pomislio da mi dolazi s nekim zlim namjerama.

— Gdje si, pobogu! Eh, eh,... — progovori on tronutim glasom, izvadi lulu iz zuba i raširenih ruku pođe prema meni, zagrli me, poljubi, a onda se malo poizmače, zagleda se, a u očima mu zasjaše suze. — Znaš šta? Ko da sam sina vidio... eto, — dodade zatim.

Poznavao sam dobro čiča Jocu i od ranije, a naročito iz prvih ustaničkih dana. Bio je uvijek živahan, veseo, uvijek priseban i odlučan; i u najtežim borbama znao bi da raspali svoju lulu, zasjedne za neki panj, i teško onome koga uzme na nišan. Pa i sada, ne odvajajući se od lule, lijevom rukom potapša me po ramenu i bez okolišanja nastavi:

— Eh, moj brate. Ti i ne znaš kako je ... lopov nisi, a sa lopovima treba da jedeš so i hljeb. Zar nije? I, eto, makar tebe da vidim, pa ...

— A otkud si znao za mene? Kako me nađe? — upitah.

— Mitar mi kaza ... Nisam mogao da otrpim i da odmah ne dođem, — reče Joco, prisloni pušku uz obližnji grabić i sjede, davši i meni rukom znak da sjednem pored njega.

I pored svega... bilo mi je drago. Drago mi je bilo što vidim čovjeka u čiju odanost i iskrenost ni najmanje nisam sumnjao, i, bez oklijevanja, sjedoh pored Joce.

— Pa gdje si, kako si? — opet će on.

Ovakav Jocin nastup i čitava njegova pojava djelovali su na mene nekako osvježavajuće, te i ja, ubrzo, razvezah jezik; pričao sam mu gdje sam i kako proveo ovo vrijeme od februara do danas i radi čega sam opet na Majevicu došao. Za čitavo to vrijeme, pućkajući iz svoje lule, čiča je zamišljeno ćutao, a kad mu rekoh kako sam se susreo s Tešom, Živanom i ostalima, uze on da istrese već ugašenu lulu i dodade:

— Ima nas, ne boj se... nisu oni sami. Od proljetos nije mnogo vremena prošlo, ali se mnogo štošta preživjelo. Veliku smo nesreću dočekali; dobre smo drugove izgubili; ali — vjeruj: četnička pobjeda koju su onda odnijeli, početak je njihove propasti. Do toga je, izgleda, moralo da dođe ... jer, kako bi se drukčije znalo šta je i kakav je ko. Tek tada je mnogima puklo pred očima ...

— Jasno. Jasno je meni i to da većina poštenih ljudi, bivših partizana, ne može biti ništa drugo nego što je bila. Ali, ta kokarda ... ta prokleta kokarda! — rekoh ja na to.

— Znam ... Nije to lijepo — nastavi Joco. — Ali, vidiš: neprijatelj ne bira ni puta ni načina kojim će da dođe do cilja. A što da ga mi biramo.

Mislim da nije toliko važno gdje si, nego kakav si i šta radiš. Ostali smo odsječeni... Ti to znaš ... I drugo nam ništa nije preostalo: ili da nas unište ili da učinimo ovo što smo učinili. Jer — pesnicom brdo nećeš razbiti. Pogotovu šaka ljudi. A ipak nismo, tek onako, uzalud sjedili i četnikovali ... Nek naše snage ovdje samo malo ojačaju, Brigada nek dođe, pa ćeš vidjeti. .. Kažem ti: narod je tek sada uvidio kakav je ko.

Čiča kao da nije mislio otići. Dugo je još sjedio, interesovao se za mnogo štošta, raspitivao se ili objašnjvao i tek negdje iza podne diže se, zabaci pušku preko leđa, pozdravi se i krenu.

— Rekoh ti ja... Mi smo samo to čekali, čekali smo da se naši vrate, a, evo, stari drugovi su opet tu, — dodade on na koncu i izgubi se u šumi.

Joco je već odavno bio otišao, ali neka vedrina i osvježenje, koje je sa sobom donio, činilo mi se kao da i dalje ostadoše u šumarku. U tom vedrom raspoloženju dočekah i prvi sumrak koji, napokon, poče da se spušta na okolinu, da prekriva i pirkovačke udoline.

*

Te večeri, čim se dobro unoćalo, krenuh zajedno s Vašom i Ovijanom prema ugovorenom mjestu. Noć bješe bez mjesečine, ali vedra, tiha. Kretali smo se polako, izbjegavajući glavni put koji vodi prema Vakufu i, poslije kraćeg hoda, nađosmo se na povisokoj kosi povrh Mačkovca, obrasloj jedino niskim gustim smrekama, među kojima se nazirala i tek poneka stara, grbava cerina. Izišavši ponovo na put nastavismo još opreznije, osluškivali smo, obzirali se često, jer je tu trebalo neko da nas sačeka. Išli smo tako putem još stotinjak koraka, a onda, najedanput, zastadosmo.

— Psst! — oglasi se neko i iz mraka pored puta, iza jednog grbavog stabla, tiho, kao sjena, izroni čovjek i pođe nam u susret.

— Gdje ste? Odavno vas čekam — dodade on prišavši nam bliže. Bio je to neki onizak, mlad momak, i tek kada ga izbliza pogledah prepoznadoh u njemu Neđu Davidovića, istog onog Neđu koji me je, zajedno sa Živanom, Tešom i onom grupom četnika dopratio iz Vukosavaca, inače bivšeg kurira pri štabu Majevičkog partizanskog odreda, a sada jednog od naših najboljih ljudi u ovom neobičnom četničkom bataljonu.

— A gdje su ostali? — upita Cvijan.

— Tu su, malo naniže, u smrekama, — odgovori Neđo i pođe ispred nas.

Provlačeći se između grmlja spuštali smo se polako naniže i, nedaleko od puta, odmah ispod kose izbili na malu čistu zaravan na kojoj su se, u sjenci smreka, jedva nazirale tamne siluete ljudi. Kad priđosmo sasvim N blizu neki se pridigoše i pođoše nam u susret. Među prvima bio je i Živan.

— Stigoste, a? Dobro je ... Dobro je da ste se našli sa našim osmatračem, — reče on tiho, pozdravi se s nama i odmah se obrati našem vodiču: »Neđo! Ti ćeš opet gore. Znaš kako smo se dogovorili«, — zatim se okrenu i povede nas među ostale, a Neđo se ponovo izgubi u mraku.

Sa osjenčene zaravni, ispod smreka, jedan po jedan počeše da se pridižu ljudi i prilaze nam — svi su htjeli da se s nama rukuju — gomi-

lali su se, i tek tada spazih koliko ih ima: čitav zbor, gotovo polovina Jablaničkog »četničkog« bataljona.

— Mi se sakupismo ovdje ... Sklonito je, a osmatrač je gore. Šta vi velite? — javi se čiča Joco.

— U redu ... Vi to najbolje znate, — rekoh i, prijatno iznenađen ovolikim brojem prisutnih, sjedoh na čistinu.

Posjedaše i ostali.

Cutali smo... Nekoliko desetina »četnika«, bivših partizana, sjedeći u polumraku, ćutalo je i čekalo ...

U prvi mah — prosto nisam imao riječi... Neki neobičan ponos i zadovoljstvo svega me bjehu obuzeli.

— Sjećaš li se, Vaso, ovako smo i prošle godine, pred ustanak, održavali konferencije: noću, po šumama, — progovori uto neko iz osjenka.

— Jeste. Znam. Onda smo se krili od ustaša, a sada i od ustaša i od četnika.

— Četnici se kriju od četnika... hahaha. Svakakvih li nas ima, bogo moj — ču se opet onaj isti glas, popraćen tihim, zajedljivim smijehom.

— A čuje li se šta ... hoće li naši uskoro ...? Brigada ...? — upade opet neko.

— Hoće. Brigada će uskoro... Stoga smo se, evo, i sastali ovdje — rekoh, i, bez oklijevanja nastavih ...

Govorio sam dugo. Govorio sam o događajima u svijetu, a naročito na istočnom bojištu, zatim o našim prilikama, o izdaji četničkih starješina i njihovom šurovanju sa okupatorom, o Brigadi i značaju njenog dolaska na Majevicu. »Ali« — rekao sam na kraju — »kako će se događaji kod nas dalje razvijati, i hoće li narodnooslobodilački pokret ponovo steći prevagu, zavisiće ne samo od Brigade nego i od svih nas, zavisiće od toga koliko će ljudi iz ovih krajeva, sa oružjem u ruci, krenuti u borbu protiv neprijatelja.«

— Vala, ja bih, ako treba, i večeras ... Dosta mi je svega ovoga, — i ne sačekavši da završim, javi se neko iz mraka.

— Svi... Svi ćemo mi što nas je ovdje, samo dok Brigada dođe, — dodade drugi.

Uprvo htjedoh još nešto da kažem, kad se, gore na brijegu, pored puta, razlježe stražarev glas:

— Stoj! Ko ide?

— Komandant! — odgovori neko malo poizdalje.

Zaćutasmo ... Niko ni da se makne. Na putu se, uto, ču i bat koraka. Napregnutim sluhom pratili smo šta će dalje biti. Pritajivši se tako i loveći svaki šum mogli smo lijepo da razaberemo i šta Neđo govori: — »Stanje redovno. Ništa novo ... Nikakva sumnjiva lica nisu primijećena« — raportirao je on.

Topot koraka ponovo se izgubi, a u smrečiku, istog časa, zažubori prigušeni smijeh.

— Srećko. Komandant. Obilazi straže — objasni Zivan.

— Kao bajagi. Pravi se važan. A moglo bi se i s njim... Kladio bih se da će i on s nama ... — dodade Neđo Vukalj, koji je upravo pored Zivana sjedio.

I, kao da ništa nije ni bilo, razgovor se ponovo razveza ...

— Eh, šta ćeš... Ko bi mogao i pomisliti da se može nešto i ovako dogoditi? Kao guska u magli: ne znaš ni šta si, ni šta hoćeš. Da mi bar, onomad, ne izmače Mustafa Jukić, pa ne bih žalio što mi ljeto uzalud prođe — žalio se Zivan.

— Jukić! Šta? Kako izmače? — zainteresovah se ja.

— Ama ... evo šta — poslije kraćeg oklijevanja nastavi Zivan. — Bilo je to proljetos. Doznam ja da Mustafa Jukić svakog ponedeljka, rano izjutra, prolazi cestom iz Čelića u Brčko, i da bi ga neko, kad bi izašao na cestu, mogao lako da dočeka iz zasjede. A meni samo kad pomeneš ime toga poganca, Jukića, više ništa i ne treba; sto života da ima, sto puta kad bih ga ubio, opet mu se ne bih osvetio što mi selo zatra i pobi mi onolike moje Vakufčane. I tako — pođem ja uoči jednog ponedjeljka. Povedem sa sobom samo dvojicu drugova. Zaobiđemo daleko oko Čelića i nešto prije zore izbijemo na cestu negdje na Pukišu, upravo malo poviše onog mjesta gdje prošle jeseni čelićke ustaše pobiše onu stotinu Mirosavčana. Odabravši zgodno mjesto, odmah zasjednemo ... I, zamislite, sjedeći tako u zasjedi... sva trojica pospimo. Uto ... čujem bat koraka i nekakve glasove. Trgnem se ... Dan. A Mustafa Jukić, zaturen puškomitraljezom, s još dvojicom pratilaca, prišao nam na svega pedesetak metara. Skopah pušku, ali jest... Razbojnik! Spazi nas na vrijeme, osu po nama rafalom i, psujući, strugnu natrag. A ja ... da svisnem od muke ...

— A zar nije bolje da i ne pričaš bruku? — prekori ga neko od prisutnih.

— Što? Drugovima pričam — branio se Zivan.

— Tako ti je to. Ne možeš ... U manjini si. .. Nejak — ču se opet neko iz mraka, oglasi se tiho, kao da se vajka, opravdava, iako je bilo dovoljno jasno koliko je bio nezavidan položaj ove grupe poštenih i dobronamjernih ljudi, položaj u koji su oni i nehotice zapali.

Iako je vrijeme odmicalo, nikome se nije žurilo. Razgovarali smo dugo, i to, zaista, kao stari drugovi. U iskrenost i odanost ovih ljudi nisam imao šta da sumnjam. Nije bilo potrebno ni da ih u nešto ubjeđujem. Trebalo je još samo da se dogovorimo da, kad Brigada dođe, ne prelaze pojedinačno, nego da porade na tome da Bataljon, kao cjelina, u pogodno vrijeme, pređe u partizane, pa smo se, na koncu, i u tome saglasili.

Bilo je već pozno ponoćno doba kad smo počeli da se razilazimo. U mukloj tišini, putem, tupo su odjekivali koraci. Išao sam polako, kosom prema Mačkovcu. I nisam se obzirao... Bio sam uvjeren da mi niko ništa ne može. Znao sam da su uzaludna sva nastojanja okupatora i njegovih pomagača — osjećao sam da narodnooslobodilački pokret na Majevici i dalje postoji i živi. Radovao sam se skorom susretu sa drugovima iz Brigade. A Brigada, vjerovao sam, treba uskoro da dođe. Ona će sigurno doći!

JEREMIJA JEŠO PERIC

FORMIRANJE I PRVE BORBE 2. MAJEVIČKOG NOP ODREDA

Kada je Šesta istočnobosanska brigada septembra 1942. godine stigla na Majevicu, ona je u Semberiji i jednom dijelu Majevice (Režljevo, Dragaljevac, Jablanica, Mačkovac) zatekla, pored Semberske partizanske čete, dobro organizovanu i jaku organizaciju narodnooslobodilačkog pokreta, koja je svoja uporišta imala u gotovo svim selima i zaseocima bijeljinskog sreza, pa i šire, kao i u samom gradu. Pored organizacija KPJ, djelovala je i brojna organizacija SKOJ-a, koja je, zajedno sa NOSO BiH-om, u svoje redove bila okupila na stotine omladinki i omladinaca, spremnih da, na poziv KPJ, izvrše svaki zadatak.

Po svim selima bili su formirani i narodnooslobodilački odbori; oni su već u to Vrijeme postali i jedini organi vlasti u poluoslobođenoj Semberiji. Okupatorska, odnosno ustaška i četnička vlast, nije se gotovo ni osjećala, niti joj se bilo ko od stanovnika obraćao za pomoć i savjet. Osim toga, u Semberiji je djelovala dobro organizovana i brojna organizacija Antifašističkog fronta žena, a bio je formiran veliki broj tzv. čitalačkih grupa.

U to vrijeme bila je.uspostavljena i stalno se održavala veza sa narodnooslobodilačkim pokretom u susjednom Sremu, a činjeni su i napori da se slične veze uspostave i sa saradnicima narodnooslobodilačkog pokreta u Mačvi, odnosno Srbiji.

Dosta je učinjeno i na stvaranju uporišta u selima koja su se nalazila pod četničkom kontrolom, a bilo je sve više onih četnika kojima je dozlogrdila otvorena saradnja četnika sa Nijemcima i ustašama; takvi su i sami jedva čekali da se priključe partizanima. U tom pogledu već su se nazirale grupe i pojedinci koji nisu baš mnogo ni krili svoje neslaganje sa politikom koju su vodili oficiri i, uopšte, četničko rukovodstvo. Takvih, »razbacanih« grupa, bilo je po cijeloj Majevici. Najjače su bile one oko Gligora Radovanovića Gice u Bobutovom Selu, Tripuna Petrovića Petka u Jasenici, Vukašina Subotića u Dragaljevcu, Jablaničkog četničkog bataljona u Mačkovcu itd.

O jačini organizovanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta u Semberiji i nekim krajevima Majevice, kao i o spremnosti naroda ovog dijela naše zemlje da se sa puškom u ruci bori protiv okupatora i njegovih slugu ustaša i četnika, bio je — preko kurira — obaviješten i onaj dio Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu koji se nalazio u Sekovićima, kao i štab Šeste istočnobosanske brigade.

To je, pored ostalih momenata, odigralo presudnu ulogu prilikom donošenja odluke u kom pravcu će da krene Šesta istočnobosanska brigada. Išlo se, naime, tamo gdje su se na dobrovoljnoj osnovi mogli mobilisati novi borci, i to, prvenstveno, iz redova omladine; od kojih je trebalo formirati nove partizanske jedinice i tako popuniti Šestu istočnobosansku

brigadu. Osim toga, računalo se i na moguću pomoć partizanskih snaga iz Srema, koji su i sami razmišljali o tome gdje da provedu nastupajuće zimske dane. To, da se u Semberiji i na Majevici može na dobrovoljnoj bazi mobilisati na stotine novih boraca — a samim tim ponovo oživjeti i razbuktati oružanu borbu — ocijenila je, prije svega, organizacija KPJ sreza bijeljinskog. Pred njom je, uostalom, stalno stajalo pitanje: šta učiniti sa ovako velikim brojem omladinaca, koji su — već u ljeto 1942. godine — tražili da im se omogući stupanje u Sembersku partizansku četu?

Međutim, zbog vojno-političkih prilika koje su u ljeto 1942. godine vladale u Semberiji i na Majevici, toj želji mnogih omladinaca nije se moglo izaći u susret. Prije svega, to se nije moglo učiniti zbog nedostatka oružja, ali, još više, što bi se jedna takva veća — a još i nedovoljno jaka partizanska jedinica — teško održala u Semberiji i na Majevici. Semberija i Majevica su, naime, bile »načičkane« ustaško-domobranskim posadama, brojnim četničkim grupama i manjim njemačkim jedinicama.

Jednostavno, trebalo je imati u vidu da su se neprijateljske jedinice, pored Bijeljine — gdje je okupatorski garnizon bio i najjači — nalazile i u Ugljeviku, Janji, Branjevu, Popovima, Novom selu (tu su gotovo svi floksdojčeri bili naoružani), Balatunu, Bosanskoj Rači, Crnjelovu, Dragaljevcu, kao i još nekim mjestima, dok su četnici Radivoja Kerovića, Steve Damjanovića Leke, Đure Bižića, Dragoslava Račića, Radivoja Banjičića, Zivodara Lakića, Jeremije Zeke Lazića i drugih bili razmješteni gotovo po svim selima Majevice, a bilo ih je i u semberskim selima — Batkoviću, Crnjelovu i Obarskoj.

Četničko vodstvo na Majevici bilo je jako osjetljivo na postojanje i male Semberske partizanske čete, protiv koje su stalno preduzimane akcije u cilju njenog uništenja. Međutim, zahvaljujući, prije svega, jedinstvu semberskog naroda i dobro organizovanim snagama narodnooslobodilačkog pokreta, kao i blagovremeno dostavljenim obavještenjima o pokretu četničkih jedinica prema mjestu gdje se četa nalazila, partizani su uspijevali da izbjegnu četničke potjere.

Manevrišući na prostoru između Trnave i Broca Semberska partizanska četa je, upornim političkim radom i manjim vojnim akcijama, širila ideje narodnooslobodilačkog pokreta po semberskim selima, a samo njeno postojanje održavalo je vjeru naroda u neuništivost partizana — iako su oni bili daleko slabiji od združenih neprijateljskih snaga.

Zbog toga brojno stanje čete nije nikada ni bilo veliko (četa je imala oko 60 boraca), ali je zato četa kadrovski bila veoma jaka. Međutim, mnogi omladinci, članovi KPJ, SKOJ-a, NOSO BiH-a i drugi brojni rodoljubi, morali su da sačekaju dolazak Šeste istočnobosanske brigade da bi ispunili svoje davnašnje želje o stupanju u narodnooslobodilačku vojsku.

Nakon prelaska Šeste istočnobosanske brigade i Sremskog partizanskog odreda iz Srema u istočnu Bosnu i velikih pobjeda, izvojevanih najprije nad majevičkim četnicima — ali i ustašama i domobranima — bili su stvoreni svi uslovi i za formiranje Drugog po redu majevičkog NOP odreda.

Kao osnova za njegovo formiranje poslužili su Semberska partizanska četa i jedan dio ljudstva iz Jablaničkog četničkog bataljona, koje je, u vrijeme boravka Šeste brigade i Sremskog odreda u okolini Lopara, prešlo

na stranu partizana.[1]) I jedni i drugi odmah su uključeni u borbe koje su vođene na Majevici protiv domobrana i četnika, a kompletan Jablanički bataljon učestvovao je, kao zasebna jedinica, u napadu na četnike Đure Bižića na Maleševcima.[2])

I pored toga što su i prije bitke na Maleševcima na Majevici postojale partizanske jedinice mimo Šeste brigade i Sremskog odreda, ipak je do zvaničnog formiranja Drugog majevičkog NOP odreda došlo tek početkom decembra 1942. godine, odnosno neposredno nakon uništenja četnika kod Maleševaca.[3])

Odluku o formiranju novog odreda donio je, u selu Bare, onaj dio Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu (Iso Jovanović, Rodoljub Čolaković, Uglješa Danilović), koji se u to vrijeme nalazio na Majevici. Tom prilikom imenovan je i štab Odreda u koji su ušli: Ratko Perić, komandant, Milenko Stojaković, politički komesar, Vojo Ilić, zamjenik komandanta, Nenad Petrović, zamjenik političkog komesara, Vukašin Subotić, načelnik štaba, Haso Burić, intendant, dok je za omladinskog rukovodioca bio postavljen Borika Staničić.[4]) Odred je formiran u vrijeme snažnog razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u Semberiji i na Majevici. Zbog svega toga, nije ni čudo što je novi Odred za svega desetak dana narastao na preko 400 boraca, koji su bili svrstani u dva bataljona. Pored štaba, u Odred su na rukovodeće položaje upućeni već prekaljeni borci, koji su u Šestoj istočnobosanskoj brigadi ili u Semberskoj partizanskoj četi, odoljeli svim teškoćama i iskušenjima u prvoj i drugoj godini narodnooslobodilačkog rata.[5]'

Najveći broj boraca bio je regrutovan iz semberskih i majevičkih sela, ali i iz grada Bijeljine, od kojih je dobar dio od ranije bio učlanjen d organizaciju KPJ i SKOJ-a, a malo je bilo onih koji su bili stariji od 20 godina.

Pa i pored toga, bio je to vrlo dobar kvalitet boračkog sastava; on je u borbu krenuo bez kolebanja i sa jasno ispoljenim idejnim shvatanjem i opredjeljenjem — da Majevicu i istočnu Bosnu čim prije treba opet pretvoriti u poprište borbe protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika.

Osim toga, bio je to — već u vrijeme formiranja novog Odreda — takav borački sastav, kome je sasvim svejedno bilo gdje će se borba voditi: da li oko njihovih kuća, ili na dalekoj Romaniji. To je i došlo do izražaja samo desetak dana poslije formiranja Odreda: tada je, zbog pritiska neprijatelja, morala biti napuštena Majevica.

Što je mobilizacija i popuna Majevičkog NOP odreda i Šeste istočnobosanske brigade tako brzo i uspješno sprovedena, ima se zahvaliti i mje-

1) Nakon što je Majevički NOP odred morao da napusti Majevicu (28. februara 1942. godine), formiran je u okolini Jablanice i Mačkovca Jablanički četnički bataljon, koji je bio pod komandom Radivoja Kerovića. U njega je ušao i onaj dio partizana koji je zaostao iza Odreda, tako da je Stevo Popović, partijski rukovodilac na Majevici, u bataljonu uspio da formira partijsku organizaciju. U ovaj odred su se sklanjali i svi oni kojima je prijetila opasnost od četničkog terora. Rodoljub Čolaković: Zapisi, knj. IV, str. 39. Izdanje »Svjetlost«, Sarajevo, 1951.

2) R. Čolaković: isto, str. 51.

3) U ovoj bici ubijeno je oko 150, ranjeno 100 a zarobljeno preko 600 četnika — Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 758, VIZ Beograd, 1971.

4) Istočna Bosna u NOB-u: isto, str. 759.

5) Isto, str. 758.

rama koje je preduzelo rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta u Semberiji i istočnoj Bosni. Pošto se znalo da to zatišje neće dugo potrajati, preduzeti su hitni koraci s ciljem da se učvrste pozicije zadobijene pobjedom nad majevičkim četnicima.[6]) Popuna i organizaciono učvršćenje Majevičkog NOP odreda dobilo je primarno mjesto.

U vezi s tim izdat je i proglas, u kome se govorilo o četničkoj izdaji i njihovom velikom porazu, njihovoj saradnji sa Nijemcima i ustašama, itd. Proglasom su pozvani svi oni koji su željeli da se s puškom u ruci bore protiv okupatora i domaćih izdajnika da stupe u novoformirani Majevički NOP odred.

Poslije toga, Majevički NOP odred i jedan bataljon Šeste istočnobosanske brigade, prokrstarili su kroz mnoga sela Majevice i Semberije, razoružavajući i usput demoralisane i od vodstva napuštene četnike. U mnogim selima održavani su zborovi i konferencije, na kojima su narodu objašnjavani ciljevi narodnooslobodilačke borbe i pozivani omladinci da stupe u narodnooslobodilačku vojsku. Zahvaljujući dobro pripremljenim akcijama, odziv za stupanje u Odred bio je masovan.

Tako je poslije zbora u Trnovi formriana Trnovska omladinska četa, a slično je bilo i u Glogovcu, Popovima, Dvorovima, Međašima, Brocu i drugim selima u kojima su, tih decembarskih dana 1942. godine, boravili partizani.

Međutim, ova aktivnost na mobilizaciji novih boraca u Majevički NOP odred morala je biti prekinuta zbog ofanzive združenih neprijateljskih snaga na Semberiju i Majevicu. Neprijatelju je trebalo više od mjesec dana da koncentriše svoje jedinice s ciljem da opkoli i uništi partizane na Majevici.

U ovoj ofanzivi, koja je otpočela 15.*decembra 1942. godine, učestvovalo je preko 10.000 neprijateljskih vojnika iz 718. njemačke divizije, 3, 6. i 8. domobranske pukovnije i 5. ustaške brigade.[7]) Inače, neprijatelj je, koncentričnim napadima iz pravca Bosanske Rače (773. bataljon 718. njemačke divizije i jedna baterija 6. topničkog sklopa), Celića (749. bataljon 718. njemačke divizije i 3. bojna 6. pješačke pukovnije), Gornje Tuzle (4. domobranska bojna 8. pješačke pukovnije), Kalesije (1. domobranska bojna 8. pješačke pukovnije), Šapne (21. i 29. ustaška bojna) i Bijeljine (1. domobranska bojna 3. pješačke pukovnije), pokušao da na prostoru Priboj—Teočak—Rastočnica—Goduš—Rožanj opkoli i uništi partizanske snage na Majevici.[8]) Pošto je, međutim, već u prvim borbama kod sela Vukosavci kod ubijenog njemačkog oficira pronađen plan ove neprijateljske ofanzive, donesena je odluka da se Šesta istočnobosanska brigada i Sremski NOP odred prebace u Sekoviće,[9]) dok je Majevički NOP odred

6) R. Čolaković: isto, str. 64.

7) Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom putu naroda Jugoslavije, Vojnoistorijski institut, Beograd IV knj. 8, dok., br. 253 (u daljem tekstu Zbornik IV knj. 8, dok. br. 253).

8) Isto.

9) Samo nekoliko dana ranije stigli su na Majevicu kuriri Birčanskog NOP odreda, koji su donijeli vijest o upadu četnika Save Derikonje u Sekoviće, pa je i to, pored ostalog, uticalo na donošenje odluke o prebacivanju Šeste istočnobosanske brigade i Sremskog NOP odreda u Birač.

trebalo da ostane na Majevici. Ali, odluka o ostavljanju na terenu mladog i neiskusnog odreda ubrzo je izmijenjena, pa je i on sa svojih 500 boraca krenuo u Birač.

Da bi se izbjegle frontalne borbe sa daleko nadmoćnijim neprijateljem, sve partizanske snage odlijepile su se od njemačko-ustaških i četničkih jedinica i, poslije nekoliko borbi koje su vođene oko Vukosavaca i na Jelici, izvršile su 18. decembra 1942. godine prelazak ceste Tuzla—Zvornik. Tom prilikom Majevički NOP odred dobio je zadatak da izvrši demonstrativan napad na ustaško-domobransku posadu u Capardama, dok su bataljoni Šeste istočnobosanske brigade napadali neprijateljska uporišta: Kosovaču, Rudnik i Šarce.[10])

Sremski NOP odred bio je nešto zaostao, ali se on, bez većih poteškoća i borbi, istoga dana prebacio preko ceste Tuzla—Zvornik i — odmah zatim krenuo u pravcu Sekovića.

Prilikom napada na neprijateljsko uporište u Capardama, u prvom svom sukobu sa ustašama i domobranima, Majevičani i Semberci su pokazali svoje borbene kvalitete. Naime, umjesto demonstrativnog napada, Odred je zametnuo pravu bitku. Iako se bilo dobro razdanilo, streljački stroj se neopaženo primakao neprijateljskim položajima i iznenada otvorio vatru po domobranima koji su pred kasarnom izvodili jutarnju vježbu, a zatim su borci krenuli na juriš. U jurišu se naročito istakao Jovaš Radovanović sa svojom četom.[11])

Međutim, usled topovske paljbe od koje je poginulo nekoliko boraca, Odred se morao pomjeriti nešto udesno i tu preći cestu Tuzla—Zvornik, zarobivši tom prilikom 45 domobrana iz 8. pješačke pukovnije, dok se broj ubijenih i ranjenih nije mogao ustanoviti, mada ni on nije bio mali.[12]

Tu, na Capardama, Odred jt imao i svoje prve gubitke. Poginulo je 6 i ranjeno 9 boraca. Ukupni gubici partizana u ovoj borbi iznosili su 10 mrtvih i 12 ranjenih).[13]) Međutim, svi borci, i pored toga, bili su radosni i zadovoljni zbog veoma uspješno izvedenog napada u kojem su neprijatelju naneseni znatni gubici, odnosno zbog toga što je još jedan pokušaj združenih neprijateljskih snaga da unište jedinice NOV na Majevici propao.

U bijesu što nije uništio partizanske jedinice okupator je, zajedno sa ustašama i četnicima, popalio više kuća u Trnavi, Rožnju, Priboju i Vukosavcima, ubivši tom prilikom na desetine nedužnih žena, djece i muškaraca.[14])

Dok se nalazio u Birču, iz koga su prethodno protjerani četnici Save Derikonja, Majevički NOP odred vodio je manje borbe sa četnicima u dolini rijeke Spreče, oko Paprače, Kladnja i Stupara, a zatim je, u sklopu opšteg napada na neprijateljska uporišta oko Caparda, dobio zadatak da 25. januara 1943. godine, zajedno sa Sremskim NOP odredom, napadne neprijatelja na položajima Kusonje, Kosovčka, Rudnik i Sarci. Pošto likvi-

10) Arhiv Vojnoistorijskog instituta reg. br. 52 — 1, k. 9 (U daljem tekstu Arhiv VII).

11) Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 761.

12) Ukupno je u ovoj borbi — prema ustaškim dokumentima — zarobljeno 78 domobrana, a zaplijenjeno: 7 puškomitraljeza, 90 pušaka i 10 sanduka municije — Zbornik IV, knj. 8, dok. br. 253.

13) Isto, knj. 11, dok. br. 140.

14) Isto.

diraju neprijatelja, oba odreda trebalo je da produže na Majevicu, i to — bez obzira kako će se odvijati bitka na Capardama, na koje je napadala Šesta istočnobosanska brigada.

Izvršivši i ovaj zadatak, kojom prilikom su likvidirana sva neprijateljska uporišta, osim Capardi, Majevički NOP odred je nastavio put ka Majevici, gdje je stigao 26. januara 1943. godine.[15]) Na Majevici odred je odmah pristupio popuni svojih bataljona, kao i formiranju Trećeg bataljona, tako da su svi ti poslovi bili završeni do sredine februara 1943. godine.[16]) I ovoga puta bili su to borci iz Semberije i sa Majevice, tako da je Odred u to vrijeme (sredinom februara 1943. godine) brojao više od 500 boraca.

Na ovako brzu popunu odreda uticala je činjenica što je partijsko rukovodstvo sreza za vrijeme boravka odreda u Birču, formiralo više tzv. terenskih četa, koje su imale zadatak da štite sela od četnika i ustaša, da ruše komunikacije, te da vrše mobilizaciju novih boraca. Te čete bile su sastavljene uglavnom od već prekaljenih boraca, koji su, zbog zadobijenih rana ili bolesti, morali ostati na Majevici radi oporavka, ali i od novomobilisanih boraca. One su u to vrijeme postale prava napast, naročito za četnike, tako da nije bilo dana kada one nisu izvršile neku akciju, odnosno kada nije uhvaćen ili ubijen neko od četničkih komandanata. Tako je, u veoma kratkom vremenu (od bitke na Maleševcima do povratka Majevičkog NOP odreda), likvidirano više četničkih komandanata, a među njima Petar Rusić, Jovo Radić (koji je sa svojim bataljonom učestvovao u napadu na štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima 20. februara 1942. godine), Boro Bogdanović, Savo Trišić, Košta Tajić, Zivodar Lakić i dr.[17])

Postojanje tih četa stvaralo je pravu zabunu među ustašama i četnicima, koji nikako nisu mogli da se snađu, jer su računali da su se sve partizanske snage povukle sa Majevice. Zbog toga je okupator samo u toku januara 1943. godine, dakle u vrijeme kada su se i Majevički i Sremski odred nalazili u Birču, preduzeo nekoliko akcija čišćenja terena.

Sve ove akcije izvedene su od 5. do 27. januara 1943. godine, ali je do sukoba između partizana i neprijateljskih jedinica jedino došlo u selu Batkoviću; tom prilikom je zarobljeno 11 domobrana i jedan oficir. Ni na jednom drugom mjestu domobrani nisu naišli na partizane, ali su zato u Obarskoj »uhvatili 24 sumnjive osobe, koje su predate njemačkom zapovjedništvu u Bijeljini«.[18])

Neposredno nakon što se vratio na Majevicu, Majevički NOP odred primio je — putem »Slobodne Jugoslavije« — naređenje Vrhovnog komandanta NOV i PO Jugoslavije druga Tita; po njemu su svi partizanski odredi i brigade imali da, smjesta, preduzmu pojačane napade protiv oslabljenih garnizona neprijatelja. Zatim da smjesta preduzmu uništenje željezničkih pruga, vojnih skladišta, saobraćajnih puteva i veza«,[19]) kako bi se ovim akcijama olakšao položaj Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, protiv koje su okupatori bili preduzeli ofanzivu širokih razmera — takozvana operacija Vajs (IV neprijateljska ofanziva).

15) Arhiv VII Fond NDH, reg. br. 9/1-39, k. 18.
16) Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 787.
17) Arhiv VII reg. br. 52-1, k. 9.
18) Isto, fond NDH, reg. br. 11-9, k. 55.
19) Isto.

U februaru 1943. godine bili su na Majevici stvoreni povoljni uslovi za razvijanje još veće borbene aktivnosti, što su i Sremski i Majevički partizanski odred, i pored jake zime i velikog snijega, iskoristili na najbolji način: stalno su napadali na neprijateljska uporišta i rušili putne i željezničke komunikacije — negdje zajedno, a negdje odvojeno. Tako je u periodu od 5. februara 1943. godine do odlaska Majevičkog NOP odreda sa Majevice (kraj februara 1943. godine) izvedeno više napada na neprijateljska uporišta u Pučilama, Jabanuši, Suhom Polju, Modranu i Modran mostu, koja su bila branjena od 5. bojne 6. pješačke pukovnike, dok je, na nekoliko mjesta i u više navrata, bila prekinuta željeznička pruga Bijeljina—Bosanska Rača i Bijeljina—Ugljevik.[20)]

Osim toga, 12. februara 1943. godine napadnuta je, nedaleko od Ugljevika, jedna ojačana satnija 6. domobranske pukovnije i, tom prilikom, domobrani su natjerani u bjekstvo.[21)] Tom prilikom ustaše su obavijestile štab 718. njemačke divizije da su »komunističke bande zaposjele Ugljevik, kao i neka druga mjesta u njegovoj neposrednoj blizini«.[22)]

Osamnaestog februara 1943. godine napadnuta je kod Crvenog potoka, nedaleko od Dragaljevca, 23. satnija 6. pješačkog puka. Tom prilikom zarobljeno je 105 domobrana i 7 žandarma sa cjelokupnom opremom (2 teška mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 80 pušaka, 15.570 metaka itd.).[23)]

Samo nekoliko dana kasnije, na putu između Branjeva i Bjeloševca, napadnuta su dva ojačana domobranska voda iz 3. pješačke pukovnije i, tom prilikom, neprijatelj je bio prisiljen da se povuče prema Tavni.[24)]

Pored napada na ustaško-domobranska uporišta izvršeno je više napada na pojedine četničke grupe. U ovim akcijama ubijeno je više četnika, dok su Majevički i Sremski odred, prilikom napada na četničku grupu u selu Tobutu, 22. februara 1943. godine, zarobili oko 160 četnika sa cjelokupnim naoružanjem.[25)]

Osim toga, izvedeno je i više drugih akcija na neprijateljska uporišta, tako da se može reći da je Odred u to vrijeme bio veoma aktivan i — da gotovo nije bilo dana kada domobrani i četnici nisu osjetili njegovu snagu.

Paralelno sa izvođenjem napada na ustaško-domobranska i četnička uporišta, Majevički NOP odred razvio je živu političku aktivnost. Po selima su održavani sastanci, zborovi i konferencije, na kojima je govoreno o velikim borbama koje Narodnooslobodilačka vojska vodi širom naše zemlje, 0 četničkoj saradnji sa Nijemcima i ustašama, o čemu su svjedočili brojni dokumenti koji su bili zaplijenjeni i kod domobrana i kod četnika, o porazu Nijemaca kod Staljingrada ... Rađeno je, takođe, i na formiranju narodnooslobodilačkih odbora, organizacionom učvršćenju i proširenju partijske 1 skojevske organizacije, mobilizaciji novih boraca, kao i na političkom uzdizanju mase.

Četnici su, naime, za vrijeme svoje vladavine »nastojali da uspavaju ljude, da ih uljuškaju u iluziju da je rat za njih tako reći gotov, i da sada

20) Zbornik II knj. 1.
21) Arhiv VII fond NDH, reg. br. 2/1-13, k. 55.
22) Isto, reg. br. 2/1-3, k. 55.
23) Isto, reg. br. 2/1-19, k. 19.
24) Isto, reg. br. 44-38, k. 19.
25) Zbornik IV, knj. 11, dok. br. 318.

nema šta da se radi osim da se gledaju svoja privatna posla i da se čeka kako će se svršiti borba između velikih sila koje će odlučiti i o našoj sudbini«.[26]^

Nasuprot četnicima, komunisti su, svojim upornim radom, nastojali da ožive politički život, i to ne samo u selu, nego i u gradu, te da u njega uključe i onaj dio semberskog i majevičkog stanovništva, koje se do tada nalazilo van uticaja narodnooslobodilačkog pokreta. U tim nastojanjima, partijska organizacija bijeljinskog sreza imala je dragocjenu pomoć boraca i rukovodilaca Majevičkog NOP odreda, koji je bio sastavljen uglavnom od članova KPJ i SKOJ-a, ili omladinaca do kraja odanih narodnooslobodilačkoj borbi. Oni su se već tada toliko politički bili osposobili, da su i sami mogli da tumače liniju KPJ i da šire ideje narodnooslobodilačkog pokreta. A to su i činili.

Uza sve to, vodeći borbu protiv okupatora, ustaša i četnika, s ciljem da ponovno ožive narodni ustanak na Majevici, borci su tumačili liniju KPJ i širili ideje narodnooslobodilačkog pokreta. Sve je to dovelo do narastanja organizovanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta, pa su i misli svih boraca bile usmjerene ka jednoj: kada će Semberija i Majevica dobiti svoju prvu brigadu?

I želje svih i boraca i naroda ispunile su se onog momenta kada je, 25. marta 1943. godine, u Lovnici (Šekovići) formirana grupa udarnih bataljona.

Prije nego što je Grupa udarnih bataljona krenula u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, u njen sastav je uključen i Drugi (Majevički) bataljon Šeste istočnobosanske brigade, tako da je u njoj, u to vrijeme (početak marta 1943. godine), bilo oko 700 boraca.

Takođe je izmijenjen i sastav štaba Grupe, u koji su ušli: Pero Kosorić, komandant, Mirko Filipović, politički komesar, Ratko Perić, zamjenik komandanta, Pavle Goranin Ilija, zamjenik političkog komesara, Vukašin Subotić, načelnik štaba i Veso Radojčić, intendant.[27])

Od Majevičke grupe udarnih bataljona biće, kada ona dođe u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, formirana Prva (kasnije 15) Majevička NOU brigada, čijih će 700 boraca proći kroz teške okršaje u toku pete neprijateljske ofanzive, iz koje se gotovo dvije trećine (oko 500 boraca) nikada više neće vratiti na plodna polja svoje Semberije i raskošno okićene voćnjake pitome Majevice.[28])

26) Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 27.
27) R. Čolaković: isto, str. 98.
28) Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 787.

AHMED ĐONLAGIĆ

POD OKRILJEM NARODA

Poslije poraza koji je nanijela četnicima na Maleševcima 6. brigada se početkom decembra 1942. godine uputila ka onom dijelu Majevice gdje je pobjegao vojvoda Kerović sa svojom grupom četnika. U nekom od sela u tom kraju, vjerovatno u Zloselu, nas trojica iz Pratećeg bataljona (Novak Pajdaković Pajdak, Simo Malinović i ja) dobili smo pjegavi tifus. Čim su se pojavili prvi znaci oboljenja, izdvojeni smo iz četa i smješteni u jednu kuću u blizini štaba bataljona. Drugog dana predveče saopštio nam je politički komesar bataljona, Nisim Albahari Rajko, da se očekuje ofanziva neprijatelja na naše jedinice na Majevici i da mi, zbog bolesti, ne bi mogli izdržati napore koji brigadi predstoje. Riješeno je, rekao nam je on, da nas sklone u neko od semberskih sela dok ne ozdravimo i ne prođe ofanziva.

Nije nam bilo pravo što se rastajemo od brigade i svog bataljona. Pokušali smo da nekako ubijedimo komesara da ostanemo u svojoj jedinici. Ali nije bilo vremena, jer mu javiše da su stigla kola po nas. Uskoro krenusmo u noć. Pred zoru stigli smo u selo. Rekoše nam da je to Dragaljevac. Uvedoše nas u neku kuću u kojoj je bila pripremljena soba za nas. I upravo kada smo se raskomotili i polegli na mirišljavu slamu, poče grmljavina topova i minobacača. Odbornik, koji nas je razmjestio u kuću, i domaćin ocijeniše da to puca oko Korenite i počeše se nešto sašaptavati. »Bolje bi bilo, drugovi, da pređete u jednu kuću kraj šume«, obrati nam se odbornik i dodade: »Postavićemo straže oko sela da i vas i nas neprijatelj ne iznenadi.«

U novoj kući ostadosmo u odjeći i obući. Uskoro prestade grmljavina topova i mi, iznemogli i izmoreni, pospasmo. Poslije podne dotrča jedan seljak i javi da ide neka vojska i da nas trojica treba da se sklonimo. Domaćin nas uputi ka nekoj kolibi iza šume na susjednoj kosi. Trkom se dohvatismo šume. Opasnost nam odnekud donese snagu i mi, brže nego što smo mislili da možemo, stigosmo na jedan proplanak. Najednom čusmo: »Halt!« i vidjesmo, na dvadeset-trideset metara ispred sebe, na ivici šume, nekoliko vojnika u njemačkim uniformama. Stadosmo kao ukopani, a onda prhnusmo u šumu na razne strane. Tek kada smo se dohvatili šume isprati nas nekoliko rafala. Valjda zato što smo sva trojica imali na sebi njemačke šinjele; oni što su nas zaustavili bili su zbunjeni i nisu odmah otvorili vatru.

Noć smo dočekali razdvojeni u šumi. Neovisno jedan od drugog sva trojica smo krenuli po jasnoj mesečini ka selu. Sasvim slučajno smo se našli na jednom raskršću Pajdak i ja. Skriveni iza jednog plota, uskoro smo primijetili jednu priliku kako, kao što smo i mi maloprije radili, oprezno prilazi raskršću. Predosjećali smo da bi to mogao biti Simo. I zaista, bio je on. Odmah smo htjeli da se dogovorimo što da radimo. Njih dvojica su bila za to da se sklonimo u selo a ja sam, osjećajući se nesigurnim, bio mišljenja da je bolje da se probijemo do brigade.

Majevica je često bila boravište brigade koja je nosila njeno ime

Svak je ostao pri svom i pošto smo se pozdravili krenuo sam nasumice u pravcu gdje se tog dana čula borba i vidio odsjaj vatri na horizontu. Poslije nekog vremena stigao sam pred selo u kome je nešto gorjelo. Prišunjao sam se prvoj kući i kucnuo nekoliko puta na vrata. Napokon, čuo sam korake i mandal kako se pokreće. Vrata su se otvorila i na odsjaju vatre ugledao sam lice starije žene. Cim me je spazila u njemačkog uniformi uplašeno se trgla i instinktivno htjela da se zaštiti. Gurnula je vrata. Rekao sam joj da se ne boji, da sam partizan i zamolio da mi kaže koje je to selo, gdje se danas vodila borba i kako bi se mogao probiti do brigade. Stajao sam tako minut-dva, možda i više, i ponavljao svoju molbu. Iza vrata čuo sam odgovor: selo je Korenita, a borba se vodila negdje iza Mahmutove vode.

Ponesen svojom fiks-idejom da se probijem do brigade krenuo sam u noć putem koji je, prema mojoj ocjeni, išao u dubinu Majevice. Pred svitanje ugledao sam na kosi ispred sebe kolonu i u mrtvoj tišini razaznao glasove na njemačkom. Odmah sam se sklonio i zaključio da ne mogu dalje. U blizini sam vidio nekoliko plastova sijena i u jedan od njih se uvukao da predanim. Kada je pala noć, krenuo sam u pravcu gdje se cijelog dana čula borba. Išao sam neko vrijeme i na kraju izmoren sumnjama da li idem dobrim putem i hoću li stići brigadu — odustao sam od svoje namjere i riješio da čim svane krenem prema najbližem selu.

Kroz izmaglicu ugledao sam crvene krovove i tu i tamo nazirao dimove iz odžaka. Krenuo sam ošamućen umorom, glađu i groznicom koju je izazvala bolest. Bilo je najvažnije doći do prve kuće. Stigao sam. Od doma-

ćina sam čuo da sam u Korenitoj. Bila je to moja luka spasenja. Dok sam bio u 2. bataljonu 6. brigade, u ljeto 1942, čuo sam dosta priča o Korenitoj, partizanskom selu koje je, kako su kuriri donijeli vijesti, ostalo partizansko i onda kada se Majevički odred povukao u Birač. Kada je brigada u jesen 1942. stigla na Majevicu, prošli smo kroz Korenitu. Tada sam čuo za Mališana, partizana koji je s puškom i petokrakom ostao oko svog sela, neumoran u održavanju vjere da će partizani opet stići na Majevicu. Ophrvan temperaturom, odnekuda sam se sjetio toga i uporno tražio da me odvedu do Mališana. Sigurno su zaključili u kakvom sam stanju i uskoro se umjesto Mališana pojavio čovjek koji mi je rekao da je odbornik i da će me negdje smjestiti. Malo kasnije pojavio se jedan plav čovjek, kestenjastih potkresanih brkova. Rekao je da idemo u selo Magnojević, da je tamo sigurnije i da je bolje, ako mogu, da odmah tamo krenemo . . . Ne znam kako smo stigli do Magnojevića, kolima ili pješice. Sjećam se samo da smo stigli pred vrata jedne kuće, da je moj pratilac dozivao domaćina i da sam uveden unutra . ..

Poslije nekog vremena, kada sam prebrodio krizu i došao sebi, nisam mogao da se sjetim gdje se nalazim i šta je sa mnom bilo. Na sebi nisam imao uniformu, već samo rublje od kudelje. Ispričali su mi kako sam došao i rekli da se nalazim u kući Pere Perića i da ću uniformu i pištolj dobiti čim se pridignem. Kasnije su mi uzgred pomenuli da su mislili da neću preboljeti i da su jednog dana doveli popa da me obiđe i čita molitve.

Nekoliko dana kasnije odbornik me je odveo u kuću Milinkovića, gdje je trebalo da boravim jednu sedmicu. Saznao sam da se u selu nalazi još jedan ranjeni partizan i da se zbog nas dvojice u selu drži straža i danju i noću. Bio sam smješten u ljetnju kuću (kuđericu) u kojoj je domaćica vrijedno ložila peć i donosila obilne obroke, suhe šljive, jabuke i orahe. Jedno veče došao je jedan drug (politički radnik, čije ime nisam zapamtio). Interesovao se kako sam smješten i kako se oporavljam. Na polasku mi je predao poklon: nekoliko pomorandži i limunova i kesicu šećera. Rekao je da je to poslato iz Bijeljine za ranjenike i bolesnike brigade. Nekoliko dana kasnije nt»ću me je obišao i Hasan Brkić, raniji zamjenik političkog komesara 6. brigade, koji je ostao na terenu u vezi sa partijskim zadatkom.

Tako sam odmah, čim sam se pridigao od bolesti, u Magnojeviću osjetio ljudsku, partizansku toplinu i sigurnost. Perići, Milinkovići i drugi ljudi u selu prihvatili su nepoznatog bolesnog partizana i o njemu se brinuli svesrdno i toplo kao za svoje dijete.

Negdje sredinom januara 1943. godine razbijeni četnici na Majevici počeli su se prikupljati u manje grupe i po selima u Ravni tražiti ostavljene ranjene i bolesne partizane i pristalice NOP-a. Jedna takva grupa pošla je i prema Donjem Magnojeviću. Straža ispred sela blagovremeno ju je otkrila. Jedan drug (odbornik ili, možda, politički radnik) dotrčao je i rekao mi da odmah pođem do sela Donje Bukovice i uhvatim vezu sa grupom partizana Voje Opančara.

Pred sam mrak stigao sam u selo. Uputili su me kući u kojoj su bili partizani. Javio sam se i rekao ko sam, odakle i zašto dolazim. Bila je to četica od petnaestak drugova, uglavnom terenaca. Jedan od njih pripita me šta je sa ranjenikom iz Magnojevića. Nisam znao da mu odgovorim . . . Uskoro se u blizini oglasiše puške i jedan puškomitraljez. Bili su to četnici koji su prilazili selu. Vojo, komandir, naredi da krenemo. Uputili smo se

ravnicom. Našu kolonicu pratio je ledeni vjetar i lavež pasa iz sela pored kojih smo prolazili. Pred zoru smo stigli u Crnjelovo i smjestili se u jednu osamljenu kuću kraj šume. Nismo postavili stražara. Domaćin, terenski politički radnik, i njegovi iz porodice preuzeli su tu dužnost dok smo se mi odmarali. I narednih dana smo nekoliko puta slično prenoćili. Poslije akcija na četničke grupice ili manje domobranske dijelove naša četica bi se od tih mjesta prebacivala po 15 do 20 kilometara i prije svitanja razmještala u kuću nekog od naših ljudi. Tu bismo se ispavali i odmorili i uveče krenuli na novi zadatak. Za to vrijeme preko dana u selu je organizovano osmatranje svih pravaca odakle bi se mogao pojaviti neprijatelj. Sjećam se, jednom smo tako predanili u selu Vršanima na 200—300 metara od druma Bijeljina—Brčko. Nikada se nije desilo da budemo otkriveni. Radi postizanja iznenađenja četa se dva puta prebacivala saonicama, prevalivši za noć po 30 do 40 kilometara.

Dejstvujući tako na području Semberije, četa se brojno uvećavala i naoružavala. Dobivši podatke od partijske organizacije iz Bijeljine o pokretu domobrana (radilo se o premještanju neke posade), četa je blizu sela Obarske početkom februara organizovala zasjedu. Tom prilikom neprijatelj je bio razbijen. Četa je zarobila nekoliko domobrana i jednog oficira i zaplijenila dva puškomitraljeza, dvadesetak pušaka i dosta municije i druge opreme. Ubrzo su na Majevicu stigli Majevički i Sremski partizanski odred. Četa je tada imala oko 70 boraca. U njoj se našao jedan broj prezdravljenih ranjenika i bolesnika iz 6. brigade. Među njima su bili Pajdak i Simo. I oni su brigom organizacija NOP bezbjedno preležali tifus i jednom prilikom kada se četa našla u blizini Dragaljevca njih dvojica su joj se priključili.

U prvoj polovini februara 1943. naša četa je poslužila kao jezgro za formiranje 3. bataljona Majevičkog odreda. Poslije razoružanja domobranske satnije (čete) kod Čađavice i akcije na željezničkoj pruzi Bijeljina——Ugljevik bataljon se uputio ka grebenu Majevice. U jednom selu smo sačekali Glasinački bataljon 6. brigade i s njime i velikom komorom (koja je nosila hranu) 1. marta krenuli za Birač.

Bataljon je sa jedinicama 6. brigade i Birčanskog odreda učestvovao u razbijanju romanijskih četnika koji su prodrli u Birač. Poslije toga sa 6. brigadom je produžio na Romaniju, učestvovao u napadu na ustaše u Kramu i oko Milića. Kada je formirana 1. (kasnije preimenovana u 15) majevička brigada, ušao je u njen sastav kao 4. bataljon.

Majevica i Semberija su ostale daleko. Krenuli smo u sastav grupe divizija pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba. Išao sam u svoj rodni kraj. Ali uspomena na te zimske dane 1942/1943. godine ostala je živa, neposredna. Ratujući i drugujući sa Majevčanima i Sembercima u 15. majevičkoj stalno sam se podsjećao na mnoge ljude, na tople dočeke, na radosna lica majki kada smo dolazili u njihove domove, na partizanska sela koja su to bila isto toliko kada u njima nije bilo naših jedinica koliko i onda kada su sve kuće bile pune partizana. Ta uspomena na Majevicu i Semberiju nikad se ne može zaboraviti.

MUHIDIN BEGIĆ

FORMIRANJE PETNAESTE MAJEVIČKE NOU BRIGADE

Prvi proljetni dani marta 1943. godine bili su vjesnici velikih, istorijskih zbivanja, najpresudnijih događaja narodnooslobodilačkog rata i antifašističke borbe na frontovima drugog svjetskog rata. Proljeće nam je donijelo neopisiva uzbuđenja, radosti i nadanja, viziju naše konačne pobjede.

Ofanziva sovjetske armije poslije staljingradske bitke i anglo-američka ofanziva u Africi nagovijestile su preokret i konačnu pobjedu antihitlerovske koalicije u drugom svjetskom ratu.

Tek se završio prvi čin herojske epopeje narodnooslobodilačkog rata, čiji je najdramatičniji epilog tek predstojao. U slavnim bitkama na Neretvi i ratištima četvrte neprijateljske ofanzive, a zatim na Sutjesci, sudbonosnim za dalji tok naše revolucije, glavnina Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa njenim vrhovnim komandantom drugom Titom ispisivala je najslavnije stranice istorije NOR-a. Propali su planovi njemačke Vrhovne komande i njenih poraženih generala da u tzv. ofanzivnim operacijama »Vajs 1«, »Vajs 2« i »Svare«[1]) unište partizanske snage i njihovo rukovodstvo i tako očiste i učvrste pozadinu fronta u nastupajućim ratnim danima, odlučujućim za ishod drugog svjetskog rata.

Plima ustanka u istočnoj Bosni poslije poraza četnika na Maleševcima 28. novembra 1942. godine i razbijanja četničkih formacija na Majevici i u Semberiji otvorila je svjetlije perspektive narodnooslobodilačkog pokreta u svim krajevima istočne Bosne.

Prekaljeni borci 6. istočnobosanske brigade ponosno su nosili zastavu revolucije, znamenje bratstva i jedinstva i nepomirljive borbe protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajnika rasplamsavajući baklju NOB širom istočne Bosne.

Dolaskom 6. brigade na Majevicu početkom septembra 1942. godine i uspješnim vojnim akcijama, u sadejstvu sa Sremskim partizanskim odredom nakon povratka sa Fruške gore početkom novembra iste godine, počeo je naglo da oživljava partizanski pokret na Majevici i u Semberiji. Brojčano ojačani i bolje naoružani bataljoni 6. brigade i Sremskog partizanskog odreda sa oko 1.300 boraca su nakon dolaska sa Fruške gore, u silovitom ofanzivnom naletu za nešto više od mjesec dana razbili do tada na Majevici dominantne četničke snage, zadavši im odlučujuće udarce od kojih se nikad više nisu mogle oporaviti. Četnički poraz na Maleševcima, 28. novembra 1942. godinne, značio je prelomni momenat u razvoju ustanka ne samo u ovom kraju nego i širem regionu sjeveroistočne Bosne i Srema. Istovremeno, oslobođenje Lopara i likvidiranje okolnih domobranskih uporišta, novembra 1942. godine, snažno je djelovalo na političko raspoloženje srp-

1) Nazivi IV i V neprijateljske ofanzive.

skog i muslimanskog življa koji se na djelu uvjerio u moralno-političku vrijednost, vojnu snagu i sposobnost Narodnooslobodilačke vojske.

Prema nepotpunim podacima za nešto oko dva i po mjeseca, od 3. oktobra do 18. decembra 1942. godine, partizanske snage vodile su u ovim krajevima deset značajnih borbi i znatno više manjih. Izvedeno je šest akcija protiv četnika i četiri protiv Nijemaca, ustaša, domobrana i muslimanske legije.[2]

U okolnim gradovima i većim naseljima ispoljavao se sve jači otpor ustaškim zlodjelima. Proces političke diferencijacije i opredjeljenja za narodnooslobodilački pokret u tim sredinama otpočeo je postepeno da sazrijeva, što se manifestovalo u sve pozitivnijem držanju muslimanskog stanovništva, pa i u znatnijem stupanju muslimanske omladine u redove Narodnooslobodilačke vojske. U nekim od ovih sela imala je uticaja i aktivno je djelovala partijska organizacija Majevice preko komunista i aktivista Muslimana sa tog područja.

Uzaludan je bio pokušaj fašističkog okupatora da decembarskom ofanzivom na Majevici i koordiniranim napadom romanijskih četnika na Birač zaustavi ovakav obrt u ovom za njega strategijski značajnom regionu sjeveroistočne Bosne, žitnice i granične zone sa Srbijom i Vojvodinom. Nije se moglo zaustaviti raspadanje četničkih formacija iz kojih prisilno mobilisani seljaci prelaze u partizanske jedinice, a dobrovoljci, naročito omladina, u velikom broju stupaju u naše redove. Za nepunih pet mjeseci, od novembra 1942. do marta 1943. godine, 6. brigada je narasla na šest bataljona sa preko 1.100 boraca. Ponovo je formiran Majevički partizanski odred od tri bataljona sa po 170 do 190 boraca. Birčanski partizanski odred, čiji je jedan bataljon od 200 boraca ušao u sastav 6. brigade, porastao je na 250 boraca. Sremski partizanski odred imao je oko 500 boraca, a stalno su pridolazili novi dobrovoljci iz Srema. Formiran je i Glasinački partizanski bataljon koji je sa preko 150 boraca stupio u 6. brigadu.[3])

Tih dana odlukom Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, 25. marta 1943. formirana je Grupa majevičkih udarnih bataljona koju će za petnaestak dana kasnije, tj. 11. aprila 1943. godine, vrhovni komandant drug Tito proglasiti Prvom majevičkom narodnooslobodilačkom udarnom brigadom. U njen sastav ušli su 2. majevički udarni bataljon 6. istočnobosanske narodnooslobodilačke udarne brigade i tri bataljona 2. majevičkog NOP odreda i novoformirani bataljon pratećih oruđa.

Time se ispunilo ono o čemu su toliko maštali majevički partizani, a naročito borci 6. brigade i njenog 2. bataljona. I ne samo njih. Vijest o formiranju još jedne brigade pored 6. brzo se proširila širom Birča i čitave ustaničke istočne Bosne od Majevice, Semberije i Posavine do Ozrena, Zvijezde i Romanije.

2) Dr Stojan Tomić — str. 92. »Saopštenja na savjetovanju Semberija u 1942. godini«.

3) »Šesta proleterska istočnobosanska brigada«, R. Petovar, str. 137—138, izdanje Vojnoistorijskog instituta JNA.

SVEČANOST NA POLJANI PORED LOVNICE

Svečani čin smotre i proglašenja Grupe majevičkih udarnih bataljona obavljen je u Sekovićima, na istom mjestu gdje je prije nepunih 8 mjeseci, tj. 2. avgusta 1942. godine, formirana i 6. istočnobosanska brigada.

Ova skromna svečanost održana je u izuzetnoj atmosferi ljudske radosti, dubokih emocija i raspjevane mladosti, u dekoru tek prolistale i ozelenjele lovničke doline. Odjekivala je omiljena pjesma Majevičana »Tekla voda tekućica, ej, curo moja...«

Tu, gdje su se u presudnim danima narodnooslobodilačkog rata u toku čitave četvorogodišnje borbe odigravali dramatični događaji rodila se i započela je svoj borbeni put 1. majevička brigada.[4]

Svi mi borci u stroju i okupljeni i radoznali ljudi, žene i djeca slobodarskog Birča doživjeli smo ovaj trenutak rađanja nove brigade kao nezaboravan događaj. Radovali smo se toj velikoj političkoj i vojnoj pobjedi narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni.

Pred strojem od oko 700 majevičkih boraca, svrstanih u pet bataljona, mladoliki 25-godišnji komandant Pero Kosorić primio je raport od dotadašnjeg komandanta 2. majevičkog odreda Ratka Perića, koji je imenovan za zamjenika komandanta brigade. Pozdrav komandanta postrojenim borcima »Smrt fašizmu!« i njihov borbeni poklič »Sloboda narodu!« razlijegali su se šekovačkim brežuljcima, čiji je eho odjekivao Birčom.

Vatrene riječi komandanta Pere Kosorića i političkog komesara Mirka Filipovića, upućene postrojenim borcima i okupljenom narodu povodom ovog značajnog događaja, duboko su prodirale u srca i svijest prisutnih. To su bile kristalno jasne misli dvojice istaknutih revolucionara-ratnika o ciljevima i izvojevanim pobjedama narodnooslobodilačke borbe pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i vrhovnog komandanta druga Tita, o širenju i jačanju bratstva i jedinstva naših naroda u borbi protiv okupatora i ustaško-četničke izdaje i njihovih zločina, o predstojećim odgovornim vojno-političkim zadacima koji nas očekuju u bitkama protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu.

To je bio zaista uzbudljiv susret i poznanstvo boraca i rukovodilaca novoformirane vojne jedinice, koja će časno ispuniti zakletvu datu na •ovom prvom zbornom mjestu u lovničkoj dolini, odakle su je vodili putevi revolucije u najžešće okršaje na legendarnoj Sutješci i širom zemlje. Susretali su se žarki pogledi mladolikih i preplanulih majevičkih boraca i njihovih omiljenih rukovodilaca, među kojima su i imena već proslavljenih ratnika: vodnika, komandira, komandanata i političkih komesara i drugih boraca. Oni su svojim jednostavnim držanjem i drugarskim ophođenjem osvajali simpatije i ljubav svojih drugova, mladih, tek pridošlih boraca, djevojaka i mladića Majevice i Semberije od kojih su mnogi prvi put ponijeli pušku. Svrstani u desetine, vodove, čete i bataljone kao da su željeli da se što bolje međusobno upoznaju i zbliže već na ovom prvom

4) Odlukom Vrhovnog štaba 11. aprila 1943. g. Grupa udarnih bataljona je proglašena 1. majevičkom narodnooslobodilačkom udarnom brigadom, a početkom oktobra 1943. postaje 15. majevička narodnooslobodilačka udarna brigada. Pero Kosorić — Vukašin Subotić: Majevička brigada na Sutješci — Sutješka, knjiga I, VIZ Beograd, 1959.

zbornom mjestu i da se predstave kao nova snaga koja će, uporedo sa 6. brigadom i ostalim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, voditi presudne bojeve za pobjedu revolucije.

KOMANDNI I BORAČKI SASTAV GRUPE MAJEVIČKIH BATALJONA

Članovi štaba koji će predvoditi borce majevičkih bataljona u predstojećim marševima i borbama ulijevali su povjerenje, jer su to bili već oprobani iskusni partizanski rukovodioci, poznati širom istočne Bosne:

komandant Pero Kosorić, dotadašnji zamjenik komandanta 6. brigade;

politički komesar Mirko Filipović, politički komesar 2. majevičkog udarnog bataljona 6. brigade;

zamjenik komandanta Ratko Perić, komandant 2. majevičkog partizanskog odreda;

zamjenik političkog komesara Pavle Goranin, istaknuti društveno-politički radnik, bio politički komesar 1. bataljona 6. brigade;

načelnik štaba Vukašin Subotić, načelnik štaba 2. majevičkog partizanskog odreda;

intendant Veselin Veso Radojčić, intendant 2. bataljona 6. brigade;

referent saniteta Adem Akšamija, referent saniteta 1. bataljona 6. brigade.

Pod njihovom komandom Grupa majevičkih bataljona za koji dan krenuće na svoj dugački borbeni marš, koji će im donijeti najviše priznanje Vrhovnog komandanta — Orden narodnog heroja i druga visoka odličja.

PROSLAVLJENI 2. MAJEVIČKI UDARNI BATALJON

U svečanom stroju majevičkih i semberskih partizana bili su i borci 2. majevičkog udarnog bataljona iz sastava 6. brigade, koji će postati 1. bataljon, udarna snaga Majevičke brigade. U postrojenim redovima ovog puta se pored njih nisu nalazili njihovi drugovi: Dujo Rikić, Refik Bešlagić, Sejdo Karamehmedović, Josip Jovanović, Ismet Kapetanović, Milorad Čembić, Cvijan Savić, Mitar Stević Zeko, Draginja Mitrović i mnogi drugi. Junački su pali na borbenom i trnovitom putu 2. bataljona i 6. brigade. Njihova mjesta su popunile stotine novih mladih Majevičana i Semberaca zavjetujući se da će čuvati uspomenu na njih i produžiti njihovim putem do konačne pobjede.

U višemjesečnim borbama i pokretima nakon povlačenja odreda sa Majevice, poslije mučkog četničkog napada na štab 1. majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima 20. februara 1942. godine, borci 2. majevičkog ndarnog bataljona,[5] pretežno seoski mladići i djevojke sa Majevice i iz Semberije, tuzlanski radnici, đaci i studenti, kalili su se u surovoj školi narodnooslobodilačkog rata i izrasli u iskusne i prekaljene ratnike, duboko svjesne borce revolucije. U Stomorinama iznad Srednjeg početkom maja

5) Formiran u Drinjači 25. marta 1942. g. u prisustvu Svetozara Vukmanovića Tempa delegata CK KPJ i Vrhovnog štaba — R. Čolaković, »Zapisi« knj. III str. 154.

1942. godine, gdje su se nalazili u životnoj opasnosti članovi Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i POJ za Bosnu i Hercegovinu i naši ranjenici, među kojima je bio i teško ranjeni Petar Stambolić,[6] 2. bataljon odigrao je presudnu ulogu u razbijanju nadmoćnih četničkih snaga i probijanju prema zeničkom kraju.[7] Odatle u sastavu Grupe udarnih bataljona, a zatim 6. istočnobosanske brigade 2. bataljon isticao se svojom hrabrošću i odgovornim ispunjavanjem zadataka u svim akcijama 6. brigade. Značajan je njegov doprinos u razbijanju i likvidiranju četničkih grupacija na Majevici, posebno na Maleševcima, zatim u Birču i na Romaniji, kao i ustaško-domobaranskih uporišta prilikom oslobođenja Lopara, u borbama na Capardama, u dolini Spreče, na Vlasenici, Cerskoj, Nevačkoj, Han-Kramu, Milićima. Vojnim uspjesima kao i političkim i kulturnim radom među borcima i u narodu, stalnom brigom za svakog borca, i to u najtežem periodu razvoja ustanka u istočnoj Bosni, 2. bataljon je zaslužio istaknuto mjesto u dotadašnjim pobjedama narodnooslobodilačkog pokreta i 6. brigade u istočnoj Bosni. On je postao prava škola i dragocjen izvor vojnih i političkih kadrova za ostale novoformirane jedinice. Drugarstvo, borbenost, disciplina, samoodricanje, visoka politička svijest i odanost Partiji i revoluciji, koji su krasili njegove borce i vojne i političke rukovodioce, 2. bataljon će prenositi i na nove borce u bataljonu i Majevičkoj brigadi. Brojčano i kadrovski popunjen i ojačan na oko 200 boraca, od kojih su većina članovi Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije, sa iskusnim i podmlađenim komandnim kadrom on će kao 1. bataljon Majevičke brigade čuvati i njegovati borbene tradicije i moralni lik boraca 1. majevičkog partizanskog odreda i 6. brigade, njenog 2. bataljona »Kurjačića«, kako su popularno oslovljavani po njihovom komandantu Veljku Lukiću Kurjaku.

To su cijenili i uvijek imali pred očima članovi štaba i četni rukovodioci 1. bataljona: Milenko Cvitković, komandant, Muhidin Begić, politički komesar, Vojko Milovanović, zamjenik komandanta, Nenad Petrović, zamjenik političkog komesara, Tešo Nakić, intendant i Nada Dursum, referent saniteta, te komandiri Vojo Spasojević Suco, Milutin Popović Đurin; politički komesari: Boško Popović Popac, Mićo Pejinović, zamjenici komandira Tešo Tešić i drugi.

Većinom su to bili iskusni ratnici, pretežno borci iz prvih dana ustanka, koji su u višemjesečnim marševima i borbama 6. brigade stekli dragocjena vojna znanja i vještinu ratovanja. Duboko svjesni svoje uloge i odgovornosti u izvršenju predstojećih vojno-političkih zadataka 1. bataljona i Majevičkih udarnih bataljona, u sastavu glavnine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, nastojali su da svoje ratno iskustvo i moralne vrline šestobrigadira što prije prenesu na nove mlade borce koji će uskoro stupiti u teške okršaje sa daleko nadmoćnijim, dobro naoružanim fašističkim divizijama.

6) Ranjen u Srednjem, nalazio se u partizanskoj bolnici u Karauli. — U. Danilović, »Kriza ustanka u istočnoj Bosni u proljeće 1942« — Istočna Bosna u NOB, knj. I, str. 407.

7) Dane Olbina, »Ratni dani«, str. 34. U. Danilović, »Kriza ustanka u istočnoj, Bosni u proljeće 1942« — Istočna Bosna u NOB, knj. I, str. 408.

DRUGI MAJEVIČKI PARTIZANSKI ODRED

Glavninu boračkog sastava Grupe majevičkih bataljona činila su tri bataljona 2. majevičkog partizanskog odreda sa oko 500 boraca. To su bili većinom mladići Semberije i Majevice koji su, nakon dolaska 6. brigade u te krajeve i u toku ofanzivnih operacija na razbijanju četničkih grupacija i likvidiranju ustaško-domobranskih i drugih neprijateljskih uporišta krajem 1942. godine i početkom 1943. godine, masovno stupili u redove Narodnooslobodilačke vojske. To su bili oni prelomni trenuci u razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni poslije kraćeg kriznog perioda ustanka izazvanog četničkom izdajom.

Jedinica Majevičke brigade u pokretu

Ocijenivši tok predstojećih događaja, na sastanku članova Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, održanom u Donjoj Trnavi početkom novembra 1942. godine na kome je razrađen plan za razbijanje četničkih jedinica i likvidiranje neprijateljskih uporišta na području Majevice i Semberije, po riječima Cvijetina Mijatovića donijeta je i načelna odluka o obnavljanju, odnosno formiranju 2. majevičkog partizanskog odreda.[7®']

Formiranje odreda i polaganje zakletve, kako tvrdi Veljun Simić, učesnik u ovom događaju, obavljeno je u selu Korenita, nekoliko dana poslije borbe na Maleševcima. Tada je odred imao dva bataljona: prvi, jablanički i drugi, semberski, svaki od oko 150 boraca.

7a) Za komandanta 2. majevičkog partizanskog odreda određen je Ratko Perić, komandant 2. bataljona 6. brigade, koga je pred napad na Maleševce na toj dužnosti zamijenio Veljko Lukić Kurjak.

Imenovan je štab odreda: komandant Ratko Perić, dotadašnji komandant 2. bataljona 6. brigade; politički komesar Milenko Stojaković, politički komesar Semberske partizanske jedinice; zamjenik komandanta Vojo Ilić, komandant 3. bataljona 6. brigade; zamjenik političkog komesara Nenad Petrović, zamjenik političkog komesara 2. bataljona 6. brigade; načelnik štaba Vukašin Subotić, operativni oficir 2. bataljona 6. brigade; intendant Haso Burić, intendant bataljona 6. brigade.

Jablanički partizanski bataljon nastao je od Jablaničkog četničkog bataljona koji je zauzimanjem Lopara i likvidiranjem okolnih neprijateljskih položaja odmah prešao na stranu narodnooslobodilačkog pokreta. Kao samostalan bataljon pod komandom štaba 6. brigade učestvovao je u borbama na Maleševcima, štiteći pravac od Ugljevika. Popunjen je novim borcima dobrovoljcima i ojačan komandnim kadrom iz 2. bataljona 6. brigade. Za komandanta bataljona postavljen je Dujo Rikić, komandir čete 2. bataljona 6. brigade, za političkog komesara Stevo Popović član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, za zamjenika komandanta Srećko Stević, komandant Jablaničkog četničkog bataljona, za zamjenika političkog komesara Dragiša Maksimović, zamjenik političkog komesara bataljona pratećih oruđa 6. brigade,

Iz 2. bataljona 6. brigade prešli su u Jablanički bataljon za komandire četa: Radivoje Kovačević i Jovan Radovanović Jovaš.

Odmah poslije trijumfa na Maleševcima formiran je i 2. bataljon odreda. Sačinjavali su ga Semberska partizanska četa i dobrovoljci koji su masovno stizali od svojih kuća ili su napuštali razbijene četničke jedinice u koje su većinom prisilno mobilisani.

Brzo narastanje odreda i ostalih naših jedinica bilo je za kratko vrijeme zaustavljeno njemačkom ofanzivom u drugoj polovini decembra 1942. godine. Njemačka komanda odlučila je da preduzme ofanzivu da bi onemogućila naglo jačanje NOP-a i partizanskih snaga na ovom strateški značajnom području. Ova ofanziva, u kojoj su učestvovale njemačke, ustaške i domabranske snage jačine 10—12 bataljona sa 6.000—7.000 ljudi, kombinovana je sa istovremenim napadom romanijskih četnika na Birač. Tom prilikom četnici su počinili nečuvena nasilja, pljačke i paljevine u nezaštićenim birčanskim selima.

Povlačenjem naših snaga sa Majevice prema Birču[7b]) i razbijanjem četničkih bandi i njihovim proganjanjem na Romaniji propao je plan okupatora. Naprotiv, poslije razbijanja glavnine četničkih snaga na Majevici i u Semberiji nanijeti su teški gubici i četničkim grupacijama na Romaniji. Time su znatno oslabljene njihove pozicije, a porastao uticaj NOP-a, što je dovelo i do formiranja Glasinačkog partizanskog bataljona u drugoj polovini januara 1943. godine, koji je kasnije ušao u sastav 6. brigade.

Majevički, Sremski i Birčanski odredi zadržali su se u Birču i to vrijeme iskoristili za organizaciono i vojničko sređivanje. Organizovali su

7b) U pokretu sa Majevice za Birač noću 17/18. decembra 1942. izvršen je napad na neprijateljska uporišta na cesti Tuzla—Zvornik. U napadu na utvrđene položaje u selu Caparde Majevički odred imao je nekoliko poginulih i ranjenih.

takođe napade na četničke grupe u dolini Spreče i prema Stuparima, gdje su razoružali preko 100 četnika.

Pošto je izvršen napad svih naših jedinica na neprijateljske položaje u dolini Spreče i to na Caparde, Rudnik, Osmake i Memiće, 25. januara 1943. godine, i poslije likvidiranja svih neprijateljskih uporišta osim utvrđenja u Capardama, uz znatne gubitke protivnika, prema odluci Glavnog štaba Bosne i Hercegovine majevički i sremski partizani ponovo su na Majevici.

Oni su nastavili uspješne akcije protiv demoralisanih četničkih grupa prihvatajući dobrovoljce Majevice i Srema koji su očekivali povratak naših jedinica poslije kraha neprijateljske ofanzive. Uspostavljena je veza sa Sremom odakle su stalno pristizali dobrovoljci i velike količine hrane transportovane karavanima na Majevicu i za Birač.

Već početkom februara 1943. godine formiran je i 3. bataljon Majevičkog odreda od dobrovoljaca pretežno iz podrinskih sela. Brojno su porasli i ostali bataljoni Majevičkog odreda.

Početkom marta 1943. godine prikupljene četničke grupacije sa Romanije i okoline ponovo su izvršile napad na Birač. U borbama koje su vodili 6. brigada i Birčanski partizanski odred učestvovao je i Majevički odred. I ova četnička avantura u službi okupatora završila se njihovim porazom. Skupo su platili za decembarske zločine izvršene nad nezaštićenim selima i stanovnicima partizanskog Birča. Natjerani su u bezglavo povlačenje i bježanje ostavljajući na desetine mrtvih i ranjenih i velike količine oružja i opreme.

Nastavljajući ofanzivne akcije poslije četničkog poraza u Birču, 6. brigada, Majevički i Birčanski partizanski odredi napali su 9. marta 1943. godine Han-Kram i Zljebove na komunikaciji Sokolac—Vlasenica. Odatle je 6. brigada, ojačana jednim bataljonom Majevičkog partizanskog odreda, trebalo da nastavi pokret u sastavu glavnine prema naređenju Vrhovnog štaba. Međutim, nije se očekivalo da će biti tako jak otpor neprijateljske posade u Han-Kramu. Tu se nalazila ustaška bojna kojoj je u toku noći stiglo pojačanje. Bio je to do tada jedan od najvećih okršaja naših bataljona u kome su ustaše pretrpjele velike gubitke, ali je i na našoj strani bilo dosta ranjenih i poginulih, naročito u 2. majevičkom bataljonu 6. brigade. Pošto su likvidirani neki položaji i zaplijenjeno dosta municije, odlučeno je da se obustavi dalji napad, jer je dan već svanuo. Ovo je alarmiralo neprijateljske posade na komunikaciji Sokolac—Rogatica i na željezničkoj pruzi Sarajevo—Višegrad. Njima su stigla pojačanja, što se moglo zaključiti u toku daljeg pokreta brigade i dvodnevnih borbi na Vitnju i Kuli prema Rogatici. Zato je odlučeno da se izmijeni plan i privremeno odustane od pokreta preko Prače u sastav glavnine i da se brigada vrati u Sekoviće, da se formira Grupa majevičkih bataljona i sa 6. brigadom krene prema Vrhovnom štabu.

Na povratku, 19. marta 1943. godine, izvršen je uspješan napad na ustaška uporišta Zaklopaču, Milića i Dubnicu nedaleko od Vlasenice prema Zvorniku.

Eto u takvim uslovima, nakon prvih okršaja i vatrenog krštenja u pomenutim borbama, tromjesečnim marševima i borbama manjih razmjera,

u kojima je podnio i prve žrtve, 2. majevički partizanski odred ulazi u sastav Grupe bataljona, odnosno u sastav Majevičke brigade. Njegovih oko 500 boraca i starješina, većinom mlađih ispod 20 godina, postrojeno je rame uz rame sa majevičkim borcima 2. bataljona 6. brigade prilikom smotre Grupe majevičkih udarnih bataljona na poljani pored Lovnice.

Sastav štabova bataljona 2. majevičkog odreda koji su u novoformiranoj jedinici postali 2, 3. i 4. bataljon, bio je sljedeći:

u 2. bataljonu: komandant Srećko Stević, dotadašnji zamjenik komandanta bataljona, postavljen na mjesto poginulog Duje Rikića; politički komesar Stevo Popović, zamjenik komandanta Radivoje Kovačević, zamjenik političkog komesara Dragiša Maksimović, referent saniteta Milena Popović;

u 3. bataljonu: komandant Jure Kovačić, politički komesar Jovo Kokanović Kokan, zamjenik komandanta Trifun Petrović Patak, zamjenik političkog komesara Veljun Simić, intendant Zaharije Kozović;

u 4. bataljonu: komandant Vojo Ivanović Crnogorac, politički komesar Andrija Blagojević, zamjenik komandanta Zarija Kodžović, zamjenik političkog komesara Velimir Dakić, intendant Milan Rabotić Pop, referent saniteta Liljana Dursum Prlja;

u 5. bataljonu: komandant Ervin Salcberger Stanko, zamjenik komandanta bataljona pratećih oruđa 6. brigade i politički komesar Sefko Avdić.

U komandama četa prema nepotpunim podacima bili su u 2. bataljonu komandiri: Mitar Čavić, Aco Petković, Branko Medić i politički komesari: Jozo Zeljić, Mićo Tešić, Mila Radojević; zamjenici komandira Zivan Cvjetinović, zamjenik političkog komesara Božo zvani Crnogorac.

U 3. bataljonu: komandiri Fadil Bešlagić, Jovan Andžić, Slado Vujović.

U 4. bataljonu: komandiri Izo Jahić, Vojo Stojaković, Milan Ostojić--Subarić; politički komesari: Josip Blažević Cigo, David Perera Dule, Simo Malinović, Svetoslav Vikić Ćećo; zamjenici komandira: Marko Lukić--Anđželić »Jankovac«, Mika Đorđić i Stanko Nikolić »Kikor«.

U 5. bataljonu pratećih oruđa sa četom minobacača i protivtenkovskih pušaka, mitraljeskom četom i tehničkim vodom (inžinjerci, mineri i vezisti) bili su: Franjo Serafim, Emil Kraus, Milan Njegovan i dr.

Sa takvim komandnim i boračkim sastavom Grupa majevičkih udarnih bataljona započeće svoj borbeni put iz Sekovića i skupa sa 6. brigadom, prema naređenju Vrhovnog štaba NOVJ, krenuti na svoj najteži ratni zadatak. Sa štabom Grupe i prištapskim dijelovima, 4 bataljona sa po 140 do 190 boraca i pratećim bataljonom od oko 70 boraca, od kojih su oko polovina od ukupnog broja bili članovi KP i SKOJ-a, i pretežno mladići i djevojke ispod 20 godina, Grupa majevičkih bataljona bila je uistinu omladinska jedinica, najmlađa u sastavu glavnine NOVJ. Zbog ozbiljnosti i težine zadataka koji su nas očekivali prema odluci štaba Grupe bataljona svi stariji i iznemogli borci izdvojeni su i ostavljeni u Birčanskom odredu ili su vraćeni na Majevicu. Bio je to dirljiv rastanak od ratnih drugova među kojima je bilo i takvih koji, i pored naređenja i ubjeđivanja, nisu htjeli da napuste svoje čete. Nakon povratka na Majevicu oni su većinom

nastavili borbu u sastavu 3. majevičkog partizanskog odreda, čije je formiranje bilo u toku na čelu sa komandantom Veljkom Lukićem Kurjakom.[8]

Svi mi i borci i starješine proživljavali smo ove trenutke sa izuzetnim uzbuđenjem pa i ponosom, svjesni odgovornosti i ukazanog povjerenja da, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba i druga Tita zajedno sa proleterskim jedinicama prvi put učestvujemo u zamašnim i najžešćim bitkama protiv nadmoćnih njemačkih i drugih neprijateljskih snaga u V neprijateljskoj ofanzivi. Zato je kraći boravak u Sekovićima pred pokret iskorišćen za političke i vojne pripreme i detaljno upoznavanje boraca sa predstojećim zadatkom.

U SUSRET PROLETERIMA

Nakon prvog neuspjelog pokušaja 6. brigade i jednog bataljona Majevičkog partizanskog odreda da se, početkom marta 1943. godine, prema naređenju Vrhovnog štaba probiju u sastav glavnina NOVJ, uslijedio je drugi zajednički pokret 6. brigade i Grupe majevičkih bataljona. Prema odluci njihovih štabova i članova Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH polazak iz Sekovića određen je za 29. mart 1943. godine.

Ovaj vrlo delikatan i odgovoran pohod preko neprijateljske teritorije i nekoliko komunikacija branjenih neprijateljskim posadama izveden je etapno, kako se navodi u operativnom izvještaju Majevičke NOU brigade, za vrijeme od polaska iz Birča 29. marta pa do 30. aprila 1943. godine.[9] U prvoj fazi, u vremenu od 29. marta do 7. aprila 1943. godine, izvršen je pokret od Sekovića do Romanije i Sokolovića kada su izvedene akcije na neka ustaška uporišta i vođene manje borbe sa dijelovima 369. »vražije:< divizije.

To je bio dosta naporan višednevni pokret pod nepovoljnim okolnostima, pretežno u dugim noćnim marševima, po jakoj hladnoći i vjetru, preko brdovitog terena, sa relativno slabom obućom i opremom, a i slabom fizičkom kondicijom boraca za ovakve uslove. Pored toga, mogao se uvijek očekivati sukob sa Nijemcima, četnicima i ustašama koji su na ovoj teritoriji budno pratili svaki pokret naših jedinica. Sve je to iziskivalo veliki napor i maksimalnu budnost i mobilnost da se ne bi otkrio pravac našeg puta. Pokret od Sekovića do Simanića Hana u Tišći, 29. marta, a zatim preko Javor planine do Ponjerke, Rječice i Žeravice, 30. marta, protekao je bez borbi ali sa dosta napora. Trećeg dana od Ponjerke sa Milan planine prema Romaniji odlučeno je da se izvede napad na Knežinu, ustaško

8) Kao komandant 2. bataljona 6. brigade bio je nesrećnim slučajem ranjen u oko u selu Kavnju u Birču, 2. marta 1943, kada je nišaneći iz puške udario sebe u oko. Poslije bolničkog liječenja u Lovnici u Sekovićima upućen je na Majevicu gdje je radio na organizovanju 3. majevičkog partizanskog odreda koji je pod njegovom komandom, u jeku V neprijateljske ofanzive vodio uspješne akcije na Majevici i u Semberiji. U sadejstvu sa jednim bataljonom 2. vojvođanske brigade razoružao je 3. domobransku pukovniju kod sela Dragaljevca i Čađavice 10. juna 1943, zarobivši oko 1.200 domobrana i oficira i veliki ratni plijen. — D. Olbina, »Ratni dani«, str. 19, »Svjetlost« 1972; Jeremija Ješo Perić, »Borbeni put 17. majevičke brigade«, Istočna Bosna u NOB-u, knjiga 2, str. 317.

9) Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knjiga 12, dok. br. 162. (U daljem tekstu: Zbornik IV, knj. 12, dok. br. 162 str.)

uporište nedaleko od Sokoca. Brzim i iznenadnim napadom zauzeto je ovo mjesto, utvrđeno bunkerima, a neprijatelj se izvukao i pobjegao prema Sokocu. Zaplijenjene su izvjesne količine opreme i hrane. Naši bataljoni su stigli predveče i smjestili se radi odmora na prostoru Kalauzovići, Kostreša i Vrhovine. Mada je to bila teritorija romanijskih četnika, oni se nisu usudili da nas napadnu. Sjutradan je došlo do sukoba 2. bataljona sa dijelovima 369. »vražije« divizije na Ozrenu koji ih je poslije kraće borbe razbio.

Toga dana 6. brigada je stigla na prostor Čevljanovići, Ivančići, Srednje, Visojevica sa ciljem da se preko partijske organizacije Sarajeva uspostavi veza sa Vrhovnim štabom i dobije naređenje za dalji pokret i zadatak naših jedinica. Šesta brigada je cijeli dan vodila borbe sa dijelovima 369. njemačke divizije.

Sasvim slučajno uhvaćena je veza sa Vladimirom Velebitom, koji je, prema zadatku Vrhovnog štaba, došao na Romaniju. Prenio nam je naređenje Vrhovnog štaba o daljem pokretu.[10]

Prema tom naređenju trebalo je da naši bataljoni pređu Drinu između Višegrada i CJstiprače i da izbiju u pravcu Cajniča, jer je Glavnina NOV stigla do Foče i pripremala forsiranje Drine kod Ustikoline.

Na putu za Sokoloviće Grupa majevičkih bataljona stigla je 3. aprila popodne u sela Miletine i Zagrade. Nakon kraćeg odmora noću smo prešli cestu Sokolac—Vlasenica kod sela Vidrića i prije svanuća stigli do sela Kusače i Dolovi. Odatle je, poslije dvočasovnog predaha, nastavljen vrlo naporan višečasovni pokret prema Kalimanićima, Zakomu i Beregu, gdje su bataljoni razmješteni.

Čitav ovaj naporan put od Sekovića do Sokolovića naši mladi borci podnijeli su izvanredno. To je za njih bila prava škola u kojoj su sazrijevali 1 čeličili se.

Tog dana, 4. aprila popodne, 2. bataljon je u susretnoj borbi kod Berega, u silovitom napadu, razbio dijelove 369. njemačke divizije, koji su se u paničnom bježanju povukli prema Rogatici. Neprijatelj je tom prilikom imao 5 mrtvih i više ranjenih. Zaplijenjeno je dosta ratnog materijala, 2 puškomitraljeza (»šarca«), nekoliko pušaka i municije.

Ovako je doživio i opisao ovaj napad Radivoje Kovačević, zamjenik komandanta 2. bataljona:

»Okršaj je bio dosta kratak. Nijemci iznenađeni brzim napadom, naročito 2. čete, bili su pregaženi. Sama borba se odigrala na ovaj način. Jedna grupa boraca — Ilija Tešić Krcun i Zarija Đokić, bila je u zasjedi prema Rogatici. Cim su ih Nijemci napali obavijestili su štab bataljona i prihvatili borbu. Angažovani u borbi sa ovom grupom boraca Nijemci nisu osjetili kada im se 2. četa našla sa boka i iznenadila ubitačnom vatrom. Međutim, Nijemci se nisu dali. Skoro dva sata su davali otpor ali su bili potisnuti uz gubitke. Među partizanima je sa posebnim zadovoljstvom konstatovano da u borbi nije bilo gubitaka na našoj strani, a plijen od 2 'šarca' predstavljao je vrijedan ratni trofej. Jedan mitraljez (drugi je bio onesposobljen) dat je Cvijanu Petroviću, koji će ovo oružje pronijeti kroz cijelu petu ofanzivu ...«

10) Ovaj neočekivani susret sa V. Velebitom slikovito je prikazao Dane Olbina u svom ratnom dnevniku — »Ratni dani«, str. 38—40, Svjetlost« 1972.

Dvodnevno bivakovanje i odmor u Sokolovićima omogućio je solidne političke i vojne pripreme naših jedinica i komandnog kadra, detaljnu razradu plana i zapovijesti za pokret prema Vrhovnom štabu. Štab 6. brigade- i Grupe majevičkih bataljona i članovi Pokrajinskog komiteta ocijenili su da je pokret za Cajniče sa prelazom kanjona Drine, prema naređenju Vrhovnog štaba, teško izvodljiv i skopčan sa velikim rizikom. Zato je odlučeno da 7. aprila naveče naše jedinice krenu preko rijeke Prače i željezničke pruge Sarajevo—Višegrad prema Ustikolini i Foči. Zbog složenosti i težine ovog zadatka iznemogli i bolesni drugovi su ostavljeni i upućeni za Sekoviće.

Ovim je započela druga faza našeg pokreta od Sokolovića do stupanja u sastav glavnine NOVJ.

Kolona, duga nekoliko kilometara, krenula je 7. aprila predveče sa zbornog mjesta iz sela Zakoma. Pravac pokreta bio je: Zakomo, Gučevo, Kovanj sa prelazom preko ceste Rogatica—Višegrad, zatim Varošište, gdje je pređena rijeka Prača i željeznička pruga Sarajevo—Višegrad. Put je nastavljen prema selima Ivje, Vražalice i Osječani da bi 8. aprila ujutro kolona izbila na cestu Sarajevo—Goražde. Ovo je bio najnaporniji i najuzbudljiviji dio ovog istorijskog marša u susret Vrhovnom štabu i proslavljenim brigadama i divizijama NOVJ. Te iste večeri borci Prve proleterske divizije izveli su pravi podvig — forsirali su Drinu i razbili utvrđene neprijateljske položaje na suprotnoj obali. Do nas su dopirale zaglušujuće detonacije i bljesak eksplozija granata i mitraljeske vatre. Mokri do pojasa, pregazivši plahovitu i nabujalu Praču po mrkloj noći i jakom aprilskom mrazu, ubrzanim maršem prešli smo željezničku prugu koju su obezbjedivale njemačke i druge neprijateljske posade. Da bismo se što prije izvukli iz kanjona Prače, morali smo se peti veoma strmim stazama kako bismo pred zoru izbili na visoke kose prema Hranjenu, koje dominiraju pravcima prema Sarajevu, Goraždu i Ustikolini.

Na iznenađenje i radost svih nas ovaj zaista iscrpljujući noćni marš krunisan je punim uspjehom, koji je unio vedrinu u redove premorenih i premrzlih boraca, nenaviknutih na ovakva iskušenja. Još dok se zajednička kolona kretala, iznenadnim napadom zauzet je bez borbe utvrđeni položaj na Hranjenu, iznad ceste Sarajevo—Goražde, gdje se nalazila na obezbjeđenju domobranska posada. Komandant ove posade poručnik Veljko Türk predao je cijelu posadu i prešao na našu stranu.[11]) Veljko Türk je još prije rata pripadao naprednom radničkom pokretu i bio je naš simpatizer. Ubrzo je postao komandant bataljona u 6. brigadi. U borbama na Romaniji u toku VI neprijateljske ofanzive novembra 1943. teško je ranjen i prenesen u partizansku bolnicu u Donjoj Trnavi na Majevici, gdje su ga ubili SS-ovci aprila 1944. godine.[12]'

Tako je zarobljena kompletna posada od 24 domobrana i dva domobranska oficira sa punom ratnom spremom — puškama, teškim mitraljezom, jednim protukolskim topom, topovskom i nekoliko hiljada puščane municije. Tek što smo predahnuli, radujući se uspješnoj akciji i trofejima na Hranjenu, začula se buka motornih vozila od Renovice. Ovaj uzbudljiv

11) Dane Olbina, »Ratni dani«, str. 41, izdanje »Svjetlost« 1972.
12) R. Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, str. 154.

1 neočekivan trenutak, koji nam je svima ostao u dubokom sjećanju, ovako je opisan u pomenutom operativnom izvještaju brigade:[123]

»Dok smo se još zadržavali na položaju Hranjen u daljini su se čuli njemački kamioni od Sarajeva — Renovice. Borci našeg 1. i 4. bataljona zauzeli su na brzu ruku položaj prema cesti sa bataljonom 6. brigade, pošto nismo znali tačno koliko ima Nijemaca. To je bilo oko 10 časova prije podne. U kratkoj vatri, prepadu, zarobljeno je 9 Nijemaca, 2 su ubijena i 2 ranjena. To su bili pripadnici »Feldžandarmerije«. Među zarobljenima bio je i jedan oficir. Od materijala zaplijenjena su 4 puškomitraljeza, 1 laki mitraljez, 3 prsna mitraljeza, 10 hiljada metaka, oko 50 bombi i ostali ratni materijal. Sve je ovo zarobljeno i zajedno podijeljeno sa 6. brigadom. Ovaj uspjeh oduševio je naše mlade borce, koji su do sada imali više prilike da se bore sa četnicima i ustašama, manje sa Nijemcima. Tom prilikom zarobljena su i 3 motocikla, tri luksuzna automobila i jedan kamion«.

Našoj radosti u tom trenutku nije bilo kraja. Borci su se častili šećerom i drugim namirnicama zaplijenjenim na njemačkim vozilima posmatrajući sa osmijehom zarobljene i uobražene Nijemce. Zbog opasnosti da nas neprijateljski avioni otkriju i bombarduju naređen je hitan pokret. Grupa majevičkih bataljona predveče je stigla i razmjestila se u selima Ilovače u dolini Osanice. Naš 2. bataljon isto veče vodio je borbu sa neprijateljskim snagama koje su držale položaje na Kobiljoj glavi.

Šesta brigada krenula je u pravcu Ustikoline da bi uspostavila kontakt sa našim snagama i Vrhovnim štabom.

Sutradan, 9. aprila ujutro, Grupa majevičkih bataljona nastavila je takođe pokret u istom pravcu, jugoistočnim padinama Jahorine, prema liniji Stolac, Sešin vrh, Grabić iznad Ustikoline, jer smo obaviješteni od mještana da se Prva proleterska divizija nalazi u Ustikolini.

I napokon, dugo očekivani trenutak je došao. Oko 11 časova 4. bataljon uhvatio je vezu sa dijelovima 7. krajiške brigade u selu Nekopi. Bio je to srdačan i topao susret istočnobosanskih i krajiških boraca, propraćen poklicima Titu, bratstvu i jedinstvu i partizanskim pjesmama. Dobili smo i prva obavještenja o kretanju i borbama partizanskih brigada i divizija koje, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba i druga Tita, mrse sve planove okupatora.

Već poslijepodne štab Grupe majevičkih bataljona stigao je u Ustikolinu gdje se sastao sa štabovima 1. divizije i 1. proleterske brigade. Uspostavljena je veza sa Vrhovnim štabom i drugom Titom koji je naredio da štabovi 6. brigade i Grupe majevičkih bataljona sutradan dođu u Vrhovni štab, a da se naši bataljoni razmjeste na prostoru Ustikolina—Jabuka (kod Foče). Majevički bataljoni su zauzeli položaj: Stolac, Sešin Vrh, Previla i Vrhovi zatvarajući pravce od Goražda i Orahovice prema Jahorini.

12a) Operativni izvještaj Majevičke brigade, Zbornik IV, knjiga 12, dok. br. 162, str. 4.

U VRHOVNOM ŠTABU SA DRUGOM TITOM

Članovi štaba Grupe bataljona zajedno sa članovima štaba 6. brigade i Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH pošli su rano ujutro 10. aprila 1943. godine u Vrhovni štab, koji se nalazio u selu Govzi kod Foče. Tu je bio i Centralni komitet KPJ i AVNOJ. Trebalo je dan hoda da se tamo stigne.

Prisjećajući se ovog događaja Cvijetin Mijatović, politički komesar 6. brigade, kaže da je razgovor sa drugom Titom, koji se produžio dugo u noć, bio veoma značajan. Drug Tito se posebno interesovao o prilikama i borbama u istočnoj Bosni i Sremu, o stanju, brojnom i kadrovskom sastavu naših bataljona. Na kraju nam je postavio zadatke za naš dalji rad. Tom prilikom Moša Pijade predložio je da dva bataljona 6. i Majevičke brigade koji su odmorniji pođu na specijalan zadatak prema Kalinoviku, na prostoru Bjelimići i Glavatičevo sa ciljem razbijanja četničkih grupa i obezbjeđenja centralne bolnice.[13]

Odlukom Vrhovnog štaba 11. aprila 1943. godine Grupa majevičkih bataljona proglašena je 1. majevičkom NOU brigadom,[14])

Majevička i 6. brigada bile su pod komandom štaba 1. proleterske divizije do 10. maja 1943. godine, a nadalje, pošto je formirana Drinska operativna grupa u čiji su sastav ušle 2. proleterska, 6. i Majevička brigada bila je pod komandom štaba te Grupe osiguravajući pravce od Goražda i Sarajeva na lijevoj obali Drine. Naredbom Vrhovnog štaba krajem aprila najprije 6, a potom i dijelovi Majevičke brigade zaposjeli su položaje desnom obalom Drine od Ustikoline do Čajniča štiteći zaleđe Glavne operativne grupe koja je nastavila nadiranje prema istočnom dijelu Sandžaka i Crne Gore, te centralnu bolnicu sa preko 1.000 ranjenika i bolesnika.

Za Majevičku kao i 6. brigadu to je bio relativno miran period pred buru. Vršena je povremena dislokacija bataljona na prostoru iznad Ustikoline do Miljevine na južnim padinama Jahorine, na zadacima obezbjeđenja, izviđanja i pretresa četničkih sela prema Crnoj Rijeci i Vrhprači i razoružanje četničkih grupa. Prema naređenju Vrhovnog štaba 3. bataljon sa jednim bataljonom 6. brigade upućen je 13. aprila na izvršenje specijalnog zadatka u pravcu sela Rakitnica, Umoljani, gdje će ostati do kraja aprila.[15]) Sve vrijeme od 11. aprila do kraja mjeseca korišćeno je za intenzivan partijskopolitički i vojnostručni rad u brigadi. Nastojalo se, koliko je to bilo moguće, da se njeni borci i rukovodioci što bolje upoznaju sa iskustvom proleterskih jedinica i novim uslovima ratovanja. U tome je dobijena i pomoć drugova koje je slao Centralni komitet KPJ. Vrhovni štab je ukazao posebnu pažnju našim brigadama kako bi se osposobile za predstojeće vojne zadatke. Dodijeljena je i izvjesna količina oružja i municije. Tih dana obrazovan je i politodjel brigade. Za rukovodioca politodjela određen je Vlado Rolović, a za članove Ljubo Vušović i Desa

13) O susretu sa drugom Titom ispričao je Miloš Zekić, zamjenik komandanta 6. brigade, neke zanimljive detalje koje je zabilježio Rudi Petovar u svojoj knjizi o 6. brigadi, str. 154—155.

14) Operativni izvještaj Majevičke NOU brigade, Zbornik IV, knjiga 12, dok. br. 162.

15) Izvještaj štaba Majevičke NOU brigade od 13. aprila 1943. godine Vrhovnom štabu NOV i POJ, Zbornik IV, dok. br. 77.

Koštan, dok je za omladinskog rukovodioca brigade postavljen Mićo Rakić. Oni su se takođe angažovali u pružanju pomoći u političkom i organizacionom radu u bataljonima i četama. Izvršene su i neke kadrovske izmjene tako da su komande četa popunjene mlađim, sposobnim i hrabrim drugovima.

Tako se završio buran i težak period rađanja i rasta Majevičke NOU brigade koja će, stupanjem u sastav snaga NOV sa srpskim, crnogorskim, dalmatinskim, banijskim, sandžačkim, krajiškim i hercegovačkim brigadama i divizijama, sa proleterima, pod komandom Vrhovnog štaba i druga Tita, započeti sa obala Drine svoj najteži ratni zadatak u sudbonosnim bitkama V neprijateljske ofanzive.[16]

16) Pored navedenih izvora za ova.i članak koristio sam i izjave slijedećih boraca: Olbina Dane, Radovanović Jovana Jovaša, Petrović Cvijana, Kovačević Radivoja, Mitrašević Jovana, Mehikić Saliha, Popović Steve, Perić Ratka, Simić Veljka, Ivanović Voje Crnogorca, Mijatović Cvijetina, Đonlagić Ahmeta, Subotić Vukašina, Begić Dane, Tufekčić Mehmedalije, Maksimović Dragiše, Salcberger Ervina Stanka i Mujkić Asima.

BLAZO đuričić

PERO KOSORIĆ

Rođen je u maloj romanijskoi planinskoj varošici Sokolcu 5. februara 1918. godine. Složeni i dinamični tokovi drugog svjetskog rata ostavili su duboke tragove na njegovoj ličnosti. U poratnim uslovima Peri je takođe bilo uskraćeno da osjeti sve ljepote jednog mladog života, jer se, kao već izgrađeni i oprobani revolucionar, našao u središtu rješavanja novih obaveza i zadataka.

U rodnom mjestu završio je osnovnu školu i stekao prve dječačke predstave o ljudima i tegobama planinskog života okolnih seljaka. Još kao dječak otišao je iz svog rodnog kraja da se školuje u gimnaziji prvo u Bosanskoj Gradiški, a potom u Sarajevu. Nova sredina i škola širile su vidokrug njegovog znanja, ali ljudi sa Romanije i njegov kraj živjeli su sa njim kao nešto što je njegovo i što uvijek ostaje živo i nezaboravljeno i pokopano u dnu čovjekove svijesti.

Rastao je i razvijao se u novim gradskim sredinama u gimnazijskim klupama u kojima se živjelo brže i gdje je bilo lakše vidjeti i osjetiti šta je šta. To je bilo doba velike svjetske ekonomske krize koja je duboko zapljusnula i Kraljevinu Jugoslaviju. U isto vrijeme to je bilo doba teškog položaja radničke klase, štrajkova i nemira širom zemlje. Nemaština i opšte osiromašenje seljaka pratili su tešku ekonomsku situaciju. Pritisak i stega vladavine krupne velikosrpske buržoazije rasla je svakim danom. Tutnjava italijanskog fašizma, a kasnije i Hitlerovog, ostavljali su duboke tragove na život progresivnih snaga i na njihova politička opredjeljenja.

U takvim uslovima vrlo živog političkog života i među gimnazijskom omladinom Pero Kosorić nalazio se u struji političkog života onih koji su obespravljeni i osiromašeni. Knjiga i težak život radnika i njegov siromašni seljak sa Romanije sve se više utiskivalo u njegovu svijest i učinilo presudan uticaj u formiranju njegove ličnosti i kasnijeg revolucionarnog opredjeljenja.

Već dovoljno prisutan u osnovnim tokovima političkog života, koji su se zbivali u zemlji, upisao se na Pravni fakultet u Beogradu. U to vrijeme studentski pokret na Beogradskom univerzitetu bujao je u vatri borbe protiv fašizma u Evropi i njegovog uticaja u Jugoslaviji. Te 1937. godine se preko naprednog studentskog pokreta povezao sa učenjem i akcijama sa radničkim pokretom i borbom Komunističke partije. To su bila nezamjenljiva svjedočanstva događaja čiji tok je odlučujuće i presudno uticao na događaje koji će se desiti u nekoliko narednih godina.

U toku studija svim svojim bićem ostao je vezan za svoj kraj, za Glasinac, za Romaniju. Politički izrastao, povezuje se sa omladinom okolnih sela i aktivno i uspješno radi na okupljanju seoske omladine zajedno sa ostalim drugovima koji su već bili komunistički orijentisani, a posebno zajednički radi sa Grujom Novakovićem. U to doba Zemljoradnička građanska par-

tija, koja je bila u opoziciji vladajućoj politici iz Beograda, imala je veliki broj političkih pristalica u selima Romanije. On se veoma uspješno uključuje u omladinsko krilo Zemljoradničke stranke koje je bilo lijevo i »crveno« orijentisano.

Duboko i svim nitima povezan sa narodom i svojim krajem sa svim visokim moralnim kvalitetima i izdankom jedne mlade poratne generacije, on je prednjačio pred ostalima. Već obogaćen duhovno i komunistički orijentisan omladinac, kroz omladinski pokret on je stasao kao jedan od izuzetnih ljudi i rukovodilaca.

Poslije okupacije zemlje Pero hita i dolazi u svoj rodni kraj. On je već dovoljno znao za pripreme koje je Komunistička partija organizovala. Dolaskom u Sokolac on se aktivno i svim svojim žarom uključuje u ustanak i već u maju 1941. godine postaje i član Komunističke partije Jugoslavije. Došli su najteži dani ratnih stradanja i fašističke okupacije. Već u prvim danima neprijateljske okupacije, kao što to uvijek biva, našli su se i oni koji su stali na stranu okupatora. Okupatorske vlasti su potpalile »mržnju i strah« i dovele do bratoubilačke borbe. Pero, kao svjestan i odan komunista, osjetio je trenutak kada treba živjeti za budućnost. Oporo i tvrdo video je stvarnost, ali je vjerovao u nešto novo što dolazi, što se naslućuje i što daje snagu da se izdrži. Njegova iskra svijesti u tim sudbonosnim danima nije tinjala, nego rasla i razbuktavala se u ratni oružani ustanak protiv mnogo jačeg i naoružanog neprijatelja. Časovi i dani tih odluka i dubokog gaza ka novoj istoriji bili su već na pomolu.

Već dovoljno poznat u julskom ustanku na Romaniji 1941. godine bio je izabran za komandira Jahorinske grupe. Tako on već sa dvadeset i tri godine ulazi u novi život, u ratni i revolucionarni vihor koji se sve više širio na Romaniji i oko nje. To je bio rat protiv okupatora i onih koji su ga pomagali, a bila je i borba za nešto novo. Bio je to rat za oslobođenje od okupatora, a bila je to i revolucija kojoj su komunisti Perinog kova dali pravac i smisao. Bez takvih ljudi ne bi bilo moguće ni zamisliti da Komunistička partija stekne tako brzo ugled i predvodničku ulogu u borbi protiv neprijatelja kod širokih slojeva naroda.

Sa mladićkom bujnošću i nemirom ušao je u vrtlog teškog rata i sve što je govorio svojim drugovima borcima i narodu u kome je živio i ratovao potvrđivao je stvarno i konkretno svim svojim postupcima. Umeo je ono za što se borio da lijepo kaže i da bude ubjedljivo za drugog. Sve što je pokazao u tim prvim borbenim redovima služilo je za primjer svima onima koii su bili zajedno sa njim. Njegova životna snaga i uvjerenost u ono za što se bori u tim prvim ustaničkim danima bila je prožeta velikim vrijednostima tog bistrog, rječitog, a iznad svega dobrog čovjeka.

Smisao i vrijednost ljepšeg i pravednijeg života i jednog određenog svijeta on je iskreno i duboko osjećao u ostvarenju ciljeva Komunističke partije. Na putu ostvarenja tih ciljeva bio je jak i dosljedan, jer je, iako vrlo mlad, shvatio raznolikost života i mnogovrsnost njegovih pojava sa svim njihovim suprotnostima i prelazima. Volio je život, ali ne svaki život. Zato u prvim jurišima na neprijatelja prkosi i nepokoran odolijeva neslobodi i ropstvu.

Iz takvog njegovog bića kipila je ona hrabrost koja je u njemu tinjala, ali istovremeno eksplozivna u prvim borbenim redovima gdje se isticao i kao bombaš i kao borac. Njegova prirodna hrabrost snažno je uticala

u svim borbama na one koji su bili bojažljivi. Kroz bezbrojne borbe na Romaniji i oko nje on je već u prvim danima stekao poštovanje i povjerenje da stoji na čelu borbene kolone. Dosljedan i hrabar kao vojnik i kao komandant išao je naprijed sa uvjerenjem i samoprijegorom komuniste. I vojnik jedne oslobodilačke vojske i vojnik Komunističke paraije rastao je u narodu i zajedno sa njim dobio društvenu mjeru i visinu koja je dostojna poštovanja.

Sa grupom boraca sa Romanije avgusta 1941. godine odlazi na teren Jahorine i Kalinovika da bi vatru ustanka preneo šire i dalje i već tada postaje zamjenik komandanta Jahorinskog narodnooslobodilačkog odreda. Njegova darovitost vojnog rukovodioca sve više raste sa rastom ustanka i već u februaru 1942. godine postaje član Operativnog štaba za istočnu Bosnu. Širenjem slobodne teritorije i porastom Narodnooslobodilačke vojske, a posebno stvaranjem pokretnih jedinica, njegove vojne sposobnosti sve više dolaze do izražaja. On postaje zamjenik komandanta 6. istočnobosanske brigade, a marta 1943. godine komandant 15. majevičke brigade. Stvaranje krupnih vojnih jedinica u istočnoj Bosni vezano je i za njegovo ime. U junu 1943. godine on je zamjenik komandanta 17. udarne divizije,, a od septembra 1944. godine komandant 27. udarne divizije.

U stalnom rastu i razvijanju narodnooslobodilačke borbe rastao je i njegov prirodni dar vojnika jedne revolucije. Mada mlad, postao je iskusan vojnik, čiji se vidokrug stalno širio i obogaćivao novim saznanjima. Borba i revolucija rasla je sa njim, a on sa njima. U teškim uslovima borbe protiv nadmoćnijeg neprijatelja, gdje je bilo i trenutnih padova i poraza, on se sudarao sa svim tegobama, ali nikad nije posrnuo.

U oktobru 1944. godine imenovan je od Vrhovnog štaba NO vojske Jugoslavije za komandanta 3. korpusa. Njegova umješnost u komandovanju većim jedinicama bila je već poznata i priznata. Sa 3. korpusom, na čijem je čelu bio, završavao je svoje posljednje ratne operacije. Uspješno je komandovao i uništavao njemačke kolone koje su se preko njegove Romanije probijale po zimi ka sremskom frontu. I te iste 1945. godine na čelu 3. korpusa hitao je ponovo prema Romaniji i Sokolcu za njihovo konačno oslobođenje. Svjedok četvorogodišnje borbe i stradanja svoga kraja, sa svojim borcima nosio je i jedno novo proljeće u onom starom proljeću koje se svake godine ponavlja. Preko Romanije i Crvenih stijena, ali ovog puta konačno, tukao je njemačke, četničke i ustaško-domobranske jedinice koje su držale Sarajevo. On, koji je zaista volio svoj kraj, kao što su i njega voljeli Glasinčani, dočekao je slobodu među svojima, gdje je sa jedinicama među prvima ušao u oslobođeno Sarajevo 6. aprila 1945. godine. Dočekao je i doživio divne i svečane trenutke slobode kao veliku nagradu za svoju istrajnost i odanost. Ranjen u borbi za oslobođenje Sarajeva u bolnici je dočekao te nove dane.

Često je naglašavano da su ga krasile velike vrline čovjeka koji je znao da sa ljudima dijeli dobro i zlo. Pripadao je ljudima koji su bili spremni na odricanja koja niko ne vidi. Sve njegove teškoće zauvijek će ostati nepoznate. U najtežim ratnim zbivanjima iz njega je zračila vedrina. Svojim punim i srdačnim osmijehom stvarao je tople odnose i prijatnu atmosferu. Kroz bezbroj oluja i ratnih okršaja, pa i onih ratnih nikad nije iznevjerio samoga sebe. Neposredan u odnosima sa ljudima i uvijek spreman da kaže ono što misli, on nije znao šta je to- biti tvrd i oprezan. On je

po svemu bio rijedak čovjek, jer su u njemu bile udružene i povezane mnoge ljudske vrline koje su ga krasile. Upravo zbog toga što je duboko bio povezan sa svojim krajem i djetinjstvom i teškim ratnim danima narod Romanije i mnogi znani i neznani borci ispjevali su pjesme o njemu i on je svojim likom postao i ostao legenda svog kraja.

Stazama u ratu i revoluciji nova armija tražila je, kao i nova socijalistička vlast, nove puteve da bi učvrstila tekovine četvorogodišnje borbe. Pero je ponovo u prvim redovima sa bogatim iskustvom, ali i sa svojom umnom snagom, darom i neprekidnim radom. Da bi uspješnije obavio poslove, on završava Višu vojnu akademiju i stalno radi na svom vojničkom i političkom obrazovanju. Kao jedan od najmlađih generala Jugoslovenske armije on uspješno obavlja nove komandne dužnosti kao komandant korpusa, načelnik Štaba armije, komandant vojnog područja i komandant vojne oblasti. Za njega se može s pravom reći da je sa razvojem Armije i narodne odbrane i on rastao ugrađujući svoje znanje i umijenje. Obavljao je i dužnost zamjenika državnog sekretara za narodnu odbranu.

Duboko povezan sa svim tokovima i razvojem socijalističkih društvenih odnosa u zemlji on je i pored odgovornih vojničkih dužnosti obavljao i poslaničku dužnost u Saveznoj skupštini. Veliko političko iskustvo koje je stekao u revoluciji proširivao je novim saznanjima u miru. Biran je u vojne komitete SKJ u JNA, a bio je i član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije.

Na svim raskršćima revolucionarne borbe i u ratu i poslije rata njegov put bio je samo jedan — put dostojan čovjeka i revolucionara. Zbog tog izuzetnog doprinosa u ratnom i poratnom periodu odlikovan je velikim brojem odlikovanja, nosilac je »Spomenice 1941« i »Ordena narodnog heroja«.

Zbog vanrednih zasluga u komandovanju većim jedinicama dobio je čin general-pukovnika JNA.

Ovaj izuzetno aktivni život ugasio se 7. jula 1969. godine.

JOCO JOVIC

BORBENI PUT 15. MAJEVIČKE BRIGADE[1]

Prije poraza četnika na Maleševcima 28. novembra 1942. dolazi do brzog narastanja novostvorenog Drugog majevičkog partizanskog odreda. Njegovo jačanje bilo je za kratko prekinuto njemačkom ofanzivom na Semberiju i Majevicu krajem decembra 1942. i početkom januara 1943. Ali, već u februaru 1943. odred formira i svoj treći bataljon, tako da njegovo brojno stanje prelazi 500 boraca. Od ovog odreda i Drugog bataljona (Majevičkog) 6. brigade formirana je Grupa udarnih bataljona u Sekovićima, kod manastira Lovnice, 25. marta 1943. Tada su izvršene i posljednje pripreme za polazak Grupe udarnih bataljona u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ. Toga dana novopostavljeni štab (Pero Kosorić, komandant, Mirko Filipović, politički komesar, Pavle Goranin Ilija, zamjenik političkog komesara, Ratko Perić, zamjenik komandanta, Vukašin Subotić, načelnik štaba i Veso Radojčić, intendant) donio je odluku da sve starije, iznemogle i bolesne borce izuzme iz jedinica i da ih ostavi sa Birčanskim odredom, odnosno vrati na Majevicu. Teški pokreti i borbe koje su predstojale pred grupom bataljona, kao i činjenica da je trebalo krenuti u sastav najjače grupacije naše vojske, čije su jezgro sačinjavale proleterske jedinice, nalagali su da se pristupi jednoj takvoj mjeri.

Početkom aprila grupa majevičkih bataljona u pokretu vodi prilično oštre borbe sa jedinicama 369. njemačke »vražije« divizije. U ovim borbama Majevičani na Romaniji razbijaju dijelove jednog bataljona ove divizije i tom prilikom, pored većeg broja ubijenih neprijateljskih vojnika, zaplijenjuju veću količinu oružja i municije i drugog ratnog materijala. Osmog aprila Grupa udarnih bataljona, zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom, stigla je u sastav Glavne operativne grupe. Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije drug Tito primio je tada rukovodioce ovih dviju partizanskih jedinica, a tri dana kasnije izašla je i naredba Vrhovnog štaba kojom se Grupa majevičkih udarnih bataljona proglašava Prvom majevičkom NOU brigadom. Nova brigada je tada brojala oko 700 boraca. To su bili u većini mladići između 17 i 20 godina.

Dolazeći u sastav glavnine Vrhovnog štaba, rukovodiocima brigade pruža se mogućnost da upoznaju nove i bolje organizacione forme rada, koje su već primenjivane u proleterskim jedinicama i da, koristeći iskustvo ovih jedinica, pojačaju partijski i politički rad. U tome im pružaju veliku pomoć drugovi koje Centralni komitet KP šalje u brigadu. Tada dolazi i do formiranja politodjela brigade, za čijeg je rukovodioca bio postavljen Vlado Rolović, dok je za prvog rukovodioca SKOJ-a imenovan Mićo Rakić.

Početkom maja 1943. dolazi do oštrijih sukoba sa Italijanima i Nijemcima kod Foče i Ustikoline, u kojima najmlađa brigada NOV postiže vidne

1) Članak objavljen 1971. godine u ediciji Istočna Bosna u NOB-u.

uspjehe. Pored ostalih, prvi bataljon uspijeva tada da zadrži nadiranje snaga 369. njemačke divizije na lijevoj obali Drine. Osim toga, brigada ima oštre sukobe sa Nijemcima na Kapku i Krčinom brdu. Ove borbe, kao i one kod Ustikoline, bile su uvod u teške bitke koje će Prva majevička brigada voditi punih četrdeset dana, za vrijeme trajanja pete neprijateljske ofanzive.

Od dolaska u sastav Glavne operativne grupe Majevička brigada se do desetog maja nalazi pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba. Tada, zajedno sa Šestom istočnobosanskom i Drugom proleterskom brigadom ulazi u sastav Drinske operativne grupe. Ove brigade dobivaju zadatak da obezbijede zapadni dio Sandžaka i da zatvore pravce koji sa lijeve obale Drine vode ka Sandžaku, a posebno da spriječe ispade neprijateljskih garnizona iz Foče i Goražda u pravcu slobodne teritorije — prema Čajniču, Celebiću i Šćepan-polju. Zadatak postavljen od Vrhovnog štaba naglašen je u naredbi o formiranju ove grupe. U njoj, između ostalog, stoji:

»Imajte na umu da se oko Celebića i u Pivi, na Rudinama, nalaze naše bolnice. Naročito oko Celebića nalazi se gro naših ranjenika i bolesnika. Vaša operativna grupa u stvari zaštićuje ove naše bolnice na označenoj prostoriji, kao što se vidi iz datog zadatka«.

*

Neprijatelj je 15. maja i zvanično otpočeo svoju ofanzivu. Na frontu Drinske operativne grupe, paralelno sa napadom sa pravca Goražde—Cajniče—Pljevlja, njemačka 118. divizija i 4. lovačka domobranska brigada napadale su na položaje kod Foče, koje je ova grupa držala. Prva majevička i Druga proleterska brigada vode teške odbrambene borbe sa daleko nadmoćnijim neprijateljem i brane svaku stopu zemlje. Ali, neprijatelj uz pomoć avijacije uspijeva da ugrozi Celebić i situacija postaje veoma kritična, naročito za Centralnu bolnicu. Zbog toga Vrhovni štab upućuje Prvu proletersku brigadu ka Celebiću, koja zajedno sa dva bataljona Šeste i Majevičkom brigadom uspijeva da razbije neprijatelja. U toj borbi naše jedinice izbijaju pred liniju Podgaj—Zavajit—Vijenac—Kušlat, na koju Nijemci neprestano dovlače svježe snage.

Bataljoni Majevičke brigade se naročito ističu u borbama prema Zavajitu. Oduševljeni dolaskom Prve proleterske brigade i poneseni vedrim raspoloženjem njenih boraca, potpomognuti vatrom teškog oružja, Majevičani su jurišali na Nijemce isto tako žestoko kao i proleteri i nisu htjeli ni po čemu da za njima zaostanu. Neprijatelj je bio razbijen i u panici se povukao prema Trovrhu.

Borbe oko Zavajita su nastavljene i tokom 22. maja kad su bataljoni Majevičke, Prve proleterske, Treće krajiške, i Šeste istočnobosanske brigade zauzeli neprijateljske položaje i počeli da podilaze ključnom položaju — Trovrhu, koji je neprijatelj bio napustio, da bi ga jačim snagama u toku dana ponovo povratio.

Koliko je za neprijatelja bio važan ovaj položaj govori i činjenica da je komandant 118. njemačke divizije lično izašao na padine Trovrha da bi zaustavio svoje jedinice i odatle neposredno rukovodio protivnapadom.

Tog dana jedan bataljon Majevičke brigade zajedno sa jedinicama Prve proleterske i Treće krajiške vodio je žestoke borbe na položajima Zlatni Bor—Toholj.

U ovoj borbi neprijatelj je u početku pokušao da pruži otpor, ali je veoma brzo morao da bježi ispred Majevičana. Brigada je imala oko 70 boraca izbačenih iz stroja. Između ostalih tu je poginuo i Tešo Tešić, komandir čete u 1. bataljonu. Ali je zato i domobranska pukovnika bila prepolovljena, tako da do kraja ofanzive nije više bila u stanju za ma kakve ozbiljnije zadatke.

Već od početka ofanzive neprijatelj je veoma intenzivno koristio svoju avijaciju. Sem pušaka i mitraljeza nije bilo drugog oružja, a ovo nije bilo efikasno. Zbog toga su se borci i rukovodioci dovijali na razne načine da bi izbjegli dejstva avijacije. Zabilježen je i ovaj primjer:

Iznad Trovrha nadlijetala je formacija od 12 »štuka«. Izviđački avion »roda« je pokazivao ciljeve. Uočivši znake koje je pri tome koristio neprijateljski avion, komandant Prvog bataljona Majevičke brigade Miljenko Cvitković, španski borac, raketama je označio ciljeve na neprijateljskoj strani. Svih dvanaest »štuka« je svoj teret sručilo na njemačke položaje, odakle su Nijemci uzalud pokušavali da spriječe zabunu.

Borbe kod Celebića, Zavajita i Trovrha bile su za Majevičku brigadu među najtežim koje je ona vodila u petoj ofanzivi. U njima je brigada igrala nemalu ulogu, posebno u protivnapadu na pravcu Zavajit—-Vijenac. Ove borbe su bile veoma značajne za cijeli tok ofanzive. Neprijateljski napad na Čelebić odložen je za nekoliko dana, a to je omogućilo Vrhovnom štabu da u redu prebaci dijelove Centralne bolnice na Pivsku planinu.

Po naređenju Vrhovnog štaba Prva majevička brigada je 26. maja krenula na Vučevo, gdje je već bila upućena Druga proleterska, da bi obezbijedile izlaze iz Sutješke na ovu planinu i na taj način onemogućile opkoljavanje naših jedinica na samoj Pivi. Majevička brigada je poslije vanredno napornog marša izašla na plato Vučeva i od Druge proleterske brigade preuzela dva izlaza iz Sutjeske: prema Koritniku i Stožeru. Međutim, i neprijatelj je shvatio značaj Vučeva, pa je uputio svoje planinske jedinice da ga zaposjednu. Njemački alpinisti su na Vučevu zatekli premorenu Majevičku brigadu. I pored nadmoćnosti neprijatelja, Brigada je prihvatila borbu i uporno branila položaj, ne dozvoljavajući neprijatelju da ovlada Stožerom i da zatvori izlaz iz Pive, što bi bilo fatalno za snage koje su se kretale iz Pive prema Vučevu. U veoma oštroj borbi, koja je ovdje trajala sve do popodne, upravo do dolaska bataljona Šeste brigade, Majevička brigada je osujetila neprijatelju izvršenje njegovog zadatka, da bi odmah zatim zajedno sa Šestom brigadom razbila njemačku elitnu jedinicu, natjerala je na strme litice Vučeva, koje padaju u Sutjesku, i tu je uništila.

Poslije borbe na platou Vučeva, u kojoj je Majevička brigada zarobila njemačku komoru, Brigada učestvuje u krvavim bojevima na Tjentištu i kod Popovog Mosta. Kod Popovog Mosta gine oko 70 Majevičana. Među teže ranjenim, nalazio se i Miljenko Cvitković koji je poslije dva dana umro od zadobijenih rana. Miljenko Cvitković posmrtno je odlikovan Ordenom narodnog heroja.

Dva bataljona Majevičke brigade učestvuju i u borbama na Donjim Barama, gdje zajedno sa Drugom dalmatinskom brigadom uspijevaju da zadrže neprijatelja u njegovom nadiranju i stvore potrebno vrijeme za dalje izvlačenje naših jedinica.

Borbe za Borovo, Mrkalje, na Donjim Barama i na drugim mjestima predstavljaju za Brigadu isto tako izvanredno velika iskušenja, jer je njeno brojno stanje svedeno na trećinu. Petnaestog juna brigada je vodila posljednje bojeve i izašla iz obruča. Tada je ranjen politički komesar brigade Mirko Filipović.[2)]

Za 40 dana neprestanih borbi, računajući i one koje su vođene pred početak ofanzive, Majevička brigada je izgubila oko 500 svojih boraca; 150 je bilo sposobno da nosi oružje.

Peta neprijateljska ofanziva bila je za Majevičku brigadu teško iskušenje. Ona je prošla kroz neposredne bojeve, pokrete, koje su pratili glad, nespavanje, strahoviti gubici. Posebno je to bilo teško za mlade borce, koji nisu imali ni blizu iskustva kao borci ostalih jedinica koje su učestvovale u ovoj bici, ali koji po svojoj borbenosti nisu zaostajali za iskusnijim drugovima. Za držanje na Vučevu brigada je pohvaljena od Vrhovnog štaba, a za učešće u petoj ofanzivi Vrhovni komandant joj je odao priznanje zajedno sa ostalim jedinicama koje su učestvovale u ovim borbama. Kasnije je brigada odlikovana Ordenom narodnog heroja.

Nezavisno od vojničkih ocjena koje su date o jedinicama koje su učestvovale u petoj ofanzivi, treba istaći da je Majevička brigada i po borbenosti i po zadacima koje je izvršavala, kao i po žrtvama koje je dala, stala u red najboljih brigada koje su se ovdje borile, a samim tim se svrstala i među najslavnije brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Ova tvrdnja ima tim više osnova kada se imaju na umu uslovi pod kojima se brigada našla, i kad se zna da je to bila najmlađa jedinica s najmlađim borcima u Glavnoj operativnoj grupi Vrhovnog štaba. Zahvaljujući potpunoj političkoj opredeljenosti, visokoj političkoj svijesti i moralu i natčovječanskim naporima, Majevičani su izvršili svoj borbeni zadatak.

*

Poslije ofanzive na Majevicu je stiglo oko 200 boraca. Odmah po povratku pristupilo se reorganizaciji brigade. Iz Trećeg majevičkog partizanskog odreda u nju prelaze dva kompletna bataljona. U Semberiji se vrši mobilizacija, na dobrovoljnoj osnovi, i nove stotine mladića popunjavaju njene redove.

Drugog jula 1943. formirana je Sedamnaesta udarna divizija, u koju, po naredbi Vrhovnog štaba NOVJ, ulazi i Prva majevička brigada, da bi u njenom sastavu ostala do kraja rata i prešla veliki borbeni put od Majevice, preko Posavine, Trebave, Ozrena, Tuzle, Vareša, Romanije, Krivaje, Ravne Gore i skoro svakog naseljenog mjesta u istočnoj Bosni, preko Sutješke, zatim Hercegovine, Crne Gore, Ibra, Kopaonika, Brusa, Aleksandrovca, Kraljeva, Čačka, Gornjeg Milanovca, Kragujevca, Jelove Gore,

2) Uhvaćen od četnika 1944. godine i strijeljan u Brčkom. Proglašen za Narodnog heroja.

Borci 15. majevičke brigade u jednom selu na obroncima Majevice

pa Bijeljine, Brčkog, Slavonije i Zagorja, do krajnjih granica Jugoslavije u Sloveniji. Na ovom veoma dugačkom putu, svakako jednom među najdužim koje je prešla jedna ratna brigada, bilo je vrlo mnogo događaja, od kojih će ovdje biti izneseni samo oni najznačajniji.

Poslije odmora na Majevici, popune i reorganizacije, brigada kreće na nove zadatke. Ona razbija četnike u Posavini, na Trebavi i Ozrenu i potpomaže ponovnom oživljavanju ustanka u tom kraju. Gradačac, Gračanica, Duge Njive, Srnice, to su samo neka mjesta gdje Majevička brigada odnosi pobjede i ubjedljivo dokazuje tamošnjem stanovništvu da je došlo vrijeme da i ono smjelije pristupi narodnooslobodilačkom pokretu. U tim borbama kod Srnica, u direktnom sukobu sa njemačkim tenkovima, gine drugi komandant Prvog bataljona, Vojko Milovanović, jedan od prvih majevičkih partizana, koji se od seoskog mladića veoma uzdizao kao vojni rukovodilac, da bi zasluženo ponio najveće vojničko odlikovanje — Orden narodnog heroja.

Pobjede Sedamnaeste divizije, a u njenom okviru i Prve majevičke brigade, 'i oslobođenjem velike prostorije u istočnoj Bosni, narasle snage i opšti vojnički i politički uspjesi postignuti naročito na Majevici, u Posavini, na Trebavi i Ozrenu, postavljaju pred NOP istočne Bosne teže i zamašnije zadatke. Na redu je Tuzla, veliki industrijski bazen, veoma snažno ekonomsko i vojničko uporište okupatora i njegovih pomagača. Prva majevička brigada, zajedno sa Trebavskim partizanskim odredom, dobija isto tako važan zadatak: zatvaranje pravca Doboj—Tuzla, odakle se realno očekivala najjača neprijateljska intervencija.

Cim je počeo napad na Tuzlu, neprijatelj je pokušao da raspoloživim snagama iz Doboja pritekne u pomoć opkoljenom tuzlanskom garnizonu.

Borbena skupina »Fišer« (dva njemačka bataljona sa dijelovima puka »Brandenburg« i bataljonom 4. lovačke domobranske pukovnije — snage koje su bile daleko jače od Majevičke brigade i Trebavskog odreda) prodrla je iz Doboja u Gračanicu. Neprijatelj koristi tenkove, borna kola, pa čak i oklopni voz. Ozrenski četnici mu pružaju obilatu pomoć. Ali, Majevička brigada protivnapadom vraća ovu skupinu u Doboj.

Tridesetog septembra neprijateljska motorizovana kolona (500 vojnika sa 5 tenkova i 50 kamiona) uspijeva da duboko prodre prema Tuzli, za koju se vodila teška borba. Izgledalo je da je za njih put prema ovom gradu slobodan. U toj situaciji Majevička brigada prikuplja svoja tri bataljona i u protivnapadu na bok neprijatelja uspijeva da ga na cesti razbije i prisili da se u neredu povuče prema Doboju, a odsječeni dijelovi prema Spreči i Ozrenu. U ovoj borbi neprijatelj je imao preko 50 vojnika izbačenih iz stroja. Zauzeta je željeznička stanica Miričina i zarobljeno 80 domobrana. Povraćena je Gračanica.

Međutim, neprijatelj nije prestajao sa svojim napadima. Prvog oktobra neprijateljska motorizovana kolona sa oko 800 vojnika, 15 tenkova i bornih kola i oko 80 kamiona čini krajnje napore da se probije i pomogne garnizonu koji je bio na izdisaju. Štab 3. korpusa izdaje posebno naređenje Majevičkoj brigadi da učini sve i spriječi prodor ove grupe. Ona to i čini. Drugog oktobra Tuzla je oslobođena i Majevička brigada se uključuje u višednevne odbrambene borbe.

U borbama koje je Majevička brigada vodila za vrijeme oslobođenja Tuzle ranjen je i njen komandant Ratko Perić.

Značaj borbi za Tuzlu, u oktobru 1943. najveći slobodni grad u okupiranoj Evropi, bio je u tome što je to bila prva bitka u istočnoj Bosni ovakvih razmjera, kako po broju naših jedinica koje su učestvovale u njenom oslobođenju i odbrani, tako i po broju neprijatelja, koji je, iako brojno i po naoružanju jači, morao da odstupi. Stvoreni su uslovi za formiranje novih jedinica i još veće rasplamsavanje NOB u ovom dijelu naše zemlje. Od tada počinje period velikih vojnih i političkih uspjeha, za koje je i Majevička brigada dala veliki doprinos.

Poslije oslobođenja Tuzle ponovo počinju borbe za razbijanje četničkih bataljona na Ozrenu. Vrše se pripreme za nastupanje prema dolini rijeke Bosne i gradovima u toj dolini. Na redu je Vareš. Majevička brigada je dobila zadatak da direktno napada grad. Tri dana je trajao marš po planinskom bespuću. Brigada je tada imala dvije stotine i četrnaest bosih boraca. Pokret je bio vanredno težak, naročito za nove borce, ali niko nije izostao, i Brigada je devetnaestog oktobra u 21 čas počela, zajedno sa ostalim jedinicama divizije, napad. U Varešu su se nalazile dvije bojne 9. domobranske pješadijske pukovnije. Njima je nešto ranije došlo u pomoć 400 kladanjskih legionara, koji se ni po čemu nisu razlikovali od ustaša. Najteži zadatak imala je Majevička brigada. Pred njom se nalazilo nekoliko utvrđenih tačaka. Neprijatelj se iz njih žilavo branio, ali je poslije 11 časova borbe bio prisiljen na kapitulaciju.

Pad Vareša i onesposobljavanje željezare i rudnika bio je za neprijatelja ogroman gubitak. Pored toga, u borbi je imao više gubitaka u mrtvim i ranjenim, a oko 500 vojnika i oficira je bilo zarobljeno. U ruke Maje-

vičke brigade i ostalih jedinica pored zarobljenika pale su veće količine hrane i ostalog ratnog materijala, posebno oružja.

Odmah po padu Vareša Majevička brigada u sastavu divizije kreće na Romaniju. Uz put razbija ustaške posade i četničke grupe i 25. oktobra stiže na predviđenu prostoriju. U toku pokreta stiže i naredba Vrhovnog štaba kojom se Prva majevička brigada preimenuje u Petnaestu narodnooslobodilačku udarnu brigadu, pod kojim imenom će ratovati još punu godinu i po dana.

Visovi Romanije su za neprijatelja predstavljali veoma važne položaje u spoljnoj odbrani Sarajeva, pa je on zbog toga grčevito branio sve što je mogao. Međutim, pod neposrednim udarcima 15. majevičke i 6. istočnobosanske brigade neprijatelj je bio prisiljen da se povuče. Zauzećem Crvenih stijena u ruke divizije padaju najjača neprijateljska uporišta u spoljnoj odbrani grada. Poslije gubljenja ovih položaja Nijemci se osjećaju najneposrednije ugroženi i čine stalne pokušaje da odbace jedinice 17. divizije i da preuzmu inicijativu. Snagama koje dovlače iz Sarajeva, vrše neprestane napade. U borbama vrlo mnogo koriste artiljeriju i avijaciju.

S obzirom na važnost koja je tada pridavana boravku naših jedinica na Romaniji i ulozi 15. majevičke brigade u okviru toga, evo nekih podataka koji karakterišu tadašnju situaciju u ovom kraju.

U jednom izvještaju štaba 17. divizije štabu 3. korpusa NOVJ kaže se, između ostalog, i ovo:

»... Petnaesta majevička brigada svaki dan vodi borbu sa neprijateljem koji vrši ispade sa svojih spoljnih linija utvrđenja oko Sarajeva. I pored toga opšte i borbeno stanje su na visini. Hladno vrijeme i snijeg najviše pogađaju ovu brigadu koja, takoreći, nema nikakvih smještajnih mogućnosti, jer su sve kuće i sela na njenom sektoru najvećim dijelom popaljeni«.

U jednoj od mnogih borbi između naših i neprijateljskih snaga Nijemci napadaju čitavim bataljonom (oko 500 vojnika) na položaj 1. bataljona 15. majevičke brigade. Poslije veoma oštre borbe Prvi bataljon protivnapadom primorava neprijatelja na povlačenje, nanijevši mu tom prilikom velike gubitke u mrtvim i ranjenim. Pored ostalih ubijen je i komandant njemačkih bataljona. Povodom ove borbe štab 17. divizije je smatrao za potrebno da izda posebnu zapovijest kojom su pohvaljene jedinice divizije koje su učestvovale u njoj. Evo izvoda iz te zapovijesti, datirane 16. novembra 1943.

... »Iz Majevičke brigade kod Kadinog Sela 9. XII 1943. godine istakli su se:

1) Borci 1. bataljona: Cvijetin Đurković, puškomitraljezac, Milenko Dečković, desetar, Ilija Drinić, zamjenik komandira, Drago Anđić, borac, Vojislav Čečovac, borac, Drago Mićić, desetar, Pavle Purić, puškomitraljezac, Vladimir Mijatović i Stipo Jazić, koji su prednjačili svojim junaštvom u razbijanju i uništenju mrskih Nijemaca i ustaša pokazujući tom prilikom primjerno herojsko držanje u borbi. Posljednja dvojica dali su svoje živote u ovoj junačkoj borbi.

2) Sanitarka Erna Čaplja, ne bojeći se smrti vršila je cijelo vrijeme borbe predano svoju dužnost.

Radi ovog junačkog držanja i primjerne požrtvovanosti napred navedenih drugova i drugarica neprijatelj, koji je napadao znatno jačim snagama na naše položaje, razbijen je i prinuđen na bjekstvo i povlačenje pretrpjevši velike gubitke: oko 200 mrtvih i ranjenih vojnika i oficira. Na taj način napred navedeni drugovi i drugarice svojom hrabrošću i požrtvovanošću doprinijeli su da naši položaji ostanu i dalje na istom mjestu, kao čvrst obruč opkoljenog Sarajeva, a time je naša divizija kao cjelina izvršila dobijeni zadatak«.

U ovoj borbi samo pred frontom Prvog bataljona Nijemci su imali više od 50 mrtvih i ranjenih vojnika i oficira.

Četrdeset dana se živjelo u planini, u bajtama i neprestano se borilo sa neprijateljem. Tu su održavani tečajevi za nepismene, vojna i politička nastava, partijski i skojevski sastanci, kao da se živjelo pod najnormalnijim uslovima. A ti uslovi su bili: planinski visovi obrasli u gustu šumu, bajte u kojima se spavalo — pokrivene snijegom i tučene neprijateljskom artiljerijom, nedostatak hrane, svakodnevni ispadi neprijatelja i borbe sa njim.

Ovo je bilo još jedno iskušenje, surova i teška ratna škola, koja je predstavljala veoma značajan period u daljem jačanju 15. majevičke brigade, koja je tada brojala 960 boraca, od kojih 73 drugarice. Brigada je od naoružanja tada imala 723 puške, 24 automata, 50 puškomitraljeza, 3 laka i 4 teška mitraljeza, 1 laki i 4 teška bacača, 2 protivtenkovska topa i oko 100.000 metaka za puške i mitraljeze.

#

Početkom decembra Nijemci preduzimaju ofanzivne operacije i prema istočnoj Bosni. Sedamnaesta divizija dobija novi zadatak. U okviru toga štab divizije naređuje 15. majevičkoj brigadi da odmah napusti položaje na Romaniji i usiljenim maršom krene u pravcu Kladnja, sa zadatkom da likvidira ovo neprijateljsko uporište i onemogući neprijatelju da sa toga pravca prodre na slobodnu teritoriju. Brigada u toku dvodnevnog marša stiže do Kladnja i iz pokreta vrši napad, računajući da se u njemu nalaze samo lokalne ustaše. Međutim, u gradu su se već nalazile snage desnog krila sjeverne njemačke kolone. U oštroj borbi, koja je izbila iznenadno za obje strane, neprijatelju su naneseni gubici od oko 60 vojnika izbačenih iz stroja, i za puna dva dana usporeno je njegovo napredovanje prema Olovu. Poslije Kladnja slijede teške i krvave borbe u dolini Drinjače, u kojima 15. majevička i 6. istočnobosanska brigada 7. i 8. decembra razbijaju srednji, glavni krak sjeverne njemačke grupe i na taj način u prvoj fazi neprijateljske ofanzive osujećuju njegove planove. U jednoj zapovijesti štaba 17. divizije iz tog vremena, između ostalog, kaže se i ovo:

»Zahvaljujući junačkom držanju boraca i rukovodilaca naše 6. i 15. brigade neprijatelj je u borbama u toku 7. i 8. o. mj. u dolini Drinjače doveden u tešku situaciju, nabačen u dolinu Drinjače i bio prinuđen da se, uz velike gubitke, pod najtežim okolnostima izvlači i bježi prema Vlasenici«.

Neprijateljska ofanziva na ovom sektoru u njenoj prvoj fazi pretvorila se u njegov potpuni neuspjeh.

Poslije ovih borbi 15. majevička brigada je orijentisana u pravcu Zivinica, a cijela divizija prema pruzi Tuzla—Doboj i Doboj—Maglaj. Neprijatelj, iznenađen od prvih neuspjeha ofanzive i poraza koje je doživio, ostaje skoro deset dana potpuno neaktivan, da bi u posljednjoj trećini decembra poduzeo ponovne ofanzivne operacije na jedinice 17. divizije. To je i posebna epopeja na borbenom putu 15. majevičke brigade i najteža situacija u kojoj se brigada našla u toku VI neprijateljske ofanzive.

U toku pokreta po dubokom snijegu i po užasnoj hladnoći od preko minus dvadeset stepeni brigada se 24. decembra probija preko rijeke Krivaje. Gazeći ledenu vodu, njeni bataljoni poslije žestokih okršaja sa Nijemcima koji su zaposjeli drugu obalu razbijaju njihove snage. Tom prilikom se ističe Treći bataljon sa svojim mitraljescima i komandnim kadrom. U naletu na neprijatelja teško je ranjen i komandant bataljona Radivoje Kovačević, koga poslije toga brigada nosi po dubokom snijegu i bespuću, uz napore i žrtve koje je teško opisati. U borbama na Krivaji 15. majevička brigada razbila je neprijateljsku komoru. I brigada je imala ozbiljnih gubitaka, naročito od smrzavanja bosih boraca.

Mada je 15. brigada u VI ofanzivi imala dosta gubitaka, oko 315 boraca, od kojih priličan broj nižih vojnih, političkih i partijskih rukovodilaca, izbačenih iz stroja, ofanzivna moć brigade ostaje i dalje na visini. Poslije završetka ove ofanzive i kraćih priprema na Majevici brigada učestvuje u ponovnim borbama za Tuzlu, kojom prilikom dobija samostalan zadatak, iako je privremeno stavljena pod komandu štaba 16. divizije. Nakon borbi na Tuzli brigada je ponovo na Majevici, gdje se popunjava novim ljudstvom iz Semberije. Ovoga puta je njen zadatak da dejstvom na prostoru Koraj—Vukosavci onemogući prodiranje neprijateljskih motorizovanih snaga prema Bijeljini i slobodnoj teritoriji.

U ovom vremenu jedna njemačka motorizovana kolona od 82 vozila činila je sve da prodre u Bijeljinu. Petnaesta brigada je tri dana napadala ovu kolonu, nanoseći joj velike gubitke i ne dozvoljavajući joj brz pokret. U jednom od brojnih juriša, na Mrkodolu, gine komesar 3. čete 3. bataljona, Brano Radovanović, jedan od prvih skojevaca Semberije. Toga dana je trebalo da primi dužnost zamjenika komesara bataljona.

Za tri dana, koliko je trajala ova borba, Majevičani su nanijeli gubitke neprijatelju od oko 150 vojnika izbačenih iz stroja, među kojima 80 mrtvih.

Ocjenjujući ove borbe, štab 17. divizije u svom izvještaju štabu 3. korpusa, između ostalog, piše: »Petnaesta majevička brigada se u ovim borbama istakla.. . Nedostajalo joj je municije, inače bi neprijateljski poraz bio mnogo veći«. To isto stoji i u izvještaju štaba korpusa upućenom Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije.

U depeši štaba 3. korpusa, upućenoj Vrhovnom štabu, govori se i o istaknutim pojedincima. Evo šta se kaže u njoj o puškomitraljescu 3. bataljona Marku Bjelakoviću Posavcu: »U ovim borbama se istakao svojim junačkim držanjem drug Marko Bjelaković. On se istakao i u VI ofanzivi kod Zivinica i Krivaje. Na Krivaji je ubio 15 Švaba, kod Zivinica na pune neprijateljske kamione sasuo je 600 metaka. Kod Maleševaca 1. februara 1944. godine, u borbama koje je vodila 15. majevička brigada sa njemačkom motorizovanom kolonom, sam je iz mitraljeza ubio 14 Švaba«.

Marko Bjelaković bio je jedan od najpoznatijih i najhrabrijih puškomitraljezaca ove brigade, pa i divizije. Prvi je u brigadi zarobio brzi »šarac«, »zorku« — kako smo ga mi u ratu zvali. Marko je imao prilike jos mnogo puta da se istakne, da bi u julu 1944. poginuo na Jabuci, blizu Prijepolja, kad je 15. majevička brigada zajedno sa ostalim jedinicama 17. divizije žurila u pomoć jedinicama 2. korpusa u Crnoj Gori, na koje je neprijatelj tada preduzeo žestoku ofanzivu. Stab divizije i štab 3. korpusa su predložili Marka Bjelakovića za pohvalu Vrhovnom štabu i ovaj je to učinio preko »Slobodne Jugoslavije«.

Nakon borbi na Majevici 15. brigada je prebačena u srebrenički kraj. Pored vojničkog osposobljavanja novog ljudstva, uglavnom iz Semberije, čišćenja toga kraja od legije i četničkih grupa, brigada vrši intenzivne pripreme za nove zadatke. Istovremeno njeni politički kadrovi rade na organizaciji i uspostavljanju organa narodne vlasti žena i omladine na teritoriji oko Srebrenice.

U tom kraju brigada vodi i manje borbe sa neprijateljskim formacijama koje iz Srbije pokušavaju da pređu Drinu i prebace se u istočnu Bosnu. Neprijatelj veoma često tuče artiljerijom položaje Majevičke brigade. U toku tih borbi teško je ranjen komandir 2. čete 3. bataljona Branko Medić, koji na putu za divizijsku bolnicu umire. Branko je u to vrijeme bio jedan od najpoznatijih komandira u Majevičkoj brigadi. Seljak iz Tobuta, već prvih dana ustanka stupio je u partizane, a u brigadi je izrastao u veoma sposobnog rukovodioca, koji se ne jednom istakao u borbama i situacijama kad je bilo najkritičnije kao što je bio prelaz preko Krivaje u toku VI neprijateljske ofanzive.

*

Krajem aprila, u jeku intenzivnih priprema za izvršenje naređenja Vrhovnog štaba — prebacivanje snaga 17. divizije u Srbiju radi pomoći i koordinacije operacija sa 2. proleterskom i 5. krajiškom divizijom — neprijatelj još jednom otpočinje svoju veoma dobro i brižljivo pripremljenu ofanzivu. Njegova namjera je bila da opkoli jedinice 3. korpusa koje su se nalazile u zahvatu velike okuke Drine, nabaci ih na rijeku i jakim snagama uništi.

Uočivši na vrijeme neprijateljsku namjeru, obustavljene su dalje pripreme za prebacivanje preko Drine, koje je trebalo da se izvrši noću 28 29. aprila, i divizija je usiljenim maršom koji je trajao trideset časova, krenula prema Karauli, da primi bitku sa neprijateljem na liniji Kraljeva gora—Karaula—Zeženica, i da bi se zatim prebacila prema Olovu. Ovo primanje bitke imalo je cilj da neprijatelja što je moguće duže zadrži na tim položajima i na taj način omogući drugim jedinicama izvršenje njihovih zadataka, prvenstveno izvlačenje korpusa i bolnice iz doline rijeke Jadar.

Majevička brigada je, i pored napornog danonoćnog pokreta, na vrijeme stigla na određene položaje, da bi odmah stupila u bitku sa njemačkim snagama. Dva dana su trajale žestoke borbe. U njima je neprijatelj, mada prvog dana razbijen, dovlačenjem novih snaga činio sve da onemogući proboj naših jedinica u namjeravanom pravcu. O žestini te borbe svjedoči i

činjenica da su ova dva dana bataljoni 15. majevičke brigade sedam puta jurišali na Nijemce i Nijemci sedam puta vršili protivnapade, ubacujući neprestano svježe snage u bitku.

Izvršivši postavljeni zadatak divizija je krenula preko Ravne Gore za Podžeplje, kako bi izbjegla opkoljavanje. Međutim, neprijatelj je 30. aprila uspio da zatvori sve pravce koji izvode iz ovog kraja. Toga dana radilo se o biti ili ne biti za cijelu diviziju. Petnaesta majevička brigada je cijelu noć maršovala po kiši i gustom mraku prema Gornjem Vrsinju. U razvalinama sela zadržala se radi kraćeg odmora. Nijemci su je zatekli skoro na buđenju. Tom prilikom 5. bataljon je razbio grupu Nijemaca koji su natrapali na brigadu i omogućio joj pokret.

Šesta brigada, upravo njena dva bataljona, već je bila naišla na Nijemce i zametnula boj. Majevička brigada je podilazila položajima. Neprijatelj je bio na sve strane, na svim visovima i čukama, iza svake bukve. Mitraljeski rafali su se ukrštali iznad kolone, dok su mine svuda eksplodirale. Sa čela kolone, gdje je bio štab brigade, stizala su naređenja u kojima su pozivani puškomitraljesci, zatim svi članovi Partije i SKOJ-a da izađu na čelo radi proboja. Sa začelja se za to vrijeme sve češće pronosilo da čelo požuri, jer su Nijemci bili za petama.

U takvoj situaciji štab divizije naređuje 15. majevičkoj brigadi, da po svaku cijenu mora razbiti neprijatelja i omogućiti diviziji, zajedno sa ranjenicima i većim brojem partijskih rukovodilaca, izvlačenje iz obruča. Pod naletom njenih bataljona, koji su ulazili u borbu kako su pristizali iz pokreta, neprijatelj nije mogao izdržati.

U izvještaju štaba 17. divizije o borbama na Karauli i Ravnoj gori zabilježeno je i ovo:

»Situacija je bila teška. Trebalo se probiti, inače bi neprijatelju uspjelo ostvariti plan. U takvoj situaciji komandant divizije naređuje Majevičkoj brigadi da hitno izbije na čelo kolone, s obzirom da je ona u ovoj situaciji bila jedinica na koju se zaista moglo računati«.

Ilustracije radi evo još jednog detalja iz ovog izvještaja.

»Bataljoni 15. majevičke brigade kako su stizali iz kolone brzo su se razvijali i bez oklijevanja jurišali na neprijatelja, koji se žestoko borio

Kasnije iz zaplijenjene njemačke arhive (depeša od toga dana), ustanovljeno je da je ta neprijateljska grupa dobila zadatak da položaje na Ravnoj gori drži po svaku cijenu. Time se može objasniti njihova upornost i žestina odbrane. U toku ove bitke, neprijatelj je na bojištu ostavio trideset mrtvih i sa sobom odvukao neutvrđen broj mrtvih i ranjenih vojnika.

Brigada je takođe imala gubitaka. Između ostalih, tu je poginuo komaryiir 1. čete 5. bataljona. Za uspjehe u ovim borbama brigada je ponovo pohvaljena od Vrhovnog štaba.

Borbe na Karauli Kraljevoj gori i Ravnoj gori spadaju među najteže koje je divizija vodila u VII neprijateljskoj ofanzivi, a u okviru njenom i 15. majevička brigada. Od proboja na Ravnoj gori skoro mjesec dana brigada je vodila neprestane bojeve sa nadmoćnim neprijateljem u uslovima neprestanih pokreta, nedostatka municije i u kraju koji je ekonomski potpuno bio uništen. Treba napomenuti da je uoči ovih borbi čitava divizija imala svega 53.137 puščanih i mitraljeskih metaka, od čega Majevička brigada nešto više od 20.000.

Nedostatak municije se veoma teško osjećao. Rukovodioci su morali da ulažu krajnje napore da se štedi svaki metak. Koliko je ova situacija u vezi sa municijom bila delikatna govori i ovaj podatak. Treći bataljon je bio upućen u neka sela, u kojima je bilo više legionara, samo radi prikupljanja municije. U jednom selu bataljon je pronašao oko 6.000 puščanih i mitraljeskih metaka, skrivenih u nekim stijenama. Za ovu akciju štab brigade je smatrao da treba bataljonu odati posebno priznanje i izdao je naredbu u kojoj je jedinica kao cjelina pohvaljena.

U toku VII neprijateljske ofanzive ne jedanput je 15. majevička brigada maršovala po 30 i više časova, bez hrane, pod borbom, po planinskom bespuću i snijegu, samo da bi izvršila postavljene zadatke. Imajući u vidu da je veliki broj boraca bio bez ikakvog ratnog iskustva (od 910 bilo je svega 300 starih boraca) i da je u početku ofanzive brigada vodila najkrvavije borbe sa nadmoćnim neprijateljem, kao i druge elemente koji joj nisu bili saveznici, bez pretjerivanja se može reći da je period od 27. aprila do 23. maja, kad je brigada stigla na slobodnu teritoriju u Crnu Goru, bio skopčan sa skoro više teškoća i napora nego što su bili oni za vrijeme prethodne neprijateljske ofanzive. Za ovo vrijeme brigada je prešla oko 1.000 kilometara. Glad, neprestani pokreti i borbe uticali su i na moral pojedinaca, naročito mladih boraca. Došlo je do osipanja, čak i nekih članova Partije i SKOJ-a koji su izostali. Međutim, zahvaljujući upornom radu političkih, partijskih i skojevskih rukovodilaca, kao i vojnih starješina, dezerterstvo nije uzelo ozbiljnijeg maha, već je svedeno na mali broj slučajeva.

Mjesec dana neprekidnih borbi i pokreta od Srebrenice preko planina istočne Bosne, Zelengore, Sutješke, istočne Hercegovine do Pive, predstavljali su za brigadu još jedno veoma dragocjeno i skupo borbeno iskustvo, koje će joj pomoći da savlada mnoge velike teškoće na svom putu borbe.

U toku ofanzive od Brigade se odvojio njen 1. bataljon, koji do kraja rata upravo nikada više neće stupiti u njen sastav. Brigada je iz ofanziva izašla sa svega 425 boraca, ne računajući 152 borca koji su otišli sa 1. bataljonom. Pred početak ofanzive brigada je brojala 910 boraca, od čega su bila 202 člana Partije, 53 kandidata i 145 članova SKOJ-a.

*

Poslije sedme ofanzive brigada se nekoliko dana zadržala u pivskom kraju, a odatle preko Durmitora kreće za Sandžak. U Sandžaku, pored odmora i popune ratnim materijalom, brigada je skoro neprestano angažovana u čišćenju ovog područja od četnika, posebno okoline Pljevalja. Istovremeno je i njen zadatak, kao i ostalih brigada divizije, da radi na mobilizaciji novog ljudstva za popunu bataljona, u čemu nisu postignuti uspjesi, jer su se svi sposobni muškarci, ako nisu bili u partizanskim jedinicama, nalazili u neprijateljskim vojnim formacijama. Međutim, boravak brigade u ovom kraju ima izvanrednog uticaja na tamošnje stanovništvo, upravo na njegov stav prema narodnooslobodilačkoj borbi.

Boravak u Sandžaku, a zatim kraće vrijeme u okolini Berana, iskorišćen je za pripreme brigade za nove zadatke. Prelazak u Srbiju je bio zadatak koji je Vrhovni štab postavio diviziji prije početka sedme neprijateljske ofanzive. Taj zadatak nije mogao biti izvršen jer su Nijemci došli do podataka o njemu i učinili sve da onemoguće 17. i 16. diviziji da se iz istočne Bosne prebace u Srbiju.

U ovom periodu uspostavljeni su veoma dobri odnosi sa crnogorskim narodom. Pored rada na organizaciji narodne vlasti, brigada uspostavlja dobre odnose sa stanovništvom sela kroz koja prolazi, ili gdje boravi. Evo jednog primjera, iz koga se vidi kakvi su ti odnosi bili.

Treći bataljon Majevičke brigade je dobio zadatak da drži položaje u selu Banine, u vrijeme kad je 17. divizija učestvovala u razbijanju neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju Crne Gore. Hrane nije bilo. Skojevska organizacija sela, u kojoj su bile samo djevojke, pozvala je rukovodioca SKOJ-a i saopštila mu da su svi mještani, na njihovu inicijativu, riješili da se odreknu svog jednodnevnog obroka i da to poklone borcima ovog bataljona.

Kad se brigada nekoliko dana, okupljala u ovom selu, spremala na novi pokret u pravcu Srbije, čekajući mrak da krene u proboj neprijateljskih položaja, sva omladina sela i mnogo starijih mještana čitavo popodne su proveli sa borcima na kiši, pjevajući partizanske, crnogorske i majevičke pjesme. Oni su na takav način ispraćali brigadu koja je dva puta u toku ovog rata vojevala u njihovom kraju.

Od Crne Gore brigada se nalazila u grupi divizija (2, 5. i 17), koja je dobila zadatak da preko Kopaonika prodre u Srbiju. Prve teške borbe brigada vodi na domaku rijeke Ibra, na Lipovačkoj kosi, gdje uspijeva da zadrži Nijemce koji su sa leđa pokušavali da osujete prelaz divizije preko rijeke. Posebno žestoke okršaje imali su 2. i 3. bataljon. Već u prvoj veoma žestokoj borbi, koja je trajala skoro cijeli dan, gine komandir 2. čete 2. bataljona Neđo Davidović, a u toku dana i zamjenik komandanta istog bataljona Nikola Pantelić. Poslije nekoliko dana borbi na Kopaoniku brigada oslobađa Aleksandrovac i tu prvi put poslije odlaska iz Bosne, vrši popunu sa oko 40 dobrovoljaca iz ovog grada.

Borbe na Župi su bile duge i veoma žestoke. Četnici su u nekoliko navrata pokušavali da povrate ovaj kraj. U tome su im svesrdno pomagali Nijemci i Bugari. U jednom sukobu sa Bugarima, na Obloj glavi više Rasine, Majevičani, između ostalih, ubijaju i jednog bugarskog majora. U ovom kraju se brigada, i pored neprestanih borbi sa neprijateljima, oporavlja od posljedica VII ofanzive, naročito od gladi. U toku ovih borbi u četničkoj protivofanzivi gine zamjenik političkog komesara 5. bataljona Zajim Mušanović Zajec, jedan od preostalih omladinaca koji su ilegalno radili u Brčkom, koji je u Majevičkoj brigadi postao sposoban partijski rukovodilac.

Od Zupe brigada ponovo kreće preko Ibra i puna tri i po mjeseca, u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, vodi borbe sa Nijemcima, četnicima i nedićevcima. U svoj ratni dnevnik ona bilježi oslobođenje Gornjeg Milanovca, teške borbe oko Kraljeva i Čačka, na Jelovoj gori oko Užica i druge.

Svakako da je za 15. majevičku brigadu jedna od najvažnijih bitaka koje je vodila u Srbiji bitka za Kragujevac. Sest punih dana i šest noći ona je, zajedno sa jedinicama Crvene armije, napadala utvrđeni grad, iz

koga se neprijatelj grčevito branio. Dvadeset i prvog oktobra, tačno tri godine od krvavog fašističkog pokolja nad stanovništvom Kragujevca, Brigada oslobađa ovaj grad.

Prvi put poslije toliko vremena majke, supruge, djeca i sestre izginulih krenule su u crnini, sa cvijećem, na grobove svojih najdražih. Tužni za svojim najbližim i radosni što je napokon došao dan slobode, žene i djeca bacali su cvijeće na majevičke borce i na takav način im izražavali svoju zahvalnost za slobodu i osvetu.

Poslije Kragujevca Majevička brigada vodi još niz većih i manjih borbi sa Nijemcima na Bumbarevom brdu, prema Kraljevu, Čačku, u blizini Užica, na Kadinjači. Ojačana novim borcima, koji je popunjavaju, naročito poslije Kragujevca, brigada u ovim borbama stiče nova borbena iskustva u frontalnom ratovanju. Nijemci u odstupanju koriste svoja ratna iskustva i uveliko ih primjenjuju u borbama sa našim jedinicama. Oni se uporno brane iz utvrđenih položaja, na koje Majevička brigada, zajedno sa ostalim jedinicama, neprestano napada.

Borbe Brigade u Srbiji su trajale puna četiri i po mjeseca. One su bile i duge i veoma žestoke. Ali. Ipak, ne tako teške u cjelini, jer su uslovi za ratovanje bili daleko povoljniji nego ranije. Brigada je popunjavana novim borcima. Ishrana je bila organizovana i neuporedivo bolja. Oružje i municiju su jedinice dobijale iz pozadine i nisu morale da misle na svaki metak i svaku pušku. Neprijatelj je odstupao, mada se grčevito branio.

*

Pred sam završetak borbi za oslobođenje Užica Majevička brigada u sastavu divizije kreće sa Jelove gore, preko Kosjerića, Valjeva i Loznice u Mačvu, i 17. decembra kod Badovinaca prelazi Drinu, da bi učestvovala u oslobođenju Semberije, Majevice i Posavine, krajeva koje je napustila skoro cijelu godinu dana ranije. U njenom sastavu je više od 500 novih boraca iz Srbije. Brigada broji 923 borca, otprilike onoliko koliko je imala kad je u januaru 1944. godine vodila borbe u ovom kraju, odnosno kad je napustila Majevicu i Semberiju.

Borbe 15. majevičke brigade u toku naredna četiri mjeseca: tri puta za Bijeljinu u ukupnom trajanju od 42 dana, dva puta za Brčko i jednom na Zvorniku, vođene su sa njemačkim snagama »Princ Eugen«, »Skender-beg« i 22. divizijom, koje su se izvlačile dolinom Drine, prema sjeveru, a povremeno i sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima, koji su Nijemcima pružali stalnu pomoć, štiteći njihovo odstupanje.

U ovom periodu najteže borbe su vođene za Bijeljinu. Kako je već napomenuto, brigada učestvuje tri puta u napadu na ovo izvanredno utvrđeno mjesto, koje su Nijemci držali po svaku cijenu: u prvoj fazi drinske operacije — od prelaska Drine do kraja decembra, od 25. januara do 2. februara i od 12. marta do 3. aprila 1945. godine. Najteže borbe brigada vodi u drugom i trećem napadu na Bijeljinu, posebno u drugom napadu, koji je trajao 8 dana. Ovo je za 15. majevičku bio stvarno jedan od najtežih zadataka koji je dobila u ovoj operaciji i najteža bitka u 1945. godini. Neprijatelj je raspolagao velikom snagom i veoma dobro organizovanom odbranom. Neprestani danonoćni napadi naših jedinica, iako vrlo oštri

i uporni, zaustavljali su se na veoma efikasnoj odbrani. Zbog toga je brigada trpjela velike gubitke. U januarskim napadima najteže borbe je vodio 4. bataljon, koji je 11 puta jurišao na njemačke položaje kod Pašinih bašči i dva puta uspio da prodre u neprijateljske rovove. U ovoj borbi 15. majevička brigada je imala 138 mrtvih, 313 ranjenih i 24 nestala borca. Samo za dva dana, 27. i 28. januara, iz brigade je izbačeno 327 boraca i starješina, od kojih su 102 poginuli. Među poginulima bilo je sedam sekretara aktiva SKOJ-a, svakako najboljih boraca u svojim četama. Ranjen je veći broj rukovodilaca — vodnih i četnih, kao i dva bataljonska rukovodioca: komandant 2. i zamjenik komandanta 3. bataljona. U ovim borbama naročito su se istakli 2. i 4. bataljon.

U posijednjim borbama na Bijeljini i oko nje, koje su trajale puna dvadeset i dva dana, 15. majevička brigada se neprestano nalazila na položajima. Borbe su bile svakodnevne, bilo da se radilo o našim napadima, bilo o suzbijanju neprijateljskih ispada. Napokon, 3. aprila Nijemci su bili prinuđeni da napuste grad.

Borbe na Bijeljini koštale su Majevičku brigadu veoma mnogo. Ukupno je izginulo 187, a ranjeno 450 boraca i starješina. Između ostalih 20. decembra je poginuo i komandant brigade Vlado Karanović Karan, vanredno hrabar i razborit rukovodilac, čovjek koji se snalazio u svim situacijama, omiljen među svim borcima, Majevičanin, iako se nije rodio na Majevici. U brigadi je proveo godinu dana na dužnostima zamjenika komandanta, a zatim komandanta brigade.

Prema našim podacima za vrijeme borbi na Bijeljini 15. majevička brigada je ubila 350, a ranila oko 750 neprijateljskih vojnika i oficira.

Prije oslobođenja Bijeljine, 15. majevička brigada je vodila borbe oko Brčkog i kod Zvornika. Borba kod Zvornika je bila tako teška kao i sve koje brigada vodi u ovom kraju u tom periodu. Dvadeset i druga njemačka divizija činila je krajnje napore da sebi osigura prolaz prema sjeveru. Nijemci su držali sve dominantne visove uz cestu i nastojali svim silama da osiguraju potreban odbrambeni prostor. U jeku borbi štab divizije stavlja u zadatak Majevičkoj brigadi da likvidira utvrđenja na koti 370 i da na taj način omogući 6. proleterskoj i 2. krajiškoj brigadi izvršenje njihovih zadataka.

Za tri dana oko ovog visa vođeno je 12 teških borbi, na prostoru koji ne samo da je bio nepristupačan, pokriven dubokim snijegom, već i veoma dobro utvrđen i koji je neprijatelj držao bez obzira na gubitke. Zahvaljujući punom angažovanju rukovodilaca i boraca, iako pod izvanredno teškim uslovima, ova borba je riješena u korist Majevičke brigade. O njenoj žestini govori podatak da je od ukupnog broja izbačenih iz stroja (34 poginula i 66 ranjenih boraca i rukovodilaca) iz Majevičke brigade poginulo 9 i ranjeno 12 rukovodilaca. Neprijatelj je imao 68 mrtvih i 113 ranjenih vojnika i oficira.

U borbama kod Zvornika istakli su se 1. i 2. bataljon sa svojim komandantima: Dervišom Kapetanovićem i Dmitrom Vignjevićem. Posebno se istakao komandir čete u 2. bataljonu Ilija Jovanović Ika, koji je svojom ličnom hrabrošću doprinio da se zauzme i održi neprijateljski položaj.

Odmah poslije oslobođenja Bijeljine Majevička brigada vodi borbu za oslobođenje Brezovog Polja, da bi već u toku narednog dana krenula

na svoj novi zadatak — oslobođenje Brčkog. U toku pokreta 4. bataljon ove brigade upada u klopku na putu između sela Trnjaci i Novo Brezovo Polje. Iznenađen i pritisnut sa svih strana, bataljon vodi očajničku borbu da bi se izvukao. U toj borbi on je razbijen i po dijelovima se probija u pravcu pokreta brigade. Pri tome bataljon je pretrpio velike gubitke 8 mrtvih i 49 zarobljenih boraca, od kojih su većina novomobilisani.

Bez obzira na ovaj težak gubitak, brigada nastavlja pokret i po drugi put učestvuje u borbama za Brčko, da bi 7. aprila prva upala u grad. Neprijatelj je imao velike gubitke. Samo Majevička brigada je ubila 88, ranila 130 i zarobila 219 neprijateljskih vojnika i oficira, od ukupno 226 mrtvih i 172 ranjena. Istovremeno je to bilo prvo oslobođenje ovog grada.

U četveromjesečnim borbama u Semberiji, na obroncima Majevice, u borbama za utvrđena mjesta, iz kojih se neprijatelj grčevito branio u svom odstupanju, nastojeći da se po svaku cijenu nekažnjen izvuče, 15. majevička brigada, iako popunjavana novim borcima, koji su jedva uspijevali da završe osnovnu vojnu obuku prije no što budu ubačeni u veoma žestoke i teške bojeve, postiže dobre vojničke uspjehe, mada trpi velike gubitke. Borbeno raspoloženje boraca u teškim uslovima (surova zima, slaba odjeća i obuća, dobro organizovana neprijateljska odbrana uz čvrstu riješenost da se izvuče) bilo je presudno za izvršavanje zadataka. Svakako da je tome doprinijelo i saznanje da neprijatelj doživljava svoje posljednje dane, te da treba učiniti sve da mu se ne dozvoli nekažnjeno izvlačenje iz zemlje. I njena vojnička snaga, brojno stanje, koje je veće nego što je bilo 17. divizije poslije izlaska iz VII ofanzive sa naoružanjem i municijom boljim i jačim nego ikada do tada, predstavlja faktor koji je veoma mnogo značio za ulogu koju je brigada odigrala u posljednjim borbama za oslobođenje krajeva odakle je potekla.

*

Osmog aprila 1945. 15. majevička brigada je u oslobođenom Brčkom. Za nju je to završetak borbi za njene krajeve, ali ne i kraj rata. Ostali su još mnogi teški zadaci: razbijanje i uništenje neprijateljskih vojnih formacija u Hrvatskoj i Sloveniji. Na tom putu brigada je neprestano u pokretu i vodi veoma žestoke borbe sa neprijateljem koji odstupa. Svako njegovo zaustavljanje na unapred pripremljenim i veoma utvrđenim položajima zahtijevalo je teške bojeve i dosta velike žrtve. Između ostalih, u jednoj od borbi u Slavoniji, gine Anđa Tošković, rukovodilac SKOJ-a bataljona, jedna od prvih Skojevki iz sela Popova, i jedan od najstarijih boraca Majevičke brigade.

Ustaške snage, zajedno sa Nijemcima, čine očajničke napore da se izvuku iz naše zemlje. Borbe se vode za skoro svako veće naseljeno mjesto. U borbama za Županju, Sikirevce, Babinu Gredu, Slavonski Brod, Našice, Severin, Čađavicu, ustaše se grčevito brane i nastoje da što duže zadrže naše jedinice. Petnaesta majevička brigada učestvuje u oslobođenju ovih i mnogih drugih mjesta i u stopu prati neprijatelja. Neprijatelj se grčevito brani i u Bjelovaru i u Križevcima, u koje Majevička brigada ulazi prva.

Poslije ovih borbi brigada se nalazi u Sloveniji, goneći pred sobom neprijatelja koji i dalje pruža otpor. Devetog maja ona je u Rogatecu. Rat je završen, ali ne i za jedinice 17. divizije.

Petnaesta majevička brigada, sa ostalim jedinicama divizije, dobija zadatak da učestvuje u uništenju ustaške grupacije od oko 30.000 ljudi koji su se kretali komunikacijom Celje—Slovenjgradec da bi se prebacili preko jugoslovensko-austrijske granice i predali savezničkim snagama. Brigada se prebacivala zaplijenjenim kamionima, autobusima i svim raspoloživim sredstvima iz Slovenske Bistrice da bi stigla neprijateljske snage na prostoru sela Zgornji Dolič—Mislanja. Od 12. do 14. maja ona vodi ogorčene borbe sa neprijateljem koji se nije htio predati. Najžešće borbe brigada je vodila za dominirajuću kotu 848, koja je četiri puta mijenjala gospodara. U posljednjoj borbi 14. maja učestvuju svi bataljoni i samostalne čete. Gubici neprijatelja bili su veliki. Gomile mrtvih i ranjenih ostale su na bojištu, jer se ustaše nisu obazirale na gubitke čineći posljednje napore da se izvuku prema Austriji. Čuvena je borba za kotu 848. Njenim padom majevički bataljoni su presjekli neprijateljsku kolonu i pristupili njenom uništavanju, da bi već oko 17 časova toga dana brigada bila prebačena u Slovenjgradec, gdje je i praktično završila svoj borbeni ratni put.

O žestini ove posljednje ratne bitke govore i sljedeći podaci: Petnaesta majevička brigada je u njoj potrošila, između ostalog, 130.000 puščanih i metaka za automate. Za posljednjih 14 dana borbi ubila je 1.199, ranila 1.747 i zarobila 1.943 neprijateljska vojnika i oficira. Od toga broja samo 13. maja brigada je ubila 958, ranila 1.190 i zarobila, pored neutvrđenog broja civila koji su se sa ustašama povlačili, preko 1.000 ustaša, četnika, Nijemaca i drugih neprijateljskih vojnika. Četrnaestog maja brigada je, pored ostalog ratnog materijala, zarobila: 601 pušku, 4 teška mitraljeza, 37 »šaraca«, 214 ostalih puškomitraljeza, 6 ispravnih topova, 31 mali i 28 bacača 81 mm, 300 kola sa zapregom punih ratnog materijala. Toga dana brigada je u svom sastavu imala: 72 oficira, 148 podoficira i 1.357 boraca sa 830 pušaka, 185 puškomitraljeza, 153 automata, 23 laka i 29 teških bacača, dva topa i 201 zaprežno vozilo.

Posljednja žrtva data u ovom ratu iz brigade bio je poručnik Momo Divjak, komandant bataljona, bijeljinski đak, star svega 20 godina.

Tako je 15. majevička brigada na svom borbenom putu prešla nešto više od 25.000 kilometara i vodila borbe u pet naših republika. Borila se u tri velike neprijateljske ofanzive. Oslobodila je veliki broj mjesta. Uništila je, prema raspoloživim podacima, više od 12.000 neprijateljskih vojnika i oficira, a sama imala oko 1.800 žrtava. U njenim redovima borilo se 15 narodnih heroja, od kojih su u brigadi poginuli Milan Tešić, Milenko Cvitković i Vojko Milovanović. Vodila je borbe sa svim neprijateljskim formacijama: ustašama, domobranima, četnicima, legijom, milicijom, zelenokadrovcima, albanskom fašističkom vojskom, Bugarima, nedićevcima, Italijanima, Čerkezima i Nijemcima.

Zbog svega toga 15. majevička NOU brigada je dobila više pohvala, odlikovanja i drugih priznanja.

JOSIP BLAŽEVIĆ

VELIKI MARŠ

Bio sam komandir voda u četi Milutina Marjanovića, 7. četi 6. istočnobosanske brigade. Nekako, poslije onog historijskog poziva »Slobodne Jugoslavije« — »Neka drug Iso krene sa drugovima tamo gdje su nam se lani noge smrzle«, pozove, nas nekoliko proletera, drug Cvijetin Majo Mijatović te nam saopšti da odlazimo u 1. majevičku brigadu za rukovodioce.

Tako sam stupio u 1. majevičku u 4. bataljon Voje Crnogorca, u 15. četu. Komandir bijaše Izo Jahić. Upravo se vršila smjena mog zamjenika. Drug »Ceco« je odlazio natrag u Semberiju na terenski rad, što je i prije činio (kasnije je poginuo od četnika), a dužnost je primio Srba Subotić (Srba je poginuo u petoj ofanzivi na istoj dužnosti pri forsiranju Sutjeske).

Sjećam se prve akcije na Srebreniku. Tu smo se snabdjeli hranom. Prije početka velikog marša svaki je borac dobio po dva hljepčića od kukuruza, kao neprikosnovenu rezervu. To se nije smjelo pojesti bez posebnog odobrenja komandanta bataljona. To malo hljeba čuvali smo sve do Ustikoline, gdje smo se sreli sa Krajišnicima.

Naporni noćni marševi tražili su od svakog borca da bude pravi brigadir. Usputne čarke sa četnicima kod Rogatice nisu nas skretale s pravca. Kad smo naišli na cestu Goražde—Sarajevo, koju je trebalo preći u maršu, naš bataljon je iz pokreta napao manju njemačku motorizovanu kolonu. U kraćoj borbi zarobili smo sedam njemačkih oficira (oni su kasnije zamijenjeni).

No, više od svega, na mene je ostavio utisak susret sa Krajišnicima! Ja sam sa svojom četom bio u prethodnici, približavali smo se Ustikolini i — morali smo preći dosta širok i pregledan teren potpuno otkriveni. Pred sobom na svim uzvišicama, odjednom ugledasmo borce. Ne znajući tko su, čekali smo tko će prvi da otvori vatru. Međutim, kad smo došli sasvim blizu vidio sam kako naši nastupaju u tri borbene kolone. Ta slika je oduševljavala svakog borca.

Tad se začuje odozgo: »Tko ide?« — i, nakon razmjene lozinki »Koča — »Peko«, nastalo je grljenje i ljubljenje s Krajišnicima.

Poslije sasvim kratkog odmora počeli smo zaposijedati položaje u dubini rasporeda naših jedinica i smjenjivati jedinice koje su tu ranije bile. Tako je moja četa dobila položaj nad samim Goraždom. Svaki dan smo uznemiravali Talijane kad su na Drini pojili svoje mule. A oni su nas tukli iz dalekometnih topova kud god smo se krenuli.

U jednoj takvoj borbi ranjen je i Vukašin Subotić. Zatim smo prešli u Sandžak. Svakodnevne borbe su nas bile potpuno otupile. Čas smo napadali mi, čas oni.

Tako se završio veliki marš, koji je trajao mnogo dana i neprospavanih noći, a mi smo se našli u vrtlogu strahota pete njemačke ofanzive. Dalje, uslijedile su borbe na Zlatnom boru, Ljubinom Grobu, Čurevu i, najzad, prelaz preko Sutjeske.

NISIM ALBAHARI

PAVLE GORANIN ILIJA"

Rođen je 13. oktobra 1915. godine u Varaždinu. Njegov otac Mavro bio je profesor u sarajevskoj gimnaziji, a mlađi brat Srećko — Feliks student.

U Sarajevu je završio osnovnu školu i gimnaziju, 1938. godine diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu, a zatim radio u Sarajevu u kancelarijama naprednih sarajevskih advokata.

Kao đak viših razreda gimnazije uključio se u napredni omladinski pokret. U Beogradu je bio aktivista naprednog studentskog pokreta i već 1936. godine postao je član Komunističke partije Jugoslavije. Pavle Goranin je jedan od pokretača i potpisnika poznatog proglasa bosanskohercegovačkih studenata iz 1937. godine za autonomiju Bosne i Hercegovine. Radio je u studentskom društvu »Petar Kočić« i u drugim naprednim studentskim udruženjima. Bio je pravi majstor u organizovanju ilegalne partijske tehnike.

Po završetku studija u Sarajevu je među najaktivnijim komunistima. Gotovo da nije bilo nijedne napredne političke akcije u kojoj Pavle nije učestvovao. Organizator je štrajka u tvornici čarapa »Ključ« u Sarajevu. Često je bio hapšen, kažnjavan i proganjan, ali je odlučno nastavljao revolucionarnu aktivnost.

Pavle Goranin je bio jedan od glavnih oslonaca grupi partijskih rukovodilaca koji su po direktivi CK KPJ vršili reorganizaciju partijske i skojevske organizacije u Bosni i Hercegovini.

On je najprije član a kasnije i sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Sarajevu. Kada je 1939. godine naimenovana komisija za rad sa omladinom pri Partijskom komitetu KPJ za BiH on je određen za njenog člana, a uskoro potom postao je član PK SKOJ-a i CK SKOJ-a. Bio je član Okružnog komiteta KPJ za Sarajevo i delegat na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH, 27. i 28. jula 1940. godine.

Aprilski rat i kapitulacija kraljevske jugoslovenske vojske zatekla je Pavla Goranina u Sarajevu. Odmah po dolasku u Sarajevo ustaše su za njim raspisali potjernicu, tako da je Pavle stalno bio izložen opasnosti da bude uhapšen. No, i pored toga on je bio jedan od najaktivnijih partijskih radnika u Sarajevu. Jednom prilikom ustaše su ga uhapsili, ali on im se na putu ka zgradi policije istrgnuo ostavivši im u rukama samo svoj kaput.

-Snažan i kao od kamena isklesan, postojan i prkosan kao Crvene stijene, na koje je tako muški stao s puškom u ruci uz Slavišu Vajnera i Slobodana Principa, julskih dana 1941. godine. Tu je došao da se bori protiv okupatora: da podiže na oružje i da stvara partizanske jedinice na Romaniji.

Bio je prvi politički komesar Romanijskog NOP odreda, jednog od najbrojnijih i najslavnijih odreda u istočnoj Bosni 1941. godine. Prilikom

1) Tekst preuzet iz knjige »Narodni heroji Jugoslavije«, knj. I, Mladost Beograd 1975, str. 245—246.

reorganizacije partizanskih jedinica postavljen je za komesara Romanijskog bataljona i člana prvog Narodnooslobodilačkog suda u oslobođenom Sokocu. Sve akcije i uspjesi Romanijskog NOP odreda, odnosno bataljona, a njih je bilo mnogo — protiv Nijemaca, ustaša i četnika — vezani su za ime Pavla Goranina Ilije. Učestvovao je na poznatom Partijskom savjetovanju u Ivančićima 7. i 8. januara 1942. godine.

Kada su zbog četničke izdaje i neprijateljske ofanzive nastali teški dani za NOP u istočnoj Bosni, Ilija je bio na čelu 1. udarnog bosanskog bataljona, koji je odolijevao svim pokušajima četnika, ustaša i Nijemaca da razbiju ustanak u ovoj oblasti. Iz ovog i drugih bataljona nastala je 2. avgusta 1942. godine 6. istočnobosanska brigada, čiji je on jedan od najistaknutijih organizatora. Bio je neustrašiv junak u svim borbama. U februaru 1942. godine otišao je u Sokoloviće gdje su četnici održavali svoj zbor i u lice im rekao istinu o izdaji Draže Mihailovića i njegovih oficira, ne strahujući ni trenutka za svoj život.

U martu 1943. godine primio je dužnost zamjenika političkog komesara Grupe udarnih majevičkih bataljona, iz koje je nikla 1. (15) majevička brigada. Ilija je postao prvi komesar te brigade. S njom je prošao kroz sve bitke u petoj neprijateljskoj ofanzivi, a zatim i mnoge borbe na Romaniji, Birču, Majevici i u Posavini, sve do prvog oslobođenja Tuzle, oktobra 1943. godine.

Krajem novembra 1943. godine imenovan je za političkog komesara 27. divizije. Na toj dužnosti je poginuo 2. januara 1944. godine kod sela Zunovi, istočno od Vareša, od avionske bombe, koja je pala pored kuće u kojoj se nalazio Stab divizije. Smrt je zaustavila borbeni put Pavla Goranina Ilije, na domak Sarajeva, njegovog grada, o kome je uvijek rado govorio i vjerovao da će jednog dana prošetati njegovim ulicama. »Biće praznik na našim ulicama« — često je govorio svojim drugovima saborcima iz Sarajeva. Smrt ga je zadržala u hladnom zagrljaju romanijskih šuma, u kojima je časno držao zastavu svoje Partije i iz kojih je na čelu romanijskih i majevičkih partizana ulijevao strah u kosti Nijemcima i domaćim izdajnicima.

Za Narodnog heroja proglašen je 15. maja 1944. godine.

i VUKAŠIN SUBOTIĆ

MAJEVIČKA BRIGADA NA SUTJESCI

Prva majevička brigada[1] postala je od Majevičkog partizanskog odreda (kasnije grupa udarnih bataljona). Majevički odred formiran je septembra 1941. godine na terenu Majevice i Semberije, gdje je uspješno vodio borbe protv ustaško-domobranskih jedinica sve do 20. februara 1942. godine, kada su majevički četnici izvršili mučki prepad na štab odreda u s. Vukosavcima i tom prilikom, pored ostalih, ubili komandanta i komesara odreda — Ivana Markovića Irca i Fadila Jahića Spanca.[2] Produžavajući borbu sa četnicima, odred je bio prisiljen da se poslije izvjesnog vremena povuče za Birač, gdje je, nešto kasnije, preformiran u udarni bataljon koji je ušao u sastav 6. istočnobosanske brigade kao njen 2. bataljon. Kada je u novembru 1942. godine ta brigada — zajedno sa Sremskim partizanskim odredom — razbila majevičke i trebavske četnike na Malešev-cima i nanijela im odlučujući poraz, 2. bataljon se u toj značajnoj borbi naročito istakao. Odmah poslije ove pobjede obnovljen je, tj. ponovo je formiran Majevički partizanski odred, s tim što je pomenuti bataljon činio njegovo jezgro i dao rukovodeći kadar za čitav odred. Marta 1943. godine odred prerasta u (majevičku) grupu udarnih bataljona da bi, prema odluci Vrhovnog štaba 11. aprila 1943. godine postao Majevička udarna brigada. U početku je imala naziv 1, a kasnije 15. majevička NOU brigada (s obzirom na red formiranja ostalih brigada). No, u petoj neprijateljskoj ofanzivi nazivana je samo Majevička (bez brojne oznake), te ćemo je u daljem izlaganju tako i nazivati.

Majevička brigada, zajedno sa 6. istočnobosanskom narodnooslobodilačkom udarnom brigadom, početkom aprila 1943. godine se prema direktivi Vrhovnog štaba probila preko komunikacije Sarajevo—Višegrad. U proboju 8. aprila brigada je vodila borbu zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom kod s. Hranjen. U ovoj borbi su razbile jednu njemačku auto-kolonu i, pored ostalog, zarobile jednog njemačkog oficira, nekoliko podoficira i vojnika i zaplijenile znatnu količinu oružja, municije, opreme, vozila i dr.

Nakon dolaska na jugoistočni dio planine Jahorine, 9. aprila, brigada je uhvatila vezu sa jedinicama 1. proleterske divizije kada su ove forsirale Drinu i napredovale ka Čajniču. U periodu do početka pete ofanzive, prema naređenju Vrhovnog štaba[3] glavnina brigade bila je raspoređena na lijevoj

1) Članak je pisan 1958. za ediciju Sutjeska, na temelju izvornog materijala i na temelju sjećanja preživjelih boraca tako da su se mogle potkrasti pojedine greške i nepotpunosti u pogledu numeracije jedinica i pri navođenju imena poginulih i živih drugova, njihovih funkcija i drugog.

2) Ivan Marković Irac i Fadil Jahić Španac su proglašeni narodnim herojima.

3) Vrhovni komandant drug Tito, poslije dolaska 6. i Majevičke brigade, pozvao je članove PK za BiH i štabove obe brigade u Vrhovni štab, koji je tada bio u Govzi. Interesujući se živo o borbama i situaciji u istočnoj Bosni, drug Tito je proveo sa njima čitavo veče. Tom prilikom im je postavio zadatke za predstojeća dejstva.

obali Drine u širem rejonu Ustikoline, zatvarala pravce od Goražda i Jahorine i time zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom, koja je bila raspoređena naspram nje na desnoj obali Drine, obezbjeđivala lijevi bok snaga Glavne operativne grupe, koja je produžavala svoju ofanzivu prema istočnom dijelu Crne Gore i Sandžaku u dolini gornjeg Lima.

Brigada je imala štab sa prištapskim dijelovima i ukupno oko 650 boraca formiranih u pet bataljona; svaki bataljon, sem 5, imao je oko 140 boraca, a 5. oko 70 boraca.

Od ukupnog broja boraca i rukovodilaca u brigadi oko polovine bili su članovi Partije i SKOJ-a.

Štab brigade sačinjavali su: komandant — Pero Kosorić; politički komesar — Mirko Filipović;[4]-[1] zamjenik političkog komesara — Pavle Goranin Ilija;[5] zamjenik komandanta — Ratko Perić; načelnik štaba — Vukašin Subotić; intendant — Vaso Radojčić; referent saniteta — Adem Akšamija. U politodjelu brigade bili su Vlado Rolović, Desa Koštan i Mićo Rakić — omladinski rukovodilac.

Prvi bataljon — sastava tri čete. Komandant — Miljenko Cvitković,[6] poslije njega Vojko Milovanović Savić;[7] politički komesar — Muhidin Begić; zamjenik komesara — Nenad Petrović.

U četnim rukovodstvima, pored ostalih, bili su: Tešo Tešić,[8] Aleksandar Vokić, Izo Jahić, Stevo Savić, Milo Anđić i drugi.[9]

Drugi bataljon — sastava tri čete. Komandant — Slobodan Kezunović; vršilac dužnosti političkog komesara — Dragiša Maksimović; zamjenik komandanta — Srećko Stević, a zatim Radivoje Kovačević.

U četnim rukovodstvima, pored ostalih, bili su: Mitar Cović,[10] Jozo Žepić,[11] Aco Petrović,[12] Branko Medić,[13] Mile Andrić, Slobodan Ilić i drugi.

Treći bataljon — sastava tri čete. Komandant — Tripun Petrović Patak do 29. maja, a poslije njega Radivoje Kovačević; politički komesar — Jovo Kokanović Kokan;[14] zamjenik političkog komesara — Selim Numić, pa Risto Tošović.

U četnim rukovodstvima, pored ostalih, bili su: Fadil Bešlagić,[15] Jovan Andrić, Aco Avokumović, Boško Popović Popac i dr.

4) Ranjen aprila 1944, uhvaćen od četnika koji su ga predali Nijemcima u Brčkom, gdje se herojski držao, poslije čega je strijeljan. Proglašen narodnim herojem.

5) Godine 1941. politički komesar Romanijskog partizanskog odreda. Poginuo kao politički komesar 27. divizije 2. januara 1944. kod s. Zunovi — Romanija. Proglašen narodnim herojem.

6) Teško ranjen u borbama na Sutjesci kod s. Popov Most 4. juna i poslije kraćeg vremena podlegao ranama. Proglašen narodnim herojem.

7) Poginuo u borbama sa Nijemcima kod Srnica (Gradačac) jula 1943. Proglašen narodnim herojem.

8) Proglašen narodnim herojem.

9) Poginuli 1943. u petoj neprijateljskoj ofanzivi.

10) Poginuo 1944. godine.

11) Poginuo 1943. godine.

12) Umro od tifusa 1944. godine.

13) Poginuo 1944. godine u šestoj ofanzivi.

14) Poginuo 1944. godine.

15) Poginuo 1943. u petoj ofanzivi.

Četvrti bataljon — sastava tri čete. Komandant — Vojo Ivanovič; politički komesar — Andrija Blagojevič; zamjenik političkog komesara — Veljko Simić Veljun.

U četnim rukovodstvima, pored ostalih, bili su: Zarije Dokić, Vojo Stojaković,[10] David Perera Dule i dr.

Peti bataljon (pratećih oruđa) sastava: jedna četa minobacača i protivtenkovskih pušaka, jedna četa mitraljeza, jedan tehnički vod (inženjerci — mineri i vezisti — telefonisti). Komandant — Ervin Salcberger Stanko; politički komesar — Šefko Avdić[17] i dr.

U četnim rukovodstvima, pored ostalih, bili su: Franjo Serafim, Milan Njegovan i drugi.

Ovaj bataljon dejstvovao je po dijelovima kojima je ojačavao ostale bataljone.

Majevička brigada, tako reći, tek formirana, bila je popunjena najvećim dijelom borcima-omladincima (prosjeka 17—19 godina starosti), te se s pravom mogla nazvati omladinskom brigadom. Kao takva bila je najmlađa od svih brigada u sastavu Glavne operativne grupe. To je zapazio i drug Tito — pred početak pete neprijateljske ofanzive — kada je brigada prošla pored Vrhovnog štaba, nedaleko od s. Kosmana, na lijevoj obali Drine, gdje se tada nalazio Vrhovni štab. Posebnu pažnju u to vrijeme ukazao je Vrhovni štab objema brigadama iz istočne Bosne, dodjeljujući im izvjesnu količinu naoružanja i municije od zaplijenjenog neprijateljskog materijala u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. U tu svrhu upućena je jedna četa u rejon Pivskog Manastira, gdje je primljen ovaj materijal. Osim toga, bilo je omogućeno, koliko su to prilike dozvoljavale, da se pred velike borbe, koje su predstojale, komandni kadar i borci brigade pripreme i upoznaju sa novim uslovima ratovanja i teškim zadacima koji su ih očekivali.

POČETNE BORBE

Prvog maja brigada je, nakon dobijenog zadatka od Vrhovnog štaba, posjela položaje na obje obale Drine radi sprječavanja prodora neprijatelju koji je nastojao da deblokira svoje opkoljene snage u rejonu Foče. Prvi bataljon upućen je na desnu obalu Drine, gdje je posjeo Kapak (k. 1203) i Goli vrh (k. 1309 i k. 1022). Drugi i 4. posjeli su položaj s. Zebina Šuma — Grabić (k. 1022) — Sešin vrh (k. 1094) — Stolac (k. 1519). Bataljonu je kod s. Zebina Šuma pružila podršku minobacačka četa i mineri koji su izvršili zaprečavanje ceste prema Ustikolini. Treći bataljon i prištapski dijelovi bili su na položajima sjeverno od Ustikoline.

Drugog i 3. maja do pred mrak brigada je uspjela da zadrži i odbije uzastopne napade nadmoćnih snaga Italijana (predvođenih četnicima) i Nijemaca koji su iz Goražda, potpomognuti tenkovima i avijacijom, nadirali prema Foči. Tek predveče 3. maja uspio je neprijatelj da se probije i da 4. maja deblokira svoje snage u Foči. U ovoj borbi neprijatelj je imao osjetne gubitke, a za mladu Majevičku brigadu ovo je bila prva veća borba

16) Poginuo 1944.
17) Poginuo decembra 1943.

sa tako brojno jakim i tehnički znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Ove teške borbe još više su ojačale borbeni duh naših boraca.

Neposredno pred početak pete neprijateljske ofanzive, naređenjem Vrhovnog štaba od 10. maja, Majevička brigada ušla je u sastav Drinske operativne grupe zajedno sa 2. proleterskom i 6. istočnobosanskom brigadom. Zadatak ove grupe bio je da obezbjeđuje zapadni dio Sandžaka, zatvori pravce od Goražda i Jahorine i spriječi ispade neprijatelja iz Foče i Goražda u pravcu naše oslobođene teritorije, tj. ka Čajniču i s. Celebiću. U vezi s tim brigada je bila raspoređena južno od Foče na položajima Crni vrh (k. 1113), s. Dragočava, s. Kunovo i dijelom snaga u rejonu s. Boljoradina i Krstac. U rejonu Crnog vrha bila su još i dva bataljona 1. proleterske brigade.

Sa tih položaja brigada je svakodnevno odbijala ispade dijelova 369. neprijateljske legionarske (»vražje«) divizije iz garnizona Foča. Aktivnost neprijatelja i učestalo nadlijetanje njegovih aviona bili su vidljivi, iako tada za nas nesigurni znaci predstojeće neprijateljske ofanzive.

Jedinice 369. legionarske divizije, dijelovi 118. lovačke divizije (grupa »Gertler«) i jedan puk 4. lovačke brigade preduzeli su 15. maja odlučan napad na razvučene snage Drinske operativne grupe. Glavni udar neprijatelj je usmjerio na 6. istočnobosansku brigadu koncentričnim dejstvom od Goražda i Foče. Nakon zauzimanja Cajniča neprijatelj je produžio napad duž komunikacije prema Boljanićima, poslije čega je aktivirao svoje desno krilo iz rejona Foče. Majevička brigada, zajedno sa dijelom 2. proleterske brigade pružala je 15. i 16. maja snažan otpor neprijatelju na položajima s. Podgaj, s. Dragočava, Crni vrh. Prodor neprijatelja kroz odbranu 6. istočnobosanske brigade, na koju su bile upućene glavne neprijateljske snage i kidanje veze s njom, nepovoljno je uticao na dalju odbranu Majevičke brigade. Jedan dio snaga ona je orijentisala prema s. Plansko za zatvaranje pravca iz doline Ceotine prema Celebiću.

U vremenu od 17. do 20. maja brigada je zadržavala napad znatno nadmoćnijeg neprijatelja na položajima Crni vrh (k. 1320), Humić (k. 1326) i Lučevo brdo (k. 1461).

Dvadesetog maja 13. puk neprijateljske 4. brigade ojačan bataljonom iz 118. divizije i podržan jednim artiljerijskim pukom, probio je položaje brigade i, ulažući krajnje napore, zauzeo dominantne položaje između Foče i Celebića: Crni vrh (k. 1320), Trovrh (k. 1386), Bakić (k. 1444), Vijenac (k. 1356). Razvučena Majevička brigada nije bila u mogućnosti da spriječi prodor znatno nadmoćnijeg neprijatelja ka Celebiću, te je bila prisiljena na povlačenje kroz šume Korlat—Lanište, a sutradan do linije Oštra glava—s. Hočevo, gdje je izbila 21. maja.

Vodeći na početku same ofanzive nekoliko dana i noći oštre borbe, brigada je pretrpjela osjetne gubitke. Borci su bili premoreni i izgladnjeli, a nedostatak municije je bio najveći problem koji smo u tim odbrambenim borbama teško rješavali. Sve ove teškoće naročito su došle do izražaja prilikom povlačenja. Majevički borci dugo će se sjećati provedene noći 20/21. maja u šumi Korlat — Lanište, zastanka i odmora brigade, dok je bataljon u zaštitnici bio na položaju. Mrkla noć, kiša sa susnježicom. Već drugi dan se nije ništa jelo. Neće se ni večerati — komora se odvojila. Hladno je i borci po grupama naložili vatru i pored nje dremaju. Nekolicini

Stab 1. majevičke brigade pred petu neprijateljsku ofanzivu. Stoje: Mitra Mitrović, Vukašin Subotić i Veso Radojčić. Kleče: Pavle Goranin, Pero Kosorić i Ratko Perić.

su i šinjeli izgorjeli. Veze sa susjednim jedinicama, pa i pretpostavljenim štabom, nije bilo, jer kao po pravilu, veza je otkazala baš kad je bila najpotrebnija. A to je u ratu ono što unosi najviše neizvjesnosti.

Sutradan uhvaćena je veza sa dijelovima 6. istočnobosanske brigade koja je tog dana svojim čelom izbijala iz doline Ceotine i prikupljala se kod s. Celebića. Naša brigada zaposjela je položaje na sjevernoj padini Ilijine glave.

TROVRH

Ovoga dana uveče (21. maja) nastupio je obrt na čitavom frontu kod Celebića. U kritičnom momentu, kada je izgledalo da će neprijatelj još toga dana (noći) zauzeti Čelebić (najvažniji rejon na čitavom prostoru između Drine, Ceotine i Tare), pojavila se 1. proleterska brigada koja se odmah (iz pokreta) razvila i napala neprijatelja u s. Borje i zapadnije. Poslije kratke, ali snažne vatre minobacača i mitraljeza proleteri su krenuli u pezadrživi juriš. Neprijatelj je bio zbunjen i iznenađen, nekoliko sati prije toga pred njim je pružala otpor samo zaštitnica Majevičke brigade, a već sada su se na njega ustremile tri brigade: 1. proleterska na centru, 6. istočnobosanska na desnom i Majevička na lijevom krilu. Poneseni borbenim poletom proletera, majevički borci kao da su se preporodili; oni su,

bez obzira na iznurenost i glad, sa poletom jurišali i uništavali neprijatelja. Bila je mrkla noć. Razbijeni neprijatelj, koji je inače izbjegavao noćne borbe, dao se u panično bjekstvo i samo se raspitivao kod preživjelih mještana: »Gdje je Foča«. Jedan naš bataljon zarobio je neprijateljsku grupu u s. Pjelovci, koja se toliko bila zbunila da je počela bježati ka Tari, umjesto ka Drini (Foči), tj. za 180 stepeni u suprotnom pravcu.

Poslije borbe i gonjenja, koje je trajalo čitavu noć, jedinice naših triju brigada potisle su neprijatelja sve do s. Zavajit i nešto sjevernije. Uočiv.ši značaj položaja Korče (k. 1255) — Bakić (k. 1444) — Trovrh (k. 1386), koji su, u stvari, predstavljali posljednju prirodnu liniju za odbranu Foče, neprijatelj je na brzinu doveo pojačanja i zaposjeo tu liniju. Na tim položajima i Zlatnom Boru, u narednih 3—4 dana i noći, vodile su se najkrvavije borbe. To je postalo težište operacije i za njemačke snage, a i za čitavu Glavnu operativnu grupu Vrhovnog štaba.

Poslije kraćeg zadržavanja bataljoni iz naše tri nekompletne brigade, pošto su se prikupili, produžili su i preduzeli novi napad. Tako su se i 22. maja odvijale borbe nesmanjenom žestinom i naše jedinice zauzele su položaje Korče, Vijenac (k. 1356). Bakić i izbile na Trovrh, koji je predstavljao glavni čvor neprijateljske odbrane. Uviđajući presudni značaj Trovrha, komandant 118. njemačke divizije privukao je nova pojačanja i preduzeo protivnapad, kojim je lično rukovodio nalazeći se na zadnjoj padini položaja, a 24. maja stigao je i na sam Trovrh, što samo po sebi govori o ozbiljnosti situacije. Povrativši Trovrh, neprijatelj je do pada mraka ponovo zauzeo zavajitske položaje (Korče, s. Kušlat, Vijenac i Bakić).

U ovoj prelomnoj situaciji od velikog značaja je bilo, ne samo za jedinice naših triju brigada nego i za čitav dalji tok pete ofanzive, zadržati u svojim rukama dominantni vis Trovrh — »vrata Foče«, kako ga je docnije nazvao komandant neprijateljske 4. lovačke brigade (koja je u prvo vrijeme branila Trovrh) u svojoj bojnoj relaciji. Uviđajući to, neprijatelj ga je u zadnji čas na brzinu prikupljenim rezervama povratio. Naše jedinice, čije je dejstvo objedinjavao Miloje Milojević, zamjenik komandanta 1. proleterske brigade, nisu imale rezerve, te nisu mogle izvršiti protivnapad kada je neprijatelj ponovo zauzeo Trovrh.

S naše strane nije se tada mogao objektivno sagledati presudni značaj fočanskih položaja, tj. Trovrha i visova koji sa njim čine cjelinu, jer se u prvo vrijeme radilo o protivnapadu na neprijatelja koji je bio prodro u pravcu Celebića i Zlatnog Bora, a ne napadu, a veza sa jedinicama bila je otežana. To se vidi i iz toga što je istovremeno izvršen napad sa 7 bataljona na ove položaje i napad sa približno isto toliko bataljona (1. proleterska brigada bez 3. i 6. bataljona i po jedan bataljon iz 6. istočnobosanske, Majevičke i 2. proleterske brigade) na položaje u rejonu Zlatnog Bora. Svakako da bi bilo mnogo bolje da je u prvo vrijeme izvršen jači napad (sa oko 10 bataljona) samo na fočanske položaje (Trovrh i dr.) uz učešće svih pet (a ne samo dva) bataljona 1. proleterske brigade, a prema neprijatelju na Zlatnom Boru za to vrijeme moglo se privremeno biti u odbrani sa 3—4 bataljona. Sigurnim ovladavanjem Trovrhom, Kumićem i dalje otvarala se realna mogućnost brzog upada u samu Foču, a time i posrednog okruženja neprijatelja na Zlatnom Boru, Zečijem i Lučevom brdu. Sve u svemu, proboj fočanskog fronta u toj situaciji, koji su naše tri nekompletne brigade postigle, ali nisu mogle održati i razviti, mogao je

doprinijeti znatno drukčijem, povoljnijem razvoju daljeg toka pete ofanzive. A za dalji proboj preko Drine na tom pravcu, pored iznetog, trebalo je privući bar još 2—3 brigade. Nešto docnije, dolazak 3. krajiške brigade nije mogao bitno izmijeniti situaciju na ovom frontu u našu korist, utoliko prije što je ona 24. maja uvedena pravcem na zapad (ka Zečijem brdu), a ne pravcem na sjever — ka Trovrhu i Foči.

Oko podne 23. maja, poslije jake artiljerijske vatre, neprijatelj je u kolonama počeo da se spušta sa položaja Vijenac i Korče i napada s. Zavajit i dalje prema Vukovića potoku. Zamjenik komandanta 1. proleterske brigade je naredio protivnapad svim našim snagama na tom dijelu fronta. Ovakva odluka bila je potpuno cjelishodna: na jak neprijateljev napad odgovoriti još jačim protivnapadom naših 7—8 bataljona — odmah, dok njegov napad ne uzme maha, i time ga preduhitriti i preoteti mu borbenu inicijativu.

Majevička brigada, zajedno sa 2. bataljonom 6. istočnobosanske i 6. bataljonom 1. proleterske brigade (Beogradskim), našla se u centru borbenog rasporeda i izdržala jak pritisak neprijatelja, pa, pošto ga je zadržala, prešla je u protivnapad pravcem s. Podgaj—s. Zavajit—Vijenac, a jednim bataljonom prema Kušlatu. Mi, preživjeli borci Majevičke brigade sjećamo se juriša na Zavajitu, Vijencu i Kušlatu kao najjačih i najsnažnijih koje je naša brigada dotle uopšte imala. Ne obazirući se na paklenu vatru neprijateljskih šaraca, bacača i topova, Majevičani su, rame uz rame sa borcima 1. proleterske i 6. istočnobosanske brigade lomili sve prepreke pred sobom i vatrom, bombama i borbom prsa u prsa uništavali neprijatelja. To je bio strahovit juriš — uzbrdo i preko otkrivenog terena. Mladi majevički borci s ponosom su jurišali ne želeći da zaostanu za proleterima 1. i 6. istočnobosanske brigade, čije im je prisustvo i sadejstvo ulivalo moralnu snagu, podsticalo ih i nadahnjivalo heroizmom. Tu, na položaju, proleteri su bili prijatno iznenađeni odlučnošću i poletom svojih mlađih, neiskusnijih drugova — Majevičana. Ovim jurišima, borbenim poletom slijedećih dana i noći naša mlada brigada je stekla ugled i povjerenje proleterskih jedinica. O tome je bio uskoro obaviješten i Vrhovni štab.

Do pada mraka brigada je izbila pod sam Vijenac, s jednim bataljonom prema Kušlatu. U noći 23/24. maja sve naše jedinice produžile su uporno nastupanje i potiskivanje neprijatelja. Borba se vodila čitavu noć nesmanjenom žestinom. Mrkla noć i šumsko i planinsko zemljište doprinosili su da se ova dramatična borba odvija u punoj napetosti i sa puno neizvjesnosti. Održavanje veze između jedinica bilo je veoma teško, a ponegdje i nemogućno, zbog čega su i bataljoni naših triju brigada bili izmiješani. Glavno žarište borbe ove noći bilo je kod s. Kušlat, gdje su 1. bataljon Majevičke, 2. i 3. bataljon 6. istočnobosanske i 6. bataljon 1. proleterske brigade okružili jaču neprijateljsku grupu i sutradan je potpuno uništili. Na lijevom krilu je 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade zauzeo u noći važan vis Bakić, potisnuo neprijatelja, ali ga je zbog neizvjesne situacije (nemanje veze sa Majevičkom brigadom i ostalima) napustio da bi ga sutradan ponovo na juriš zauzeo.

Majevička brigada (bez 2. bataljona, ojačanog minobacačkom četom i dijelom mitraljeske čete 5. bataljona, koji je zajedno sa glavninom 1. proleterske brigade vodio borbu na položajima u rejonu Zlatnog bora) u sadejstvu sa 6. bataljonom 1. proleterske brigade i 2. bataljonom 6. istoč-

nobosanske brigade, pošto je 24. maja zauzela Vijenac i visove sjevernije od njega, produžila je napad ka Trovrhu, a jednim dijelom snaga presjekla stazu između s. Kušlata i Trovrha. Ovo je doprinijelo bržem uništenju neprijatelja u s. Kušlatu. Sem toga, time je spriječen pokušaj neprijatelja da se sa Trovrha probije ka svojoj okruženoj grupi u s. Kušlatu, deblokira je i izvuče. Tako je dejstvom tih jedinica toga dana kod s. Kušlata uništen čitav neprijateljski bataljon sa ojačanjima. Kušlat je pružao sliku pravog razbojišta — na sve strane po selu i okolnim padinama veliki broj ubijenih neprijateljskih vojnika, razbijena i uništena komora, razbacano oružje i oprema. Za naše jedinice bilo je naročito značajna zaplijenjena velika količina oružja i municije.

Kada su bataljoni Majevičke brigade oko podne 24. maja, preko bezimenih visova sjeverno od Vijenca, podilazili Trovrhu, nastala je zabuna koja nas je koštala nekoliko žrtava, a mogla je i mnogo više. Iznenada, na lijevom krilu brigade, čula se i osjetila jaka vatra od pravca položaja na Bakicu. Dobio se utisak da neprijatelj pokušava da nam zađe za leđa. Naš streljački stroj je zbog toga nešto ustuknuo i povio se. U takvoj situaciji, kada je moglo doći do napuštanja položaja za koji smo se borili čitav dan i noć, jedan od drugova iz štaba brigade uzviknuo je: »Drugovi, to su naši, to je bataljon Miloša Zekića! Naprijed! . . .« (iako ni sam nije bio načisto da li su to zaista naši). Na to se čitav naš streljački stroj ponovo ustremio na neprijatelja. Time je zabuna otklonjena, veoma važan položaj povraćen i održan, a neprijatelju onemogućeno da ovu situaciju iskoristi. Na Bakiću su zaista bili naši.

Neprijatelj je toga dana krajnjom upornošću branio Trovrh, kome su naše jedinice podišle sa svih strana, i najjačom zaprečnom artiljerijskom vatrom i avijacijom tukao naše položaje. Riješio je da pošto-poto sačuva Trovrh, jer je znao da od njegovog držanja zavisi ishod čitavog boja, koji je ovoga dana bio u kulminaciji. Ali, ni dejstvo neprijateljske avijacije, pa ni artiljerije, nije bilo naročito efikasno, jer su se naši borci primakli neprijatelju na svega nekoliko desetina metara. Neprijateljska avijacija tukla je po dubini naročito sela Zavajit, Kušlat i dr. gotovo uništivši ova napuštena planinska naselja. Komandant 1. bataljona Miljenko Cvitković Spanac, pošto je prethodno zapazio i »dešifrovao« raketne signalne znake Nijemaca, kojima su oni svojim avionima pokazivali naše položaje, počeo je davati signale u obrnutom pravcu — ka Nijemcima. I čitava eskadrila »štuka« sručila je svoj pakleni tovar po Nijemcima koji, iznenađeni, nisu stigli ni da se zaklone.

Ovoga dana predveče štab brigade dobio je naređenje štaba 1. proleterske divizije prema kome 6. istočnobosanska i Majevička brigada imaju zadatak da produže napad u pravcu Foče, s obje strane Ceotine, da prodru u samu Foču i zauzmu utvrđenja sa sjeveroistočne strane. U noći 24/25. izvršene su pripreme i objašnjen je značaj zadatka i drugo. Sutradan, 25: maja, napad je otpočeo, ali i pored sveg nastojanja, bez rezultata. Neprijatelj je dovlačio sve nove i nove snage, ojačavao i utvrđivao svoj front, čiji je glavni oslonac još uvijek predstavljao Trovrh. Situacija kod nas bila je sve teža: iscrpljenost, veliki gubici, glad, nedostatak municije, nedostatak popune i rezervi. Zbog svega toga naše dvije jedinice nisu bile u stanju da frontalnim napadom probiju tada već solidno organizovanu i utvrđenu neprijateljsku odbranu na Trovrhu.

Ovoga dana (25) prema naređenju komandanta 1. proleterske divizije, a zbog pogoršanja situacije na frontu na Ceotini kod s. Gradca (gdje su dijelovi 369. legionarske divizije probili prethodnog dana odbranu 7. banijske divizije, prodrli do Popovog Dola i ugrozili Celebić sa istoka), obustavljen je dalji napad 6. istočnobosanske i Majevičke brigade ka Foči. Tako je, prema dobivenom naređenju štaba 1. divizije, brigada (sem 2. bataljona) krenula sutradan preko Zavajita i Borja za Celebić gdje je stigla istog dana. Drugi bataljon je ostao na položajima u rejonu Zlatnog Bora.

*

U istom vremenu je 2. bataljon, ojačan minobacačkom četom i dijelom mitraljeske čete 5. bataljona, zajedno sa dijelom 2. proleterske brigade vodio borbe na odvojenom pravcu prema desnom krilu njemačkih snaga koje su napadale iz rejona Foče, južno prema Šćepan-Polju. Bataljon je u toku nekoliko dana borbi na uzastopnim položajima: Crni vrh (k. 1113) (Fočanski), Okrugljica, Slabić (k. 1504) i Zečije brdo (k. 1680) bio prisiljen da se postepeno povlači. Dvadeset prvog maja je posjeo položaje na Zlatnom Boru, ali je pred mrak toga dana bio prisiljen da, poslije žestoke borbe sa mnogostruko nadmoćnijim neprijateljem, napusti ove položaje i spusti se u kanjon Tare. Savlađujući visinsku razliku od 700 i više metara bataljon je ponovo izbio na Zlatni Bor u toku noći 21/22. maja. Izišavši pred zoru na Zlatni Bor, bataljon je razbio jednu četu Nijemaca, ali je odmah poslije toga bio prisiljen da se povuče.

Dvadeset drugog maja su 2. i dio 4. bataljona Majevičke brigade učestvovali sa 2. bataljonom 6. istočnobosanske i glavninom 1. proleterske brigade u napadu na Zlatni Bor. Najžešće borbe vođene su kada su Nijemci bili zbijeni i opkoljeni u užem rejonu oko samog s. Zlatni Bor. Predveče je okruženim Nijemcima, kojima je ponestalo municije, ova bacana iz transportnih aviona. Jedan omot pao je Nijemcima, drugi 1. proleterskoj brigadi, dok je treći pao na »ničiju zemlju« između položaja Nijemaca i našeg 2. bataljona. Za ovu municiju razvila se žestoka borba. Na kraju je našem bataljonu uspjelo da ovaj omot preotme i tako se snabdije municijom koja mu je već bila na izmaku. U ovoj borbi naročito se, pored ostalih, istakao Radivoje Kovačević.

Nijemci su u ovim borbama imali znatne gubitke. Naročito je od naše minobacačke i mitraljeske vatre stradala jedna veća grupa Nijemaca koja se iskupila oko razvijene zastave kojom su obilježavalo transportnoj avijaciji svoj položaj. U noći Nijemci su morali napustiti ovaj položaj, tako da ga je 2. bataljon 23. maja izjutra zaposjeo zaplijenivši veću koločinu opreme koju je neprijatelj morao ostaviti. U ovim borbama bataljon je imao oko 25 ljudi izbačenih iz stroja.

*

U borbama na Trovrhu, Zavajitu, Kušlatu, Zlatnom Boru i dr. brigada je pretrpjela osjetne gubitke. Za 10 dana ona je imala oko 150 izbačenih iz stroja, među kojima znatan broj komandnog kadra i najboljih bombaša i mitraljezaca. To je bila najteža i najkrvavija borba koju je brigada do

tada vodila. No, i pored toga, brigada je prekaljena i sa pojačanim borbenim iskustvom pošla u susret novim okršajima. Koliki su bili gubici neprijatelja teško je bilo ustanoviti, ali sa sgurnošću možemo tvrditi da su Nijemci i domobrani pretrpjeli još veće gubitke; zna se da su u to vrijeme okupatorske bolnice u Foči, Goraždu i Sarajevu bile prepune ranjenika sa fočanskih položaja.

VUCEVO

Prema naređenju Vrhovnog štaba od 26. maja Majevička brigada je iz rejona Celebić—Zlatni Bor krenula za Vučevo — Sutjesku. Druga proleterska i Majevička brigada su dobile zadatak da sa platoa Vučeva ofanzivno dejstvuju preko Sutjeske do linije S. Trbušće—s. Zakmur—s. Vrbnica—s. Suha i time stvore mostobran (u odnosu na pivski kanjon) za prelazak i proboj Glavne operativne grupe preko Zelengore i dalje na sjever, pošto proboj na pravcu Foče prethodnih dana nije uspio.

Brigada je 27. maja izvršila pokret preko Hočeva, prešla preko mosta na Tari kod s. Uzlup i do kraja dana stigla do Sćepan-Polja, gdje je štab brigade primio od štaba 2. proleterske brigade podatke o situaciji na Vučevu — Sutjesci i konkretniji zadatak. Uskoro zatim na Vučevo je upućena prethodnica, a brigada je prešla Pivu (preko visećeg mosta kod Šćepan-Polja koji je bio pod jakom artiljerijskom vatrom neprijatelja), sutradan i do poslije podne ispela se na Vučevo i prikupila oko katuna Koritnik. Kretanje iz kanjona Pive uz vrletne i kamenite strane Vučeva iziskivalo je veliki fizički napor izgladnjelih i iznurenih boraca. Još veća teškoća je bila u tome što je veliki broj boraca ostao bez obuće (opanaka — oputa). Mali broj iznemogle preostale stoke (konja) koja je nosila teško naoružanje zaostajao je i sve više usporavao i otežavao pokret jednom jedinom uskom i vrletnom stazom. Sve je to uticalo da ljudi tako reći ne reagiraju i ne sklanjaju se od povremenog dejstva neprijateljske avijacije.

Nakon izbijanja na Vučevo brigada se rasporedila na sjevernim padinama Vučeva, prema s. Curevu i s. Šadićima gdje su se nalazili Nijemci. Odatle je izviđala dolinu Sutjeske u pravcu ovih mjesta i zatvarala jedina dva pravca — staze koje od Cureva izvode na Vučevo preko Koritnika i Ždrijela. Druga proleterska brigada se rokirala ulijevo i orijentisala prema Borovnu, Košuru, s. Tjentištu i zapadnije.

Uslijed pretrpljenih gubitaka u prethodnim borbama na Vučevu je brigada od pet bataljona preformirana na četiri bataljona, s tim što je 2. bataljon rasformiran, a njegovo ljudstvo uključeno u ostala tri bataljona (1, 3. i 4). U 5. bataljonu pratećih oružja ostala je minobacačka četa i tehnički vod, s tim što su vezisti bili stalno uz štab brigade, a mitraljeska četa je rasformirana jer su njeni borci već ranije bili pridati ostalim bataljonima.

Za 29. maj komandant 118. njemačke divizije, sagledavajući značaj Vučeva, planirao je napad grupe »Anaker« iz dva pravca: iz doline Sutjeske (od Cureva) ka Koritniku i s. Mratinju i s juga (iz doline Vrbniče) ka Pivskom Javorku i Mratinju. Van svake je sumnje da je ova akcija bila od najvećeg značaja i za njemačke i za cjelokupne naše snage. Zauzimanjem Vučeva Nijemci bi uspjeli da izbiju u pivski kanjon i zatvore dva

jedina prolaza (staze kod Sćepan-Polja i Mratinja), koji sa Pivske planine — gdje se toga dana nalazila glavnina naših snaga i Centralna bolnica sa nekoliko hiljada ranjenika i bolesnika — izvode na zapad. Drugim riječima, za Nijemce bi to značilo primaći se konačno svom cilju — ostvariti taktički obruč i pristupiti uništenju naših snaga u kanjonima Tare, Pive i Durmitora. Šta bi u onoj situaciji značilo gubitak Vučeva za naše snage, razumljivo je samo po sebi.

I tako su Nijemci ovoga dana izvršili jak napad na razvučenu Majevičku brigadu sa krajnjom oštrinom i drskošću, riješeni da po svaku cijenu ostvare svoj cilj, tj. ovladaju Vučevom i izbiju u kanjon Pive. Iz doline Sutjeske krenuli su izjutra u napad sa dva nepotpuna bataljona (1. i 3. bataljonom 738. puka 118. divizije) koje su jakom vatrom gotovo čitavog dana podržavali jedan artiljerijski puk i avijacija. Svi pokušaji Nijemaca da se do podne probiju na pravcu Koritnika i Ždrijela ostali su bez uspjeha. Inače, mi smo veću pažnju obraćali na pravac preko Ždrijela, jer je ovaj koliko-toliko povoljniji i prodorom Nijemaca tim pravcem naša brigada bi bila potpuno razdvojena od 2. proleterske brigade. Toga dana 2. proleterska brigada, koja je glavninom već bila izbila u dolinu Sutjeske kod s. Suhe, s. Tjentišta i dalje, imala na Vučevu, prema našoj brigadi, svoj desnokrilni bataljon sa kojim smo se bili povezali na položajima prema Ždrijelu. Pošto se očekivao prodor Nijemaca i dolinom Drine, to je upućen 3. bataljon prema Šćepan-Polju da spriječi prodor neprijatelja tim pravcem.

Ali, Nijemci su učinili ono čemu se mi nismo nadali: dok su njihove glavne snage nastupale prema Koritniku i Ždrijelu, koje je naša brigada uspješno zadržala, oni su se jednom četom (opremljenom planinskom opremom) probili pravcem Pusto Polje—Stožeri i oko podne zauzeli Stožere, gdje se nalazilo jedno naše odjeljenje. Time su nas iznenadili. No, treba imati u vidu da se mi (ne samo Majevička već i ostale brigade) nismo do tada susretali u borbi sa njemačkim alpincima. Inače, tim pravcem se čovek, a pogotovu jedinica, teško mogu ispeti. Prema nekim podacima Nijemci su avionima doturili alpijsku opremu. Za sigurnije kretanje kroz gotovo neprohodnu šumu koristili su i specijalno dresirane pse. Pod tim okolnostima odbrana naše brigade, na ovako širokom frontu i izrazito planinskom i pošumljenom zemljištu, bila je izuzetno teška.

Ovim prodorom Nijemci su, iako manjim snagama, ugrozili bok naše brigade koja je bila orijentisana ka Curevu prema njemačkim glavnim snagama. To je prouzrokovalo malo povlačenje našeg desnokrilnog bataljona prema katunu Koritniku i Prolomu. Nijemci, pošto su se dočepali ivice visoravni Vučeva, brzo su pojačali svoje snage, a njihova artiljerija i avijacija su tukle sve jače. Razvila se dramatična borba na život i smrt. Majevički borci, zalažući se do krajnjih granica, trpeći velike gubitke i ispoljavajući izvanredno junaštvo, nisu ustuknuli, već su izvršili zadatak — spriječili su zauzimanje Vučeva znatno nadmoćnijem i za ovu akciju posebno naoružanom i opremljenom neprijatelju (dva njemačka bataljona \ alpinisti, jačine oko 800 ljudi, dok je brigada imala u toj situaciji oko 400 boraca, jer je u prethodnim borbama imala preko 200 ljudi izbačenih iz stroja, a da se i ne upoređuje nadmoćnost Nijemaca u artiljeriji i avijaciji). Prema tome, vodeći najžešću borbu protiv ove njemačke jedinice (grupa »Anaker«) od jutra do predveče, brigada je potpuno zadržala Nijemce na liniji Prolom—Zeleni Homor, tj. na sjevernom rubu platoa Vučevo i time

stvorila vrijeme i prostor za protivnapad, kojeg su istoga dana predveče zajednički izvršili 6. istočnobosanska i Majevička brigada.

Nakon pristizanja 6. brigade njeni bataljoni uvedeni su u borbu iz pokreta. Razvila se žestoka borba. Nijemci, koji su navikli da izvršavaju svoj dnevni zadatak i pošto su već ostali bez podrške avijacije i artiljerije, pružali su ogorčeni otpor i branili svaki pedalj terena, jer su znali da im se iza leđa nalazi kanjon. Treći bataljon 6. brigade, zajedno sa 4. i 2. bataljonom Majevičke brigade, obuhvatili su lijevo njemačko krilo (kroz šumu) i brzim prodorom zauzeli važan vis Stožeri (k. 1450), a jedna četa 1. bataljona Majevičke brigade probila se do samog prevoja Koritnika. Time je Nijemcima bila odsječena odstupnica, uslijed čega je kod njih nastala panika. U tom momentu ostale snage obje brigade (tada je pristizao i 3. bataljon Majevičke brigade) izvršile su snažan pritisak s fronta, što je dovelo do bezglavog povlačenja Nijemaca u pravcu sjevera. Tada je na bojište stiglo i čelo 1. proleterske brigade.

Pored velikih gubitaka (izgubljenih, ranjenih, zarobljenih), znatan broj Nijemaca stradao je u bjekstvu niz gotovo okomite kanjone nekoliko stotina metara visoke; neki su ostali viseći po drveću i stijenama, poslije čega su ih naši borci zarobljavali. Tom prilikom zaplijenjena im je skoro sva komora (oko 40 konja) sa velikom količinom municije koja nam je bila skoro sasvim ponestala. Ovom prilikom, pored ostalih namirnica, zaplijenjeno je i nekoliko korpi limunova. Može se zamisliti šta je to značilo za naše borce, koji već desetinu dana nisu okusili hljeba, a jeli su razne trave kiselice i neslanu konjetinu.

Koliko je za njemačku komandu bila značajna ova akcija grupe »Anaker«[181] od 29. maja, vidi se, između ostalog, po tome što je, prema nekim podacima, general Liters (komandant njemačkih snaga u petoj ofanzivi) odmah poslije toga smijenio komandanta 118. njemačke divizije (iz čijeg je sastava ta grupa bila), a još prije toga i komandanta grupe »Anaker«. Taktički neuspjeh Nijemaca da ovladaju Vučevom ovoga dana bio od presudne važnosti i izvanrednog operativnog značaja i za jednu i za drugu stranu, za cjelokupne naše i njemačke snage. Koritnik, čijim se osvajanjem, odnosno gubitkom rješavalo pitanje platoa Vučeva, koji je u toj situaciji bio od sudbonosnog značaja — postao je neočekivano glavno poprište.

Drug Tito u svojoj analizi pete neprijateljske ofanzive,[19] ukazujući da je neprijatelj učinio grešku time što nije zaposjeo lijevu obalu Pive i Drine u vrijeme kad tamo još nije bilo naših jedinica, između ostalog, kaže:

». . . No glavni momenat je neprijatelj propustio. Najopasnije, tj. zaposjedanje Maglića, Volujaka i Vučeva, bilo je osujećeno. Mogućnost probijanja naše glavnine bila je stvorena . ..«

Majevička brigada je u ovoj teškoj borbi odigrala izvanredno značajnu ulogu i časno izvršila zadatak po cijenu krajnjih napora i dragocjenih žrtava. Nijemci su u ovom krvavom boju pretrpjeli velike gubitke, dok su gubici naših jedinica bili srazmjerno manji.

18) Kao što je poznato, južna kolona grupe »Anaker« pretrpjela je neuspjeh, jer je njen pokušaj da s juga (preko Pivskog Javorka) prodre u s. Mratinje i spoji se sa sjevernom kolonom — spriječen odlučnim dejstvom jednog bataljona 7. krajiške brigade 30. maja.

19) Bilten Vrhovnog štaba br. 29—31 za jun—avgust 1943. godine.

SUTJESKA

Brigada je 30. maja ostala na Vučevu obezbjeđujući pravac od s. Cureva prema Zdrelu. Desno je bila 6. istočnobosanska, a lijevo 2. proleterska brigada. U toku dana brigada se sređivala i odbila nekoliko novih manjih pokušaja Nijemaca da se ponovo ispnu na Vučevo.

Trideset prvog maja, prema dobivenom zadatku, brigada se spustila u dolinu Sutjeske, prošla kroz s. Curevo i izbila prema s. Šadićima. U oba ova sela (koja su još od 1942. godine bila potpuno spaljena, nije naišla na neprijatelja. Nijemci su bili na lijevoj obali Sutjeske. Brigada, u stvari, i nije dobila zadatak da forsira Sutjesku na odsjeku Curevo—Šadići, već da napadne neprijatelja na liniji s. Popov Most — s. Mrkalje (gdje su Nijemci imali svoj mostobran na desnoj obali Sutjeske).

Održavanje veze između naših brigada i bataljona u toj situaciji bilo je izvanredno teško i obavljano je isključivo kuririma. To je predstavljalo veliki problem i poteškoću, a redovno je dovodilo do gubljenja dragocjenog vremena i često onemogućavalo da se neprijatelju parira, a pogotovu da se on preduhitri. Nedostatak savremenih tehničkih sredstava veze (radio-stanica i si.) u ovoj situaciji teže se odražavao nego nedostatak svih drugih sredstava, pa i municije do koje se redovno dolazilo zapljenjivanjem od neprijatelja, dok su se sredstva veze, naročito od Nijemaca, teško mogla zaplijeniti. Nama se tih dana redovno dešavalo da sa zakašnjenjem primimo naređenje od pretpostavljenog štaba (u ovoj situaciji štab brigade je primao naređenja od štaba 2. proleterske brigade). Dok stigne naređenje od jednog do drugog štaba brigade, često je znalo proći dan ili noć (samo da se kurir ispne iz doline Sutjeske na Vučevo trebalo je 5—6 sati). Za to vrijeme situacija na frontu obično bi se velikim dijelom, ili potpuno, izmijenila. — Tako je bilo i ovoga dana. Štabovi 6. istočnobosanske i Majevičke brigade nisu se — u nedostatku vremena — prethodno dogovorili i utanačili kako da izvrše prodor preko Sutjeske u pravcu sjevera. I drugo, štab naše brigade je dobio zadatak da napadne na s. Šadiće i dalje produži na Popov Most. Zato se i moglo dogoditi ovoga dana da početni i značajan uspjeh 6. istočnobosanske brigade (kada je njen jedan bataljon već prešao preko Sutjeske kod s. Cureva i krenuo prema dominantnom visu Đurđevići (k. 1062) — ostane neiskorišćen, jer su Nijemci brzo reagovali i odmah odbacili ovaj usmaljeni bataljon na desnu obalu rijeke. (Posebno je pitanje da li je ovaj važan napad trebalo izvoditi na ovako širokom frontu, sa razdvojenim brigadama i bataljonima; svakako da bi bilo bolje da su obje brigade dejstvovale prikupljeno, na užem frontu). I tako, greška učinjena ovoga dana nije se mogla ispraviti slijedećih. Propuštena šansa više se nije ponovila, jer su Nijemci odmah nakon toga, narednih dana, stalno pojačavali svoj front na lijevoj obali Sutjeske od Košura do njenog ušća privlačenjem preostalih snaga 118. njemačke lovačke divizije i drugih.

Narednih dana, tj. prve nedjelje juna, Majevička brigada vodila je teške borbe u dolini Sutjeske kod s. Popov Most i s. Mrkalje sa ciljem likvidiranja neprijateljske odbrane u zahvatu ovih sela. Ovo je bilo u neposrednoj vezi sa napadom 2. proleterske, a odmah zatim i 6. istočnobosanske brigade na Košur. Cilj ovih napada bio je proboj u pravcu s. Vrbniče, jer je to najkraći i najpovoljniji pravac za probijanje ka Zelengori i dalje na sjever. To je, prema zamisli Vrhovnog štaba, trebalo da bude glavni

pravac proboja svih naših snaga. Ali su to Nijemci na vrijeme uočili, dovodili nove i nove snage i najupornije se branili. To je, u stvari, bio sjeverni krak njihovih kliješta (u odnosu na južni s pravca Grab—Suha), čijim je stezanjem trebalo potpuno zatvoriti front na Sutješci (pošto im se izjalovila namjera da to ostvare preko Vučeva u kanjonu Pive). Za sve to utvrđeni rejon Košur—s. Popov Most—s.Mrkalje—Borovno trebalo je da bude — i bio im je — glavni oslonac.

Noću 31. maj/l. jun Majevička brigada izvršila je jak napad na s. Popov Most i Mrkalje. Nijemci su bili iznenađeni. Desnokrilni bataljon prodro je do same rijeke, nanio njemačkoj odbrani velike gubitke, zarobio komoru i dr. Minobacačka četa, koja se nalazila na položaju kod Podstijene, nanijela je Nijemcima osjetne gubitke. Ali, nismo imali (kao i obično) rezerve da bismo proširili uspjeh; sva tri bataljona bila su u liniji. Nijemci su izvršili protivnapad, koji su naše jedinice djelomično odbile. I tako se odvijala oštra borba čitavu noć. Pred svanuće brigada se povukla u rejon izvora Javorak. Dejstvujući artiljerijom od Bastasa na naše položaje, Nijemci su jačom koncentracijom tukli i rejon Javorka gdje se nalazio štab brigade. Tom prilikom ranjen je izvjestan broj drugova iz prištapskih dijelova brigade, a između ostalih poginuo je i poznati kurir štaba brigade omladinac Perić. Dejstvo artiljerije bilo je potencirano lomljenjem drveća u šumi. Borci bataljona bili su manje izloženi ovoj vatri.

Preko dana brigada je manjim snagama držala front prema neprija telju. Slijedeće noći napad je ponovljen. Ali, uslijed pretrpljenih gubitaka, kao i zbog toga što je dobio pojačanje, neprijatelj se još bolje utvrdio i bio oprezniji, te su naši izgledi na uspjeh bili još slabiji. Tako su se još dvije noći odvijali naši frontalni napadi na ovom dijelu fronta, pri čemu smo trpjeli znatne gubitke. Poslije nekoliko dana našu brigadu smijenila je 3. krajiška, inače tada znatno jača nego Majevička. No, i pored toga front nije mogao biti probijen na ovom pravcu.

Borbe za položaj Popov Most—Mrkalje bile su vrlo teške. Za pet dana brigada je imala oko 70 mrtvih i ranjenih boraca. U ovim borbama, između ostalih, teško je ranjen komandant 1. bataljona Miljenko Cvitković, španski borac (proglašen narodnim herojem). Poslije dva dana u teškim mukama podlegao je ranama.

Gubitak komandanta 1. bataljona, hrabrog španskog borca, teško je pogodio čitavu Majevičku brigadu, jer je on svojim herojskim držanjem i ranije, kao i u posljednjem jurišu na Popovom Mostu, bio primjer neustrašivosti mlađim drugovima.

Gubici neprijatelja bili su takođe osjetni.

Situacija u brigadi bila je teška. Veliki gubici u proteklim borbama i sve veći broj ranjenika u brigadnoj bolnici smanjivali su iz dana u dan njenu udarnu snagu. Poslije pokreta brigade iz Sandžaka nijedan teži ranjenik nije više išao u Centralnu bolnicu, kao što je do tada bila praksa, jer je bilo nemogućno transportovati ranjenike sa Vučeva ili Sutjeske natrag preko Pive. S druge strane, i sami ranjenici to nisu željeli. U brigadnoj bolnici su se sa brigadom osjećali sigurnijim iako su mogućnosti liječenja bile vrlo male. U takvim uslovima velika pažnja obraćena je teškim ranjenicima, kojih je tih dana bilo oko 50, od štaba brigade, a i partijske organizacije. Za nošenje teških ranjenika dati su svi konji, sem nekoliko

najpotrebnijih za teška oruđa. Samim tim brigadna i bataljonske komore su tako reći rasformirane. Zaplijenjena hrana od neprijatelja prvo je odvajana za ranjenike. Kada se 4. juna zaliha u hrani za čitavu brigadu svela na jednu jedinu kravu, štab brigade je odredio da se ta krava zakolje samo za ranjenike. Treba napomenuti da je naša brigada, kao najmlađa, najviše trpjela zbog slabe ishrane, jer je u ofanzivu ušla sa vrlo oskudnim komorama. Nije onda čudo što naši borci i rukovodioci nisu više od dvije nedjelje vidjeli i okusili hljeba. Ali, najteži trenuci u tom vremenu bili su kada smo se morali rastajati sa teškim ranjenicima, koje smo morali ostaviti na Vučevu i padinama prema Sutješci, jer ih nije bilo mogućno nositi, a konja nije više bilo (imati konja je za mnoge ranjenike značilo spasen život).

Nošenje ranjenika na nosilima preko kanjona Pive i Sutjeske bilo je nemoguće. Sjećamo se jednog takvog rastanka. Jedan komandir voda ranjen je bio od avionske bombe koja mu je potpuno odnijela obje noge (gornji dio tijela ostao je nepovrijeden). Vidjevši da brigada kreće, pozvao je jednog rukovodioca iz štaba brigade i zamolio da ga ubije. Ovaj ga je tješio. No, ranjeni drug je uporno molio — pištolj. I, šta smo mu drugo mogli reći, nego da će naići Centralna bolnica koja će ga prihvatiti... Ali ona nije stigla ni do ovog, ni do mnogih drugih ranjenika, jer je i sama stradala. Takvih rastanaka je bilo više ...

No i pored svih poteškoća koje je brigada iz dana u dan savlađivala, a koje su manje-više bile zajedničke za sve brigade, kao i onih koje su — iz navedenih razloga — našu brigadu posebno pogađale, borbeni elan naših boraca i rukovodilaca bio je na primjernoj visini. Moralno-politička svijest naših ljudi bila je u stanju da savlada te natčovječanske napore, pa i još veće. Prosto se čovjek pita kako objasniti junačko držanje naših boraca i rukovodilaca i u onim uslovima, jer: dok naši borci neumorno, iz dana u dan, jurišaju, imaju svega po desetak metaka na pušku, dotle Nijemci neštedimice gađaju iz svojih »šaraca« sa nanizanim redenicima i stokovima municije pored sebe; dok su Nijemci obučeni od glave do pete i hrane se paštetama, maslacem i limunovima, dotle mnogi naši borci nemaju ni opanke i bukvalno po nedjelju i više dana ne vide i ne okuse hljeba... Pa, ipak, borbeni moral naših jedinica i snalažljivost naših starješina nadmašili su neprijateljeve. Svaki borac i rukovodilac, svih brigada, pa i naše, bio je prožet dubokom sviješću pravednosti naše borbe i bio je spreman da da sve od sebe i dao je. Ta odlučnost, ta riješenost došla je naročito do izražaja u ovim najtežim trenucima pete ofanzive. Zar treba naglašavati da za vrijeme čitave ofanzive nije bilo u brigadi nijednog slučaja neizvršenja naređenja, gubljenja ili dezertiranja i si.

NA DONJIM BARAMA

Brigada je 6. juna izvršila prema dobijenom naređenju pokret iz doline Sutjeske, preko Plana, Polja i Dragoš-sedla (na Vučevu) za s. Tjentište. Öd s. Cureva do s. Tjentišta rastojanje pravom linijom iznosi oko 5 km, a dolinom Sutjeske — nekoliko kilometara više, tj. oko 2 sata hoda. Međutim, s obzirom na to da je neprijatelj držao Borovno, s. Mrkalje i druge položaje na desnoj obali rijeke, jedina mogućnost za izvršenje pokreta bio je zaobilazni, u stvari, nekoliko puta duži put — preko Vučeva. Trebalo

se penjati na Vučevo (preko 1.000 m visinske razlike) i isto toliko spuštati sa njega. I kada se uzmu u obzir iznurenost i iscrpljenost boraca, može se razumjeti to što je brigadi za izvršenje ovoga pokreta trebalo više nego čitav dan: iz rejona s. Cureva pošlo se oko podne, a u s. Tjentište se stiglo sutradan po podne (negdje oko Dragoš-sedla se prenoćilo).

Pri polasku je štabu brigade nagoviješteno da se u Tjentištu treba povezati sa štabom 6. istočnobosanske brigade koja je napadala na Košur. Međutim, pri prolazu kroz s. Tjentište komandant 1. proleterske divizije Koča Popović pitao je jednog člana štaba brigade kuda idemo. Ovaj ga je obavijestio o ovome i dodao da je jedan bataljon zaostao i da će uskoro pristići. Na to je Koča naredio da odmah vratimo brigadu i preko s. Suhe krenemo za Donje Bare, gde ćemo se povezati sa štabom 2. dalmatinske brigade i zajedno s njom po svaku cijenu spriječiti prodor Nijemaca od G. i D. Bara prema s. Tjentištu; zaostalom bataljonu da pošaljemo vezu, pa da i on ubrzano krene za nama. Nešto ranije komandant brigade primio je ovo isto naređenje od Vrhovnog štaba preko komandanta 2. divizije Peka Dapčevića na Dragoš-sedlu. Tako smo i postupili. Oko 15 časova 8. juna štab brigade je stigao u rejon D. Bara nešto ispred brigade da bi se upoznao sa situacijom i dobio u vremenu. Uz put smo sreli i komandanta 2. dalmatinske brigade Ljubu Vučkovića, koji je nekoliko sati ranije bio ranjen na položaju.

Dalmatinska brigada je već nekoliko dana uspješno zatvarala pravac od gornjeg toka Neretve prema Sutješci i krajnjim naporima, po cijenu velikih gubitaka, spriječila prodor Nijemaca ka Tjentištu. Ali, u ovim odsudnim momentima njeni redovi su bili već znatno prorijeđeni: oko polovine ljudstva bilo je izbačeno iz stroja. Nedostajalo joj je mogućnosti da zatvori sve pravce prodora neprijatelja. Odmah smo shvatili situaciju i odlučili da iz pokreta napadnemo u bok neprijateljevu kolonu koja je trenutno bila najopasnija, a koja je iz doline Sutjeske preko Planinice nastupala pravo na Donje Bare (u isto vrijeme druge dvije kolone napadale su koncentrično ka Barama — položajima 2. dalmtainske brigade, i to srednja preko Tovarnice, a lijeva preko Uglješina vrha). I tako je u pravcu Planinice uvođen u borbu bataljon za bataljonom, kako je koji pristizao. Pojava naše brigade na boku njemačke kolone, pokretom kroz šumu, iznenadila je Nijemce, Majevički borci su u snažnom naletu zbacili Nijemce sa kamenite kose. Nekoliko desetina Nijemaca ostalo je na kamenjaru, a ostali su se povukli ka jugu prema Tovarnici (njihovoj srednjoj koloni) pri čemu je izvjestan broj stradao u ambisima. Jedna naša četa je na nekom proplanku zarobila odjeljenje Nijemaca — njihovo bočno osiguranje (od kojih smo saznali da pripadaju bataljonu 7. SS divizije i da su prethodnog dana stigli od Gacka). Naša brigada je u toj borbi izgubila oko 30 drugova.

Poslije ovoga je njemačka srednja kolona zaostala, pa zatim, okrećući front prema brigadi, krenula na juriš, ali smo je vatrom odbili.

Lijeva njemačka kolona, pošto je predveče izbila do G. Bara, zastala je takođe iako joj je do D. Bara preostalo svega oko kilometar prostora. Bilo je očigledno da je stala zbog toga što su srednja, a naročito desna kolona pretrpjele neuspjeh i što su zaustavljene. Tokom noći Nijemci nisu produžavali napad.

Tako se i ovoga dana Majevička brigada, neočekivano za Nijemce, našla na dijelu fronta koji je u ovoj kritičnoj situaciji bio veoma značajan.

Brzim i energičnim dejstvom ona je, nema sumnje, dala značajan doprinos, tj. odložila je pad D. Bara za jedan dan u ovoj dramatičnoj situaciji kada je za uspješno izvlačenje i proboj glavnine Glavne operativne grupe bio presudan i dragocjen svaki sat dužeg držanja ovoga fronta.

U noći 8/9. juna brigada se prikupila na kosama nešto istočnije od D. Bara produžujući front 2. dalmatinske brigade u očekivanju da slijedećeg dana zajednički nastave dalje izvršenje dobijenog zadatka. Prema Planinici ostavljeni su osiguravajući dijelovi.

I, zaista, sutradan rano izjutra Nijemci su sa svih pristupnih pravaca koncentrično krenuli u napad ka Donjim Barama. Prethodno su izvršili jaku artiljerijsku pripremu i avijacijom snažno tukli naše položaje. Srećom, teren je ovdje takav da pruža dobre uslove osmatranja i zaštite, dok je neprijatelj bio prisiljen da se kreće čistinom. Po utrinama ove surove planine Nijemci su napredovali u talasima, ali sve manje podržavani svojom artiljerijom i avijacijom ukoliko su se više približavali našem položaju. Naši borci su vatrom odbili nekoliko uzastopnih juriša Nijemaca. Čitavim ovim krajem odjekivala je potmula tutnjava — čulo se gruvanje topova, jeka mitraljeza sa Maglića, Košura i Zelengore. Bili smo kao na nekoj jezivoj osmatračnici. Prema razvoju i pomjeranju vatre sve više prema sjeverozapadu pratili smo herojski podvig — proboj naših glavnih snaga preko Sutjeske ka Zelengori. Ali, prema vatri od Tjentišta činilo nam se da je prolaz na tom pravcu već prekinut. I, zaista, naše dvije prepolovljene brigade osjećale su se usamljenim, okruženim.

No, i pored svega toga, iako je situacija za nas iz časa u čas bivala sve teža, bili smo čvrsto riješili da do kraja izvršimo dobiveni zadatak. Takvo osjećanje prožimalo je sve borce i starješine .. . Baš ti, najteži momenti u ratu čine vojsku visokog morala, sposobnom da izdrži najveće patnje i iskušenja i da borce i starješine toliko sjedine da ih nikakav neprijatelj ne može savladati ni po cijenu uništenja.

Nijemci su i dalje napadali. Ponovo su, u nekoliko mahova, tukli artiljerijom i bombardovali iz vazduha naše položaje. Očigledno im se žurilo da se što prije dočepaju staze koja od D. Bara preko Stoca (k. 1168) vodi za Tjentište.

Oko podne kurir nam je donio naređenje da se odmah povučemo prema Tjentištu. No, nije bilo lako usred dana osloboditi se Nijemaca, jer su oni podišli našim položajima i gotovo nas okružili sa svih strana. Jedina odstupnica preko V. Siljevice i Vilinjaka činila nam se nemogućnom zbog neprohodnosti, urvina i bespuća. I kada su Nijemci ponovo krenuli na naše položaje, mi smo se jednom dubodolinom probili kroz njihov raspored i dohvatili se pomenute staze za Tjentište, gdje su obje brigade stigle ovoga dana (9. juna) predveče.

Tako se završila jedna od najznačajnijih borbi u kojoj je Majevička brigada, iako kraće vrijeme, učestvovala. Van svake je sumnje da njen udio u zadržavanju neprijatelja na najopasnijem pravcu — južnom kraju Jdješta, u ovoj više nego kritičnoj situaciji za naše snage (kada je general Liters smatrao da je »nastupila posljednja faza borbe — čas uništenja Titove armije do posljednjeg čovjeka«) — značajan. Drugim riječima, odlučno dejstvo Majevičke brigade 8. juna, u trenutku kada su snage 2. dalmatinske brigade bile na izmaku, bilo je za taj pa i slijedeći dan

svakako veoma značajno. Time ne mislimo da ovim umanjujemo herojsku borbu 2. dalmatinske brigade na Barama — jer se ona umanjiti ne može pošto je »odigrala jednu od najznačajnijih uloga u epopeji borbe Glavne (operativne) grupe za izlaz iz opkoljenja«. Na ovom mjestu želimo da istaknemo udio majevičkih boraca koji su 8. i 9. juna, rame uz rame sa dalmatinskim junacima, časno i do kraja izvršili dobiveni zadatak. Ovo iznosimo utoliko prije što, sticajem okolnosti, o herojskim podvizima Majevičana na Barama u tim teškim, ali slavnim danima malo je do danas zapisano.

KROZ ZELENGORU

Pred Tjentište su obje brigade stigle predveče 9. juna. U to vrijeme Nijemci su već izvršili ispad sa Košura u pravcu Ozrena na kojem su ih zadržali 1. i 2. bataljon 6. brigade. Već poslije izbijanja pred Tjentište (ispod Ravnog Borja) naišli smo na mitraljesku vatru od s. Krekova i artiljerijsku sa juga. Iznenadili smo se kada smo čuli da su Nijemci već izvukli topove na vrh Maglića (!). Instinktivno smo okrenuli na zapad uz Usovički potok da bismo izbjegli vatru neprijateljevog oružja. Nekoliko drugova je poginulo, a nekoliko ranjeno. U toj mučnoj situaciji najteže je bilo ranjavanje u nogu, jer je to značilo smrt — ranjenike niti je mogao niti imao ko da nosi, a svakog trenutka moglo se očekivati da će Nijemci od s. Krekova izbiti u Usovički potok.

Iscrpljenost ljudi bližila se kulminaciji. Jedni su posrtali od zamora, drugi su padali od vatre neprijatelja. Nijemci su zauzećem Krekova već presjekli posljednju stazu na pravcu proboja, koja vodi preko Milinklada za Vrbničke Kolibe, kuda je trebalo da za ostalim brigadama prođemo. Valjalo se kretati što brže, a kolona je prosto miljela. U takvoj situaciji ljudi se, tako reći, nisu ni obzirali na vatru neprijatelja i samo ih je neposredni sudar s njim mogao brže pokrenuti naprijed. I tako je brigada tek pred mrak stigla na kosu između Ozrena i Pleća — u zadnji čas, i padom mraka se spustila u dolinu Hrčavke zajedno sa 2. dalmatinskom brigadom. Tek tu je dobila kakav-takav odmor. Sjećamo se tog prizora. Izmiješane razne jedinice. Grupe boraca naložile vatre duž čitave kose Debele ravni. Borci peku konjetinu ukoliko se do nje došlo. Nailazi drug Tito sa nekim članovima Vrhovnog štaba. Bio je sa previjenom rukom — toga dana je ranjen — no vedar, iako ozbiljan. Na licu mu se mogla zapaziti čvrsta riješenost i uvjerenost da ćemo se probiti. Još je stizao i da se našali sa ponekim borcem. Prisustvo druga Tita značilo je ogromno za sve nas. Svaki je želio da ga vidi. Radovali smo se što je izbjegao smrtnu opasnost koja mu je prijetila na Milinkladama. Zaboravili smo i na glad i na umor. Drug Tito je tu, među nama. Sve će se dobro svršiti.. . Probićemo se — čvrsto smo vjerovali. Tako je i bilo.

Pošto su Nijemci već izbili na susjedne visove, prema Ljubinom grobu, V. Košuti, Ozrenu i dr., a da ne bismo otkrivali svoj raspored, drug Tito nam je naredio da pogasimo vatre. No u ovakvoj situaciji, kada je svako od nas osjećao potrebu za bar jednim, kakvim-takvim dnevnim obrokom — parčetom konjetine — (ako uspije da dođe do nje) — to naređenje nije

bilo lako sprovesti. Vatre su pogažene. Ali, čim je drug Tito sa najbližim saradnicima krenuo ka Vrbničkim Kolibama, vatre su ponovo oživjele ..

U noći brigada je preduzela pokret ka Lučkim Kolibama, gdje smo stigli slijedećeg dana izjutra. Taj dan — 10. jun — objektivno je bio za nas najteži dan u petoj ofanzivi, iako nismo vodili borbu. Zbijen na uzak prostor između V. Košute i Ljubina groba, Vrhovni štab sa sedam brigada proveo je čitav dan u očekivanju pada mraka i dolaska 7. banijske divizije da bi noću (kada prestane bombardovanje njemačke avijacije) produžio dalje probijanje na sjever.

Njemački avijatičari su približno tačno otkrili naš raspored — prema utrtim stazama prethodnog dana i noći — iako su sve jedinice bile po okolnim šumama. Oni su čitavog dana, eskadrilama koje su se smjenjivale, snažno bombardovali i mitraljirali čitav taj teren. Mi, kao i inače, nismo imali protivavionskih oruđa, zbog čega su se Hitlerovi avijatičari mogli spuštati tako reći do samih vrhova stabala. Sjećamo se naročito jednog naleta koji je pogodio dio šume u kojoj je bila brigada. Nekoliko avionskih bombi palo je nedaleko od štaba i prištapskih dijelova. Jedna bomba ubila je tri druga, a nekolicinu ranila. Ostale su pale nešto niže.

Toga dana primljeno je naređenje da se sve preostalo teško naoružanje zakopa kako bi se još više ubrzao pokret jedinica i preostalom tovarnom stokom pomogao transport ranjenika. Tada su zakopani minobacači, a borci iz minobacačke čete raspoređeni su u ostale bataljone. Time je rasformiran 5. bataljon (pratećih oruđa).

U noći 10/11. juna brigada je krenula u sastavu lijeve kolone preko Mrčin-planine. Na Mrčin-Kolibama primili smo naređenje prema kome 6. istočnobosanska i naša brigada treba da nastave probijanje pravcem s. Zakmur—s. Trebičina i dalje na sjever prema istočnoj Bosni, tj. da pređu r. Bistricu i komunikaciju Foča—Kalinovik nešto zapadnije od Foče. Ovo je bilo potrebno radi razvlačenja neprijatelja, kao i rasterećenja i bočnog obezbjeđenja glavne kolone, koja se probijala preko Rataja ka s. Miljevini i dalje prema Jahorini.

Istom prilikom kada je drug Tito izdao ovo naređenje štabu naše brigade odao je i priznanje majevičkim borcima ističući da su se oni, iako mladi i nedovoljno iskusni, uvrstili među najbolje borce naše Narodnooslobodilačke vojske.

Poslije prijema ovog naređenja sazvan je sastanak svih komunista brigade na kome je preneto ovo priznanje druga Tita Majevičanima, kao i naređenje da se ide u istočnu Bosnu. Istovremeno je naglašena potreba budnosti, jer je brigada te noći prvi put obezbjeđivala Vrhovni štab.

Priznanje druga Tita, kao i naređenje da sa 6. istočnobosanskom brigadom idemo u istočnu Bosnu, oduševljeno su primili naši borci. Iz njega smo vidjeli da je kritična situacija koja je već danima trajala prebrođena. Pomisao da ćemo se kroz nekoliko dana naći na terenu istočne Bosne gdje su naši borci i rukovodioci poznavali tako reći svako selo, svaku čuku, ispunjavala nas je posebnim samopouzdanjem.

20) Poznato je kako je tom prilikom jedan borac iz 2. dalmatinske brigade odgovorio drugu Titu kada mu je ovaj rekao da gasi vatru: »E, ne bi je gasio, pa da i drug Tito naredi«. No, pošto su mu rekli da je to baš drug Tito, on je, izvinjavajuci se, odmah ugasio vatru. Drug Tito se, naravno, nasmejao na to...

Dvanaestog juna brigada je preko zaseoka Ratkovac stigla u Zakmur. Tu smo prvi put, poslije nekoliko nedjelja borbi i pokreta, naišli na selo — ljude; tu je brigada poslije dugog vremena dobila svoj davno zasluženi obrok.

U drugoj polovini noći 12/13. juna brigada je iz s. Zakmura produžila pokret za s. Trebičinu zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom. U zoru su se naš čelni bataljon i dva bataljona 6. istočnobosanske brigade sukobili sa njemačkom kolonom iz sastava 369. divizije jačine jedne borbene grupe, koja se pravcem Foča—s. Đedevo—s. Trebičina kretala prema s. Rataj i s. Jeleč, da tim pravcem nanese udar u bok naše glavne kolone koja se sa Vrhovnim štabom probijala preko s. Rataja na sjever, pošto Nijemcima to nije bilo uspjelo duž same komunikacije Kalinovik—Foča. Kao što je poznato, prethodnog dana je 1. proleterska divizija probila posljednji njemački obruč na Zelengori, između s. Jeleča i s. Miljevina, što je bilo od najveće važnosti.

U susretnoj borbi naše jedinice potisle su neprijatelja u istočni dio sela Trebičina. U toku dana obje brigade vodile su borbu sa neprijateljem kome su pristizala pojačanja i odbile njegove pokušaje da zauzme selo i produži dalje prema s. Rataj. Neprijateljska avijacija tukla je rejon s. Ocrkavlje pokušavajući da spriječi prelaz ceste našoj glavnoj koloni nanoseći joj pri tome gubitke. Od s. Trebičine smo bili u nemogućnosti da ma šta učinimo — pomognemo iako smo događaje osmatrali čitav dan kao na dlanu. Rejon Trebičine tukla je neprijateljska avijacija samo u dva maha.

Izbijanje naših dviju brigada u rejon Trebičina i čvrsto držanje tog rejona 13. juna bilo je naročito značajno, jer je time onemogućena namjera Nijemaca da sa tog pravca izbiju u Rataj i spriječe prelaz naše glavne kolone preko komunikacije Foča—Kalinovik.

Predveče 13. juna oba štaba brigade — ocjenjujući da bi dalje naše probijanje na sjever bilo neizvodljivo (jer su Nijemci, pored ostalog, već zaposjeli dominantne visove: Kmuricu (k. 1146), sa desne, i Gradac (k. 909), sa lijeve strane r. Bistrice) -— odlučila su da komunikaciju pređu iza glavne kolone, tj. preko s. Rataja i Ocrkavlja. Tako je i učinjeno i brigada je u prvo svitanje 14. juna prešla cestu kod Ocrkavlja — bez borbe, poslije čega se razmjestila u selu Miljevini, zaselak Borjanice. Toga dana brigada je izišla iz posljednjeg obruča na Zelengori.

Poslije kraćeg sređivanja i djelimičnog odmora na južnim i jugoistočnim padinama Jahorine brigada je zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom 21/22. juna prešla prugu Višegrad—Sarajevo kod željezničke stanice Dub, poslije čega se prikupila u s. Podgaj i Brčigovo (3. bataljon prebacio se slijedeće noći). Tom prilikom brigada nije vodila veće borbe.

*

Jednomjesečne borbe koje je Majevička brigada vodila u petoj neprijateljskoj ofanzivi na Trovrhu, Zavajitu, Zlatnom Boru, Vučevu, Sutjesci, Popovom Mostu, Barama i drugim mjestima najteže su, ali i najslavnije od svih u kojima su naši borci i rukovodioci učestvovali. U tim borbama brigada je pretrpjela veoma velike gubitke — ona je iz ofanzive izišla više nego prepolovljena. Od ukupno oko 650 ljudi, sa koliko je brigada stigla

početkom aprila iz istočne Bosne, iz pete ofanzive je izišlo svega oko 300. Ovdje je obuhvaćeno oko 200 sposobnih boraca i oko 100 ranjenika koji su se kretali sa brigadom. U periodu do početka ofanzive brigada je imala oko 80 boraca izbačenih iz stroja (poginulih i ranjenih — upućenih u Centralnu bolnicu), a u toku ofanzive oko 270 od kojih oko 130 poginulih i oko 140 ranjenih. Pri tome treba imati u vidu da je među ranjenima bio znatan broj onih koji su zaostali iza svojih jedinica jer su, ostavši bez ikakve obuće, bili nesposobni za dalji veoma naporan pokret. Zbog toga je jedan dio ovih drugova stradao, a drugi dio se sam naknadno probijao ili priključio drugim našim jedinicama.

Brigada je u ofanzivu ušla bez dovoljno iskustva iz borbe sa takvim neprijateljem kao što su bile tada odabrane i specijalno opremljene njemačke jedinice. Ali je, i pored toga, brigada bila na moralno-političkoj visini; njeni borci i rukovodioci bili su duboko svjesni i težine situacije i važnosti zadataka koji su pred njih postavljeni. Bili su spremni da daju sve od sebe za stvar pobjede. I — dali su. O tome najrječitije govore veoma veliki gubici brigade, a i nepokolebljivo, samoprijegorno i uspješno izvršenje i najtežih zadataka. U ovim borbama su lakše, pa i teže ranjavani ostajali u jedinicama. Ovo se odnosi i na komandni kadar, jer je dobar dio članova bataljonskih štabova i četnih rukovodstava bio jedan, dva i više puta ranjavan i gotovo su svi nastavljali da obavljaju svoje dužnosti.

Na padinama Trovrha, Vijenca, Zavajita i Kušlata, na Zlatnom Boru, Vučevu, Popovom Mostu, na Donjim Barama, Trebičini i drugim poprištima pete neprijateljske ofanzive posijani su grobovi neustrašivih boraca Majevičke brigade, kao što su bili Miljenko Cvitković Španac, Tešo Tešić, Aleksandar Vokić, Marko Lukić-Jankovac, Fadil Bešlagić, Joco Petrić-Obrenović, Vojo Spasević Šuco, Srbo Subotić, Neđo Đokić, Svetozar Vasić, Savo Rankić, Sumbul Bararon i mnogi drugi.

Boreći se tokom ofanzive rame uz rame sa proleterskim i drugim brigadama, borački i starješinski kadar naše brigade prekalio se kroz ovaj najteži ratni ispit, stekao dragocjeno ratno iskustvo i još više se učvrstio u uvjerenju o pravednosti ciljeva naše borbe i neminovnosti pobjede naših naroda koje predvodi KPJ na čelu sa drugom Titom.

I, zaista, skori dani poslije ofanzive dokazali su da dragocjene žrtve koje je brigada u ofanzivi dala nisu bile uzaludne. Već u ljeto 1943. godine preživjeli borci i rukovodioci brigade bili su u mogućnosti da prime u svoj sastav preko 1.500 novih boraca. Iskustvo i prekaljenost boraca sa Sutjeske bili su od velikog značaja u novim okršajima. Oni su ga nesebično prenosili na nove borce koji su u brigadu pridolazili sve do kraja rata, do konačnog oslobođenja; oni su u omasovljenoj i preporođenoj Majevičkoj brigadi — i drugim brigadama i odredima koji su kasnije iz njenog sastava formirani — bili borbeno jezgro, iskusni i prekaljeni starješinski kadar.

Borbe Majevičke brigade u petoj ofanzivi ostaće ispisane u njenoj istoriji kao i u istoriji naroda Majevice i Semberije zlatnim slovima. Na herojskim primjerima boraca svih naših brigada sa Sutjeske učiće se mlade -generacije kako se voli sloboda i kako se gine za nju.

ANDRIJA BLAGOJEVIĆ

BORBE 4. BATALJONA OD FORMIRANJA DO POČETKA PETE NEPRIJATELJSKE OFANZIVE

U novembru 1942. godine, odmah poslije razbijanja četnika na Majevici, došlo je do velikog priliva novih boraca u jedinice NOV iz podmajevičkih, semberskih i posavskih sela. Pošto je popunjava 6. istočnobosanska brigada, formiran je i 2. majevički partizanski odred jačine oko 700 boraca.

Četvrti bataljon 2. odreda formiran je 6. februara 1943. godine u s. Čengić. Popunjen je novopridošlom omladinom iz pomenutih sela, a najviše iz Semberije. Politički kadar četa takođe je došao iz partijskih i skojevskih organizacija sa terena. Bila je to, u svakom pogledu, vrlo mlada jedinica, kako po borbenom iskustvu, tako i po godinama starosti, jer je većina boraca imala između 16—20 godina. Moralno-politička svijest ovih mladića i djevojaka bila je na visini, jer su, uglavnom, svi bili obuhvaćeni prethodno političkim radom u partijskim, skojevskim i omladinskim organizacijama na terenu.

Bataljon je ostao na teritoriji Majevice i Semberije kratko, svega 15—20 dana. Za to vrijeme imao je nekoliko akcija, među kojima su najvažnije: napad na ustaško-domobransko uporište u Suhom Polju i napad na domobransku kolonu u s. Čađavica. Prvi napad izvršen je na uporište u Suhom Polju polovinom februara, ali bez uspjeha, uglavnom zbog toga što je neprijatelj unaprijed saznao za napad, pa se dobro pripremio za odbranu. Druga akcija, koja je uslijedila neposredno poslije ove, bila je vrlo uspješna. Kada smo stigli u s. G. Čađavicu obaviješteni smo da se iz Dragaljevca prema Bijeljini kreće jedna domobranska četa. Bataljon je napravio zasjedu i dočekao kolonu u D. Čađavici, kod dućana Save Cacanovića. Poslije kratke borbe uspjelo nam je da zarobimo cijelu neprijateljsku jedinicu, oko 120—130 domobrana sa cjelokupnim naoružanjem i opremom. U naše ruke palo je oko 120 pušaka, nekoliko puškomitraljeza i velika količina municije. Ovaj uspjeh je bio značajan, kako u pogledu podizanja borbenog morala jedinice, tako i u materijalnom pogledu. Mi smo se tada dobro naoružali, obukli i snabdjeli municijom.

Kada smo postrojili zarobljene domobrane, jedan od njih se izdvojio iz kolone, sjeo na zemlju i počeo da skida cokule. Upitan zašto je izašao iz kolone i zašto to radi, odgovorio je: »Ta, molim vas, nije ovo meni prvi, već treći put. Znam ja šta vama treba! Pušku ste mi uzeli, a ja vam dajem odijelo i cokule, pa odoh nazad po sljedeće. Samo me čudi kako ste saznali da smo juče dobili sve novo!« Domobrani su zaista dobili novu uniformu i obuću dan prije njihovog zarobljavanja.

U G. Čađavici zadržali smo se dan-dva, a onda smo otišli u selo Brđani—Tavna. Tu smo pridodati štabu 6. brigade kao njen 7. bataljon. Odatle smo početkom marta (naš bataljon i Glasinački bataljon 6. brigade) krenuli za Sekoviće jer su četnici Save Derikonje napali slobodnu teritoriju Birča

i doveli u tešku situaciju jedinice 2. bataljona 6. brigade. Nakon usiljenog marša preko Ravnog Zavida, Jelice i ceste Tuzla—Zvornik, stigli smo sljedeće noći na Borogovo. Odmah su prikupljeni podaci o četničkim položajima i u zoru, poslije kraćeg predaha, Glasinački i naš 4. bataljon dobili su naređenje za napad. Bataljon je izvršio juriš na lijevi bok, a jednu četu komandant bataljona uputio je u pravcu Klještana, u pozadinu četnika sa zadatkom da im ne dozvoli izvlačenje preko rijeke Drinjače ka Milan planini. Napad naših bataljona bio je tako silovit da su se četnici, poslije kraćeg otpora, dali u bjekstvo. Na žalost, naša 14-ta (prva) četa nije izvršila svoj zadatak, jer, zbog nesnalažljivosti komandira čete, nije izbila u određeni rejon i četnici su se izvukli preko Drinjače i dalje — ka Milan planini i Romaniji. Ubijeno je 14 a zarobljeno 5 četnika. Od naoružanja u naše ruke, pored ostalog, pali su jedan minobacač i jedan puškomitraljez.

U toku marta 1943. zajedno sa bataljonima 6. brigade imali smo više akcija oko Vlasenice i na Romaniji. Tako, na primer, izvršili smo napad na ustaško uporište Milići, zauzeli mjesto i protjerali ustaše od kojih je 11 ubijeno. U ovoj borbi nismo imali gubitaka. Jedna od najžešćih borbi koje su u to vrijeme vođene, bio je naš napad na ustaško uporište Han Kram. Dobili smo podatke da se u Kramu nalazi svega oko 150 ustaša »Francetićeve crne legije«. Donijeta je odluka da se ovo uporište napadne. Uslovi za napad bili su prilično nepovoljni zbog dubokog snijega na kome se uhvatila debela pokorica, kao i zbog toga što je uporište bilo jako utvrđeno. Da neprijatelj ne bi saznao za naš napad, jedinice su bile razmještene čitav dan marša od objekta napada.

U napadu na Han Kram učestvovala je 6. brigada i bataljoni 2. majevičkog odreda. Mjesto Han Kram je u stvari jedna pilana sa nekoliko upravnih i službenih zgrada na cesti Vlasenica—Sarajevo. Naš 4. bataljon napadao je sa sjeverne strane na pilanu. I pored postignutog iznenađenja, neprajatelj se brzo sredio i, iz utvrđenih položaja, pružao veoma žilav otpor. Snažnom mitraljeskom vatrom podešenom za noćno gađanje zadržao je naš bataljon na brisanom prostoru pedesetak metara od pilane. Ipak je jedna naša četa uspjela da se probije do same pilane i da je zapali. Lako zapaljive borove i jelove daske za čas su se pretvorile u buktinju tako da se ustaše nisu uspjele izvući, nego su izgorjeli u plamenu. Pretpostavlja se da je u pilani izgorjelo oko 100 ustaša. Oko 7 časova ujutro napad je obustavljen i naređeno je povlačenje.

Napad nije uspio zbog toga što se u uporištu našlo tri do četiri puta više ustaša nego što se računalo. Uoči napada, uveče je iz Sarajeva u Han Kram došao jedan bataljon »Francetićeve crne legije« jačine oko 500—600 ustaša. Za dolazak ovih ustaša štab brigade nije mogao znati jer su oni stigli upravo kada su bataljoni bili u pokretu za napad. No, iako uporište nije likvidirano, neprijatelj je pretrpio vrlo velike gubitke. Prema vlastitom priznanju imali su oko 180 mrtvih. I mi smo imali relativno Xisoke gubitke, ukupno oko 27 izbačenih iz stroja. Naš bataljon imao je 3 mrtva i 7 ranjenih, a među njima, i zamjenik komandanta bataljona Tomo Manjkalović.

U okviru priprema za odlazak u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba u Sekovićima je 25. marta 1943. godine formirana Grupa udarnih majevičkih bataljona, od kojih je, 11. aprila, proglašena 1. majevička bri-

gada. Pored bataljona 2. majevičkog odreda u sastav grupe ušao je i 2. bataljon 6. brigade, tako da je Grupa brojala 5 bataljona. Stab Grupe majevičkih bataljona sačinjavali su: komandant Pero Kosorić, zamjenik komandanta Ratko Perić, politički komesar Mirko Filipović, zamjenik komesara Pavle Goranin, načelnik štaba Vukašin Subotić, intendant brigade Veso Radojčić. Stab našeg 4. bataljona sačinjavali su: komandant Vojo Ivanović Crnogorac, politički komesar Andrija Blagojević, zamjenik komandanta Zarija Kodžović, zamjenik komesara Jozo Zepić, (ranjen na Humiću) a poslije njega Velimir Dakić, intendant Milan Rabota Pop, referent saniteta Ljiljana Dursun (došla nešto kasnije).

Poslije čitanja naredbe o postavljenju štaba brigade, štabova bataljona i komandno-političkog kadra u četama, novopostavljeni komandant brigade Pero Kosorić održao je govor pred strojem. On je istakao veličinu i značaj našeg odlaska u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba, pozvao je sve borce i starješine da se maksimalno založe na izvršenju postavljenih zadataka i dokažu da su dostojni sinovi Majevice, Semberije i Posavine. Ukazao je na teškoće koje stoje pred nama i koje moramo savladati, da bismo ravnopravno, rame uz rame, stali s borcima proslavljenih proleterskih jedinica.

Neposredne pripreme za polazak trajale su 2—3 dana. Za to vrijeme smo dotjerivali u red oružje, odjeću i obuću i održavali sastanke po četama. Na tim sastancima svakom borcu su predočeni predstojeći napori i zatraženo da se pojedinačno izjasne da li su sposobni za takve napore, a, ako neko smatra da ih ne može izdržati, da ostane. Niko nije htio da ostane i svi su željeli da krenu, pa čak i oni koji su iznemogli i bolesni. Sjećam se malog Dike Čubića iz Modrana. Imao je svega 15 godina. Znao sam da je njegova snaga isuviše slaba da izdrži sve što je stajalo pred nama i tražio sam da se vrati. To sam učinio i zbog toga što je njegov otac, Stevo Cubić, inače član Partije, imao samo dvoje djece (njega i nešto stariju kćerku) i oboje su se nalazili u brigadi. Prilikom njihovog stupanja u partizane, rekao mi je da on ne može i neće da ih sprečava da idu, iako zna da mu je sin isuviše mlad za to. Zbog toga me je molio da malo više pripazim na njega. Mali Diko je pošao sa nama i u petoj ofanzivi junački je dao svoj mladi život za slobodu (njegov otac Stevo je takođe kasnije 1944. poginuo od četnika).

Dvadeset osmog marta 1943. godine 6. brigada i grupa majevičkih bataljona izvršili su pokret prema Romaniji gdje smo stigli početkom aprila u rejon Sokole/ića. Tu smo se zadržali oko tri dana i vodili borbe sa Nijemcima i ustašama koji su napadali sa pravca Rogatice i Sokoca. Šestog aprila krenuli smo iz sela Zakoma na jug, prema rijeci Prači. Marš je bio vrlo naporan jer smo u toku noći morali preći prugu Sarajevo——Višegrad koju su obezbjeđivali dijelovi njemačke 369. divizije, a zatim rijeku Praču. U zoru 7. aprila izbili smo na cestu Sarajevo—Višegrad kon sela Osječani. Naš bataljon kretao se na začelju kolone i, tek što je izbio na cestu, proneo se glas preko kolone da su naše čelne jedinice na Hranjenu zarobile četu domobrana sa cjelokupnim naoružanjem i opremom i jeanirn topom. Za nas je to bilo iznenađenje, jer nismo čuli nikakvu horbu. Odmah poslije ovog preneseno je, preko veze, da bataljon krene trčećim korakom na Hranjen. Kada smo stigli izdato nam je kratko naređenje da zauzmemo

položaje južno od ceste prema Sarajevu. Tek što smo se uspeli na kosu, ugledali smo njemačku motorizovanu kolonu kako se mirno kreće prema Hranjenu. Odmah smo izvršili napad, izbili na cestu i presjekli kolonu na dva dijela. Nijemci očito nisu očekivali ovaj napad. Bili su iznenađeni tako da nisu uspjeli da organizuju odbranu. Veći dio kolone brzo je pobjegao prema Sarajevu, dok su u naše ruke pala tri motocikla, tri kamiona i jedna limuzina. Ubijeno je 7 Nijemaca, a 15 ih je zarobljeno. Među njima bio je i jedan kapetan koji je pomalo znao i naš jezik. Pitao je ko je komandant jedinice, a ja sam mu pokazao na druga Voju Crnogorca. Vidjevši Voju, onako malog i mladolikog, nikako nije htio da povjeruje u to i da ga prizna za komandanta. Protestovao je što smo mu uzeli kofere sa odijelima kada je to njegovo, i zašto palimo kamione kada se možemo sa njima poslužiti. Mi smo mu odgovorili da nam za sada kamioni ne trebaju, kada nam budu zatrebali, uzećemo ih od njih. Njega sa ostalim zarobljenicima štab brigade predao je Vrhovnom štabu.

U rejon Ustikoline stigli smo 8. aprila. Te noći jedinice 1. proleterske divizije prelazile su u Ustikolini na desnu obalu Drine. Iz doline Drine čula se neprekidna topovska paljba i štektanje mitraljeza, a crvene i zelene rakete parale su nebo u tamnoj noći. Svi smo to posmatrali sa položaja i bili ushićeni. Naš bataljon posjeo je položaje na liniji Grabić—Previla— Stolac sa zadatkom da osigura pravce od Goražda i Sarajeva prema Foči. Jedanaestog aprila saznali smo da je naredbom Vrhovnog štba grupa majevičkih bataljona proglašena Prvom majevičkom NO udarnom brigadom. Na tim položajima ostali smo skoro mjesec dana, tj. sve do 3. maja. Za to vrijeme nismo imali većih borbi sa neprijateljem, te smo bili u mogućnosti da više radimo na vojnom i političkom uzdizanju boraca.

U drugoj polovini aprila naš bataljon posjetili su delegati iz Centralnog komiteta, Mitra Mitrović i Mihailo Svabić. Oni su nas upoznali sa novim organizacionim formama rada koje se primjenjuju u proleterskim jedinicama na vojno-stručnom i partijsko-političkom uzdizanju. Insistirali su na zavođenju čvrste discipline koja će se zasnivati na bazi samodiscipline svakog pojedinca. Naročito su nam ukazali na opasnost od pjegavog tifusa koji je desetkovao neke jedinice 7. banijske divizije. Pri odlasku, delegati su istakli da smo mi najmlađa jedinica u sastavu Operativne grupe, kako po stažu, tako i po godinama starosti. Izrazili su zadovoljstvo postignutim rezultatima i poželjeli nam uspjeh u daljem radu. Kasnije, kada smo prolazili pored Vrhovnog štaba na Sćepan-polju, izašla je pred naš bataljon Mitra Mitrović sa drugom Mošom Pijade i upoznala ga sa nama govoreći: »Ovo su ti Majevičani o kojima sam govorila.« Mi smo se osjetili polaskani i vrlo ponosni na ovo.

Krajem aprila i početkom maja neprijatelj je postajao sve aktivniji. Izviđačka avijacija sve češće je nadlijetala slobodnu teritoriju. Na naše položaje i u pozadinu neprijatelj je slao agente i špijune vrbovane iz redova mjesnog stanovništva. Neprijatelj je svim silama nastojao da prikupi što više podataka o našim snagama, položajima, jačini itd. Tako je početkom niaja u štab bataljona došla jedna sredovječna Muslimanka. Predstavila se kao ojađena i zabrinuta majka, čijeg su maloljetnog sina »uzeli« partizani u komoru i odveli prema Čajniču. Plačući nas je molila da joj dozvolimo da pođe prema Čajniču i pronađe svoje dijete. Mi smo je tješili i ubjeđivali da se njenom sinu neće ništa desiti i savjetovali je da ide kući. Nakon

dužeg ubjeđivanja konačno je pristala da se vrati kući, ali nas je molila da joj izdamo propusnicu kako je ne bi presrele naše patrole. Izdali smo joj traženu propusnicu, ali se pobunio intendant bataljona Milan Rabota Pop. Rekao nam je da griješimo što joj dajemo propusnicu, jer — on sumnja da je ona špijun. Uvjeravali smo ga da takva sirota nepismena seljanka ne može biti špijun, ali ga nismo ubijedili. Žena je iz njedara izvadila neku prljavu maramu da u nju stavi propusnicu. Tom prilikom iz marame joj ispade novčanica od 500 kuna. Pop se za novčanicu uhvatio kao pijan za plot i dreknuo na ženu: »Govori ko ti je dao novac i ko te je ovamo poslao da nas špijuniraš«. Sada se žena strašno uplašila i problijedela tako, da smo i mi posumnjali da nešto nije u redu. Poslije pretresa kod nje je nađeno više propusnica od raznih jedinica. Na koncu je priznala da ju je poslao neki beg iz Goražda i naredio joj da ispita naše položaje, a za dokaz da donese propusnicu od svake jedinice. Izjavila je da su nas Nijemci trebali već napasti, ali da će to učiniti kroz 2—3 dana, tj. dok iz Sarajeva stigne neka jedinica. O ovome smo odmah izvijestili Štab brigade i uputili im ženu radi daljeg saslušavanja.

Prvu ozbiljnu borbu vodili smo 2. maja na Grabiću, sjeverno od Ustikoline. Tom prilikom poginuo je Simika Mihajlović iz Popovog Polja. Ovaj napad, vjerovatno izviđačkih dijelova 369. njemačke divizije, odbijen je i neprijatelj se povukao prema Goraždu. Toga dana 16. banijska brigada preuzela je položaje na Provili—Stolcu, koje je do tada držala jedna naša četa, i tada se cio naš bataljon našao na položajima na Grabiću. Trećeg maja Nijemci su izvršili snažan napad sa pješadijom i tenkovima prema Ustikolini. Poslije žestokih borbi uspjelo im je da probiju položaje na cesti kod Ustikoline i da produže napredovanje ka Foči. Četvrtog maja neprijatelj je deblokirao opkoljeni italijansko-četnički garnizon u Foči, a Majevička brigada bez 5. bataljona povukla se na položaje južno od Foče.

Istoga dana kada su Nijemci probili položaje naše brigade, Italijani su ovladali položajima 16. banijske brigade na Previli. Tako su se naš i 5. bataljon našli u poluokruženju na Grabiću. Zbog toga smo odlučili da se kosom, zapadno od Ustikoline i Foče, povučemo i dođemo u sastav brigade. Pre toga komandant 5. bataljona Stanko Salcberger postavio je minobacač na Vrbničku kosu i sa nekoliko preciznih pogodaka napravio haos u neprijateljskoj komori u Ustikolini.

Glavnina naše brigade nalazila se na položajima kod Broda na Drini, i mi smo u njen sastav stigli 5. maja. Od 10. maja brigada je ušla u sastav Drinske operativne grupe koju su sačinjavale: 2. proleterska, 6. istočnobosanska i naša brigada. Zadatak Drinske operativne grupe bio je da zatvori pravce koji vode iz Goražda i Foče našoj oslobođenoj teritoriji, odnosno Čajniču, Celebiću i Šćepan Polju.

Od 15. maja do kraja pete ofanzive naš bataljon je vodio teške i krvave borbe. Bataljon je u junačkim borbama na Humiću, Zlatnom Boru, Popovom Mostu, Barama itd. izgubio oko 2/3 boračkog i starješinskog kadra.

RATKO PERIC

KROZ PETU OFANZIVU

Neposredno pred sam pokret u susret glavnini snaga NOV pod komandom Vrhovnog štaba od Majevičkog partizanskog odreda formirana je Grupa udarnih majevičkih bataljona 25. marta 1943. godine. Odmah po dolasku u sastav glavnine snaga kod Foče od Grupe udarnih bataljona proglašena je 1. majevička brigada. Komandant brigade bio je Pero Kosorić, a njegov zamjenik Ratko Perić. Komesar brigade bio je Mirko Filipović, a njegov zamjenik Ilija Goranin, načelnik štaba Vukašin Subotić, a intendant Vaso Radojčić.

Komandanti bataljona do početka pete ofanzive bili su:

Komandant 1. bataljona Miljenko Cvitković, zamjenik komandanta Gojko Milovanović, koji je poslije pogibije Miljenka Cvitkovića na Popovom Mostu postavljen za komandanta istog bataljona. Komesar bataljona bio je Muhidin Begić.

Komandant 2. bataljona do Foče bio je Srećko Stević, a tada je za komandanta došao Slobodan Kezunović. Komesar bataljona bio je Dragiša Maksimović.

Komandant 3. bataljona do Foče bio je Tripun Petrović, a zamjenik komandanta Radivoje Kovačević, koji je, odmah u početku ofanzive, postavljen na dužnost komandanta tog bataljona. Komesar bataljona bio je Jovo Kokanović, a zamjenik komesara Selim Numić.

Komandant 4. bataljona bio je Vojo Ivanović, a komesar Andrija Blagojević.

Grupa udarnih majevičkih bataljona izvršila je pokret iz Sekovića u pravcu Foče 28. marta zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom. Prvog aprila stigla je na prostoriju Čevljanovići, Ivančići i Srednje. Na tom rejonu vodila je borbu cijeloga dana sa dijelovima 369. »vražije« divizije. Uspjeli smo da zauzmemo ustaško uporište Knežinu, a iste noći stigli smo u Rakovu Nogu. Cilj našega pokreta je bio da na svaki način što prije uspostavimo vezu sa Vrhovnim štabom i dobijemo zadatak za dalja dejstva. Da bi zavarali neprijatelja o pravcu pokreta, 4. aprila Grupa udarnih bataljona stiže u selo Kalimaniće, gdje su 4. i 5. aprila vođene jake borbe sa dijelovima 369. »vražije« divizije, koja je stalno pratila naše bataljone i 6. istočnobosansku brigadu, i sa ustaškim snagama iz Sokolca. U tome okršaju neprijatelj je bio poražen, a Majevičani su potpuno razbili dijelove jednog bataljona 369. divizije i zaplijenili dosta oružja i municije. U toj borbi naročito se istakao naš 1. bataljon pod komandom Milenka Cvitkovića.

Pravac našeg pokreta ka jugoistoku bio je dosta težak za kretanje zbog toga što je vodio planinskim predjelima kroz šume i običnim pješačkim stazama, a negdje i bez njih. Nastavljajući pokret, prešli smo prugu Sarajevo—Višegrad kod željezničke stanice Mesići petog aprila. Radost svih nas

bila je velika, a borci su stalno postavljali pitanja: kada ćemo vidjeti druga Tita i da li je to moguće, kakav on izgleda i si. Osjećaji su bili takvi kod nas kao kod male djece koja žele vidjeti svoju majku. Vodi se žučna diskusija ko će prvi imati tu sreću da vidi druga Tita. Naš kurir u štabu Grupe udarnih bataljona Perić, koji je imao tek 14 godina, stalno je prkosio svim ostalim borcima — kako će on imati tu sreću da prvi pozdravi druga Tita. Od Zakoma do Hranjena maršovali smo cijelu noć pod dosta teškim uslovima. Morali smo svi do jednog gaziti rijeku Praču koja je usled kiša i topljenja snijega na planinama bila nabujala, dosta brza i hladna. Sve teškoće za vrijeme noćnog marša od Zakoma do Hranjena uspješno su savladane, u prolazu kroz selo Vražaliće smo saznali od seljaka da se na našem pravcu kretanja u Osječanima i Hranjenu nalaze domobrani i legija. Njih je trebalo iznenada napasti i to u toku noći — kako bi napad što bolje uspio. U neposrednoj blizini Osječana udarni majevički bataljoni zajedno sa 6. brigadom izbili su u rasvitak zore. Produžili smo cestom u pravcu Hranjena kako bismo iznenadili domobransku posadu. Starješina posade bio je poručnik Veljko Türk, sa kojim su naši uspostavili vezu neposredno pred napad.

Türk je nama predao svoju cijelu četu uz malo formalnog puškaranja. Na našoj strani nije bilo nikakvih gubitaka, dok na strani neprijatelja, kod onih koji su bježali i nisu se htjeli predati, bilo je oko 10 mrtvih i ranjenih. Saznao sam da je poručnik Türk još od prije rata bio simpatizer KPJ. On je omogućio zarobljavanje cijele posade od oko 150 neprijateljskih vojnika i zaplijenu, između ostalog, 4 puškomitraljeza, 100 pušaka i jednog protivtenkovskog topa 45 mm sa oko 150 granata.

Poslije akcije na Hranjenu 6. brigada je krenula po svom zadatku, a mi smo se zadržali na položajima oko 90 minuta čisteći teren i hvatajući pojedine domobrane i Nijemce koji su bježali i krili se po šumarcima. Sve do jednoga smo uhvatili; među njima je bilo 10 Nijemaca sa 2 podoficira. Sve zarobljene Nijemce smo poveli sa nama, a po dolasku u Vrhovni štab, njima ih predali. Po završenoj akciji Grupu udarnih majevičkih bataljona nastavila je svoj put do Ustikoline gdje smo se prvi put sreli sa našim proleterima koji su bili u toku forsiranja rijeke Drine.

PRVI SUSRET SA DRUGOM TITOM

Istog dana po dolasku u rejon Ustikoline 8. aprila poslije podne, pozvan je štab Grupe kod druga Tita u selo Govza. Krenuli su Pero Kosorić, Ratko Perić, Mirko Filipović i Pavle Goranin. Prije polaska kod druga Tita održali smo kratak sastanak Štaba udarnih bataljona na kome smo odredili načelnika štaba Vukašina Subotića da komanduje bataljonima do našega povratka. Mi smo odmah krenuli na put u pravcu Govze gdje smo istog dana uveče stigli. Samo dva sata dijelila su nas od susreta sa drugom Titom. Vrijeme je sporo prolazilo i — minute smo pretvarali u sate. Taj momenat susreta bio je najznačajniji u našem životu. Grudi su nam se nadimale ponosom i prevelikom radošću. Proljećno sunce, koje je bilo pri zalasku, bacalo je posljednje zrake na kosu koja se protezala na kuće gdje je bio smješten Vrhovni štab i drug Tito. Bila je to »osrednja« kuća s bijelo okrečenim zidovima, niskoga

krova. Soba u kojoj smo zatekli druga Tita bila je dosta mala. U njoj je bio smješten jedan sto sa nekoliko stolica i seljački krevet. Dočekalo nas je vedro i nasmijano lice druga Tita. Uzbuđenje koje je ovladalo nama nikako da popusti. Drug Tito je bio vrlo raspoložen, tako da smo se mi osjećali u njegovoj sredini vrlo prijatno — kao i da smo sa svojim roditeljem. Razgovor se vodio o raznim pitanjima. Drug Tito nam je — među prvim pitanjima — postavio i pitanje kako smo maršovali iz istočne Bosne. Zatim, pitao nas je kako su borci izdržali napore za vrijeme marša, kakvo je moralno-političko stanje, da li smo za vrijeme marša vodili borbu, s kakvim oružanim snagama i gdje. Pitao nas je i o tome kakvim oružjem mi raspolažemo, da li imamo hrane za borce i kakva je borbena sposobnost naše jedinice.

Na sva pitanja druga Tita odgovarali smo konkretno, a naročito smo podvukli: da je moralno-političko stanje boraca na primjernoj visini i da smo željno očekivali susret sa proleterima i — lično sa Titom. Naglasili smo i to da smo mi svi, zajedno sa borcima, spremni da izvršimo sve zadatke koji se budu postavili pred nas. Na licu druga Tita — u daljem razgovoru — primijetili smo: on je u potpunosti zadovoljan s nama i našim borcima.

Poslije diskusije o Majevičkoj brigadi, drug Tito nas je upoznao sa situacijom u svijetu i borbama Narodnooslobodilačke vojske koja se junački bori u svim krajevima naše zemlje. Najviše je govorio o herojskoj borbi naših jedinica u 4. neprijateljskoj ofanzivi, u kojoj su se naše jedinice našle u dosta teškoj situaciji, ali su iz nje izašle — kao pobjednici. Neprijatelj je imao velike gubitke u ljudstvu i u materijalnim i tehničkim sredstvima. Naše jedinice su zaplijenile od neprijatelja veći broj tenkova, topova i drugog teškog naoružanja, pa su kasnije, pri prelazu rijeke Neretve, morale same uništiti tenkove i teško naoružanje. Drug Tito je podvukao da su proleterske jedinice postigle veliku pobjedu nad neprijateljem; značaj te pobjede prelazi granice naše zemlje i podiže naš ugled kod saveznika. Poslije izlaganja o 4. neprijateljskoj ofanzivi, drug Tito je odredio zadatak i ulogu našoj jedinici — da obezbijedi lijevi bok glavnim snagama koje su u toku forsiranja Drine istočno od Foče u pravcu Ustikoline.

Istog dana, tj. 8. aprila poslije razgovora sa drugom Titom i primljenih zadataka za našu jedinicu, imali smo čast da prvi put skupa večeramo sa drugom Titom. Večera je bila skromna i ukusna, ali, od velikoga uzbuđenja, nismo bili gladni iako smo toga dana vrlo malo jeli. Večera je protekla u vrlo prijatnom raspoloženju i razgovoru, a mi, svi do jednoga toliko smo bili zaneseni da smo stalno posmatrali druga Tita. On je zapazio kako mi slabo jedemo i da se ustručavamo, da smo uzbuđeni. Da bi nas ohrabrio drug Tito je rekao: »Jedite, drugovi, ovu srnu! Lično sam je ulovio, dobro je pripremljena i vrlo je ukusna«. Ovakve, drugarske i roditeljske riječi, potpuno su nas ohrabrile, pa smo počeli bez ikakvog ustručavanja jesti. Poslije večere drug Tito nam je odredio mjesto za spavanje i rekao nam da se tu nalazi Vladimir Nazor. Njega bi trebalo sutra rano da posjetimo.

Vladimira Nazora smo posjetili sutradan ujutro, tj. 9. aprila. Sa svima nama on se pozdravio i, poslije toga, nastavili smo razgovor. Prvo pitanje

koje nam je postavio je bilo — ko je od nas komandant brigade. Zatim je nastavio da nas dalje ispituje — o našim dužnostima i ulogama u brigadi. Mi smo mu rekli da je komandant brigade Pero Kosorić (a i on mu se i sam predstavio), a zatim smo druga Nazora upoznali sa dužnostima svakoga od nas. Drug Nazor, nasmijanog lica, rekao je u stihu: »Ej, djeco moja, Vi ste mladi, a vidite kako sam ja star čovjek. I nalazim se među našim slavnim proleterima; oni me mnogo poštuju i cijene, a naročitu zahvalnost izražavam drugu Titu. On mi je, evo, kako vidite, ovakvom starom čovjeku koji se ne bori sa puškom u ruci, dao dva pratioca i jednu kravu — krava me mlijekom hrani, od toga živim. Moje godine i zdravlje nije dobro, ali sam ponosan što svojim učešćem u narodnooslobodilačkoj borbi dajem svoj udio za oslobođenje naše zemlje. Na velikoj pažnji i brizi o mome zdravlju — što sam uopšte do sada živ — mogu da se zahvalim drugu Titu«.

Na kraju svoga govora — a da bi među nas unio što veće raspoloženje — drug Nazor je rekao slijedeće: da se ugledamo na njega, jer on, iako u odmaklim godinama, dijeli sudbinu boraca za oslobođenje naše zemlje. »Kako vidite, djeco moja, godine su mi velike, ali je srce mlado, a pred Vama je budućnost.« Naša imena Nazor je zapisao u svoj notes. Unio je i naše funkcije u jedinici, kao i naše zanimanje u bivšoj Jugoslaviji. Razgovor sa drugom Nazorom je trajao oko jednog sata.

Odatle smo, s velikim oduševljenjem, krenuli na položaje Grabić kod Ustikoline, među svoje borce. Prenijeli smo im pozdrav druga Tita, koga su svi željno i sa nestrpljenjem očekivali. Pričali smo borcima kako nas je drug Tito srdačno i roditeljski primio i šta je sve sa nama razgovarao. Isto tako, ispričali smo im kako smo sa drugom Titom večerali. Naročito smo podvukli veliko interesovanje druga Tita za borce naše brigade. Saopštili smo im, također, da smo sada postali 1. majevička brigada, a ne Grupa udarnih majevičkih bataljona — kako smo se do sada zvali. Kroz razgovor sa borcima iznijeli smo sve naše utiske o drugu Titu i o našim razgovorima koje smo vodili. Borci su nam postavljali mnoga, raznovrsna pitanja. Jedan mladi dečko, koji je imao oko 19 godina, inače rodom sa Majevice iz Bogotova sela, po imenu Brana, mnogo živ i veseo i simpatičan mladić koga smo zvali »Svrćo«, glasno je viknuo: »Druže komesare, mogu li postaviti jedno pitanje? Molim te: kako izgleda drug Tito? Da li je to krupan — visok čovjek, da li je on stariji ili mlađi, hoćemo li ga i mi vidjeti i — kada će to da bude?«

Mladom »Svrći« i svim ostalim borcima pružila se uskoro prilika — dva puta su u petoj neprijateljskoj ofanzivi vidjeli druga Tita. Prvi put su ga vidjeli u pokretu od Foče ka selu Zavajitu — kada su svi do jednog prošli pored druga Tita koji je stajao na jednoj uskoj stazi pored samog puta nedaleko od Zavajita. Drugi put cijela naša brigada prošla je pored druga Tita. Tito se tada nalazio na Zelengori, u samom paklu našeg probroja iz pete neprijateljske ofanzive. Tada su ga borci, s tugom u srcima, videli ranjenog — neposredno pored puta.

Položaje na Grabiću kod Ustikoline držali smo od 10. do 20. aprila. Tada je neprijatelj uspio da zauzme Grabić. Od 20. aprila do 2. maja vodili smo borbe neposredno oko Foče, kada smo se po naređenju Vrhovnog štaba povukli. Prva majevička brigada na tim položajima, a naročito na položaju Grabić, vodila je žestoke borbe sa neprijateljem koji je,

Desetog juna 1943. 1. majevička je na položaju smijenila 2. dalmatinsku brigadu. Na slici se vidi susret Dese Koštan sa ranjenom Biserkom Bulić.

svakodnevno, vršio jake napade uz podršku artiljerijske vatre i tenkova s namjerom da deblokira italijansko uporište u tvrđavi jugoistočno od Foče. Svi napadi neprijatelja u toku 10 dana i 10 noći od Goražda na naše položaje Grabić i oko Foče bili su bezuspešni — sve do povlačenja naše brigade u pravcu sela Zubovići—Dragočani.

Brigada je napustila položaje neposredno na Foči, 2. maja u noći kada je izvršila pokret u pravcu sela Zavajita i primila nove zadatke. Borbe na Grabiću, koje je vodila 1. majevička brigada, bile su prve borbe novoformirane brigade sa trostruko jačim neprijateljskim snagama. Borci novoformirane Majevičke brigade vršili su neprekidne protivnapade na neprijatelja koji je nadirao sa pravca Goražda i jurišali na tenkove. Naša odbrana na Grabiću bila je više pozicionog karaktera — baš zbog toga što smo, jednu te istu liniju, branili 10 dana i 10 noći. Na njoj smo se ukopavali i vršili, povremeno, protivnapade. U toku borbi na Grabiću i oko Foče imali smo prilične gubitke — oko 10 mrtvih i 15—20 teže i lakše ranjenih. U borbi za Grabić bio je teško ranjen zamjenik komandanta 2. bataljona Aco Petković.

Naš 1. bataljon bio je privremeno stavljen pod komandu 6. istočnobosanske brigade koja je držala položaje na desnoj obali rijeke Drine, u reonu Kapak i Goli vrh. Za vrijeme našeg pokreta od Foče za Zavajitu

1. bataljon je došao u sastav svoje brigade. Borbe na Grabiću i Foči za novoformiranu brigadu bile su velika škola; na njoj su se borci i rukovodioci prekalili i postali pravi udarnici.

Poslije napuštanja položaja pod borbom smo krenuli u pravcu sela Bunovi—Čehotina, gdje smo se spojili sa 6. istočnobosanskom brigadom. Položaje na Cehotini zaposjeli smo u toku noći 9. na 10. maja. Dobili smo zadatak da ne dozvolimo neprijatelju prodor iz fočanskog garnizona u pravcu Han—Suha, Vikoč, selo Zavajit, Bastase. Te položaje smo držali zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom, koja se nalazila na našem desnom krilu.

Petnaestog maja njemačko-talijanske snage od Foče otpočele su koncentrično nastupanje na svim pravcima naše odbrane. Od Goražda, Čajniča, Foče i Pljevalja, njemačka 118. divizija i domobranska 4. lovačka brigada napadale su na položaje Majevičke 2. proleterske i 6. istočnobosanske brigade. Situacija se naglo pogoršala, s obzirom na je neprijatelj toga dana uspio da izvrši dubok prodor preko naših položaja. Kasno uveče uspio je da potisne i jedan bataljon 6. brigade, koji se nalazio desno od nas. Neprijatelj je uspio da zauzme Borje, koga su držale jedinice 6. brigade, a njegova avijacija, preko cijelog dana, bombardovala je naše položaje. Bili smo prisiljeni da se povučemo na položaje Papkov Dol nedaleko od Zavajita, a dijelovi Druge proleterske brigade — na Zlatni Bor. Situacija se stalno i brzo mijenjala. Borbe i juriši na Zavajitu bili su vrlo teški i krvavi; borci 1. majevičke brigade jurišali su preko brisanog prostora na dvostruko jačeg i bolje naoružanog neprijatelja, vodeći borbu prsa u prsa na jednoj uzanoj livadi, u kojoj je nastao opšti krkljanac. U tom okršaju, koji je trajao oko jednog sata, borci 1. majevičke brigade — uz pomoć 6. brigade koja je napadala desno kroz šumu i dijelova 2. proleterske brigade koji su napadali lijevo od nas — uspjeli su da slome napad neprijatelja i pređu u gonjenje. Gubici sa jedne i sa druge strane bili su veliki. Neprijatelj je imao u jednočasovnoj borbi na toj maloj, uzanoj livadi, preko stotinu mrtvih i ranjenih vojnika, dok je Majevička brigada imala oko 30 teže i lakše ranjenih i oko 20 mrtvih. Toliko žrtava neprijatelj je imao samo na pravcu napada 15. majevičke brigade (livada je bila široka oko 300 metara i tek nešto duža). Ništa manje gubitke neprijatelj nije imao braneći se od napada 6. istočnobosanske brigade i 2. proleterske, koje su ga bočno napadale.

Majevička, Šesta i dijelovi 2. proleterske brigade posle okršaja u Zavajitu zauzimaju položaje: Korče, Vijenac i Bakić, odakle napadaju neprijatelja na položaju Trovrh. U prvo vrijeme Trovrh je zauzet, ali ga je, poslije podne, neprijatelj jakim protivnapadom povratio — jer je uveo nove jake snage. Majevička brigada je napadala na položaje Kušlat i Vijenac, a, desno od nas, 6. brigada na položaje Dubrava, orijentišući jedan svoj bataljon na Kušlat — kako bi potpomogao borbu 15. majevičke brigade. Borbe na Zavajitu i Trovrhu za 1. majevičku brigadu bile su najteže i najsloženije u toku 5. neprijateljske ofanzive; brigada je pretrepjela najveće gubitke i, istovremeno, pokazala visoku borbenu sposobnost. Ona se prekalila za daljnje borbe, koje je kasnije vodila rame uz rame sa proleterskim jedinicama.

Dvadeset osmog i dvadeset devetog maja držali smo položaje prema Curevu. Brigada je uspješno držala Ždrijelo preko kojeg vodi staza za

plato Curevo. Desno od nas nalazila se 6. brigada. Neprijatelj je na ovim položajima bio razbijen iznenadnim napadima naših jedinica, koje su mu tada nanijele velike gubitke.

Trideset prvog maja 1. majevička brigada, zajedno sa 6. istočno-bosanskom brigadom i 2. proleterskom brigadom, vodila je borbu na Maglicu i Volujaku. Prvi bataljon brigade nalazio se na lijevoj obali Drine, između Sćepan Polja i ušća Sutjeske u Drinu. U borbi na Magliću Majevička Šesta i 2. proleterska brigada uspijevaju da razbiju neprijatelja i natjeraju ga da odstupa u pravcu položaja 1. bataljona. Tom prilikom 1. bataljon 15. majevičke brigade uspio je da zarobi oko 100 neprijateljskih vojnika i dosta opreme. Sve naoružanje i opremu koju je 1. bataljon zaplijenio od neprijatelja podelio je svim borcima brigade, a, po završetku borbi na Magliću, 1. bataljon, zajedno sa ostalim jedinicama brigade, kreće na Curevo.

BORBE NA SUTJESCI (POPOVOM MOSTU)

Majevička brigada je vodila borbe, rame uz rame, sa proleterskim jedinicama. Zadaci koji su se postavljali pred brigadu u toku cijele ofanzive bili su vrlo teški. Između mnogobrojnih zadataka koje je brigada izvršavala u petoj neprijateljskoj ofanzivi je i zadatak — da zaposjedne položaje na desnoj obali Sutjeske, kod Popovog Mosta, koji je bio od ogromnog značaja za prelaz preko rijeke. Neprijatelj je na lijevoj obali Sutjeske imao vrlo jake jedinice. U njihovom sastavu je bilo dosta artiljerije — ona je i danju i noću napadala na Popov Most. Majevička brigada imala je zadatak da, po svaku cijenu, uporno brani širi rejon Popovog Mosta. Sve juriše koje je neprijatelj organizovao na Popov Most, brigada je uspješno odbijala, nanoseći mu velike gubitke. Desno od naše brigade nalazila se je 3. krajiška brigada, a lijevo — 2. proleterska. U jednom jakom jurišu u toku noći 2—3. juna neprijatelj je uspio ovladati mostom na kome se zadržao nepun sat; tada smo ga sa našim protivnapadom protjerali na njegove ranije položaje — na lijevu obalu Sutjeske. Za protivnapad upotrijebili smo naš 1. bataljon, koji se do tada nalazio u rezervi brigade. Borba je bila vrlo oštra i složena. Bilo je dosta žrtava sa jedne i sa druge strane. Naši gubici su bili oko 8 mrtvih i oko 10 ranjenih. Među poginulim je bio i komandant 1. bataljona Miljenko Cvitković. Bio je teško ranjen od minobacačke mine, pa je uskoro izdahnuo. U jednočasovnoj borbi, koja se vodila prsa u prsa, istakao se komandant 3. bataljona — Radivoje Kovačević.

Radivoje Kovačević je sa bataljonom napadao Popov Most sa jugo-istoka, uz rijeku Sutjesku. Oni su, u jurišu iz neposredne blizine, u kojem se tuklo kundakom i nožem, zarobili 15 neprijateljskih vojnika i zaplijenili dosta opreme i naoružanja i 7 konja. Tom prilikom Radivoje Kovačević je ranjen kroz vrat i desnu vilicu. Radivoje, ranjen, sav u krvi, hvata se u koštac sa Nijemcima i otima konje iz njihovih ruku. Po završetku borbe konje smo podijelili po jedinicama (za klanje), a zob i ječam smo jeli mjesto hljeba. Ovom plijenu su se svi borci obradovali.

U borbi za Popov Most istakao se i stari puškomitraljezac Majevičke brigade, Cvijan Petrović. On je dobio zadatak da postavi puškomitraljez na jednu veliku stijenu koja je bila iza naših položaja — udaljena oko

150 metara zračne linije. Svaki pokušaj neprijatelja da pređe most bio je sprečen dejstvom našeg puškomitraljeza; Cvijan je doista vješto rukovao. Cvijanov mitraljez je odigrao važnu ulogu u odbijanju pokušaja neprijatelja da zauzme most. Prije svakog napada na most, neprijatelj je vršio artiljerijsku pripremu. Granate i mine su padale po našim rovovima, a jedan dio artiljerijskih oruđa, naročito ona koja su mu služila za neposredno gađanje, tukla su stijenu sa koje je dejstvovao Cvijanov puškomitraljez. Tri dana i tri noći Cvijan je ostao na svom položaju na stijeni. Nemajući druge hrane Cvijan je pojeo svoje opanke. Bile su od sirove konjske kože i nosio ih je samo dva dana. Kada smo napustili Popov Most i krenuli u pravcu Gornjih Bara, Cvijan je teško ranjen u desnu ruku. Za vrijeme proboja preko Zelengore i Vrbničkih Koliba, vidio sam Cvijana kako ide bos, izranjavljenih nogu i sa rukom u gipsu. U brigadi nije bilo nijednog konja da ga ponese. I u takvom stanju Cvijan se nije rastavljao od svog puškomitraljeza. Njegov stalni pomoćnik na puškomitraljezu bio je uvijek uz Cvijana. Puškomitraljez su zajedno donijeli u Majevicu.

POKRET SA POPOVOG MOSTA U REJON G. BARE

Prva majevička brigada je po naređenju Vrhovnog štaba napustila položaje Popov Most—Borovno 6—7. juna u noći i krenula u pravcu Donjih Bara. Pokret od Popovog Mosta do D. Bara bio je dosta naporan — s obzirom na kratku ljetnu noć u toku koje smo morali da izvršimo dvije smjene. Teren po kome je brigada maršovala od Popovog Mosta do D. Bara bio je besputan — nizovi vrtača koje su teško prohodne. Kretali smo se desnom obalom Sutjeske, uzvodno, preko položaja koje su držale jedinice 2. proleterske divizije. Po dolasku u visinu D. Bara, koje su se nalazile na lijevoj obali Sutjeske, morali smo — sa cjelokupnom opremom i oružjem — da gazimo rijeku koja je dosta brza i duboka na pojedinim mjestima.

Po dolasku u rejon D. Bare, našao sam komandanta 2. dalmatinske brigade, Ljubu Vučkovića, neposredno iza položaja, a — koliko se sjećam — bio je ranjen. Ja sam mu se predstavio i rekao da sam došao sa Majevičkom brigadom da smijenim na položajima njegovu brigadu i zamolio ga da me upozna sa situacijom. Noć je bila vedra i dosta svijetla. Uspjeli smo da dosta brzo izvršimo primopredaju položaja. Moj prethodnik je rukom pokazao bezimeni vis, koji dominira ciljelim položajem. Rekao mi je da se, po cijenu velikih žrtava, ne smije dozvoliti da padne neprijatelju u ruke. Smjena jedinica je završena do 3,30 časova izjutra. Baš u to vrijeme su Nijemci vršili snažan napad, pošto su primijetili da se vrši smjena. Uspjeli su da privremeno zauzmu najvažniju tačku naših položaja, bezimeni vis. Mi smo odmah organizovali protivnapad sa brigadnom rezervom koja je bila podržana sa minobacačkom vatrom i uspjeli da povratimo izgubljeni položaj. Naš minobacač, koji je podržavao protivnapad, ispalio je nekoliko mina. Pogoci su bili veoma precizni — sve mine pale su direktno u rovove neprijatelja.

Borbe na G. Barama su se vodile pod vrlo teškim uslovima. Neprijatelj je svakog dana napadao naše položaje. Glad, iscrpljenost boraca.

Ali, i pored toga, moral je bio na zavidnoj visini. Brigada je uspješno branila položaje na Donjim Barama i, na taj način, obezbijedila lijevi bok glavnih snaga koje su vršile proboj neprijateljskog obruča na Zelengori. Po razbijanju neprijateljskog obruča brigada je dobila naređenje da napusti položaje na D. Barama i da izvrši pokret u pravcu Zelengore. Pokret smo izvršili u toku 8. VI, a po dolasku na Zelengoru priključili se koloni naših snaga koje su, pod borbom, vršile proboj. Neprijateljska avijacija je neprekidno bombardovala i mitraljirala naše kolone, a velike bombe su izvaljivale ogromne bukve i jele. Tada je bio ranjen i drug Tito. Pero Kosorić i ja stajali smo odmah pored staze kojom prolaze jedinice i posmatrali kako naši ljekari previjaju druga Tita. Težak i potresan momenat je to bio — posmatrati ranjenog vođu, druga Tita. Čovjeka koji se brinuo za nas u najtežim ratnim situacijama.

U pokretu, preko razbijenih neprijateljskih obruča na Zelengori, Vrbničkim Kolibama, cesti Foča—Kalinovik, pa dalje u istočnu Bosnu, pratila nas je neprijateljska avijacija; od nje smo trpjeli velike gubitke.

Majevička brigada je, svojim učešćem u petoj neprijateljskoj ofanzivi, dokazala da spada u red najborbenijih jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Ona je dala svoj veliki doprinos u pobjedi nad neprijateljem koji je sve činio da nas uništi. Zadaci koji su se postavljali pred Majevičku brigadu bili su vrlo teški, ali — ona ih je časno izvršila. Dajući ogromne žrtve.

VOJO IVANOVIČ CRNOGORAC

NA TROVRHU I KOD POPOVOG MOSTA*'

Naš 4. bataljon Majevičke brigade formiran je početkom 1943. godine najvećim dijelom od ljudstva sa područja Semberije i Majevice. To su mahom bili mladići od 17 do 20 godina, poletni, puni života, borbeni, ali bez iskustva.[1]'

Početkom maja 1943. godine bataljon se, zajedno sa 2. bataljonom, nalazio na položaju Grabić—Sešin vrh—Stolac—Previla, gdje su sprečavali proboj Nijemcima ka Foči. U oštrim borbama, koje su naročito bile žestoke na Grabiću, poginuo je, pored ostalih istaknutih boraca, i omladinski rukovodilac Simika Mihajlović iz sela Popovog Polja.

Glavnina brigade, u čijem je sastavu bio i 2. bataljon, pod pritiskom jačih italijanskih snaga (predvođenih četnicima) i Nijemcima, koji su iz Goražda (potpomognuti tenkovima i avijacijom) nadirali prema Foči, povukla se 3. maja uveče tako da je desno krilo 4. bataljona (na Grabiću), koji je preuzeo zadatak bočnog obezbjeđenja brigade, bilo izloženo bočnom dejstvu neprijatelja. Kasno uveče, poslije vrlo žestokih borbi u kojima je pretrpjela osjetne gubitke, četa sa Grabića se povukla u pravcu Sešinog vrha. Tako je prodorom neprijatelja dolinom Drine ka Foči naš bataljon, koji se i dalje zadržao na položaju Sešin vrh—Stolac—Previla, ostao odsečen od glavnine brigade. U noći 3/4. maja bataljon je krenuo u pravcu povlačenja brigade, preko Kotke, Miljevine ka Zakmuru, gdje je uspostavio vezu sa brigadom.

U Zakmuru se bataljon zadržao kratko vrijeme odbivši grupu Nijemaca koja se probila prilično duboko u naše položaje. Ubrzo su nas smijenili dijelovi 7. divizije (bataljoni Mrkšića i Joke), a naš bataljon je u sastavu brigade produžio uz Drinu do Šćepan-polja. U rejonu s. Kruševa, južno od Foče, naša brigada je trebalo da smijeni 2. dalmatinsku brigadu. U trenutku kada smo ujutro izbili kod s. Kruševa i kad je trebalo pristupiti smjeni jedinica 2. dalmatinske brigade, neprijatelj je izvršio iznenadni napad na bataljone 2. dalmatinske brigade podišavši prikriveno u toku noći njihovim položajima. Pošto je cijela naša brigada uvedena u borbu, neprijatelj je u kratkoj, ali vrlo oštroj borbi bio odbačen ka Foči pretrpjevši osjetne gubitke.

Četvrti bataljon zadržao se nekoliko dana na položajima s. Dragočeva—k. 896 odbijajući svakodnevno napade neprijatelja. U tom periodu

*) Članak objavljen 1958. u ediciji Sutjeska.

1) Komandant bataljona bio je Vojo Ivanović Crnogorac, politički komesar Andrija Blagojević, zamjenik komandanta Zarija Kodžović, zamjenik komesara Veljko Simić Veljun, intendant Milan Rabota Pop, referent saniteta Ljiljana Dursun-Prlja; komandir 14. čete Izo Jahić, politkomesar Jovo Blažević Cigo; komandir 15. čete Vojo Stojaković, politkomesar David Perera Dule; komandir 16. čete Milan Ostojić-šubašić, komesar Simo Malinović.

(između 10. i 15. maja) neprijatelj je, pored čestih nasilnih izviđanja i uznemirivanja sa zemlje, pojačao aktivnost i iz vazduha. Pokušavao je da se iz pravca Foče i Goražda probije ka Celebiću sve više nadirući na položaje Majevičke brigade. Četvrti bataljon je u rejonu s. Dragočeva uspješno odbijao napade neprijatelja na tom pravcu. Zbog proboja na desnom krilu položaja Majevička brigada je bila prinuđena da se povuče nešto jugoistočnije.

Bataljon je 17, 18. i 19. maja branio položaje na sjevernim padinama Kumića odolijevajući sa ostalim snagama brigade svim napadima neprijatelja. Međutim, 20. maja neprijatelj je usmjerio težište napada na položaj 3. bataljona koji se nalazio sjeverozapadno od Kumića (u visini Ceteništa). Privukavši jače snage i uz podršku artiljerije i avijacije, uspio je da odbaci 3. bataljon i ugrozi lijevi bok našeg bataljona. Pošto nismo imali naređenja za povlačenje, posjeli smo Kumić kružno i spriječili sve pokušaje neprijatelja da ga te večeri zauzme. Sjutradan (21. maja) izjutra neprijatelj otpočinje nov napad, i to samo na 4. bataljon koji je ostavljen kao zaštitnica, dok su se ostale jedinice brigade noću povukle. Razvila se oštra i neravnomjerna borba u kojoj je bataljon pretrpio teške gubitke. Pada teško ranjen i zamjenik komesara bataljona Josip Blažević. Kod boraca nestaje municije, ali ipak odoljevaju. Poslije nekoliko neuspjelih juriša neprijatelj ponovo izvodi artiljerijsku i avio-pripremu. Sve više se steže obruč oko Kumića i dovodi bataljon u opasnost da bude potpuno okružen. U takvoj situaciji štab bataljona donosi odluku da se bataljon izvlači pravcem Zavajit—šuma Lanište, kojim je ranije odstupila glavnina brigade.

U ovoj borbi ljudstvo bataljona je pokazalo visoki moral. Bombaši i puškomitralješci su dočekivali neprijatelja na oko 20 metara i omogućavali izvlačenje jedinica. Umorni, gladni i u borbi iscrpljeni borci nose teško ranjenog, polumrtvog zamjenika komesara bataljona, a pedesetogodišnjak Kraus Emil, komandir mitraljeskog voda, okreće pri naletu neprijateljske avijacije jedan mitraljez na avione, a drugim odbija juriše neprijatelja.

Nemajući veze sa brigadom ni naređenja kuda treba odstupati, bataljon se pod pritiskom neprijatelja povlači samoinicijativno preko Laništa ka Zlatnom boru. Pred samu noć uhvaćena je veza sa brigadom u rejonu s. Hočeva. Nakon 24 sata borbe u zaštitnici, bez hrane, podijeljeno nam je po parče mesa bez hljeba. Nismo stigli ni da ga pojedemo, a već smo zbog neprijateljskog napada morali na nov zadatak — da posjednemo i branimo položaje u rejonu Oštre glave.

Uveče nastupa obrt u situaciji. Stiže 1. proleterska brigada i iz pokreta prelazi u napad, a sa njom i naša Majevička i 6. istočnobosanska. U noći 21/22. maja naš bataljon je zarobio jednu grupu Nijemaca.

U napadima 22. maja, dok je 1. bataljon sa dijelom 1. proleterske brigade napadao od s. Zavajita ka Vijencu, 4. bataljon je napadao na pravcu Kušlat—Trovrh—Kumić, dakle, istim pravcem kojim je dan ranije odstupio. Ovladali smo rejonom Borić i Trovrh i izbili do samog Kumića sa istočne strane. Međutim, uskoro je uslijedio jak protivnapad novih

snaga neprijatelja koje su nas do pada mraka odbacile čak do s. Zavajita. Sutradan smo sa ostalim snagama ponovo prešli u protivnapad i odbacili neprijatelja do Trovrha. Bataljon je uspio da presječe stazu između Kušlata i Trovrha, čime je pomogao drugim jedinicama 1. proleterske i Majevičke brigade da unište neprijateljske snage u Kušlatu. Poslije toga produžio je dejstvo ka istočnoj strani Kumića. Neprijatelj je otkrio naše položaje u šumi i artiljerijskom vatrom nam nanio osjetne gubitke a, sem toga, shvatajući značaj ovih položaja za odbranu Foče, preduzeo je vrlo energične mjere, te naši juriši na Kumić nisu uspjeli. Čak se nismo mogli održati ni na Trovrhu koji je u ovim borbama nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke. Tako se završila vrlo oštra borba za ove položaje.

Bilo je dana kada smo po nekoliko puta jurišali na iste položaje. Borilo se bez odmora i smjene, bez hrane i sna. Sve je to ostavilo tragove na borcima. U ovim borbama bataljon je izgubio, bilo mrtvih, bilo ranjenih, oko četvrtinu ljudstva.

Negdje oko 27. maja bataljon je u sastavu brigade krenuo na nove zadatke ka Vučevu. Kada je prešao Taru (kod Uzlupa) i Pivu (kod Šćepan--polja), bataljon je poslije napornog marša izbio na Vučevo 28. maja popodne u rejonu katuna Koritnik. Odmah je dobio zadatak da posjedne položaje Javor—Ravna stijena, izbacivši jedno odjeljenje na stazu koja vodi od Pustog Polja ka Stožerima. Međutim, 29. maja jedna njemačka četa, opremljena i obučena za planinsko ratovanje, zaobišla je ovo odjeljenje i izbila u šumu pred bataljon koji se nalazio oko 1 km južnije. Iznenađen pojavom neprijatelja bataljon je bio prinuđen da se nešto povuče, ali se ubrzo sredio i prihvatio odbrane. Nastupio je kritičan trenutak. Pošto se nalazio na ivici šume, svako dalje povlačenje preko otkrivenog zemljišta značilo bi velike gubitke, a istovremeno neprijatelj bi ozbiljno ugrozio desni bok glavnine brigade i ovladao Koritnikom. Zbog toga, iako oslabljen i iscrpljen, bataljon je pružio ogorčen otpor. Dodir sa Nijemcima bio je toliko blizak da se ručnim bombama dobacivalo iz jednog stroja u drugi. Odmah je poslat izvještaj štabu brigade o ovoj kritičnoj situaciji naglašavajući da trpimo jake gubitke i da nas neprijatelj potiskuje ka Koritniku, da imamo 10 mrtvih i više ranjenih, među kojima je i komandant bataljona lakše ranjen, da je potrebno da nam se pošalje pojačanje i, najzad, da ćemo položaje uporno braniti.

Poslije višečasovne borbe stigli su dijelovi 6. istočnobosanske, a kasnije i 1. proleterske brigade i odmah iz pokreta prešli u protivnapad u kome je učestvovao i naš bataljon. Nijemci su uz velike gubitke razbijeni, odbačeni u dolinu Sutjeske, a mnogi su zauvijek ostali pod strmim liticama Stožera. U protivnapadu bataljon je uspio da zaplijeni veću količinu municije i nešto hrane. To nam je dobro došlo — snabdjeli smo se municijom i malo osvježili.

Nijemci su 30. maja ponovo pokušali napad manjim snagama u pravcu Koritnika, ali ih je bataljon odbacio. Sutradan bataljon se spustio u s. Curevo i te večeri dobio naređenje da krene pravcem Sadići—Podstijena——Popov Most sa zadatkom da razbije neprijatelja u rejonu k.706 i stvori uslove za prelaz preko Sutjeske. Prije ponoći otpočeo je n^pad na položaj k. 706—Popov Most. Neprijatelj je već bio podigao nekoliko bunkera i isko-

pao rovove, te je bataljon u prvom naletu uspio da ovlada samo ruševinama sela i podide samoj koti 706, gdje se neprijatelj najjače utvrdio. Međutim, i pored nekoliko juriša neprijatelj je uz jaku mitraljesku i artiljerijsku vatru uspio da se zadrži na ovim položajima. Sutradan je izveo nekoliko protivnapada koje smo odbili i zadržali dostignute linije. Idućeg dana držali smo položaje prema Popovom Mostu i štitili ostale snage naše brigade, koje su se povukle nešto južnije radi sređivanja. Neprijatelj je nekoliko puta pokušavao da nas odbaci sa ovih položaja. Trpjeli smo osjetne gubitke od artiljerijske i mitraljeske vatre, dok nas je blizina sa neprijateljem donekle štitila od bombardovanja iz vazduha. Avijacija je tih dana bila veoma aktivna. Bataljon je skoro čitavih 24 časa vodio blisku borbu. I slijedeće noći, umjesto odmora, u sastavu brigade ponovo prelazi u napad na iste položaje. Ali svi pokušaji da se ovlada k. 706 ostali su bez uspjeha. Neprijatelj je bio dobro organizovao vatru i utvrdio položaje, a izgleda da je doveo i pojačanja.

Ovih pet dana i noći neprekidnih borbi za Popov Most, bez hrane, sna i odmora ostali su u živom sjećanju svakog borca. Bili su to krvavi napadi i protivnapadi — mi smo ih izvodili noću, a neprijatelj danju uz podršku artiljerije i avijacije. I jedni i drugi imali smo gubitaka. Artiljerija i avijacija nas nisu ostavljale na miru ni za vrijeme kratkih predaha između juriša i protivjuriša. Sjećam se da je jednom za vrijeme odmora u šumi Grablje granata udarila u drvo i pobila 6 naših boraca koji su sjeli da malo predahnu.

Sa gubicima kod Popovog Mosta i onim ranije na fočansko-čelebidkom pravcu bataljon je bio prepolovljen. Trećeg dana borbi za Popov Most u jednom protivnapadu poginuo je i vodnik Milan Brkić, ponos bataljona. Granata mu je, pozadi jedne spaljene kuće, odbila noge i ruke. Još živ zamolio me je da mu uzmem dokumente i da ih kasnije predam njegovoj porodici. Nisam stigao da mu ispunim molbu. Nova granata raznijela je Milanov trup prije nego što sam uspio da mu priđem.

Kada je 4. maja stigla 3. krajiška brigada, mi smo kao dobri poznavaoci tih položaja krenuli u napad na k. 706 sa jednim njenim bataljonom. Počeli smo rano izjutra. Dok se magla polako dizala mi smo se privlačili njemačkim bunkerima. Nijemci su lukavo ćutali i čekali da im se što više približimo, a zatim su odjednom otvorili paklenu vatru po streljačkom stroju. Zahvaćen rafalom pao je bez riječi Marko Anđelić-Jankovac, zamjenik komandira 15. čete. Juriš je slomljen. Bunkere nismo zauzeli. Bataljoni prikovani neprijateljskom vatrom ostali su na dostignutoj liniji. Nekoliko boraca sa komesarom čete Davidom Pererom izvukli su mrtvog Jankovca, iskopali grob i sahranili ga. Slijedeće noći Krajišnici su u silovitom jurišu slomili otpor neprijatelja i zauzeli k. 706 na desnoj obali Sutjeske za koju je palo preko stotinu neprijateljskih vojnika. Međutim, neprijatelj se i dalje zadržao na desnoj obali rijeke.

Sutradan brigada je krenula za Gornje Bare. Pošto je bataljon bio udaljen od brigade nekoliko kilometara, naređenje za taj pokret primili smo kasno. Na pravcu kretanja, na jednom drvetu, ostavljeno je parče hartije na kome je pisalo: »Krećite levo«. Idući prema Tjentištu sreo nas je neki rukovodilac iz 1. proleterske brigade, čijeg se imena ne sje-

ćam. Kad smo mu rekli iz koje smo brigade i kuda idemo, rekao nam je da ne idemo na Bare, već na Tjentište i da se prebacimo preko Sutjeske sa još nekim našim jedinicama. Poslije prelaska Sutjeske skrenuli smo sa staze da propustimo Vrhovni štab i Prateći bataljon. Brzo se kroz kolonu bataljona pronijela vijest da prolazi drug Tito. Pojava druga Tita u ovako teškoj situaciji značila je za umorne i gladne borce mnogo. Još jače se učvrstilo ubjeđenje da će ih izvesti iz teške situacije i dovesti do pobjede.

Od Sutjeske je 9. i noći 9/10. juna uslijedio dug i naporan marš preko Krekova i Hrčavke ka Lučkim Kolibama. Nailazili smo na teške prizore. Neprijateljska avijacija neprekidno nadlijeće, bombarduje i mitraljira po koloni, ranjava i ubija ljude i konje. Do ubijenog konja odmah dolijeće po nekoliko boraca, odsjeca što stigne i čime stigne i produžava dalje. Iznemogli i ranjeni iz raznih jedinica zaostaju za kolonom. Pomažu im drugovi, iako su često i sami na izmaku snage.

U rejonu Debele Ravni pristigla nas je, noću 9/10. juna, glavnina naše brigade. Sutradan smo izbili na Lučke Kolibe. Iako posljednjih četiri-pet dana nismo učestvovali direktno u borbi, ipak smo bili jako iznureni. Neprekidno bombardovanje avijacije nije nam dalo nigdje mira. Borci su gladni i umorni. Osjećaju da je neprijatelj vrlo blizu, sa svih strana stežu obruč. Jedinice su izmiješane, svakog dana poneko pogine. Tu u blizini je i Vrhovni štab sa drugom Titom. Pronijela se vijest u bataljonu da je ranjen. Neki drugovi su ga vidjeli sa zavijenom rukom. Titovo prisustvo nas hrabri.

Desetog juna na jednom proplanku Lučkih Koliba poginula su nam četiri borca od neprijateljske avijacije. Bombe su ih prosto raznijele. Skupljamo dijelove i zakopavamo ih u rupe koje su napravile iste bombe od kojih su izginuli. Kraj dana (10. juna) sačekali smo u šumaricama da bismo uveče nastivili pokret prema Mrčin-Kolibama i dalje preko Zakmura, gdje su već upućeni intendanti da nam obezbijede nešto hrane. Na kratkom partijskom sastanku razveselio nas je izvještaj da je drug Tito odao priznanje našoj brigadi. To nas je podstaklo na nove podvige za koje smo bili spremni da uložimo i posljednje snage. Tu nam je saopšteno da idemo za istočnu Bosnu, pa nam je i želja da stignemo u rodni kraj dala novu snagu. Vjerovali smo da nas tamo očekuju naši drugovi, topao prijem, zatim popuna jedinica, izvjestan, makar i kraći odmor i novi zadaci.

Pošto smo dobili nešto hrane u Zakmuru, produžili smo prema Trebičini. Bataljon je dobio zadatak da očisti od neprijatelja Trebičinu i u sadejstvu sa 1. i 3. bataljonom 6. istočnobosanske obezbijedi bok ostalih brigada koje su se kod Rataja prebacivale preko ceste Foča—Kalinovik. Ovladali smo zapadnim dijelom sela, ali se u istočnom neprijatelj uporno držao. Borba je trajala cijelog dana. Neprijatelj je dobio pojačanje, te ga nismo mogli savladati. Sjećam se nekih detalja iz ovih napada. Komandira 16. čete zvali smo »Šubašić«, pa pošto smo ga i u borbi često glasno dovikivali, Nijemci su to zapazili, pa su ga i oni počeli tako zvati. Švabo vikne »Subašić«, ovaj se podigne i odazove, a oni puste rafale u njegovom pravcu. Tako su ga prevarili nekoliko puta. Karakteristično je da smo u ovoj borbi pokazali energičnost i odlučnost, onakvu kakvu smo pokazivali i u početku ofanzive. Ljudi su došli do nešto hrane, pa ih je i to prilično osvježilo.

Ne uspjevši da se probijemo na tom pravcu, krenuli smo uveče ulijevo i preko Rataja izbili na put Foča—Kalinovik, prešli ga u blizini Ocrkavlja i 14. juna izjutra bataljon je bio sjeverno od ove komunikacije.

Bataljon je u ofanzivu ušao mlad i bez većeg iskustva, ali pun energije i mladalačkog poleta. On je izvršio borbene zadatke, mada je pretrpio ogromne gubitke. Dovoljno je naglasiti da je u ofanzivu ušao sa 165 boraca, a na Romaniji, poslije ofanzive, brojao je svega 60 ljudi, ikao smo poslije rasformiranja *2.* bataljona na Vučevu dobili izvjesnu popunu. (Istina, izvjestan broj se nalazio u brigadnoj bolnici, a neki zaostali priključili su se drugim jedinicama). Tih 60 prekaljenih boraca bilo je spremno da primi u svoje redove nove drugove, koji su nas očekivali na terenu u istočnoj Bosni.

SLAVKO MIĆANOVIC

U SPOMEN DRUGU MIRKU FILIPOVIĆU

U maju 1944. godine, u selu Priboju pod Majevicom, pao je u ruke četnika naš drug Mirko Filipović, predratni borac revolucionarnog pokreta u Bijeljini, jedan od organizatora partizanskog rata na području Majevice, prvi politički komesar 15. majevičke narodnooslobodilačke partizanske brigade. Vojvoda Radivoje Kerović predao je ranjenog zarobljenog komunistu svojim prijateljima Nijemcima, a ovi su ga prebacili u Brčko, podvrgnuli surovoj torturi, te ga na kraju, ne dobivši ni riječi nikakvog obavještenja, umorili mučeničkom smrću.

Mirko Filipović završio je svoj životni put u trideset i prvoj godini života.

Kratka staza, kratkotrajno vrijeme! Život je, u stvari, tek trebalo da počne, ličnost je tek bila sazrela, snage u njoj se razvile i nabujale, a već je došao kraj!

Međutim, trideset godina, koliko mu je bilo dano da živi, bilo je dovoljno Mirku Filipoviću da iza sebe ostavi traga, da u duši i svijesti mnogih ljudi koji su ga poznavali ostavi neizbrisiva sjećanja i uvijek iznova budi i izaziva razmišljanje o životu, o pravima i dužnostima čovjekovim, o budućnosti kojoj stremimo i koju smo pozvani da izgrađujemo.

Mi se sjećamo drugova i pominjemo ih po njihovim djelima, ali i po riječima, jer ima trenutaka kada je riječ djelo i kad među njima nema nikakve razlike. Ima trenutaka kad je riječ snaga koja usmjeruje, koja pokreće ljude, koja ih oruža za akciju i koja čini da se zaboravljaju interesi trenutka, a misao i volja čovjekova, zahvaljujući toj riječi, ustremljuju se nekud u visine i čovjek dobiva krila, sam sebe nadrasta, prepreke iščezavaju, a put pred njim ukazuje se svijetao i širok i na njemu se naziru konture cilja, koji se čini blizak i dostižan. Riječ prava, izgovorena u pravom času, na pravom mjestu, od pravog čovjeka!

Mirko je bio jedan od takvih ljudi u našem revolucionarnom pokretu, koji je znao i mogao da ljudima kaže riječ. Mi koji ga znamo, znamo i to vrlo dobro.

Godine 1933. Mirko Filipović je imao dvadeset godina i tada je, sa grupom drugova, pao u ruke bijeljinske policije. Bio je to početak prvog komunističkog procesa u Bijeljini između dva rata. Pošto je izišao sa robije, na kojoj je proveo godinu i po dana, Mirko se vratio u Bijeljinu. Tada je imao nešto oko dvadeset i dvije godine, a nama, koji smo bili mlađi od njega samo godinu ili dvije, on je izgledao mnogo stariji, mnogo iskusniji, bogat saznanjima za kojima smo mi tako čeznuli. Govorio nam je o konspiraciji, o držanju pred klasnim neprijateljem, o metodima kojima se policija bezobzirno služi da bi slomila čovjeka i natjerala ga na priznanje. U njegovim riječima nije bilo nikakve romantike, on pred nama nije ništa uljepšavao, nije pokušavao ništa da prikrije, nego je govorio otvoreno. Objašnjavao nam je šta osjeća čovjek kad ga vežu i počnu da udaraju po tabanima goveđom žilom. Kazivao nam je da bol munjevito

udara negdje u glavi, u samom mozgu, a sopstveno urlanje čovjek čuje kao nešto tuđe, što s njime nema nikakve veze. Svijest mrkne, ali se ne gasi, a riječi mučitelja: »govori, ubićemo te!« — dopiru iz neke tamne dubine, kao poruga, kao pakosno izazivanje i podsmijeh.

Mi smo ga sa strahom slušali.

A onda je on završavao: »Ništa to nije, čovjek sve to može izdržati, naravno — ako hoće!« I on je to tako govorio da smo mu vjerovali i prestajali da se plašimo i bili smo sigurni da bismo i mi znali da se držimo pred klasnim neprijateljem. Jer, u stvari, čovjek zaista može sve, samo ako hoće.

Mi smo znali da kad Mirko kaže: čovjek, onda on misli — komunista. Mirko je tvrdo vjerovao, a mi smo svi dijelili isto uvjerenje, da upravo komunisti pripada pravo na to uzvišeno ime: čovjek! Misliti na druge, misliti na bespravlje miliona, na potlačenost i eksploatisanost ljudi širom svijeta, to mora činiti čovjek! Ustajati, uvijek i u svakoj prilici, protiv nepravde, protiv nerazumnosti društvenog poretka, protiv hipokritskog morala jednog svijeta na umoru, to mora činiti čovjek! Zaboraviti na sebe, odreći se svih svojih prava, odložiti na neodređeno vrijeme borbu za svoju ličnu sreću, negirati sebe kao pojedinca i potpuno se identifikovati sa ljudskom masom koja grca u bijedi — to je ideal kome mora služiti čovjek! A sve to za nas je bilo vezano za komunizam i mi smo svi htjeli da budemo borci za novo društvo, a Mirko je utvrđivao u nama uvjerenje da mi to možemo, jer — čovjek može sve! To je bila ta nama tako potrebna riječ, koja je gradila i učvršćivala naše opredjeljenje, a tu riječ je Mirko znao da izgovori na jedinstven način i mi smo mu vjerovali.

Za Mirka Filipovića, mi koji ga znamo i koji smo imali sreću da se s njime susretnemo u bilo kom'značajnom trenutku života, imamo riječ: stijena, duboko urasla u tle, kojoj bure života ne mogu nauditi! Čovjek sazdan od jednog komada, kao kakav granitni blok, koji prkosi zubu vremena! Nema u njemu kolebanja ni za tren, jer on zna svoj put koji je sam odabrao, koji je proučio i provjerio i kojim će on koračati bez oklijevanja i osvrtanja, a prepreke na putu su za to da budu savladane, jedna za drugom i sve zajedno! On kao da je bio riješio sva pitanja i oslobodio se svih dilema i tako postao slobodan, sav ustremljen u jednom jedinom pravcu, uvjeren svom snagom svog mladalačkog zanosa i poleta u smisao borbe, u uzvišenost poziva revolucionara, u blistavu ljepotu borbe za stvar proletarijata.

Takvoga znamo i takvoga pamtimo Mirka Filipovića mi, ljudi njegove generacije. I znamo i sjećamo se da je ispod tog vanjskog izgleda jednog monolita kucalo toplo srce dobrog druga i prijatelja, čovjeka osjetljivog na tuđu patnju i nevolju, spremnog da u svakom trenutku pruži čovjeku drugarsku ruku pomoći i podrške. To dobro znaju i toga se sjećaju borci svih partizanskih jedinica kroz koje je prošao drug Mirko Filipović na svome putu revolucionara!

I kad danas govorimo o njemu i kada ga se sjećamo, to mi govorimo i sjećamo se onog velikog vremena naše borbe, koje je bilo veliko i zbog toga što se u njemu javilo toliko velikih ljudi, kakav je bio narodni heroj Marko Filipović. Ljudi od jednog komada, ljudi od tvrdog i najtvrđeg kova, sa uzdrhtalom i usplamtjelom dušom prepunom ljubavi za čovjeka i uzvišene vjere u vrijednost ideala.

MONI FINCI

VUČEVO

U jeku bojeva na sektoru Foče gdje su Nijemci, u petoj neprijateljskoj ofanzivi, ugroženi inicijativom i snažnom aktivnošću jedinica Udarne grupe NOV vršili novo pregrupisavanje i koncentraciju snaga, Vrhovni štab NOV i POJ naređuje 26. maja 1943, svim brigadama ovog fronta, pokret preko Tare i Pive — na Vučevo. Tamo se, raspoređena na širokom pojasu, već nalaze dva bataljona sa Pratećom četom 2. proleterske NOU brigade. Jedan bataljon ove brigade (2. čačanski) kontroliše prilaze Vučevu sa sjevera, iznad donjeg toka Sutjeske, a drugi se (1. užički) postavio u njenom gornjem toku kod osamljenog i napuštenog selca Suhe, na ušću Suškog potoka. Obadva su bataljona imala svakodnevno manje ili veće sudare s neprijateljskim patrolama i grupama koje su tuda krstarile i nailazile, i uspješno obavljala postavljeni im zadatak. Sad je naređeno da tamo krenu i ostali bataljoni 2. proleterske i još četiri brigade. Vrhovni komandant, Tito odredio je konačni pravac proboja: Vučevo—-Sutješka——Zelengora. U tom pravcu kreću, poslije 2. proleterske, jedna za drugom: 1. majevička, dan poslije nje 6. istočnobosanska, za ovom 1. proleterska i, nakon nekoliko dana 3. krajiška NOU brigada. Neke od njih prelaze pod borbom, a sve pod žestokim dejstvom topova i aviona Taru preko visećeg mosta kod Uzlupa, a Pivu preko visećeg mosta kod Donjeg Kruševa, ispod Šćepan Polja. Treća krajiška brigada prelazi takođe pod mitraljeskom vatrom aviona, sa dva bataljona Pivu preko visećeg mosta kod Mratinja.

U ovom razdoblju vodi se dramatična borba oko prelaza preko rijeka i mostova na Tari, Pivi i Sutješci. Svjestan značaja ovih prelaza, kojih ima samo nekoliko i to u dubokom dnu njihovih kanjona, neprijatelj usmjerava aktivnost svoje avijacije, dalekometne i brdske artiljerije, a negdje i minobacača, na sve te prelaze. To su mahom lagani, improvizirani viseći mostovi od čeličnih konopaca povezanih žicom, s nestabilnim podom od ovlaš položenih dasaka i trupaca. U toku jednog dana oni su po dvanaest sati zasipani teškim granatama, tako da im je svaki pristup bio onemogućen. Na njih se ustremljuju »Štuke« i drugi bombarderi i neometano istresaju tone eksploziva, stvarajući u dnu kanjona pakao. Dio jedinica Udarne grupe ipak se prebacuje i pod ovom vatrom; glavnina to čini noću. A kad bi mostovi bili oštećeni, prebacivanje se vršilo nešto dalje od njih, pomoću sajli i gumenih čamaca.

U svitanje 28. maja, počinje marš brigada uz Vučevo. Uzlaz ide od korita rijeke Pive, sa staze između Sćepan Polja i sela Donjeg Kruševa, nadmorske visine od približno 450 metara. Do Strmca, odnosno kote 1511 iznad kanjona Pive, na Vučevu, gdje brigade treba da izbiju, rastojanje je manje od dva kilometra horizontalne, zračne linije, ali visinska razlika iznosi hiljadu šezdeset i jedan metar. To je uzbrdica sa usječenim serpentinama, na mjestima nakošena i do 45 stepeni, te je krajnje nepovoljna i za planinare. Na čelu kolone je 1. majevička brigada.

Gustom šumom zaraslo Vučevo tih je dana obavijeno oblacima i koprenom sive magle kroz koju se tek tu i tamo u dubini nazire pjenušava Piva. Sitna kiša rominja i do kostiju natapa odjeću i obuću, a tlo je raskvašeno i blatnjavo. Po vlažnom i kliskom tlu opanci se pod nogama pojedinih boraca sami otiskuju niz strmen usporavajući kretanje i prisiljavajući ih na dvostruko naprezanje. Neki se na najtežim mjestima hvataju za stijene i stabljike i kreću se takoreći četvoronoške. Mnogi su na ovom maršu ostali potpuno bosi. Mnogi su bili prisiljeni da izlaze i izostaju iza svog dijela kolone. Što uspon postaje veći, odmori bivaju sve češći i duži. Pri svakom zastanku ljudstvo kao pokošeno pada na zemlju ne birajući mjesto za predah i s mukom se, po naređenju za pokret, ponovo diže. Gladno i iscrpeno, otežalih nogu, ono se oslobađa ćebadi, šinjela i drugih teretnih stvari izuzev municije i šatorskih krila, i upire pogled naviše u nesagledljiv kraj ove beskonačne, vratolomne visije.

Kotlina Pive bez prestanka tutnji i podrhtava, a kad se magla podigne i oblaci prorijede, avijacija prati kretanje kolona i drži ih pod stalnom prismotrom. Mali avioni »Rode«, usporavajući brzinu spuštaju se nisko, ulaze u sam kanjon i tuku kolone u maršu bliskom i preciznom mitraljeskom vatrom. Niko nema snage — i nema gdje — da se skloni od tog neprekidnog mitraljiranja; konji su za ovakav marš postali nesposobni i poneki se zajedno s tovarom sunovrati niz urvine u provaliju Pive. Kod boraca se pojavljuje neobičan drijemež, a sam pogled u provaliju izaziva nesvjesticu, pa i gubitak ravnoteže. Kiša bez zastoja sipi, sve više otežava kretanje i stvara sivu, mučnu atmosferu.

Od rane zore, i u toku cijelog prije podneva 1. majevička ide uz Vučevo i njeno ljudstvo ulaže krajnje napore da savlada ove teške vrleti. Ona je jedna od najmlađih brigada NOV učesnica u bici za razbijanje pete neprijateljske ofanzive; ona je to i po danu svog postanka i po svome boračkom sastavu. Formirana je odlukom Vrhovnog štaba neposredno pred samu ofanzivu, u njenim se redovima nalazila pretežno omladina, gotovo sve sami dječaci. Mada po svemu najmlađa, ona je sa Prvim svojim bataljonom bila nastavljač borbenih tradicija prvog, Majevičkog partizanskog odreda, koji se od početka ustanka 1941, na terenu Majevice, Posavine i Semberije, uspješno borio protiv okupatora i domaćih izdajnika i uporno zalagao za jedinstvo naroda i njegovih ustaničkih redova. U toj teškoj i složenoj borbi, pored ostalih brojnih žrtava i njegov je štab, sa članovima Okružnog komiteta KPJ — na čelu s narodu omiljenim organizatorima ustanka, poznatim revolucionarima: Ivanom Markovićem Ircem, komandantom i Fadilom Jahićem Špancem, političkim komesarom odreda — čitav izginuo od četničke ruke februara 1942. godine u Vukosavcima, na Majevici.

Prisiljeni da se, s najboljim snagama, privremeno povuku sa svoje teritorije, Majevičani su u selu Drinjači, u Birču, 25. marta 1942. obrazovali svoj Majevički udarni bataljon s kojim će, uskoro, ući prvo u Grupu udarnih bataljona istočne Bosne, a potom, avgusta 1942. u sastav Šeste istočnobosanske brigade kao Drugi njen bataljon. Majevičani su sa ovom brigadom učestvovali u svim njenim borbama i akcijama, i u velikom, konačnom obračunu s majevičkim četnicima u novembru 1942, na Maleševcima. Ovaj je bataljon, kasnije, postao jezgro Grupe udarnih maje-

Most na Pivi u Donjem Kruševu (obnovljen)

vičkih bataljona, stvorene početkom 1943. godine od novog majevičkog partizanskog odreda i, zatim, i same 1. majevičke NOU brigade kojoj je dao glavninu svojih kadrova. Oduševljeni kao i borci 6. istočnobosanske brigade poodavno priželjkivanim susretom sa proleterima i ostalim borcima Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba, Majevičani su, ušavši u njen sastav, a od 11. aprila 1943. i zvanično kao samostalna brigada, ubrzo doživjeli rijetku priliku da kod Sćepan Polja, prvi put, radosno i ponosno prodefiluju ispred vrhovnog komandanta NOV i POJ — Tita. U toku narednih dana oni su ulazili u sve veće i žešće okršaje i u njima se isticali kao smjeli, hrabri borci, mada su, u većini, bili bez dovoljno ratničkog znanja i iskustva. Besprekidne borbe i pokreti ubrzano su trošili njihove krhke fizičke snage, pa ipak su s uspjehom izvršavali sva dobijena naređenja i sve zadatke.

Poslije napornog marša brigada izbija kasno iza podne 28. maja na Vučevo i odmah produžuje u pravcu Koritnika i Ždrijela, važnim tačkama na ovoj visoravni s kojih se kontrolišu dvije glavne staze što iz donjeg toga Sutjeske izvode na Vučevo. S Koritnika, gdje je dotle boravio, 2. bataljon 2. proleterske brigade odlazi na novi zadatak. U istom pravcu u kom je otišao prethodni, ka rejonu Suhe, otišao je i 3. bataljon ove brigade, dok će se 4. zadžati ispod Maglića, u rejonu Dragoš Sedla. Ovuda, naime, vodi još jedna važna staza sa Sutjeske, i to njenom desnom obalom, preko sela Mrkalja i Borovna kroz prašumu Perućice, ispod Maglića i preko

njegovih masiva, u selo Mratinje na Pivi. Sutradan, 29. maja, izbice iz Šćepan Polja na Vučevo i 5. bataljon 2. proleterske i smjestiti se dublje u šumu (Zeleni Homor), pozadi Majevčana. U ulozi prethodnice, Druga će proleterska — prvi put poslije dugog vremena kompletna — u pojasu srednjeg toka Sutjeske iznenaditi razne neprijateljske kolone i otšro se sukobiti s njima.

Tako su, okrenuti prema Sutjesci, 29. maja 1943. bataljoni 1. majevičke brigade u samo svanuće zauzeli položaje na Vučevu i s juga zatvorili Sutješku. U gustoj šumi kod Koritnika i Stožera, na stazama što izlaze sa Sutjeske — jedna iz sela Cureva i, druga, mnogo teža, od Pustog Polja, sa njenog ušća, — raspoređen je najistureniji, 4. bataljon brigade. Kilometar naprijed pošla je jedna njegova četa, a nešto ispod nje, u zasjedu — mala patrola od šest boraca.

Još mokri od kiše i od vlažne noći borci ove čete, pošto su isturili straže, posjedali su i naložili vatre da se ogriju. Kasnije se i nešto sunca probilo kroz granje, i zemlja se počela isparavati. Omamljeni toplinom vatre i sunca, i savladani velikim umorom oni su sjedeći ubrzo pospali.

Pokoravajući se nužno zahtjevima situacije i sve intenzivnijoj dinamici bitke njemačka komanda je od početka pete neprijateljske ofanzive sve češće bila primorana da premješta trupe i prebacuje ih na razna ugrožena mjesta. Bilo je očito da je zbog toga već više puta morala mijenjati osnovne postavke plana ofanzive. Uslijed pritiska jedinica Udarne grupe NOV na sektoru Foče, a takođe i u rejonu Gacka i Avtovca, ona razvlači i pomjera 738. puk 118. lovačke divizije. Pošto je iz Konjica stigao u rejon Sutjeske lijevom i desnom obalom Neretve ovaj puk je, umjesto da kompletan produži dalje, prema Pivi, morao 22. maja da uputi svoj 2. bataljon iz grupe »Anaker« u pomoć SS »Princ Eugen« diviziji koja je, kod Ravnog, bila napadnuta i zadržana od 10. hercegovačke brigade. Dvadeset i četvrtog maja, u jeku velikih bojeva oko Foče — u trenutku kad je neprijatelj morao grčevito da brani i sam svoj opstanak u njoj — prebačen je na Drinu, u Kosman, i njegov 1. bataljon. Preostale snage 738. puka od svega jednog bataljona bile su, zbog toga, jako razvučene na širokom pojasu. Tako ovaj puk ne uspijeva da potpuno zaposjedne ni cijelu Sutješku, a kamoli rijeku Pivu, kako je to planovima operacije bilo predviđeno.

Budno prateći i proučavajući akcije, pokrete i manevre Udarne grupe NOV njemačka komanda dolazi do tačnog zaključka da bi se proboj jedinica NOV mogao da izvrši upravo na sektoru Pive, preko Maglića i Vučeva, odnosno u pravcu Sutjeske i Zelengore — sektoru koji je ona u početku možda namjerno, a sada silom prilika, u znatnoj mjeri zanemarila. A prema Sutjesci su i Zelengori vodila dva glavna prelaza na Pivi — s juga kod Mratinja, ispod Maglića, na'sjeveru kod Donjeg Kruševa, ispod Vučeva. Zatvoriti dakle, Pivu, to jest zaposjesti Vučevo i Mratinje, pogotovo u času kad su se, poslije napuštanja fočanskog fronta od strane jedinica NOV, neprijateljske trupe već primicale obalama Tare — bio je za Nijemce najvažniji zadatak momenta, zadatak koji je u ovoj ofanzivi ostao neobavljen od samog njenog početka.

Zbog toga general Liters, glavni zapovjednik operacija u petoj neprijateljskoj ofanzivi naređuje 118. lovačkoj diviziji da najhitnije izvrši taj

Štab 4. bataljona pred početak pete ofanzive. Stoje: Milan Rabota Pop, Pavle Goranin Ilija, Ljiljana Dursun, Milan Brkić i Mitra Mitrović. Kleče: Velimir Dakić, Andrija Blagojević, Vojo Ivanović Crnogorac i Mihajlo Švabić.

zadatak. Za njegovo izvršenje određeni su svi bataljoni 738. puka ove divizije. Uvjerena, valjda, da će taj puk bezuslovno izvršiti naređenje svojih pretpostavljenih i tako ispuniti jedan od najvažnijih prethodnih ciljeva ofanzive, njemačka komanda, u izvještajima svog štaba za vezu pri italijanskoj višoj komandi oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 29. i 30. maja 1943. unaprijed javlja da je to i postignuto, to jest da 118. divizija »zatvara sve prolaze preko Pive« i da ne postoji više mogućnost proboja na frontu ispred ove divizije.

Da se to zaista dogodilo snage Udarne grupe NOV došle bi gotovo u bezizlaznu situaciju.

Dvadeset devetog maja ujutru glavnina dva bataljona, 1. i 3. iz 738. puka polazi sa Sutjeske na Vučevo stazama koje kroz duboku bukovu i jelovu šumu izvode na Stožere i Koritnik; jedan njihov dio poslat je preko Borovna prema Dragoš Sedlu. Dio snaga ovog puka krenuće s juga u pravcu Mratinja. Opremljena svim sredstvima za brdsko ratovanje, glavnina ovih bataljona, penje se uz Vučevo u više kolona. To su od glave do pete dobro opremljeni, snažni, uhranjeni vojnici sa amblemom hrastova lista na rukavu. Svi oni imaju nepromočiva šatorska krila, na nogama brdske cipele »gojzerice«, na glavi šljem, neki na njemu i mrežu, a na leđima pun ranac.

Oni se kreću uzbrdo bez napora, lagano i sigurno.

Iza njih je njihova dobro uvježbanim mladim ljudima iz austrijskih dopunskih jedinica popunjena cijela 118. lovačka divizija, na čiju se snagu oni oslanjaju; na svom sektoru obruča, u prvoj borbenoj liniji, ona raspolaže sa oko deset hiljada ljudi (i 4.500 konja), odnosno sa šest bataljona pješadije, jednim pukom od tri diviziona artiljerije, jednim bataljonom od tri čete inženjerije, bataljonom od tri čete tenkovskih lovaca, izviđačkim bataljonom od tri eskadrona, bataljonom sa dvije čete za vezu, poljskim dopunskim bataljonom i odjeljenjem »feldžandarmerije« u štabu divizije. Njima sve okolnosti idu naruku. Oni ne znaju za teškoće ishrane, za nedostatak sna, odmora i liječenja. U čitavoj pozadini svog sektora njihova se komanda sa autočetom, četom za dotur i dvije motorizovane kolone koristi cestama i posebno željeznicom za prebacivanje ljudstva i ranjenika, oruđa i hrane. Tako se prebacuju i tenkovi i artiljerija. Ranjenike prihvata divizijski ljekar sa dvije sanitetske čete i vodom bolesničkih motornih vozila. Za zaprežna grla stara se divizijski veterinar sa veterinarskom četom. Sve njihove formacije imaju s višim štabovima, a neke i međusobno radio i telefonsku vezu. Za snabdijevanje brinu se posebne trupe — čitav bataljon od tri čete: četa upravnih trupa, četa pekara i četa mesara. Sama četa pekara ima devedeset vojnika s jednim oficirom i 15 podoficira; ona raspolaže s tri rekviririrane pekare u Sarajevu, 18 kamiona, jednim putničkim kolima, jednim motociklom, četiri prikolice sa pećima, jednim agregatom, mašinom za miješanje tijesta, cisternom od 1.500 litara vode na posebnom kamionu. Njihovi intendanti trebuju sledovanje na osnovu svakodnevnog — uveče podnesenog — izvještaja, a njihova divizija raspolaže rezervnim zalihama hrane za 30 dana. Trupe troše dnevno 20 tona životnih namirnica i hrane se hljebom, svježim mesom, kobasicama, ranim povrćem i redovno dobijaju specijalno sledovanje — čokolade, sušenog voća, alkohola, omot koncentrata šećera i vitamina, takozvanog dekstro--energena u tabletama za osvježenje i jačanje, i tri do šest cigareta na vojnika dnevno.

Dotur snabdijevanja vrši se pomoću posebnih stanica koje prate kretanje vojske na maršu. Tamo gdje je front udaljen od komunikacija, Nijemci se koriste ogromnom komorom od blizu sedam stotina tovarnih grla rekviriranih od mjesnog stanovništva, pa i samim stanovništvom, mobilisanim grubom silom. Najisturenije dijelove snabdijevaju avionima, koji spuštaju materijal i hranu kao helikopteri, na same položaje.

Nasuprot njima, jedinice Narodnooslobodilačke vojske, sabijene u obruč, našle su se neopskrbljene na divljem terenu na kome dominira goli krš i stoljetna, još neispitana šuma s kozjim stazama kojim lutaju samo divlje zvijeri. Savladati nekoliko kilometara puta zračne linije između visova najčešće je značilo hodati po čitav dan ili svu noć, jer se valjalo spuštati gotovo okomito s bregova u duboke kotline i ponore, i s njih onda izlaziti na druge visove. Taj teren je sad prava pravcata pustoš. Gdje god su na kartama označena sela, njih nigdje više nema u životu; mjesto njih su samo prazne kuće, zgarišta ili u korov zarasli temelji — nijemi ostaci koji opominju da su tu nekad i ljudi živjeli. Još u toku 1942. godine odavde je ispred neprijatelja izbjeglo sve živo stanovništvo. Ponegdje se još u katunima može tu tamo da zatekne poneka planinska kolibica i poneki stanovnik; i to je sve. Pa i u normalnim uslovima ovdašnji stanovnici nikad nisu imali žita, nego samo nešto sitne stoke, konja i krupnih goveda. Zbog

toga je i snabdijevanje jedinica NOV u ovoj ofanzivi, taj tako važan faktor uspjeha svake vojske, potpuno zakazalo. Već duže vremena njihova je ishrana bila krajnje neuredna i jednolična — bez dovoljno kalorija, ugljičnih hidrata, bez masti i vitamina. Male rezerve stoke nestajale su naglo i počelo je klanje zaplijenjenih i sopstvenih mazgi i komorskih konja. Prijetila je, već svugdje pomalo prisutna, avet gladi. Obuća je i odjeća kod mnogih jedinica već bila istrošena. Mjesecima neobnavljana, ona se u vječitim marševima cijepala i sama od sebe u komade raspadala. Dotrajale su gotovo i sve zalihe sanitetskog materijala. Na brzinu oprani zavoji, skinuti s ranjenika, služili su za redovna i nova previjanja. I zalihe municije, usljed karaktera nametnutih borbi u okruženju, bivale su, takođe, sve manje. Iz dana se u dan ovo stanje u svakom pogledu pogoršavalo, a napori boraca bivali su sve veći. A tek su predstojale borbe na život i smrt.

Dvadeset devetog maja oko deset časova dvije njemačke kolone sa Sutjeske uspjele su da savladaju uspon uz Vučevo i da izbiju prema položajima Prve majevičke brigade. Prethodnica Nijemaca, četa alpinista, stigla je neprimijećena u neposrednu blizinu njenih boraca. Alpinisti su se ispeli na visoke litice u pojasu Stožera, negdje između isturene zasjede i njene čete, gdje običan vojnik, pješak, ne bi mogao izići. Ispred i oko njih su jurili jaki dresirani psi. Jedan je vučjak stigao do boraca 2. čete 4. bataljona koji su svi, sem dežurnog — jedne mlade partizanke — Majevičanke — uz vatru spavali, onjušio ih, zalajao i vratio se natrag, svojoj izvidnici. Zasjeda 2. čete od šest boraca sa puškomitraljezom, odsječena, ostala je i dalje sama daleko pozadi. Alarmirani od dežurne drugarice, borci ove čete a zatim i cijelog 4. bataljona 1. majevičke brigade grabe za oružje i otvaraju vatru. Nijemcima je ipak pošlo za rukom da ubrzo iziđu na više tačaka i nadjačaju isturene grupe i čete Majevičana. One su odstupale pod borbom dublje u šumu. Nijemci su sve slobodnije izlazili iz kotline Sutjeske i širili se na Vučevu. Uskoro se čete dvaju majevičkih bataljona dotle bez čvrste međusobne veze sređuju, komandanti pristižu i preuzimaju komandu. Nešto više unazad počinje djelovati brigadni minobacač i borba se razvija na dijelu planine prema kanjonu Pive. Ispoljava se ogromna neprijateljska nadmoć u ljudstvu i naoružanju. Zatim, Nijemci se na ovom teškom terenu vješto snalaze i bore. U prikladnoj, gotovo sportskoj odjeći, posuvraćenih rukava, s mnogo snajperki i lakih automata oni se uz dozivanje, galamu, zvižduk pištaljki i lavež pasa sve brže prebacuju naprijed, šire se i postupno razvijaju lijevo i desno — a iz dubine ih sve više navire. I pored toga oni svaki korak svog napredovanja ostvaruju tek poslije nekoliko uzastopnih juriša i znatnih gubitaka. Komandant 1. majevičke brigade (Pero Kosorić) obavještava po kuriru svoje bataljone da treba po svaku cijenu da izdrže do izbijanja ostalih brigada, koje su već krenule od Šćepan Polja i čiji se izlazak na Vučevo može uskoro očekivati. On im u pomoć šalje i nešto rezervnih četa. Majevičani vrše protunapade i na pojedinim tačkama vraćaju Nijemce malo nazad. Zapljenjuju im i nekoliko konja iz komore s hranom. Kako borba postaje sve žešća a dan odmiče, počinje akcija artiljerije sa Sutjeske i avijacije iz vazduha. Od isturenih osmatrača s visokog drveća obavještavani o položajima jedinica Majevičke brigade oni ih, po tačno podešenim instrumentima iz topova iz aviona koji se nisko spuštaju obasipaju tonama eksploziva. Nijemci su zauzeli, odmah u početku prvo Stožere, onda, nakon duže borbe, Koritnik i potom

su požurili prema Prolomu. Pošto je, najzad, pao i Prolom, zaprijetila je najveća opasnost — da se trupe 118. lovačke divizije približe Strmcu, zauzmu ga i zatvore izlaz iz Pive na najvišoj koti u kanjonu. To bi za Nijemce bio potpun uspjeh, a za jedinice koje su bile na maršu sa Pive i čitavu Udarnu grupu NOV porazan ishod čije opasne posljedice nije bilo teško sagledati. Bilo je svima jasno da bi, u slučaju gubitka Strmca, ponovno zauzimanje Vučeva iz kotline Pive, na ovom mjestu, bilo neizvedivo. Zato su i jedna i druga strana u narednim jurišima ulagale sve raspoložive snage, a Majevičani već i svoje posljednje rezerve. Mada sve sporije, i uza sve teže obostrane žrtve, Nijemci su se ipak, stopu po stopu, primicali Strmcu. Ali je dragocjeno vrijeme bilo dobijeno.

Bilo je rano poslije podne 29. maja 1943. Borci majevičkih bataljona, na izmaku fizičkih snaga, gladni i malaksali, odstupaju pred nadmoćnim protivnikom ka rubovima hridina i provalija ali riješeni na krajnju odbranu izlaza iz Pive. I, sad se ovdje ponovilo ono isto što se prije osam dana dogodilo kod Celebića kad se iznenada pojavila 1. proleterska brigada. U kritičnom trenutku na Vučevo s Pive izbija 6. istočnobosanska brigada.

Najstarija narodnooslobodilačka udarna brigada istočne Bosne — čiji su bataljoni, srž i snaga prvih partizanskih odreda, formirani još početkom 1942. — 6. istočnobosanska brigada bila je oduvijek ovaploćenje borbene volje, pouzdanje i zaštitnik naroda i podrška svim mlađim borbenim snagama na svom području. Brigadom proglašena na svečanoj smotri uz masovno prisustvo naroda, 2. avgusta 1942. godine u Sekovićima, ona je od Vrhovnog komandanta dobijeni zadatak — da se po svaku cijenu na svom terenu održi, sačuva uticaj i razgori plamen ustanka — izvršila uz krajnje napore, žrtve i samoodricanje, ali s uspjehom. Poslije stalnih, beskrajnih marševa, odmah nakon osnivanja i manevriranja kroz gustu mrežu neprijateljskih uporišta, većih i manjih borbi širom istočne Bosne, kad je ratovala gotovo sama, zatim boravka u Sremu, gdje je sa sremskim partizanima izvršila više akcija, a u Bosutskim šumama teško porazila Nijemce, pa opet na Majevici na kojoj se, osnažena, po povratku iz Srema i skupa sa Sremcima obračunala sa četnicima izdajnicima u poznatom, prekretničkom boju na Maleševcima, kao i cijelim nizom potonjih borbi i uspjeha u Birču i na Romaniji — ustanak se, nakon osjeke od nešto više od pola godine dana, počeo ponovo rasplamsavati i slobodna teritorija širiti. Uz svestranu njenu pomoć počinju se stvarati jezgra novih partizanskih odreda i brigada. Stjecište kadrova i jedinica najboljih boraca Romanije, Majevice i Ozrena, Tuzle, Zenice i Sarajeva — ona je bila ishodište i Prve majevičke udarne brigade, koja je s njom zajedno maršovala i dosad zajedno ratovala. Mladi Majevičani bili su još čvršći i poletniji kad su se borili rame uz rame sa ovom svojom starijom brigadom. Sad, na Vučevu, ona im je stigla u pomoć u najtežem trenutku.

Na ravan prvo izlazi njen 2. bataljon sa svojim komandantom i političkim komesarom Brigade (Cvijetinom Mijatovičem—Majom) na čelu. Odmah iz pokreta, onako kako koja četa izbija, bez zastanka se i odmora jedna za drugom ubacuje u borbu. I opet će stari ratni drugovi iz istočne Bosne, šestobrigadisti i Majevičani, da se ogledaju u zajedničkoj borbi s neprijateljem. Uskoro su čitava dva bataljona 6. brigade uvedena u borbu. Nijemci su prvo zaustavljeni, a onda su počeli juriši. Majevičani, koji su i u ovoj borbi imali znatne gubitke, krenuli su sad kao preporođeni ponovo

i neodoljivo naprijed. U pozadini fronta sređivao se za to vrijeme 5. bataljon 2. proleterske brigade koji se nalazio u rasformiranju ali će učestvovati još u ovoj borbi. Izbili su, iz kanjona Pive, i dijelovi 1. proleterske brigade. Na platou Vučeva uhvatile su se u koštac dvije sad već podjednake snage, obje riješene da ne popuste. Za Nijemce bi odstupanje značilo kako survavanje u kanjon Sutjeske tako i poraz od nedoglednih posljedica, a za Udarnu grupu NOV — sudbonosni gubitak nenadoknadivog položaja. Zbog toga položaji naizmenično prelaze iz ruku u ruke. 0 odmicanjem dana žestina njemačkih napada na zemlji, kao i njihove avijacije iz vazduha, počela je osjetno jenjavati. Suočeni sa sve jačim protivnikom i pošto im je u jednom sudaru poginulo nekoliko oficira, kod Nijemaca je nastupilo ozbiljno komešanje. Uz to je dio snaga novopridošlih brigada na desnom krilu neprimijećen napredovao prema Stožerima, neprijatelju iza leđa. Mala grupa Majevičana, zasjeda što se dotle probijala kroz neprijateljsku pozadinu, vraća se natrag u sastav čete Četvrtog bataljona i opet s njim zajedno produžuje naprijed. Bataljon 2. proleterske ulazi u borbu na krajnjem lijevom krilu i s četom 1. majevičke brigade osvaja Koritnik. Tada sve raspoložive snage brigada prelaze u jedinstven napad. Uz silne poklike ponovio se jedan od onih nezadrživih partizanskih juriša što dubokim prodorima iscijepaju front, pa je neprijatelj počeo na svim linijama da se povlači. U prvi mah on se povlači vojnički organizovano, u potpunom redu, bez panike. Ali, kad je osjetio da je Koritnik iza njegovih leđa već izgubljen, on je užurbano i s manje reda nastavio da odstupa prema Stožerima, jedinom još preostalom izlazu sa Vučeva na Sutjesku. Veliki dio njegovih snaga već je bio uspio da zamakne iza tog položaja kad su čete 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade zauzele Stožere i, uz sadejstvo ostalih jedinica, otvorile na nj bočnu odnosno unakrsnu vatru. Vatra je sasređena iz sve samih automata-puškomitraljeza. Tada je nastalo bježanje, najpaničnije bježanje Nijemaca koje je dotle viđeno u ovoj ofanzivi. Bježeći, oni su skidali sa sebe dijelove odjeće, bacali kape, šljemove, opasače, čuturice i rančeve — pa 1 samo vlastito oružje. Pojedini su borci trčali za njima pokušavajući da ih, golim rukama, uhvate žive. Kao u lijevak sručila se ogromna sivozelena ljudska masa niz ovaj jedini mogući izlaz u kanjonu Sutjeske. Oni koji su bili lijevo i desno od ove uske staze, oni su se tražeći spasa, survavali niz okomite stijene u ponore.

Uskoro je na Vučevu nastao mir, remećen jedino jaukom Nijemaca iz provalija i sa drveća, dok se širom horizonta na sve strane razlijegao potmuo odjek dalekih borbi na istoku, na zapadu i na jugu. Oko šezdeset mrtvih Nijemaca palo je na samom poprištu borbe. Broj ranjenih, nestalih i onih koji su se survali u provaliju nije se mogao utvrditi. Jedan dio mrtvih i ranjenih Nijemci su povukli za sobom na Sutjesku. Mnogi od preživjelih danima su lutali šumom i bivali naknadno zarobljeni od patrola i jedinica NOV. Plijen je bio veliki. Jedan se broj boraca odjenuo ili obuo, a 3. se bataljon 1. majevičke dobrim dijelom preobukao, na padinama Vučeva u Drinu, u uniforme 118. lovačke divizije. Tako je otvoren još jedan stalni magacin za snabdijevanje Narodnooslobodilačke vojske. Izbrojano je 750 ćebadi, 150 šinjela, mnogo oružja i municije, desetine rezervnih mitraljeskih cijevi, preko pedeset konja i mazgi. Na nekim su konjima i mazgama nađeni tovari suvih šljiva, na drugim stelje suvog

Vučevo ispod Maglića.

ovčijeg mesa. Iz mnoštva ranaca ispadale su konzerve, bijeli hljeb, kobasice, šećer, limuni i mliječne čokolade — što je sve sabrano na jedno mjesto i poslato u bolnice. I nađeno je mnogo predmeta — domaće seoske radinosti... pa je zaplijenjena i jedna velika zastava s crnim kukastim krstom na bijelom krugu u sredini.

Po završetku borbe dolazio je avion »Roda« i dugo, izviđajući teren, kružio iznad visoravni Vučeva. Pošto je na ledini osmotrio, od strane boraca namjerno razastrtu, fašističku zastavu udaljio se i — nije mitraljirao.

Nijemci su toga dana poraženi i ispod Dragoš Sedla, gdje je s njima vodio borbu 4. bataljon 2. proleterske brigade. Sutradan, kad su s jakim snagama, i boreći se uporno do duboko u noć, ponovo pokušali da zauzmu Vučevo bili su, sad od 6. istočnobosanske i 1. proleterske brigade, opet, i uz krvave gubitke, satjerani u ponore.

U toku noći kolone dubokih zaprežnih vozila odvlačile su naslagane mrtve Nijemce pokrivene šatorskim platnima kolskim putem prema zamračenoj Foči. Odatle su otpremani u Sarajevo radi sahrane na vojničkom groblju.

O ovim borbama je vrhovni komandant NOV i POJ — Tito, neposredno poslije ofanzive, napisao:

». .. Predviđajući mogućnost toga da neprijatelj zaposjedne i lijevu obalu tih rijeka, odnosno planinu Maglić, Vučevo i Volujak i na taj način potpuno onemogući probijanje tim pravcem, mi smo odlučili prebaciti odmah jednu manju jedinicu na Vučevo kao mostobran za slučaj potrebe. U ovom predviđanju mi se nismo prevarili; u isto vrijeme kada je stigao jedan bataljon 2. proleterske brigade na Vučevo, stigla je s druge strane jedna njemačka jedinica, koja je u oštroj borbi bila zbačena s brda u dolinu. Sada je sva ozbiljnost položaja bila nama potpuno jasna, a neprijatelj je shvatio da mi namjeravamo da se probijemo u tome pravcu. Mi smo sada prebacivali na to brdo sve nove i nove snage sa zadatkom ofanzivnih operacija i izbacivanja neprijatelja s položaja u dolini rijeke Sutjeske ...«.

A njemački komandant Jugoistoka, Aleksandar Ler je, o borbama za Vučevo, kasnije, izjavio:

»... Sto osamnaesta lovačka divizija imala je zadatak da zaposjedne taj položaj. Jedan njen bataljon, usljed teškoća snabdijevanja, dobio je je dozvolu od šefa operacija, generala Litersa, da zaposjedne samo greben planine i postavio je kod glavnog prolaza samo stražu, a glavnina bataljona nalazila se s one strane Sutjeske. Kasnije, kad je postalo očigledno da tuda ide glavni pravac probijanja partizanskih snaga, greška je bila primijećena i Liters je odmah naredio da čitav bataljon zaposjedne prolaz. To se nije moglo izvesti, jer su partizani već stvorili mostobran na toj planini i koncentričnim napadima prešli u ofanzivu.. .«.

Tako se završila borba za Vučevo čije je zauzimanje, po obostranom priznanju, bilo od presudne važnosti po konačni ishod pete neprijateljske ofanzive, odnosno bitke na Sutjesci.

JOVO MITRASEVIĆ

NEKOLIKO RIJECI O MILJENKU CVITKOVIĆU

Posle mog stupanja u NOV, nakon nekoliko mjeseci, formirana je 1. majevička brigada. Našao sam se u njenom 1. bataljonu. Odmah po formiranju, brigada je skoro svakodnevno vodila veoma teške i žestoke borbe. Za sve nas borce bataljona, čiji prosjek starosti nije prelazio 20 godina, naš komandant Miljenko Cvitković Španac bio je pojam revolucionara i rukovodioca. Svojom neposrednošću, drugarskim odnosom, a posebno borbenošću i neustrašivošću nadahnjivao je sve nas, razvijao duh borbenosti, drugarstva, a posebno sigurnosti i povjerenja u drugove. Zato su i vjerovali da neće biti ostavljeni na ratištu, ne samo ranjenici, nego i poginuli drugovi. To je za nas, jer smo uglavnom bili seoska djeca, značilo veoma mnogo. U svakom trenutku Španac je našao vremena da sa nama razgovara, da nam priča o oktobarskoj revoluciji i španskom građanskom ratu — podvizima njihovih boraca, kao i o putu i cilju naše revolucije. Mi smo ga uvijek vrlo pažljivo slušali. Ti razgovori, ma koliko trajali, za nas su bili veoma kratki. Snaga i toplina njegovih riječi posebno je imala veliki značaj u toku 5. ofanzive, jedne od najvećih i najtežih bitaka naše revolucije. Upravo zahvaljujući njemu, mi smo manje osjećali strah, glad, i sve druge teškoće koje su nas pritiskale. Zahvaljujući njemu, nikada nije došao u pitanje gubitak morala, borbenosti i povjerenja u ishod revolucije koju smo vodili.

Pored mnogih znanih i neznanih, prilikom proboja na Sutjesci, naš komandant Miljenko Cvitković Španac, koji se kao i uvijek nalazio u prvim borbenim redovima, a najčešće među mitraljescima, pao je smrtno pogođen jurišajući uporedo sa nama na mnogostruko jačeg neprijatelja. Svima nama ostao je u sjećanju ovaj teški gubitak, a posebno prizor kada je, smrtno pogođen, pokušao da ustane, ali je uspio samo da pruži ruku prema neprijatelju. To je za nas bila posljednja komanda i naređenje koje nam je naš »Španac« izdao. U izvršenju posljednje njegove komande, u neposrednoj blizini, ostali su na vječnoj straži mitraljezac, zv. Kacavac i njegov pomoćnik.

VUKAN KOSORIĆ

U PETOJ OFANZIVI

Oko 5. februara 1943. godine u moje selo Bereg došao je Majevički partizanski odred i zadržao se do 10. II 1943. godine. Za to vrijeme Majevičani su dali nekoliko priredbi u mome selu. Tu sam se upoznao sa borcima iz čete Milana Stojanovića, zvanog Subara, Lazarom Popovićem, Simom Kisićem, Savom Kisićem, Ljubom Simikićem i sa drugaricama Dukom, Jelom, Zagom i drugim.

Za odlazak u partizane — na mene je uticalo veliko drugarstvo. Ono je vladalo među borcima Majevčanima. Zavolio sam, za kratko vrijeme, njihove pjesme kao što su: »Majevico duga i široka«, »Semberijo, ali si bogata« i »Posavino, puna li si zlata« i dr. Kada sam stupio u Odred, krenuli smo prema Olovu, Kladnju, Zivinicama i, kasnije, ponovo smo se vratili u moje selo — negdje krajem marta mjeseca. U njemu ostali do 6. aprila, kada smo krenuli u sastav glavnine snaga NOV — prema Crnoj Gori. Sedmog aprila kretali smo se iz Berega, preko Zakoma, Gučeva, zatim prešli komunikaciju Višegrad—Sarajevo i izbili na selo Lađevine i rijeku Praču, koju smo pregazili. Bila je jako hladna i duboka. Osmog aprila stigli smo u selo Sudiće, mokri i prozebli a — počeo je i snijeg da pada. Istog dana, kod sela Hranjena, iz zasjede sačekasmo njemačku kolonu — zapalismo 4 kamiona, zarobismo 1 njemačkog oficira i nekoliko podoficira i vojnika, zaplijenismo i veću količinu oružja, municije i opreme. To je bila moja prva borba sa Nijemcima. Tako da sam tu i došao do njemačke mašinke.

Po dolasku na jugoistočni dio planine Jahorine, 9. aprila, uhvatili smo vezu sa jedinicama Prve proleterske divizije. To je za nas i 6. istočnobosansku brigadu bila velika radost.

Koliko se sjećam, 11. aprila 1943. godine saopšteno je da smo postali Prva majevička brigada, kao najmlađa brigada u sastavu Glavnine partizanskih snaga pod komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Prvog maja brigada je dobila zadatak da posjedne položaje na obje obale Drine, s ciljem da spriječi prodor neprijatelja koji je nastojao da deblokira svoje opkoljene snage u rejonu Foče. Četvrti bataljon Voje Ivanovića Crnogorca, kao i 16. četa Milana Stojanovića Šubare, u kojoj sam i ja bio, zaposjeli su položaj Zebna šuma—Grabić (k. 1022)——Sešin vrh.

U toku 2. i 3. maja do mraka naš bataljon je uspio, uz pomoć drugih naših bataljona, da odbije napade Italijana i četnika, kao i Nijemaca koji su iz Goražda nadirali, potpomognuti tenkovima i avijacijom, prema Foči. U ovoj borbi neprijatelj je imao velike gubitke, a za našu mladu brigadu — to je bila i prva jača borba sa nadmoćnim neprijateljom. Tih dana

iz naše 16. čete poginuli su Lazar Popović i mali Simikić, ne sjećam se imena; njemu su četnici odsjekli glavu. Taj prizor na nas je jako djelovao. Lazar Popović bio je zamjenik komandira čete, vrlo dobar drug i primjeran starješina. Neprijatelj je bio nadmoćan i, 4. maja, potiskuje našu brigadu sa pomenutih položaja.

Svaki dan dočekujemo i odbijamo napade dijelova 369. neprijateljske legionarske (vražije) divizije iz Foče, kao i 118. lovačke divizije. Dana 15. i 16. maja vode se žestoke borbe — tako da naša brigada gubi vezu sa 6. istočnobosanskom brigadom u dolini Ceotine prema Celebiću. Maja 17. do 20. hrabri Majevičani, iako su bili prozebli, umorni, gladni i iznureni, uspjeli su da odbiju i zadrže jake neprijateljske snage na položajima Crni vrh (k. 1320)—Humić (k. 1326) i Lučevo brdo. Dana 20—21. maja neprijatelj uspijeva da potisne našu brigadu ka Celebiću, pa smo bili prisiljeni da se povlačimo kroz šumu Korat—Lanište, vodeći žestoku borbu sa neprijateljskim snagama. Već dva dana nema hrane a i municija je pri kraju. Tu noć, 20—21. maja, 1. majevička brigada je imala velike gubitke. Sjutradan veza je uspostavljena sa Šestom brigadom koja je izbila iz doline Ceotine u s. Celebić.

Dvadeset prvog naveče, kada je izgledalo da će neprijatelj zauzeti Celebić, pojavila se Prva proleterska brigada. Ona je odmah, iz pokreta, stupila u borbu i napala neprijatelja u selu Borje. Za kratko vrijeme proleteri su krenuli u nezadrživi juriš, što je neprijatelja zbunilo i nije znao kuda da bježi ispred Prve proleterske, Šeste istočnobosanske i naše, Majevičke. Tako smo, za kratko vrijeme, razbili neprijatelja i natjerali ga u bjekstvo prema Foči. Poslije borbi i gonjenja cijele noći naše tri brigade potisle su neprijatelja sve do sela Zavajit—Bakić (k. 1444). Neprijatelj uvodi nove snage u borbu i posjeda položaj na Zlatnom boru. U toku posljednja 3—4 dana i noći vodile su se ogorčene borbe; u njima smo imali velike gubitke.

Dvadeset drugog maja naša brigada, ulažući velike napore, uspijeva da zauzme položaje Korče—Vijenac (k. 1356)—Bakić i izbija na Trovrh, koji je predstavljao glavni čvor neprijateljske odbrane. Po gubljenju Trovrha, neprijatelj vrši protivnapad i ponovo nas potiskuje 24. maja. Naše tri brigade, znajući isto tako važnost Trovrha, nastoje da povrate izgubljeni Trovrh — vrata Foče, kako su ga kasnije Nijemci nazvali. Pošto nismo imali dovoljno snaga, novi napad nije urodio plodom.

Majevička brigada, 24. maja, zajedno sa 2. bataljonom Šeste istočnobosanske i 6. bataljonom Prve proleterske brigade, našla se u centru borbenog rasporeda i izdržala jak pritisak neprijatelja, a zatim je prešla u protivnapad pravcem s. Podgaj—s. Zavajit—Vijenac, a, jednim bataljonom, prema Kušlatu. Ne obazirući se na paklenu vatru neprijateljskih šaraca, bacača i topova, Majevčani su, rame uz rame sa borcima Prve proleterske i Šeste istočnobosanske brigade, lomili sve prepreke pred sobom i, vatrom, bombama i borbom prsa u prsa, uništavali neprijatelja. To je bio strahovit juriš — uzbrdo i preko brisanog prostora! Tu, na položajima, proleteri su bili iznenađeni hrabrošću svojih mlađih drugova, Majevičana.

Zbog pogoršanja situacije na položajima kod sela Gradca gdje su dijelovi 369. divizije ugrozili Celebić sa istoka, 25. maja je obustavljen dalji napad Šeste istočnobosanske i Majevičke brigade ka Foči. Tako da je, 26. maja, Majevička brigada, bez svog drugog bataljona, krenula usiljenim maršem preko Zavajita i Bara za Celebić, gdje je stigla istoga dana. U borbama na Trovrhu, Zavajitu, Kušlatu i Zlatnom Boru, za 10 dana naša brigada je imala oko 150 boraca izbačenih iz stroja.

Dvadeset i šestog maja Majevička brigada, sa Drugom proleterskom brigadom, kreće za Vučevo preko mosta na rijeci Tari kod sela Uzlupa i, 27. maja, stiže do Sćepan Polja. Prelazili smo preko visećeg mosta kod Sćepan-polja, koji je bio pod jakom vatrom neprijateljske artiljerije. Majevičani nikada neće zaboraviti taj marš. Penjući se uz vrletne i kamenite stijene Vučeva, po vrlo uskoj pješačkoj stazi mnogi su ostali bez obuće i odjeće. Komora se nije mogla kretati po toj vrletnoj stazi; stala je.

Pri izlasku na Vučevo bili smo raspoređeni prema selu Curevu i selu Sadićima, gdje su se nalazili Nijemci. Žestoke borbe vode se 28. i 29. maja na Vučevu, Koritniku i Curevu. Njemački vojnici, opremljeni planinarskom opremom, probijaju se iz pravca Pusto Polje i, oko podne, zauzimaju Stožer, gdje se nalazilo naše jedno odjeljenje. Bataljoni 1. majevičke i Šeste istočnobosanske brigade brzo su reagovali i izvršili juriš u momentu kada su se Nijemci dohvatili kose. Stjerali su ih niz stijene, tako da se veći broj Nijemaca polomio i izginuo. Ostavili su komoru, i tako nam omogućili da prezalogajimo, poslije višednevnog gladovanja.

U borbi na Koritniku poginuo je moj prvi i omiljeni komandir odjeljenja, Simo Kisić. Mislim da je bio iz sela Piperi.

Trideset i prvog maja spuštamo se u dolinu Sutjeske, u selo Curevo. Izbili smo prema Sadićima. Oba sela su još ranije izgorjela. Brigada je napala neprijatelja na liniji Popov Most—Mrkalje.

Noću, između 31. maja i 1. juna, Majevička brigada izvršila je napad na Popov Most i Mrkalje. Mi smo u prvo vrijeme potisli Nijemce, ali — nismo imali snaga da produžimo napad. Nijemci, potpomognuti novim snagama, artiljerijom i avijacijom, uspjeli su da odbiju naš napad. Sjećam se dobro 1. juna! Bio sam kurir 4. bataljona i, po naređenju komandanta Voje Ivanovića, nosio sam poštu u 1. bataljon. Tog dana, na Popovom Mostu, ranjen sam u glavu od artiljerijske granate. Trebalo je da idem u brigadnu bolnicu, ali referent saniteta 4. bataljona, drugarica Ljilja, zadržala me je u bataljonu. Bio sam zajedno sa komesarom bataljona, Andrijom Blagojevićem; on je, isto tako, bio ranjen a nije upućen u brigadnu bolnicu. Pri proboju je i mene iznio konj koji je nosio i ranjenog Blagojevića . . .

Tog dana našoj brigadi nanijeti su veliki gubici i uništena nam je komora. Zivjećemo bez nje dok se ne vratimo u istočnu Bosnu. Ranjenici iz naše brigade nisu željeli da idu u Centralnu bolnicu, jer tamo je harao tifus, a, isto tako, nijesmo imali boraca da nose ranjenike. Na Popovom Mostu i Mrkaljima mi smo imali oko 70 poginulih. Prosto smo se istopili u tim teškim borbama!

I posljednja krava zaklana je 4. juna. Meso podijelismo ranjenicima, iako su ostali borci bili isto tako gladni. Najteži trenutak za nas ranjenike

nastupio je kada je naređeno da se nepokretni ranjenici upute u Centralnu bolnicu jer — predstoji proboj. Nepokretni ranjenici molili su da ih ubijemo i da ih ne ostavimo jer — kako su govorili — naći će ih Nijemci i mučiti pa ... bolje da ih mi ubijemo. To je bio težak rastanak sa najboljim drugovima ranjenicima!

Između 8. i 9. juna brigada se prikuplja na kosama, nešto istočno od Donjih Bara, produžujući front Druge dalmatinske brigade. Nijemci su sa svih pravaca koncentrično krenuli u napad ka Donjim Barama. Prethodno su izvršili artiljerijsku pripremu, a avijacijom snažno tukli po našim položajima. Suma nam je bila zaklon a za Nijemce — bilo je nepovoljno: morali su se kretati otkrivenim terenom. Čitavim ovim krajem odjekivala je potmula grmljavina topova i mitraljeza. Mi smo bili kao na nekoj jezivoj osmatračnici.

Nijemci su zauzećem Krekova već bili presjekli posljednju stazu na pravcu proboja, koji vodi preko Milinklada za Vrbničke Kolibe, kuda je trebalo da, za ostalim brigadama, pođemo.

U toku noći 10/11. juna brigada je krenula u sastav lijeve kolone. Od Mrčin koliba naša i Šesta istočnobosanska brigada kreću ka Zakmuru i, dalje, na sjever — prema istočnoj Bosni. Treba da pređemo rijeku Bistricu i komunikaciju Foča—Kalinovik. Kada nam je saopšteno da idemo u istočnu Bosnu, bili smo srećni, pa smo sve muke i patnje odmah zaboravili. Istovremeno nam je rečeno da je drug Tito odao priznanje našoj Majevičkoj brigadi, kao najmlađoj, za izvanredno zalaganje u borbama i da smo izvršili časno postavljeni zadatak. Svi smo se jako radovali priznanju koje je došlo od druga Tita.

U toku 12. juna naša brigada je preko sela Ratkovac stigla u Zakmur, gdje smo, po prvi put od kad je počela ofanziva, dobili dovoljno hrane. Preporučeno nam je da ne jedemo koliko možemo. Neki drugovi to nisu poštovali pa su se najeli i — nisu mogli da idu dalje, a bilo je i smrtnih slučajeva...

Brigada je, 13. juna, iz sela Zakmura produžila pokret zajedno sa Šestom istočnobosanskom brigadom. U zoru smo se sukobili sa Nijemcima koji su pokušali da nam zatvore ponovo prolaz na liniji Foča—Kalinovik. Ali, 14. juna, naše brigade prešle su komunikaciju Foča—Kalinovik u svanuće i razmjestile se u selu Miljevine, zaselak Borjanice. Toga dana brigada je izašla iz posljednjeg obruča na Zelengori. Njemačka avijacija neprekidno je tukla naše jedinice u pokretu.

Od 14. do 21. juna brigada je vodila manje borbe, odmarala se i pripremala za prelaz preko komunikacije Sarajevo—Višegrad. Pri prelasku ceste, koja je branjena od strane Nijemaca i ustaša, brigada se podijelila na dva dijela. Jedan dio, sa Šestom istočnobosanskom brigadom, prelazi komunikaciju kod železničke stanice Dub, a drugi dio u reonu sela Renovice prema selu Ponoru. Prelaz je izvršen noću 21/22. juni. Brigada se prikupila u Podgaju i Gučevu.

Prilikom prelaska komunikacije Sarajevo—Višegrad, ja sam ponovo ranjen u lijevu nogu i desnu ruku. Tada sam mislio da je sve za mene završeno, jer sam bio nepokretan, ali, zahvaljujući mojim drugovima i drugarici Ljilji, referentu saniteta 4. bataljona, našli su konja i prenijeli me do sela Gučeva.

Dolaskom na teritoriju Romanija—Devetak, u Podgaj, Gučevo, Sokoloviće, Mrkalje i Džimrije, nekoliko dana smo se odmarali. Imali smo nekoliko manjih ćarki sa četnicima.

Po dolasku u moj kraj zamolio sam komandanta da me pusti kući u selo Bereg, da obiđem familiju. Poslije toga za mene nastaju najteži dani u životu — jer četnici tragaju za nama, ranjenim i iznemoglim partizanima. Mene ranjenog otkrivaju četnici Draga Mitrovića i sprovode u selo Crkvine. Za kratko vrijeme četnici su pohvatali još nekoliko ranjenih i iznemoglih partizana, koji su izostali iza svojih jedinica. Zatvorili su nas u jednu štalu, tukli i mučili. Jednog druga su i strijeljali. Mene su nakon izvjesnog vremena, na intervenciju mojih roditelja i njihovih prijatelja, pustili kući. Tako je prekinut moj put sa Majevičkom brigadom.

RADIVOJE KOVAČEVIĆ

NEUSTRAŠIVI PUŠKOMITRALJEZAC

Partizanske vatre plamsaju na svim položajima koje drže naše jedinice. Sutra je 1. maj 1943. godine. U drugom bataljonu Majevičke brigade u selu Jabuci mnogo veselja. Čete se takmiče kod koje će biti bolje organizovano partizansko veče. Pjesma se ori i kolo se okreće. Teško je ocijeniti gdje je bolje, ali se čini da je ipak u 2. četi najveselije. Borci se šale, prepričavaju pojedine zgode iz borbi na Majevici i — uvijek nađu po nekog da se na njegov račun nasmiju.

U šali, kao i uvijek, glavnu riječ ima puškomitraljezac Neđo Vuković, zvani Vukalj. Devetnaest mu je godina. Siromašno seljače iz majevičkog sela Pipera, bez majke koja je umrla još prije rata. Ostavio je oca sa dvjema mlađim sestrama i, među prvim mladićima, već 1941. stupio u redove majevičkih partizana.

Bliži se pola noći. Vatre dogorijevaju. Veselju nema kraja. Sve je ovo i dobro i lijepo — veli Vukalj — samo, pravo da vam kažem, jedva čekam neku ozbiljnu borbu pa da pokažemo proleterima kako se i Majevičani znaju dobro tući.

— 'Ajde bolan, mani se borbe i jada — obrecnu se Cvijan Petrović, takođe puškomitraljezac, — treba malo i da se odmorimo. Dosta je bilo borbe, dok smo se probili sa Majevice do Foče.

Dok se ovaj razgovor vodio, dežurni naredi da se ide na spavanje.

Osvanuo je praznik rada. Lijep i sunčan dan, pun nekog mirisa i svježine.

Poslije podne negdje oko 14. sati poče da pada kiša. Drugi bataljon dobi zadatak da zaposjedne položaj u selu Zebina Suma—Grabić, na lijevoj obali Drine, niže Ustikoline i da zatvori cestu koja vodi prema Foči. Noć je. Bataljon maršuje. Tišina. Samo se čuje šljapkanje po barama. Najednom se u 2. četi začu neki grohotan smijeh.

— Tišina drugovi! — naredi komandir čete preko kolone.

Ali i dalje smijeh. Borci šapatom pitaju što se desilo.

— Mali zemljotres — dobacuje Vukalj. Pao Cvijan sa svojim puškomitraljezom u blato i svega ga iskaljao, pa sada psuje.

Druga četa je na lijevoj obali Drine i zatvara put koji vodi od Goražda prema Foči. Talijani su pokušali da se, s tenkovima i nekoliko kamiona pješadije, probiju, ali, poslije kratke borbe, povukli su se.

— Noćas sam sanjao — priča Vukalj svojim drugovima — da vodim neku tešku borbu. Ne vjerujem snu, ali nešto predosjećam. Ako mi oni talijanski tenkovi opet naiđu, uništiću bar jedan sa ovom mojom desetinom, pa makar me to i glave koštalo.

— Baciću ja njemu bombu u gusjenice, pa da vidiš. Danas moram pokušati sreću — reče Vukalj. Samo ću moliti komandira čete neka mi da Iku Jovanovića sa njegovim puškomitraljezom, pa ako prođu — alal im vjera!

Iko i Vukalj poznaju se još od prije rata — jer su iz susjednih sela (išli su zajedno na sijelo). Mnogo se vole i poštuju jedan drugoga. Prosto je nemoguće zamisliti da prođe jedan dan da se oni ne vide i malo ne popričaju. Kada su slobodni, uvijek su zajedno. Primaju jedan za drugoga hranu, ako je neki od njih u patroli, ili na straži. Jedu iz jedne porcije, iako ih imaju obojica. A inače — liče jedan na drugoga kao rođena braća...

Komandir čete je udovoljio Vukaljevoj želji i — oni sada likuju. Vukalj izdaje zadatak — svakom borcu u desetini govori šta će da radi kad naiđu tenkovi. Formirao je dvije bombaške grupe. Sa jednom će on komandovati, a drugom — Iko. Sve je spremno i čeka se neprijatelj. Oko 10 sati čuje se zvuk motora od Goražda. Borci su se dobro maskirali i sa nestrpljenjem očekuju što će se dogoditi. Tenkovi idu cestom.

— Jedan, tri, pet — izvještava osmatrač.

— Bez moje komande ne smije niko opaliti metak — šapuće Vukalj. A kada dođu do mjesta gdje je put prokopan, oni će stati i onda — juriš na njih! Ne zaboravite, drugovi, da su proleteri na suprotnoj strani Drine i da će posmatrati našu borbu. Ne smijemo se obrukati pred njima.

Tenkovi se pomoliše iza okuke, na udaljenosti od oko 300 metara. Među njima odstojanje oko 20 metara. Zvuk motora razliježe se dolinom Drine. Vukalj leži za jednim malim grmom, a desno do njega Iko.

— Meni se čini da oni tenkovi stoje — reče Vukalj.

— Varaš se, burazeru, guraju oni sigurno 20 km na sat.

Vukalj je bio u pravu, jer su tenkovi zaista stajali.

Jedan se odvoji i krenu cestom, dođe do prekopanog mjesta i stade. Tenkista otvori kapak na kupoli i proturi glavu da osmotri ima li koga. Pogleda tamo-amo i nikoga ne primijeti, a zatim izađe iz tenka. Za njim iziđoše druga dvojica i počeše da zatrpavaju jarak. Vukalj je računao da će tenkovi doći zajedno i stati na prepreci, a onda bi on uništio posljednji tenk tako da ostali ne bi mogli pobjeći. Ali nije bilo tako! Gleda on i misli da će Talijani iz prvog tenka zatrpati cestu i da će ostali preći jarak i projuriti za Foču. Ne smije se to dozvoliti ni pod koju cijenu!

— Mora se otvoriti vatra na ove tenkiste i omesti njihov rad, — šapnu Vukalj Iki.

Kako reče, tako i pritisne obaraču na puškomitraljezu i na mjestu ubi dvojicu Talijana, dok se treći skloni u tenk. Ostali otvoriše uragansku vatru iz topova i mitraljeza na zasjedu.

— Iko, štiti me vatrom, idem da uništim onoga na cesti.

Vukalj sa odvrnutom bombom u jednoj ruci i puškomitraljezom u drugoj, jurnu pravo na tenk koji stoji pred prekopanom cestom.

U zaletu skoči na tenk, izvuče ranjenog Talijana iz njega i ubaci bombu. Tenk planu. Čim ugledaše plamen, ostali tenkovi odmah se okrenuše i pobjegoše nazad u Goražde.

Po dolasku u sastav glavnine naših snaga, štab 1. majevičke brigade bi pozvan u Vrhovni štab i primljen kod druga Tita u selo Govze u blizini Foče. Nakon izvjesnog vremena došao je u naš bataljon zamjenik komandanta brigade Ratko Perić. Pričao je o svojim utiscima sa sastanka kod druga Tita. Borci su ga radoznalo slušali. Gutali su svaku riječ i postavljali raznorazna pitanja o drugu Titu. Na kraju Vukalj zapita:

Borci čiste oružje neposredno poslije borbe

— Koliki je taj čovjek, kako izgleda, da li ćemo mi, borci, imati ikada prilike da ga vidimo?

A Zarije Đokić mu upade u riječ.

— Kako može izgledati? Kao i ostali ljudi...

— Vjerovatno ćete imati prilike da vidite druga Tita — reče Ratko, — a i on je izrazio želju da vidi našu brigadu.

— Volio bih da vidim druga Tita više neg' svoju rođenu majku.

Jednoga dana naša brigada marševala je lijevom obalom Drine prema Sćepan Polju. Na jednom malom proplanku ugledasmo dosta konja — pasli su.

— Ovdje je sigurno neki veliki štab i komora — reče Branko Medić.

Na pedesetak metara lijevo od kolone stajala je grupa partizana. Među njima su komandant brigade Pero Kosorić i njegov zamjenik Ratko Perić. Kroz kolonu prohuja šapat.

— Drug Tito je u blizini. Posmatra prolazak naše brigade.

Vukalj ču ovaj šapat kao i ostali borci i — odmah diže glavu. Iko ga i dalje nešto pripitkuje i priča.

— Mani se, Iko, te tvoje cure! Kao da niko nema djevojku izuzev ti... Gledaj gdje je drug Tito. Niko ga od boraca ne poznaje.

— Sigurno je drug Tito onaj u mantilu što stoji desno od našeg komandanta — veli Vukalj.

— Vidiš, jeste. Drug Tito sa osmjehom na licu posmatra borce, puši cigaru i razgovara s drugom Perom.

Kolona je već daleko odmakla a neki borci još uvijek okreću glavu — ne bi li još jednom vidjeli vedro lice druga Tita. Uveče kasno kraj vatre borci 2. čete između sebe pričaju o utiscima o drugu Titu. U razgovor upade i Cvijan Petrović.

— Je li, drugovi, gdje ste vi vidjeli druga Tita?

— Pobogu brate, Cvijane. Ti imaš najveće oči, dva oka kao dva fildžana i ne vidje danas druga Tita! A prošli smo pokraj njega — reče Vukalj.

Kako se to desilo? Ratko Perić je prišao koloni i šapnuo nekim borcima da drug Tito stoji sa komandantom naše brigade. To se počelo prenositi preko kolona i došlo do Krcuna Tešića, a on od uzbuđenja zaboravio da to prenese dalje. Tako mnogi borci nisu ni znali da su toga dana prošli pokraj Tita. Među njima bio je i Cvijan.

Druga polovina maja. Borba se vodi na Crnom Vrhu. Neprijateljska ofanziva već je uveliko otpočela. Jače njemačke snage nastupaju od Foče i doline Drine ka Crnom Vrhu. Drugi bataljon Majevičke brigade, zajedno sa jednicama Druge proleterske brigade, brani Crni Vrh. Majevičani se ponose što imaju čast da su, rame uz rame, sa proleterima. O tome često između sebe razgovaraju. Vukalj priča:

— Nalazim se ja sa svojom desetinom desno od proletera. Njihov puškomitraljezac zaposjeo jedan proplanak a ja drugi. Skide on jednu lopaticu sa opasača i poče da kopa rov.

— Imaš li ti, druže, ašovčić — pita on mene — da se ukopaš?

— Ne treba meni. Neću ja prvi pobjeći, budi siguran.

— Ma ne ukopava se da se ne pobjegne, drugarčino moja, već da se zaštitiš od neprijatelja i da ga bolje možeš tući.

— Malo sam se postidjeo i rekoh u sebi: slušaču ja tebe što god ti rekneš jer si iskusniji, spretniji i stariji od mene. Dade on meni ašovčić pa iskopah i ja rov, napravih grudobran za puškomitraljez i čak se maskirah tako da me niko ne bi ni izbliza primijetio. Oko 10 sati naiđe njemačka prethodnica. Pustili smo ih na pedeset metara a zatim otvorismo vatru. Ubili smo četiri švabova, a ostali pobjegoše.

Poslije kraćeg vremena Nijemci otvoriše jaku minobacačku i mitraljesku vatru. Ječi šuma i dolina od grmljavine. Počeše granate padati i po našem streljačkom stroju, oko naših puškomitraljeza. Iz moje desetine poginu jedan borac, a jedan bi ranjen. Mene rani u desnu nogu i debelo meso, te ja pritisnuh rukom ranu i krv prestade. Nikom ništa ne rekoh. Kod proletera dva borca ranjena. Nikome ne pada na pamet da odstupi. Jedna mina pade kod rova puškomitraljesca proletera. Zemlja ga potpuno zatrpa. Pomislih — poginu. Ali uskoro on se podiže, otrese zemlju sa sebe, uze puškomitraljez i napusti rov. Da li je moguće da proleter napusti položaj, pomislih. Vidi on da ga uporno gledam, pa reče.

— Ne boj se, druže, neću ja pobjeći, samo mijenjam mjesto.

Desno od rova, desetak metara unazad pronađe novi zaklon i poče se ponovo ukopavati. Nekoliko minuta kasnije pade jedna mina tačno u njegov raniji rov i — svega ga raznese. Da ne promijeni mjesto —

pogibe. Nijemci su tukli čitav sat, a onda izvršiše juriš. Pustili smo ih u blizinu i otvorili vatru. Pade komanda — bacaj bombe, juriš! Toga dana tri puta smo išli u protivnapad i održali svoje položaje. Ubijeno je oko 30 Nijemaca i 8 zarobljeno.

Sutradan na Zlatnom Boru napali su nas Nijemci. Dva dana smo vodili tešku i neravnopravnu borbu. Drugi dan popodne ponestade nam municije. Ali je i neprijateljska vatra počela da jenjava. Poginulo nam je 6 drugova. Neprijatelj je tukao veoma precizno. Četvorica poginulih pogođeni su posred glave. Vukalju i Krcunu njemačka zrna pogodila u skrivače plamena puškomitraljeza i tako ostala u cijevi. Oružja su im izbačena iz stroja. Krcun je uzeo pušku, ali Vukalj ne može da se pomiri s tim da je ostao bez puškomitraljeza.

— Daj mi, Bogosave, molim te kao brata, svoj puškomitraljez. Evo tebi puška, biće ti lakše — kaže Vukalj svome drugu.

— Ne mogu nikome dati puškomitraljez dok sam živ. Da budeš čuvao svoj!

Tražeći puškomitraljez Vukalj nađe rezervnu cijev u bataljonskoj komori. I ponovo zaposjede svoj položaj sa puškomitraljezom.

Nijemci su na svojim položajima istakli veliku zastavu sa kukastim krstom — da bi se obezbijedili od bombardovanja. Naš minobacač je ubrzo raznio tako da je neprijatelj morao raketama da pokazuje svoje položaje. Budući da su se naši položaji nalazili u neposrednoj blizini njemačkih, bilo je nemoguće bombardovati nas a da se ne izlože opasnosti sopstvene snage. Dok su se avioni obrušavali i izbacivali svoj teret po kamenjarima, kanjon Tare je odjekivao od zaglušnih eksplozija.

Pred mrak naišli su transportni avioni i počeli da izbacuju padobrane sa teretom. Ogromne široke kupole sa paketima padale su u blizini njemačkih rovova. Naši su ih borci čežnjivo posmatrali i razmišljali šta bi moglo da bude u njima. Prazni stomaci su ih nagonili na pomisao da je to hrana.

— E kada bi komandant sada naredio juriš, — reče Cvijan — dobro bi bilo.

Ali šta ako je municija, vrzmalo se po glavama boraca i komandira. Možda su Nijemci upravo radi toga smanjili vatru. Jedan padobran pade na položaj desno od Druge proleterske brigade, a drugi između naših i njemačkih položaja. Kupola ze zakačila za bor i ostala viseći u vazduhu.

— Vukalje, Cvijane i Bogosave, ja idem po padobran. U slučaju potrebe, vi me štitite — naredi zamjenik komandanta bataljona puškomitraljescima.

Krenuo je lagano. Poslije dužeg naprezanja našao se na 3—4 metra od padobrana. Oprezno je razgrnuo šiblje i pogledao okolo. Nigdje nikoga. Padobran je bio okačen na drvetu, a na zemlji je ležao crni paket. Pipa ga da bi ustanovio šta je u njemu. Padobran se zaljulja. Nijemci su to primijetili i otvorili uragansku vatru, koja je trajala desetak minuta. Kada se sve ovo stišalo otvori paket.

— Municija — uzviknuo je radosno da ga čuju svi drugovi. Vukalj i Petrović ciče od radosti. Nije ni čudo. Borci su prosječno imali po pet metaka, a puškomitraljesci po dvadeset.

Pao je sumrak. Borci su popunjavali svoje fišeklije a puškomitraljesci torbice. U toku noći neprijatelj je morao odstupiti u pravcu Šćepan-polja.

Priprema se veliki marš ka Sutjesci.

Majevička brigada je sa Drugom proleterskom dobila naređenje da pređe Pivu kod Kruševa i izađe na plato Vučeva, spriječi zatvaranje neprijateljskog obruča na Sutjesci i omogući izvlačenje naših glavnih snaga preko Zelengore. Naša brigada je u prethodnim borbama izgubila gotovo polovinu svojih boraca. Prelazili smo preko visećeg mosta na Pivi koji se jako ljuljalo tako da je čovjeka hvatao strah. Jednom konju pod tovarom propadoše noge između dasaka i — ostade bespomoćno da visi. Zakrčio je most i kolona stade. Pokušali smo da ga dignemo ali — bez uspjeha. Napokon su uspjeli da ga odgurnu. Most je bombardovala neprijateljska artiljerija i avijacija, ali — moralo se prelaziti. .

Kolona je marševala cio dan i uz veliko naprezanje iznurenih boraca pela se iz kanjona Pive uz litice Vučeva, koje su bile veoma strme. Sporo su se borci peli, stopu po stopu, ali — niko se nije požalio da mu je teško. Pred sam mrak 28. maja, izbismo na plato Vučeva i — tu smo malo odahnuli. Odatle se pružao divan pogled na sve strane: prema Drini, Pivi, Sutjesci i Magliću. Valovita kraška visoravan na oko 1.700 metara nadmorske visine, išarana šumarcima, sniježnim nanosima i čobanskim kolibicama.

Borci su popadali od umora i gladi. Bila im je teška i prazna torba na ramenu. Trebalo je odmah zatvoriti staze koje vode iz doline Sutjeske, od Pustog Polja i Cureva ka Koritniku. Drugi bataljon je dobio zadatak da zatvori stazu koja vodi od Pustog Polja ka Stožeru i — on je odmah posjeo određeni položaj, a 2. četu isturio je za obezbjeđenje. U četi je bilo još oko 40 boraca. Četa se spustila oko 1 km niže u šumu prema Sutjesci i tu posjela jednu stazu.

Borci nabraše koprive i skuvaše u porcijama da se okrijepe. Noć prođe u miru. Ali čim svanu, iz doline Sutjeske pojaviše se njemačke kolone. Druga četa odbi napad bez velike muke. Tada neprijateljska artiljerija osu po položajima, ali bez mnogo uspjeha.

Vukalj je predložio komandiru da sa svojom desetinom postavi zasjedu neprijatelju. Pošto se komandir složio, Vukalj se sa desetinom spusti do nekog kamenjara, pored same staze. Kamenjar je bio obrastao žbunjem i bio dobro maskiran.

Oko 8 sati borci osmotriše njemačku patrolu. Bilo ih je sedmorica. Išli su u koloni po jedan. Borci se dogovoriše da ih propuste, a onda da na Nijemce otvore vatru sa leđa.

Nijemci su se približili. Mrtva tišina. Čuje se bat njihovih cokula. Osmatraju okolo i idu oprezno.

— Vala »fricu« nećeš više gaziti po ovim našim brdima i puteljcima, — šapnu Vukalj čim prođe posljednji Nijemac i — pritisnu obarač svog mitraljeza. Ostali otvoriše brzu paljbu. Nijemci se skameniše. Ne mogu da se snađu. Neki popadaše pogođeni, a ostali — stoje. Odmah zatim: tresak bombi i juriš pravo na njih! Četvorica su poginula, a trojica su ostala živa. Vukalj ih je doveo u četu.

Iz doline Sutjeske njemačka artiljerija i dalje tuče po našem streljačkom stroju. Oko 11 časova naiđe i avijacija i sruči tovar na drugu četu. Dvojicu boraca raniše.

— Podne je. Vrijeme ručku — reče neko od boraca u šali.

— Kakvom ručku. Šta me podsjećaš na to. Ja sam i zaboravio kako se jede — govori Cvijan. — Već tri dana ništa nisam jeo. Eh, da mi je da se najedem. Bio bih tri puta jači i ne bi mi ovaj moj šarac bio tako težak.

— Kada bih se jednom dobro najeo pasulja, — reče Zarija — mogao bih pet dana da ništa ne jedem.

Dok je trajao ovaj razgovor, dođe kurir iz štaba bataljona sa naređenjem da se četa odmah povuče na plato Vučeva, jer su se njemački alpinisti iz doline Drine popeli uz litice na Vučevo i napali naš bataljon sa leđa. Četa odmah krenu. Ostade samo jedna patrola — da kontrolira stazu koja vodi iz doline Sutjeske.

Na Vučevu se vodi neravna borba sa oko 800 dobro naoružanih njemačkih planinaca. Majevička brigada ima svega oko 450 boraca. Iscrpljeni i izgladnjeli uhvatili su se u koštac sa daleko jačim neprijateljem. Prva proleterska i Šesta istočnobosanska brigada su za to vrijeme marševale iz doline Pive ka Vučevu.

— Moramo po svaku cijenu održati plato Vučeva dok brigade ne izađu na njega — poručuju iz štaba brigade.

Borba se vodi na sve strane. Nema tu nikakvog fronta. Napadamo neprijatelja gdje je slabiji pa se povlačimo. Zabacujemo mu se iza leđa, tučemo u bok. Od štaba brigade neprestano dolaze naređenja da se izdrži.

U toj teškoj borbi drugi bataljon se zabacio neprijatelju iza leđa i napao i zarobio komoru. U njoj je municija i hrana. Ovo je tako iznenadilo Nijemce da se nijesu mogli snaći. Stoje mirno pored svojih natovarenih konja sa puškama preko ramena i gledaju kako ih partizani zarobljavaju. Jedan Nijemac pusti konje i poče da bježi, a za njim se stušti Vukalj da ga živog uhvati.

— Pucaj Vukalj, čim vidiš da će ti Švaba pobjeći — viče mu Iko.

— Neću, hoću da ga živa uhvatim. Vidiš da mu je na leđima pun ranac.

Švabi zape neka vrzina, pa se opruži koliko je dug, a Vukalj ga dostiže i tresnu kundakom puškomitraljeza po glavi. Vukalj je zaista imao pravo. Švabin ranac bio je pun čokolade, limuna, butera i peciva. Toga dana, sve što je zarobljeno od hrane borci su bez pogovora predali bolnici za ranjenike.

Nijemci stalno pritiskuju brigadu. Pred mrak nasta kritična situacija. Svaki minut bio je dragocjen. Da li ćemo uspjeti da se održimo dok ne stignu ovi iz kanjona — pitali su se i borci i starješine i, za to se vrijeme, lavovski tukli. Čelo Šeste istočnobosanske brigade, pa zatim i Prva proleterska izbiše na plato. Kako se koji borac popne na brdo, odmah stupa u borbu. Nakon jednog časa vrlo oštre borbe brigade su izvršile snažan juriš na Švabe i natjerale ih niz kamenjar uz koji su se i popeli. Ovoga puta nijesu imali vremena da upotrijebe konopce već su, pod snažnim naletom partizana, skakali niz strme litice. Borba je završena. Prizor je bio grozan. Mrtve Švabe su visile na drveću. Drugi su se od pada u provaliju raspali u komade. I oprema se raspala i pomiješala sa zemljom i kamenom. Ništa se nije moglo iskoristiti. Toga dana Majevičani su uspješno izvršili svoj zadatak. Jedan od najtežih, pa i presudan — za snage koje su se nalazile na maršu iz kanjona Pive, a i, uopšte, za proboj naših jedinica iz pete ofanzive.

Brigada se kreće prema Popovu Mostu. Zadatak: da se prebaci preko Sutjeske i, u zajednici sa ostalim jedinicama, obezbijedi prelaz glavnine naših snaga i bolnice preko Sutjeske. Kolone se polako spuštaju sa Vučeva u dolinu Sutjeske. Borci, gladni i izmrcvareni, vuku nogu za nogom, ali — još uvijek su pod utiskom borbe na Vučevu. Ona ih bodri i hrabri.

Pred sam mrak smo u dolini Sutjeske, u blizini Popova Mosta, sela od nekoliko kućica.

— Da li u njima ima iko živ — pitaju se borci.

Na žalost, neprijatelj je bio u selu. Brigada se prikupila nedaleko od sela, u jednoj šumi. Pošla je patrola da izvidi. Neki borci su naložili vatru da bi ispekli malo konjskog mesa, koje im se zateklo u torbicama, a neki beru cremuš i jedu ga. Vukalj i Iko ispekli parčence mesa i podijelili ga sa Cvijanom.

— Ne mogu vala, drugovi, više trpiti ovu glad, pa što bilo da bilo — reče Cvijan i poče da reže svoje opanke sa nogu, nedavno napravljene od zaklanog vola, stavi ih na žar, a onda — poče da jede.

Parče po parče i — Cvijan pojede svoje opanke. Davao je i nekim drugovima. Uskoro naiđe komandant bataljona i upita Cvijana zašto je bos.

— Gdje su ti opanci?

Cvijan ćuti. Svi za trenutak ćute.

— Pojeo ih, druže komandante — reče na kraju Vukalj.

— Kako ćeš pojesti opanke, pobogu brate! — pita ga komandant.

U prvi mrak patrola se vrati sa izviđanja i izvijesti komandanta da su Nijemci posjeli Popov Most i da se utvrđuju.

Oko 19 časova 30. maja dođe kurir Vojko Perić iz štaba i reče da je komandant brigade naredio da komandant i komesar bataljona odmah dođu u štab brigade. Štab brigade izdao je zapovijest da se neprijatelj u toku noći ima napasti i protjerati preko Sutjeske. Majevička brigada je dobila naređenje da pređe rijeku, zaposjedne prve ćuvike na lijevoj obali i da obezbijedi prelaz ostalim brigadama. Dok su vršene pripreme za napad, intendanti spremiše večeru. Komandant brigade Pero Kosorić naredio je da se zakolje njegov jahaći konj i podijeli borcima.

Sve je spremno. Pokret. Noć je bez mjesečine. Suma. Skoro se ništa ne vidi. Stazice male, strme, a u zakazno vrijeme treba stići na određeni položaj. Teren je nepoznat. Vodiča nema. Već 5 dana kako seljaka očima niko ne vidje.

Zurili smo, a ipak smo malo kasnili. Ali ni znak za početak napada još nije dat. Izgleda da su i ostale jedinice zakasnile. Drugi bataljon napada iz doline Sutjeske sa istočne strane Popovog Mosta. Tišina je. Ništa se ne čuje, izuzev šuma rijeke. Švabe osvjetljavaju svoj položaj raketama. Izgleda da su nas osjetile. Neki borci hrču, umorni su i, čim su stali, zaspali su. Drugi sa nestrpljenjem očekuju napad. Oko 22 časa iz pravca štaba brigade bijesnu crvena svjetleća raketa, a zatim pade u pravcu neprijatelja. Početak. Krećemo u napad, ali bez pucnjave. Privlačimo se polako neprijateljskim položajima za koje ne znamo tačno gdje su ali — puške držimo na gotovs. Svakog trenutka se može nagaziti na Nijemce. Pucnjava kod prvog bataljona, zatim prasak bombi i »ura«, pa mali tajac. Naša druga četa nalijeće na njemačku mrtvu stražu. Otvori se vatra iz mitraljeza i pušaka. Švabe se povukoše. Vukalj dostiže jednog ranjenog Nijemca koji nije uspio da se povuče, te ga dotuče svojim mitraljezom.

Iz njemačkih rovova paklena mitraljeska i puščana vatra. Oko se ne može otvoriti. Raketama osvjetljavaju svaki prilaz. Počeše tući bacačima i artiljerijom po našem streljačkom stroju. Dvojica boraca poginuše.

Borba se vodila cijelu noć. Bombaši jurišaju, ali uspjeha nema, jer su se Švabe dobro utvrdile i mnogo ih ima. Nijemci su protivnapadom ponovo povratili izgubljene položaje. Zarobismo 7 njemačkih jahaćih konja sa sedlima.

Osvanulo je prilično hladno jutro. Nijesmo uspjeli da protjeramo neprijatelja jer je grčevito branio svaki pedalj zemlje. Tu noć imali smo 3 mrtva i 8 ranjenih u našem bataljonu. Teže je ranjen komandant prvog bataljona Miljenko Cvitković Španac. Nešto kasnije je umro. Bio je to vrlo hrabar i sposoban komandant. Zalili su ga svi borci brigade. Sa njim je izginula gotovo cijela jedna desetina od minobacačke mine.

Naređenje je da i dalje ostanemo na položajima i da se ne smijemo povlačiti. Čim je svanulo, pored artiljerijske vatre, počela nas je bombardovati i neprijateljska avijacija. Oko 11 časova došao je u naš bataljon zamjenik komandanta brigade Ratko Perić i prenio naređenje Vrhovnog štaba — i lično druga Tita — da se neprijatelj mora po svaku cijenu protjerati preko Sutjeske i to što prije.

Selo Popov Most nalazi se na jednom uzvišenju oko 700 m nadmorske visine i vrlo je pogodno za odbranu.

Tog istog dana neprijatelj, sa nadmoćnijim snagama, vrši protivnapad da bi povratio izgubljene položaje. Treći bataljon se povlačio od Popovog Mosta i odstupao uz veoma strmu i teško pristupačnu stranu Vučeva, iznad desne obale Sutjeske. Iako su bili izgladnjeli, neispavani i iscrpljeni, borci su pružali žestok otpor Nijemcima.

Posljednji je odstupao komandant bataljona. Idući sam, turoban i zamišljen, kada je stigao negdje visoko uza stranu, začuo je slabačak i isprekidan glas: »Druže, druže«. Zastao je i pogledao naniže odakle dopire glas i ugledao je teško ranjenog borca koji je, sav u krvi, ležao na kamenitom tlu ispod strme kozje staze. Kada je brišao bliže, tek tada se pred njegovim očima ukazao stravičan prizor: od eksplozije granate desna noga ranjenika bila je potpuno otkinuta i raznesena, dok se leva, zabačena u stranu, takođe sva izranjavljena, negdje ispod kuka držala samo jednim malim dijelom kože. Obje ruke su bile izlomljene, lice iznakaženo gelerima i prekriveno krvlju i prašinom, oči zatvorene i u krvi, a iz ranjenog stomaka vire crijeva. Cijelo odijelo na njemu pretvoreno je u iskidane rite, prekriveno zemljom i sitnom kamenom prašinom. Na njemu je bio opasač sa njemačkim parabelumom.

Pošto je osjetio (nije vidjeo) da mu se neko približio, ranjenik se ponovo oglasio:

— Druže, molim te, ubij me, da se ne patim. Uzmi iz džepa slike i daj ih mom bratu.

Užasnut ovim prizorom, komandant je nekoliko trenutaka stajao kao skamenjen. U grlu ga je nešto stezalo i peklo, nije progovorio ni riječi. Ali, Nijemci su bili sve bliže. Stajao je tako još nekoliko trenutaka i očajan što ne može pomoći ranjenom drugu. Onda se sagao i iz džepa od bluze izvadio nekoliko fotografija i pismo, koji su bili isprobijani gelerima smrtonosne granate. Skinuo je i pištolj sa opasača ranjeniku, još jednom pogledao njegovo raskomadano telo i, nemo se opraštajući, krenuo dalje uza

stranu. Kada je osetio da se prisutni udaljava, ranjenik je ponovo zavapio drhtavim i skoro iznemoglim glasom: »Druže, ubij me, da se ne patim«.

Komandant je ponovo zastao i okrenuo se prema ranjenom borcu. Jedva je nekako prikupio toliko snage da bi ga bar malo utješio, rekavši mu: »Strpi se, druže, samo još malo; sada će naići naša bolnica sa nosilima, pa će i tebe ponijeti.«

Naša bolnica ovuda nikada nije prošla, ali su zato ubrzo stigli Nijemci i — dotukli teško ranjenog borca.

Pošto je, ubrzo poslije ovog događaja, saznao da je ranjenik pripadao 4. bataljonu iste brigade, komandant 3. bataljona predao je fotografije u 4. bataljon i tada — po pričanju komandira čete Ize Jahića — saznao da se ranjeni borac zvao Milan Brkić i da je bio poznat kao hrabar i dobar puškomitraljezac. Njegovo rodno selo je Gornji Žabar. Pošto je želio da se bori sa oružjem u ruci, zamolio je druga Nikolu Simića Uču, partijskog radnika na terenu Posavine, da mu omogući odlazak u partizane. Poslije njegovih upornih zahtjeva drugovi su ga uputili na Majevicu gdje je stupio u partizanske redove u kojima se proslavio kao puškomitraljezac sve do tragične smrti na padinama Vučeva iznad Sutjeske, gdje su ostali mnogi znani i neznani junaci naše oslobodilačke borbe.

Uveče kasno brigada je ponovo posjela polazne položaje za napad. Cijelu noć Nijemci su raketama osvjetljavali svoje položaje i povremeno otvarali mitraljesku i puščanu paljbu.

Sljedećeg dana popodne došao je kurir štaba brigade i ispričao nam da je pala jedna haubička granata kod samog štaba brigade, ranila zamjenika komesara brigade Pavla Goranina i ubila Mikana Simića, Voju Spasojevića Sucu i kurira štaba brigade, omiljenog mališana Voju Perića.

Voju je pogodilo jedno malo parče bombe u čelo i probilo mu lobanju. Još nije umro. Daje ponekad znake života. Ali se pati. Ljekar mu ništa ne može pomoći, priča nam kurir.

Mali Vojo je imao oko 16 godina. Pobjegao je iz Tuzle početkom 1942. godine i došao u partizane da se bori zajedno sa svojim starijim bratom Radom koji je u partizanima još iz vremena dizanja ustanka. Bio je vrlo omiljen i voljen od svih boraca brigade. Sposoban i snalažljiv, provlačio se kroz neprijateljske položaje i pronalazio jedinice za koje se trenutno nije znalo gdje se nalaze i donosio naređenja štaba brigade. Smrt malog Perića — kako smo ga svi zvali — izazvala je opštu žalost.

Željeli smo da ga što češće viđamo među nama. I eto, i njega Sutjeska zadrža zauvijek.

Vijest o Mikanovoj smrti posebno nas je potresla. Prema njemu smo gajili naročito poštovanje, jer je bio jedan od najstarijih u brigadi. Mogao je imati oko 50 godina.

Glad i umor su obarali i najjače borce, ali, bez obzira na to, juriši su se ponavljali. O odmoru i spavanju ni govora nema.

Oko 15 časova bile su gotove pripreme za poslednji juriš. Ovoga puta napadamo sa Trećom krajiškom brigadom.

— Nema više popuštanja — veli Vukalj.

Večeras moramo preći Sutješku mrtvi ili živi.

Minobacači Treće krajiške počeli su da tuku po neprijateljskim rovovima. Nastalo je komešanje među Nijemcima. Očekuje se trenutak juriša.

— Juriš! Naprijed Krajišnici! Naprijed Majevičani!

Odjekuju eksplozije bombi i štektanje mitraljeza dolinom Sutjeske. Uraganska vatra. Od dima i prašine teško se mogu prepoznati borci. Već smo u prednjim rovovima. Izmiješali smo se sa Nijemcima. Opšti krkljanac. Vukalj vrišti. Vatra njegovog puškomitraljeza svuda stiže. Najedanput tišina. Ni njegova glasa, ni vatre. Pun pogodak. Vukalj je mrtav. Njegovo tijelo u rovu — kraj puškomitraljeza kojega je toliko volio. Drži ga desnom rukom za vrat kundaka. A malo dalje leži i njegov pomoćnik. Teško je ranjen.

Dvadesetak minuta uragana i neprijatelj je protjeran preko Sutjeske. Na njegovim leđima prešli smo rijeku. Po rovovima leže mrtvi i ranjeni Nijemci. Zemlja je pokrivena leševima.

Određena je grupa boraca da sahrani poginule drugove. Visok, crn mladić, zelenih očiju nije se ni ohladio — leži mrtav u dolini Sutjeske. To je Vukalj. Poluzatvorenih očiju kao da traži nekog da ga još jednom vidi. Možda svoga najboljeg druga Iku. Ili želi da preko nekoga od nas pozdravi svoje male sestre i oca koje je toliko volio.

Prenesen je pod jedan grab. Ni boju na licu nije promijenio. Lijep je, ni djevojka mu nije ravna. Šutke kopaju njegovi drugovi raku, a Iko od plača ne može ni da se pomakne. Tu je ostao. Posljednji rastanak. Nije bilo ni jednog borca u njegovoj četi koji nije pustio suzu. Kako i ne bi žalio našeg milog i nikad nezaboravljenog Vukalja. Osta da vječito leži u šumi. Da sluša vijorenje borova i jela i šum Sutjeske.

BORO TEPAVČEVIC

PLANINA JE ODISALA MIRISOM BARUTA

Kazaljke na časovnicima označavale su jedanaest časova kada je kolona Petnaeste majevičke brigade, penjući se uz strmu padinu, stigla na liniju koja označava gornju granicu šume. Iznad te linije prostirala se poljana okruglastog oblika obrasla bujnim travnatim pokrivačem punim raznobojnog planinskog cvijeća. Poljana nije bila duža od pet stotina metara. U jugozapadnom uglu poljane, ispred kamenitog i oštrog uzvišenja, ležalo je malo i bistro planinsko jezero .. .

Još su odozdo iz šume stizali posljednji dijelovi kolone, kada su se komandiri vodova i desetari 11. čete našli na okupu. Njima se komandir Cović, zabrinut i žureći, obratio sljedećim riječima:

»Drugovi! Mi se sada nalazimo na rubu ove livade koja nosi ime Gornje Bare. Na položajima nedaleko odavde, od ranog jutra pa sve do sada — kako ste i sami po pucnjavi mogli zaključiti — njemačke fašiste je zadržavala 2. dalmatinska brigada, čije smo ranjenike sretali dok smo se uz ovo brdo peli. Naša brigada ima zadatak da na ovom prostoru zaustavi neprijatelja i da mu, sve do noći, ne dozvoli ni koraka dalje! Jedino tako možemo pomoći ranjenim i bolesnim drugovima da bezbjedno pređu preko Sutjeske. Treba da budemo ponosni što je tako važan zadatak povjeren Majevičanima i što u njegovom izvršavanju učestvuje naša četa.

— Tvoja desetina, Sretene, broji pet ljudi, a ima dva puškomitraljeza — reče komandir Čović obraćajući se crnoputom mladiću osrednjeg rasta i nastavi:

— Vaš je zadatak da zaposjednete onu špicastu čuku iznad jezera, a sa nje ćete kontrolisati prostor ispred sebe. I, molim vas, krenite odmah...«

U propisnom odstojanju, jedan za drugim i bez riječi, još dok je komandir izdavao naređenje ostalima, krenula je Sretenova desetina grebenom koji je, povrh šume a ivicom poljane, vodio pravo na položaj. Kada se do njega primakla na odstojanje koje nije bilo veće od stotinu metara, oko nas je počela da para zemlju kiša kuršuma. Fašistički vojnici su nas tukli iz brojnih mitraljeza sa duge, oštre i kamenite grede koja se nalazila na našem lijevom boku.

Uprkos tome desetina je nastavila put prema cilju. Povijeni i trkom, po nekoliko koraka a, ponekad i puzeći, uspjeli smo da se, kroz rojeve metaka, kao ispod kapi, provučemo; bez gubitaka smo stigli do stijene koja se nalazila na samome vrhu brijega. Tu smo, odmah, ugledali streljački stroj njemačkih vojnika — šljemovi i zelene uniforme, primicali su nam se s druge strane stijene u susret. Odmah smo po neprijateljskom streljačkom stroju osuli brzom paljbom iz mitraljeza i prisili ga da stane i prilegne uza zemlju. Ali Nijemci k'o Nijemci — nisu ležali skrštenih ruku! Ubrzo su i oni po nama opleli — još b^žom i strašnijom paljbom:

iz automata, iz brzometnih mitraljeza »šaraca«. Planule su i bombe koje su padale po neprijateljskom stroju a — i po nama. Za kratko vrijeme špicasti vrh iznad jezera bio je prekriven gustim oblakom dima.

»Aj, prebi mi nogu!« — odjeknuo je bolno, u toj tami, nečiji glas. Bacio sam pogled udesno i ugledao mitraljesca Lovru koji se, u grču, teško ranjen, kotrljao niza strminu. U istom trenutku taj prizor ugledao je i desetar Sreten, koji je odjednom skočio do mjesta odakle je Lovro gađao Nijemce i uspio je da se domogne mitraljeza koji je Lovri ispao iz ruku kada je bombom pogođen. Desetar je, istovremeno, naredio ostaloj dvojici drugova da ranjenog Lovru odnesu do mjesta odakle je desetina krenula na zadatak, a gdje je, po ranijem dogovoru, trebalo da se organizuje prihvatilište za ranjene borce. Nije uspio da do kraja izusti naređenje kada je — pored Lovre pala još jedna bomba. Sada je umjesto doskorašnjeg druga pred nama ležao leš poliven svježom krvlju koja je tekla na sve strane .. .

Nas četvorica preostalih nastavili smo paljbom po protivniku. Njemački streljački stroj morao je da uzmakne. Na kamenitom špicu, samo za nekoliko trenutaka, nastao je tajac. Tek tada uspjeli smo pogledom da obiđemo malo širu okolinu, sa namjerom da saznamo šta se radi na drugim položajima. Planina je ječala od reskog štektanja mitraljeza i eksplozija bombi koje su praštale svuda lijevo i desno od nas. Zelena poljana i jezero koje je ležalo na njenom kraju, pedesetak metara niže od nas, jedva su se ocrtavali kroz gusti plavičasti dimni pokrivač. Čitava ova, inače veoma lijepa visoravan, ličila je na pakao; iz njega se izlaz teško mogao sagledati. Ubrzo smo se ponovo zabavili sami sobom. Svuda oko nas počele su da padaju bacačke mine i topovske granate. Sada je izgledalo da će se od silnih eksplozija i planina prevrnuti. A kada je prestala ova ubitačna artiljerijska paljba, čije nam je trajanje izgledalo duže od vječnosti, uslijedio je juriš neprijateljske pješadije. Ali — bez uspjeha.

Po drugi put nas je zasuo uragan minobacačke i topovske vatre i — ponovni juriš neprijateljske pješadije. I, kada su šrapneli i granate iz artiljerijskih oružja već treći put počele da se rasprskavaju po kamenitom visu, a povrh njega nebo se bilo razvedrilo, sunce se primaklo počinku. Čitava planina odisala je strašnim i neprijatnim mirisom baruta. Lica boraca bila su pocrnjela od silnog napora i od dima iz rasprslih granata. U tom trenutku naša je desetina, na znak komandira Čovića, napustila položaj, pokupila ostatke pokojnog Lovre u ćebe i, mnogo prije no što su fašistički topovi prestali da izbacuju granate, stigli smo na nove položaje — u šumu na istočnom obodu poljane.

Topovske granate eksplodirale su po kamenitom špicu iznad jezera i, u trenutku kada su borci 11. čete, sada ponovo okupljeni, minutom ćutanja odali posljednji pozdrav posmrtnim ostacima druga Lovre.

Kroz zamagljeni horizont teško su se probijali posljednji zraci sunca, koje se već bilo spustilo ispod linije vidika kada su do nas stigli povici: Forverc! Njemački fašisti jurišali su na napušteni partizanski položaj. U tom trenutku borci naše čete ležali su u zaklonima, spremni da se još jednom uhvate u koštac sa drskim silnikom.

VIDELI SMO TITA

Pokreti su teški. Po polju urla vjetar i pada sitna kiša, koja se tako neugodno zavlači u odijelo. Idemo uz Drinu, umorni ali odlučni i hrabri. Glad nas muči, ali idemo — umor nas prisiljava da stanemo, ali mi nećemo. Grlo nam je suho — mi pjevamo. Ni urlik neprijateljskih tenkova i bombi, ni plač ojađenih majki u selima koja je neprijatelj popalio, — ne može da nadjača našu pjesmu. Mi jasno vidimo da će svemu tome doći kraj.

Kolone zarobljenih Italijana prolaze kraj nas.

Dolazimo do jedne poljane. Čuje se šapat: »Možda ćemo vidjeti Tita ... možda ćemo vidjeti Tita ...«

Poljana je uska i obrasla u zelenilo. U blizini rijeke pasu konji, a dalje ulijevo — šatori. Kolona je išla putem kraj šatora, ispred kojih je stajao sredovječan čovjek u vojničkom odijelu. Prolazeći pored njega, drug komandant Ratko ga je pozdravio. Pozdravljali su ga i borci. Poznao sam da je to on.

Kada sam prolazio pored njega, obuze me plamen. Bio sam ushićen što vidim našeg dragog, našeg velikog druga i vojskovodu, Tita. Bili smo gladni i umorni. Odmorio nas je njegov pogled. Postali smo svježiji, osvježila nas je pomisao da je on tu pokraj nas, da dijeli sa nama i dobro i zlo. Bili smo svjesni da ćemo pod njegovim vodstvom pobijediti neprijatelja i donijeti svome narodu slobodu.

N. N.

Almanah »Dve godine borbi i pobeda
XV majevičke brigade«

NIKOLA SIMIĆ UČO
PERO SAPARDIC

BORBE 1. MAJEVIČKE BRIGADE U POSAVINI, NA OZRENU I TREBAVI

Prva majevička brigada vratila se iz pete neprijateljske ofanzive sa svega 200 boraca i starješina, od 700 koliko ih je bilo kada su krenuli u prve proljećne dane 1943. u susret proleterima.

Polovinom jula brigada boravi na Majevici — borci se odmaraju i oporavljaju. Za to vrijeme vrši se i popuna brigade. U njene redove ulaze dva kompletna bataljona Majevičkog partizanskog odreda (2. i 5) i veliki broj novih dobrovoljaca sa teritorije Majevice i, naročito, iz Semberije.

U međuvremenu, 2. jula 1943. godine, formirana je 17. udarna divizija. U njen sastav su ušle: Šesta istočnobosanska, Prva majevička brigada i Majevički NOP odred.

Posle odmora i popune, brigada je, u drugoj polovini jula, zajedno sa Majevičkim NOP odredom, uspješno čistila Majevicu od četnika.

Krajem jula brigada je dobila zadatak da krene u Posavinu i na Trebavu (na Ozrenu se u to vrijeme nalazila 2. proleterska divizija), s ciljem da razbije četničke snage koje su inače, na ovim područjima bile brojne. Uz put je trebalo likvidirati i neka ustaška uporišta.

Prva akcija na tom putu bila je razbijanje bataljona Posavskog četničkog odreda u selu Ljubniči, nedaleko od Brkog. Akcija je izvedena noću 24. jula, bez žrtava na partizanskoj strani, jer je organizovana u saradnji sa partijskom organizacijom na terenu, na čijem se čelu nalazio Petar Kaurinović, koji je za ovo angažovao sve aktiviste i simpatizere NOP-a koji su se nalazili u četničkim redovima. Među njima je bilo i članova KPJ: Nfkola Pantelić, Dorđo Kaurinović i drugi. Zahvaljujući djelovanju i uticaju pomenutih drugova, većina četnika se predala bez borbe. Samo je jedna grupa pokušala da pruži otpor i, tom prilikom, poginuo je jedan četnik, koji je inače bio poznat kao ogorčeni protivnik NOP-a. Komandanta ovog četničkog bataljona (zvao se Vladimir Mićić, bivši žandarm, rodom od Vlasenice), poznatog po svojoj mržnji prema NOP, razoružali su Đorđo Kaurinović i drugovi i vezanog predali štabu 1. majevičke brigade. Odmah sutradan, po završenoj akciji, oko 50 dotadašnjih četnika dobrovoljno je stupilo u redove brigade.

Ljubniča je, međutim, prvo selo Posavine kada se ide sa Majevice, tako da je pravi put u Posavinu tek predstojao. I to odmah. Pošto je predanila u Ljubniči i u međuvremenu prikupila informacije o broju i rasporedu četničkih snaga, brigada je, već u toku noći 24/25. jula izvršila pripreme za pokret dublje u Posavinu. Zauzela je prilično širok front, jer, prema obavještenjima, koja su se pokazala tačnim, četničke snage u Posavini u

tom trenutku nisu bile brojne. Veliki dio nalazio se na Trebavi, pošto su se tamošnji četnici plašili prodora proletera, koji su se, inače, nalazili na Ozrenu.

Bila je nedjelja, 25. juli, kada su bataljoni brigade ulazili u sela Gornji i Donji Žabar. Lijepo sunčano jutro samo je pojačavalo i onako vedru atmosferu koja je vladala među borcima. Išlo se tiho, ali ubrzanim korakom — preko njiva, kroz šljivike i između kuća.

Četnici su bili iznenađeni, jer nisu uopšte bili obaviješteni o prisustvu brigade u Ljubniči, niti o onom što se tamo, dan prije toga, odigralo. Priličan broj ih je te noći spavao kod svojih kuća. Komandant Posavskog četničkog odreda, Pavle Gajić, poznat kao zločinac, čiji se štab nalazio u selu Donjem Zabaru (na putu Brčko—Orašje), dozvolio je baš tog jutra i četnicima iz svoje »kaznene ekspedicije« da odu svojim kućama (neki su uz put zarobljeni).

U takvoj situaciji, jedna četnička četa je zarobljena i razoružana bez borbe u selu Gornjem Žabaru; bili su iznenađeni, pa nisu stigli — niti su imali smjelosti — da pruže otpor. Za razliku od Ljubniče, ovdje je četnička propaganda imala nešto više uticaja. Zbog toga su pojedini četnici, mobilisani seljaci, bili toliko preplašeni da su se skrivali gdje god se moglo sakriti: pod ćuprijice, ambare, ispod kuća itd.

U Donjem Zabaru je bilo nešto drukčije. Pavle Gajić je u posljednjem trenutku obaviješten o nailasku partizana, te je sa svojim štabom i pratnjom umakao. Bio je to, ujedno, signal ostalim četnicima koji su se nalazili po srpskim selima Posavine, da se sklone. Tako sljedeća tri dana, koliko je brigada boravila u Posavini, nije bilo sukoba sa njima. Naročito veliki broj novoprispjelih boraca bio je iz Gornjeg Zabara, oko 40; od toga 6 djevojaka i žena. Pored omladinaca u partizanske redove stupilo je i desetak bivših četnika.

Sljedećeg jutra, 26. jula, brigada je krenula dalje u Posavinu, prema selima Slatini i Miloševcu. Uz put je rastjerana ustaška milicija u selima Tramošnici i Turiću. Za vrijeme dvodnevnog boravka u selima donje Posavine, u brigadu je stupilo još nekoliko desetina boraca.

Narod Posavine je radosno dočekao brigadu, jer je to bila prva krupnija jedinica NOV koju je vidio, a posebno zbog toga — što su se u njoj nalazili mnogi borci i starješine sa ovog područja. Ovdje je, decembra 1941, formirana Posavska četa, kasnije u 2. bataljonu 1. majevičke brigade, nalazila se kompletna četa sastavljena isključivo od Posavaca, a krajem juna 1943. godine, u NOV je otišlo samo iz jednog sela, Gornjeg Zabara, 60 boraca u partizane. U tom trenutku, narod Posavine imao je dosta razloga da se raduje i da se ponosi.

Pored toplog prijema na koji su naišli u Posavini, borci iz drugih krajeva posebno su bili oduševljeni ishranom, koja je bila obilna i kvalitetna. Ovo je naročito ostavilo utisak na one koji su se nedavno vratili iz ofanzive, mada su, u međuvremenu, na Majevici imali dobru ishranu.

Nakor; tri dana provedena uglavnom u odmoru, 28. jula u ranu zoru brigada je napala neprijateljsko uporište u Gradačcu. U oštrom naletu brzo je slomljen otpor neprijatelja i grad je oslobođen. Tom prilikom zarobljene su dvije čete domobrana i legionara. Zahvaljujući djelatnosti partijske organizacije u gradu i činjenici da je u neprijateljskom garnizonu

bilo saradnika i pristalica NOP-a, pomenute jedinice nisu pružile značajniji otpor. Zaplijenjeno je 6 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 5 automata i 110 pušaka. U međuvremenu grupa ustaša, koja se zatekla u gradu, zatvorila se u kulu (tvrđavu) i odatle davala otpor čitavog dana. Tako je došlo, u neku ruku, do komične situacije: po gradu se slobodno šetaju partizani, a u kuli, usred grada, ustaše.

Kasno uveče, od Modriče je stigao 202. njemački tenkovski bataljon, pa je brigada u toku noći bila prinuđena da napusti grad. Nijemci su i sljedeća dva dana produžili napad tenkovima i primorali brigadu da se povlači prema Majevici. Tokom dvodnevnih borbi, u kojima se posebno isticao 1. bataljon, ranjeno je 14, a poginulo 13 boraca i starješina. Među njima je bio i Vojko Milovanović, komandant 1. bataljona, koji se kod sela Srnica, na čelu bataljona, direktno sukobio sa njemačkim tenkovima.*'

Pošto se, preko Špidnice i Srebrnika, povukla na sjeverne padine Majevice, brigada je, prvih dana avgusta, vodila manje borbe protiv četnika sa ovog područja koji su uglavnom uzmicali.

U prvoj polovini avgusta, 2. bataljon brigade dobio je zadatak da se ponovo spusti u Posavinu i zađe dublje na teritoriju neprijatelja. Cilj je bio: da skrene na sebe pažnju neprijatelja na ovom području i da poruši most na rijeci Tolisi, koji se nalazi u naselju Komici, na putu Bosanski Šamac—Gradačac. Na tom putu bataljon je stigao u selo Tramošnicu — koje se nalazi desetak kilometara istočno od Gradačca — i tu se razmjestio za odmor.

Pošto se u međuvremenu objektivno mogao očekivati ispad neprijatelja iz Gradačca, predviđeno je i mjesto okupljanja za slučaj potrebe: šuma Lipovica, u zapadnom dijelu sela Tramošnice — prema selu Ledenicama. Nije, međutim, uočeno da u sjeveroistočnom dijelu — prema selu Srednjoj Slatini — postoji jedna šuma sa istim imenom. Prva četa bila je baš na tom pravcu. Kada su Nijemci naišli sa bornim kolima, budući da se nije imalo snaga ni sredstava za uspješno suprotstavljanje, štab bataljona se sa 2. i 3. četom povukao u šumu Lipovicu prema selu Ledenicama, a 1. četa — prema selu Srednjoj Slatini. Poslije izvjesnog čekanja, 1. četa je poslala jednu desetinu da uhvati vezu sa štabom bataljona. Uz put, desetina je naišla na neprijateljsku zasjedu i — zarobljena je. Tom prilikom stradao je i zamjenik komandira čete, Bogomir Dukić, rodom iz sela Avramovine — kod Gradačca. Prva četa je poslije dva dana došla u sastav bataljona koji je u međuvremenu odstupio prema sjevernim padinama Majevice.

Četrnaestog avgusta, brigada se, u sastavu 17. divizije, našla na području Trebave (između Gradačca, Modriče i Doboja), gdje je tri dana vodila žestoke borbe sa brojno jakim jedinicama Trebavskog četničkog korpusa. Tom prilikom, razbijena je 3. brigada, a 2. brigada ovog korpusa se razbježala. Ostaci četnika protjerani su preko rijeke Bosne, prema Doboju i — preko Spreče — na područje Ozrena. Ubijeno je 40, ranjen veći broj a zarobljeno 175 četnika. Divizija je imala 6 mrtvih. Poginuo je i Mitar Čović, komandir 1. čete 1. bataljona 1. majevičke brigade, a 9 boraca je ranjeno.

***) Vojko Milovanović je 1941. godine bio među prvim partizanima Majevice, proglašen je za narodnog heroja.**

Divizija zatim dobija zadatak da krene na Ozren — radi preuzimanja ranjenika 2. proleterske divizije koja je morala hitno da krene u Crnu Goru. Tako se brigada, u sastavu divizije, 22/23. avgusta našla na Ozrenu. Za vrijeme petodnevnog boravka na Ozrenu, brigada je stalno vodila borbe sa tamošnjim četnicima. Posljednjeg dana boravka na ovom području, u sukobu sa četnicima — u kome su učestvovali 2. bataljon i dijelovi 3. bataljona brigade — naše jedinice su imale 4 mrtva i 3 ranjena druga. Među poginulima je bio i Milutin Popović Kiko, rodom iz posavskog sela Miloševca, omiljeni i hrabri komandir 1. čete 2. bataljona. Zatim Marko Subarić, iz sela Dobrinja, kod Modriče i Ilija Pupčević, iz sela Tišine, od Bosanskog Samca — oba desetari iste čete.

Po izvršenju zadatka (preuzimanja ranjenika 2. proleterske divizije), divizija je noću 27/28. avgusta napustila Ozren i vratila se na desnu obalu Spreče. Uz put neopreznošću jednog borca, poginuo je Milivoje Stojčević, prvoborac iz sela Gornjeg Žabara, komesar 1. čete 2. bataljona 1. majevičke brigade. Tako je ova četa, za nepunih dvadesetak dana, izgubila čitav komandni sastav — prekaljene borce i rukovodioce.

Po povratku sa Ozrena, brigada je 31. avgusta, zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom i obnovljenim Ozrenskim NOP odredom, oslobodila Gračanicu. U toku borbi, ubijeno je 80 pripadnika feldžandarmerije i razoružano 30 žandarma, 60 milicionara i 150 četnika. Zaplijenjeno je dosta oružja i opreme. Zatim je, na nekoliko mjesta, porušena željeznička pruga na relaciji Doboj—Gračanica, koja prolazi dolinom Spreče.

Početkom septembra, brigada je ponovo na Trebavi, a 7. istog mjeseca, širokim zahvatom fronta na liniji Donji Skugrić—Tolisa—Krečane i na Dugim njivama (u blizini Gradačca), razbija jedinice Trebavskog četničkog korpusa. Ubijeno je 10, ranjeno 25 četnika, dok ih je oko 300 uspjelo da pobjegne. Brigada je imala 4 ranjena borca. (Istog dana, 6. istočnobosanska brigada oslobodila je varoš Modriču).

Dvanaestog septembra — ponovo oštar sukob sa jakim četničkim snagama na Trebavi. Ovoga puta na terenu sela Bušletić i, naročito, kod sela Tovire, koje se nalazi neposredno uz reku Bosnu. Ove četničke snage su se koncentrisale — i povratile — na ovaj teren u međuvremenu, dok su naše brigade bile angažovane u Posavini. Borba je vođena skoro čitav dan i, tek u sumrak, posljednjim jurišima, slomljen je otpor neprijatelja koji je pobjegao na brdo Duja, neposredno ispred Doboja — pod okrilje i zaštitu Nijemaca i ustaša. U toku ovih borbi, naročito oštar sukob sa četnicima imao je 5. bataljon (na brdu Becanj, kod Duja), gdje je poginuo komandir 1. čete Dušan, zvani General.

Tek uveče se saznalo zašto je ovo uporište moralo po svaku cijenu da bude likvidirano. To veče, u neposrednoj blizini mjesta gdje su vođene borbe, prešao je rijeku Bosnu štab 1. (kasnije 3.) bosanskog korpusa, na čelu sa Kostom Nadom i Vladom Popovićem. Došao je iz srednje Bosne, u pratnji 2. krajiške brigade.

Četrnaestog septembra, dijelovi brigade sadejstvuju 6. istočnobosanskoj proleterskoj brigadi u borbama za oslobođenje Gradačca i Bosanskog Samca.

Ostalih nekoliko dana brigada se zadržala na Trebavi i u Modriči. U međuvremenu, vođene su borbe uglavnom sa četnicima, koji su se uporno vraćali sa Ozrena i lijeve obale rijeke Bosne. Dijelovi brigade uče-

stvovali su i u napadu na varošicu Odžak, koja se nalazi svega nekoliko kilometara od Modriče, s lijeve strane rijeke Bosne.

U noći 26/27. septembra, 2. i 3. bataljon brigade krenuli su usiljenim maršem ka selu Skipovcu, koje se nalazi nedaleko od Gračanice, s ciljem da razbiju i protjeraju četničke snage, čija je koncentracija bila u toku. (Jedinice NOV pripremale su napad na Tuzlu, koji je i uslijedio dva dana kasnije — 29. septembra). Međutim, obavještenja su kasnila i, umjesto manjih jedinica, tamo su se zatekle jake četničke snage, brojno daleko nadmoćnije od snaga naših bataljona. U oštrom okršaju, koji je trajao oko dva časa, četnici su imali dosta gubitaka. Ali, oni se nisu na to osvrtali, napadali su sve žešće i zaprijetili potpunim opkoljavanjem naših bataljona. Tek pred mrak, posljednjim partizanskim jurišom bili su odbijeni. S obzirom da se radilo o četnicima, kojima jedinice NOV nikada nisu pridavale ozbiljniji vojnički značaj, bilans od 6 mrtvih i nekoliko ranjenih na našoj strani bio je krajnje težak i nepovoljan. Pored toga, zahvaljujući gustoj magli i nepoznavanju terena, dva borca su zarobljena. Poginuli su i Risto Crnogorac, pomoćnik komesara 1. čete 3. bataljona, rodom iz Bosanske Krajine, zatim, Nedeljko Zivković, Ilija Kušlaković i Spasa Mrkonjić, svi rodom iz sela Gornjeg Zabara. A ranjen je, kao i drugi drugovi, i Rade Abazović, pomoćnik komesara 3. čete 3. bataljona.

Za vrijeme boravka na Trebavi, brigada je dala nekoliko priredbi. U njene redove ušli su novi borci, uglavnom iz Skugrića i Osječana, kao i iz Gradačca i Modriče.

Boravak jedinica NOV na terenu Posavine i Trebave snažno je ojačao NO pokret. Pored većeg broja boraca koji su ušli u sastav jedinica 17. NO udarne divizije, formirana su i dva nova NOP odreda: Trebavski i Posavski NOP odred. Time je proširena i ojačana baza za dalji razvoj NOP na ovom području.

ORHAN TOPCIC

NAPAD NA GRADAČAC

Krajem jula 1943. g. jedinice 1. majevičke udarne brigade, izbile su sa Majevice u Posavinu. Već 25. jula štab brigade se nalazio u Gornjem Zabaru, a jedinice su čistile teren od ustaša, četnika i zelenokadrovaca u selima u neposrednoj okolini Gradačca.

Naša partijska ćelija u Gradačcu, krajem juna 1943, na svom sastanku održanom u selu Kerepu upoznala se sa vojno-političkom situacijom u svijetu, sa stanjem na istočnom i zapadnom frontu i sa situacijom poslije probijanja glavnine naše Narodnooslobodilačke vojske iz pete neprijateljske ofanzive. Na tom sastanku dobili smo zadatak da pripremimo stanovništvo i pružimo pomoć našim jedinicama, kada se pojave na našem terenu. Partijska ćelija je, preko sekretara ćelije, održavala vezu sa Lujom Bauerom, članom KPJ, koji se nalazio na dužnosti, kao domobranski oficir, u Gradačcu.

Dok je brigada izvodila lokalne akcije pripremajući teren za napad na Gradačac, u mjestu se nalazila četa domobrana — oko 40 pripadnika legije, nekoliko ustaša, žandarmi i policija.

Sekretar partijske ćelije iz Gradačca pozvan je od partijskog rukovodioca za Trebavu i Posavinu da se javi 26. jula ujutru u selo Kerep. Kada se vratio sa sastanka, održao je sastanak ćelije i upoznao nas sa dobijenim zadacima. Trebalo je da se prikupe i dostave znaci raspoznavanja domobranske posade u Gradačcu, tačan broj i raspored jedinica i oružja (mitraljeza, puškomitraljeza), lokacija vojnih skladišta, naoružanja, municije, lokacija skladišta prehrambenih artikala, adrese bogatih trgovaca, koji imaju svoje trgovačke radnje itd.

Partijska ćelija je dobila zadatak da bude mobilna počev od 12 časova 26. jula do napada jedinica Prve majevičke brigade, koji treba da počne 28. jula u jutranjim časovima. Jedan od važnih zadataka je bio da se članovi KPJ odmah povežu sa grupama simpatizera NOP-a, kojih je bilo preko 20 (i to uglednijih građana) i da im se — na neki prigodan način — stavi do znanja da će doći do napada partizana na Gradačac. Partizanima je trebalo pomoći — kako da se snađu pri kretanju, pokazati prilaze, puteve i prilaze do neprijateljskih rovova, zatim obezbijediti pomoć u zbrinjavanju ranjenika i pribavljanju hrane.

Dva člana naše ćelije dobili su zadatak da prate situaciju u komandi domobranskih jedinica; ona se, inače, kolebala i nije znala kako da postupi. Sekretar ćelije uzeo je zadatak da stupi u vezu sa Lujom Bauerom, domobranskim oficirom, članom KPJ, rodom iz Zagreba, radi dobijanja potrebnih podataka o stanju, rasporedu i obezbjeđenoj spremnosti domobranskog garnizona u Gradačcu. Te podatke sekretar partijske ćelije, Teufik Imamović, predao je meni a ja sam, 27. jula u 12 časova, te podatke odnio do Edhema Čame, partijskog rukovodioca za Trebavu i Posavinu u selo Kerep.

Jedan od glavnih zadataka nama, članovima KPJ u Gradačcu, bio je: da se uključimo početkom borbe u jedinice i stavimo im se na raspolaganje. Drugi važan zadatak je bio, pak, da pripremimo što veći broj omladinaca koji žele da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku, tj. u bataljone Majevičke brigade.

Dana 28. jula u rane jutarnje časove otpočela je borba. Gradačac se nalazi na ispresijecanom zemljištu, a samo naselje je dosta zbijeno, pa je to omogućilo da se borba razvije na kraćim odstojanjima i da se utvrđene tačke neprijatelja brzo likvidiraju. Borba je počela u svanuće, a već sa izlaskom sunca postepeno se gasila.

Nalazio sam se u centru grada. Stupio sam u vezu sa našim jedinicama i davao im obavještenja gdje se koji objekat nalazi, pa su ih naše jedinice brzo posijedale. Od svega najviše me je interesovalo kako izgleda partizan--vojnik, kako je naoružan, da li je mlad, kako se bori, kako je obučen, kako izgledaju drugarice i slično. U borcima naše 1. majevičke udarne brigade vidjeli smo prekaljene mlade borce, visoko disciplinovane, odvažne, nasmijane i hrabre. Najviše što ih je krasilo bilo je veliko međusobno drugarstvo, velika ljubav jednog prema drugome. Sreli smo Srbe, Hrvate, Muslimane, Crnogorce, Vojvođane. Svi su zajednički jurišali, veselili se i pjevali.

Dobio sam zadatak od partijske ćelije da sa grupom omladinaca, koju sam predvodio, stupim u Narodnooslobodilačku vojsku. Tom prilikom, nas petnaestak omladinaca iz Gradačca i okoline, stupili smo u jedinice 1. majevičke udarne brigade. Među omladincima nalazila su se i tri brata poznatog predratnog naprednog bosanskog književnika i palog prvoborca-partizana Hasana Kikića. Po dolasku u bataljon održan je sastanak. Ja sam podnio izvještaj o radu skojevske organizacije u Gradačcu, a poslije sam bio raspoređen na dužnost sekretara bataljonskog komiteta SKOJ-a 3. bataljona 1. majevičke udarne brigade. Od tada nas je, u pokretu, borbi i odmoru, pratila pjesma:

Majevička brigada ide na juriš napred,
Ona je hrabra vojska, osvetnički odred.

GOJKO SARKANOVIĆ

GOVOR PAVLA GORANINA NA VELIKOM NARODNOM ZBORU U ŽABARU

Iako je ratni vihor davno prohujao, naša revolucija i dalje živi i razvija se. Mnogi događaji i utisci pali su u zaborav, ali ne svi. Ima događaja, utisaka i ličnosti, koji se nikada ne mogu zaboraviti, a neki od njih, što je vrijeme više odmicalo, postajali su sve značajniji, upečatljiviji, sve su se više urezivali u sjećanja. Jedan takav nezaboravan događaj bio je dolazak 1. majevičke brigade u Posavinu jula 1943. godine, kojom prilikom je održan veliki narodni zbor u Gornjem Zabaru na kojem je, pored ostalih, govorio i komesar Majevičke brigade Pavle Goranin Ilija. To je bilo 25. jula i taj dan je nama — Zabarcima ostao u dubokom sjećanju.

Veća grupa Zabaraca koja je iz svog sela krenula da se pridruži partizanima, u kojoj sam se i ja nalazio, stigla je 1. jula 1943. godine u Čađavicu gdje smo ušli u sastav Majevičkog partizanskog odreda. Poslije deset dana ušli smo u sastav 1. majevičke brigade kao Posavska četa. Bilo nas je u početku 51 borac. Pored naše čete, u sastav 1. majevičke brigade, koja se iz pete ofanzive vratila sa trećinom pređašnjeg brojnog stanja, ušla su i dva kompletna bataljona Majevičkog partizanskog odreda. Sada je ulaskom ovih bataljona i Posavske čete brigada bila popunjena i nakon nekoliko dana ušla je u nove bitke i okršaje.

Koristeći izvještaje o povoljnom raspoloženju stanovništva prema NOP, koji su stizali iz Posavine, štab 17. NOU divizije uputio je 1. majevičku brigadu u Posavinu da svojim prisustvom pomogne i ubrza razvoj NOP u tom kraju. Brigada je sa Majevice krenula u Posavinu i već 24. jula stigla je u Bukvik, veoma značajno naselje koje se nalazi između Brčkog i Gradačca. Dan prije njenog dolaska grupa naših aktivista, članova KPJ i simpatizera NOP-a u Bukviku, razoružala je četnički bataljon i uhapsila njegovog komandanta Mičića. Domaći četnici, među kojima je bilo dosta onih koji su simpatisali NOP, nisu pružili otpor izuzev jedne manje grupe oko štaba bataljona. Došlo je do kraćeg pripucavanja u kojem je ubijen jedan četnik.

Iz Bukvika je 25. jula brigada krenula ka Posavini i već u prvim jutarnjim časovima jedan njen bataljon sa štabom brigade stigao je u Zabar. Četnici su bili iznenađeni i svega jedan metak je bio na nas ispaljen. Jedna grupa četnika bila je zarobljena, a ostali su se razbježali.

Bila je nedjelja. Selom se brzo pronio glas da je stigla Majevička brigada. Žabarci, svečano obučeni, došli su u velikom broju na zakazani zbor. Nakon dvije godine ustaškog i četničkog terora to je bio prvi narodni zbor u Posavini. Došlo je cijelo selo, odrasli, omladina, pa i oni najstariji radosni što u trećoj ratnoj godini prvi put vide vojsku koja se odlučno bori protiv okupatora i domaćih izdajnika. Pored ostalog, to raspoloženje se primjećivalo i po obilnoj i raznovrsnoj hrani koju su stanov-

nici donijeli za borce. Kao i obično, oko boraca se najviše okupljala omladina, a poslije se razvilo i kolo. U podne je počeo zbor. Najavljeno je da će govoriti komesar brigade Pavle Goranin. Nastade tišina, jer su svi željeli da vide i čuju komesara. Pavle je govorio o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, o nedjelima mrskog okupatora, o fašizmu i izdajnicima — ustašama i četnicima. Govornik je redao uspjehe Narodnooslobodilačke vojske, podsjećao na oslobođenje mnogih naših krajeva. Govorio je o ulozi Komunističke partije, o bratstvu i jedinstvu naših naroda, o političkoj situaciji kod nas i u svijetu, o pobjedama saveznika, o skorom

Politički komesar čete govori borcima o vojno-političkoj situaciji

dolasku slobode u kojoj će narodi Jugoslavije slobodno odlučivati o svojoj sudbini, u kojoj neće biti ekonomskog i nacionalnog ugnjetavanja i izrabljivanja. Pozvao je narod Posavine da se priključi Narodnooslobodilačkoj vojsci i da slijedi primjer drugih krajeva naše zemlje. Teško je ponoviti sve što je Goranin tada rekao na zboru, ali je taj govor ostavio veliki utisak na mještane, koji su pokazali živ interes i sa velikom pažnjom slušali izlaganje. Njegov govor djelovao je kao melem na ranu svima koji su željno čekali slobodu, svima koji su osjećali strah od okupatora i njegovih pomagača — ustaša i četnika. Naročito živ interes su pokazali mještani za onaj dio govora u kojem je komesar rekao da će narod poslije oslobođenja sam odlučivati o svojoj sudbini.

Poslije Pavla Goranina govorio je Boro Popović, organizator NOP-a iz ovoga kraja. Poslije zbora nastalo je veselje. Mještani, a naročito omladina, nalazili su se među borcima, igralo se kolo, radosti nije bilo kraja. Pojedinačno i u grupicama ljudi su diskutovali o komesarovim riječima.

Istog dana poslije podne prijavilo se 30 Zabaraca, među kojima je bilo i šest omladinki, da stupe u partizane. Pred veče je pred strojem partizana, sa kojim je bilo i 30 novih boraca, govorio Vlado Rolović član politodjela brigade. U ova dva dana, koliko je 1. majevička brigada boravila u Posavini, u njene redove stupilo je preko 120 boraca.

NIKOLA ZIVKOVIC

BORBA ZA GRADAČAC

Naš 1. bataljon napao je 28. jula 1943. na Gradačac. Grad su branili jedna četa domobrana, mještanska legija i mali broj ustaša.

Napad je otpočeo prije zore. Okolo kule Husein kapetana Gradaščevića su se nalazili rovovi. Kada smo došli na nekoliko metara od rovova otvorili smo vatru. Domobrani i legija pružili su slab otpor — borba je bila završena za manje od pola sata. Domobrani i legija su se predali, a mi smo zaplijenili dosta oružja i druge ratne opreme, koje smo našli u magazinima. Domobrane i legiju smo brzo savladali, ali se jedna grupa ustaša, njih oko 15, zatvorila u kulu i odatle nastavila da pruža otpor. Zato smo prislonili uz kulu nekoliko dugačkih merdevina, popeli se do prozora i — ubacili bombe i flaše sa benzinom i gasom. Kuknjava i jauci unutra, došli smo do zaključka da smo neke od njih uspjeli raniti. Pucali su kroz otvore na kuli i — tako su nam ranili Simu Arsenića, rodom iz Vitkovića. Borba sa ustašama u kuli trajala je do poslije podne.

Tada se začula huka tenkova iz pravca Modriče. To je ustašama pristizala pomoć. Mi smo se, naveče, povukli od Gradačca prema Srnicama. Nijemci su nas slijedeća dva dana pratili u stopu tenkovima. Samo što smo uspjeli da zauzmemo položaj na Kerepu, Nijemci su stigli do porušenog mosta preko rijeke Tinje i otvorili vatru na nas iz tenkova. Poginulo nam je i ranjeno dosta drugova. Poginuo je i komandant našeg 1. bataljona, Vojko Milovanović i borac Vaso Stojanović rodom iz Bukvika. Ipak, uspjeli smo da onesposobimo jedan njemački tenk, pa su se oni morali povući prema Gradačcu.

MUSTAFA KIKIC

NAŠ PROTIVKOLAC

Dvadeset sedmog jula 1943. godine, poslije oslobođenja Gradačca, jedinice 15. majevičke brigade su se povukle na liniju Humke—Kukuruzi—Vučkovci. Povlačenje je uslijedilo zbog prodora Nijemaca sa tenkovima iz pravca Modriče.

Naš top — protivkolac 37 mm, isturen je ispred položaja i postavljen na samom putu na Humkama. Tu smo čekali nailazak njemačkih tenkova od Gradačca.

Tenkovi toga dana nisu naišli i mi smo dobili naređenje da se sa protivkolcem povučemo u pravcu sela Srnice, gdje smo ga postavili na jednu uzvišicu u šumarku sa lijeve strane rijeke Tinje, kod mosta koji je bio blagovremeno porušen.

Protivkolac smo postavili na pogodno i pregledno mjesto — odakle se vidio dobar dio puta koji vodi od pravca Gradačca prema selu Srnice; nišan je bio postavljen tačno na jednu okuku puta — da bi mogao odmah da otvori vatru čim se pojave tenkovi.

Na tom mjestu, kraj topa zanoćila je u šumarku, između 28/29. 7. 1943, posada našeg topa. Lijepa i topla julska noć. Cvrkut ptica još više uspavljuje posadu protivkolca, željnu sna.

Rano ujutro 29. 7. 1943. čuo se glas stražara »diži se«, jer se od pravca Gradačca čulo zujanje motora. Nakon izvjesnog vremena zaista su naišli tenkovi iz tog pravca. Posada je, sa svojim protivkolcem, bila spremna.

Kada se prvi tenk pojavio iza okuke, top je opalio i — tenk je stao. Prva granata našeg protivkolca i — pun pogodak! Naišla su još dva tenka. Ispaljeno je nekoliko granata i — oni su stali.

Ali i Nijemci su osuli strahovitu paljbu po šumici i mjestu gdje je bio naš »protivkolac«. Zato smo bili prisiljeni da se, kroz uvale i jaruge, s našim protivkolcem povučemo preko Gornje Srnice, pa, dalje, prema selu Spionica i Srebreniku. Ali, toga dana njemački tenkovi nisu prešli rijeku Tinju... Nakon našeg ponovnog povratka u Gradačac sredinom septembra građani su nam govorili: »Halal vam vjera, onesposobili ste 3 njemačka tenka.« Sva 3 tenka su bila pogođena, pa su ih fašisti nekoliko dana opravljali u Gradačcu kod »pumpe«.

Tako je naš »protivkolac« 29. 7. 1943. godine dao »svoj puni doprinos« uništenju njemačkih tenkova kod sela Srnice.

NAŠ ULAZAK U BIJELJINU

Probudilo nas je naređenje: »Diži se sa ćelom ratnom spremom, na cestu, u stroj«. Za čas su se na cesti postrojila dva voda. Niko ništa nije zaboravio, bili smo uredni i tačni. Zapevasmo naše partizanske pesme. U tome dođe naređenje: »Pokret!«. Krenusno pravo ka položaju koji su naši bataljoni držali prema Bijeljini. Bila je tiha proletnja noć, nebo se osulo zvezdama i sve je treperilo u njihovom sjaju. Neko zapita: »Kuda li ćemo?« U Bijeljinu, u šali odgovori drugi. Ali mi smo ozbiljno išli u Bije-

ljinu, mada to još tačno nismo znali. Na položaju nas je čekao komandant. Naše jedinice su već krenule ka Bijeljini. Neposredno pred nama razleže se gromko: »Ura! Živeo drug Tito!« Na čelu sa komandantom idemo brzo cestom, napred. Cesta je minirana i preko kolone se stalno prenosi: »Najveća opreznost«.

Već smo pristigli naše bataljone, kad smo se obreli kraj prvih kuća. »Pa ovo Švabo beži glavom bezobzirce, guramo bez otpora« kaže naš puškomitraljezac. »Ma zna on kakav mu kolač mi spremamo, pa mu se žuri«, veli jedan borac.

Polako prolazimo pokraj pospalih kuća. Jedan prozor se tiho odškrinu i na njemu se pomoli jedna, a zatim druga glava. »Oslobođenje, naši, evo naših«, čuje se.

Nalazimo se već na glavnom trgu. Svuda po gradu vrve naše patrole. Noćnu tišinu prekida razdragan žagor. Grad počinje da vri. Razležu se zvuči harmonike, na sve strane odjekuje pesma. U grupama se vode veseli razgovori, saopštavaju se utisci. Raduje nas što Bijeljina nije mnogo razrušena. Glavne zgrade i nadleštva stoje čitava. »Hej, jesi li sanjao da ćeš osvanuti u Bijeljini« — u prolazu, smejući se, viče jedan drug.

Najlepši utisak ostavili su na nas građani Bijeljine. Na njihovim nasmejanim licima lebdela je neuzdržana radost, pomešana s ljubavlju, divljenjem i poštovanjem prema nama, njihovim oslobodiocima. Ta lica ispunila su nas još većim ponosom, još većom borbenošću. U Bijeljini, naša mržnja prema okupatoru se povećala. I rešenost da mu se osvetimo za sve zločine, da ga gonimo do uništenja postala je nepokolebljiva.

Dobrosav KAMPERELIC

List 15. majevačke NOU brigade
broj 6, str. 4.

NIKOLA ZIVKOVIC

BORBA NA BECNJU

Poslije borbi i čišćenja terena od ustaša i četnika po bosanskoj Posavini, oko Žabara, Modriče, Bosanskog Samca, Gradačca, Zelinje, Skipovca, Srnica i Dugih njiva, stigli smo 12. septembra na brdo Becanj, koje se nalazi između Doboja i Gračanice.

Određen sam u izvidnicu sa još dva druga i, dok se bataljon pozadi raspoređivao i zauzimao položaj, mi smo naišli na četničku predstražu — nalazila se na samom uzvišenju.

Ispred svojih položaja za odbranu na Becnju, četnici su posjekli drveće i šipražje. Lišće se osušilo i, šuštanjem, odavalo je svakoga ko bi prolazio. Četnici su nas, po tom šuštanju posjeklog žbunja i suhog lišća, primijetili. Kad smo prišli bliže, četnički stražar se javio sa »Stoj! Ko ide?« Nije to čestito ni izrekao, a čuo se naš odgovor: »Partizani, idu vam u goste« . . . No, ni on nije bio nespreman, odvratio je: »Vas i čekamo, dobro nam došli!« Dok smo tako vodili »bitku« riječima, naš bataljon je polako pristizao i već zauzimao polazni položaj za napad. Četnički stražar je prvi ispalio metak u našem pravcu, ali ga je mitraljezac Gavro Kaurinović, koji je sa mnom bio u izvidnici, brzo ućutkao. Četnici iz rovova odmah poslije toga, otvoriše vrlo jaku vatru. Naš bataljon se razvi u strijelce i pođe u juriš, ali — četnike nije mogao zbaciti sa utvrđenih položaja. Uskoro poče i svitati pa bataljon ostade na dostignutoj liniji.

Poslije vatre, koja se dobro bila razbuktala, nastade zatišje. Mi smo ležali na svojim položajima, a četnici na svojom. Ispalili bi, čas jedni čas drugi, po koji metak, a onda smo prešli na borbu — riječima.

I tako, poslije pregovaranja, nasta opet pucnjava, pa opet zatišje. Sve u ležećem stavu i uz prebacivanje. Mi smo im rekli novost — da je kapitulirala Italija. Oni nam odgovoriše da to nije važno — s njima su zapadni saveznici, Amerika i Engleska . . . Nastavili smo to »ubjeđivanje«: ko je kome saveznik, ko koga pomaže i šta će biti na kraju rata. No četnicima je to bilo uzaludno govoriti. Oni su jednostavno bili izdajnici svog naroda i sluge okupatora! Kada nisu mogli da više nalaze argumente za politički dijalog, onda su počeli vrijeđati Muslimane i govoriti najgore vulgarnosti o drugaricama partizankama ...

U ovim »ubjeđivanjima« i dobacivanjima sa četnicima učestvovali su: Đorđo Kaurinović, Nikola Pantelić, komandir Stjepan Galac, puškomitraljezac Gavro Kaurinović i ja, zamjenik puškomitraljesca.

Sjutradan, oko 3 časa poslije ponoći, ponovo smo napali na četničke položaje. Razvila se još žešća borba. Gavro Kaurinović i ja dobili smo zadatak da sa mitraljezom, s brda štitimo bataljon u slučaju da odstupa. Sjećam se da smo tada izgubili 2—3 druga. Jedan od njih je bio Simo Pantelić iz Bukvika, po zanimanju kovač, brat Nikole Pantelića. Poginuo je bacajući bombe na neprijateljske rovove.

Borac Trivo Sekulić, takođe iz Bukvika, ostao je ranjen, na položaju. Ranjeno mu je koljeno. Nije se mogao kretati, pa je pao u ruke četnicima. Na njegovu sreću ostao je živ.

Pored našeg 1. bataljona na utvrđene četničke položaje na Becnju, napadao je i 5. bataljon naše brigade, koji im je zašao s leđa. Neprijatelj je imao dosta gubitaka u ljudstvu i materijalu.

Poslije toga, još smo se izvjesno vrijeme zadržali na Trebavi, a onda krenuli prema Gračanici. Tu smo, na brdu kod Gračanice, imali isto teške borbe. Dočekivali smo njemačku motorizovanu kolonu koja je iz Doboja pošla prema Tuzli. Mi smo onemogućavali motorizovane Nijemce da, s tenkovima i oklopnim vozilima, prodru prema Tuzli. Držali smo ih sve dok Tuzla nije oslobođena. U borbi na brdu kod Gračanice imali smo dva ranjena druga. Jedan od njih, Dušan Gajić iz Bukvika, ranjen je u stomak ali — ostao je živ. Drugi ranjenik zvao se Petar Stanišić. Bio je ranjen u grudi granatom bacača, ali je preživio.

ZARIFA ADEMOVIC ŠILJA

PETNAESTA, NAŠA MLADOST

Avgusta mjeseca 1943. godine, 15. majevička brigada je stigla na Trebavu i u Posavinu. Razbila je četnike na Trebavi, zauzela Gradačac i okolinu. Stab brigade je bio u selu Skugrić, nedaleko od Modriče.

Iscrpljena u petoj ofanzivi, brigada se ovdje oporavila i popunila. Priključile su joj se stotine mladih iz našega kraja. Omladina je stizala u grupama i pojedinačno i priključivala se borcima na zborovima i na igranci.

U Skugriću je organizovano čitavo naselje. Stab — sa svim pratećim jedinicama. Sada, kada gledam naselje omladinskih radnih brigada, čini mi se, bilo je, baš tako ... Zanatlije su primane direktno u radionice. Sila se odjeća od zaplijenjenog materijala, popravljalo se oružje, kuvala se hrana u velikim kazanima, bilo je dovoljno mesa i hljeba.

Svi smo bili vrlo mladi, tek bi se pokoji »čiča« našao u komori ili magazinu. Stablije su bili ozbiljni momci, nešto stariji od nas — nijedan nije imao više od trideset godina.

Interesantno je bilo gledati kako omladina stoji u redu da se upiše u brigadu. Komandant brigade, Ratko Perić je, izgleda, mjerio borce puškom. Kada su upisali jednog šesnaestogodišnjeg dječaka, krupnijeg od mene, nije rekao ništa. Ja rekoh da sam nešto starija od njega, a Ratko pogleda u političkog komesara i opet u mene, pa će ovim riječima:

— Veća je puška od nje.

Srećom, tada je u političkom odjeljenju brigade, bio Vlado Rolović. On primijeti da treba primati i đake, da mogu učiti nepismene.

— Znam ja šta je komunizam! — velim ozbiljno.

Sve se štablije slatko nasmijaše, samo Ratko sastavio vjeđe i gleda me mrko.

— Brat mi je u brigadi, on u krojačnici šije za vojsku, a i mene je naučio da šijem otkad sam prekinula školu — dajem im do znanja da imam neke »kvalifikacije«.

— Reci, šta je komunizam, pa ćemo te primiti! — blago mi kaže Vlado.

— Pravda! — rekoh kratko.

— Primljena si! — rekoše mi, svi sem Ratka.

— Vlado, ne primaj mi djecu u partizane! — obrati se on onima iz političkog.

— A šta ćeš sa njima, hoćeš da ih ustaše pokolju?

Gledala sam u Vladu kao u svoga spasitelja, znala sam da se kući ne smijem da vratim — ustaše su već bile uzele maha, maltretirale su partizanske porodice.

— Gdje ćemo sa njom? — upita kurir što dođe da me odvede.

Vlado pogleda u mene. Blag osmijeh je titrao na njegovom licu, njegove plave oči su mi ličile na dva ljubičasta cvijeta. Slika osmijeha i pogleda Vladina i danas lebdi preda mnom.

Grupa boraca 1. majevičke brigade

— U telefoniste! — reče Vlado kuriru, a naravno, prije u magazin da se obuče, neka joj daju novo odijelo.

Obukoh tek sašiveno tamnoplavo odijelo i kapu na kojoj je bila velika crvena petokraka od čoje. Dadoše mi košulju od crvene svile, malo poveću, ali ja zavrnuh rukave. Telefonisti su bili u štapskoj zgradi i — ja sam već dežurala kod poljskog telefona sa ručkom: — Dvije kratke, jedna dugačka! — učio me stariji drug.

Omladina našega kraja nije stigla u brigadu nepripremljena, za to su se pobrinuli ilegalci. Osim komunista iz ovog kraja, kao što su Nedo Krekić, Ferid Širbegović, Milka Duić, Fehim Dedić, Pero Kovačević, Fuad Suljić, kasnije Midhat Muratbegović i Ahmet Catić, na ovaj teren su stizali i drugi rukovodioci.

U to vrijeme, oko petnaestog avgusta, formirano je Povjereništvo okružnog komiteta KPJ za Posavinu i Trebavu. Jedan od članova povjereništva bio je i Boško Milutinović, predratni član Partije i učitelj u Odžaku. Iz Odžaka je došla cijela grupa članova Partije i skojevaca, među kojima i Mara Milanović, koju su kasnije četnici zarobili kod Han-Pijeska i ubili — zbog crvene marame. Kada smo se našle zajedno u brigadi, ona je bila određena na radio-telegrafski kurs. Molila je krojače da joj od svile, od koje prave košulje, sašiju crvenu maramu. I sašili su joj. Smeđe kose i krupnih plavih očiju bila je — najljepša djevojka u brigadi.

Sedmog septembra 1943. godine sišli smo iz Skugrića u Modriču. Na igranku sam otišla sa puškom — nisam htjela da se rastajem od nje. Kada

su me vidjele moje drugarice i moji školski drugovi, došli su da se i oni upišu u brigadu.

»Ne treba nam fašistička ideologija u školi!« — govorilo se. — Nećemo više da idemo na nastavu.

Krajem septembra krenusmo prema Tuzli i zauzesmo je, drugog oktobra. To je bilo naše prvo vatreno krštenje. Od prvog metka koji sam ispalila iz svoje puške, uplašila sam se, a kundak — tako me je udario u rame da me je boljelo dugo. Pucala sam tamo gdje pucaju i ostali. Tako je bilo kroz cijelo vrijeme moga vojevanja, a — nikada nisam vidjela da je nekoga moj metak pogodio. Pripadala sam grupi najmlađih, pa su me stariji drugovi čuvali i pošteđivali od teških zadataka. Od milja su mi dali nadimak »Šilježe«, kasnije su me zvali »Silja«. Učila sam nepismene, pomagala oko zidnih i džepnih novina.

Sa Tuzle smo krenuli na Ozren, zauzeli smo Vareš i, krajem oktobra, stigli na Romaniju. Na Romaniji smo živjeli u bajtama i u kolibama od omorikova granja, jer su sela bila popaljena. Bila sam u pratećoj četi, pri štabu brigade, na Crvenim stijenama. Tukla nas je artiljerija, bataljoni su stalno bili na položaju, a mi smo postavljali poljsku telefonsku liniju. Zapao je visok snijeg, bilo je vrlo hladno, ali, i pored toga, mi smo učili i radili. Dok sam tako u jednoj kolibi učila nepismene, naišao je ekonom Pero i upitao:

— Koja je to škola, Šiljo?

— Partizanska gimnazija! — odgovorih mu i zapisah u svoj notes svoje ime i prezime sa dodatkom: učenica III razreda partizanske gimnazije. To mi se i obistinilo. Kada smo zauzeli Sarajevo, demobilisala sam se i upisala u treći razred partizanske gimnazije. Tada je bilo u brigadi oko sedamdeset drugarica, većina je kroz borbu završila sanitetski kurs. Dok smo bili na Romaniji, divizijska bolnica je bila u Bijelim vodama. Tamo sam završila sanitetski kurs kod doktora Levi Monija.

Šesta neprijateljska ofanziva je bjesnila. Sišli smo sa Romanije prema Drinjači i Kladnju, gdje su nas napali četnici. U decembru smo forsirali Krivaju, odjela na nama su se sledila, šavovi su rezali kožu do krvi. Nisam izdržala, oboljela sam od upale pluća. Na sam božić smo stigli u jednu seljačku kuću, bili smo počašćeni i — legli da spavamo na badnjoj slami. U kući je bila baka sa unukom, nešto mlađim od mene. Baka mi na polasku dade njegove opančiće i vunene čarape. Krenusmo u koloni, a ono »kašlji u kapu« mi je bilo najteže, jer mi se činilo da će mi pluća eksplodirati — a kašalj se morao zadržavati.

Na Krivaji je zarobljena grupa omladine iz Odžaka, a sa njima i moj brat Adem, Velid Delić, Tadija Dujaković i Paša Saćirović. Kada smo ponovo došli do Tuzle, ja sam ostala u bazi u selu Kacevac, a poslije prešla u Bjeloševac.

Kasnije sam bila na oporavku u selu Glogovac gdje se oporavljalo mnogo ranjenika i bolesnika iz raznih jedinica. Aprila mjeseca je naišla 38. udarna divizija i, nas oko dvjesta, pošlo je sa njom. Raspoređena sam u 17. majevičku brigadu u 1. bataljon kod komandanta Tome Trninića, a kasnije u štab 38. divizije. Naša 15. brigada je otišla za Srbiju. Kasnije smo čuli da je prošla kroz Crnu Goru, da se sa Crvenom armijom borila za Kragujevac i da je, goneći neprijatelja, stigla u Sloveniju.

PERO SAPARDIĆ

ĐURO SA VUČJAKA

Krajem avgusta 1943. godine, 15. majevička brigada nalazila se na području Trebave, u blizini Doboja. Svakodnevno smo skoro imali manje čarke ili okršaje sa četnicima; njih je ovdje bilo u velikom broju. Mada smo ih već u prvom naletu potisli sa većeg dela Trebave, ipak su se zadržali u nekim selima uz samu rijeku Bosnu, odakle su mogli uvijek, u slučaju našeg napada, da pobjegnu na lijevu stranu rijeke pod okrilje Nijemaca i ustaša, ili preko Spreče na Ozren. Tamo se takođe nalazila grupacija od preko 1.000 ozrenskih četnika.

Jednog dana, po podne, upali smo u selo Vranjak. Selo se nalazi pored same rijeke. Tom prilikom zarobili smo nekoliko četnika, ostali su uspjeli da pobjegnu. I kad je akcija bila već završena, najednom, iz jednog sokaka, pred nas je iskrsao čovjek, star otprilike oko 25 godina. Bio je gologlav, izrazito crn, osrednjeg rasta, snažan, sa širokim plećima. Bio je sav zarastao u gustu crnu bradu, po čemu se moglo zaključiti da se radi o četniku.

— Đe ti je puška? — uzviknuo je komandant bataljona Radivoje Kovačević koji se tu zatekao sa nama.

— Eno je u međi — odgovorio je četnik mirno.

— A sakrio si je, je li — nastavio je komandant.

— Pa nisam lud da pred vas izlazim sa puškom — odgovorio je ovaj opet sasvim mirno.

— Vežite ga! — naredio je komandant, ubijeden da pred sobom ima opasnog i veoma drskog četnika. Jer, ovaj je stvarno svojim držanjem odavao takav utisak.

Dok smo ga vezivali, četnik je stajao mirno, uopšte nije reagovao. Zatim je komandant nastavio sa ispitivanjem. Interesovao se ko je, odakle je, otkad je u četnicima itd. Četnik je odgovorio da se zove Đuro Delić, da mu je kuća na Vučjaku, tu odmah preko rijeke Bosne, a u Vranjak je došao nekim ličnim poslom. Njegovi navodi su ubrzo potvrđeni (preko naših terenskih radnika). U stvari, pripadao je četnicima Branka Kovačevića, sa Vučjaka, koji su se od 1941. godine vrlo oštro tukli sa ustašama. Takođe se znalo da Branko sa svojim četnicima nikada nije išao protiv partizana. Naprotiv, pomagao nas je. S obzirom na sve to, Đuro je, nakon jednog časa, pušten. Odmah je izrazio želju da ostane sa nama. Samo je zamolio da ode do kuće da se presvuče. I zaista, vratio se iste večeri. Dobio je natrag svoju pušku i dodijeljen našoj 2. posavskoj četi.

Đuro se veoma brzo privikao na novu sredinu. Vidjelo se da je hrabar i iskusan ratnik. To se potvrdilo već u prvim borbama. Svi smo ga zavoljeli. Uostalom, hrabrost je vrlina koja se u ratu najviše cijeni i kojom se najbrže stiču popularnost i simpatije. Đuro je, pored toga, imao veoma razvijen smisao za drugarstvo. Mada je na prvi pogled djelovao grubo, u suštini je bio plemenit, vesele naravi i volio je da pjeva. To je na mene posebno

uticalo da sam se veoma brzo zbližio s njim. Stalno smo pjevali i nismo se odvajali jedan od drugog. Kada je, nešto kasnije, postao puškomitraljezac, ja sam mu bio pomoćnik. Međutim, krajem septembra ja sam ranjen i morali smo se privremeno rastati. Za vrijeme mog boravka u bolnici nismo se uopšte vidjeli, jer je Đuro, za čitavo to vrijeme, bio zauzet svakodnevnim borbama. Stalno sam strahovao da ne pogine. Jer, znao sam da su mitraljesci najviše bili izloženi neprijateljskoj vatri, posebno artiljerijskoj i minobacačkoj, čije su mete mitraljeska gnijezda. Zbog toga sam sa zebnjom očekivao nove ranjenike i stalno se raspitivao za Đuru. Međutim, i pored toga što je stalno bio na najugroženijim mjestima, ipak mu se nije ništa dogodilo. U toku borbe rijetko se čuo njegov glas. Nije imao običaj da viče, galami i da se dovikuje sa neprijateljem, kao što su to mnogi činili. Mada je imao snažan, prodoran glas.

Po povratku iz bolnice opet smo bili zajedno. Đuro je već bio desetar, ali je puškomitraljez i dalje zadržao. Taman smo tih dana oslobodili Vareš i odmah krenuli na Romaniju. Prilikom dolaska na Romaniju — još smo bili u pokretu — kada smo kod mesta Vučja Luka naišli na romanijske četnike. U prvom naletu smo ih raspršili i oni su se razbježali na sve strane po šumi. Onako razbijeni i zbunjeni, pojedinci su natrčavali na nas i ponovo bježali. No i pored mnogo istrošene municije, ne sjećam se da smo ijednog ubili. Neravan teren, uz to gusta šuma sa krupnim stablima, panjevima i kamenjem omogućavali su četnicima da umaknu našim kuršumima. Da li je neko od njih zarobljen — ne znam. Sjećam se samo da je zaplijenjena njihova štapska arhiva. Na našoj strani takođe nije bilo nikakvih žrtava.

Pošto je vatra prestala, sjeo sam na jedan panj i zapalio cigaretu. U neposrednoj blizini sjedio je Đuro i nešto zagledao u svoj puškomitraljez. Najednom, ugledao sam naoružanog čovjeka koji se spuštao kroz šumu. Išao je sasvim slobodno, sa puškomitraljezom prebačenim preko desnog ramena, dok je na lijevom nosio dvije torbice. Došljak je išao prema meni i Đuri, ali je očito bilo da će nas zaobići. To se vidjelo po pravcu kojim se kretao. Kad sam ga ugledao učinilo mi se da je četnik. Ne toliko zbog šubare koju je imao na glavi, jer su pojedinci i među nama nosili šubare, već zbog duge kose koja se još izdaleka primjećivala. A kada je prišao nešto bliže, već se i kokarda raspoznavala. Bio je udaljen pedesetak metara od nas kada sam Đuri skrenuo pažnju na njega. Đuro je odmah, pošto ga je ugledao, uperio puškomitraljez u pravcu četnika i viknuo prodornim glasom: »Predaj se!« U isti mah četnik je bacio puškomitraljez i torbice i dao se u bjekstvo. Ja sam uspio da ispalim dva metka, a Đuro jedan rafal. Četnik je, međutim, brzo zamakao između drveća i nestao u šumi. Đuro je bio jako ljut na mene što nisam uspio da pogodim četnika i zbog toga me ozbiljno prekorio. Donekle — bio je u pravu; u ovakvoj prilici je zaista lakše gađati pojedinca iz puške, nego iz puškomitraljeza. Ali, u ovoj situaciji, to je bilo skoro nemoguće. No, pošto ni ja nisam bio baš mnogo raspoložen, uzvratio sam mu istom mjerom: »Ajde što ja ne pogodih sa dva metka, a što ti promaši cijelim rafalom.« Ućutao je. Ipak, raspoloženje se, bar kod mene, brzo povratilo — kada smo uzeli zaplijenjeni puškomitraljez. Bio je lijepo očišćen i podmazan, a pored toga, iz njega nije bio ispaljen nijedan metak. U jednoj torbici bili su šanžeri sa municijom, a u drugoj peškir i brijači pribor.

»Odnesi to komandantu« — rekao je Đuro, pošto se komandir čete nije nalazio u blizini.

Komandant bataljona nalazio se u našoj neposrednoj blizini, na jednom proplanku, ali je bio zauzet oko nečega, vjerovatno oko primljenih izvještaja; nije ni primijetio šta se kod nas dogodilo. Uostalom, još su se tu i tamo čuli pucnji, pa on na to nije ni obraćao pažnju. Zadovoljan zaplijenjenim puškomitraljezom, već sam bio i zaboravio na malopređašnji dijalog sa Đurom. Išao sam prema komandantu s ubjeđenjem da će svakako biti zadovoljan našim plijenom. Jer, mada smo ovoga puta bili stvarno dobro snabdjeveni oružjem koje smo zaplijenili prilikom oslobođenja Tuzle i Vareša, ipak — jedan automat nije bio suvišan. Međutim, ja toga dana zaista nisam imao sreće. Umjesto raspoloženja koje sam očekivao, komandant me je dočekao nabranih obrva i — skoro me izgrdio! I sada se sam sebi smijem kad se sjetim ovog susreta i dijaloga sa komandantom. Idem ja tako ponosno, koračam sigurnim korakom i — kad sam došao pred komandanta — stanem mirno i glasno raportiram: »Druže komandante, zarobili smo puškomitraljez«. On me pogleda nekako tmurno, vidjelo se da je bio ljut. Nije ni pogledao puškomitraljez, nego mene, pravo u oči, kao da me prvi put vidi. A onda odgovori ljutito: »Zarobili ste vi đavola! Ranili ste jednog druga iz petog bataljona i oteli mu puškomitraljez. Eto šta ste vi uradili«. Uz to je pomenuo i »svetu nedjelju«. Kasnije sam saznao razlog ovakvom držanju komandanta. Naime, on je u međuvremenu bio obaviješten da je u onoj gužvi i jurnjavi po šumi jedan puškomitraljezac iz petog bataljona naletio na naše. Misleći da je četnik, ovi su ga ranili i oteli mu puškomitraljez. I eto, po komandanatovom mišljenju, to smo upravo Đuro i ja učinili. Ubjeđivao sam ga da je ovo zaista bio četnik, u što se on kasnije i sam uvjerio. Međutim, tog momenta ostao je namrgođen, a ja sam se samo kiselo nasmiješio i vratio prema Đuri.

Nekoliko dana poslije toga, koliko se sjećam bio je 2. novembar, nalazili smo se na sektoru Kalauzovića, nedaleko od sela Kostreša. Oko 13 časova Nijemci su otpočeli sa artiljerijskom pripremom, a zatim je uslijedio silovit napad na našu četu. Sudar je bio strahovit. Nijemci su navirali kao iz zemlje i uporno kidisali na naše položaje koji su se nalazili na samoj ivici šume. Đuro je zaposjeo jedno drvo i odatle neprekidno tukao po neprijatelju. Na njegovom uozbiljenom licu nije bilo nikakvih znakova nervoze ili straha. Tukao je mirno i pribrano, štedeći municiju. Za čitavo vrijeme je ćutao, uporno se koncentrišući na pokrete neprijatelja. Samo bi, s vremena na vrijeme, kratko dobacio: »Dodaj de« (šanžer). To je bilo sve. Borba se razgarala sve većom žestinom. I baš kada smo se našli u najkritičnijoj fazi, stigla je 3. četa koju je komandant uputio da udari Nijemcima u bok. Pred mrak Nijemci su protjerani. Na bojištu su ostavili pet mrtvih vojnika koje, usljed snažnog pritiska naših boraca, nisu uspjeli izvući. Bilans borbe bio je uspješan. Pored poginulih, neprijatelj je imao više ranjenih vojnika. Pored ostalog, zaplijenjen je i najnoviji šarac zvani »Zorka«. Ali, za našu četu je to ipak bio tužan dan. Jedini poginuli na našoj strani bio je naš hrabri komandir — Rajko Anđelić. Već se spuštao mrak kada smo ga sahranjivali. Svi smo bili uplakani. Đurino crno lice sada je izgledalo još tamnije. Stajao je ćutke, u stavu mirno i stezaD usne dok su mu se grudi nadimale, a nozdrve neprestano širile. Zurio je negdje u daljinu, očima punim suza.

Početkom decembra započela je šesta neprijateljska ofanziva koja se svom silinom sručila na istočnu Bosnu. Uslijedio je pokret sa Romanije, preko Kladnja, Živinica, Ozrena i dalje. Danonoćni marševi uz neprekidne borbe. Kao puškomitraljezac, Đuro je bio jedan od onih koji su stalno prvi dolazili u kontakt sa neprijateljem. Cas u prethodnici, čas u zaštitnici. U probojima — oni su takođe prvi. Naročito su bili naporni posljednji dani decembra kada je nailazio i posljednji talas ofanzive. Iscrpljeni danonoćnim pokretima, gladni i promrzli, već smo bili na izmaku snage. I baš tada dolazi najteže: gaženje ledene i nabujale Krivaje, oštar sudar sa Nijemcima, a zatim maršovanje kroz planinska bespuća zavijana dubokim snijegom. Svuda naokolo divlja bjelina! Ništa se ne vidi niti čuje osim zloslutnog zavijanja vjetra. On bjesni ogoljelim planinskim vrhovima i odnosi ono što nisu uspjeli neprijateljski kuršumi ni ledene i nabujale rijeke. Nekoliko drugova, koji su bili najviše iscrpljeni, ostalo je pored sniježne prtine kojom je prolazila kolona . . . Gledali smo ih tužno — nismo mogli da im pomognemo. Đuro se i ovoga puta pokazao kao snažan i nevjerovatno izdržljiv. Koračao je čvrsto i sigurno, ćutke i bez protesta.

U toku marta 1944. godine nalazili smo se na položaju iznad Drinjače. Baš tih dana Đuro je dobio protivtenkovsku pušku iz koje je skoro svakodnevno gađao njemačke kolone kamiona koje su prolazile cestom s one strane Drine. Za uzvrat, Nedićevci su po nekoliko puta dnevno zasipali naše položaje artiljerijskim i minobacačkim granatama. Jednog jutra prve njihove granate počeše padati po ustaškim položajima koji su se nalazili s druge strane rječice Drinjače.

»Alal mu vjera, ovo je neki pravi Srbin!« — uzviknuo je radosno Đuro.

Međutim, odmah zatim granate počeše da eksplodiraju po našim položajima.

»Oho, pogriješio sam ja, ovo je neki pasji sin, a ne Srbin!« — reče Đuro i pođe da potraži zaklon.

Ubrzo poslije toga ja sam ponovo ranjen. Ovoga puta rana je bila teška i ja se više nikada nisam vratio u svoju jedinicu niti vidio Đuru. On je išao dalje, iz borbe u borbu. Primao je sve teže i odgovornije zadatke. Postao je vodnik, a zatim komandir čete.

Poginuo je 6. aprila 1945. godine kao komandir čete. Na spomeniku, podignutom palim borcima za oslobođenje Brčkog, uklesano je i Đurino ime.

LAZO GOJKOVIĆ

U IŠČEKIVANJU ŠTABA 3. KORPUSA

(iz ratnog dnevnika)

Noću 11/12. septembra 1943. godine 15. majevička brigada je maršovala sa Duge Njive na Becanj. Zadatak veoma odgovoran: obezbijediti mostobran na desnoj obali rijeke Bosne za prelazak štaba 3. korpusa iz centralne u istočnu Bosnu. A to praktično znači posjesti i — čvrsto držati Becanj!

Drugi bataljon zasebno maršuje i — stigao je već u rejon Cerovog Gaja (Bušetlić). Kratak predah. Desetar me upućuje da izvidim, malo naprijed, okolinu u pravcu kretanja. Naređenje sam izvršio i raportiram — ništa novo. Pokret. Nalazim se još od Duge Njive na čelu kolone, kao poznavalac terena, ali za svaki slučaj, prolazeći kroz Osječane uzeo sam i vodiča. »Natrapao« sam baš Mitra Rovačevića-Ružića. On me u noći nije ni prepoznao, jer je bio iznenađen i uplašen, iako smo iz istog sela.

Tek što smo čelom kolone prošli otkrivenu dionicu seoskog puta i zašli u neki usjek — i dok je okolinom vladala prava ponoćna tišina — odjednom se prolomi nebo i zemlja! Nije se više znalo šta se događa: ko, odakle i iz čega puca! Ručne bombe — njih ko zna koliko! Rafalima iz nekoliko puškomitraljeza — sve se to sručilo skoro istovremeno po našoj koloni! U tom momentu zaista je bilo teško razabrati i shvatiti šta se dešava. »Oluja« je trajala veoma kratko. Vatra se utiša, a zatim, sa tog istog mjesta, čuše se povici: »Naprijed Prvi ozrenski!« To viču trebavski četnici plašeći nas sa ozloglašenim ozrenskim četnicima. U tom momentu najbrže se snađe hrabri komandir 3. čete Izo Jahić komandujući: »Naprijed 3. četa!« Jurnusmo po mraku na četnike i — oni se za tili čas razbježaše! Dejstvujem duž puta jer sam najistureniji, a moj vodič me stalno povlači za nogu i moli: »Druže, nemoj molim te pucati«. Obuzeo ga strah od pucnjave i plaši se da na nas ne navučemo vatru. Poslije nekoliko minuta okrenem se i vidim da nema moga vodiča — iskoristio je momenat dok sam punio pušku i klisnuo.

Nema, takođe, nikog od boraca. To i mene zabrinu. Po mraku — trka: naši se borci međusobno izmiješali i, na svakom koraku, čujem znake raspoznavanja. Dobro se sjećam da su za tu noć bili znaci odziv »GLIGO« a lozinka »KADJA«, imena komandanta i komesara naše divizije. Tako da se u mraku stalno čuju glasovi — šapatom ili poluglasno: Ko je? a odgovor »GLIGO«; ko je tamo? »KADJA« itd.

Dok smo se u mraku prikupljali na seoskom putu, imali smo šta i da vidimo: na sred puta ležao je mrtav borac naše čete Boro Pisarević iz Pisara — Posavina, malo niže leži Mica, rodom iz Srema, smrtno je ranjena — u prašini velika lokva krvi. Mica umire, a još može ponešto da kaže. Pitam kako ti je Mico, a ona odgovara na jedvite jade: »Ne pitaj, druže«, Mica je na sve nas ostavila poseban utisak: baš danas je na četnoj konferenciji, dok

smo bili još na Dugoj Njivi, veoma »zrelo« diskutovala i — privukla pažnju cijele čete. Pored dvoje mrtvih, imamo i dva ranjena: Milan Lukić »Čerčil« — puškomitraljezac iz naše čete i još jedan borac čijeg se imena ne sjećam.

Negdje predveče 12. septembra, 2. bataljon Majevičke brigade, dolazeći sa Cerovog Gaja, razbija četnike u selu Tovira koji su se utvrdili u rovovima u rejonu crkve. Četnici se povlače u dobro poznati rejon — na Duje, pod okrilje neprijateljskog garnizona u Doboju. Dok se jedinice još sređuju za dalji pokret u nove zadatke, dotle pratimo šta se dešava u dolini Bosne. Naime, u širem rejonu Grapske, na suprotnoj obali i prema Rudanci, vodi se velika borba. Dolina Bosne vri kao košnica. Tuče se iz svih vrsta oružja. Dejstvuju i avioni — bacaju bombe i mitraljiraju na čitavoj prostoriji. Naš bataljon spušta se u Muslimansku Grapsku. Već pada noć.

U Grapskoj veoma živo, prolaze naše jedinice na svoje nove zadatke, svi smo veseli — i mi i mještani. Nije više tajna, i oni znaju: nama dolaze velike jedinice i nova pojačanja, pa se, u vezi s tim. čuju one ratne, česte i naivne, priče: »Brzo će se rat završiti« ... Valjda zato što prelaze Krajišnici, ne znajući da će to »brzo« biti dugo još dvije godine. Narod nam dijeli cigarete i štošta drugo, međusobno vodimo poznate razgovore — kao i uvijek sa narodom. Kad se ovoj atmosferi doda još i to što se u noći sve više širi plamen mosta kod Arifovog dućana, koga su naši zapalili kako bi usporili eventualni napad njemačkih tenkova iz pravca Doboja, čitav ambijent podsjeća na neko veselje, uz logorske vatre, a ne na situaciju koja, svakog momenta, može da postane veoma kritična. Užurbano se premještamo na nove položaje, na nove zadatke. Odgovornost — na najvećoj mogućoj visini. Vrše se razna obezbjeđenja sa svih pravaca jer je noć a borci ne poznaju teren. Borba se rasplamsala nesmanjenom žestinom. Razlika je samo u tome što je sada noć pa ne dejstvuju avioni. Ono što se nije vidjelo u toku dana — vidi se sada. Svijetli se nebo nad čitavom dolinom Bosne od dejstva raznog oružja pa sve to liči na pravi vatromet. Crvene se svjetleća zrna a — ne zna se sve iz kog pravca.

Oprezni smo, stalno očekujemo da se neprijatelj pojavi iz Doboja. Jer noć prolazi, a Krajišnika nikako nema. Da već jednom pređu Bosnu! Umorni smo i neispavani, ovo je treća noć kako ne spavamo. Borba počinje pomalo da jenjava, pa time i veće drijemanje. A noć se odužila kao vječnost.

Najzad začusmo, još izdaleka, topot konja kroz polje, putem koji vodi od Bosne. Naša grupa nađe se baš na samom putu kojim dolaze. Pojavi se kolona, duga i nepregledna, sa dosta konja. Negdje i po dvojica jašu na jednom konju, onako kako su Bosnu gazili da se manje skvase. U noći ne vidimo baš dobro i ne raspoznajemo rukovodioce, jer su mnogi na konjima. Tu je štab korpusa, prateći bataljon, 2. krajiška brigada i druge jedinice. Kolona ubrzano prolazi drumom i produžava u Trebavska sela <— da se smjesti na počinak u istočnu Bosnu. Bilo je to 12/13. IX 1943. godine. Dok se povlačimo u selo Toviru, na odmor, već sviće.

BOŠKO TODOROVIC

ZADATAK 15. MAJEVIČKE BRIGADE U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE TUZLE — 1943. GODINE

Prije napada na Tuzlu jedinice NOV i POJ u istočnoj Bosni su puna 3 mjeseca bile u stalnim ofanzivnim dejstvima. Do tada su oslobođeni skoro svi gradovi i veća naseljena mjesta istočne Bosne, osim Sarajeva, Doboja i Brčkog. Takvom povoljnom razvoju situacije u istočnoj Bosni, mnogo su doprinijele jedinice operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1. i 2. proleterska divizija. One su poslije pete ofanzive usmjerile svoja ofanzivna dejstva prema istočnoj Bosni. U tom periodu formirane su 16. i 17. divizija NOV, više brigada i NOP odreda.

Stab 1. bosanskog korpusa NOV prešao je 12. septembra iz srednje u istočnu Bosnu i pod njegovu komandu su stavljene sve jedinice NOV i POJ na ovoj teritoriji. Pozitivnom razvoju NOP-a i na ovom području doprinijela je kapitulacija Italije 9. septembra 1943. godine — zbog toga su osnovne njemačke snage usmjerene prema jadranskoj obali i Italiji.

U procjeni situacije za napad na Tuzlu, štab 3. korpusa NOV je došao do zaključka da je za uspješno obezbjeđenje napada izuzetno važno obezbijediti pravac Doboj—Tuzla i Brčko—Tuzla i spriječiti intervenciju neprijatelja. Zadatak — obezbjeđenje pravca od Doboja — povjeren je 15. majevičkoj brigadi i Trebavskom NOP odredu koji je formiran 20. septembra 1943. Pravac od Brčkog su obezbjeđivale jedinice 16. vojvođanske divizije NOV. Štab 3. korpusa je zaključio da je za uspješno sprječavanje prodora neprijatelja na pravcu Doboj—Tuzla neophodno primijeniti što potpunije mjere zaprečavanja i rušenja željezničke pruge i puta Doboj—Tuzla. Zbog toga je Majevička brigada ojačana grupom inženjeraca iz divizije.

Prije polaska na zadatak brigada se nalazila na Trebavi, gdje je čistila teren od četnika i pomagala stvaranje Trebavskog partizanskog odreda. Noću 26/27. septembra 2. i 3. bataljon vodili su tešku borbu sa četnicima u Skipovcu kod Gračanice.

Odmah po prijemu zadatka 28. 9. 1943. štab brigade je izvršio procjenu, donio odluku i postavio zadatke bataljonima. Paralelno s tim izvršene su po četama i bataljonima političke pripreme: održani su partijski i skojevski sastanci. Na njima je istaknuta izuzetno značajna borbena uloga brigade u operaciji za oslobođenje Tuzle i podvučeno — da od uspješnog izvršenja borbenog zadatka brigade umnogome zavisi i uspeh napada glavnih snaga na Tuzlu.

Brigada je 28. septembra izbila na komunikaciju Doboj—Tuzla, razbila četničke jedinice koje su se tu zatekle, oslobodila Gračanicu i pristupila izviđanju i uređenju položaja. Odlučeno je da se na cijeloj dubini odbrane predvidi nekoliko uzastopnih položaja. Prva linija odbrane bila je: Dragić brdo (tt 568)—selo Hadžići—Debelo brdo, a druga Soko—Stražba—Straževac. Drugi položaj je predviđen na liniji: Krš (tt 504)—selo Gor-

nja i Donja Lohinja i, po dubini, selo Čekanići—Dobrinići—Orahovica. Treći položaj za brigadu je predviđen na liniji: Mehići—Suljići—Miričina, a po dubini, Kruševica—Mahala i Dobošnica.

Bataljoni i čete su 28. i 29. septembra sprovodile izviđanje i posjedanje položaja, vršile političke i druge pripreme za izvršenje zadatka. Tridesetog septembra brigada je uspješno izvršila dva vrlo značajna borbena zadatka. Tog dana prije podne 5. bataljon je dobio zadatak da likvidira neprijateljsku posadu koja je obezbjeđivala željeznički most na rijeci Spreči kod Miričine i, na taj način, onemogući neprijatelju saobraćaj željezničkom prugom Doboj—Tuzla. Bataljon je za ovaj zadatak ojačan grupom minera. Po izbijanju u selo Miričinu, 5. bataljon se sukobio sa jačom izviđačkom jedinicom neprijatelja, koju je iz pokreta razbio i odbacio prema Doboju. Odmah zatim izvršio je napad na posadu koja je obezbjeđivala most. Posada je bila u velikom betonskom bunkeru, a sačinjavalo ju je 40—50 domobrana i nekoliko pripadnika željezničke policije. Prvi juriš bataljona nije uspio zbog toga što se, baš u tom momentu, pored mosta zatekao oklopni voz iz koga je snažna mitraljeska vatra sprečavala da se priđe mostu. Bataljon nije raspolagao protivoklopnim sredstvima, pa ipak, štab 5. bataljona, na čelu sa komandantom Hajrudinom Saračevićem Branom i političkim komesarom Samuelom Kamhijem Petkom, brzo je reagovao i pronašao originalno rješenje. Štab bataljona je odlučio da se jedan vod, ojačan sa 4 puškomitraljeza, neopaženo privuče željezničkoj stanici Bosansko Petrovo Selo, izvrši demonstrativni napad i, na taj način, odvuče pažnju oklopnog voza na taj pravac. Varka je uspjela. Cim je vod otvorio snažnu vatru po objektima na željezničkoj stanici Bosansko Petrovo Selo, oklopni voz se uputio ka tom mjestu.

U međuvremenu u bataljon je došao jedan službenik sekcije za održavanje pruge, saradnik NOP-a, i ponudio štabu da stupi u kontakt sa domobranskom posadom i predloži im u naše ime da se predaju. Domobrani su prihvatili ponudu i predali se bez otpora. Pripadnici željezničke policije nisu htjeli da se predaju, pa su pobjegli. Dok su domobrani izlazili iz bunkera i predavali se, naši mineri su postavili eksploziv i, ubrzo, uslijedila je snažna eksplozija. Sve se odigralo vrlo brzo. Kada je odjeknula eksplozija koja je porušila most, posada oklopnog voza je shvatila da je prevarena našim demonstrativnim napadom na Bosansko Petrovo Selo. Oklopni voz se ubrzo povratio ka Miričini ali — bilo je kasno; most je već bio neupotrebljiv...

Dok je 5. bataljon napadao Miričinu 1. bataljon je napao željezničku stanicu Karanovac. Poslije kraće borbe, bataljon je zarobio 27 legionara, zaplijenio 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza i 26 pušaka i porušio prugu u dužini od 1 km. Izbacivanjem željezničke pruge iz upotrebe, neprijatelj je bio primoran da sve svoje snage usmjerava putem, što je, pak, brigadi olakšavalo izvršenje zadataka.

U toku izvođenja napada na most kod sela Miričina, 5. bataljon nije imao gubitaka. Poslije izvršenog zadatka dogodio se nesrećan slučaj u kome je teško ranjen, a kasnije i podlegao, zamjenik komandanta bataljona Milomir Vešović. Dok je razoružavao domobrane, Vešović je nesmotreno lupio jednom puškom o zemlju. Puška, koja je bila otkočena, opalila je i ranila ga.

Borac 1. majevičke čita članak iz partizanskih novina okupljenim seljacima u jednom selu u dolini Spreče

Tridesetog septembra poslije podne uslijedila je intervencija neprijateljskih snaga iz Doboja — u cilju deblokiranja napadnutog garnizona u Tuzli. Toga dana je motorizovana borbena grupa Fišer, sastava: 5. bataljon 369. njemačkog pješadijskog puka, jedan ojačani bataljon 187. rezervne divizije, dijelovi brandenburškog puka i treći bataljon četvrte domobranske lovačke pukovnije, sve pod komandom komandanta 369. pješadijskog puka potpukovnika Fišera, krenula prema Tuzli. Oklopni voz je pošao da opravlja željezničku prugu.

Majevička brigada spremno je sačekala neprijatelja. Razvila se žestoka borba koja je trajala skoro cijeli dan. Vještim manevrom Majevičani su u toku borbe postepeno pripremali portivnapad, koji je uslijedio predveče. Naime, u toku borbe dva bataljona Majevičke brigade, braneći se, postepeno su izmicali pred neprijateljem, a druga dva bataljona su se neprimjetno zabacivala za bok neprijatelju (koji se sve više istezao prema Gračanici). Kada su se bataljoni postavili povoljno prema boku neprijatelja, cijela brigada je prešla u silovit juriš. Neprijatelj je bio iznenađen i počeo se povlačiti. Dio snaga neprijatelja odstupio je prema Doboju, dok je drugi dio nabačen na Spreču, gdje su ga prihvatili četnici. Ozrenski četnici su u stvari te večeri spasili njemačke i ustaške snage od mnogo većih gubitaka. Iako je neprijatelj 30. septembra pretrpio neuspjeh, on ne odustaje od svog plana i, 1. oktobra, rano izjutra, otpočinje novi napad na Majevičku brigadu. Ovog puta neprijatelj je nastupao sa jačim snagama

nego prethodnog dana i bio podržan četom tenkova. Od jutra pa do poslije podne vodila se žestoka borba. Neprijatelj je sporo napredovao. Do predveče je ovladao Gračanicom i prednjim dijelovima, uz pomoć tenkova, izbio cestom do sela Donja Lohinja. Bataljoni Majevičke brigade su se, izmičući postepeno ispred snažnog dejstva neprijatelja, istovremeno prestrojavali za napad u izduženi bok neprijatelja. Bataljoni su se prikupili u rejonima Stražba — Gornja Lohinja — Đurići. Oko 16 časova uslijedio je nezadrživ juriš svih jedinica brigade na neprijateljsku kolonu izduženu od Bojanića do Lohinje. Za kratko vrijeme bataljoni su se sjurili niz kose prema cesti. Gračanica je povraćena. Neprijatelj je bio iznenađen silinom juriša i počeo se u neredu povlačiti. Dio snaga neprijatelja povukao se prema Doboju, dok su mu znatne snage nabačene na Spreču. I ovog puta Nijemce su od težih gubitaka spasili ozrenski četnici. U stvari, da nije bilo intervencije ozrenskih četnika, bili su stvoreni svi uslovi da se veći dio grupacije neprijatelja, koja je inače bila odsječena i nabačena na Spreču, te večeri i uništi. U ovom jurišu neprijatelj je imao 50 poginulih i zarobljenih vojnika. U ovoj borbi poginuo je i komandir 2. čete 1. bataljona Mitar Čavić, neustrašivi borac.

Potučen, neprijatelj nije bio u mogućnosti da sutradan, 2. 10, nastavi sa intervencijom ka Tuzli. Trebalo mu je vremena da se prikupi i oporavi. Vrijeme je radilo za naše snage, kako one koje su jurišale na Tuzlu i konačno je oslobodile, tako i za Majevičku brigadu, kojoj je bilo neophodno da predahne od stalnih borbi.

Borbena dejstva koja su izvođena 30. septembra i 1. oktobra su jasno ukazivala i na cilj i način dejstva neprijatelja. On je žurio da što prije stigne u pomoć svojim snagama u Tuzli. Zato svoj borbeni poredak nije širio, već je grupisane snage usmjerio da oslobode put Doboj—Tuzla i da, svojom motorizacijom, što prije izbije u Tuzlu. Tu okolnost je iskoristila Majevička brigada prilikom rasporeda svojih jedinica 2. oktobra. Ona je, na visovima koji su se dizali iznad samog puta, rasporedila svoja dva bataljona — 1. i 5, a druga dva bataljona, 2. i 3, rasporedila je tako da mogu uspješno sadejstvovati 1. i 5. bataljonu i, istovremeno, brzo se i bez složenih radnji zabacivati neprijatelju u njegov izduženi bok i tako ga ugrožavati.

Trećeg oktobra rano neprijatelj je ponovio napad na položaje Majevičke brigade. Ovog puta — još jači nego u prethodnim borbama. Podržali su ga artiljerija, tenkovi i avijacija. Borbe su vođene cijelog dana. Neprijatelj je nastupao opreznije nego prethodnih dana. Mnogo više je obraćao pažnju obezbjeđenju svoga boka. Toga dana do mraka uspio je ponovo zauzeti Gračanicu i ovladati nekim zemljišnim objektima istočno od Gračanice. U toku noći 3/4. oktobra Majevička brigada i Trebavski NOP odred su preduzeli nekoliko protivnapada s ciljem da odbace neprijatelja na njegove polazne položaje, ali — nisu uspjeli.

Kako se i predviđalo, neprijatelj je 4. oktobra nastavio sa napadom na Majevičku brigadu. I ovog dana vođene su cijeli dan žestoke borbe. Majevičani su se uporno branili i, uz borbu, postepeno izmicali ispred znatno nadmoćnijeg neprijatelja. Istovremeno su vršeni manji protivnapadi — na otkrivene bokove i pojedine isturene dijelove. Pa i pored izvanredne borbenosti svih pripadnika brigade, neprijatelj se nije mogao zadržati. Najviše zbog toga što je duž komunikacije upotrijebio četu tenkova, a naša

brigada je oskudijevala u protivtenkovskim sredstvima. Nešto protivtenkovskih mina, sa kojima se raspolagalo, utrošeno je u prethodnim borbama. Neprijatelj je 4. oktobra, kasno poslijepodne, uspio da se sa svojim prednjim dijelovima probije u Lukavac. U Lukavcu se nalazio Majevički NOP odred, koji nije dovoljno pažljivo pratio borbena dejstva Majevičke brigade, pa je, iznenađen prodorom Nijemaca, pretrpio znatne gubitke. Međutim, zabuna u odredu je kratko trajala i — on se brzo sredio i organizovao otpor. To je doprinijelo da se zaustavi dalji prodor neprijatelja ka Tuzli.

Tuzla je 2. oktobra oslobođena. To je omogućilo da se i dio snaga koje su napadale Tuzlu angažuje u odbrani od neprijateljske intervencije iz pravca Doboj. Za taj zadatak angažovane su 6. istočnobosanska i 2. krajiška brigada. U međuvremenu je pristigla i 1. brigada 16. vojvođanske divizije. Time je odnos snaga na pravcu intervencije od Doboja znatno izmijenjen u našu korist.

Neprijatelj je, 5. oktobra, nastavio da napada prema Tuzli. Uporedo sa prodiranjem neprijatelja ka Tuzli pomjeraju se i bataljoni Majevičke brigade. Toga dana su u borbenom rasporedu sjeverno od komunikacije, između Lukavca i Bukinja u rejonima G. Bistarac i Divkovići. Takva aktivnost Majevičke brigade sprečava neprijatelja u bržem prodoru ka Tuzli, jer su bataljoni Majevičke brigade neprekidno vršili napad iznad njegova lijevog boka i prijetili da ga presijeku. Ispred Bukinja neprijatelja je sačekala 6. istočnobosanska brigada. Razvila se žestoka borba. Neprijatelj je u toku dana izvršio četiri napada na položaje 6. brigade. Iako podržavan avijacijom, tenkovima i artiljerijom, nije uspio da probije njene položaje. Artiljerijska oruđa, koja su zaplijenjena u Tuzli, vješto su iskorišćena i — sa položaja Crvene Njive — uspješno su tukla koncentraciju neprijateljskih snaga.

Šestog oktobra nastavljene su borbe. Majevička brigada je, snažnim napadnim dejstvima na pravcu G. Bistarac — komunikacija i sela Divkovići—Šički Brod, ozbiljno ugrozila neprijatelja, koji je, pod pritiskom 6. istočnobosanske, 2. krajiške i 1. vojvođanske brigade s fronta i napada Majevičke u bok otpočeo povlačenje. Napad naših snaga nastavljen je i noću 6/7. oktobra, kada su naše jedinice potpuno preuzele inicijativu i, u toku 7. oktobra, neprijateljske snage su razbijene i u neredu su se povukle ka Doboju. Time je konačno izvojevana još jedna značajna pobjeda nad neprijateljskim snagama.

U borbama 6. oktobra teže je ranjen komandant Majevičke brigade Ratko Perić. U toku napada brigade komandant brigade je, sa komandantom 5. bataljona Saračević Hajrudinom, primijetio na putu pet oklopnih transportera. Izgledalo je da su ih posade napustile, jer nisu dejstvovali niti su se sa mjesta pomicali. Kada su Perić i Saračević prišli sasvim blizu, iznenada je po njima osuta žestoka paljba. Jedan metak je ranio Ratka Perića i on je, zbog ove rane, morao da napusti svoju voljenu Majevičku brigadu, u kojoj je proveo kao zamjenik komandanta, a kasnije i kao njen komandant, sve vrijeme od njenog formiranja.

Tako je, poslije desetodnevnih danonoćnih žestokih borbi i okršaja, 15. majevička brigada, zajedno sa ostalim brigadama i partizanskim odredima, koje su učestvovale u operaciji za oslobođenje Tuzle, uspješno izvr-

šila ovaj borbeni zadatak. Borci i starješine Majevičke brigade su time u potpunosti opravdali povjerenje koje im je ukazano u borbama za oslobođenje Tuzle.

Oslobođenje Tuzle predstavljalo je do tada — i vojnički i politički — najveću pobjedu snaga NOV na području istočne Bosne. Jedinice 3. korpusa NOV su u napadu na Tuzlu dokazale da su spremne za izvršavanje velikih i složenih operacija i, istovremeno, svoju izvanrednu borbenu osposobljenost, hrabrost i požrtvovanje. Tuzla je u to vrijeme, poslije Sarajeva, bila najveći vojnički, industrijski i ekonomski centar istočne Bosne. Njenim oslobođenjem stvorene su velike mogućnosti najšire mobilizacije ljudstva, naročito radnika i omladine u NOV-u, za dalje rasplamsavanje NOP-a na cijelom području istočne Bosne. Tako je zadat snažan udarac ne samo njemačkim okupatorima na tom području, već i svim kvislinzima; ustašama, domobranima, legiji, a posebno četnicima na područjima Ozrena i Majevice. Zbog svega toga prvo oslobođenje Tuzle je predstavljalo i ogromnu moralno-političku pobjedu.

Koliki je bio značaj zatvaranja pravca Doboj—Tuzla u toku napada na Tuzlu, govori i činjenica da se štab 3. korpusa NOV i POJ tri puta neposredno pismeno obraćao štabu Majevičke brigade. U zapovijesti koju štab 3. korpusa 1. oktobra šalje štabu Majevičke brigade kaže se: »S obzirom da smo riješili da zauzmemo Tuzlu, od velikog je značaja kidanje svake veze Doboj—Tuzla u pogledu saobraćaja i intervencije neprijatelja sa te strane. Prema tome, vaša brigada ima zadatak da željezničku prugu i drum potpuno onesposobi za prolaz neprijatelja tim pravcem. Organizujte odbranu tog pravca na većoj dubini i ne dozvolite neprijatelju prodor prema Tuzli...«.

U naređenju od 2. oktobra štab 3. korpusa obavještava brigadu da je Tuzla oslobođena i istovremeno naređuje brigadi da i dalje ostane na dodijeljenom pravcu »jer će neprijatelj na tom pravcu i dalje biti aktivan ...«.

Zapovijest štaba 3. korpusa od 6. X 1943. god. 15. majevičkoj brigadi određuje zadatke za vršenje opšteg protivnapada na snage neprijatelja koje su se sa pravca Doboja probile do Bukinja.

I u izvještaju štaba 3. korpusa NOV Vrhovnom štabu NOV i POJ o oslobođenju Tuzle, između ostalog, stoji: »U toku izvođenja napada na Tuzlu, Nijemci, ustaše i četnici pokušali su da se probiju i da deblokiraju Tuzlu, no ovo im nije pošlo za rukom, jer je Majevička brigada ozbiljno zatvorila pravac Doboj—Tuzla, neprijatelju nanosila velike gubitke i sistematski rušila drum i željezničku prugu«.[1]

U borbama za oslobođenje Tuzle borci i starješine 15. majevičke brigade su još jednom potvrdili svoje visoke borbene kvalitete, izvanredan moral i odgovornost, kao i veliko borbeno iskustvo, a rukovodeći kadar — sposobnost u rukovođenju jedinicama i u složenijim borbenim radnjama. Svi ti kvaliteti su stvarani i ostvareni kroz duge borbe i okršaje koje je ova brigada vodila od svog formiranja, uključujući i velike borbe u toku pete neprijateljske ofanzive.

1) Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u. Tom IV, knjiga 18.

Majevička brigada je u ovim desetodnevnim borbama primijenila tipičnu partizansku taktiku. Po prirodi svojoj zadatak je bio odbrambenog karaktera: zatvaranje pravca Doboj—Tuzla i sprečavanje prodora neprijatelju ovim pravcem. Pa ipak, brigada je i u izvršavanju ovog zadatka više napadala nego se branila. Njena odbrana je bila stalna kombinacija odbrambenih i napadnih dejstava. Svaka prilika — pa i najmanje jedinice — iskorišćena je da se prede u napad, naročito na otvorena krila i bokove neprijatelja.

U toku izvršenja borbenog zadatka brigadi je pružalo svestranu pomoć stanovništvo svih naselja sjeverno od Spreče. Mještani su neprekidno bili uz brigadu, bodrili nas, hranili, zbrinjavali ranjenike, obavještavali i činili sve drugo kako bi nam što više pomogli da uspijemo.

RAJKO OBRADOVIC

U BORBAMA LJETA 1943.

Jula 1943. godine iz sela Donje Čađavice od nas, boraca Kurjakovog odreda, formiran je specijalni bataljon koji je namenjen za popunu 6. brigade, koja se nalazila u okolini Tuzle. Za komandanta tog bataljona imenovan je dosadašnji komandir čete u odredu Mile Mićić, a za komesara bataljona dosadašnji komesar čete — Đoko Đukić. Po svojoj borbenosti ovaj bataljon je bio još neprekaljen u borbama sa Nemcima. Sam sastav je bio šarolik. Formiran je od boraca koji su do juče bili u četničkim jedinicama, kao i boraca komunista i skojevaca, prekaljenih boraca odreda. Borci koji su došli iz četničkih formacija borili su se dobro na teritoriji Majevice, Posavine i Semberije, jer je to dosta bogat kraj — moglo se dobiti dosta hrane i odeće od stanovništva. Ali, oni su se plašili brigade, jer je brigada operisala na širem području BiH i cele Jugoslavije — na pasivnim terenima, gde se moralo gladovati i boriti sa nadmoćnijim neprijateljem. Mi smo krenuli sa takvim sastavom u brigadu, ali se desilo ono što smo i očekivali — dezerterstvo. Na pola puta do brigade jedne noći desilo se da su svi oni koji su došli iz četničkih formacija sa oružjem — dezertirali i otišli u četnike. Jer... nisu se smeli Kurjaku na oči pokazati. Neki su kasnije, čak i posle oslobođenja, pohvatani kao neprijatelji. Mi, prekaljeni partizanski borci, skojevci i komunisti, izvršili smo naređenje — otišli smo u brigadu.

Ne sećam se zbog čega nas, iz 6. brigade, prebaciše u 15. majevičku. Komandant je bio Ratko Perić. Ona se isto tako nalazila na terenu oko Tuzle. Mi smo raspoređeni po bataljonima, a ja — i nekoliko drugova među kojima i moj brat od strica Branko Obradović — raspoređeni smo u prateću četu brigade. Odmah posle toga, brigada je krenula na Trebavu — na četnike Popa Save, komandanta trebavskih četnika. Vreme je bilo lepo, bez kiše. Po toploj noći mi smo, kao i obično, u razvitak napali četnike na Trebavi i — nismo imali mnogo muke s njima. Trebava je brzo bila u našim rukama. Četnici su se predavali, a nešto ih je pobjeglo u Doboj, zajedno sa Popom Savom. Odmah posle Trebave usledio je napad na posavske četnike Pavla Gajića, čiji je štab bio u Slatini. I sa njima nismo imali muke — za jednu noć i jedan dan bilo je sve gotovo. Ni na Trebavi ni u Posavini do našeg dolaska nisu bile naše jedinice, tako da je stanovništvo po prvi put, ugledalo partizane, te »strašne i nemoralne« ljude — kako su im četnici govorili. Kada su se ubedili da smo mi pravi borci protiv okupatora, oni ne samo da su nas hranili i dočekivali kao patriote, već su dobrovoljno dolazili u naše redove. Tako smo našu brigadu popunili velikim brojem dobrovoljaca, kasnije dobrih boraca i komandira. Da bismo razbili četničku propagandu o tome da smo mi bezbožnici i nemoralni, išli smo čak i u crkvu, na jutarnju molitvu nedeljom i praznikom ...

Posle Trebave i Posavine usledio je napad na gradove. Prvi gradić koji je bio na redu je — Gračanica. Ona je za jednu noć oslobođena. Tu smo zarobili dosta ustaša, domobrana i gestapovaca. Od tehnike, sećam se, doterali smo nekoliko putničkih kola. Jedna putnička kola smo zadržali pri štabu brigade, ali — kako niko nije znao da vozi — brzo smo ih polomili. Posle Gračanice na redu je bio Gradačac. On se nije tako lako »dao«, zahvaljujući tvrđavi, koja se uzdiže usred grada. Sam grad je pao brzo, ali se tvrđava sa kulom držala još nekoliko dana, a pala je onda kada smo dovukli topove.

Sećam se jedne epizode. Dobio sam zadatak da sa svojim odeljenjem sprovedem zadobljenike od štaba brigade do štaba divizije, koja se nalazila desetak kilometara od nas. Kad sam zarobljenike postrojio ispred štaba 17. divizije, i izvestio komandu, izašao je Pero Kosorić, a ja sam mu raportirao koliko je zarobljenika u stroju. On je prošao ispred stroja i svakom zarobljeniku pogledao u oči i — tako razgledajući Pavelićeve »sokole« —, naiđe na svog profesora iz gimnazije, pa mu reče: »Zar ste i Vi, gospodine profesore, u ovom stroju? Aj, kakva sramota! Kakva sramota! Da vas uči Vaš učenik kako se treba boriti i braniti svoju domovinu«. Ovaj sleže ramenima, guta pljuvačku i ništa ne odgovara.

Posle pada Gradačca na redu je bio i napad na Tuzlu. Kad je napad za Tuzlu počeo, naša brigada je bila negde u okolini Srebrenika i — znam — usiljenim maršem smo krenuli prema Tuzli, ali — nismo imali sreće da napadamo direktno na Tuzlu. Međutim, odigrali smo važnu ulogu u odbani Tuzle. Kada su u Tuzlu upale naše jedinice, krenule su iz pravca Doboja jake nemačke snage da povrate Tuzlu. Naša brigada ih je dočekala, vodili smo žestoke borbe ispod Lukavca, Bukinja, imali smo i žrtava. Tu nam je ranjen i sam komandant brigade, Ratko Perić. U napadu na Tuzlu učestvovao je i Kurjakov odred. Kada smo se sastali, od komesara odreda Milenka Stojakovića sam saznao da mi je brat Jovan Obradović poginuo u Odredu. Tu, pod Tuzlom, u borbama imali smo — kao što rekoh — dosta ranjenih; njih je trebalo sprovesti u našu bolnicu koja se nalazila u Srebreniku. Među ranjenicima je i komandant. Za komandanta je određena posebna pratnja — tri čoveka. On je odabrao mene za komandira trojke koja će ga pratiti sve dok nas on ne otpusti, takođe, i Obradović Branka i Pojić Iliju. Načelnik štaba, Rudi Petovar, dao nam je posebnu instrukciju za ovaj zadatak. Komandanta smo morali nositi stalno na nosilima, jer je bio teško ranjen u pregibu noge, ispod samog stomaka; metak je ostao u nozi. Bio je to odgovoran zadatak, jer smo morali i da ga nosimo i da ga previjamo i čuvamo.

Bili smo u sastavu bolnice neko vreme, ne znam zašto smo se posle odvojili. Prebacivali smo se iz sela u selo u Semberiji, i — tako mesec dana. Ja sam komandantu bio i glavni pratilac i bolničar, kad je trebalo, previjao sam ga. Nosili smo uza se uvek dovoljno gaze, zavoja i ostalog materijala. Posle, kad je mogao da se kreće pomalo i sam, on je poslao u odred Branka i Iliju, a mene je zadržao — jer se nije smeo osloniti sam na sebe. Negde u novembru on je otpustio i mene, pa sam primio četu i, kao komandir čete u odredu kojim je komandovao Đorđe Đojić (a kasnije Radivoje Kovačević), krstario Majevicom. U tom odredu nas je zatekla sedma ofanziva. Ratko je — valjda po direktivi komande područja — u toku sedme ofanzive ostao pri štabu Majevičkog odreda.

TRIVUN GIGO MILANKOVIC

NEUSTRAŠIVI SKOJEVAC

Bili smo borci Treće čete trećeg bataljona 1. majevičke. Među nama se po svemu isticao Radivoj Pantić iz Bijeljine, pa smo ga po tome zvali »Bjeljinac«. Završio je četiri razreda gimnazije. U brigadu je došao u junu 1943. i nalazio se u prvoj desetini treće čete.

Volio je život i pjesmu. Isticao se uvijek primjerom, snalažljivošću i bio odlučan u teškim trenucima. Cesto je na sastancima SKOJ-a govorio: »Mi omladinci — skojevci moramo uvijek biti u prvim redovima, služiti za primjer ostalima. Moramo uvijek biti prvi dobrovoljci i bombaši« . . .

Ponekad je bio i tužan, osobito kada ga drugovi nisu razumjeli, pa su ga zadirkivali i peckali, znajući za njegove simpatije prema drugarici Ljubici.

Izrastao je u prekaljenog borca i postao uzor skojevca. Dobijao je sve odgovornije zadatke. Jednoga dana došlo je naređenje da ide u Prateći bataljon 3. korpusa. Teško mu je padao taj rastanak, bunio se, nije htio da ostavi drugove. Komesar ga ubjeduje, on ne prihvata. Nemajući druge razloge komesar Selim Numić ga opominje na partijsku disciplinu: »Ti si skojevac i moraš direktivu i naređenje izvršiti!«

Odlazi sa još dva druga u novu jedinicu korpusa. Brzo je stekao nove drugove. U Pratećem bataljonu dobijao je i izvršavao najodgovornije zadatke. Bio je u pratnji Jove Vukotića, načelnika Štaba 3. korpusa, i Ljubiše Uroševića, načelnika štaba 16. divizije 4. oktobra 1943. poslije oslobođenja Tuzle. Tom prilikom kod Bukinja naišli su na njemačku zasjedu i — obojica su bili teško ranjeni. Radivoj Pantić, u toj teškoj situaciji, je pokazao posebnu hrabrost i prisebnost. Priskočio je u pomoć, prvo pukovniku Vukotiću, kako je znao i umjeo previo ga, a zatim potpukovniku Ljubiši Uroševiću, kojega je također previo i odvukao u zaklon. Vratio se ponovo do pukovnika Vukotića pod kišom kuršuma. I njega je odvukao u zaklon. Zatim je otrčao u Štab 3. korpusa izvijestio o događaju, pa se vratio na to mjesto s pratnjom, u kojoj sam se i ja nalazio. Pukovnika Jovu Vukotića smo našli i smjestili u bolnicu, a Ljubišu nismo našli, mada smo pretražili cio teren. Poslije nekoliko dana obavješteni smo od seljaka da su našli visokog partizanskog rukovodioca mrtvog i da su ga oni zakopali. Sahranjen je naknadno uz velike vojne počati u oslobođenoj Tuzli.

Radivoj je za ovaj podvig i junaštvo dobio pohvalu pročitanu pred strojem bataljona. U znak priznanja za učinjeni podvig dodijeljen mu je šmajser i sat poginulog Ljubiše Uroševića.

Prije nego što mu je trebalo biti saopštena odluka o prijemu u KPJ, Radivoj Pantelić hrabro je poginuo u VI ofanzivi na Konjuhu.

VOJO IVANOVIC CRNOGORAC

BORBE 1. BATALJONA U VRIJEME NAPADA NA TUZLU

U prvom napadu na Tuzlu od 28. septembra do 3. oktobra 1943. godine 15. majevička brigada nije direktno učestvovala.

Zadatak naše brigade bio je da oslobodi Gračanicu, da razbije četničke, ustaške, domobranske, zelenokadrovske i legionarske snage na području: Trebave, Gračanice i Srebrenika i da likvidira neprijateljska uporišta na pruzi Lukavac—Doboj i spriječi eventualan prodor neprijatelja od Doboja prema Tuzli.

U ovim borbama 1. bataljon je dobio najodgovorniji zadatak. Poslije razbijanja neprijateljskih formacija na Trebavi, bataljon je napao željezničke stanice Miričina i Karanovac i, tom prilikom, poslije kraće ali oštre borbe, zarobio 27 legionara i ustaša, zaplijenio 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, 26 pušaka, veću količinu municije i drugog materijala, porušio prugu i put Tuzla—Doboj u dužini od 1—2 km. U tim borbama naša 3 borca su lakše ranjena.

Poslije ove uspjele akcije 1. bataljon je razbio četnike koji su intervenisali sa Ozrena u pravcu Miričine, zauzeo Bosansko Petrovo Selo i produžio nastupanje prema Gračanici.

Dvadeset osmog septembra u sadejstvu sa ostalim bataljonima 15. majevičke brigade 1. bataljon napada Gračanicu pravcem: Lohinja—Pribava (K.251)—Straževac (K.336) i, poslije tročasovne borbe, razbija neprijatelja i ovladava položajima Lipa (K.332—)Stjepan Polje.

U ovim borbama 1. bataljon je bez gubitaka zarobio 20 neprijateljskih vojnika (legionara) sa naoružanjem. Poslije oslobođenja Gračanice, 1. bataljon je posjeo položaj na lijevom krilu brigade u rejonu Stjepan Polje——Crkvine—Lipa, sa zadatkom da zatvori pravac Doboj—Gračanica i spreče prodor neprijatelja komunikacijom i dolinom rijeke Spreče prema Tuzli. U toku 29. septembra odbili smo četnički napad sa Ozrena, razrušili prugu kod Boljanića i čistili teren od zelenokadrovaca i legije, rušili objekte i zaprečavali cestu koja vodi od Doboja prema Gračanici.

U popodnevnim časovima jedan vod naše 2. čete kod sela Brijesnica razbio je neprijateljsku izvidnicu koja se kretala cestom od Doboja prema Gračanici.

U zoru između 29. i 30. naša 2. četa pod komandom Mitra Čavića krenula je u akciju da razbije neprijatelja koji je imao isturene dijelove na položajima sela Stanić Rijeka, Krhoje K.508 i 476, Cinište, K.566. Na položajima Krhoje četa je naišla na jaku njemačku i ustašku zasjedu. Razvila se žestoka borba i, poslije više naizmjeničnih juriša i pristizanja neprijateljskog pojačanja sa položaja Cinište, naša četa je odbačena prema

polaznim položajima, tj. Stjepan Polju. U ovoj borbi poginuo je komandir 2. čete Mitar Čavić, divan starješina i neustrašiv borac; poginula su još 2 borca, a 3 druga su ranjena. Neprijateljski gubici nisu poznati.

Tridesetog septembra u toku cijelog dana neprijateljske snage (Nijemci i ustaše) sa tenkovima duž komunikacije Doboj—Gračanica—Tuzla i pješadijske, pravcem Cigovište—Krihoje—Brijesnica, napadaju naše položaje. Poslije žestoke borbe i naizmjeničnih juriša neprijatelj je, uz osjetne gubitke, odbačen prema Doboju, a dio njegovih snaga sabijen je u dolinu Spreče. Njih su prihvatili ozrenski četnici i pomogli im da se izvuku.

Pred pokret iz jednog sela kod Tuzle

Prvog oktobra jače neprijateljske snage — Nijemci i ustaše, jačine jednog puka, uz podršku tenkova i artiljerije rano izjutra napadale su naše položaje. Razvila se ogorčena borba za svaku čuku. Naročito jak pritisak neprijatelja je bio duž komunikacije — s ciljem da prodre glavnim i motorizovanim snagama prema Tuzli, a pješadijom preko Lipe u Gračanicu. Naši borci su pokazali neviđenu hrabrost na položaju Lipa—Straževac. Ovi položaji su u toku dana 2—3 puta prelazili iz ruku u ruke. U borbi je angažovana cijela brigada, a u predvečerje neprijatelj je odbačen prema Doboju, ali je uspio da se zadrži dijelom snaga na položaju Brijesnica.

Drugog oktobra rano u zoru neprijatelj je, uz jaku artiljerijsku, minobacačku i avio-pripremu ponovo krenuo u nastupanje. Neprijatelj je svoje glavne snage usmjerio na položaje Lipa—Straževac koje je držao

naš 1. bataljon. Ponavljali su se juriši za jurišima, a prizor žestoke borbe bio je još impresivniji nego prethodnog dana. Poslije višečasovne i teške bitke, neprijatelj je ovladao položajima Lipe—Straževac a time i Gračanicom, mada su ovi položaji nekoliko puta u toku dana prelazili iz ruku u ruke.

U borbama za Gračanicu neprijatelj je pretrpio veće gubitke u ljudstvu i tehnici, ali je, usljed tehničke nadmoćnosti, ipak uspio da nas potisne sa položaja i nastavi dalje nadiranje prema Lukavcu i Tuzli, duž komunikacije Doboj—Tuzla.

Mi smo takođe imali gubitaka ali — o broju nemam podataka. U jednom od mnogobrojnih protivnapada i juriša na položaju našeg 1. bataljona ranjen je i komandant naše brigade Ratko Perić.

Žestoke borbe su nastavljene na uzastopnim položajima Lohinja, Kotilj, Miričina, Gnojnica, Dobošnica. U ovim borbama neprijatelj je pretrpio teže gubitke, i nije uspio da pritekne u pomoć opkoljenim snagama u Tuzli.

SLAVKO ŠKOROVIC

NAPAD NA VAREŠ

Devetnaestog oktobra 1943. g. 3. bataljon 15. majevičke brigade kretao se iz sela Sjenokos preko sela Džine ka Duboštici — jer se pripremao napad na rudnik Vareš. U prvim satima 20. oktobra naša 3. četa stigla je u selo Ljepojevići. Ne poznavajući teren i krećući se po veoma tamnoj noći, polako smo pristizali do prvih seoskih kuća. Selo je inače bilo vrlo malo. Komanda naše čete je dosta dugo lupala na vrata jedne kuće, čiji su se ukućani bili zatvorili. I kada su napokon otvorili, bili su uplašeni i slabo govorljivi. Pitali smo ih ima li u blizini neprijatelja, pa smo od njih doznali da se na jednom visu, oko 300 metara od njihove kuće nalaze rovovi, a malo niže prema Varešu — i 2 bunkera. U bunkerima se nalazi čuveni zločinac Avdaga Hasić iz Kladnja sa svojim ustašama. Naš zadatak je bio da napadnemo neprijatelja na tom položaju.

Pošto se ovdje trebalo duže zadržati, čekajući vrijeme za napad, postavili smo straže da neko iz sela ne bi krenuo ka položaju neprijatelja ili prema Varešu i izvijestio ga o našem prisustvu. Borcima smo naredili da se ne kreću, da šapatom govore a da se cigarete skriveno puše — kako ne bismo otkrili naše položaje i prisustvo. Kako je već bila druga polovina oktobra, pred zoru je bilo prilično hladno; drhtali smo svi očekujući vrijeme za napad.

Tačno u određno vrijeme — a čini mi se da je to bilo negdje oko 6 časova izjutra — krenuli smo u najvećoj tišini i koristeći jesenju maglu, koja je na planini bila prilično gusta, primakli smo se neprijateljskim položajima i, u jednom žestokom naletu, napali i razbili neprijatelja nanijevši mu gubitke. Tako smo sebi otvorili put prema Varešu.

I na ostalim stranama vatra je jenjavala, napokon i prestala. Pošto je već bilo svanulo, počeli smo se spuštati ka Varešu. Kretali smo se niz rječicu Stavnju prema pilani i separaciji rudnika i — samom centru grada. U jednom momentu iz neke kuće izašao je jedan pokrupan čovjek. Na sebi je imao mantil i šešir, nabijen skoro do očiju. Prišao nam je i zamolio da mu pomognemo, jer mu je prilikom napada poginula žena. Dok smo se nas nekoliko dogovarali šta da uradimo, iznenada se izgubio, skrenuvši putem desno koji vodi u pravcu šume. Da nije bilo jednog poštenog starijeg čovjeka, koji je izašao iz susjedne kuće i prišavši komandi čete rekao: »Dugovi, zašto pustiste onog civila, on je ustaški tabornik«, bili bismo prevareni. U prvi moment, pošto nismo mogli povjerovati da nam je tako drsko, gotovo ispred nosa, prošao taj Pavelićev funkcioner, odmah smo za njim poslali patrolu. Patrola ga je sustigla i — uskoro je on ponovo bio pred nama. Priklješten pitanjima, dršćući, priznao je da je ustaški funkcioner, da mu je prilikom napada, u kući iz koje je izašao, poginula žena i si. Kad smo ušli u kuću vidjeli smo na podu poginulu ženu. Ovog ustašu smo sa patrolom poslali do Štaba brigade i on je, nakon saslušanja, osuđen na smrt i streljan.

Sjećam se da su borci naše čete u jednom magacinu pronašli dosta rudarskog dinamita, detonatora i štapina; oni su nam kasnije dobro koristili.

U Varešu smo ostali i 21. oktobra — narod je nas dobro primio. Navečer smo u Radničkom domu održali i priredbu, a 22. oktobra izjutra napustili smo Vareš i krenuli preko sela Šikulja do Crne Rijeke.

JURIS NA VARES

Vareš je nadaleko poznat kao industrijsko mjesto, po proizvodnji željeza. U Varešu je postojala velika željezara i visoke peći pomoću kojih su fašistički zločinci prerađivali željezo i izrađivali teško oruđe i granate, kojima su sijali pustoš u našoj zemlji, ubijali najbolje sinove naših naroda i upotrebljavali ih u borbi protiv slavne i bratske Crvene armije i naših saveznika, Engleske i Amerikanaca. Pod njegovom krvavom knutom u ropskim lancima izmučeni, izgladnjeli, živjelo je i radilo dvije hiljade radnika. Dvije hiljade naših sinova, naših naroda proveli su svoj život, preko dvije godine dana, pod najtežim okolnostima rada u fašističkoj tvornici željeza.

Trebalo je skršiti otpor neprijateljskih posjeda, trebalo je uništiti visoke peći, te onemogućiti time i dalju izradu i izvoz željeza. Trebalo je razbiti okove i osloboditi dvije hiljade radnika ispod teškog jarma okupatorskog ugnjetavanja i iskcrišćavanja.

Taj uzvišeni i časni zadatak pao je u dio našoj diviziji. Bilo je to u noći između 19. i 20. 10. 1943. godine. Čitava neprijateljska pukovnija, sa nekoliko stotina ustaških bandita, branila je Vareš. Borba je počela u određeni čas, početkom noći. Neprijatelj je davao uporan otpor skoro cijelu noć na spoljnim i unutrašnjim uporištima. Bjesnila je topovska i bacačka vatra. Neprijatelj je tukao, a mi smo nepoštedno udarali po njemu. Ni oklopni voz, koji je mahnito jurio, ni zidani bunkeri, ni žice — ništa nije moglo zadržati naše borce. Uporište za uporištem padalo je pod neodoljivim našim naletom. Pobjedonosno i osvetnički buktala je vatra na zapaljenim bunkerima. A sjutradan, kada je sunce nadvisilo postradali grad, nad mirnim zbijenim ulicama i kućama dizao se visoki plamen, uz prasak: tamo gdje je bila željezara. Visoke peći i sva rudnička postrojenja su bila uništena. Zadatak je bio izvršen. Vareš je bio naš, on je bio slobodan.

Izišlo je stanovništvo, ispunile su se sve ulice ljudima, ženama i djecom. A razdragani i nasmijani. Izmiješali su se naši borci sa narodom. Nikada do tada Vareš nije doživio tako veličanstvene i slavne momente. Veliki broj radnika javio se i stupio u redove naše vojske. Brzo su prošla dva dana i opet je 15. majevička brigada nastavila svoj put — u susret novim podvizima: da proširi i pronese plamen borbe i slavu naše divizije širom čitave zemlje.

Brana STOJAKOVIC

Almanah »Dve godine borbi i pobeda XV majevičke udarne brigade«

ABDULAH SARAJLIC

KOMANDANT RATKO VUJOVIĆ

Kada je septembra 1943. godine štab 3. korpusa izvršavajući naređenje vrhovnog komandanta NOVJ druga Tita prešao sa 2. krajiškom brigadom u istočnu Bosnu, sa njim je kao njegov obavještajni oficir bio i Ratko Vujović Čoče. Ovaj srdačni, vedri i mladi partizanski oficir sa svojih 27. godina imao je za sobom veliko iskustvo prekaljenog revolucionara, čija je nepokolebljiva vjera u veličinu besmrtne ljudske vrijednosti pokreta kome je posvetio sav svoj život zračila iz čitave njegove pojave. Bio je to mlad, ali potpuno zreo i formiran čovjek koji se ne samo srcem već i razumom, obogaćenim mnogim saznanjima, još kao dvadesetogodišnji student uputio u zapaljenu Spaniju koja se prva hrabro digla da brani svoju slobodu i slobodu čitavog čovječanstva od fašizma koji je nadirao. Tri godine se Ratko junački borio u rovovima Španije da bi, poslije njenog poraza, čameći dvije godine u logorima Francuske i ostajući vjeran sebi i svome ubjeđenju u ljeto 1941. godine, kada su se narodi Jugoslavije digli protiv onog istog neprijatelja protiv kojeg se Ratko borio u Spaniji, pohrlio na poziv svoje Partije u svoju rodnu zemlju, u redove boraca svoje nepokorene domovine. Krajina, a posebno Kozara, zavoljele su Ratka zbog njegove hrabrosti i ljudskosti kao što je on zavoleo njih. A tada, kada je kročio u istočnu Bosnu i postao komandant njene 15. majevičke brigade, osvojio je srca i zadobio povjerenje hrabrih Majevičana koji su sa ponosom i bezgraničnim povjerenjem izvršavali naređenja iskusnog i brižnog komandanta u ljutim bojevima na Romaniji, Krivaji, Jahorini, Miljevini i Zelengori. Kud god je prolazio na čelu 15. majevičke brigade nanoseći poraze rijetko viđenom vještinom iskusnog i talentovanog komandanta, koji je s istim žarom svog plamenog srca volio svoje borce kao što je mrzio neprijatelja, osvajao je ljubav priprostih seljaka širom istočne Bosne, jednako Srba kao i Muslimana i Hrvata. Za sve njih koji su ga upoznali, kao i za borce 15. majevičke brigade, on je bio i ostao »naš komandant Ratko«.

I danas, trideset i tri godine nakon završetka najslavnijeg od svih ratova koje su vodili naši narodi u svojoj mukotrpnoj istoriji, s ljubavlju i ponosom sjećaju se ondašnji borci 15. majevičke brigade i stanovnici sela kroz koja je ona prolazila hrabrog i ponosnog komandanta Ratka Vujovića Čočeta.

Ratko je bio čovjek nevelikog rasta, ali snažne volje i energije. On nije bio samo vrstan komandant, već i odličan i ubjedljiv propagator ideja i politike Komunističke partije Jugoslavije. Kao rijetko ko znao je da marksističke ideje saopštava i na prijemčiv način uliva u srca svojih

boraca skromnog znanja i neobrazovanih stanovnika istočnobosanskih sela. Kao što su njegova hrabrost i požrtvovanje bili lako uočljivi, tako je i njegova misao bila jasna, jednostavna i svakom razumljiva.

Na žalost nije dočekao da čitajući uspomene njegovih boraca na one teške i slavne dane i sam oživljava svoja burnim događajima potisnuta sjećanja na vrijeme kada je sa ponosom predvodio 15. majevičku brigadu. Borci ove slavne brigade sačinili su ovom knjigom, satkanom od njihovih uspomena, najljepši spomenik svojoj brigadi, svim njenim borcima i starješinama, pa i svom komandantu Ratku Vujoviću.

NOVAK NOVAKOVIC

OSLOBOĐENJE VAREŠA

Negdje u jesen 1943. godine, jedinice 15. majevičke brigade — s još nekim jedinicama NOV — zauzele su Vareš. U to vrijeme Vareš je bio mala bosanska kasaba s nekoliko stotina žitelja. Znam da je u to vrijeme u toj varošici najveće preduzeće bilo »Željezara«. Zapalili smo je da neprijatelj ne bi i dalje koristio naše željezo i odvozio ga za Njemačku (i tako koristio za svoje prljave osvajačke ciljeve i protiv nas).

Bio sam tada u telefonskom vodu pri štabu brigade. Pored ostalog, imali smo tri konja; na njima smo nosili poljsku centralu, nekoliko poljskih telefona i nešto kabla. U Varešu smo zarobili dosta oružja, municije i drugog naoružanja, a i brašna, šećera, cigareta i mnogo drugog materijala. Pošto smo se malo odmorili, došlo je naređenje da napustimo grad. »Natovarili« smo se i krenuli iznad grada. Smjestili smo se u jedno selo (Ne znam kako se zove). Kad smo došli u selo, onako iznureni i gladni, odmah smo se rasporedili po kućama i po voćnjacima i malo prilegli. Kao i obično, odbornici su nam donijeli nešto hrane iz sela, šta je ko imao. To je bilo nedovoljno. Uzeli smo i ono brašno koje smo zarobili od neprijatelja i koje smo ponijeli na našim konjima. Dogovorili smo se sa nekim mještanima da im damo brašna i šećera, a da oni nama umijese pogače i daju sira, kajmaka i mlijeka. Mještani su rado pristali na to, s obzirom da su imali dosta mlječnih proizvoda.

Kada je došla hrana i kada smo, onako gladni »navalili« na pogaču, kajmak, sir i mlijeko, neki su se toliko najeli i prejeli — da im je pripala muka. Stomaci se naduli — želudac da pukne. Neki su na glas jaukali. . . Na sreću, neko se od komesara — ili komandira — sjetio: postrojio je sve one koji su se prejeli i — trkom kroz selo. Tako su se izduvali... »Lijek« je pomogao da se ova »bolest« izliječi i borci su bili uskoro spremni za dalje akcije. Jer, morali smo na Romaniju i, dalje, u borbu za oslobođenje naše zemlje od okupatora i domaćih izdajnika.

SLAVKO ŠKOROVIC

BORBE NA HREŠI I ZA GRADAC

Poslije napada na Vareš naša 3. četa 1. bataljona kretala se ka obroncima Romanije, i, u selu Bludna Ravan, odmarala se 25, 26. i 27. oktobra 1943. godine. Dvadeset osmog oktobra stigli smo u selo Kostreša. Tu smo prenoćili i sutradan ja sam sa jednom desetinom, u kojoj je desetar bio pokojni Božo Pejanović, krenuo u izviđanje u pravcu sela Hreša. Krećući se ka položaju iznad škole, čuli smo u jednom šibljaku neko šaputanje. Odmah smo zauzeli zaklone i, znajući da pred nama nema nikoga od naših, upitao sam: »Ko je to dole?« Dobili smo odgovor — tamo su domobrani. Pozvali smo ih da se predaju i odlože oružje, što su, njih trojica, odmah i učinili. Tom prilikom su nam predali jedan puškomitraljez i 2 puške. Kada su nam prišli, rekli su da su nas odavno primijetili, ali da nisu htjeli da otvaraju vatru, jer su odlučili da nam se predaju. Jedan od njih bio je domobranski podnarednik, rodom iz Sarajeva. Prije rata vozio je sarajevski tramvaj. S obzirom da sam rođeni Sarajlija i da sam učio zanat za električara u električnoj centrali, gdje su tramvaji stizali na opravke, sjetio sam se ovog čovjeka. On nas je detaljno upoznao da se u zgradi škole i u rovovima oko nje nalazi oko 60 domobrana i oko 40 Nijemaca i da preko dana ne poklanjaju skoro nikakvu pažnju svome obezbjeđenju. Vojnici lješkare i ubijaju dosadu kartanjem, odlaze u selo i si.

Bez odobrenja štaba, samoinicijativno sam odlučio da izvršimo napad usred dana i, tom prilikom, iskoristimo nebudnost neprijatelja. Desetaru Pejanoviću sam rekao da sa puškomitraljezom, kojeg je on uvijek nosio, 1 sa dva borca zaposjedne jedan dominirajući položaj sa lijeve strane i da nas štiti u slučaju povlačenja. Sa ostalim borcima privukao sam se do rovova, u kojima smo iznenadili jednu grupu domobrana, jer su se neki kartali a drugi spavali koristeći posljednju toplinu oktobarskog sunca. Na brzinu smo razoružali te domobrane i, pošto smo iz pušaka povadili zatvarače, puške smo im ostavili, a sa njima smo ostavili jednog borca, da ih tu pripazi. Privukli smo se zatim školi gdje su bili Nijemci. Upali smo iznenada u učionicu, u kojoj se nalazilo desetak Nijemaca — većina je spavala. Otvorili smo po njima vatru, tako da nisu ni imali vremena da pruže otpor. Pošto smo sve ovo radili u brzini, nismo ni obraćali pažnju koliko ih ima. Za svaki slučaj bacili smo i bombu, zapalili nekoliko slamarica i — požar se počeo rasplamsavati. Ali kada smo izletili pred školu, na nas su pripucali — najvjerovatnije oni koji su bili u selu. Ubili smo jos 2 Nijemca. Zarobljene domobrane smo »natovarili« — sa nekoliko sanduka municije — na kola.

Naredio sam brzo povlačenje. Ali, jedan borac (za koga jedino znam da je bio rodom iz Srbije), iako je već imao jedne cokule koje je skinuo sa ubijenog Nijemca, pokušavao je da skine još jedne; pao je smrtno pogođen. Po nama je pljustala sve jača vatra iz rovova — našeg poginulog

Crvene stijene na Romaniji

druga nismo mogli izvući (ni sahraniti); već je ostao tamo gdje je i poginuo. Naše povlačenje omogućio je desetar Pejanović, tako da smo se ubrzo, sa domobranima, zaplijenjenim oružjem i municijom, našli na zaklonjenom terenu i, zatim, krenuli ka selu Kostreši.

Iako smo uspješno izvršili ovaj napad, bio sam kritikovan od strane štaba bataljona — što sam bez ičijeg odobrenja izvršio napad i što sam u tom napadu imao jednog poginulog borca . . .

*

Od 9. do 28. novembra 1943. godine nalazio sam se na partijskom kursu, koji se održavao pri štabu 17. divizije u Bijelim Vodama. Nakon završetka kursa ponovno sam se vratio u 3. bataljon i svoju 3. četu, koja se, 29. novembra, nalazila na Orlovom kršu. Tu sam doznao da se naše čete svakodnevno, u »cik zore«, po jedna spuštaju na Gradac. Tu se zadržavaju cijeli dan, vrše izviđanje i osmatranje iz pravca Mokrog i prate pokrete neprijatelja. Naša 3. četa je 30. novembra pošla na Gradac. Ništa sumnjivo nismo primijetili. Sa lijeve strane Graca nalazilo se, u jednoj dolini, nekoliko napuštenih, porušenih kuća. Naši borci su, idući u izviđanje, pronašli trapove sa krompirom. Krompir smo otuda donosili i pekli na položaju. U sumrak bismo napuštali Gradac i vraćali se na Orlov krš; tu, u bajtama smo noćivali.

Prvog decembra smo ponovo krenuli kroz šumu ka starim položajima na Gracu. Išli smo slobodno, razgovarali i prtili snijeg koji je napadao u toku noći. Najednom je po nama, sa lijeve strane šume, otvorena žestoka vatra. Na momenat smo bili iznenađeni. Iza omorika smo primijetili Nijemce; došli su — znali smo — najvjerovatnije u toku noći. Iako iznenađeni, brzo smo prihvatili borbu. A ona nije dugo trajala — jedna naša četa pripucala je Nijemcima iza leđa, pa su se povukli. U ovoj kratkoj i žestokoj borbi 2 druga su nam ranjena. Kad smo se sredili i osmotrili okolinu, skupili smo četu. Tada smo vidjeli da nam nema jednog borca, on je, prije kraćeg vremena, iz domobrana došao k nama. Nestao je s malim ručnim bacačem kojeg je i nosio. Na Gracu smo ostali do pada mraka, a potom se povukli na Orlov krš. Tamo nas je očekivao kurir štaba bataljona s nalogom da komanda čete odmah ide u štab. Do štaba smo brzo stigli jer se nalazio u blizini. Izvijestili smo o borbi koju smo vodili. Članovi štaba su nas kritikovali za nebudnost, a naročito za izgubljeni ručni bacač. Osjećali smo se krivim i — primili smo kritiku bez pogovora. Obećali smo štabu da ćemo, u prvoj borbi, svi nastojati da zaplijenimo ponovo ručni bacač, što smo uskoro i uspjeli. Vratili smo se ljuti u četu, prenoćili i, 2. decembra, krenuli na novi položaj. Preko Kostreša do — Radakovine.

ZARIFA ADEMOVIĆ ŠILJA

JABUKA

U ratu čovjek nema vremena da se nečemu divi! Ali naš bivak na Romaniji, na Crvenim stijenama, bio je prava idila. Nedaleko od kolibe štaba brigade bila je i koliba prateće čete, utonula u dubok snijeg između dvije manje omorike. Iz snijega virio je samo vršak. Danju, iz daleka, kolibe su ličile na smetove i — da su slučajno mogli do nas da prodru njemački skijaši — preletjeli bi preko njihovih krovova i ne primijetivši ih. Pa ipak, artiljerija nas nije ostavljala na miru, čim bi istureni bataljoni stupili u okršaj sa Nijemcima.

Bilo je i dana kada je bilo zatišje i noći kada se pred kolibom smjela založiti vatra. Borovina je pucketala i mirisala, ledenice na omorikama su kristalno sijale, a naša tiha pjesma se utapala u meku tišinu. Tada smo, onako mladi i željni života, tražili pogledom onoga koga je srce bojažljivo — ali iskreno — odabralo: da izlije onaj divni tajni osjećaj, ljubav, jaču od drugarske . .. Kao nekada u školi, kada se nema hrabrosti da se voljenom izjavi ljubav, mi, ne baš tako nedorasli, bili smo svjesni da se to ne smije i ne može. Dok je u udubljenju od snijega, koji je istopila, sijala vatra, negdje duboko u mom srcu palio se plamen ljubavi — gledajući u brigadnog ekonoma Peru. Pero je bio mali i ne baš tako lijep, ali okretan i hrabar.

Iza štapske kolibe nalazila se koliba u kojoj je spavao intendant, ekonom Pero, i kuharica Julka.' Svi smo bili jako mršavi, a tetka Julka je bila debela i vesela žena srednjih godina. Mene i Peru je voljela kao rođenu djecu.

Šesta ofanziva bjesni, ali mi se ne pomičemo sa položaja. Samo grupa po grupa kreće iz prištapskih dijelova po nekom specijalnom zadatku, pristižu i odlaze kuriri. Mi, telefonisti, postavljamo poljsku liniju i kupimo kabal kada bataljoni promijene položaj.

Hrane je malo. Kuharica Julka kuha i za nas i za štab. Borbe su učestale, cestom iz Sarajeva nadiru Nijemci. Sem krompira, koji stiže iz Mokrog i Bijelih Voda, gdje je, kažu, carevina krompira, za jelo nema ništa drugo. Intendant i ekonom odlaze na konjima da nabave nešto za jelo, a kada bataljoni pošalju zaplijenjenu mast i brašno, kuharica Julka napravi uštipke; uštipci su prava poslastica.

Mraz je pritiskivao sve više, borbe su bile sve žešće, govorilo se da ćemo krenuti dalje. Tetka Julka me pozva da spavam kod nje, da ponesem i svoje ćebe. Nikada neću zaboraviti taj topli majčinski zagrljaj tetka Julke. Odvela me je iz kolibe telefonista kao smrznuto ptiče, dok sam se tresla od groznice, i skuhala mi topao čaj od borovih iglica. Intendant i ekonom su spavali malo podalje, u drugom kraju kolibe.

Osvanuo je lijep sunčan dan, tako miran i tajanstven kao da se nešto krupno iza brda valja. Otiđoh na obližnji izvor da operem jedinu maramicu koju imam. Zimi je izvorska voda tako topla kao da je zagrijana na vatri.

Povuče me da svučem košulju i operem grudi. Uplaših se od svoje mršavosti. Ogledah se u izvoru: iz bistre vode me gleda ošišan suvonjav dječačić, djevojke nigdje! Sjetih se tetka Julkinih riječi: »Šiljo, doći će sloboda, pothranićeš se, bićeš djevojka kao zlatna jabuka i — udaćeš se.«

Još sam na izvoru, zamišljena i očarana sunčevom toplotom što se odbija od prebijela snijega. Iz razmišljanja me trže konjsko rzanje. Nisam daleko od bivaka, ali se prihvatih puške — za svaku sigurnost.

— Ne misliš me, valjda, ubiti! — oslovi me konjanik.

— Hoću, ako nisi naš, rekoh ekonomu Peri i podigoh oko sa mušice. Peri je sigurno zapelo oko za moje razrogačene i suviše krupne oči na izmršavljelom licu, pa ne skida pogleda sa mene. On priđe izvoru da se napije, privede i konja. Kada se obojica napiše, konj se okrete da traži štogod za glodanje, a Pero uprije pogled u moju maramicu koja se sušila na jednoj borovoj grančici sa koje sam prethodno otresla snijeg.

— Kod nas u selu, kada djevojka da momku maramicu, to nešto znači — obrati mi se Pero.

— A kod nas — kada momak djevojci da jabuku.

Za čudo, Pero izvadi iz džepa pravu pravcatu rumenu jabuku i pruži mi je! Zgrabih jabuku i žurno prinesoh da je zagrizem, da se uvjerim da je prava. Sočno zapucketa pod mojim zubima kada je zagrizoh, a konj ispruži vrat — da mi je otme. Kada, na kraju, konju pružih ogrizak, shvatih da sam jabuku primila. Maramicu Peri ne dadoh. Iste večeri, dok sam bila u kolibi kod tetke Julke, Pero mi ukrade poljubac. Sam vrag bi znao kako neki od drugova saznadoše da se mi gledamo, čak i poljubac spomenuše... Da ne bi tetka Julke, što nas odbrani, stajali bismo pred strojem ukoreni i osramoćeni. Nekoliko dana ranije pred postrojenom brigadom stajalo je dvoje mladih, osramoćeni zbog toga što su — od vremena koje je strogo posvećeno borbi i radu — sebično odvojili nekoliko trenutaka za ljubav! Protjerani su iz brigade i premješteni, karakteristike su otišle za njima. Do skoro, pričala nam je tetka Julka bile su i strože kazne.

Peri nisam poljubac uzvratila, ali, čim smo oslobodili Sarajevo, ljubili smo se svi, plakali i pjevali od radosti. Pero me pozvao u kuću kod svoga gazde, zvanično mi dade još jednu jabuku pred domaćinima i pred mojom drugaricom Ravom. Istoga dana je dobio premještaj i otišao, nismo se više vidjeli, niti dopisivali. Ali od svih jabuka na svijetu — za mene je jabuka sa Romanije nezaboravna uspomena.

PERO SAPARDIĆ

POVLAČENJE

Kraj oktobra 1943. godine. Nalazimo se na kamenitim vrhovima legendarne Romanije, baš na onom dijelu gdje su čovjek i vrijeme odnijeli sve što se moglo odnijeti. Ostavili su samo ogoljelo kamenje koje ponegdje, suvo i bijelo, visoko strči u nebo.

Dolje, nedaleko ispod nas, vijuga bijela cesta, sporedni krak glavnog puta koji vodi od Sarajeva prema Crvenim stijenama i, dalje, ka Sokocu. Pored ceste škola, na mjestu zvanom Hreša. U stvari, školska zgrada, koja od 1941. godine, služi kao utvrđenje Pavelićevih ustaša. Bilo je to i jutros, do prije jednog časa, dok je 1. četa (3. bataljona 15. majevičke brigade), na čelu sa komandirom Sladom, nije zauzela. Druga i 3. četa štitile su povlačenje 1, jer se znalo da će Nijemci iz Sarajeva odmah intervenisati. A Sarajevo je blizu. Tako je i bilo. Prva četa se izvukla do nas, a onda, zajedno sa ostalim dijelovima bataljona, povukla se na polazne položaje kod Vučje luke.

Kao zaštitni dio bataljona ostao je samo vod naše 2. čete i komandir Mitraljeskog voda, Stipek, sa jednim teškim mitraljezom. Sa nama je i komandir naše čete Rajko Anđelić. Povukao nas sa okolnih ćuvika i — sada se svi nalazimo na ovoj maloj, uzdignutoj koti. Kamene gromade sigurno nas štite od neprijateljskih granata koje se rasprskavaju oko nas.

Nijemci su, očito, krenuli sa namjerom da nas kazne za jutrošnja stradanja njihovih štićenika. Streljački stroj, povijen u nepravilnu liniju, vere se uz litice prema nama. U sivozelenim uniformama, poput guštera. Na svaki naš pucanj priljubljuju se uz kamenje. Onda provire i nastave sa puzanjem, te tako neprestano, mada veoma sporo, smanjuju rastojanje između nas. Naročito im smeta Stipekov teški mitraljez koji, skoro neprestano, bije po njima. Umukne samo za trenutak, kada neka topovska granata eksplodira u njegovoj blizini. Mi se tada uplašimo za njegov život, jer Stipeka ne vidimo od kamenja koje ga zaklanja sa svih strana. Švabe se okuraže i krenu malo smjelije. A onda se ponovo začuje »štepovanje« Stipekovog mitraljeza. Mi ponovo živnemo, a Švabe se još više priljube uz tlo.

Sunce prigrijalo u prisoju kamenjara, peče i smeta, sa nas se sliva znoj. Komandir Rajko skinuo koporan, kao da smo usred ljeta.

Nijemci su sve bliže. Ali, okomitost i inače teška pristupačnost terena usporava njihovo napredovanje. A i naša vatra, koja je ujednačena. Nalazimo se na sigurnom i zaklonitom mjestu, neprijateljska artiljerija nam ne može ništa. To hrabri i omogućava bolje i smirenije gađanje. Istina, poneka granata eksplodira iznad samih naših glava, i to izaziva nimalo prijatno osjećanje. Posebno kad počne fijukanje kamenja koje poput razljućenih osica, zuji i razlijeće se na sve strane.

S vremena na vrijeme, poneka granata zafijuče iznad naših glava i eksplodira na krčevini, stotinjak, dvjesta metara iza naših leđa. Nisu to promašaji, znamo, već znak da Švabe biju nasumce, jer ne znaju ni koliko nas je ni gdje nas sve ima. Pretpostavljaju da se dijelovi naših snaga povlače, s obzirom na blizinu njihovih vojnika. Međutim, zakasnili su i sada biju u prazno.

Eksplozije granata postaju sve gušće. Pored brdske artiljerije i topova iz tenkova koji se nalaze dalje na cesti, počeše da nas gađaju sa Trebevića. Tako komentarišu neki drugovi koji daleko bolje od mene poznaju svojstva artiljerije. Čini se da su u pravu, jer su eksplozije oko nas sve jače.

Nijemci su nam se sasvim približili. Jasno im raspoznajemo lica. Njima je, momentalno, teže nego nama. Uz stjenovitu strminu, po suncu, a uz to još izloženi našoj vatri. Zbog njihove blizine, švapski artiljerci prestadoše da biju kotu na kojoj se nalazimo i počeše sve više da prebacuju iza nas.

Osjećam kako mi se košulja, mokra od znoja, zalijepila za tijelo. Pogledah dvojicu drugova pored sebe, lice im je bilo prekriveno prašinom, koja nas je, poslije eksplozija granata, zasipala. Trepavice i obrve takođe. Mahinalno pređoh rukavom preko lica.

Sunce se već bilo naglo ka Zapadu kada je komandir Rajko izdao naređenje za povlačenje. Brzo smo napustili naša mjesta i počeli da se spuštamo niz kamenitu strminu. Pošto smo stali na ravno tle, krenuli smo ubrzanim korakom, u koloni po jedan. Ispred nas se pružila ravnica, jedan mali plato, u dužini od oko 500 metara. Bez ikakvog zaklona. Oko nas su sve češće eksplodirale topovske granate. Međutim, na njih niko od nas nije obraćao pažnju. Glavnu opasnost su predstavljali pješaci, koji su svakog trenutka mogli izbiti na kotu koju smo mi napustili. Ukoliko ne uspijemo da pređemo ovo rastojanje, koje nas dijeli od šume, sudbina je »zapečaćena«. Dovoljno je da se samo jedan strijelac nađe na koti iza nas i — mi smo gotovi. Pri pomisli na ovo, najednom poče da me hvata strah. Možda zato što sam posljednji u koloni i što bih bio prvi Švabi na nišanu .. . Nekako sporo odmičemo, ili mi se čini. Dođe mi da ubrzam korak i da se ubacim u kolonu, manje bi me hvatao strah. Ali, ne smijem, poslije će mi se smijati, a vjerovatno bi bilo i kritike, zbog panikerstva. Za trenutak zaboravim na strah i čujem samo tup i ujednačen bat koraka kolone ispred sebe. Niko riječ ne progovara.

Tišina opet pojačava strah, više se o njemu misli. Dobijam utisak da me Švaba već uzeo na nišan, osjećam njegov pogled na mom potiljku. Ovo mučno stanje prekide eksplozija topovske granate koja eksplodira pedesetak metara desno od nas. Druga prebaci još dalje naprijed.

Najzad, dohvatismo se šume. Kolona uspori hod, a ja stadoh da odahnem. Bio sam vrlo, vrlo umoran. I tek tada, iza naših leđa, javiše se prvi švapski rafali. A mi mirno nastavismo put.

SLAVKO ŠKOROVIĆ

POKRETI 3. CETE 3. BATALJONA OD 14. X 1943. DO 20. V 1944. GODINE (iz ratnog dnevnika)

14. X 1943. Bukovica—Palačak—Maglaj
15. X 1943. oko Maglaja
16. X 1943. oko Maglaja
17. X 1943. Maglaj—Sjenokos
18. X 1943. Sjenokos
19. X 1943. Džine—Vareš—Dobošnica
20. X 1943. Dobošnica—Ljepojevići — napad na Vareš
21.X 1943. Vareš
22. X 1943. Vareš—Sikulje
23. X 1943. Sikulje—Crna Rijeka
24. X 1943. Srednje—Košare—Sljeme
25. 26, 27. X 1943. Bludna ravan
28. X 1943. Kostreša
29. X 1943. Kostreša—Hreša
30. X 1943. Kostreša—Kalauzovići
31.X 1943. Kalauzovići — napad na Vrhovine
1. XI 1943. Kostreša
2. XI 1943. Kalauzovići—Vrhovine—Ozren
3. XI 1943. Ozren—Vrhovine—Kalauzovići—Dobre Vode
4. 5, 6. XI 1943. Dobre Vode
7. XI 1943. Orlov krš
8. XI 1943. Orlov krš
9—28. XI 1943. Bijele Vode
29. XI 1943. Orlov krš
30. XI 1943. Gradac
1. XII 1943. borbe sa Nijemcima na Gradcu
2. XII 1943. Kostreša—Radakovina
3. XII 1943. Radakovina—Kostreša—Cvrčići—Miletine—Zunovi—
—G. Uzdići
4. XII 1943. Petrovići—Slivne—Vučinići — napad na Kladanj
5. XII 1943. Dopasci—Pelemiš—Debelo brdo—Strmica
6. XII 1943. Debelo brdo — juriš na topove
7. XII 1943. Debelo brdo
8. XII 1943. Plazaće
9. XII 1943. Gornji Dopasci—Majdan—Gvozdovići—Zukići—Vranojevići—Sabanovići
10. XII 1943. Sabanovići
11. XII 1943. napad na Zivinice
12. 13, 14, 15. XII 1943. Subašići
16. XII 1943. Zivinice

17. XII 1943. Živinice
18. i 19. XII 1943. Subašići
20. XII 1943. Serići—Priluk—Poljice—Pravoslavne Babice
21. XII 1943. Pravoslavne Babice—Begići—Brijesnica—Orlovica—
—Milutinovići—Ozren
22. XII 1943. Vukovo Brdo—Omerove vode—Podsjelovo
23. XII 1943. Podsjelovo—Parovići — pokret preko Krivaje
24. XII 1943. borbe sa Nijemcima oko Krivaje
25. XII 1943. prelaz preko Krivaje
26. XII 1943. do 1.1 1944. odsječen od brigade 3. bataljon se probijao preko Konjuha—Tuholja—Olovaca preko ceste Kladanj—Zivinice do Pelemiša
1. i 2.1 1944. Popovići
3. i 4.1 1944. Akmačići
5.1 1944. Javor—Mitrovići
6.1 1944. Mitrovići—Sajtovići—Raševo—Rakino Brdo—Jelica—
—Majevica
7.1 1944. Završanj
8.1 1944. Završanj—Romani
9.1 1944. Priboj—Tobut—Maleševci—Bogutovo Selo
od 10. do 13.1 1944. Čađavica
14.1 1944. Čađavica—Maleševci—Mahmutova voda—Vukosavci
15.1 1944. Vukosavci
16.1 1944. Vukosavci—Zajednica—Lopare—Tetima — zauzeli Simin Han
17.1 1944. napad na Gornju Tuzlu—Simin Han—Kolovrat—Muslimanska Grabovica
18.1 1944. napad na Tuzlu
19.1 1944. napad na Tuzlu — ponovljen
20.1 1944. Kneževci, borba sa četnicima
21. I 1944. Kneževići—Međednik—Jablanica—Mačkovac—Lopare—
—Zajednice—Vukosavci
22.1 1944. Vukosavci—Mahmutova voda—Tutnjevac—Donje Zabrđe
23, 24, 25.1 1944. Donje Zabrđe
26. i 27.1 1944. Zekići
28, 29. i 30.1 1944. Bogutovo Selo
31.1 1944. položaj iznad Tutnjevca
1. II 1944. borbe sa Nijemcima na Mrkodolu
2. II 1944. Tobut
3. II 1944. Tobut—Manastir Priboj—Obršine — borba sa četnicima
4. II 1944. Obršine
5. II 1944. Jelica—Vrela
6. II 1944. Vrela
7. II 1944. Osmaci—Ješići
8. II 1944. Vrela
9. II 1944. Jelica—Romani
10. II 1944. Romani
11. II 1944. Romani—Rastošnica—Pilića Bare—Manastir Tavna—
—Brđani—Bjeloševac

12, 13, 14, 15. II 1944. Čengić
16. II 1944. Manastir Tavna—Obršine
17. II 1944. Rastošnica—Manastir Tavna—Brđani—Čengić
18. 19, 20. II 1944. Cengić
21. II 1944. Čengić—Manastir Tavna—Rastošnica—Prelom
22. II 1944. Prelom
23. II 1944. Prelom—Jelica—Sajtovići
24. II 1944. Petrovići—Sajtovići
25. II 1944. Vidakovići
26. II 1944. Cikote—Sadići
27. II 1944. Laze—Neđeljišta—Nova Kasaba—Rahunići
28. II 1944. Hrke—Ravnići
29. II do 3. III 1944. Hrnčići
4. III 1944. Popovići—Čolakovići
5. III 1944. Čolakovići
6. III 1944. Čolakovići—Ranča—Bratunac — brigadno savjetovanje
7. III 1944. Bratunac
8. III 1944. Gornja Glogova—Vladušići
9. III 1944. Vladušići
10. III 1944. Bratunac—Vladušići
11. III 1944. Nova Kasaba
12. III 1944. Nova Kasaba
13. III 1944. Nova Kasaba—Vlasenica
14. III 1944. Vlasenica—Nova Kasaba
15. III 19444. Nova Kasaba
16. III 1944. Vlasenica
17. III 1944. Nova Kasaba
18. III 1944. Nova Kasaba—Sadići
19. III 1944. Sadići—Bobari—Vis
20. III 1944. Vis—Kalabače
21. III 1944. Kalabače—Trišići—Vis
22. do 25. III 1944. Vis
26. III 1944. Vis—Simići
27. III 1944. Stanimirovići—Sekovići
28. i 29. III 1944. Simići
30. i 31. III 1944. Odžak
1. IV 1944. Lukići—Tikvarići—Brda—Nova Kasaba
2. IV 1944. Nova Kasaba
3. IV 1944. Drinjača
4. IV 1944. Sopotnik—Polom
5. IV 1944. Drinjača—Konjevići—Glogova—Bratunac—Fakovići—
—Seona
Od 6. do 10. IV 1944. Seona
11. IV 1944. Seona—Srebrenica
12. IV 1944. Srebrenica—Podžeplje
13. i 14. IV 1944. Plane
15. IV 1944. Džimrije
16. IV 1944. Kusaće—Han Pijesak—Malo Polje—Crna Rijeka
17. IV 1944. Crna Rijeka
18. IV 1944. Crna Rijeka—Kusaće—Podžeplje

19. IV 1944. Podžeplje—Cavčići
20. IV 1944. Cavčići
21. IV 1944. 2epa—Vrela—Krušev Do
22. IV 1944. Ljeskovik
23. IV 1944. Blaževići
24. i 25. IV 1944. Blaževići
26. IV 1944. Kalimanići
27. IV 1944. Kalimanići
28. IV 1944. Karaula borba sa Nijemcima
29. IV 1944. cijeli dan borbe sa Nijemcima
30. IV 1944. proboj 17. divizije preko Ravne gore i smještaj u Planama
1. V 1944. Džimrije
2. V 1944. Vraneša
3. V 1944. odmor iznad Vraneša i pokret noću u pravcu Han-Pijeska i Vrabaca
4. V 1944. Vrabci—Pjenovac—Knežina
5. V 1944. Knežina—Kruševci—Olovo
6. V 1944. zauzeto Olovo i bataljon tu zanoćio
7. V 1944. Olovo—Buda u pravcu Medojevića
8. V 1944. Malo Polje
9. V 1944. Vlasenica—Zalukovik—Savići—Karaula—Bačići
10. V 1944. Podosoje—Srebrenica
11. V 1944. u pravcu Krušev Dola
12. V 1944. Bačići
13. V 1944. Brda—Nedeljište—Lukići
14. V 1944. Podcrkvine
15. V 1944. Rudišta—Stanimirovići—Plazaće—Trnovo
Od 16. do 19. V 1944. Kaštielj
20. V 1944. bataljon ušao u sastav 20. romanijske brigade

IBRAHIM MESKOVIĆ

AKCIJA U POZADINI NEPRIJATELJA

Znali smo da su okupator i njegove sluge, već u prvoj polovini oktobra 1943. godine započeli žestoku šestu ofanzivu i da su s tim ciljem doveli nove snage iz Grčke i Njemačke. Ozbiljno ih je zabrinulo oslobođenje velikih i prostranih teritorija i pobjede Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Ofanziva se odvijala širom naše zemlje, pa i iz pravca Sarajeva — prema Romaniji. Njemačke motomehanizovane jedinice iznenada su napadale naše položaje i palile i ono malo preostalih kuća. Napadi su praćeni i artiljerijskom vatrom. Ali, i bez napada, često su artiljerijom gađali po Kadinom Selu, Romaniji i drugim našim položajima. Sa njemačkim jedinicama napadale su i ustaške i domobranske, pa i četničke jedinice. Da bi spriječili ove česte prodore, jedinice 17. istočnobosanske divizije branile su položaje na Romaniji.

Česti prodori iz pravca Ljubogošta prema Mokrom, Crvenim stijenama, pa i prema Kadinom Selu, gdje se smjestio 1. bataljon 15. majevičke brigade, prisilili su štab bataljona da organizuje stalne zasjede za borbu protiv tenkova (prokopavanje puteva i zasjede sa protivtenkovskim puškama i benzinskim flašama). Ali, Nijemci su puteve relativno brzo dovodili u ispravno stanje. Situaciju bataljona je još više otežavalo to, što je bio smješten pod vedrim nebom. Tu i tamo je bila poneka špilja u koju smo se sklanjali. Od hrane — nekad smo dobijali puru od kukuruznog brašna i nešto zobenog hljeba, a meso veoma rijetko i to — iz intendanture brigade. Stab 1. bataljona je odlučio da za nekoliko dana zadrži prodore neprijatelja, na taj način što će 1. četu uputiti u pozadinu neprijatelja, da poruši most na Mokranjskoj Miljacki i likvidira oružničku postaju.

Stab bataljona, na čelu sa komandantom Vojom Ivanovićem Crnogorcem i političkim komesarom Monijem Fincijem, počeo je da vrši vojničke, političke i partijske pripreme. Komandir Nikola Pantelić i politički komesar 1. čete Kurbašić Salih Zoran, mada bolesni, imali su pune ruke posla — sa štabom bataljona — oko pripreme akcije. Zamjenik komesara čete Nada Bošković Šumarova održala je sastanke sa članovima KPJ i SKOJ-a. Ispred štaba bataljona akcijom je rukovodio drug Ilić Slobodan, zamjenik komandanta bataljona. Komandira čete je zastupao njegov zamjenik, Drinić Ilija, a političkog komesara čete — politički delegat 1. voda, Mešković Ibro.

Noć se bila uveliko spustila, a četa je, sva razdragana, čekala da nam Narodnooslobodilački odbor iz Kadina Sela pošalje dobrog vodiča. Kod boraca i starješina vladalo je neuobičajeno borbeno raspoloženje. Bili su, u stvari, podstaknuti pripremama u toku dana, ali se znalo i to — da ovakvi iznenadni prodori u neprijateljsku pozadinu mogu donijeti i veliki uspjeh. Pristigao je i vodič, koji nas je odmah obavijestio o prilikama na mostu i oružničkoj postaji, što je, pored ostalog, potvrdilo da ima iskustva u tim poslovima i da dobro poznaje teren. Nakon nekoliko časova zaobi-

laženja neprijateljskih položaja, našli smo se nedaleko od rijeke Mokranjske Miljacke. Preko rijeke se, prema mjesečini, vidjela oružnička postaja. Oružnici su povremeno otvarali vatru, da razbiju strah. Lijevo, uzvodno od ove postaje, vidio se most. Pored mosta su se jasno nazirala dva neprijateljska stražara. Na našoj strani rijeke, u šumarku, čula se lupa kanti. Uslijedio je kratak dogovor zamjenika komandanta bataljona Slobodana Ilića sa starješinama čete i vodova: 2. vod pažljivo će preći rijeku i privući se oružničkoj postaji, te, ukoliko ih ne primijete, bombama otpočeti napad; 1. vod napada pravo na most, a za njim se kreće odjeljenje za miniranje i pošto, pređe most pomaže 2. vodu; 3. vod na 200 do 300 metara dalje iznad komunikacije zauzima najpogodnije položaje — da nas zaštiti od eventualnog nailaska njemačkih jedinica iz pravca Crvenih stijena.

Drugi vod se neprimjetno prebacio preko rijeke i približavao se oružničkoj postaji. Privukli su se na pedesetak metara od postaje i napali bombama. Nekolicina boraca pojurila je ka dvojici stražara koji su se nalazili na mostu. Vod je otvorio i mitraljesku vatru na oružnike koji su pokušavali da pobjegnu. Istovremeno kada je 2. vod bacio bombe, napao je i 1. vod na čelu sa Trišom. Trišo Lukić je započeo napad uzvikom »Živio drug Tito!« i — sam je pokosio dvojicu oružnika preko mosta. Dok je jurišao prema mostu, pred prvim vodom se našlo šatorsko krilo a — u njemu — nešto zamotano. Upozorio sam Tošu Marijanovića da ne dira šatorsko krilo, ali da zapamti gdje je ostalo. Kraj rijeke naišli smo na Italijane; vikali su »bono Talijano« i — dizali ruke u vis. Italijane smo sabrali i ostavili pod obezbjeđenjem, nedaleko od omota koji je ostavio Tošo. Prvi vod je vatrom raščistio predio do mosta. Jedan njemački oficir pokušao je na konju da pređe cestu i da pobjegne. Ali, izgleda, Nadinom i Trišinom oku nije uspio izmaći — poslije smo ga našli mrtvog kraj ceste. Jurišali smo preko mosta i, zajedno sa drugim vodom, likvidirali neprijatelja. U oružničkoj postaji je bilo nešto mrtvih, a i dvojica oružnika na samom mostu; jedan broj oružnika ipak je uspio pobjeći prema Sarajevu...

Pečat štaba 15. majevičke brigade

Dok smo pretresali oružničku postaju i njenu okolinu, mineri su postavili, na rasponu mosta, dinamit sa kordom; vratili su se poslije na »našu« stranu rijeke. Povukli smo takođe oba voda sa druge strane mosta. Uslijedilo je naređenje komandira minerskog odeljenja: »Pali!« Tutanj, gromoglasan. Most je srušen. Glavni zadatak je izvršen! Mineri su pokupili svoj pribor, a mi smo se vratili do Italijana. Italijane su, u stvari, Nijemci bili zarobili kao partizane, pa su se našli u njemačkoj komori. Pokazivali su na konje i mazge i rastovarenu hranu. Sada smo se »pozabavili« tovarenjem brašna, šećera, ciboka, marmelade, putera i drugog iz njemačke komore. Na jednog konja smo stavili i omot koji je pronašao Tošo. Odmah smo formirali kolonu od mazgi i konja i, odredivši prethodnicu, uputili smo

je jednom kosom prema Kadinom Selu. Teško je bilo noću vidjeti koliko je natovareno konja, ali — kolona je bila poduga.

Tek što je krenula kolona sa zarobljenom njemačkom komorom, u reonu 3. voda se najprije začula detonacija bombi, a zatim i mitraljeska vatra iz šarca. Znali smo da to vatru otvara desetar Zivan Lukić. Naredili smo 2. vodu da krene sa vodičem, mazgama i konjima uz šumu prema Kadinom Selu. Mi smo sa 1. vodom krenuli u pravcu 3. voda. Tek što smo se razvili u strelce, iz 3. voda je stigao kurir koji nas je izvijestio da je iz pravca Mokrog naišla njemačka kolona sa kamionetima i nekoliko motocikla, pa su ih zaustavili na cesti prvo bombama, a zatim mitraljeskom vatrom. Kurir je izvijestio da su sa kamenjara, na kome su držali položaje, pokušali da se spuste na komunikaciju i da vide posljedice kratkotrajnog napada. Zato smo se mi razvili u strelce i krenuli cestom sa 1. vodom. Kraj rijeke je bilo hladno i mračno, jer mjesečeve zrake nisu više dopirale. Sa nama je išao i kurir iz 3. voda. Na mjestu borbe našli smo pravi krš. Pored ceste i rijeke u šumi ležalo je 5 do 6 mrtvih njemačkih vojnika. Dva kamioneta, nekoliko »cindapa« i motora na cesti, ispreturanih. Zapalili smo ih. Vatra je hukljala iz motora i, za čas, obasjala okolinu; tako smo još bolje mogli da vidimo šta je napravio 3. vod. Jedan borac se nešto dugo zadržavao oko jednog »cindapa«, a, na kraju, počeo je lupati kundakom po njemu. Priđem mu i pitam šta radi. On veli da hoće da probije motor i da ga zapali. Uzmem ga za ruku i prinesem je zatvaraču i počnem ga okretati njegovim prstima. Kad smo skinuli zatvarač, borac je osjetio benzin i — zapalio motor. Motor je ubrzo izgorio. A borac je gunđao: »A tu mu ga je to.«

Vratili smo se na raskrsnicu, gdje nas je čekala veza — i pošli za jedinicom koja je, po potrebi, ostavljala vezu. Ubrzo smo stigli jedinicu i komoru sa Italijanima. Stalno me nešto vuklo da pogledam zavežljaj koji smo Tošo i ja našli. Tošo me doveo do konja na kome se nalazio zamotak u šatorsko krilo. Na prvom odmoru smo pogledali šta je. Koliko smo se samo iznenadili kada smo ugledali cigarete! Sigurno je njemačka komora bila iznijela te cigarete i sakrila ih, da bi ih prodali ili zadržali za sebe.

U Kadino Selo stigli smo pred ručak. Cijeli plijen sa kojim smo došli upućen je u štab divizije za bolesnike i ranjenike. Našoj sreći nije bilo kraja — akciju smo završili bez žrtava.

Za 7. novembar — dan oktobarske socijalističke revolucije Nijemci i njihove sluge nisu nas uznemiravali ispadima. Uoči praznika pripremili smo veliko slavlje. Na visovima Romanije gorile su vatre, a i crvene zastave su se vijorile. Neprijatelju je jedino preostalo da nas uznemirava artiljerijom. I to je činio.

U jednoj uvali, zaklonjenoj šumom, počelo je slavlje jedinica 1. bataljona, uz vatru. Politički komesar bataljona, Moni Finci, govorio je o značaju oktobarske revolucije za revolucionarna kretanja u svijetu, o uspjesima Crvene armije i saveznika na frontovima. Posebno je bilo riječi 0 uspjesima naše Narodnooslobodilačke vojske na čelu sa drugom Titom 1 o zasjedanju AVNOJ-a. Potom se prešlo na zabavni dio programa. Počelo je monodramom »Puško moja i torbo, ti — vi ćete bitku zadobiti«. Otpjevano je nekoliko horskih pjesama, kao: »Sve što je bilo pod pepelom ...«, »Romanijo, visokoga visa«, »Konjuh planinom« i druge. Kasnije, došle su na red i narodne pjesme sa Majevice, Semberije, Trebave i Romanije.

LAZO GOJKOVIČ

U BORBAMA NA KLADNJU I KRIVAJI

(iz ratnog dnevnika)

Noću 4/5. XII, poslije usiljenog marša sa Romanije do sela Petrovići (željeznička stanica na pruzi Olovo—Han Pijesak) i pređenih oko 60—70 km za svega 17 časova, sa jednim odmorom od 2 sata, četa se našla pred novim zadatkom.

Bataljon se postrojava, negdje po ponoći. Komandant bataljona, Veljko Janković, upoznaje borce sa zadatkom. Napadamo Kladanj. U njemu nema većih neprijateljskih snaga — samo nešto legije koju ćemo uspješno likvidirati. Pokret. Četa prolazi kroz neku mladu, veoma gustu šumu bez staze. Pravac kretanja: sela Bijele Vode i Kovačići. Iako žurimo da do svitanja stignemo pred Kladanj, teren nam to ne dozvoljava. Pa iako je do Kladnja oko 10 kilometara na cilj stižemo tek kad je svanulo. Izbijamo na drum Olovo—Kladanj. Tu se susrećemo sa delovima ostalih bataljona, jer napad vrši cijela brigada. Zauzimamo položaj na kosi u bukovoj šumi, zapadno od Kladnja, gdje zemljište obara ka varošici. Lijepo se vidi sam Kladanj, vrlo je blizu. Počinje napad. Sa juga dejstvuje brigadni bacač. Bećirova desetina naše čete upada pravo u varoš u rejonu mosta, a ostali dijelovi čete podržavaju desetinu. Četa je razvučena na položaju i nemamo međusobno efikasne veze. Borba se vodi cio dan sa kraćim zatišjima.

U Kladnju iznenađenje. Pored legije u varoš je sinoć stigla njemačka jedinica za koju nismo prethodno obaviješteni, koja — i pored našeg upada u Kladanj — odbija naš napad. U rejonu mosta, naši su postigli veliki uspjeh — ubijeno je više Nijemaca, ali su i naši gubici veliki. Poslije jutarnjeg upada u varoš sada se svi nalazimo izvan varoši i vodimo borbu u neposrednom dodiru sa neprijateljem. Žrtve i dalje padaju. Borci prenose vijest ko je od naših još poginuo, jer, u rejonu mosta, u jutarnjim časovima je prepolovljena Bećirova desetina, a poginuo je i sam Bećir; on je rukovao i puškomitraljezom. S desnog krila čujemo da je poginuo delegat voda Branko (rodom iz Stare Pazove), zatim desetar Hasan, da je ranjen komandir čete Dušan Popović Baćo itd.

Popodne — izvesno zatišje. Zatim počinje napad na naše položaje, velikom žestinom: prvo, iz daljine artiljerijom a, kasnije iz blizine — bacačima kratkog dometa. Zatim je uslijedio juriš njemačke pješadije. Lijevo, na položaju 3. čete, borba se sve više prenosi u našu dubinu. Iako je 5. decembar Nijemci vrše juriš bez šinjela — u kratkim plavim bluzama, od bukve do bukve, sve su bliže; ćutke i organizovano se približuju. Situacija je sasvim jasna: njemački napad je usmjeren, svim snagama, na našu okrnjenu četu; cilj — obezbijediti dalji pokret ka Olovu. Četa se povlači u dubinu ka drumu.

Himzo i ja dejstvujemo svako za sebe — on je puškomitraljezac a ja — pomoćnik. Gađamo Nijemce neposredno, jer su blizu. Mi smo na povoljnijem položaju od njih pa — prava je šteta napuštati položaj. Kad sam se okrenuo, više nikog nije bilo na položaju, pa ni Himze; četa se morala povući jer je neprijatelj duboko ušao u naše lijevo krilo. Zrna se zabadaju u bukova stabla. Našao sam se u čudu. Ne zbog Nijemaca, jer me još ne mogu uhtatiti nego — izgubiću četu u ovom metežu na planini. A dan je na izmaku.

Povlačim se preko uzvišice. U rejonu druma stižem četu. Odmah pokret! Formira se i kolona bataljona sa 3. četom u zaštitnici. Nijemci pristižu sa začelja i, dok se povlačimo u sređenoj koloni duž puta planinskim grebenom, pred nama — primjećujemo to — grupa Nijemaca je na samom grebenu. Zbog toga naša kolona mijenja pravac. Idemo desno, u dolinu Drinjače. Tako smo se odvojili od Nijemaca. Pao je mrak, šuma još ječi od štektanja »šaraca«.

Sa južnih padina Ozrena spuštamo se u dolinu Krivaje, negdje oko ponoći 23/24. decembra 1943. godine. Cijelu noć — kiša i blato. Našli smo se u visini zaseoka Memići u Krivaji, baš kod željezničke stanice Krivaja. Pronašli smo gaz. Tu je skoro cijela brigada. Pripreme teku sporo. Najzad — počinje prelaz. Čelni borac drži se konju za rep, a svi ostali — čvrsto se držimo jedan drugome za opasač. Svoj puškomitraljez prebacio sam preko ramena da lakše gazim. Krivaja je od kiše nadošla, pa je velika, brza i mutna i pronosi klade. U našoj koloni bilo je i neke djece — partizana. Matica rijeke istrže ih iz našeg lanca, djeca zapištaše, brzak ih odnese a talasi smotaše poda se. Dramatično! Gazimo do guše — zavisno od visine pojedinaca. Na lijevoj obali, kod vodenice, držeći se za vodenički točak, Milenko Stojaković, komesar brigade, prihvata za ruku svakog borca i izvlači iz vode. Tako ubrzava prelaz.

Brojne jedinice su se našle na obali Krivaje ispod sela Memići. Pomrčina. Svjetleća zrna sijevaju iznad nas. Dolaze iz pravca kuda se mi krećemo. Svi, mokri do kože (hladno je), čekamo dalja naređenja. Ne shvatamo pravu opasnost — zbog te pucnjave u tamnoj noći, — ali po ponašanju rukovodilaca nešto se ozbiljno sprema. Krećemo uz brdo kroz Memiće na kosu preko groblja u pravcu brda Brezik (iznad istoimenog zaseoka). Dok smo se kretali grebenom, od groblja ka brdu Brezik, pravcem Bun, Nijemci su raketama osvjetljavali našu kolonu. Naša prva četa našla se na čelu bataljona. Na presedlini između groblja i brda Brezik, dok su rakete osvjetljavale teren, odjednom iznenađenje: našli smo se kod same njemačke komore! U strani, pokraj nas, bili su veliki natovareni konji. Konji miruju. Sada je sve jasno. Snažna vatra sa brežuljka iz »šaraca« otpoče po nama kombinovana sa rekatama. Četa se razvila na samoj raskrsnici tog sedla. Koso lijevo ispod njemačkog položaja vodi seoski put u dolinu Krivaje. Pravo pred nama, na grebenu, jedva nekoliko desetina metara, na Breziku su se utvrdili Nijemci. Desno koso vodi drugi seoski

put, pokraj samih njemačkih rovova. Tim pravcem treba da se probijamo . . . Tučemo njemačke položaje iz svih sredstava. Ponestalo mi je municije za puškomitraljez, jer mi se pomoćnik u toku noći izgubio s municijom. Naša četa, koristeći mrak, pokušava ćutke da se probije pored samih njemačkih rovova. Ali, tu se zbiva ono najgore! Ko god pokuša naprijed — padne pokošen. Ko pokuša da izvuče mrtvog ili ranjenog — i on gine. Počinje teška drama. Pade hrabri komesar čete, Rajko Crnogorac, pade novodošli komandir Vujadin Trišić. Rajko se nije ni javio, a Vujadin se malo čuo — zvao je u pomoć. Ali, svi koji su pokušali da ga izvuku — izginuli su odmah. Pade delegat voda, smrtno pogođen, Bogdan Mamuzić iz Stare Pazove. Pade, poslije, i pomoćnik puškomitraljesca, Mitar Simić sa Ozrena. Izginuše još neki borci — jedanaest drugova iz čete; ranjenih je, takođe, dosta. Palo je čitavo rukovodstvo čete. Na ovom položaju izbačeno je iz istroja pola čete. Neko iz pozadine naređuje da se povlačimo. Sve više smo zabrinuti — dok sviće jutro na brežuljku se dobro vide neposredno pred nama, siluete Nijemaca. Naprijed se uopšte ne može, a nazad, na Krivaju, kad svane — opasno je takođe... Dok se pognuti povlačimo duž puta pored živice, nazad prema groblju, ponovo rakete i vatra iz »šaraca«. Sa istog položaja. Ranjen sam u preponu sa dva zrna, ali srećom lakše. Pored mene povlači se Savo Mihajlović sa Majevice. On je lijepo vidio moje ranjavanje, jer su me pogađala svjetleća zrna. Na groblju — niko od boraca ne može da primi moj puškomitraljez. Baciti ga ne mogu, nositi dalje, takođe, ne mogu! Prihvati ga Mile Pajkanović, komesar čete.

Malo unazad, iza groblja ka Memićima, neka drvena štala. Tamo je previjalište. Bataljonski referent, Ljilja Dursun, ima pune ruke posla — mnogo je ranjenih. Tu je i desetar Rajo Ikonić, kao i drugi borci iz naše čete i iz drugih jedinica. Ljilja je stroga — ne dozvoljava zadržavanje u štali onima koji nemaju posla. Previja nas pod svjetlošću fenjera.

Formira se kolona. Skoro je svanulo — vidi se. Na bojištu je neko čudno zatišje. Krećemo malo naprijed, prema groblju — do našeg noćašnjeg položaja. Odatle se (a tamo su, malo prije, pale žrtve) kolskim putem, koso lijevo, spuštamo u dolinu Krivaje. Neshvatljivo! Duga kolona kreće u ranim jutarnjim časovima preko polja i pšenice blatnjavom stazom — baš onako kako se i Krivaja povija idući uz vodu. Poslije izvjesnog zastoja — ponovo žestoki okršaji. Prolazimo pokraj same rijeke a desno sa brda, iz šireg rejona brda Brezik, ponovo štekću šarci i gruvaju minobacači. Ova vatra najviše ugrožava naš treći bataljon koji na tom pravcu vrši proboj; ovaj pravac jedini je izlaz iz ovog kazana, a za Nijemce je, opet, Brezik toliko povoljan položaj da je pravo čudo kako na njemu svaku stazu nisu zatvorili. . .

U međuvremenu, sa desne obale Krivaje, pojaviše se njemački automatičari. Oni tuku našu dugačku kolonu sa toliko bliskog odstojanja koliko je — široka Krivaja! Da situacija bude još gora, pored nas, u jednoj uvali, grupisana je komora brigade sa teškim naoružanjem. Oni čekaju dalji ishod a — njemački automatičari ih neprestano tuku . .. Kod komore je komandant brigade, Ratko Vujović. Komandant pokušava da spasi što se spasiti može u ovom paklenom kazanu. Situacija je više nego teška.

Jedna grupa boraca traži izlaz iz obruča — a među njima sam i ja — pa se borci međusobno pitaju kuda se probijati i »ko vodi kolonu«. Probijamo se pravcem, odnosno uz sjeverne padine brda Bun, preko skoro neprohodnog zemljišta i za pješake; za komoru da i ne govorimo! Mada je nekoliko tovarnih grla povedeno tim pravcem, ni jedno nije živo izašlo.

Kolona ćutke izbija na greben prema Volujaku i Bajvatima. Borci izmiješani iz raznih jedinica. To je i bio cilj proboja. Ali, pretrpjeli smo ogromne žrtve. Zastanak. Jedinice se sređuju. Naša četa se postrojava. U stroju je samo petnaest boraca. Četu postrojava Savo Knežević iz Tutnjevca, novi zamjenik komandira i jedini preživjeli iz komande čete. Dok se mi, ranjenici, odvajamo u brigadnu bolnicu, ostali dio čete kreće dalje u koloni. Ka Veležu.

IBRAHIM MEŠKOVIC

OD ROMANIJE PREKO BETNJA DO ŽIVINICA

Prvih dana decembra 1943. godine, 15. majevička brigada je krenula usiljenim maršem iz Kadina Sela prema Kladnju, jer su njemačke okupatorske jedinice, sa domaćim slugama ustašama, domobranima i četnicima, pored napada od Sarajeva, nadirale sa komunikacije Tuzla—Zvornik. Po naređenju štaba 3. korpusa na Romaniji su nas smijenile jedinice 27. divizije. Naša 17. divizija je trebalo da spriječi prodor neprijatelja protivnapadom i zaposijedanjem komunikacije Kladanj—Vlasenica, posebno da zaštiti prostor Birča, gdje se nalazila i naša Centralna bolnica, a tu je i neprijatelj nadirao glavnim snagama.

Na ovom, dosta teškom putu, dugačkom oko 100 km (i koji smo prevalili za više od 20 časova), nadlijetali su nas i avioni. Mitraljirali su po koloni i bacali čudne bombe — zamotane u košuljice. Našli smo, takođe, nešto letaka. Njih su Nijemci rasturali iz aviona, a bili su upućeni borcima 5, 17. i 27. divizije. U lecima su Nijemci upozoravali da smo opkoljeni i da treba da se predamo. Psihološki — ovo nije imalo nikakvog efekta na borce. Jer se, prije svega, radilo o starim borcima, koji su, u najvećem broju, bili članovi KPJ ili SKOJ-a. Borci nisu imali papirića za cigarete, pa su letke koristili u te svrhe .. . Na Karauli smo primili informacije od civila, koji su dolazili iz Kladnja, da se u Kladnju nalazi samo ustaška legija. Međutim, kada smo stigli u Kladanj komunikacijom od Karaule, naš 1. bataljon je zaustavljen uzvikom »halt«. U toku noći su, u stvari, u Kladanj stigli dijelovi 187. njemačke rezervne divizije iz Tuzle sa oko 600 do 800 vojnika. Jednodnevnim borbama za Kladanj 15. Majevička brigada je uspjela da zadrži ove njemačke snage, kako u nadiranju na jug, tako i u pravcu Vlasenice. Brigada je izbacila iz stroja oko 60 neprijateljskih vojnika, a sama je imala 10 mrtvih i 4 ranjena. Ona je, dosta uspješno, u toku dana vodila borbe sa neprijateljem, a 1. bataljon se, poslije prvih okršaja, ujutru, na samom ulazu u Kladanj, izvukao na povoljnije položaje — iznad komunikacije Karaula—Kladanj — i vršio pritisak na Kladanj sve do pada mraka. Još se nije bilo dobro smračilo kada su nas iza leđa napali domaći izmećari, ustaška legija. Sjećam se da su nosili na sebi prtene gaće, pa je šardžija, Pavle Purić, otvorio na njih vatru. Tu se nalazio i komandir čete Derviš Kapetanović, koji je dokopao šarac, pa i sam tukao po neprijatelju. Ustaška legija je počela bježati, pa im je Derviš, onako ljutiti, dovikivao: »Zar se još, izmećari švapski, niste pameti naučili.. .«

Isto veče, 5. decembra produžili smo u pravcu Betnja. Prvi i treći bataljon su se u toku 6. decembra razmjestili na prostoriju Betanj—Plazaće——Trnovo—Debelo Brdo—Paljike—Dopasci—Prijevor, a peti bataljon je ostao da štiti glavninu brigade od Kladnja, dok je drugi bataljon ostao u rezervi.

Na putu prema Betnju susreli smo 16. muslimansku brigadu, koja se vraćala sa prostorije Sekovića, gdje je bazirala teške ranjenike. Dakle, nekoliko časova pre nailaska neprijatelja, ustanički, hrabri narod Sekovića i okoline primio je teške ranjenike da ih zaštiti svojim grudima, nahrani ko zna čime (hrane nije bilo ni za žitelje Sekovića) i pripremi za nove teške bojeve. Prosto je nemoguće shvatiti da se to moglo bez visoke svijesti, da to čine za oslobođenje porobljene, ali nepokorene zemlje! Prkosili su okupatoru i domaćim izdajnicima, pa — i po cijenu života. Sopstveno gladovanje je za njih bila sreća, ali svojoj, Narodnooslobodilačkoj vojsci, moraju nešto dati. Jedan komandant bataljona iz 16. muslimanske brigade ispričao nam je da će zauzeti Kladanj po svaku cijenu, jer će njihov napad za neprijatelja biti iznenađenje, poslije napada naše, 15. brigade. A moramo nešto iz neprijateljskih magazina, bar hrane, da se domognemo za naše ranjenike koje čuva narod Sekovića.

U podnožje Betnja naš 1. bataljon je stigao noću 6. decembra, sa odjeljenjem minobacača, 1 protivtenkovskim topom i vodom protivtenkovskih pušaka. Jedna četa je krenula odmah na Betanj, a jedna četa na Debelo Brdo. Znalo se da je, lijevo od nas, 3. bataljon, a desno, preko Drinjače, 6. brigada je vodila teške borbe. Treća četa 1. bataljona nalazila se uz štab bataljona.

Već više od 34 časa niko nije ništa okusio. Na više mjesta u toku dana gazili smo Drinjaču, pa se studen uvukla u duše ljudi. Štab bataljona je naredio da se skuva nešto mesa su kukuruznim brašnom, što je ekonom 3. čete, Aleksić Milan, stalno nadgledao. Oko vatre bila se okupila i cijela 3. četa, a tu negdje bio je i štab bataljona na čelu sa Vojom Ivanovićem i Moni Fincijem. Oko 2 časa 7. decembra dijelovi 1. čete vratili su se iz pravca Betnja i izvijestili da se na Betnju nalaze neprijateljske snage. Pored čete je prošao komandant Vojo Ivanović i rekao: »Za mnom«. Neko je uspio da uzme parče mesa, a neko nije, ali — sve se krenulo u napad. Vrlo brzo smo se razvili za borbu i, poslije nekoliko uzastopnih juriša, zbacili neprijatelja sa Betnja. Već su bili počeli da pale i kuće, što je kod boraca izazivalo posebnu mržnju. Mi smo iskoristili njihovo odstupanje, nabacili se neprijatelju »na leđa«, a zatim iznenadili i neprijatelja na komunikaciji pored Drinjače. I pored znatnih gubitaka iznenađeni neprijatelj počeo se sređivati na komunikaciji — sa osloncem na vatru iz tenkova. Odgovarali smo vatrom iz protivtenkovskih pušaka na tenkove, a sve jedinice su ih obasipale vatrom ostalog oružja. Iskoristili smo svitanje i — organizovano — povukli se na dominirajuće položaje na Betnju. Kada smo se vratili na Betanj, ustanovili smo da nema jednog puškomitraljesca i 4 do 5 boraca, među njima i dva nova borca sa Romanije.

Neprijatelj je u toku cijelog dana neprekidno tukao artiljerijskom vatrom, a zatim počeo sa jurišima. Svi napadi neprijatelja su bili odbijeni. Oko 14 časova neprijatelj je preduzeo najučestalije napade artiljerijom, pa su ranjeni, samo iz 3. čete, pored ostalih, borac Sakib Suljić iz Modriče, dok su Pavle Todić, komandir voda i Ibro Mešković, komesar čete kontuzovani. Na kraju je, u sadejstvu 1. i 3. bataljona sa 6. brigadom neprijatelj prisiljen na povlačenje.

Uveče, prvog dana borbi, kada je neprijatelj već prestao sa svojim aktivnostima, naišao je borac — puškomitraljezac Savo Jović, teško ra-

njen; došao je sa grupom boraca koja je zaostala poslije našeg povlačenja sa komunikacije. Oni su se sklonili u jednu pećinu i — cijelog dana bili su izloženi artiljerijskoj vatri. Tako ih neprijatelj nije osjetio. Strašan je to bio prizor! Kada se pojavio drug Savo Jović s grupom skoro izbezumljenih boraca. Savo je stalno govorio: »Vi ste, drugovi, mislili da sam ja mrtav i — zakopali ste me ... A ja sam bio samo ranjen«.

Borci s njim bili su nijemi; Savo je tražio da večera. Poslije večere je ovaj istaknuti borac — umro je od rana ...

Poslije večere četa je krenula na Betanj. Tamo smo ostali i sutradan, a Savu su sahranili oni koji su ostali uz štab bataljona. I dok sam se nalazio na Betnju, na položaju, došla su dvojica starijih civila i, vidjevši me zamotane glave, dali su mi suvih krušaka i jabuka. Posljednje što su i sami imali...

Pavle Todić, komandir voda, ugledao je na putu za Zivinice vatru u Kladnju, pa se, onako »gluv«, počeo raspitivati šta je to. Pokušao sam da mu objasnim o čemu se radi, ali — uzalud. Tada sam uzeo papir i olovku i napisao mu na dnevniku: »To je 16. muslimanska upala u Kladanj i pali vatre radi obeležavanja mjesta dokle su stigli sa bataljonima«. Pavle se tako »gluv« radovao, ali nam smrt Save Jovića nije nikako izlazila iz glava. Dopisivali smo se na mom dnevniku i postavljali razna pitanja. Tako smo se dopisivanjem pitali: zašto je Savo Jović večerao, da li je možda zbog toga umro i — ko zna kakve smo sve misli razmijenili! Duboko nas je potresla junakova smrt.

*

Sa Betnja smo krenuli u Zivinice i, poslije kraćih okršaja, brigada je zauzela položaje. Skoro svakodnevno su nas napadale manje njemačke snage i domaći izdajnici iz pravca Vukovija, pa su čete 1. bataljona 15. majevičke brigade na jednom starom porušenom mostu rijeke Spreče naizmjenično postavljale zasjede. I pored toga, u Zivinicama smo se odmarali i razvijali vrlo živu političku aktivnost na terenu i u jedinicama. U Zivinicama je održana i brigadna partijska konferencija. Na konferenciji je bilo riječi o kretanju jedinica kroz VI ofanzivu. Između ostalih jedinica, govoreno je i o 1. južnomoravskoj brigadi, koja je bila u sastavu 17. divizije poslije prelaska iz Srbije (pod vrlo teškim uslovima).

Kritičnog dana, 19. decembra 1943. godine, štab 1. bataljona sa ostalim jedinicama bio je smješten u Zivinicama, a 3. četa na mostu prema Vukovijama. Bilo je rano jutro, jedva sat-dva poslije svitanja, kada je groktanje šaraca u Zivinicama nagovijestilo da jedinice 1. bataljona vode borbe sa neprijateljem. Iznenadni pakao u Zivinicama nas je naveo na zaključak da su njemačke snage otpočele napad glavnim pravcem Bukinje—Zivinice. Odmah je komanda čete uputila jednu desetinu prema štabu bataljona u Zivinice da utvrdi gdje se nalaze jedinice 1. bataljona.

Malo kasnije, iz magle su se pred 3. četom na oko 100—200 metara pojavile neprijateljske blinde i tenkovi. Treća četa je dočekala neprijatelja vatrom naoružanja cijele čete. Puškomitralješci Luka Arsić, Tošo Arsić, Savo Jović i šardžija Pavle Purić su veoma precizno tukli po nepri-

jatelju. Povremeno smo puškomitraljescima morali skretati pažnju da mijenjaju položaje, što je uspješno činio zamjenik komesara čete, Savo Zelenović. Komandir čete Derviš Kapetanović i njegov zamjenik Drago Mladenović Modranac stalno su se premještali sa nišandžijom na protivtenkovskoj pušci i — uspješno zaustavljali tenkove; tako su zaustavljeni i oklopna kolona i streljački stroj. Poslije toga je po našim položajima počela artiljerijska i minobacačka vatra. Nijemci su počeli da se razvijaju u strijelce. I ovaj napad smo odbili vatrom našeg naoružanja, pa su se Nijemci s tenkovima zaustavili. Nijemci su u ovom jurišu pretrpjeli znatne gubitke, ali, i pored toga, ponovno su krenuli u napad, dok se, u pravcu Zivinica, borba stišavala. I upravo kada je 3. četa trebalo da primi najteži udar, stigla je desetina; ona je bila upućena prema Zivinicama i dovela je kurira iz štaba bataljona. Kurir je nosio poruku štaba bataljona — da se četa povuče. Četa se organizovano povlačila prema Zivinicama. Prethodnica je utvrdila da se u Zivinicama nalaze Nijemci. Odstupali smo grebenom, iznad komunikacije Zivinice—Stupari, nekad na bližem, a nekad na daljem odstojanju. Pravac kretanja naših jedinica kroz ofanzivu smo znali. Cas smo vidjeli njemačke motorizovane snage, a čas nismo — dok nisu počele da nas napadaju i jedinice ustaške milicije. U predvečerje su nas napale jače jedinice ustaške milicije, a sa komunikacije su im sadejstvovale njemačke jedinice — vatrom iz tenkova i artiljerijom. Bili smo prisiljeni da se povučemo dublje od komunikacije Zivinice—Kladanj, što je neke u jedinici navelo na razmišljanje: da ćemo prije i lakše stići prema Birču i Majevici, nego za jedinicima. Predveče smo održali partijske i skojevske sastanke, ukazali na situaciju i direktivu o kretanju kroz ofanzivu. Poslije smo zaključili da krenemo za jedinicama.

Kasno noću spustili smo se na cestu Zivinice—Kladanj. Na cesti su se nalazili njemački tenkovi. Njemački vojnik na straži ispred jednog tenka je otresao snijeg sa cipela i cupkao u mjestu. Na svega desetak metara od njemačkog stražara nalazio se mali most ispod kojeg je proticao potok. Samo na tom mjestu dizala se para i nije bilo snijega, dok je sve ostalo bilo pod snijegom. Za svaki slučaj smo prema njemačkom vojniku postavili neprimjetno obezbjeđenje, i — preko tog mostića je prešla cijela četa. Posljednji je prešao Ibro Mešković, a za njim i obezbjeđenje. Zatim smo se spustili u korito rijeke Gostilje, prešli je brzo i našli se na drugoj strani. Cipele i opanci bili su vlažni i hladni, pa smo se žurili prema Đurđeviku; tamo smo stigli pred zoru. U Đurđeviku smo preko odbornika dobili hranu. Međusobno smo razgovarali — da je odbor morao organizovati Pavle Goranin Ilija; za njega se smatralo da je u tome postizao najveće rezultate. U stvari, bio je i neki islamski vjerski praznik, što je odbornicima omogućilo da brže skupe hranu ...

Drugi dan je 3. četa naišla na dijelove 1. južnomoravske i 16. muslimanske brigade. Na čelu je išao komandir čete Derviš Kapetanović, pa je »osjetio« dijelove ovih brigada u šumi. Bila je noć, te je Derviš iz sveg grla vikao: »Ko je tamo?« Odgovorili su mu: »Ovdje južnomoravska brigada«. Derviš je bio izgubio iz vida da je ona u sastavu 17. divizije i — već je naredio da se četa razvije za borbu. Prišao sam Dervišu i podsjetio ga na brigadu. Tada smo pitali da li je i neka bosanska jedinica s njima. Javio se Salih Džambić, zamjenik komesara čete iz 16. muslimanske bri-

gade; njega je poznavao komesar čete, Ibro Mešković, još iz Tuzle. Susret sa 1. južnomoravskom brigadom je imao poseban značaj za 3. četu, jer su time osjećali konkretno borbeno jedinstvo i bratstvo naših naroda u zajedničkoj jugoslovenskoj revoluciji.

Neprijatelj je obasjavao raketama predjele Ozrena i Konjuha — po tome se moglo zaključiti dokle su stigle okupatorske jedinice. Krenuli smo dalje s dijelovima 1. južnomoravske i 16. muslimanske brigade i, sjutradan, stigli u štab 16. muslimanske brigade. Oni su nas informisali o štabu 15. majevičke brigade, koji smo ubrzo i pronašli. Stab brigade, na čelu sa komandantom — Ratkom Vujovićem Cočetom i političkim komesarom Milenkom Stojakovićem ljubio je i grlio cijelu četu. Nisu vjerovali da ćemo se izvući. Najviše radosti buknulo je kada smo stigli u sastav 1. bataljona. On se već nalazio u koloni, prema Krivaji.

PERO GAVRIC

SA OZRENA NA KRIVAJU

Poslije 3—4 dana boravka u Puračiću, počele su užurbane pripreme za pokret, koji je poslije večere i uslijedio.

Kolona se kretala nekim užasnim močvarnim putem, tako da se nije moglo birati — da izbjegavaš vodu i blato pomiješanu sa snijegom, — pa kad ti štrcne uz nogu ispod pantalona do poviše koljena sav se slediš ... Još na Romaniji dok smo bili ostao sam bos. I ne samo ja nego i mnogi drugovi i drugarice. U svanuće smo stigli na Ozren, gdje smo vršili pretres terena i, tom prilikom, pronašli četničke baze sa odjećom. Nadao sam se da ćemo naći nešto od obuće i da ću se obuti. Međutim, tu je bilo nešto odjeće tako da sam dobio jedne suknene pantalone i jedne čarape; njih sam stavio u torbicu u nadi da ćemo u nekoj akciji doći do obuće.

Napustili smo Puračić, stigli na Ozren, odakle se, postepeno, povlačimo prema jugu, prema Krivaji — po planinskim bespućima, po beskrajnim šumama gdje je naseljenost vrlo slaba. Brigada je u ofanzivu ušla sa oko 20% potpuno bosog ljudstva, a u toku ofanzive — skoro još toliko ostalo ih je bez obuće i sa vrlo slabom odjećom; ipak, moral boraca je bio na najvećoj visini. Kakav je bio moral boraca najbolje govori činjenica da se ni jedan borac nije požalio niti negodovao. Povlačenje ispred neprijatelja sa Ozrena do rijeke Krivaje trajalo je, čini mi se, oko 8—10 dana, a oko same Krivaje vođene su krvave borbe sa Nijemcima, koji su, jednog dana, bili ugrozili i sam štab 3. korpusa. Borbe su trajale 2—3 dana.

I tu je nastao veliki problem! Ispred nas se ispriječila rijeka Krivaja; nju je trebalo na neki način savladati da bi se mogao nastaviti marš ka planini Zvijezdi. Bili su to teški trenuci, trebalo je naći najpovoljnije rješenje; jer na rijeci nigdje nije bilo mosta, a korito je bilo puno. Mjestimično se voda iz korita i izlila. Situacija je bila takva da vremena za razmišljanje nije bilo, nije se imalo kud nego — jednostavno prelaziti preko Krivaje gazom! Čak se nije imalo vremena za iznalaženje plićeg gaza. Zato je odlučeno da se u prvi sumrak na najbližem mjestu izvrši prelaz. I u prvi sumrak čete, jedna po jedna, svijaju se sa visova u kolone i kreću na mjesto prelaza rijeke (čija je dubina iznosila oko 1,5 metar, a širina 15—20 metara). Počinje mukotrpni prelaz izmorenih i već promrzlih boraca u najvećoj tišini, jer je neprijatelj zaposjeo položaje svuda naokolo, po visovima i brdima. Prije prelaska, borci su oružje zabacili preko glave na leđa i, u grupama, njih 5—6 hvatalo se za ruke i opasače i silazilo u korito rijeke. U našim jedinicama bilo je dosta drugarica, bolničarki iz Srema; većinom su bile malog rasta. Kao pomoć njima određeni su drugovi višeg rasta — oni su između sebe prenosili drugarice. Među njima su bili i komandant 3. bataljona Radivoje Kovačević i jedan komesar — Crnogorac; bili su visoki oko 1,90 m. Bio je to još jedan primjer velikog drugarstva i nesebične brige za svakog borca. Zima je bila tako jaka da se, po prelasku rijeke, na borcima sve sleđivalo i stvorilo pravi ledeni oklop.

Prelaz je trajao nešto oko 2 sata, a cijelo to vrijeme, svuda naokolo sa položaja, štektali su njemački »šarci«. Sijevali su osvjevljavajući fosforni meci i ispaljivane rakete radi osvjetljavanja zemljišta. Kada je prelaz završen, kolona je krenula istočno pored krivaje i, poslije 2 kilometra puta, skrećući desno, uzbrdo prema jugu, odlijepila se od Krivaje.

Nismo mnogo odmakli od Krivaje, a kolona je stala. Pored kolone, sa desne strane, nalazile su se — koliko sam mogao da vidim — 3—4 kuće. Nisam primijetio da u njima ima stanovnika. Kolona, kako je stala, nikad da krene. Borci su stenjali cvokoćući od zime, u snijegu pomiješanom sa vodom i blatom. A noć, hladnija od leda. Tamna, ništa se ne vidi — samo poneka raketa u daljini bljesne i zaiskre rafali s njemačkih položaja.

Stajali smo tu oko 2—3 časa, činili su nam se dužim od 3 noći. Najzad, kolona kreće, a preko veze, kolonom se tiho prenosi: »Komandir Branko Medić sa četom da ide na čelo kolone«. Kada je naša četa izbila na čelo kolone, nastavljen je pokret kroz tamu i noć, u najvećoj tišini — kako neprijatelj ne bi otkrio kuda se krećemo. Ponovo smo se našli pored Krivaje, ali, ovoga puta, maršovali smo pored nje — prema istoku. Sada je bilo lakše, jer su se, pri kretanju, borci malo zagrijali. Ali je snijeg praćen vjetrom sjevercem padao kao iz rukava i — već ga je bilo preko pola metra. Kolona je išla dugo pored Krivaje, sve do svanuća. Tada je skrenula desno prema jugu, uz jednu blagu padinu. Na čelu kolone je išao komandir Branko Medić. I kad smo izbili na oko 30 metara do jedne pošumljene kose, iznenada sa kose Nijemci otvoriše vatru iz šarca; rafal se, na našu sreću, sručio na oko 2 metra ispred komandira u snijeg i zemlju. Napravio je pravu brazdu! Komandir je odskočio u stranu i oštro komandovao: »U strelce!« Mi smo se, kao najizvježbanija vojska, munjevito razvili u strijelce i otvorili iz pokreta paklenu vatru. Jurišajući bez zadržavanja izbili smo na kosu i otjerali Nijemce. Oni su se povukli na jedan vis zapadno, odakle su nastavili da tuku jakom vatrom iz šaraca. Naš cilj je bio da se probijemo iz obruča i nastavimo povlačenje na jug ka planini Zvijezdi i da uhvatimo vezu sa Petim, Braninim bataljonom koji se, dan ranije, prebacio preko Krivaje.

Tako smo, sa pomenute kose, vodili kratkotrajnu borbu sa Nijemcima dok cijela kolona nije prošla. U toj borbi poginuo nam je zamjenik komandira čete Milan Todić i jedan desetar čijeg se imena ne sjećam. Ranjena su lakše 2 druga, a teško je ranjen komandant 3. bataljona, Radivoje Kovačević.

Prilikom povlačenja sa kose, došao je do mene Đuro Radišić Sremac, sav prekriven zemljom i snijegom, oči su mu se jedva vidjele. Kada sam ga upitao »šta ti se desilo?« odgovorio je: »Ta, dete im švapsko, zarobio sam dvojicu Švaba i poterao ih ovamo da se nas dvojica obučemo, kad pade ispred njih mina na 2 metra i — obojica poginuše; mene zasu zemlja i sneg po licu« . . . »Dobro je da si ti ostao živ«, rekao sam mu i produžismo za kolonom.

Kad smo se uspeli uz jedan strm, kameniti vis i izašli iznad kose na neki put na kojem se iskupljala četa, komandir Branko Medić, reče: »Poginu nam Milan na kosi i osta oružje na njemu, skinuće Nijemci. Ima li neki dobrovoljac da se vrati i da skine oružje sa Milana?« Dok su se ostali dvoumili, ja sam se javio prvi. On me je samo, onako sažaljivo, pogledao — prvo u moje bose promrzle noge a onda u lice — pa reče: »Idi, Mrki, i

srećno!« Sletio sam dolje na kosu, ali, kako su Nijemci još uvijek tukli po kosi — jer nisu vidjeli od magle da smo se mi povukli — nisam mogao prići uspravno, nego puzeći. Kada sam došao do Milana Todića, koji je ležao potrbuške i još davao znake života krkljanjem, imao sam drugi problem: kako da mu skinem oružje. Bio je srednjeg rasta ali krupan, te je trebalo okrenuti ga na leđa — da bih mu otkopčao opasač i poskidao oružje. Sa velikim naporom uspio sam da ga okrenem i skinem pištolj »beretu« i 5 bombi, a opasač nisam mogao da skinem. Kada sam ga okrenuo, vidio sam da ga je zrno pogodilo iznad same desne obrve; još uvijek je krkljao. To je bio moj posljednji rastanak sa dobrim drugom, kojeg su svi borci cijenili i voljeli i sada su tugovali za njim.

Kad sam stigao četu predao sam »pikavac« i 3 bombe, a pištolj i 2 bombe zadržao sam za sebe. Kolona je sad sigurnije odstupala, jer se odlijepila od Nijemaca koji su nastavili nastupanje za nama, samo nešto sporije. Ali sad se pred nas postavio ozbiljan problem. Trebalo je u povlačenju, po sve dubljem snijegu, ciči zimi iznijeti teško ranjenog komandanta 3. bataljona — visokog i korpulentnog Radivoja Kovačevića. I cio bataljon je uložio maksimalan napor! Borci su se pod nosilima smjenjivali na svakih 100 metara, a kada je počelo penjanje na — čini mi se — najveći vrh Zvijezde planine, i — na svakih 50 metara. To je bilo teže, jer je penjanje trajalo oko 3,5 sata. A kad smo se ispeli, već je počeo padati mrak. Ulogorili smo se, naložili vatre i spremali večeru. Poslije večere doživjeli smo još jedan prizor: naređeno je da se kopaju rupe i da se rasklapa divizijska artiljerija koja se našla u sastavu naše brigade. Trebalo ju je, po dijelovima, zakopavati u zemlju, jer je nestalo municije. Takođe, nestalo je i za konje hrane; konji će morati da se kolju za ishranu boraca. Tu smo, pored vatre, zanoćili. Kad je svanulo jutro, doručak je već bio gotov. Poslije doručka, nastavljen je pokret u dubinu planine Zvijezde. Hladnoća sve više steže, a snijeg neprestano pada; visok je već od 70—80 cm. Kako su dani prolazili, tako se i broj bosonogih boraca povećavao, tako da je na završetku ofanzive polovina boraca bila bez obuće.

Ulazak u Zvijezdu planinu značio je u stvari ulazak u jednu mučnu i tešku situaciju. Zima i glad postali su veći neprijatelj nego Nijemci. Zvijezda, ta ogromna planina sa visokim debelim bukvama i borovima, zadavala je Nijemcima strah i — nisu smjeli zagaziti u njeno prostranstvo. Pokušaji brigade da nađe neki međuprostor i izvuče se iz planine — takođe nije uspio. Upućivane su patrole i izvidnice svaki dan na sve strane i, gdje god su došle, vidjele su Nijemce na položajima: nigdje slobodnog mjesta za prolaz! Dan po dan je prolazio. Zima je bila sve jača, temperatura sve niža, a snijeg je dostizao i jedan metar. Brigada vrši pokret u jednom pravcu, ali — to više ne liči na pokret: krene se 50—100 metara, pa stane i, u mjestu stoji i po 2 sata. Tako svaki put. Zatim se okreće na lijevokrug... Tako se ponavljalo svaki dan, pa su se borci još više smrzavali stojeći u koloni i snijegu. Kako je zima postajala sve jača, tako je i hrane nestajalo; 3 dana prije kraja boravka u planini sasvim je nestalo ... Sve što je od konja predviđeno za klanje poklano je, samo je ostao konj komandanta brigade Ratka Vujovića i komesara brigade; oni su ostavljeni za vanredne i najnužnije potrebe. I ono malo dana koliko smo imali hrane, to nije ni ličilo na hranu: dobijali smo jedan obrok dnevno — pola porcije neslane čorbe, parčence konjskog mesa ili bez njega ... Izmrzlim, bosim,

izmučenim i izgladnjelim borcima toliko je dojadilo to sve da su tražili da se krene na jednu stranu i da se ide na juriš — bolje poginuti u borbi i jurišu nego se ovako mučiti i umirati od zime i gladi!

Ne znam tačno koliko smo proveli teških dana i besanih noći u planini, ali, mislim, bilo ih je 11—12 dana. I najzad, jednog dana, našao se izlaz. Kolona brigade krenula je prema sjeveroistoku, kroz jedan potok nad kojim su bile isprepletene grane rastinja. Na njega je napadao snijeg i — mi smo se povlačili. Kad bi neki borac zakačio za granu, snijeg bi mu se sručio na glavu i vrat. Tako smo putovali cijeli dan dok nismo izašli iz Zvijezde. Zatim smo produžili ka sjeveru. Drugi dan po izlasku iz planine Zvijezde, prešli smo preko neke zaleđene rječice i počeli se penjati uz neku golu, beskrajno dugu kosu. Ona je izlazila na neku pravu pravcatu pustinju — samo poneki žbun i prored krošnji liče na planinski pašnjak. Na 2 preostala konja, komandantov i komesarov, stavljena su dva teško promrzla druga i pokriveni ćebadima. Negdje na polovini kose, sa jednog konja, skljokao se u snijeg borac, smrznut. Ostao je da leži. Bio je mrtav. Poslije 100—150 metara dalje isto se desilo i sa drugim borcem. Kad smo savladali kosu i izašli na to nepregledno prostranstvo, preko veze se prenosilo — da ide kako ko može. A to je značilo da niko nikome ne može pružiti nikakvu pomoć.

Predveče, počeli smo se spuštati nekom pošumljenom kosom sa čije lijeve strane se takođe spustio jedan planinski potok; on se slivao u jednu rječicu. Neki su rekli da je to Kamenica. Sliv tog potoka u rječicu bio je u vidu brane, široke oko 30 metara i sav pod ledom. Na tom slivu sustigli smo oko 20 bolesnika iz bolnice koji su se našli na tom zaleđenom ledenjaku, puzali po njemu jaučući, zvali u pomoć, ali se na te njihove apele niko nije osvrtao; svako se borio sam sa sobom. Kolona je sebi prokrčila put desno od lednjaka kroz snijeg, jakom strminom neke kose. Tu se iz kolone otisnuo jedan drug i skotrljao u provaliju između kose i ledenjaka, duboku oko 30—40 metara; moleći je pozivao u pomoć. Strašno je bilo slušati druga koji traži pomoć a — niko ne može da mu je pruži.. .

Po prelasku preko rječice, u sumrak, peli smo se uz neku stranu i, kad smo izašli na kosu, našli smo se na jednom putu koji je išao lijevo; zatim, put je skretao desno, niz neku bukovu šumu prema Krivaji. Idući tim putem kuvar mi dade kazančić da nosim, a ja mu rekoh da ne mogu — jedva se borim sa sobom i puškomitraljezom. Navaljivao je uporno, te ja uzmem kazančić i stavim na cev puškomitraljeza. Kad smo bili na 20 metara od mjesta gdje put skreće udesno kroz šumu, okliznem se i sjednem, a kazančić sleti i udari u ivicu puta i — više se ne ču. Tražio sam ga oko sebe, ali nigdje ga ne bi. Onda sam uzeo puškomitraljez i produžio za kolonom koja se bila kroz šumu isprekidala i samo se čulo »halo, veza«. Snijeg je prestao da pada. Negdje oko ponoći stigli smo u neku dolinu, gdje je bilo 4—5 tarabnjača; u njima su oni, koji su prvi stigli, naložili vatre. Kako je ko stizao — tu je i lijegao. Niko nije tražio ni gledao da li je to ili nije njegova jedinica .. . Kada sam došao u jednu tarabnjaču jedni su ležali pored vatre, dugi se popeli na lijesu za sušenje kukuruza, onako premrzli i razgrejani pored vatre; ječali su od bolova. Našao sam mjesto u jednom ćošku i legao pored puškomitraljeza i, poslije pola sata, zaspao osjećajući kroz san užasne bolove.

Kad sam se probudio bilo je svanulo, oko mene nije bilo nikoga a — okolo se vodila borba . . . Ustao sam i, poslije sna, osjećao se nekako krepkijim i snažnijim iako su bolovi promrzlih stopala bili jači. Izašao sam iz tarabnjače i naišao na prizor koji nikad ne mogu zaboraviti! Pred tarabnjačom sjedila je na snijegu, potpuno promrzlih stopala, drugarica Vera iz Iriga, sanitetski referent prateće čete štaba 15. majevičke brigade. Kad sam naišao, preklinjala me je da je ubijem, da je Nijemci ne uhvate živu. Bio mi je to najteži momenat u ratu, a možda i u životu ... Sve sam bio u stanju da uradim, ali ubiti svog ratnog druga — to nisam mogao nikako učiniti! Čak ni onda kada bi se naredilo. U tom momentu, dok sam stajao kod nje gledajući je uplakanu i nemoćnu, naišla su 3 druga — čini mi se — iz 2. bataljona. Upitao sam ih gdje se nalazi 3. bataljon. Rekli su mi da se nalazi desno, na pošumljenoj kosi. Krenuo sam u bataljon, a oni su ostali sa drugaricom Verom. I njih je, kao i mene, preklinjala da je ubiju. Sta je bilo s njom, da li su joj drugovi tada pomogli i spasili je ili nisu — još ni do danas nisam uspio da saznam .. .

Kada sam stigao u četu, brigada se raščlanila po bataljonima da bi se lakše, raznim pravcima, probila i stigla na zborno mjesto u rejon Sekovića. Naš 3. bataljon se već spremao za prelaz preko rijeke Krivaje, ali, ovog puta, preko jednog mosta; njega je trebalo prijeći u trku. Kad smo prešli Krivaju, izašli smo na jedan put. On je išao uporedo pored rijeke i skretao desno, prema istoku. Dugo smo išli tim putem. U sumrak smo naišli na jedan mlin, pred kojim su bila 2 konja. Poveli smo ih, natovarene vrećama brašna koje smo našli u mlinu. Zato smo, nešto dalje (oko 2—3 km), skrenuli s puta ka sjeveru, idući uz brdo šumovitim predjelom. Negdje po ponoći, upali smo u jedno selo, zaplijenili 3 juneta i 4—5 ovaca i napustili selo. U svanuće spustili smo se niz jednu jaku strminu u potok, kod jedne zaleđene vodenice potočare. Uspeli smo se 300 metara od nje u šumu. Tu smo se ulogorili, naložili vatre i spremili ručak. Snijeg nas je ponovo počeo pratiti, još od mlina. Kad je ručak bio gotov, prvi put smo, od početka ofanzive, dobili pune porcije supe, lijepo parče mesa i po nepunu porciju pure. Iako je jelo bilo bez soli, nama, izgladnjelim, bilo je ukusno. Poslije ručka i šestočasovnog odmora, osjećali smo se mnogo svježijim, snažnijim, odmornijim i raspoloženijim. Krenuli smo zatim dalje ka sjeveru, planinskim bespućima.

Krećemo se neprohodnim zemljištem, kroz duboki snijeg. On nam usporava i otežava kretanje. Predveče naiđemo na jednu prtinu, kojom su vjerovatno prije nas prošli Nijemci. Na toj prtini našao sam jedan poveći pikavac; nas četvorica smo ga slatko popušili.

Pada nam još jedna, ne znam već koja po redu, noć na glavu. A mi, još uvijek, lutamo tim nepoznatim predjelima bosanskih planina. U toku noći stigli smo negdje ispod jednog velikog i prostranog ali i širokog visa, izašli smo na jedan put koji vodi padinama. Produžili smo putem; on se čas penje čas spušta.

Kolona je, idući tim putem, nekoliko puta obišla vis i uvijek — našla se na početnom mjestu. Rajko Gligorović, koji je poslije ranjavanja Radivoja Kovačevića preuzeo komandu nad 3. bataljonom, kad je vidio da se stalno vrtimo u jednom mjestu i lutamo, odlučio je da siđemo s puta i krenemo jednim pravcem. Počeli smo se spuštati prema sjeveroistoku i, najzad, došli u jednu dolinu, u svanuće. Tu su tri tarabnjače, razmje-

štamo se na spavanje i odmor do ručka. Poslije podne krenuli smo dolinom i naišli na jedno muslimansko selo gdje je na brzinu spremljena večera sa ovčijom čorbom i kačamak sa pekmezom. Nismo se dugo zadržavali. Poslije večere, dobivši od mještana orijentaciju, krenemo na sjeverozapad, da bi, sjutradan, poslije cijele noći putovanja, stigli u jedno selo jugozapadno od Kladnja. Tu smo se smjestili u nekoliko kuća radi odmora i izviđanja i pronalaženja mjesta za prelaz preko ceste Kladanj—Tuzla. U tom selu proveli smo 4—5 najhladnijih dana, jer je snijeg prestao da pada i nastala je prava suvomrazica. Patrole izvidnice su svaki dan odlazile na izviđački zadatak, da bi pronašle mjesto za prelaz, ali su se stalno vraćale sa izvještajem: njemački tenkovi i motorizacija krstare cestom. Najzad, donijeta je odluka: da se, poštopoto, cesta pređe. Napustili smo selo negdje oko 3 časa po podne. Od svakog borca se tražilo da izdrži i uloži maksimum napora do kraja. Do ceste je trebalo duže ići, a izabrana maršruta kretanja vodila je preko najteže prohodnog terena — niz neki strmi kamenjar u potok. Uslijedilo je zatim penjanje uz jedan kameniti vis, što je trajalo sat i po (jer se moralo voditi računa, pošto je kamenje bilo trošno, da se ne odroni neki kamen i ubije nekog druga pozadi). Kad smo stigli ispod samog vrha, izašli smo na jedan put, koji je, ispod vrha, vodio na cestu: do ceste nam je preostalo oko 350—400 metara. Tu se stalo. Upućeni su izviđači da vide da li ima neprijateljskih tenkova na cesti. Poslije pola sata izviđači su se vratili i rekli da na cesti nema ništa. Samo što smo prešli oko 100 metara, iza neke »pećinaste« okuke začulo se ruljanje njemačkih tenkova. Posjedali smo dok prođu. Kad su se pojavili iza okuke, bila su samo tri tenka i 4 motocikla (dva ipsred i dva iza tenkova). Komandir druge čete Branko Medić molio je komandanta da ih napadnemo, ali on to nije dozvolio. Kada su tenkovi prošli trkom smo prešli cestu. Ujutro smo stigli u sastav brigade, na zborno mjesto, u Šekoviće. Radosno su nas dočekali, jer su nas, kako su nam rekli, prežalili i otpisali. Jer, na zborno mjesto smo stigli 8 dana kasnije od ostalih. Tog istog dana, preko radio-stanice, pohvaljen je za izuzetnu hrabrost i zaslugu, za proboj na Krivaji, od Vrhovnog štaba komandir 2. čete Branko Medić; on je, samo poslije dva mjeseca u borbi sa Nijemcima i ustašama poginuo na Drinjači. U Sekovićima bolnica se ispunila bolesnicima i ranjenicima, kao i promrzlim borcima; u nju sam i ja upućen, kao promrzao. Kada je došla ljekarska vizita do mene i videli kakva su mi stopala, samo su rekli da treba izvršiti amputaciju oba stopala poviše prstiju. Kako sam prvi put čuo riječ amputacija, poslije njihovog odlaska, pitao sam starije bolesnike, šta to znači. Rekli su mi: odsijecanje »truleži« . .. Malo sam razmišljao, zatim ustao i pobjegao u četu, gdje me je komandir čete, Branko Medić, dočekao riječima: »Otkud ti Mrki sad?« Ja »dezertirao« iz bolnice, ali iz čete neću! — rekao sam. Gledajući u moja pocrnjela stopala i gnojave i krvave prste, rekao je: »Pa šta ćemo sad s tobom, sunce ti tvoje?« »Idem sa četom dokle mogu, pa dalje — šta bude.« Onda je naredio kuvarima, koji su zaklali jedno june, da mi odsjeku parče kože da napravim opanke. Oni su odsjekli i dali mi te sam napravio nešto i zavio oko nogu.

Poslije 3 dana boravka u Sekovićima, brigada kreće na Majevicu. Radosti među borcima nema kraja! Kada smo došli na Rakino Brdo, prenijeto je preko veze da naša 2. četa ide na čelo kolone. Kad je naša četa prošla naprijed i krenula preko Osmaka, duž kolone se razlegla u nekoliko

grupa poznata pjesma Majevičana, pjesma koja je odjekivala dolinom Spreče od Osmaka do Kalesije. Prešli smo Spreču, cestu Tuzla—Zvornik i zagazili u planinu Jelicu — svojom starom maršrutom. Na njoj su nas, u prolazu, dočekivali i ispraćali, puščanom i puškomitralješkom vatrom ustaše i četnici, ali, ovoga puta, ni jedna puška se nije čula! Kao da su, na taj način, stavljali do znanja da priznaju svoj poraz . . . Kada smo bili na pola puta kroz Jelicu, snaga me je počela naglo da izdaje, počeo sam da zaostajem. U svanuće 7. januara 1944. godine izostao sam iza kolone brigade oko 300 metara. Brigada se razmjestila u selu Orlovine, a ja sam stigao sat i po kasnije. Bio je tog dana Božić i — kad sam ja stigao — borci su već bili doručkovali, pa i meni za doručak nudili, uz šljivovicu, pečenje i drugo, ali su me bolovi toliko bili savladali da sam izgubio potpuno apetit i nisam mogao ni zalogaja uzeti. . . Legao sam u toplu sobu, odakle su me, 10. ili 11. januara 1944. sa još 41 promrzlim drugom utovarili u kola i sproveli u Čađavicu; odatle smo na konjima otišli u centralnu bolnicu u Trnavi. Ona je takođe bila puna.

Kada smo stigli u Trnavu, tu nas nisu mogli da prime jer nije bilo mjesta; uputiše nas — i to pješice — u Donji Brodac, udaljen oko 40 km. Pošto nisam mogao više ni na konju da se držim, ostao sam u Trnavi, a sa ostalima ne znam šta je bilo.

Šesta ofanziva je završena, brigada je u slobodnoj Majevici, na odmoru i oporavku. Poslije mukotrpnih i teških 45 dana, provedenih u borbama, na ledenoj zimi i mrazu. Bez hrane, u bosanskim planinama. Skoro 40 odsto boraca smješteno je u bolnice na liječenje .. .

U ovoj ofanzivi čelična srca boraca, zatim neiscrpna snaga i energija mladosti, izdržala su sve: zimu, glad, napore, neprijatelje koji su se udružili da nas unište. Nisu uspjeli!

NAPOMENA:

U ovom opisu sjećanja nisam mogao da navedem i unesem sve objekte na terenima kojima smo prolazili, jer nikoga odnosno veliku većinu, ti objekti nisu ni interesovali. A i da se tad znalo koji je, do danas bi se — poslije 30 godina — i to zaboravilo ... Možda da sam pisao dnevnik.

IBRAHIM MEŠKOVIC

BORBE NA KRIVAJI

Cijelu noć je pratila susnježica i vlažan snijeg kolonu boraca 1. bataljona 15. majevičke brigade. Kreće se umorno i polako, jer su borci mokri od vlage i znoja. Prilazi niz posljednji pošumljeni brežuljak rijeci Krivaji, gdje treba da otpočne jednu od najtežih borbi u šestoj neprijateljskoj ofanzivi — kako je to jednom prilikom poslije rata rekao drug Tito. Prelazimo je nedaleko od sela Delića. Lijevo od našeg prelaza, u predjelu Vozuće, 5. krajiška divizija vodi krvave borbe. Pravi je pakao u dolini Krivaje. Prisustvo Nijemaca se osjeća svugdje, počev od odsjaja raketa štektanja šaraca i artiljerije pa do vatre boraca 5. divizije. Gladni i iznureni prelazimo rijeku na mjestu gdje je trebalo da bude obezbijeđen mostobran. Rijeku smo prešli organizovano, pomažući naročito drugaricama i mladima, ali i svima — koliko se to moglo. Dobro nam je bilo poznato da su, za ove prekaljene i neustrašive borce, teži prelazi preko rijeka nego najteža borba. Kurir Novak Posavac se povjerava jednom drugu da je prešao na konju i da su mu noge suve, ali najveći dio ostalih boraca — nastoji se zagrijati kretanjem poslije prelaza. U ovo doba godine rijeke su hladne, duboke i brze. Ipak, svi to osjećaju kao svakodnevni napor; on treba da im donese slobodu. I po cijenu najtežih borbi i — žrtvovanja života . . . Na drugoj strani nismo otkrili nikakvu vezu sa glavninom; to je govorilo da ćemo morati ići u proboj sami.

U prethodnici je 1. četa na čelu sa komandirom Stjepanom Galcem i političkim komesarom Salihom Kurbašićem Zoranom. Krećemo od Krivaje jednim puteljkom uzbrdo. Za prvom ide treća četa, na čelu su komandir Derviš Kapetanović i politički komesar Ibrahim Mešković. Za trećom idu prištapski dijelovi, a u zaštitnici je 2. četa — na čelu sa komandirom Đorđom Kaurićem i političkim komesarom Acom Milankovićem. Nismo odmakli ni 600 do 800 metara od Krivaje, a prva četa je došla u kontakt sa neprijateljem. Na 1. četu je otvorena vatra iz šaraca. Komandant bataljona Vojo Ivanović Crnogorac naređuje da krenu naprijed puškomitralješci bataljona. Mitraljesci 1. čete pružaju snažan otpor. Prilaze im puškomitraljesci 2. i 3. čete i pojačavaju vatru. Neprijatelj se sređuje i počinje bočno dejstvovati protiv cijele kolone. Sviće. Pred 3. četom, sa lijevog boka, uraganska vatra. Treća četa se našla na jednom širem seoskom putu. Zaposjeli smo ga odmah i krenuli prema neprijatelju koji se nalazio — otprilike na oko 100 metara. Odmah nekako, na tom seoskom putu, poginuo je jedan hrabri Sremac, politički delegat voda iz 3. čete. Razvili smo se u strijelce i vatrom obezbijedili bok kolone. Pred nama se našla jako utvrđena kuća — pravi laki bunker na oko 30 do 40 metara. Mladi voćnjak koristili smo kao »zaklon«. Komandir čete, Derviš Kapetanović, gađa snajperom, iakorekuć u cijev njemačkog šarca ali — ne uspijeva da ga parališe. Nekoliko puta desetar Mandić Vasilije Coro pokušava da ubaci bombu u bunker ali — ne polazi mu za rukom. Savo Zelenović, zamjenik komesara čete, isto

to pokušava ali — teško je ranjen u prepone .. . Komandant bataljona Vojo naređuje da se vrate mitraljesci 3. čete iz sastava 1. čete. Puškomitralješci 3. čete Tošo Arsić, Luka Arsić, Pavle Purić, Jovan Milivojević i šardžija Boško Todorović raspoređuju se u mladom razrijeđenom šljiviku i, sa ostalim dijelom čete, otvaraju paklenu vatru na utvrđenu kuću i njenu okolinu. Drago Modranac, zamjenik komandira čete i puškomitraljezac Tošo Arsić uspijevaju, pod zaštitom mitraljeske vatre, da ubace bombe u bunker; Tošo je tada teško ranjen u grudi. Drugarica Bojana Mlinarević, referent sanitet 3. čete, pokušava da izvuče teško ranjenog Tošu; malo prije je odnijela i previla Savu Zelenovića. Drugovi je preduhitriše — izvukoše ga. Odnijela je i njega sa kurirom Novakom Posavcem, koji je u stvari tek stasalo dijete. Tu je i štab bataljona na čelu sa Vojom i Monijem; oni naređuju da se vod, na čelu sa komandirom Pavlom Todićem, pomjeri lijevo. Sada smo se već malo sredili i djelimično paralisali vatru neprijatelja s boka. Štab bataljona koristi ovaj »predah« još u kiši vatre i donosi odluku; da se iz 2. čete uputi zamjenik komandira čete Đorđe Simić na dominirajući vis našeg fronta i da odatle štiti povlačenje preko Krivaje; ostali dio 2. čete će obezbijediti neposredno prelaz preko rijeke. Otpočinje postepeno povlačenje. Komandant Vojo, promukao od napora, naređuje komesaru 3. čete Ibri Mešković: »Viči prvoj četi naprijed, a pokaži joj pravac povlačenja«. Stari iskusni komandant i u ovoj najtežoj situaciji nastoji da zavara neprijatelja, ali — i pravovremeno izdaje naređenja. Ibro se uspravio i viknuo: »Zorane — Galac pokazujući pravac povlačenja naprijed. Čim je Ibro uzviknuo, bio je pogođen u nogu. Snajperisti su inače tog dana dejstvovali iz neprijateljskih bunkera vrlo uspješno. Poginuo je i obavještajac bataljona, Đoko Subotić. Poginuo je puškomitraljezac 1. čete Čugalj, inače hrabri Sremac. Palo je još nekoliko drugova.

Nas ranjene evakuisali su prema Krivaji. Naše hrabre drugarice Erka Čapelj, Bosa Vasilić, Bojana Mlinarević (iz Modriče), Mileva Mojić, Persa i Milka imale su pune ruke posla. I pored njihovih napora, svi ranjenici su morali, s prvim zavojem i toplim ranama, u hladnu rijeku! Komandir 2. čete Đorđo Kaurinović je obezbjeđivao i lično organizovao prelaz preko Krivaje. Sve je išlo u najboljem redu, dok nije usplahirena rijeka podivljalim talasom otrgla iz kolone, vezane rukama, teško ranjenog puškomitraljesca Tošu Arsića, tog vedrog mladića iz Obudovca. Svi pokušaji, da ga pronađemo ostali su bez uspjeha. I danas, ponekad, izgleda mi kao da odlazi pod vodu sa osmijehom i svojim nerazdvojnim puškomitraljezom . . .

Borbu je valjalo nastaviti. Bilo je još onih kojima je Krivaja onemogućila dalju borbu.

Sve jedinice sa štabom bataljona prešle su postepeno na drugu stranu i formirale kolonu. Sada smo imali i vlastitu bolnicu. Čim smo se sklonili od oka neprijatelja, počeli smo se penjati uz jedan pošumljeni brežuljak. Iza stabala su se prvo pojavljivali ljudi sa muzičkim instrumentima — to je bila divizijska muzika formirana prilikom oslobođenja Tuzle početkom oktobra 1943. godine. Sa muzikom se nalazio i stari aktivista Partije iz Kreke, Jože Vadnjal. Cijelim putem smo nailazili na borce koji su zaostali za jedinicama, na terenske radnike i druge. Svi su se oni priključivali našoj koloni.

Uveče kasno, 24. decembra, bio je katolički badnji dan. Stigli smo na ivicu jednog sela, gdje nas je dočekala ustaška milicija. Upali smo u selo

poslije kraće borbe prethodnice. U selu je bilo zaplijenjeno nešto proje i slanine. Komesar bataljona Moni Finci je samo ranjenima podijelio po jedan zalogaj proje i slanine.

Nešto kasnije, pred selom Seona, bili smo zalutali kroz ispresijecani šumoviti predio. Cijelu noć smo se kretali po veoma niskoj temperaturi. Stigli smo na jednu šumovitu i sniježnu zaravan. Gdje god smo se kretali u koloni nailazili smo na Nijemce i čuli njihov razgovor. Nekoliko sati smo išli u krug u istoj koloni za Nijemcima, odnosno — oni za nama! Pokušali smo da se odvojimo od te njemačke pratnje, ali, gdje god smo pokušali, ubrzo smo opet, van tog obruča, naišli na Nijemce ... To je iziskivalo duže zadržavanje na tako niskoj temperaturi, pa je počela da tamani i — »bijela smrt«! Prve žrtve smrzavanja su postali drugarica Bojana Mlinarević iz Modriče i Savo Zelenović iz Bijeljine. Štab bataljona, na čelu sa Vojom i Monijem, pozvao je komande četa i kratko objasnio situaciju (hladnokrvno, bez uzbuđenja a, na kraju, optimistički): »Moramo se odvojiti od neprijatelja, pa i u uslovima proboja po svaku cijenu, ali — možda ćemo imati sreće da se izvučemo i bez borbe.« Negdje oko 4 časa ujutru uspjeli smo da se odvojimo od neprijatelja i srećno da se izvučemo iz obruča bez borbe. Bila je ovo teška, za mnoge najteža noć u ofanzivi. Moralo se ići dalje, do pobjede! I zbog naših dragih, sada mrtvih drugova — Bojane i Save. Oni su to žarko željeli.

Uveče smo stigli u selo Seonu. Intendanti su nastavili rad. Ekonom čete, Jovan Aleksić, sa intendantom bataljona i ostalim ekonomima četa prikupljali su po selu opanke, čarape i hranu — koliko se to moglo. Da bismo, sjutradan, nastavili dramatične borbe i pokrete bez odmora. Kroz bespuća Konjuha.

MILIVOJE JUROŠEVIC

PRVI BATALJON NA KRIVAJI

Šesta neprijateljska ofanziva je u punom jeku u istočnoj Bosni. Bataljon i brigada vode neprekidne borbe počev od Romanije pa preko Birča, Podkonjuha i sada na Ozrenu. Dani od 23. do 26. decembra 1943. godine po težini borbi, nepovoljnim vremenskim uslovima i ljudskim patnjama neponovljivi su. Prvi bataljon 15. majevičke brigade već treći dan vodi borbe na južnim ograncima Ozrena sa zadatkom da omogući povlačenje ostalih naših jedinica i organa pozadine preko rijeke Krivaje na Ravan--planinu. Duboko u noći 23. decembra primamo naređenje da napustimo položaje koje držimo prema Nijemcima. Svrstavamo se u kolonu čete i izlazimo na čelu bataljonske kolone na seoski put. Umorni smo od neprekidnih borbi, nespavanja, neredovne ishrane i vlage koja se upija u naše tijelo. Posljednji dani su praćeni kišom i susnježicom. Ipak smo zadovoljni što se udaljavamo od Švaba, krećemo seoskim putem, koji je usljed pokreta jedinica koje su prolazile ovuda posljednjih dana pretvoren u pravu kaljužu.

U svitanje zore stižemo na desnu obalu rijeke Krivaje. Neko vrijeme po grupicama tražimo najpovoljnije mjesto za prelaz. Na komandu hvatamo se za ruke i u manjim kolonama gazimo kroz korito mutne i nadošle Krivaje. Voda postepeno prelazi preko pojasa, dostiže pod pazuho, a manjim i do vrata. Konačno stižemo na čvrsto tlo na suprotnoj obali. Nedaleko od rijeke iz magle izranjaju usamljene kućice sela Klek polomljenih stakala i izvaljenih vrata, karakteristika ratnog pustošenja. Kolona se postepeno formira i penje pješačkom stazom uz kosu.

Odjednom čudan prizor. Pored staze konj bijelac, osedlan, sa uzdom po zemlji, radoznalo nas posmatra i kao da nas upozorava na opasnost koja nas vreba. A zatim novo iznenađenje — puščana i mitraljeska vatra po našoj mokroj koloni prikova nas za vlažnu zemlju. Komandant bataljona Vojo Ivanović koji je, po običaju, bio blizu prethodnice komandovao je: »Puškomitraljezi i komandiri naprijed!« Za kratko vrijeme na čelu kolone u malom streljačkom stroju na rastojanju od dva do tri metra ležalo je osamnaest puškomitraljezaca sa pomoćnicima. Otvorena je uraganska vatra po prvoj liniji njemačkih rovova. Pristižu i bombaši, te izbacujemo Švabe iz prvih rovova. Bataljon se razvija u streljački stroj i nastavlja tešku borbu. Počeše dejstvovati i minobacači i teški mitraljezi i sa njihove i sa naše strane.

Jutro 24. decembra trećeg dana kalendarske zime otkrilo nam je da se nalazimo u teškoj situaciji. Iza nas je vijugala hirovita Krivaja, uporedo sa njom prolazila je šumska pruga Zavidovići—Olovo, a ispred nas se uzdizala kosa koju su zaposjeli Nijemci koji su se ukopali u rovove. Iza njihovih leđa negdje daleko bile su ostale naše jedinice koje su se u noći i ranije probile. Počinju obostrani juriši. Njihovi, da nas satjeraju u rijeku i unište, a naši da se probijemo i dođemo u sastav brigade i glavnine.

Dolina ječi od eksplozija bombi, mina i puškomitralješke vatre. Nijemci u talasima jurišaju, padaju i vraćaju se nazad, a mi ne možemo dalje jer su oni daleko brojčano i tehnički nadmoćniji. Počinju nas obuhvatati sa desna i lijeva. Poslije dvočasovne borbe prsa u prsa situacija se još više pogoršava. Nama iza leđa, na suprotnoj obali Krivaje, počeše parati nebo rakete koje najaviše pristizanje nove kolone Nijemaca, vjerovatno onih od kojih smo se odvojili prošle noći. Sada smo u potpunom okruženju. Stab bataljona brzo reaguje i iznalazi jedino moguće rješenje. Naređuje organizovano povlačenje prema Krivaji, više uzvodno, pod naizmjeničnom zaštitom više puškomitraljeza. Dakle, ponovo u ledenu vodu Krivaje, ali sada više nema vremena za traženje gaza.

Na obali rijeke komandir Stjepan Galac je obaviješten da je desetar Boško Stojić ostao teško ranjen. Predajem puškomitraljez Panti i sa Boškovim rođakom Stojanom Stojićem vraćam se trista metara unazad. U jednom žbunu pored ograde pronalazimo teško ranjenog Boška. Rafal mu je sasjekao obje noge, ali on se čak i u samrtnoj boli pokušava podići, tjera nas da idemo nazad govoreći da je sa njim svršeno, te da zbog njega mi ne treba da se izlažemo opasnosti. Ne •obazirući se na njegove riječi hvatamo ga i krećemo ka rijeci i našima. U ovom momentu se ni mi ni Boško nismo nadali da ćemo stići na drugu obalu. Spasenje se javlja u obliku zalutalog konja sa tovarom kukurumznog brašna koga su naši »komoraši« napustili. Stojan brzo zbacuje vreće brašna i na njihovo mjesto stavljamo Boška. Brzo stižemo na rijeku. Nailazimo na virove i maticu koja me obara, ali ja se hvatam konju za rep i, konačno — konj, ranjenik i nas dvojica smo na čvrstom tlu suprotne obale. U ovom spasavanju ranjenika veliki, a možda i odlučujući saveznik je bila gusta magla koja je ispunila dolinu, pa su nas Nijemci gađali nasumce. Penjući se uz brdo ubrzo ;stižemo četu i bataljon. Iako umorni, radosni smo i mi, i ranjenik, i drugovi u četi. Tapšemo konja po sapima i predajemo njega i ranjenika sanitetu bataljona.

Vlado Karanović, zamjenik komandanta brigade od jeseni 1943.

Boško Stojić, omladinac iz sela Miloševaca u Posavini, zadužio nas je u novembru 1943. kada se bataljon nalazio na položajima u Kadinu Selu kod Mokrog. Jednog dana Boško je bio na isturenom položaju sa svojom •desetinom u zasjedi na šumskom putu koji ide prema Mokrom. Krenuo je u izviđanje putem ispred desetine. Ko zna u kakvim je mislima bio kad je spazio na deset metara ispred sebe Švabu. I jedan i drugi su bili skinuli puške i počnu nasumce pucati jedan u drugog. Kada su ispraznili šaržere,

nijedan nije bio pogođen, nastaje tajac a zatim se uhvate u koštac. Nisu stigli da upotrijebe noževe, a Nijemac nije mogao da se maši za pištolj koji mu je visio o pojasu. Kada su borci desetine, takođe iznenađeni, potrčali u pomoć desetaru, Nijemac se istrgao, pobjegao kroz šumu ostavljajući u Boškovim rukama šinjel i malu prenosnu radio-stanicu artiljerijskog izviđača. Upravo taj šinjel 24. decembra je pokrivao ranjeno tijelo Stojića.

Krećemo na sjeveroistok pošumljenim ograncima Konjuha. Snijeg neprekidno pada i lijepi nam se na mokru odjeću i obuću. Umorni smo, o gladi da ne govorimo, ali zadovoljni jer nema više štektanja mitraljeza i eksplozija mina i granata. Kasno poslije podne stižemo u selo, mislim da se zove Seona, gdje pada komanda za razmještaj i odmor. Međutim, naš vod sa komandirom Trišom Lukić dobija naređenje da obezbjeđuje bataljon na brdu zapadno iznad sela. Zaposjedamo već iskopane rovove koji su vjerovatno koristili mještani, pripadnici zelenog kadra. Tek što smo stigli na položaj primijetismo, na suprotnoj kosi, dugu njemačku kolonu sa zapregama i tovarnim grlima u pokretu prema Krivaji i rejonu koji smo mi prije nekoliko sati napustili. Ustajem i vraćam se malo pozadi da se zagrijem i na moje veliko iznenađenje opažam još dvije velike njemačke kolone sa istoka i jugoistoka kako se približavaju selu u kome se razmjestio bataljon. Otvaramo vatru po njima. Nastaje metež i bataljon se izvlači u pravcu našeg položaja. Razvija se oštra borba, Nijemci upotrebljavaju i artiljeriju. U sumrak bataljon se povlači na jug u šumu, jer su Nijemci nadmoćniji. Na našu veliku žalost Boško Stojić bude ponovo pogođen i ostaje mrtav na prtini, a uz njega još neki ranjenici među kojima i obavještajni oficir bataljona Đoko Subotić. U šumi je dubok snijeg, a novi pada bez prestanka. U noći ponovo krećemo i ulazimo u jedno selo u kome se sukobljavamo sa razmještenim Nijemcima. Tu je ranjen iz moje čete Stevo Milovanović. Ponovo se povlačimo kroz šumu. Bataljon je ostao sa malo municije, oružje se već zamrzio, a mi borci premoreni, gladni i promrzli. Idemo kroz tu pustu šumu, a svugdje oko nas su Nijemci. Tako dočekujemo i slijedeći dan 25. decembar 1943. Ta noć i prethodni dan su bili najteži u mom životu, a vjerujem i ostalim borcima. Odjeća i obuća su postali kruti, a ruke kod većine boraca otečene od smrzavanja. Jedan dio boraca ostao je bez obuće koju je Krivaja odnijela. Od ćebadi pravimo omotače oko nogu, ali i oni brzo propadaju. Kada je svanulo, primjećujemo na snijegu krvave tragove iza pojedinih boraca koji su se koristili komadima ćebadi kao privremenom obućom.

Pri ponovnom nailasku na već ugaženu prtinu nailazimo kako leži smrznuta naša omiljena drugarica iz prve čete Bojana Mlinarević, rasute smeđe kose i opruženih ruku kao da se želi odbraniti od snježnih pahuljica. Jedna drugarica i jedan borac pokušavaju da je vrate u život, ali bez uspjeha. Bila je to mlada djevojka koja je došla u našu četu u septembru prilikom oslobađanja Bosanskog Šamca. Teška srca smo je zakopali u snijeg i ostavili u toj crnoj šumi.

Konačno oko podne komandant bataljona donosi odluku da se uz obezbjeđenje u sredini šume nalože vatre, da se ogrijemo, malo osušimo i odmrznemo i da očistimo oružje. Oni najizdržljiviji i u toj situaciji najzdraviji brzo su vadili granje i drva ispod snijega i založili vatru. Bile su to za nas spasonosne vatre, brzo smo se otkravljivali zajedno sa oružjem i počeli ga čistiti. Nijemci, iako su zaposjeli sva okolna sela, bili su neak-

tivni. Razlog je vjerovatno u tome što su toga dana slavili Božić, to se moglo osjetiti i po tome što se često čula cika svinja koje su klali. Stab bataljona i komandiri četa su procjenjivali situaciju, dogovarali se i upućivali patrole u izviđanje okolnih sela i položaja. U prvi sumrak poslije izvršene preraspodjele municije izdato je naređenje za proboj iz okruženja. Pošto sam bio puškomitraljezac u desitini prethodnice, pošao sam odmah naprijed. Konačno, počinju spasonosni koraci — u pravcu pokazanog sela na sjeveroistoku krenula je mala desetina desetara Cvijetina »Piliće« u prethodnici već formirane kolone. Polako i oprezno sa napetim čulima, sa prstima na obaraču približavamo se prvoj kući. Prema obavještenju seljaka Nijemci su prije sat napustili selo i otišli u pravcu susjednog sela na zapad. Obavještavamo pretpostavljene i krećemo dalje. Od ovih seljaka mi u prethodnici dobijamo i spasonosne parčiće proje. Krećemo dalje u slijedeće, veće selo, oko dva kilometra sjevernije i konačno se tu raspoređujemo po kućama.

Našoj radosti nije bilo kraja. Tu su tople sobe i vatre na ognjištima bosanskih kuća. Intendant i ekonomi sa odbornicima brzo sakupljaju hranu i obuću za bose drugove. Jedući toplu puru, raskravljen, uz vatru koja mi suši odjeću i obuću razmišljam o borbama na Krivaji i posljednjim danima provedenim na planini, o poginulim drugovima i drugiracama, o krvavim tragovima na prtini iza bataljona i o tome dokle je granica ljudske izdržljivosti u uslovima vlage, hladnoće, gladi, fizičkog i psihičkog naprezanja.

U istoj četi prešao sam: Ćeotinu, Taru, Pivu, Sutješku i Bistricu u petoj neprijateljskoj ofanzivi, tu sam bio ranjen, ali za mene je Krivaja najteža i najkrvavija rijeka. U svom razmišljanju uhvatio me je san. U tri sata ujutro počelo je buđenje i pripreme za pokret. Mnogi borci se nisu mogli osloniti na sopstvene noge zbog rana od smrzavanja. Ubjeđivanjem, molbama pa i oštrim naredbama komandira čete Stjepana Galca i njegovog zamjenika Ilije Drinića četa je krenula dalje na istok i slijedeće noći, na putu Tuzla—Kladanj kod Stupara, bataljon stiže u sastav brigade.

MUSTAFA JAŠAREVIĆ JAŠAR

SAČUVALI SMO ARHIVU

Tokom novembra i decembra mjeseca 1943. godine 17. istočnobosanska udarna divizija, u čijem sastavu je bila i 15. majevička brigada, nalazila se na prostoru Romanije. Nekako baš u to vrijeme ja sam povučen iz 15. majevičke brigade, gdje sam u 1. bataljonu bio politički delegat voda, na dužnost sekretara i šifranta, u štab 17. divizije.

Početkom decembra jake njemačke snage, iz pravca Sarajeva i Viasenice, otpočele su ofanzivu sa ciljem da okruže i unište naše snage, tj. jedinice 3. korpusa. To je, u stvari, bio početak šeste neprijateljske ofanzive.

U drugoj fazi ofanzive, u drugoj polovini decembra, da bi se izbjeglo opkoljavanje naših jedinica, štab 17. divizije, po naređenju štaba 3. korpusa, uputio je glavninu snaga divizije, 15. majevičku i 10. muslimansku brigadu, preko rijeke Krivaje na Ravan planinu — da izbiju u reon Vareša. Tada se sa nama nalazio i štab 3. bosanskog korpusa, na čelu sa generalom Kostom Nadom. Pri štabu korpusa nalazilo se tada i nekoliko engleskih oficira sa svojom radio-stanicom.

Prije nego će ova manevarska grupa 17. divizije krenuti u određenom pravcu, upućeni su dijelovi 16. muslimanske brigade da izvide i obezbijede prelaz preko rijeke Krivaje. Oni su bez borbe došli na rijeku Krivaju, pa čak je i prešli. Mislilo se zbog toga da je na tom mjestu bezbjedan prelaz, pa su i ostale jedinice krenule u tom pravcu. Pošto sam ja po svojoj dužnosti bio odgovoran za šifru, divizijsku arhivu i radio-stanicu, načelnik štaba 17. divizije Vukašin Subotić naredio mi je da se sve to, u slučaju teške situacije, mora po svaku cijenu sačuvati. Za tu svrhu stavio mi je na raspolaganje nekoliko kurira i desetinu boraca iz Majevičke brigade.

U svitanje, 25. decembra, tek što smo prišli obali rijeke Krivaje, sa jedne i sa druge strane rijeke, sa svih okolnih ćuvika, otvorena je na našu kolonu paklena vatra iz mitraljeza, pušaka i bacača. Nazad se nije moglo, ostalo je jedino da se gazi preko Krivaje. Tako smo, na hladnoći od preko 20 stepeni ispod nule, zagazili u rijeku Krivaju i pod borbom izvršili prelaz preko rijeke. Teško je bilo posmatrati naše borce kako se bore i sa Nijemcima i sa ledenom Krivajom. Iako je još bila noć, na momente se to moglo dobro vidjeti, jer su Nijemci često svijetlećim raketama osvjetljavali prostor na kome se bitka vodila. Nekoliko hrabrih boraca — puškomitraljezaca iz 15. majevičke brigade prvi su prešli na drugu stranu rijeke Krivaje a, pod zaštitom njihove vatre, prebacivali su se ostali. Situacija je u tom momentu bila takva da su najneposrednije u borbi učestvovali svi, od boraca do komandanata. Ostalo mi je u sjećanju kako uz jedno stablo stoji načelnik štaba korpusa Jovo Vukotić i upozorava naše borce kako da vrše prelaz preko rijeke. U jednoj ruci je držao odšrafljenu bombu a u drugoj pištolj.

Sa dva konja koji su bili natovareni arhivom, radio-stanicom i agregatom, radio-telegrafista Vinko Hrabar i ja, uz pomoć još nekoliko boraca, pod kišom neprijateljskih kuršuma, prešli smo Krivaju i sačuvali sve te stvari — da ne padnu u ruke neprijatelju. Međutim, nedaleko od nas, prilikom prelaza preko rijeke, nestala je u talasima Krivaje radio-stanica engleske vojne misije; tom prilikom poginuo je i jedan član te misije. Tu, u smrzloj Krivaji, poginulo je ili se utopilo i oko 20 naših boraca. Nijemci su takođe imali na desetine mrtvih.

Tek što smo prešli Krivaju i uhvatili se prvih brda, zapucali su na nas četnici iz obližnjeg sela. Mi smo produžili pokret bez zadržavanja, bez sušenja odjeće i obuće, čitav dan i noć; gazili smo dubok snijeg po planinskim bespućima. Negdje poslije pola noći stigli smo do sela Kamenice, ali se ni tu nismo smjeli zadržavati. Produžili smo pokret prema selu Duboštici po još većem mrazu, smetovima i bespuću. U toku dana ponovo smo naišli na Nijemce koji su bili raspoređeni na obali rječice Lužnice. Došlo je do kratke, žestoke borbe. Tu je poginulo desetak Nijemaca, a i mi smo imali 2—3 poginula. Tom prilikom je poginuo i moj zemljak Tanasić Milan iz Pelagićeva, borac 1. bataljona 15. majevičke brigade.

Nastupajuća noć, 26. na 27. decembra 1943. godine, bila je najteža. Maršujući gotovo tri dana i tri noći bez hrane i odmora, promrzli i gladni, morali smo produžiti ubrzani pokret — da bismo izbjegli novo i još teže okruženje. To je značilo nastaviti pokret, danonoćno, po planinskim bespućima, kroz sniježne smetove. I, desetak puta, gaziti hladne planinske rijeke i rječice: Krivaju, Borovnicu, Kamenicu, Lužnicu i dr.

Svi smo bili na granici svojih fizičkih mogućnosti. Preveliki umor, glad, promrzlost, pojava halucinacije, pa i ono najteže — kosila je »bijela smrt«. Za ovih nekoliko dana i noći nekoliko desetina naših drugova umrlo je od smrzavanja. Među njima je bilo ranjenika, ali i zdravih. Tom prilikom i ja sam doživio smrzavanje obje noge u predjelu stopala i prstiju, zbog čega, oko mjesec dana, nisam mogao nositi na nogama nikakvu obuću. Tada sam, takođe, bio očevidac ponašanja naših boraca kod pojave halucinacija. Maršujući u koloni kroz duboki snijeg i planinska bespuća, često se moglo čuti kako se pojedini borci dive »velikim stambenim kućama« u kojima će se »odmoriti«, ili kako borac, sa porcijom u ruci, stane pored nekog drveta i traži da mu se naspe hrana. I sam sam ovom prilikom doživio halucinacije ...

Pred svitanje 28. decembra prešli smo ponovo rijeku Krivaju kod sela Careva Ćuprija i, nakon nekoliko dana, prvi put došli u naseljeno mjesto, u selo Džine. Tako smo izbjegli neprijateljski obruč i našli se u pozadini njemačkih snaga na padinama planine Konjuh. Tek tada su se mogle sagledati teške posljedice ovog napornog marša i borbi. Konstatovano je da je kod nekoliko desetina naših boraca došlo do smrzavanja dijelova tijela, najviše nogu.

Nakon kraćeg odmora u rejonu Sekovića, naše jedinice su oslobodile Vlasenicu, Kladanj i, polovinom januara 1944. godine, izvršile napad na Tuzlu. Ovaj napad nije uspio jer su garnizon branile vrlo jake njemačke i domobranske snage.

MARKO LUKIC

NAJZAD SMO SE OGRIJALI

Šesta ofanziva je, za mene, bila teška kao i 5. ofanziva. Polovinom decembra 1943. godine naša 15. majevička brigada nalazila se u okolini Tuzle, u Zivinicama. Tu smo se dobro odmorili i zadržali nekoliko dana. Za mene, kao intendanta brigade, bilo je važno da je situacija na terenu omogućavala snabdijevanje jedinice hranom. Najviše hrane dobijali smo od stanovnika dobrovoljno, a drugi dio smo prikupili rekvizicijom od neprijateljskih elemenata. Bataljonske komore su bile popunjene hranom, kao i brigadna komora; u njoj se nalazilo 12 do 15 konja natovarenih brašnom, kukuruzom i pasuljem.

Naša kolona kretala se u pravcu rijeke Krivaje. Bila je noć i magla se spustila, da se na dva metra ništa nije vidjelo. Kalona se sporo kretala, približavala se rijeci Krivaji. Preko veze je naređeno da se krećemo u što većoj tišini. Najednom, uz svjelosti luča, vidimo — prelazi se Krivaja.

Rijeka je bila toliko nabujala da smo je morali gaziti povezani u lanac ili — držali smo se konjima za repove, mada su i sami teško prelazili preko vode. Nekoliko drugova se utopilo.

Kao intendant brigade nisam znao koga više da žalim — da li utopljene drugove ili konje sa hranom koje je voda sa njima odnijela . . . Kada smo, noću, izišli iz vode, odijela su nam se počela smrzavati; drhtali smo cijelim tijelom.

Kolona se kreće dalje i, u svitanje, spuštamo se u dolinu. Nailazimo na jedan poširok kanal — preko njega moramo preći. U kanalu vidimo konja sa tovarom koji, još se mrda. Ziv je. To nam govori da su tuda prošle naše jedinice. Treba prevesti konje sa tovarom preko kanala. Konji ne mogu preskočiti, a i plaše se; vide i oni one koji nisu uspjeli da pređu. Nemamo vremena da rastovarimo konje i da teret na rukama prenesemo...

Kada smo se približavali kanalu, neprijatelj nas je uočio i —• sa lijevog boka — otvorio vatru. Mi smo ipak uspjeli da prebacimo veći dio komore. Prelaskom kanala izbijamo na čistinu i krećemo se poludesno, prema brdu i šumi u pravcu naših jedinica koje vode borbu.

Te noći iz radnog voda poginula su dva borca. Jedan je iz Modriče, brico, po narodnosti Musliman, a drug iz Gradačca, obućar, Srbin.

Kada smo stigli u šumu, donesen je ranjeni komandant 3. bataljona, Radivoje Kovačević, sa ostalim ranjenicima. Radivoje nije mogao dugo da jaše na konju usljed gubitka krvi, pa je stavljen na nosila. Nijemci su bili stalno za nama, a staza, kojom smo nosili ranjene drugove, uska. Drugovi koji su nosili ranjenike padali su od tereta i iznemoglosti. Nosila su mogla da nose samo dva druga, pošto je staza bila uska.

Kada smo se odlijepili od Nijemaca, nastupila je noć. Naređeno je da se nalože vatre da bi se ranjenici i borci okrijepili. Snijeg je bio visok

preko jednog metra. Granje se nije moglo pronaći. Trebalo je nasjeći drva sa stabala koja su bila visoka. Sva je sreća što se u komori našla jedna sjekira. Ona nam je poslužila na nasiječemo bukovih grana i da naložimo vatre; vatre su planule na sve strane. Negdje pred svanuće skuhali smo hranu i podijelili topli obrok ranjenicima i borcima.

Koliko se sjećam i drugim jedinicama 3. korpusa ova sjekira naše brigade poslužila je te noći — pomogla je da se ugriju i nahrane.

Dobro se sjećam drugarica i drugova koji su se smrzli one noći kada smo se izvukli iz obruča. Gledao sam kako po 5 — pa i više naših drugova — legnu jedan uz drugoga pod neko drvo; nadali su seda će se malo odmoriti i prikupiti snagu. Oni, međutim, nikada više neće ustati; ostaće u toj snijegom zavejanoj planini.

Stigli smo, na kraju, u jedno selo gdje nismo vidjeli nikoga od mještana. Zastali smo da se malo odmorimo. Nepažnjom nekih drugova koji su u kući ostavili nezagašenu vatru, buknula je jedna kuća i — sva je izgorjela.

SLAVKO ŠKOROVIĆ

KOMANDANT JE RANJEN

Treća dekada decembra 1943. god. zatekla je 15. majevičku brigadu oko rijeke Krivaje. Naš 3. bataljon, a u njegovom sastavu naša 3. četa, nalazila se u zaštitnici brigade, odnosno bataljona.

Dvadeset i trećeg decembra bili smo na položaju u reonu sela Podsjelovo—Perovići obezbjeđujući prelaz glavnim snagama 17. divizije preko Krivaje. Našoj četi je naređeno 24. decembra — s obzirom da su se sve naše snage prebacivale na drugu stranu Krivaje — da napustimo naše položaje; 25. decembra izjutra i mi smo izvršili prelaz i priključili se ostalim našim snagama. Nije lako bilo odlučiti se na prelaz preko mutne i nadošle Krivaje — hladnoća je bila žestoka, na nama se sve ledilo. Po prelasku, na lijevoj obali, sačekao nas je naš komandant bataljona Radivoje Kovačević; s njim smo krenuli dalje. Uz put smo nailazili na poginule drugove, a među njima — lično sam vidio — i dvojica članova engleske misije; poginuli su prilikom prelaska štaba divizije. Vrlo dobro se sjećam da su oba na sebi imala kožna odijela. Vidio sam i jedan sanduk kojeg je komora vjerovatno ostavila — iz njega su virile gomile hrvatskih kuna. Nismo ni obraćali pažnju jer su praktično bile bezvrijedne! Krećući se preko neke livade u dolini, na nas je, na brisanom prostoru, otvorena vatra. Iznenađeni, polijegali smo po snijegu i — kada smo vidjeli odakle dolazi vatra — pripucali smo i mi. Ja sam primijetio iza jednog plasta sijena, koji se nalazio na brdašcetu iznad nas, njemačkog mitraljesca; otvarao je vatru po nama. Da bi ga onemogućio, ispalio sam zapaljivi metak u plast, zapalio ga i — njemački mitraljezac se povukao. U tom momentu čuo sam da nam je ranjen komandant Radivoje. Našao sam ga u jednom hrastiku sa grupom boraca. Bio je ranjen u prsa. Na brzinu smo napravili nosila i počeli na smjenu da ga nosimo preko snijegom prekritih brda. Uslijed iscrpljenosti, gladi i snijega, a bez odmora — sve manje boraca je bilo sposobno da nosi Radivoja; nosila se prihvatila i komanda čete. Zbog velikog snijega i hladnoće kretanje bataljona bilo je otežano — jer niko nije namjeravao da ostavi Radivoja. Negdje na padinama Konjuha sačekao nas je jedan starješina — čini mi se da se zvao Jovo Medić — s nekoliko boraca; preuzeli su Radivoja i nosili ga do bolnice. Kretanje našeg bataljona bilo je usporeno jer smo morali da sačekujemo i prikupljamo promrzle i iznemogle borce — tako smo bili odsječeni od brigade. Probijali smo se preko sniježnog Konjuha i sela Tuholja—Olovaca, pa preko Ceste Kladanj—Živinice, do Pelemiša. Za sve ovo vrijeme hranili smo se promrzlom repom koju smo nalazili u trapovima napuštenih muslimanskih sela Tuholja i Olovaca.

Naše probijanje trajalo je od 26. decembra do 1. januara 1944. godine. Tada smo se napokon ponovo priključili brigadi i dobili zasluženi odmor od 2 dana, u selu Popovići.

O Radivoju više ništa nismo znali — kako napreduje liječenje — sve negdje, čini mi se, do polovine februara 1944. godine. Tada smo se nalazili u selu Cengić i Radivoje je, prilično oporavljen, došao da se vidi sa ljudstvom svog bataljona. Zahvalio nam se za napore i samoprijegor koje smo pokazali prema njemu, prilikom njegovog ranjavanja.

IZ DNEVNIKA

6. maj.

Osvanuo je divan proljetni dan. Sunce je toplo grijalo i u šumi, koja je tek ozelenjela, veselo su ptice cvrkutale.

Sedma je ofanziva i mnoge ranjenike prenose pored nas. Naša bolnica smeštena je u malom ali poznatom romanijskom selu, Zunovima.

Posle previjanja svi oni koji su mogli izašli su u jednu borovu šumu više sela, zbog opasnosti od aviona, koji su nas stalno pratili. Tek što smo izašli, a u daljini se začu zuka motora, i na vedrom plavom nebu iznad šume ukaza se crni nemački bombarder.

»Sklonite se, drugovi, primetiće vas! Ne ide on džabe, zna on za ovo selo« — obraća nam se jedna drugarica.

Ali još nije stigla ni da završi, a avion je počeo pikiranje i — bombe se sručiše na **samu** bolnicu, koja je, pocrnevši od dima, jasno govorila o strašnom događaju koji **se** tamo odigrao.

Crna ptičurina odletela je odmah dalje. Iz sela se ukaza bolnička četa koja je nosila ranjenike. Pošli smo im u susret. Pričali su nam o groznom događaju koji se tamo odigrao.

Jedna bomba pala je pred samu bolnicu, gde su ležali naši teški ranjenici, i ubila nam tri druga: Pavla Goranina, druga Đuricu i još jednog druga.

To su bile tri dragocene žrtve; njih je tog divnog proletnjeg dana odnela crna ptičurina mrskog okupatora. Ali i ovoga puta, kao i bezbroj puta pre toga, naš je duh ostao nepokolebljiv, a odlučnost naše mržnje još veća i silnija ...

Pred noć smo napustili selo Zunove, iz kojeg smo poneli tužnu uspomenu na naše pale drugove. I novu odlučnost za borbu protiv mrskog neprijatelja.

Anđa

List XV majevičke NOU brigade
broj 5 od 20. 03. 1945. g., str. 11